Esaretten Özgürlüğe

423 gün

İngiliz İşgalinde Eskişehir

Doç. Dr. Zafer KOYLU

ESKİŞEHİR TİCARET ODASI YAYINLARI
Şehir ve Kültür - 2

3. BASIM

423 gün

ESKİŞEHİR TİCARET ODASI YAYINLARI NO: 24
Şehir ve Kültür - 8
3. Basım
ISBN :978-605-137-471-0

Yazar
Doç. Dr. Zafer KOYLU

Tasarım
Aysun CENGİZ
Seher SEMİZ KUNDUROĞLU

Baskı
Nehir Matbaacılık

Bu kitabın Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
her hakkı saklıdır.

Eskişehir, 2015

ESKİŞEHİR TİCARET ODASI
İkieylül Cd. No : 28/6 ESKİŞEHİR
Tel : 0.222. 222 26 26 **Fax:** 0.222. 230 72 33
www.etonet.org.tr

Esaretten Özgürlüğe

423 gün

İngiliz İşgalinde Eskişehir

Doç. Dr. Zafer KOYLU

İÇİNDEKİLER

SUNU 7
ÖNSÖZ 9
GİRİŞ 12

A. KENTİN SOSYAL DURUMU
1. Yerel Yönetim 13
2. Nüfus 14
3. Eskişehir'de Sosyo-Ekonomik Dönüşümler 15

Birinci Bölüm
ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZLERCE İŞGALİ

A. ESKİŞEHİR'DE İNGİLİZ İŞGALİ VE YAŞANAN GELİŞMELER 22
1. İzmir'in Yunanlılarca İşgali Karşısında Eskişehir'de Gösterilen Tepkiler 46
2. Eskişehir'de Yerel Direnişin Örgütlenmesi ve Kaymakam Arif Bey Olayı 56
3. Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye Cephesinin Oluşumu ve Ali Fuad Paşa
a. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuad Paşa Görüşmeleri 59
4. 20. Kolordu'nun Eskişehir Üzerinden Ankara'ya Nakli ve Ali Fuad Paşa'nın Bölge Üzerindeki Etkinliği 61
5. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın Görevinden Alınması 70

İkinci Bölüm
ESKİŞEHİR'İN MİLLÎ MÜCADELEYE KATILMASI

A. ESKİŞEHİR'İN MİLLÎ MÜCADELEYE KATILMASI
1. Sivas Kongresi'ne Katılacak Delegelerin Belirlenmesi 84
2. Eskişehir Delegeleri'nin Kongredeki Faaliyetleri
a. Tüccar Bayraktarzâde Hüseyin Bey ve Sivas Kongresi'ne Maddi Destekleri 87
b. Hüsrev Sami Bey'in Heyet-i Temsiliye Üyeliğine Seçilmesi 87
c. Siyahizâde Halil İbrahim Efendi ve Sivas Kongresi 91
3. Sivas Kongresi Sonrasında Eskişehir ve Çevresinde Nüfûz Mücadelesi 92

Üçüncü Bölüm
MİLLÎCİLERİN ESKİŞEHİR'E VERDİĞİ ÖNEM

A. ALİ FUAD PAŞA'NIN I. ESKİŞEHİR HAREKÂTI VE SONUÇLARI
1. Eskişehir Bölge Komutanı Yarbay Atıf Bey'in İngilizlerce Tutuklanması 93
2. Eskişehir'in Genel Durumu ve Ali Fuad Paşa'nın Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığına Atanması 104
3. Ali Fuad Paşa'nın Ankara'dan Eskişehir'e Hareketi ve Gelişen Olaylar 105
a. Ali Fuad Paşa'nın Sivrihisar'daki Faaliyetleri 107
b. Eskişehir'deki 20. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa'nın Korkusu ve Görevinden İstifası 112
4. Ali Fuad Paşa'nın Mahmudiye'ye Gelişi 124

Dördüncü Bölüm

OSMANLI YÖNETİCİLERİNİN ESKİŞEHİR ÜZERİNDEKİ BASKILARI

A. ESKİŞEHİR ÜZERİNDE ALİ FUAD PAŞA İLE İSTANBUL HÜKÛMETİ/İŞGAL KUVVETLERİ MÜCADELESİ

1. Hükûmetin 20. Kolordu'yu 5. Kolordu'ya Dönüştürme Girişimi 126
2. Eskişehir'de Âsâyiş Livâsı (Tugayı) Kurulma Çabaları 138
3. Ali Fuad Paşa ile General Solly Flood Görüşmesi 148

B. MUTASARRIF HİLMİ BEY'İN MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI FAALİYETLERİ

1. Mutasarrıf Hilmi Bey'in Millî Direnci Engelleme Girişimleri 156
2. Eskişehir'de Sıkıyönetim İlânı 159

C. MUTASARRIF HİLMİ BEY'İN ÖLDÜRÜLMESİ, ETKİLERİ VE SONUÇLARI 172

1. Mutasarrıf Hilmi Bey'in Öldürülmesi 176
2. Suikastın Soruşturulması 196
3. Millîcilerin Olaya Bakışı 222
4. I. Eskişehir Harekâtı'nın Sona Ermesi 223

Beşinci Bölüm

BİR FRANSIZ GAZETECİ GÖZÜYLE İNGİLİZ İŞGALİNDE ESKİŞEHİR

A. ESKİŞEHİR'DE BİR FRANSIZ GAZETECİ: MADAM BERTHE GEORGES-GAULİS

1. Berthe Gaulis'in Eskişehir'e Gelişi 226
2. Eskişehir ile İlgili İlk İzlenim ve Görüşmeler 226
3. Madam Gaulis'in Ali Fuad Paşa ile Görüşmesi 228
4. Berthe Georges Gaulis'in Gözüyle Eskişehir 232

Altıncı Bölüm

ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZ İŞGALİNDEN KURTARILMASI

A. ESKİŞEHİR'DE MÜDÂFAA-İ HUKUK ÖRGÜTLENMESİ

1. Eskişehir'de Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesinin Kurulması 236
2. Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti Eskişehir Şubesinin Açılması 238
3. Eskişehir Mutasarrıflığına Fatin Bey'in Atanması 239

B. 1919 SEÇİMLERİ VE SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ

1. Seçime Giden Süreç ve Eskişehir Adının Öne Çıkması 244
2. Eskişehir'in Mebus Adayları 246
3. Adayların Propagandalarında Öne Çıkan Konular ve Seçim 246

C. ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZ İŞGALİNDEN KURTARILMASI

1. Eskişehir'de Artan İngiliz Baskısı ve Doğurduğu Tepkiler 256
2. İstanbul'un İşgaline Giden Süreçte Eskişehir'de Yaşananlar 258
3. II. Eskişehir Harekâtı ve İngilizlerin Eskişehir'i Terk Etmesi 260

SONUÇ 265

KAYNAKÇA 267

DİZİN 273

SUNU

Sevgili okuyucular

Şehirler, nüfusun, üretim araçlarının, ticaretin, sanayinin, konutların ve öteki yapıların, teknik alt yapı sistemlerinin, eğitim - kültür - sanat - yönetim örgütlerinin yoğunlaştığı yerleşme merkezleri olarak tanımlanırlar. Ticaret Odaları ise bahsedilen bu yapının hemen hemen her noktasında doğrudan yada dolaylı olarak yer alırlar. Bu nedenlerle de kentlerin sadece ticari, sanayi, ekonomik konularında değil, tarihi, kültürel ve sanatsal boyutlarında da vazgeçilmez unsurlarıdırlar.

Bu nedenle, Anadolu'nun bir kavşak noktasında yer alan Eskişehir Ticaret Odası'da bulunduğu kente, yani Eskişehir'e hemen her alanda katkı vermeyi ana ilke olarak benimsemiştir.

Eskişehir Ticaret Odası'nın Şehir ve Kültür dizisinden yayınlanan Esaretten Özgürlüğe 423 Gün / İngiliz İşgalinde Eskişehir adlı çalışma 22 Ocak 1919 ile 20 Mart 1920 tarihleri arasındaki İngiliz işgal sürecini anlatmaktadır. Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaların yaygın olmayışı, bilgi ve belge eksiklikleri, kullanılan belgelerin dipnotlarla sınırlı kalması, bazı arşivlerden yararlanılmaması Odamız Yayın kurulunun bu konuyu seçmesinde etkili oldu. Uzun soluklu ve emek yoğunluklu olan ve tamamen belgesel kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışma tarihimizin az bilinen bir noktasını gözler önüne sermektedir.

Sayın Zafer Koylu'nun büyük bir emek sonucu orta çıkardığı bu çalışmanın kentimizin farklı yönleriyle ilgili yapılacak diğer çalışmalara da kaynaklık edeceği umuduyla iyi okumalar diliyorum.

Metin GÜLER
Eskişehir Ticaret Odası Başkanı

ÖNSÖZ

Gözlerimizi günümüzden 97 yıl öncesine çevirdiğimizde bugün içinde yaşamaktan, havasını solumaktan mutluluk duyduğumuz Eskişehir'de karmaşanın hakim olduğunu görürüz. Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıpların hesabını adeta Türklerden sormak isteyen emperyalist devletlerin silahlı güçleri Mondros Mütarekesi'ni kendi anlayışlarına göre yorumlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerini işgalleri altına almıştı. O dönemin en önemli ulaşım ve taşıma aracı demiryolları olduğu için işgalci güçler demiryollarını da kontrol altında tutmak istiyorlardı. Eskişehir bu açıdan stratejik bir önem arz ediyordu. Nitekim çok geçmeden İngilizler Eskişehir'e gelip yerleştiler. Böylece Eskişehir'de, Eskişehir'liler için özgürlüklerin baskı altına alındığı bir süreç başladı. İngiliz askerlerinin insan onurunu zedeleyici tavır ve davranışları hiç eksilmedi. Zira işgalin olduğu yerde özgürlüklerin sınırlarını belirlemek zordu. Ancak, Eskişehir halkı onurundan ve özgürlüğünden taviz verecek bir halk değildi. Her ne kadar, zaman zaman, kimi kişiler halkı doğru olmayan yollara sürükleseler de sağduyu her zaman galip gelmiştir. İşte İngiliz işgali karşısında da Eskişehir halkının tavır ve davranışı ders alınacak niteliktedir. Yöneticilerin işbirlikçi tavırlarına karşılık halk, millicilerin yanında yer almaktan çekinmemiştir.

Milli Mücadele halkın savaşıdır. Savaştan öte bir nefs-i müdafaadır. 1919'dan 1922'ye kadar süren bu mücadelede büyük bedeller ödenmiştir. Bu bedelin karşılığı ise özgür bir vatan ve bu vatan üzerinde yaşamayı hak etmiş alnı açık, başı dik onurlu bir milletin yaratılması olmuştur. Milli Mücadele'nin mikro ölçekte ele alınmasında ve incelenmesinde büyük yarar vardır. İşte elimizdeki bu çalışma mikro ölçekli bir tarih çalışmasıdır.

Doç. Dr. Zafer KOYLU var olan çalışmalar yanında başta ATESE ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi olmak üzere çeşitli arşivleri tarayarak bu eseri ortaya çıkarmıştır. Bugüne dek ulaşamadığımız kimi belgeleri burada görmek bizi heyecanlandırıyor. Kitapta kullanılan belgelerin orijinalleri ve bunların Latin harfleriyle verilmesi bu konuda yorum yapacaklara yeni kapılar açacak niteliktedir. Belgelerin yanında yeni fotoğrafların kullanılması kitaba ilgiyi daha da artırmaktadır. Bu nedenle çalışma kısa bir sürede üçüncü baskıya ulaşmıştır.

Bu uzun soluklu ve yorucu çalışmasından dolayı Doç. Dr. Zafer KOYLU' yu kutluyor başarılarının devamını diliyorum. Daha önceki baskılarda da belirtiğim gibi dileğimi de burada açıkça ifade etmek istiyorum: O da bu çalışmanın sadece İngiliz işgali ile sınırlı bırakılmaması, Yunan işgal döneminin de belgeleriyle ortaya çıkarılmasıdır. Böyle bir eser ortaya koyduğu için sayın Doç. Dr. Zafer KOYLU'ya, kitabın basımını üstlenen Eskişehir Ticaret Odası Yönetim Kuruluna ve Başkanı Sayın Metin GÜLER'e Şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Teşekkür

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar olan süreçte birçok kişiden olumlu destekler aldım. Teknik, bilgi birikimi konusunda ilk tecrübeleri edindiğim, yazdığımm veya yazacağım her konuda bilgi ve tecrübesine başvurduğum, hocam Sayın Prof. Dr. İhsan Güneş'e, Yüksek Lisans ve Doktorada öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Sayın Prof. Dr. Yavuz Ercan'a, TİTE Arşivi çalışmalarım sırasında gösterdiği kolaylıklar ve güler yüzlülüğü ile beni motive eden A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a teşekkür ediyorum.

Osmanlıca belgelerden yaptığım çevirilerin basım öncesi kontrolleri konusunda Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ndeki çalışma arkadaşlarımın bazılarının da önemli katkıları oldu. Bu süreçte özellikle büyük sabır ve titizlikle desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Selahattin Önder, silik ya da eksik çıkmış bazı kelimelerin okunması sırasında ortak akıl yürüttüğümüz Doç. Dr. Numan Elibol, Yrd. Doç. Dr. Kamil Çolak ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Topal; kitabın bütününü dil ve uslup açısından kontrol eden Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Muharrem Dayanç'ın ve Arş. Gör. Alper Sökmen'in de yardımlarını hiç unutmuyorum.Bilindiği üzere, bu tür belgesel çalışmalarda kitabın yazılması kadar grafik tasarımı da yoğun dikkat ve emek isteyen bir süreçtir. Bu süreçte tatil günleri de dahil olmak üzere günlerce, hatta haftalarca birlikte çalıştığımız Aysun Cengiz'in emeklerini anmadan geçemeyeceğim. Son olarak, böyle bir çalışma konusunu öneren, her aşamasında soran sorgulayan, sıkıntılı dönemlerde çözüm üreten, bir memleket, bir Eskişehir sevdalısı ETO Başkanı Sayın Harun Karacan'a özellikle teşekkür ediyorum.

2 Eylül 2010
Zafer Koylu

Çalışmamızın gördüğü ilgi bizi gerçekten çok mutlu etti. İkinci baskı sürecinde yine yoğun bir tempo ve uzun soluklu bir süreç yaşandı. Değifliklikler ve eklemeler yapıldı. Bu zaman diliminde de farklı arkadaşlarımın ilgi ve desteğini gördüm. Öncelikle rahat bir çalışma ortamı sağlayan Prof. Dr. Osman KÖKSAL ve Doç. Dr. Mesut ERŞAN'a, ikinci baskının grafik tasarımını gerçekleştiren Seher S. KUNDUROĞLU'na ve hepsinden önemlisi böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği olan, her iki baskıda da yapıcı eleştirilerle bizleri yönlendiren, bizim göremediğimizi gören ETO Başkanı Sayın Harun KARACAN' a teşekkürü bir borç bilirim.

1 Ağustos 2012
Zafer Koylu

Kitabımızın ikinci baskısının da kısa sürede tükenmesi yeni bir baskıyı zorunlu kılmıştır. Bu süreçte bir çok kişiden olumlu destekler aldım. Bunların başında Eskişehir Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı sayın, Metin GÜLER gelmektedir. Sayın Güler başkanlık süreci ile birlikte kitabın hemen her yere ulaşmasında inanılmaz bir emek sergilemiştir. Kitabın baskısının bittiği, çok hızlı bir şekil de yeni bir baskıya girilmesi isteği de kendisinden gelmiştir. Tüm bu süreçlerde her türlü bürokratik engelin aşılmasında, yapıcı ve sorun çözücü yaklaşımlarıyla çalışma heyecanı ve azmi aşılayan ETO Başkanı Sayın Metin GÜLER' e teşekkür ediyorum.

Ayrıca işin emek yoğun kısımlarında ETO Kurumsal İletişim biriminin katkıları vazgeçilmez bir gerçek.

En büyük teşekkürü ise bizi hiçbir çalışmamızda yalnız bırakmayan eleştirileri ile bizleri yeni konularda araştırmaya sevk eden siz sevgili okuyuculara gönderiyoruz.

25 Mayıs 2015
Zafer Koylu

Bu topraklar uğruna mücadele vermiş
ve bu coğrafyayı bize vatan kılmış,
tam bağımsız ve egemen bir devlet
yaratmada emeği olan herkese...

GİRİŞ[1]

Eskişehir ile ilgili yapılan arkeolojik çalışmalar kentin yerleşim tarihinin paleolotik dönemlere kadar uzandığını göstermektedir[2]. Kaynaklara göre, Eskişehir'in adındaki "Eski" kelimesi antik çağlardan beri var olan kalıntıların çokluğundan ileri gelmektedir[3]. Selçuklular kentin sınırları içerisinde bulunan prehistorik çağlardan beri var olan kalıntılar ve ayrıca bu dönemden başlayarak Roma[4] ve Bizans[5] dönemlerinde "Dorylaion" olarak anılan kentin izlerinin çokluğundan dolayı buraya "Eskişehir" demişlerdi[6]..

Selçuklular zamanında Bizans-Selçuklu sınırında olan Eskişehir, I. Haçlı Seferinde de savaşın merkez üssü oldu. I. Kılıç Arslan'ın bu savaşta karargahını Dorylaion'daki tepeye kurduğundan ve savaşı buradan yönettiğinden bu bölge Sultaneyüğü/Sultanönü diye de adlandırıldı. I. Kılıç Arslan, Dorylaion ovasında yapılan bu savaşta yenildi. Türkler İznik ve Eskişehir'i terk etmek zorunda kaldı. Böylece Anadolu Türkleri, I. Haçlı Seferi'nden (1097), Myriokephalon Savaşı (1176)'na kadar Eskişehir-Antalya hattında sıkışarak zorlu bir hayat sürdü[7]. Dorylaion, II. Kılıç Arslan'ın saltanatının son yıllarında Selçukluların sınırları içerisine alındı ise de burası hep uç vilayet olarak değerlendirildi[8]. 1250'den sonra bu kente Türk nüfusunun yerleşmesinde önemli artışlar görüldü. 1262'de burada vali olan Cacaoğlu Nureddin Bey gelişmeyi ve nüfus artışını göz önünde bulundurarak imar faaliyetlerine girişti[9] ve yeni bir cami, han ve dükkânlar yaptırdı[10].

Kent daha sonra Osmanlı Devleti'nin ilk sancak merkezi oldu. Kısa süre sonra Bursa'nın başkent olması üzerine önemini kaybetti. Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi birbirine benzer övücü cümlelerle bu kentten söz ederlerken Ilıca mevkiine dikkat çekmekte fakat burasının Bursa kaplıcaları kadar görkemli olmadığını belirtmektedirler[11]. Ayrıca, XVI. yüzyıl kaynaklarından kentin sekiz mahallesi olduğunu da öğrenmekteyiz.

Eskişehir'e ait tek minyatür 26 Aralık 1536'da Nasühü's Silahi'nin (Matrakçı) Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte gittiği Irak Seferi dönüşünde, ordu Eskişehir'in Ilıca alanında konakladığı sırada çizdiği minyatürdür. Minyatürde bugün hâlâ ayakta olan yapıları tespit etmek mümkündür[12].

Osmanlı Devleti batıya doğru topraklarını genişlettikçe Eskişehir/Sultanönü önemini yitirdi, gelişmesi yavaşladı. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında nüfusta belli bir artış görüldü[13].

17. yüzyılda Eskişehir, ülkenin genel durumuna paralel olarak gitgide içine kapalı ve fakir bir kent haline geldi. Çevreyi haraca başlayan Kürd Ali gibi eşkıyalar şehir halkına zor günler yaşattı[14].

I. Dünya Savaşı sırasında ise padişahın ve hükûmetin geçici olarak İstanbul'dan Eskişehir'e taşınması düşünüldü. Padişah ve yakın çevresi için kentte uygun konutlar hazırlandı. Ancak Çanakkale cephesindeki savaşın başarıyla sonuçlanması üzerine bu girişime gerek kalmadı[15].

---

[1] Bu kısım yazarın "20. Yüzyıl Başlarında Eskişehir", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** c. XXIV, Temmuz 2008, Sayı: 71, s. 382-387'den alınmıştır.

[2] Besim Darkot, " Eskişehir ", **İslam Ansiklopedisi,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:1964, s. 384.

[3] Gaye Ertin, **Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 1994, s. 11.

[4] Bu dönem Eskişehir ve çevresi için bkz. Erkan İznik, **Roma İmparatorluk Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerindeki Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 2006, (Basılmamış Doktora Tezi).

[5] " Eskişehir ", **Yurt Ansiklopedisi,** c. 4, Anakra:1968, s. 2834; Yusuf Oğuzoğlu-Feridun Emecan, " Eskişehir ", Türki**ye Diyanet Vak**fı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Araştırmaları Merkezi, İstanbul: 1995, s. 398.

[6] Celal ince, **Eskişehir Çevre İncelemesi,** İstanbul: 1969,s. 58.

[7] Osman Turan, "Kılıç Arslan I" **İslam Ansiklopedisi,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1993, s. 684.

[8] Halime Doğru, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı,** Eskişehir: Odunpazarı Kültür Yayınları 2005, s. 35.

[9] Erol Altınsapan-Canan Parla, **Eskişehir, Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I,** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir: 2004, s. 14-15.

[10] 1262'de Eskişehir'de vali olarak bulunan Cacaoğlu Nureddin 1272'de bir vakfiye düzenlemiştir. (Vakfiye için bkz. Ahmet Temir, **Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi,** *Ankara,* 1989, s. 97,202). Buna göre Eskişehir'de bulunan 17 mescit ve 2 zaviyeyi tamir ettiren vali yeni bir cami yaptırmış ve caminin yanında faaliyete geçen hanın ve çarşıdaki dükkanların gelirini cami ve mescitlere vakıf yapmıştır.

[11] Evliya Çelebi, **Seyahatname,** İstanbul, 1314, c. III, s. 12 ve devamı. Katip Çelebi, **Cihân-nüma,** İstanbul, 1144, s. 631-633.

[12] 16. yüzyılda Eskişehir hakkında bkz. Halime Doğru, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı,** İstanbul: 1992, s. 45 ve devamı. Nasuhü's Silahi (Matrakçı), **Beyânı-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn,** Ankara, 1976, 109 B.

[13] Oğuzoğlu-Emecan, a.g.m., s. 400.

[14] Kürd Ali özellikle hamamları basıp kadınları kaldırdığı için dehşet saçıyordu. **(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühime Defteri, No.73, s. 125, 174, 420 ve 586)**

[15] Cumhuriyetin 15. Yılında Eskişehir, İstanbul: 1938, s. 32; Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK, Ankara:1987, s. 117.

A. KENTİN SOSYAL DURUMU

1. Yerel Yönetim

Ülkede belediyeler oluşunca, Eskişehir idari olarak 19. yüzyılın ilk yarısında, Hüdavendigar vilayetinin kazalarından Bilecik Kaymakamlığı'na bağlandı[16].1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra da bu durum değişmedi ve Eskişehir, 1867 yılında yeni kurulan Hüdavendigar vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kaza oldu[17].

Yeni idari düzenlemeye göre 1871 yılında Tevfik Efendi kazaya ilk kaymakam olarak tayin edildi. Sabit Efendi belediye başkanı oldu. Belediye meclisinin üyeleri ise Eskişehir'in ileri gelenlerinden oluşuyordu:

Veli Ağa, İsmail Bey, Hacı Çakır Ağa, Agop Ağa gibi[18].

1885'de belediye ve kaymakamlığa bağlı çalışan memur sayısında artış gözlenmektedir[19]. İdari yapıdaki yeni düzenlemeler kentte kendisini hissettirmiş, inşaat sektörü canlanmıştır. Yeni oluşturulan memurluklar arasında Reji memurluğu gibi memurluklar da bulunuyordu. Memurlar içinde azımsanmayacak sayıda Müslüman olmayan memur da vardı.

Mehmed Reşid Bey 1900 yılında kaymakam olarak Eskişehir'e geldiğinde kaymakamlıkta ve belediyede çok sayıda gayrimüslim memur olduğunu gördü. Hambo Efendi, Rum Metropoliti Kili Yorgi Efendi, Hosep Efendi, Maviros Ağa gibi. Bu sırada Damat Beyzade Nuri Bey belediye başkanı idi[20].

Demiryolunun[21] kente ulaşması ile birlikte Eskişehir'in

Matrakçı Nasuh'un Eskişehir Minyatürü. (1536)

[16] **Orta Mahalle ve Paşa Mahallesi Temettuat Defterleri, TMT,7840 ; TMT, 7838.**

[17] 19. yüzyılda kurulan yeni eyalet teşkilatı hakkında bkz. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** İstanbul, 1983, c. II. s. 76; Musa Çadırcı, **"Tanzimatın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)"** *Belleten,* s. 1115-1240, Ankara, 1988; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten**, c. XXXIV (1970), s. 409-420 ; Oğuzoğlu-Emecan, a.g. md., c. XI, s. 401.

[18] **Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar** 1287, s. 88. Ayrıca diğer belediye başkanları için bkz. İhsan Güneş-Kemal Yakut, **Osmanlıdan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923),** TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları: No.1724, Edebiyat Fakültesi Yayınları: No. 25, Eskişehir 2007, s. 18-19.

[19] **Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1302,** (13. Salname), s. 300.

[21] İstanbul-Eskişehir Tren seferleri 19 Haziran 1892 de başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, **Eskişehir Demiryolu,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1998, s. 53.

stratejik önemi arttı[22]. 1914 yılında yapılan idari düzenleme sırasında Eskişehir'in sosyal ve ekonomik gelişmesi göz önüne alınarak bu şehir sancak merkezi haline getirildi. 4 Nisan 1915'te bağımsız bir mutasarrıflık oldu[23].

Eskişehir Sancağı kurulduktan sonra, girişimci bir kişiliğe sahip olan Zekai Bey ilk mutasarrıf olarak kente geldi. İttihat ve Terakki üyelerinden olan Zekai Bey İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına uygun faaliyetler yaptı ve Eskişehir'de görev yaparken 1918'de Eskişehir Çiftçi Bankası'nın kuruluşunda faal rol oynadı. Daha sonra göreve gelen Mutasarrıf Sami Bey ve Hilmi Bey ise itilafçılarla paralel hareket ettiler. Nitekim 4 Ekim 1919'da Hilmi Bey öldürüldü[24].

2. Nüfus

Kentin nüfus hareketini incelemek için istatistiki bilgi gerekmektedir. Ne yazık ki, bu konuda yeterli veri yoktur. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı II. Mahmud zamanında 1831 yılında yapıldı[25]. O tarihte henüz sancak olan Eskişehir kaza ve nahiyeleri ile birlikte sayıldı. Kentte askerlik çağında olup, vergi verebilecek durumda olan 6.754 kişi kayda geçirildi. Bu sayının hane olarak değerlendirilmesi olanaksızdır, çünkü bir hanede her zaman birden fazla erkek bulunma olasılığı vardır. İyimser bir görüşle yaklaşık kent nüfusunu bulmak için iki kat sayısını kullanırsak 6.754 x 2 = 12.508 sayısını bulabiliriz[26].

Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 17.

Kırım'dan gelen göçmenlerin yerleştiği Muttalıp Caddesi.

[22] **Cumhuriyetin 15. Yılında Eskişehir,** İstanbul: 1938, s. 32; Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim,** TTK, Ankara:1987, s. 117.

[23] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade-i Dâhiliye, 19 Cemaziyelevvel 1330 ; Eskişehir Meclis-i Umûmîye-i Livâ,** Eskişehir 1332. BOA.,İrade-i Umûmiye, Dosya no: 45-1, Gömlek no: 1'den aktaran **Eskişehir Sancağı Genel Meclis Kararları 1331 (1915) - 1332 (1916) - 1333 (1917),** (Yay. Haz. Kemal Yakut Şaduman Halıcı), Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayınları 2009, s. VII.

[24] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 170-177; Gothard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,** Ankara:1970, s. 68; Ali Sarıkoyuncu-Selahattin Önder-Mesut Erşan, Millî Mücadelede Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir:2002, s. 39-42.

[25] Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı,** Ankara:1943, s. 8 vd.

[26] Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası,** c. X, İstanbul: 1953, s. 9. Osmanlı hanesini ortalama 5 kişi kabul etmiştir; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi,** s. 32, İstanbul:1979, s. 331-348. Savaş, göç ve salgın hastalık dönemlerinde bu katsayının 2'ye kadar düştüğünü belirtmektedir.

Eskişehir ve çevresi 1843 tarihinden itibaren göç almaya başladı. 1843 tarihli irade ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Kayı Boyu'nun Karakeçili Aşireti, Hüdavendigar vilayetine iskân edildi. Bunlardan 400 hane Eskişehir kazasında 15 köye yerleştirildi. Ancak bu insanlar kırsal kesimde yaşamaya alışkın oldukları için genelde kente gelmediler[27].

1877-78 Osmanlı - Rus savaşındaki yenilgiden sonra Müslümanlar bulundukları yerleri boşaltarak Anadolu'ya gelmeye başladı. Bunların bir bölümü Eskişehir'e yerleşti. Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında da göçmenler için burası çekiciliğini korudu. Kentte adeta nüfus patlaması yaşandı[28]. Odunpazarı semtindeki mahallelerle sınırlı olan kent, bu kadar nüfusu barındıramayınca Kırım ve Rumeli göçmenleri Porsuk Çayının sol yakasına kurulan yeni mahallelere iskân edildi. Daha sonra Balkanlar'dan gelen göçmenler de bu mahallelere yerleştirildi[29].

3. Eskişehir'de Sosyo-Ekonomik Dönüşümler

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Eskişehir'i toplumsal ve ekonomik açıdan en fazla etkileyen olay demiryolunun Eskişehir'e ulaşması ve buradan Konya ve Ankara'ya doğru devam etmesi olmuştur. Haydarpaşa'dan gelen ilk tren 19 Haziran 1892'de Eskişehir istasyonuna ulaşmıştır[30]. Kurulan Cer Atölyesi çok sayıda Eskişehirliye iş alanı açmış, buradan yetişen gençler daha sonra yeni kurulan fabrikalarda yetişmiş eleman olarak çalışmışlardır.

1893'te bütün ülkede görülen kolera salgını Eskişehir'de de kendini hissettirmiştir. Ölümler birbirini takip etmeye başlamıştır. Nüfus artışı, sağlıksız koşullar ve kısmen halkın korunma tedbirlerine dikkat etmemesi bunun başlıca nedeniydi. Eskişehir'e tayin edilen Dr. Bronkovski Paşa ve Dr. Rasim Efendi[31] hastalığı tedavi ve halkı bilinçlendirmek için büyük çaba sarf etmişler fakat başarılı olamamışlardı. Sonunda İstanbul hükûmeti tarafından küçük çaplı karantina uygulanmaya başlandı. İlk aşamada Eskişehir'e yapılan posta ve tren seferleri durduruldu. Daha sonra kente giriş - çıkışlar kontrollü bir hale getirildi[32].

Hastalıklara ve göçe rağmen kentin gelişmesi devam ediyordu. 1912 yılında kente gelen Mehmet Ziya gördüklerini anlatırken Eskişehir'de 25 cami, 7 mescit, 14 medrese, 4 kilise, 24 han, 4 kaplıca olmak üzere 6 hamam, 61 kahvehane, 17 okul, 500 dükkân ve mağaza, 3 resmi daire ve Kurşunlu Camii külliyesi içinde bir Mevlevihane bulunduğunu yazmıştır. Ayrıca o sırada kentin çeşitli yerlerinde 50 adet çeşme yapılması için çalışmalar devam ediyordu[33].

1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilânı Eskişehir'de büyük şenliklerle kutlandı.1909 yılında Eskişehir'de büyük bir sel felaketi oldu[34]. Porsuk Çayı üzerinde baraj yapılıncaya kadar benzer sel felaketleri Eskişehir için sorun yaratmaya devam etti.

21 Kasım 1911'de İstanbul'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasından kısa bir süre sonra Eskişehir'de de İttihat ve Terakki'nin karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulma çalışmaları başladı. Zeytunzâde Tevfik Bey'in yönlendirmesiyle Eskişehir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir şubesi açıldı ve 3-4 bin kişi üye olarak kaydedildi[35]. Zeytunzâde Tevfik Bey'in gayretine rağmen Hürriyet ve İtilaf Fırkası kent merkezinde 1912 seçimini kaybetti.

1912 yılında yaşanan siyasi çalkantılar kentin ekonomi-

[27] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 29

[28] Necdet Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Bir Bakış", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** c. XV, No: 1-4, s. 2 vd ; Mirza Bala, "Çerkesler", İslam Ansiklopedisi, c. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul:1993, s. 384.

[29] **Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar,** 1313, (22. Salname), s. 290.

[30] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i husûsiye,** Genel No. 247, husûsi No: 93, 26 Zilkade 1312. **İrade-i husûsiye,** Genel No 111, Özel No. 10, Şevval 1311 / 1895. Sabah, 15 Haziran 1308 / 1892.

[31] **B.O.A , Sıhhıye İradeleri No 1484, s. 2. B. O. A., İrade - i husûsiye No 1078, s. 74.**

[32] **B.O.A. İrade-i husûsiye** No 1122 s. 144; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, "Eskişehir'de 1893 Kolera Salgını" **Tarihte Eskişehir Sempozyumu** (2-4 Kasım 1998) Anadolu Üniversitesi Yayın no: 1285, Eskişehir 2001, ss. 261-274.

[33] **Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar 1316,** s. 346; Mehmet Ziya, **Bursa'dan Konya'ya Seyahat,** İstanbul, 1912, s. 188; **B.O.A. İrade-i Dâhiliye** No 5007, 1031, s. 27, 25.

[34] **B.O.A. İrade-i husûsiye** No 230, s. 2.

[35] Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler,** c. I, İstanbul 1988, s. 27. İhsan Güneş, "1912 Seçimi ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Belleten,** c. LVI, Ağustos 1992, s. 216. Ali Birinci , **Hürriyet ve İtilaf Fırkası,** Dergah Yayınları, İstanbul: 1990

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, FK. 28, G. 60, B. 60001.
Eskişehir'de Karakeçili Aşireti Reisi.

sini olumsuz yönde etkiledi. Eskişehir Ticaret Borsası işlemez hale geldi. Ancak durumdan haberdar olan hükûmet müdahale edince Ticaret Borsası çalışmalarını düzenli şekilde sürdürebildi[36].

İttihat ve Terakki'nin doğrudan iktidar döneminde izlediği Türkçü politikalar gereği Millî Kütüphane, Millî Hazine-i Evrak (Arşiv), Millî Musiki, Millî Filmcilik ve Müzeler gibi çeşitli kurumlar oluşturuldu. Eskişehir' de kütüphane ve müze konusunda bu girişimlerden payını aldı[37]. Ayrıca İttihat ve Terakki, izlediği politikanın gereği, tüm Osmanlıların kutladığı millî günler yaratılmak istendi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü olarak 30 Aralık ile Meşrutiyet'in ikinci kez ilân tarihi 23 Temmuz tarihleri Meclis-i Mebusan'da tartışıldı. 1909 yılından itibaren 23 Temmuz'un Iyd-ı Millî (Millî Bayram) olarak kutlanması üzerine 30 Aralık'ta "İstiklâl-i Osmani Günü" olarak kutlandı[38]. Bu kutlamalar Eskişehir'de de yapıldı.

I. Dünya Savaşı sırasında bütün olumsuz koşullara rağmen kentte bazı binaların yapılmasına öncelik verildi. Bu dönem içinde en önemli girişim Eskişehir Gureba Hastanesi'nin yapımı idi[39].

Hastane yapımı için ayrılan ödenek kısa zamanda bitince bina, eski Eskişehir mebusu Nail Bey'in bağışı ve sancak meclis üyesi Şeyh Nuri Efendi'nin önerisi ile lületaşı, kereste ve kil üzerine konan ek vergiden elde edilen gelirle tamamlanabildi.

TİTE Arşivi, FK. 70, G. 23, B. 23, 3001.
Eskişehir Cer Atölyesi.

[36] **B.O.A. Dâhiliye Nezâreti, İdâre Kalemi,** No 2472, 112-1,3. Mehakim-i Nizamiye-i Cezaiyece belirlenen yüksek para cezaları sayesinde komisyoncu ve simsarlar düzenli çalışmaya başladı.

[37] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi,** c. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1988, s. 34-35.

[38] Mehmet Serhat YILMAZ, "Kastamonu'da İstiklal-i Osmanî Günü Kutlamaları (1913-1921)", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,** (2009), **6/3,** s. 82.

[39] **B.O.A, Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdüriyeti Kalemi,** 1675, 11 / 27 2 Zilkade 1334. **Eskişehir Meclis-i Umûmîye-i Livâ,** Eskişehir, 1332, s. 23.

Eskişehir Cer Atölyesi ve Fabrikaların Değişik Bölümleri

TİTE Arşivi, FK. 70, G. 23, B. 23, 1001.

TİTE Arşivi, FK. 70, G. 23, B. 23, 2001.

Eskişehir Cer Atölyesi ve Fabrikaların Değişik Bölümleri

TİTE Arşivi, FK. 70, G. 23, B. 23, 3001.

TİTE Arşivi, FK. 70, G. 23, B. 23, 4001.

TİTE Arşivi, K. 26, G. 85, B. 85001.

Eskişehir'de Merkez Kumandanlığı Önünde İstiklâl-i Osmani Günü Kutlamaları.

TİTE Arşivi, K. 28, G. 59, B. 59001.

Eskişehir'de İstiklâl-i Osmani Günü Kutlamaları.

Birinci Bölüm

ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZLERCE İŞGALİ

A. ESKİŞEHİR'DE İNGİLİZ İŞGALİ VE YAŞANAN GELİŞMELER

I. Dünya Savaşı sonunda Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz bu savaşın galipleri savaş içerisinde yapılan gizli anlaşmalar[40] doğrultusunda belirledikleri yerleri, bunlara bitişik sahaları ve demiryolu hattı üzerindeki kesişme noktalarını Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. ve 15. maddesine dayanarak[41] işgale başladı. 3 Kasım 1918 ile 13/16 Nisan 1919 tarihleri arasında İngilizler ve Fransızlar Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal ettiler[42]. Bu durum onların müttefiki olan İtalya ve Yunanistan'ı harekete geçirdi. Bu iki devlet de gerek gizli anlaşmalarda, gerekse barış konferanslarında istenilen ya da vaadedilen bölgeleri işgale başladı.

Kara (?) ve demiryolları ile Ankara'ya uzanan telgraf hattı üzerinde bulunan Eskişehir'in konumu, ciddi bir stratejik değer taşımaktaydı. Çünkü Eskişehir, İstanbul'dan Ankara'ya uzanan demiryolu hattı üzerinde önemli bir duraktı. Diğer yandan Afyonkarahisar üzerinden Konya ve İzmir'e uzanan demiryolu hatları da Kütahya yolu ile Eskişehir'e bağlanmaktaydı. Böylece Eskişehir, her üç demiryolu hattını birbirine bağlayan önemli bir kavşak konumundaydı.[43] İngilizler 18 Ocak 1919'dan itibaren demiryolu hattı üzerindeki İzmit, Eskişehir ve Afyonkarahisar'a kontrol birlikleri gönderdi[44]. 22 Ocak 1919'da bir İngiliz birliği Eskişehir'e geldi[45] ve stratejik önemi bulunan Eskişehir istasyonunu fiilen işgal etti[46]. Bu tarihten sonra İngilizler demiryolu hattındaki birliklerini takviye amacıyla belirli aralıklarla asker sevkiyatını sürdürdü ki bunlar arasında Hintli askerler çoğunluktaydı[47]. Osmanlı Hükûmeti halkın tepki göstermesini engellemek için, bu hareketi bir işgal olarak algılanmamasını, salt demiryollarının denetimine yönelik bir eylem olarak değerlendirilmesini istedi. Ancak İngilizler halkın gururunu inciten olayları çıkartmada gecikmediler. Olayların giderek artış göstermesi üzerine şikâyetler İstanbul'a kadar ulaştı. Bunun üzerine Dâhiliye Nezâreti Eskişehir Mutasarrıflığı' na gönderdiği gizli kayıtlı telgrafla bölgede olay çıkmaması ve İtilaf Devletleri'nin kızdırılmaması vb. düşüncelerle "İtilaf askerlerinin tecavüzatında zaafiyet ve istisna gösterilmeden olayların çıkması engellenmelidir. Ancak bunu yaparken de bölgedeki İtilaf Devletleri Komutanı ile iyi ilişkiler kurulmalı, "onların önerecekleri tedbirler ortaklaşa uygulanmalıdır" gibi korkakça tedbirler çözüm olarak sunulmaktaydı[48].

Bu adi olaylar giderek siyasi bir içeriğe büründü ve İngiltere ile Osmanlı Hükûmeti arasında sorunlara yol açtı[49]. Bunlardan en ilginç olanı İngiliz Zabit olayıdır. Mutasarrıf Vekili Hamdi Bey'in Dâhiliye Nezâreti'ne yazdığı ilk telgrafa göre olay şöyle gelişmişti[50].

---

[40] Gizli Anlaşmalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8, Turhan Kitabevi: Ankara 1986; Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara:2004; Osman Olcay, **Sevr Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara ilişkin Belgeler),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 455, Ankara: 1981

[41] "Yedinci Madde: Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır."
"On beşinci Madde: Bi'l-cümle hutut-u hadidiyeye (bütün demiryolu hatlarına) itilâf murakabe (kontrol) subayları memur edilecektir. Bunlar meyanında elyevm Hükûmeti Osmaniye'nin murakebesi altında bulunanMavera-yı Kafkas hutut-u hadidiyesi aksamı dahildir. İş bu Kafkas hututu serbest ve tam olarak İtilâf memurlarının idaresi altında vaz'edecektir. Ahâlînin ihtiyacının tatmini dikkat nazarına alınacaktır. İş bu maddeye Batum'un işgali dahildir. Osmanlı Hükûmeti Bakü'nün işgaline itirazda bulunmayacaktır." **Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı,** TC. Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara: 1999, s. 47

[42] 3 Kasım 1918'de başlayan İngiliz işgali ile Musul, Çanakkale Boğazı (Fransızlarla birlikte), İskenderun, Antakya, Batum, Kilis, Ankara İstasyonu, Ayıntap, Cerablus, Haydarpaşa İstasyonu, Konya istasyonu, Maraş, Birecik, Samsun, Harapnaz ve Telebiyaz İstasyonları, Urfa, Merzifon, Kars vb yerler olmak üzere Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsamaktaydı. Sabahattin Selek, **Millî Mücadele,** c. I, Örgün Yayınları, İstanbul: 1982, s. 106 188-189; Mehmet Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986, s. 21.

[43] İsmail Yıldırım, **Millî Mücadele'nin başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920),** Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Eskişehir:1998, s. 19.

[44] **Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Arşivi (ATASE), İSH, Kutu No: 250, Gömlek No: 81 ; ATASE Arşivi, Klasör No:238, Dosya no: 17-11, Fihrist no: 19-1**'den aktaran Ali Sarıkoyuncu-Selahattin Önder-Mesut Erşan, **Millî Mücadelede Eskişehir,** Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 072, s. 7.

[45] Zeki Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** c. I, Ankara:1986, s. 111.

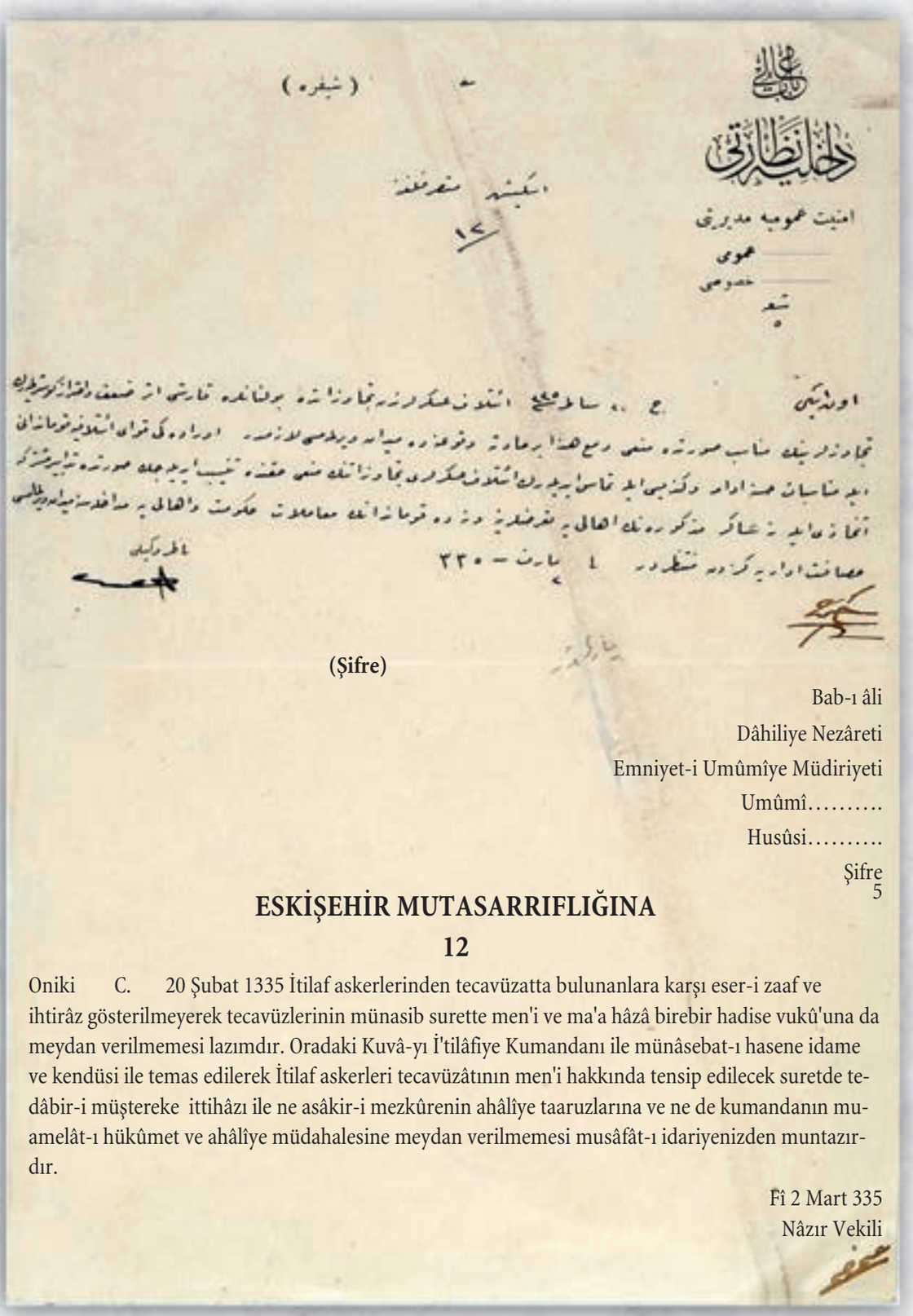
[46] Yıldırım, a.g.e., s. 19-20; Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken,** c. I, Ankara: 1985, s. 3. Sabahattin Selek, **Millî Mücadele,** c. I, Ankara, 1982, s. 67-70; Ali Sarıkoyuncu-Selahattin Önder-Mesut Erşan, **Millî Mücadelede Eskişehir,** Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 072, s. 7.

[47] **Genkur. ATASE Arşivi, İstiklal Harbi (İSH), Sıra No: 2796, Kutu No: 47, Gömlek No: 146;** Bu Hintli askerler belli bir müddet sonrasında da Afyonkarahisar'a sevk edilmiştir. Bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 4386, Kutu No: 97, Gömlek No: 132.**

[48] **BOA., DH. ŞFR., Dn. 97, Vn. 12,**

[49] İhsan Güneş-Kemal Yakut, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923),** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1724, Eskişehir: 2007, s. 147

[50] **BOA., DH., KMS.,Dn. 50-2, Vn. 12-10.**

(Şifre)

Bab-ı âli
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmîye Müdiriyeti
Umûmî.....
Husûsi.....
Şifre
5

ESKİŞEHİR MUTASARRIFLIĞINA

12

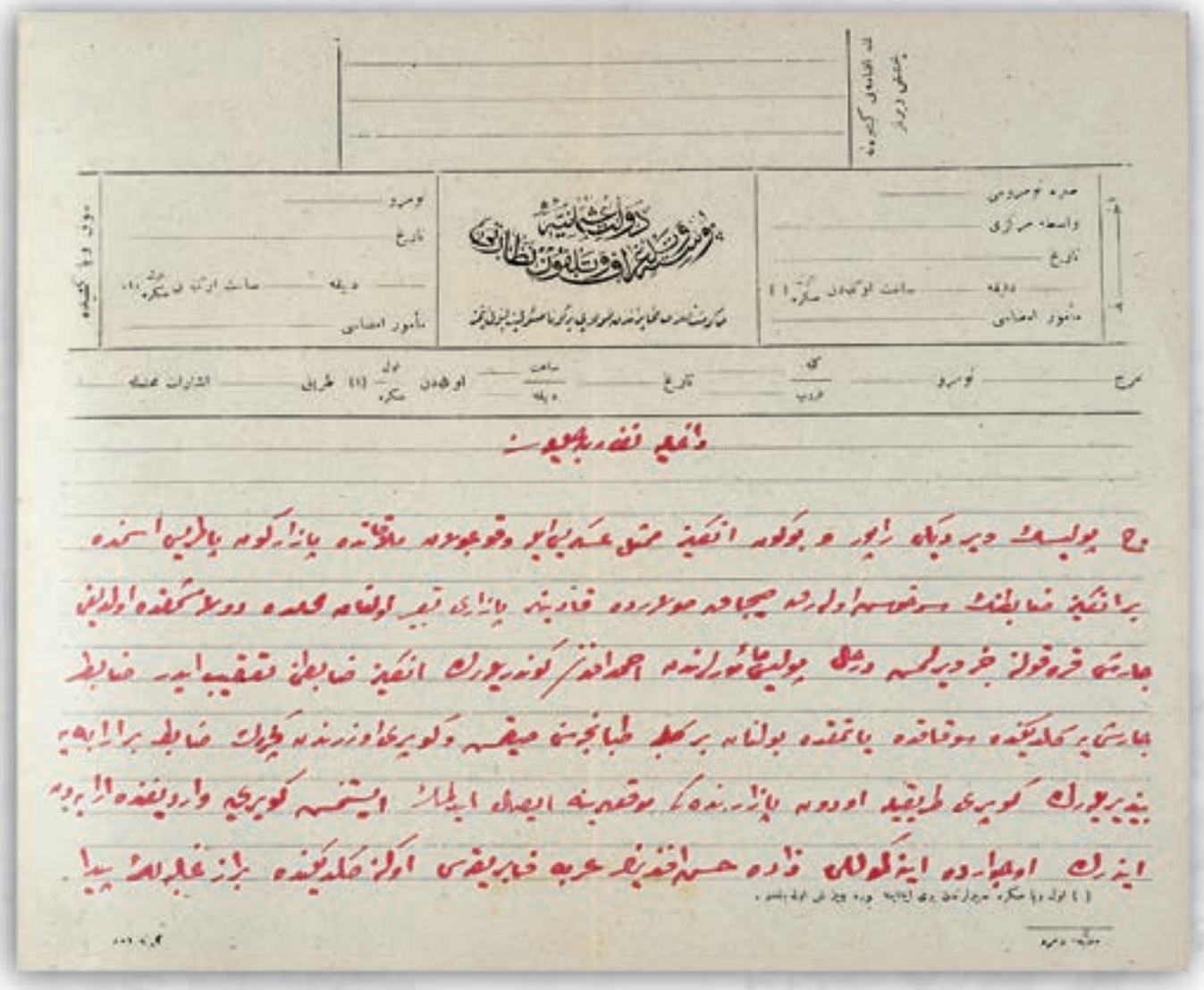
Oniki C. 20 Şubat 1335 İtilaf askerlerinden tecavüzatta bulunanlara karşı eser-i zaaf ve ihtirâz gösterilmeyerek tecavüzlerinin münasib surette men'i ve ma'a hâzâ birebir hadise vukû'una da meydan verilmemesi lazımdır. Oradaki Kuvâ-yı İ'tilâfiye Kumandanı ile münâsebat-ı hasene idame ve kendüsi ile temas edilerek İtilaf askerleri tecavüzâtının men'i hakkında tensip edilecek suretde tedâbir-i müştereke ittihâzı ile ne asâkir-i mezkûrenin ahâlîye taaruzlarına ve ne de kumandanın muamelât-ı hükûmet ve ahâlîye müdahalesine meydan verilmemesi musâfât-ı idariyenizden muntazırdır.

Fî 2 Mart 335
Nâzır Vekili

BOA., DH. ŞFR., Dn. 97, Vn. 12.

Dâhiliye Nezâret-i Nâzır Vekili'nin Eskişehir Mutasarrıflığına Gönderdiği Telgraf.

Mutasarrıf Vekili Hamdi Bey'in Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 5 Mart 335 tarihli olayın gelişimini anlatan telgrafları.

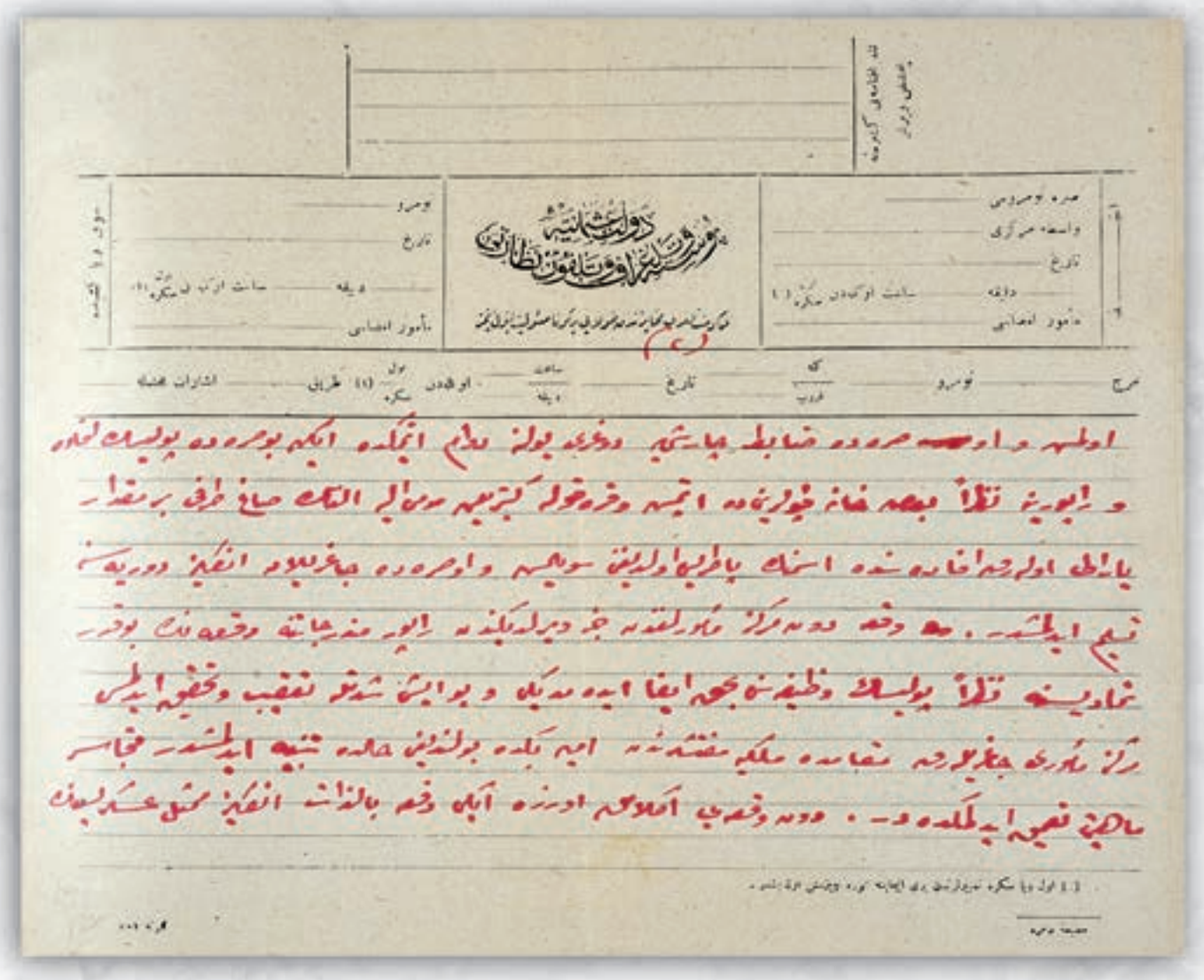
BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12

Telgraf 1

Devlet-i Osmaniye
Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâreti
Hükûmet Telgraf Muhaberatından Dolayı Bir Gûna Mesuliyet Kabul Etmez

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

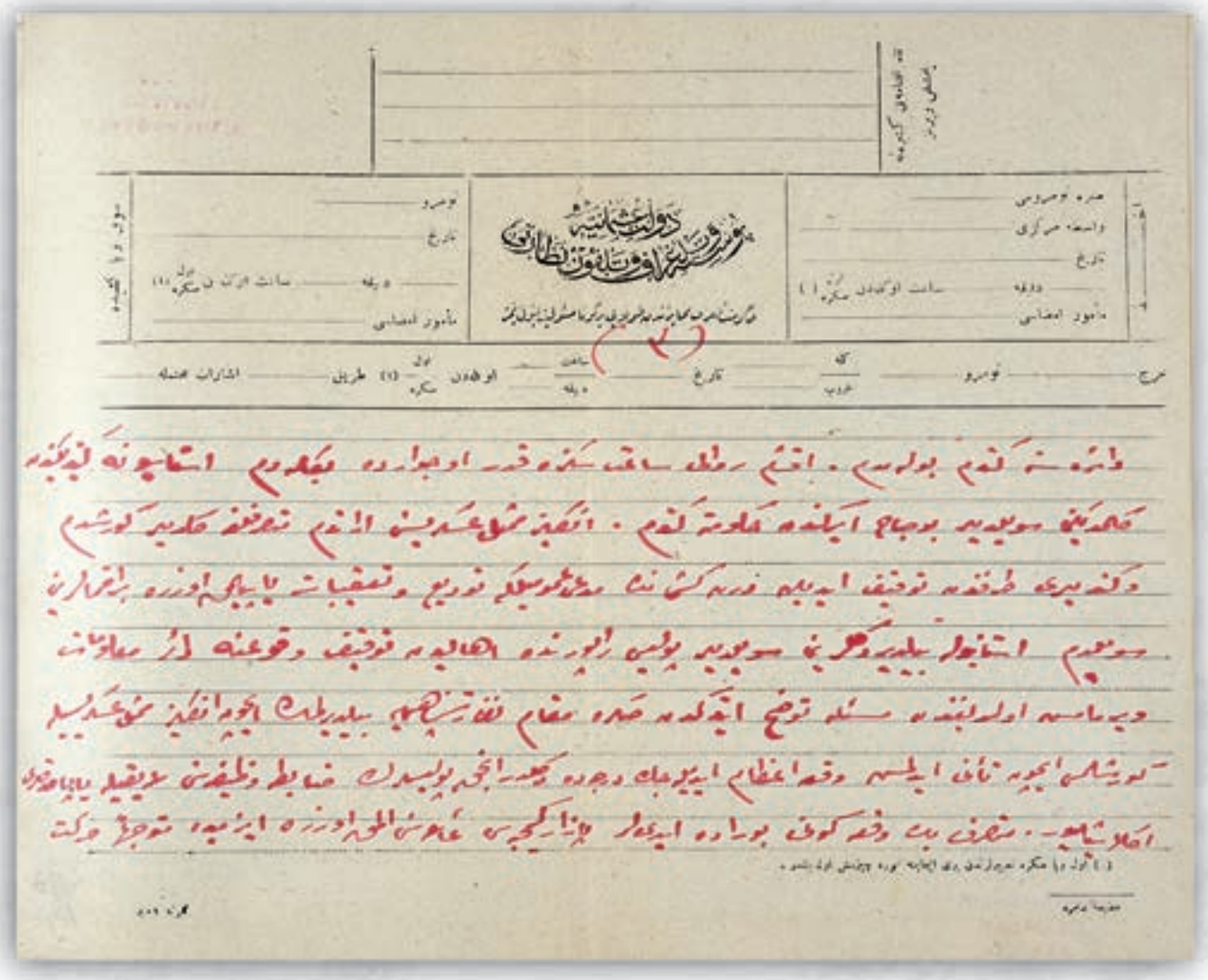
C. Polisin verdiği rapor ve bugün İngiltere Mümessil-i Askeriyesi ile vukû' bulan mülâkâtda Pazar günü Patris ismin de bir İngiliz zabitinin sarhoş olarak Sıcaksular' da Kadınlar Pazarı tabir olunan mahalde dolaşmakda olduğu Çarşı Karakolu'na haber verilmiş, derhal polis memurlarından Ahmed Efendi gönderilerek İngiliz zâbitini takip ider. Zabit çarşıya geldiğinde sokakta yatmakta bulunan bir kelbe tabancasını sıkmış ve köprü üzerinden geçerek zâbit bir arabaya bindirilerek köprü tarîkiyle Odunpazarı' ndaki mevkilerine î'sâl edilmek istenmiş, köprüye vardığında arabadan inerek o civarda İnegöllüzâde Hasan Efendi'nin araba fabrikası önüne geldiğinde biraz kalabalık peyda

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

Telgraf 2

olmuş ve o sırada zâbit çarşıya doğru yoluna devam etmekte iken bu sırada polisin ifade ve raporuna nazaran bazı hane kapılarını da itmiş ve karakola getirilen mümâ-ileyhin alnının sağ tarafı bir miktar yaralı olarak ifadesinde isminin Patris olduğunu söylemiş ve o sırada çağrılan İngiliz devriyesine teslim edilmiştir. Vak'a dün merkez memurluğundan haber verildiğinden rapor mündericâtında vak'anın bu kadar temâdisine nazaran polisin vazifesini bi-hakkın ifa edemediği ve bu işin şiddetle takip ve tahkîk edilmesi merkez memuru çağrılarak makamda Mülkiye Müfettişlerinden Emin Bey' de bulunduğu halde tenbih edilmiştir. Mütecasir mahiyeti ta'mîk edilmektedir. Dün vak'ayı anlamak üzere iki defa bizzat İngiliz Mümessil-i Askerîsinin

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12-10.

Telgraf 3

dairesine gitdim bulamadım. Akşam-ı zevâlî saat sekize kadar o civarda bekledim. İstasyona gittiğinden gelmediğini söylediler. Bu sabah erkenden hükûmete gitdim. İngiliz Mümessil-i askerîsini arattım. Mutasarrıflığa geldiler, görüşdüm ve kendileri tarafından tevkif edilen dört kişinin müdde-î umûmîye tevdî ve tâkîbât yapılmak üzere bırakmalarını söyledim. İstanbul'a bildirdiklerini söyledikleri polis raporunda ahâlîden tevkif vukûuna dair mâlûmât verilmemiş olduğundan mesele tavazzuh ettikten sonra makam-ı nezâret-penâhîye bildirilmek içün İngiliz Mümessil-i Askerîyesi'yle görüşülmesi içün teenni edilmiş vak'a i'zâm edilecek derecede değildir. Ancak polislerin zabıta vazifesini layıkıyla yapamadıkları anlaşılıyor. Mutasarrıf Bey vak'a günü burada idiler. Pazar gecesi ailesini almak üzere İzmit'e müteveccihen hareket.

“Patris isimli bir İngiliz subay Sıcaksular'da Kadınlar Pazarı diye bilinen yerde sarhoş bir şekilde çarşıda sarkıntılık ettiği haberi verilmesiyle, Çarşı karakolundan Polis Ahmet olay mahalline gönderildi. Bu arada İngiliz subay tabancasıyla sokakta yatmakta olan bir köpeğe ateş ettiği gibi bazı evlerin kapılarını da yumrukladı. Sarhoş İngiliz subayı İnegöllüzâde Hasan Efendi'nin araba fabrikası önüne geldiğinde tepkisel bir kalabalık oluşmaya başladı. Bunun üzerine İngiliz subay, polis memurları Hüsmen, Adil, Süleyman ve Refik tarafından arabaya bindirilerek karakola getirildi. Alnının sağ tarafı yaralı olarak karakola gelen İngiliz subayın ifadesi İngiliz tercümanı aracılığı ile alınırken polisler tarafından dövüldüğünü iddia etti. Bu durum üzerine polis memurlarından üçü karakoldan merkez Memuru’nun bilgisi ile diğeri doğrudan doğruya İngiliz işgal askerleri tarafından tutuklandı.

Olayın nedeni İngiliz işgal subayı olmasına ve halkı ciddi anlamda taciz etmesine rağmen tutuklanan karakolda görevini yapmaya çalışan polisler ve bu arada sivil halk oldu. Eskişehir İngiliz Askeri Kontrol Memurluğu'nun Eskişehir'de yaşananları kendi üslûplarınca İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltrope'a bildirmesiyle âdi bir olay siyasi boyuta taşındı. Amiral Caltrope kendi imzasıyla Hariciye Nezâreti'ne yazdığı 11 Mayıs 1919 tarihli yazı ile subaylarına saldıranların çok süratli bir şekilde tutuklanmalarını ve mahkemelerinin gerçekleştirilmesi için Eskişehir İngiliz Memuriyet-i Askerisi'ne teslimini istedi[51].

İngiliz Yüksek Komiserliği'nin devreye girmesiyle olay devletler arası boyuta taşındı. Osmanlı Hükûmeti durumu yerinde soruşturmak için acilen bir mülkiye müfettişi görevlendirdi. Müfettiş, olayı soruşturarak hazırladığı iki ayrı raporda, aslında büyütülecek bir hadise olmadığı, hatta İngiliz zabitin kapıları yumruklaması nedeniyle suç işlediğini, alnındaki yaranın önemsiz olduğunu vurguladıktan sonra, asıl soruşturmanın yaralı halde gelindiğinde yapılması zorunluluğunu, böylece inisiyatifin Osmanlı yönetiminde olabileceğini, tutuklamaların olmayabileceğini belirtti. Ayrıca karakola getirilenin bir İngiliz olması nedeniyle dikkatli olunması gerektiğini ve Merkez Memuru ve mutasarrıfın zamanında haberdar edilmemesinin eksiklik olduğunu vurguladı.

Bu tür olaylar (Tacizler) farklı tarihlerde ve farklı boyutlarda kentte yaşanılmaya devam etti.

Nitekim, 27 Aralık 335/1919'da 23. Alay Sahra 2. Taburdan Yüzbaşı Abdurrahman Efendi ile sekiz asker selam vermemelerinden dolayı devriye gezen Hintli askerler tarafından tutuklandı. Durumu komutan emriyle Harbiye Nezâreti'ne haber veren 24. Fırka Erkân-ı Harbiye Binbaşı’ sı İngilizlerin amaçlarının siyasi bir sorun yaratmak olduğunu, bunlara karşı asker, subay ve ahâlînin galeyanda olduğunu bildirdi[52].

Eskişehir Merkez Kumandanı'nın 29/30 Ekim 1919 tarihli telgrafında Eskişehir'de İngilizlerin yaptıkları bu alçakça girişimleri şöyle anlatır[53]:

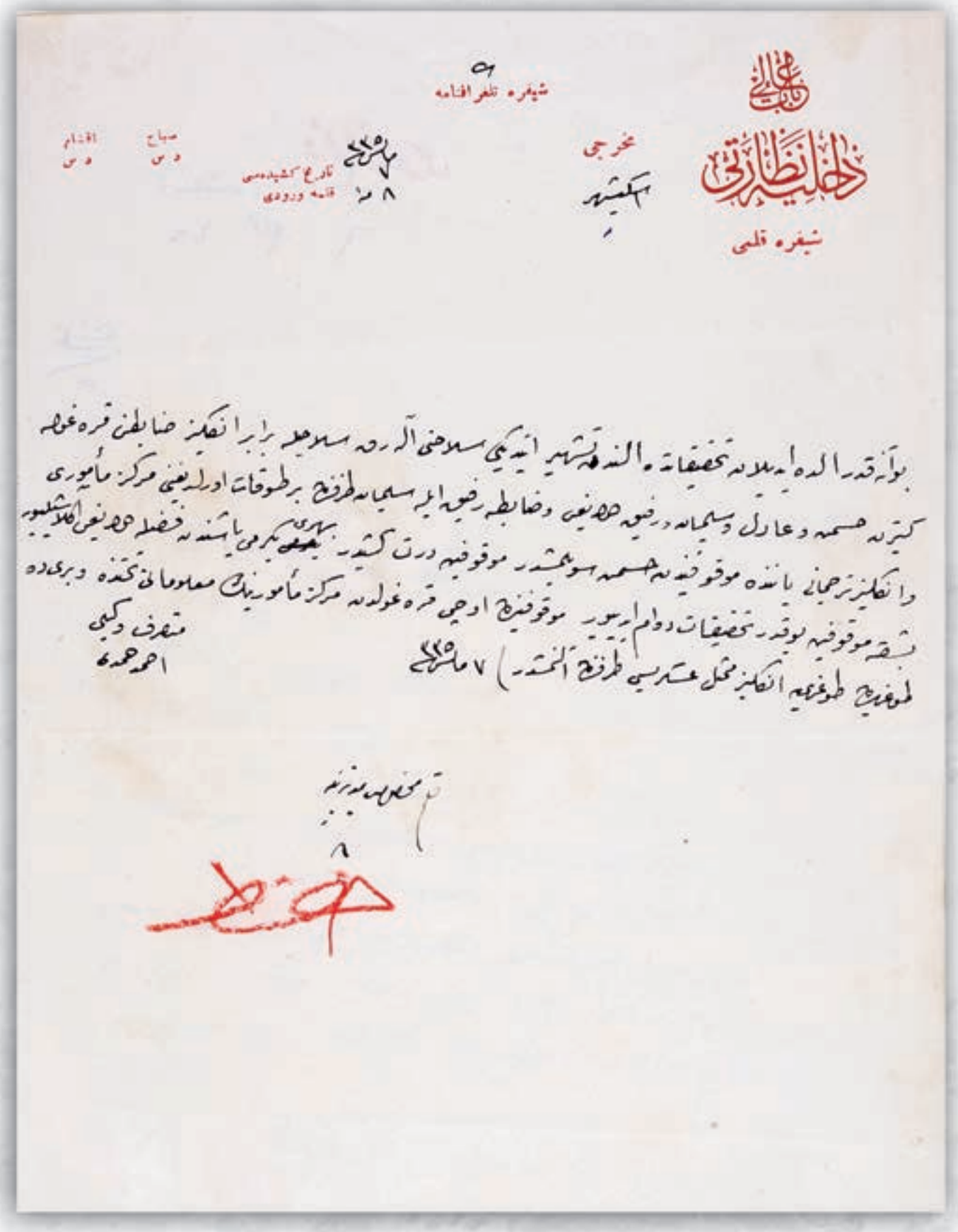
“Burada (Eskişehir) İngilizlerin bir mesail ihdası zımnında zâbitan ve efrâda karşı şehrin en kalabalık pazar mahallerinde yapmış oldukları alçakçasına hakaret artık tahammül edilemeyecek bir hâle gelmiştir. Nitekim 28 Teşrîn-i sânî/Ekim Cuma günü çarşı içerisinde zâbitan ve efrâda hakaret yapmak maksadıyla gezdirdikleri zabıta devriyeleriyle bir yüzbaşı ve sekiz neferi resmî selam bahanesiyle tevkif ederek tüfenk dipçikleriyle kendi karargâhlarına ve oradan da etrafı süngülü efrâd ve zâbit maiyyetinde çarşıdan dolaştırarak merkeze götürülmüştür.

Şu hâl, gerek asker, gerekse ahâlînin fevkalade galeyanına mucip oluyor. İngilizlerin bu halde devamları memleket için bittabi iyi bir netice vermeyeceğinden keyfiyeti arz ediyorum efendim”.

Aynı olayla ilgili Eskişehir Mıntıka Kumandanı Abbas Hilmi Bey ise 20. Kolordu Kumandanlığı’na gönderdiği telgrafta, işgalci askerlere, üst rütbeli Osmanlı subaylarının asla selam vermediği halde, bunların selam vermeye zorlanması Osmanlı er ve subayları arasında derin üzüntü yarattığı belirtilmekteydi[54].

İngilizlerin bu yaptıklarının yanı sıra “Rum ve Ermenilerin taşkınlıklarına göz yummaları, İngiliz kontrol subayının, Merkez Kumandanlığı’na ve Ahz-ı Asker (Asker alma) şubesine doğrudan doğruya müdahalede bulunması, sivillerin darp edilmesi vs.” gibi şeyler de vardı[55].

[51] BOA., DH., KMS., Dn. 52-2, Vn. 12.
[52] Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 353 Gömlek No: 162.
[53] Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 353 Gömlek No: 162-3.
[54] Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 353 Gömlek No: 162-2.
[55] Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 59.

شیفره تلغرافنامه

باب عالی
داخلیه نظارتی
شیفره قلمی

مخرجی

تاریخ کشیدمسی
قلمه ورودی

صباح
و س

اقشام
و س

بوآقدر الده ایدلان تحقیقات اللهه تشهیر اینمکی مسلوحنی آلدرمه مسلوحیله برابر انگلیز ضابطنی قره غوله
کیترمه حسمه و عادل وسیماه رضیه حسنی وضابطه رضیه ایله سیماه طرفنه برطوقات اوردیغنی مرکز مأموری
وانگلیز ترجمانی یانده موقوفیه حسمه سویلمشدر. موقوفیه درت کشیدر. بهری بکرمی یاشنده فصله حسنی اللاشیلیور
شقه موقوفیه بوقدر. تحقیقات دوام ایدیور. موقوفیج اوچی قره غولده مرکز مأموریتک معلوماتی تحته دیرده

متصرف وکیلی
احمد حمدی

لموقوفیج طوغرویه انگلیز محل عسکریسی طرفنه آلنمشدر. ۷ مارت ۲۵

Şifre Telgrafname

Bâb-ı âli
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi

Tarihi keşidesi: 7 Mayıs 335
Kaleme vürûdu: 8 Mayıs 335

Mahreci Eskişehir

Bu ana kadar elde edilen tahkîkatda elinden teşhir ettiği silahı alarak silahıyla beraber İngiliz zabitini karakola getiren Hüsmen ve Adil ve Süleyman ve Refik olduğu ve zabite, Refik ile Süleyman tarafından bir tokat urulduğunu merkez memuru ve İngiliz tercümanı yanında mevkufînden Hüsmen söylemiştir. Mevkufîn dört kişidir. Beheri yirmi yaşından fazla olduğu anlaşılıyor. Başka mevkufîn yoktur. Tahkikât devam ediyor. Mevkufînden üçü karakoldan merkez memurunun malûmatı tahtında ve biri de doğrudan doğruya İngiliz mümessil-i askerîyesi tarafından alınmıştır. 7 Mayıs 335

Mutasarrıf Vekili
Ahmed Hamdi

Kalem-i Mahsus Müdiriyesine
Hıfz

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

Mutasarrıf Vekili Ahmed Hamdi Bey'in 7 Mayıs 335 tarihli telgrafı. İngiliz zabitine müdahalede bulunan Polis Memurlarından biri Merkez Memuru'nun bilgisi ile diğeri doğrudan doğruya İngiliz işgal askerleri tarafından tutuklanması.

British High Commission,
CONSTANTINOPLE,
11th May, 1919.

No: R. 1920.

Your Highness,

I have the honour to inform Your Highness that information has been received from the Military Control Officer at Eski-Shehir, that a British Officer was attacked by a mob in that town a few days ago and has been badly injured.

2. It is unnecessary for me to point out to Your Highness the extreme gravity of this unfortunate occurrence.

3. I request, therefore, that instructions be immediately given to ensure that all those concerned in the affair be arrested with the greatest expedition and that they be handed over to the British Military authorities at Eski-Shehir for trial.

4. I desire that Your Highness will inform me without delay of the action taken in the matter.

I have the honour to be,
Your Highness' obedient servant,

a. Caltchorpe

High Commissioner.

His Highness

The Minister for Foreign Affairs.

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral A. Caltrope'un Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı Eskişehir'de İngiliz subayını karakola götüren polislerin tutuklanarak İngiliz Askeri Memurluğu' na teslim edilmesini isteyen mektubu.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın XIV. Kolordu Komutanlığı'na gizli kaydıyla gönderdiği 8 Aralık 1919 tarihli şifre kentte yaşanan olayların doğruluğunu kanıtlamaktadır. Cemal Paşa'ya göre İngilizler son zamanlarda Eskişehir'de Osmanlı subay-erlerine ve halka çeşitli bahanelerle taciz edici davranışlarını sürdürmekteydi[56]. İngilizlerin bu yaptıklarının yanı sıra "Rum ve Ermenilerin taşkınlıklarına göz yummaları, İngiliz kontrol subayının, Merkez Kumandanlığı'na ve Ahz-ı Asker (Asker Alma) Şubesine doğrudan doğruya müdahalede bulunması, sivillerin darb edilmesi vs." gibi şeyler de vardı[57].

İngilizlerin mütâreke sürecindeki eziyetleri bunlarla da sınırlı değildi. Kendi yaptıkları yetmiyormuş gibi işgal ile şımaran azınlık unsurlarını da kullandılar. Kentteki bir Ermeni papazının denetimi altında komitacı ve iş görebilecek 100 Ermeni İngilizlerden alınan bombalarla silahlandırıldı. İngilizlere karşı olası bir hareket esnasında onlarla birlikte savaşmak için İngiliz askeri kıyafetleri verildi. Oluşturulan bu milis güç içerisinde yer alanlardan İngilizce bilenlere yirmibeş, diğerlerine on beşer lira maaş ödendi[58].

Bölgede yaşanan İngiliz vahşetlerine iki ilginç örnek de, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın bölgeyi gezen Fransız gazeteci Berthe Georges-Gaulis ile olan görüşmesinde anlattıklarıdır. Bu gazetecinin yazdıklarına göre, "Ali Fuad Paşa'nın en iyi subaylarından birini, Eskişehir Garı'ndaki bir İngiliz Albay, atının kuyruğuna bağlayarak sekiz kilometre sürüklemiş. Yine komutanlarından biri, bir Hintli nöbetçinin sorusuna yanıt vermediği için öldürülmüştü". Yaşananlar karşısında Ali Fuad Paşa, "Biz bu güne kadar medeni bir savaş yaptık ama karşımızdakiler bizi kendileri gibi davranmaya zorluyorlar." demekteydi[59].

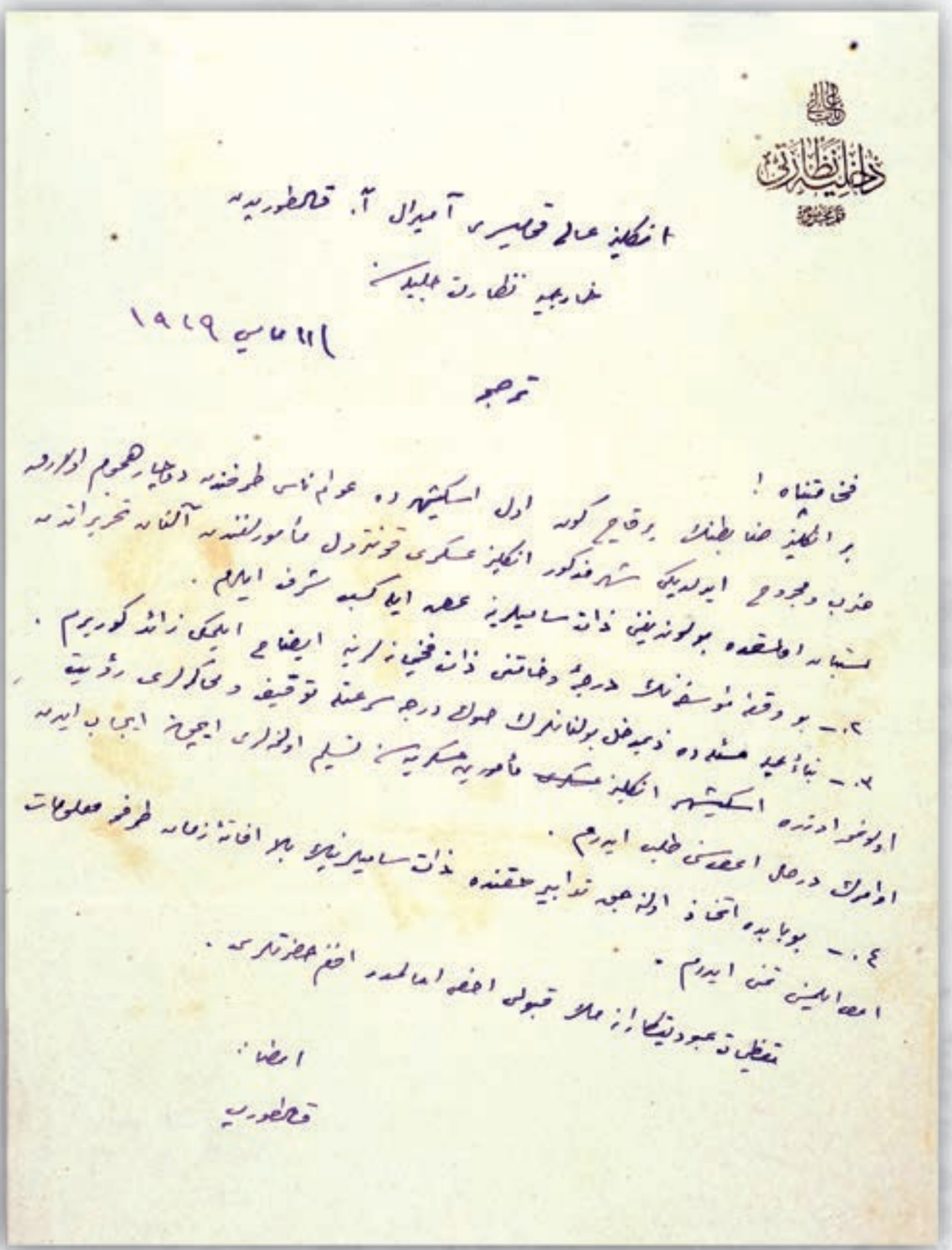
Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 23.
Odunpazarı.

[56] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 99, Gömlek No: 15;** Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922 (Belgeler),** c. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989, Belge no: 96, s. 170.

[57] **Genkur. ATESE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 59.**

[58] "Eskişehir'de Ermeni papazının kefaleti altında komitacı ve iş görecek yüz Ermeninin bombalarla teçhiz olduğu ve bunlara aynı zamanda İngiliz efradına mahsus elbise [şifre yazılı] mevcûd olduğu ve icabında İngilizler hesabına çalışmak üzere her birine 15 ila 25 Lira maaş verilmekte olduğu istihbar edilmekte olduğu arz olunur. 5 Şubat 36 Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut". Bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 329, Gömlek No: 133; TİTE Arşiv, 114 / 53511'** den Ayfer Özçelik, **Ali Fuad Paşa,** Akçağ Yayınları, Ankara:1993, s. 381.

[59] Berthe Georges-Gaulis, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği,** (Çev. Cenap Yazansoy), Rado Yayınları, İstanbul: 1981, s. 93.

ذات عالی

دار الخلیفه ارتی

انگلیز عالی قومیسری آمیرال آ. قاطعودیه

خاریجیه نظارت جلیله سنه

۱۱ مایس ۱۹۱۹

ترجمه

فخی قتباه !

بر انگلیز ضابطنك برقاچی کوله اول اسکیشهره عوام ناس طرفندن دچار هجوم اولارق عذب وجودی ایله بیکی شرفندکور انگلیز عسکری قوتلرینك مأمور لقندن آلدیغنی تحریر ایتدیکی وجهله اعلنقده بولونان ذات سامیلرینه عجله ایلکبه شرف ایلدم .

۱ - بو وقعهٔ موسفنك درجهٔ دهشتی ذات فخیمانه یه ایضاح ایلکی زائد کوریرم .

۲ - بناءً علیه مشاراله ذیعرض بولنانلرك حیاتی درجه سنده توقیف و محافظه سی رؤیت اولونمق اوزره اسکیشهر انگلیز عسکری مأمورینه تسلیم اولنمسی ایچون ایجابنه امر و اعطاسنی طلب ایدرم .

۳ - بو بابده اتخاذ اولنه جق تدابیر حقنده ذات سامیلریکه بلا افاده زمانه طرفمه معلومات ایصال اعطاسنی تمنی ایدرم .

اعطای ایلدیکی تمنی ایدرم .

تقدیم تعبودیتکارانه مقبول افخم اعاظم حضرتلرم .

امضا :

قاطعودیه

İngiliz Âlî Komiseri Amiral A. Kaltorp'dan
Hariciye Nezâret-i Celîlesine

11 Mayıs 1919

Tercüme

Fehametpenah!

Bir İngiliz zabitinin birkaç gün evvel Eskişehir'de 'âvâm-ı nâs tarafından dûçar-ı hücum olarak darb ve mecruh edildiği şehr-i mezkûr İngiliz Askerî Kontrol Memurluğu'ndan alınan tahrîrâtdan müstebân olmakda bulunduğunu zât-ı samilerine arz ile kesb-i şeref eylerim.

2- Bu vak'a-i müessifenin derece-i vehametini zat-ı fehimanelerine izah eylemeği zaid görürüm.

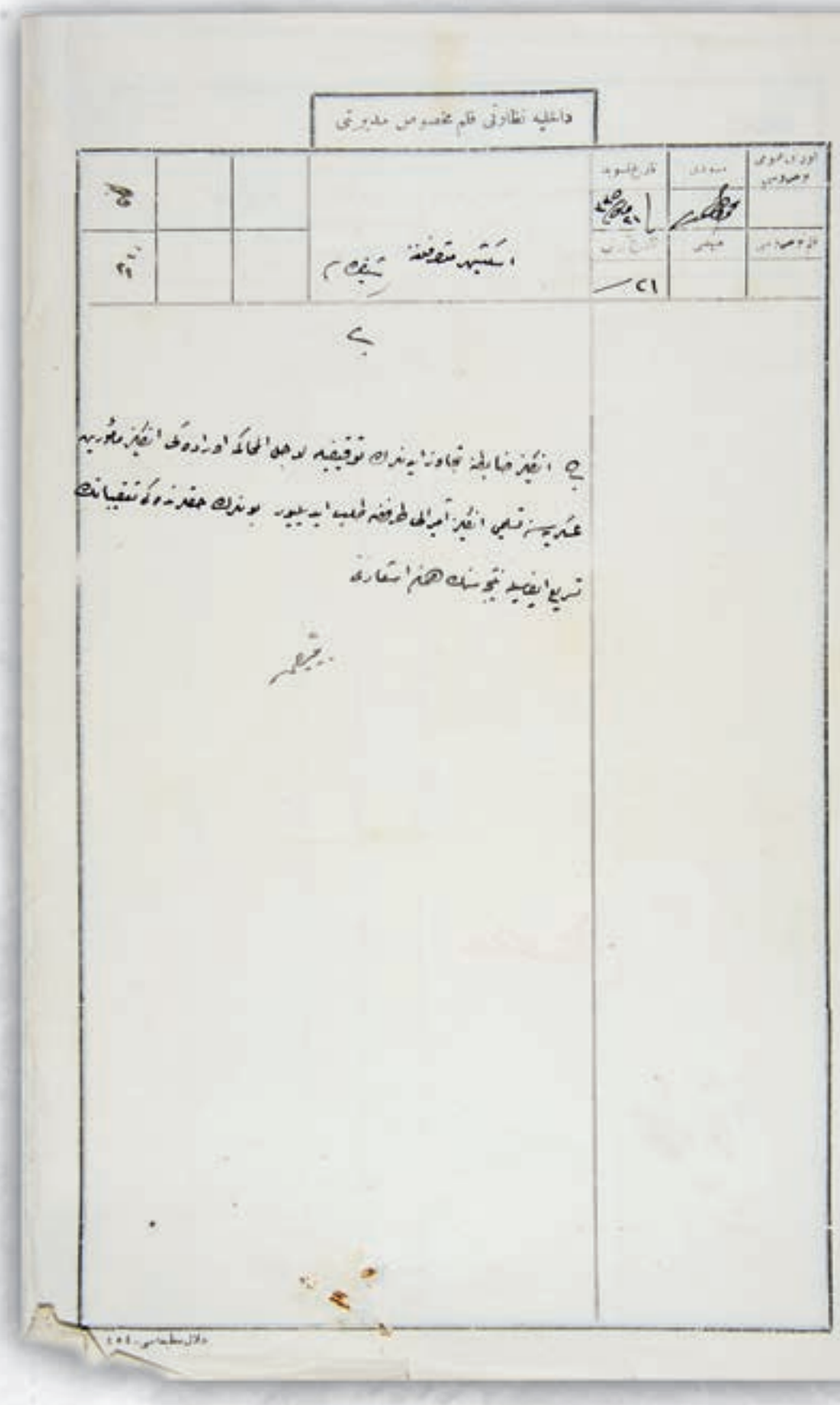
3- Binâenâleyh mes'elede zî-medhal bulunanların son derece süratle tevkif ve muhakemeleri ru'iyet olunmak üzere Eskişehir İngiliz me'mûrîn-i askerîsine teslim olunmaları için îcab iden evâmirin derhal i'tâsını talep iderim.

4- Bu bâbda ittihaz olunacak tedâbir hakkında zât-ı samilerinin bi-lâ ifâte-i zaman tarafıma mâlumat i'tâ eylemesini temenni iderim.
Ta'zimat-ı 'ubûdiyet-kârânemin kabulü ahz-ı âmâlimdir efendim hazretleri.

İmza:
Kaltorp

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral A. Caltrope'un Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı İngilizce mektubun Osmanlıca tercümesi.

Dâhiliye Nezâret-i Kalem-i Mahsûs Müdîriyeti
Eskişehir Mutasarrıflığına

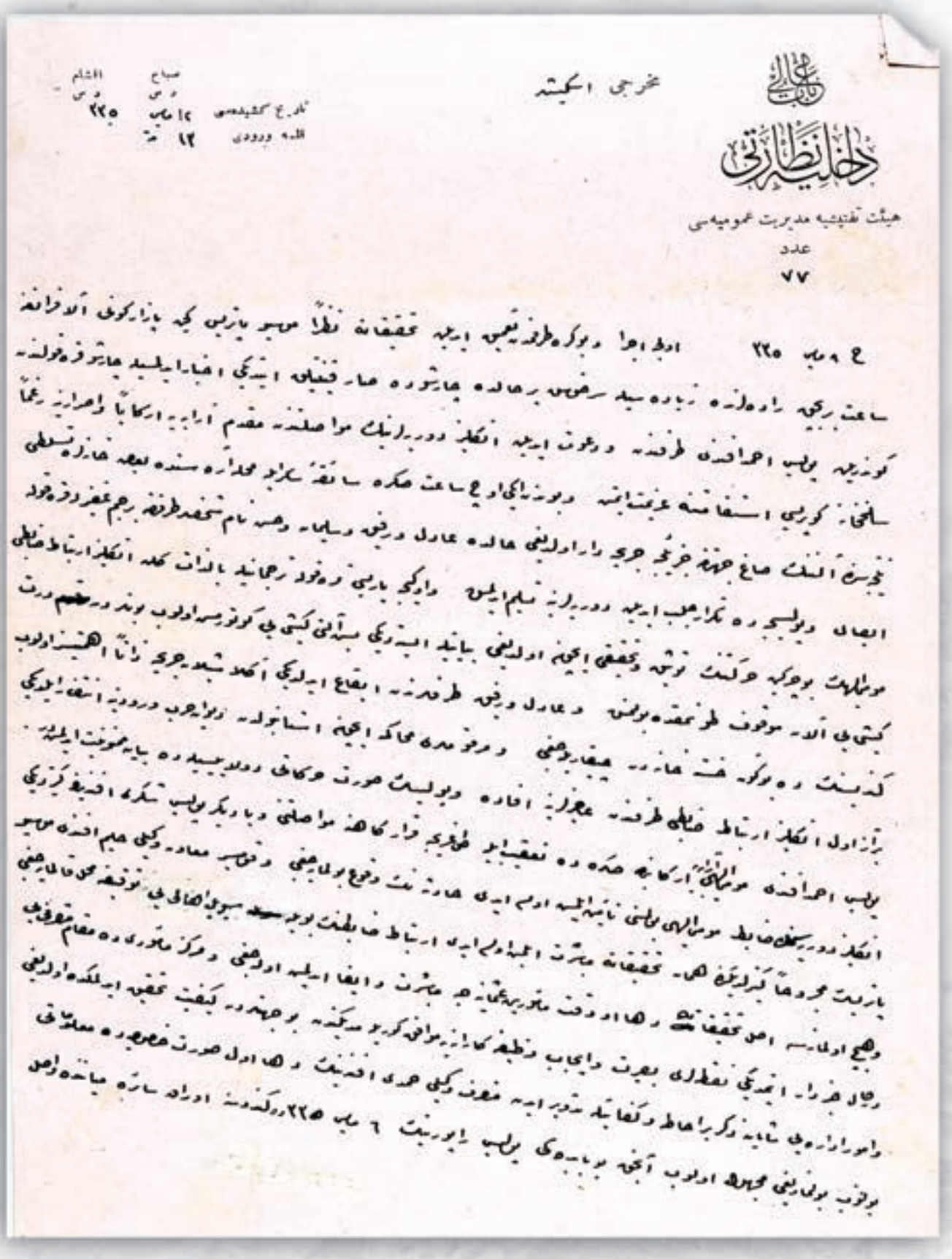
(Şifre) 21 Mayıs 335

C. İngiliz zabitine tecavüz edenlerin tevkifiyle li-ecli'l-muhâkeme oradaki İngiliz Memurîn-i Askerîyesi' ne teslimi İngiliz Amirali tarafından talep ediliyor. Bunların hakkındaki ta'kîbâtın tesrî-i ifâsıyla neticesinin hemen iş'ârı

tebyiz

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

Dâhiliye Nezâreti' nden Eskişehir Mutasarrıflığı' na, İngiliz Amirali tarafından, İngiliz askerine tecavüz edenlerin bölgedeki İngiliz askeri memurlara tesliminin istendiği.

باب عالی

داخلیه نظارتی

هیئت تفتیشیه مدیریت عمومیه‌سی

عدد

۷۷

مخرجی اسکیشه

تاریخ کتابه‌سی ۱۷ مایس ۲۲۵

قلم ورودی ۱۲ ته

صباح دی

الشام دی

ع ۹ مایس ۲۲۵ ادلب اجرا دیوکه طرف‌نزدن ایجه تحقیقاته نظراً موجب بازیلن کیه بازارکوی آلدخانه ساعت بریجه اراده‌لره زیاده سیه رضویه برحاله چاپشوره صاه قیتیله ایچکی اضبا ایلیه چاپشوره‌لره کوندیجه یولب احراقده طرفندن دعوت ایجه انکلیز دوریلرینک مواصلتنه مقدم اداره ارکانا واحرارینه رغما سانحی کوریلی استفامته عجتنابنه دیونه‌لکی اوچ ساعت صکره سائقه سلاح محداره سنده بعضه غازه تسطیل تجاوز التلث صاغ جهته خرنج جریح راد اولدیغی حالده عادل دیفیه وسیله وهسه نام شخصدطرفنه رجم غضبروفه‌لره ایصال دیولسیجه ره تکاهلب ایجه دوریلرینه تسلیم ایلمیه واکچی باریلی وه‌خود رجعانیه بالذات کلمه انکلیز ارتباط ضابطی موسالیت بوجکیه حرکتنک توجه وتحقیق ایجون اولدیغی بیانیله ایسه‌رکی سیه‌آلتی کیتی‌لی کوتوریسه اولوب بوندن صکره ذاتاً الحنسز اولوب کیتی‌لی آلدی موقوف طوتمقده بولنمش دعادل دیفیه طرفندن ایقاع ایدیلکی اکمل شهد جریح ذاتاً الحنسز اولوب کذلک ره بوکوه هت غازه‌ده بیقاروشی ورفوقده محاکه ایجون استانبوله دیواجرب ورودنده اسقاط ایدیلکی بازاردن انکلیز ارتباط ضابطه طرفندن عجزاً افاده دیولسیت صورت وکالتی دولدیجیه ره بیانه‌صورت ایلیه‌رک یولب احراقده موسالیتی ارکانیه صده ره تعقیباً بو طوریجه قراراکاهه مواصلتی دیاریکر یولب سنکره اخیفه کریکی انکلیز دوریسنه ضابط موسالیتی یانیه‌الیه اولیه ایله غازیت دفوع یولیغی دفتیب معاونه دیکی علم احراقده موجب بازیت عودتلرینه کریلیکه‌لی. تحقیقاته مباشرت اجباولیه ارتباط ضابطت بوجه‌سیله سیوق اصالتی توقیفه محل قالیغی وقوع اولمیغی اصل تحقیقاته دها اوقت مأذونیتمی جه مباشرت وایفا ایلیه اولیغی ومرکز مأموری ره مقام مقوفیتی رجال هزاد ایجکی نظارتی بصورت وایجاب وظیفه کاره موافق کوریو مدیکنه بوجهه ره کیفیت تحقیقه ایلدکه اولیغی وامورادره‌لی شایه ذکر باصاط وکفایتله سوق ایلیه مقوف دیکی هدی افتیشت دها اول صورت خصوصیه معلوماتی بوقوب بولنیغی مجهله اولوب آنجه بو بابده‌کی یولب ایورنیت ۶ مایس ۲۲۵ دیکدنه اوراده سازه مباحثه اصل

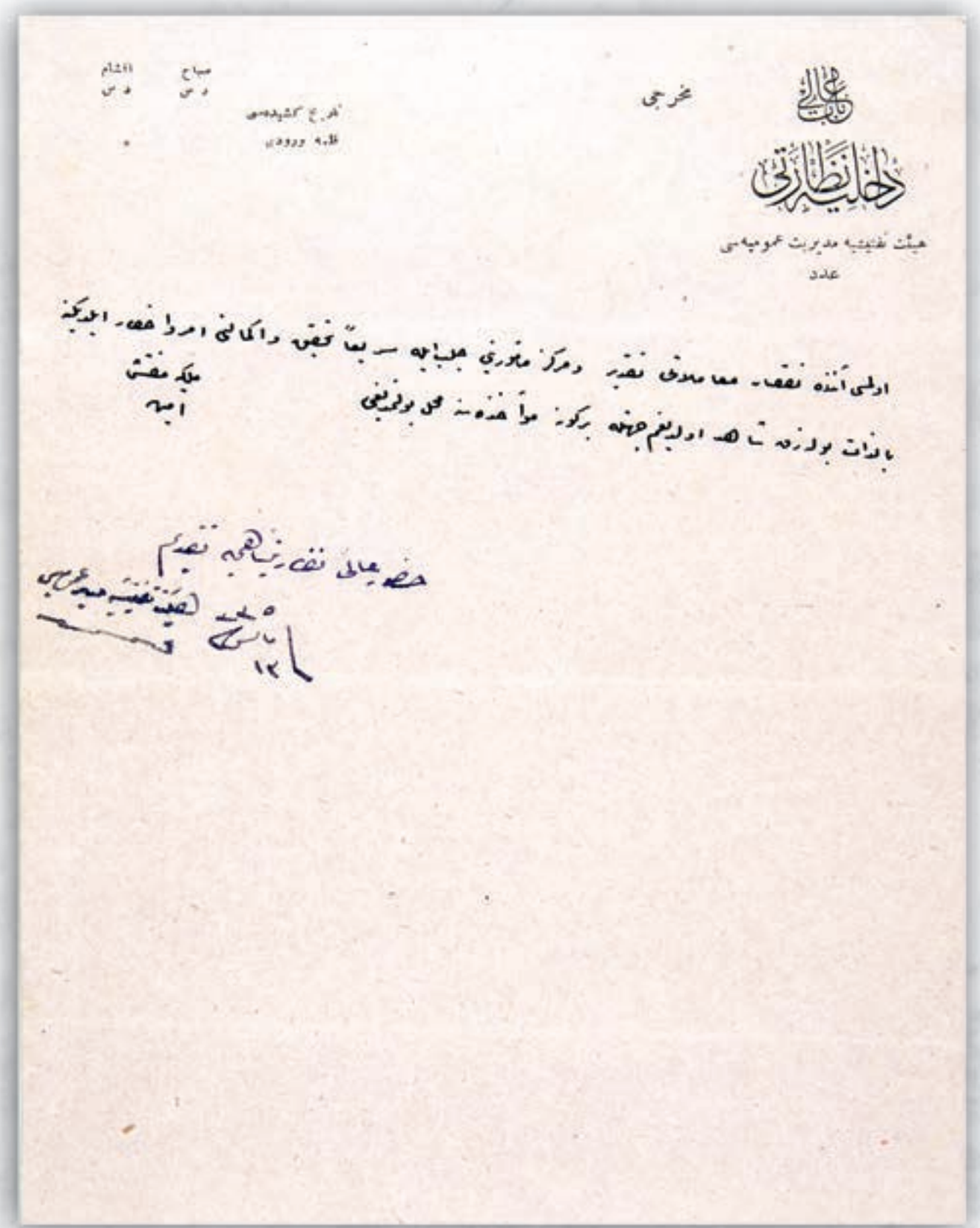
Mahreci: Eskişehir **Bâb-ı âlî**
Dâhiliye Nezâreti
Heyet-i Teftişiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi

Tarih-i keşidesi : 12 Mayıs 335 **Aded : 77**
Kaleme Vürûdu : 13 " "

C. 9 Mayıs 335 Evvelce icra ve bu kere tarafımızdan temin edilen tahkîkata nazaran Mösyö Patris geçen pazar günü alafranga saat bir buçuk raddelerinde ziyadesiyle sarhoş bir halde çarşıda sarkıntılık ettiği ihbar edilmesiyle Çarşı Karakolu'ndan gönderilen Polis Ahmet Efendi tarafından ve davet edilen İngiliz devriyelerinin muvâsalatından mukaddem arabaya irkâben ve ısrarına rağmen Salhane Köprüsü istikametine azîmet etmiş ve bundan 2-3 saat sonra sâike-i sekr ile mahalle arasında bazı hanelere tasallutu neticesinde alnının sağ cihetine cüz'ice cerihadar var olduğu halde Adil ve Refik ve Süleyman ve Hasan nam şahıslar tarafına bir cemm-î gafîr ve karakola i'sâl ve polisce de tekrar celb edilen devriyelerine teslim edilmiş ve o gece yarısı karakola tercümanıyla bizzat gelen İngiliz irtibat zabiti mûmâ-ileyhin bu çirkin hareketinin tevsîk ve tahkiki içinde olduğu beyânıyla istediği 5-6 kişiyi götürmüş olup; bunlardan 4 kişiyi el'an mevkûf tutmakta bulunmuş ve Adil ve Refik taraflarından îkâ' edildiği anlaşılan ceriha zaten ehemmiyetsiz olup; kendisinin de bugün hastaneden çıkarılacağı ve merkumları muhakeme için İstanbul'dan Divan-ı Harp vüruduna intizar eylediği, biraz evvel İngiliz irtibat zabiti tarafından acizlerine ifade ve polisin suret-i harekatı dolayısıyla da beyân-ı memnuniyet edilmiştir. Polis Ahmet Efendi mûmâ-ileyhi arabaya irkâbından sonra da takib ile doğruca karargahına muvasalatını veya diğer polis Şükrü Efendi'nin getirdiği İngiliz devriyesinin zabit-i mûmâ-ileyhi bulmasını temin eylemiş adam idi. Hadisenin vukû' bulmayacağı ve Komiser Mu'âvin Vekili Halim Efendi Mösyö Patris mecruhen getirildiğinde hemen tahkikâta mübaşeret eylemiş olsa idi; irtibat zabitinin böyle sivil ahâlîyi tevkife mahal kalmayacağı ve hiç olmazsa asıl tahkikâta daha o vakit memurin-i osmaniyece mübaşeret ve îfâ edilmiş olacağı ve merkez memuru da Makam-ı Mutasarrıfiye'yi derhal haberdar etmediği noktaları basîret ve icab-ı vazifekârâneye muvâfık görülemediğinden bu cihetlerden keyfiyet tahkik edilmekte olduğu ve umur-ı idareyi şâyân-ı zikr bir ihata ve kifayetle tedvir iden Mutasarrıf Vekili Hamdi Efendi'nin daha evvel suret-i husûsiyede mâ'lumatı bulunup bulunmadığı meçhul olup ancak bu bâbtaki polis raporunun 6 Mayıs 335'de kendüsine evrâk-ı sâire meyanında vâsıl

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12. (Sayfa 1)

İngiliz Zabit Olayı ile İlgili Heyet-i Teftişiye Müdür-i Umûmîsi Mülkiye Müfettişi Emin Bey'in 13 Mayıs 335 / 1919 Tarihli Raporu.

صباح
ظ س

اخشام
ظ س

تاریخ کشیده‌سی

ظابه ورودی

مخرجی

باب عالی

داخلیه نظارتی

هیئت تفتیشیه مدیریت عمومیه‌سی

عدد

اولمق اوزره نقطه معاودتی نقدیه ومرکز مأموریتی جلبایله سریعاً تحقیق واکمالنی امر و خصوصی ایدرکنه

ملکه مفتشی
امیه

بالذات بولونمه تا که اولیغم جهته برکونه موانعه معروض بولونمیغی

حضور عالی نقدیه تقدیم

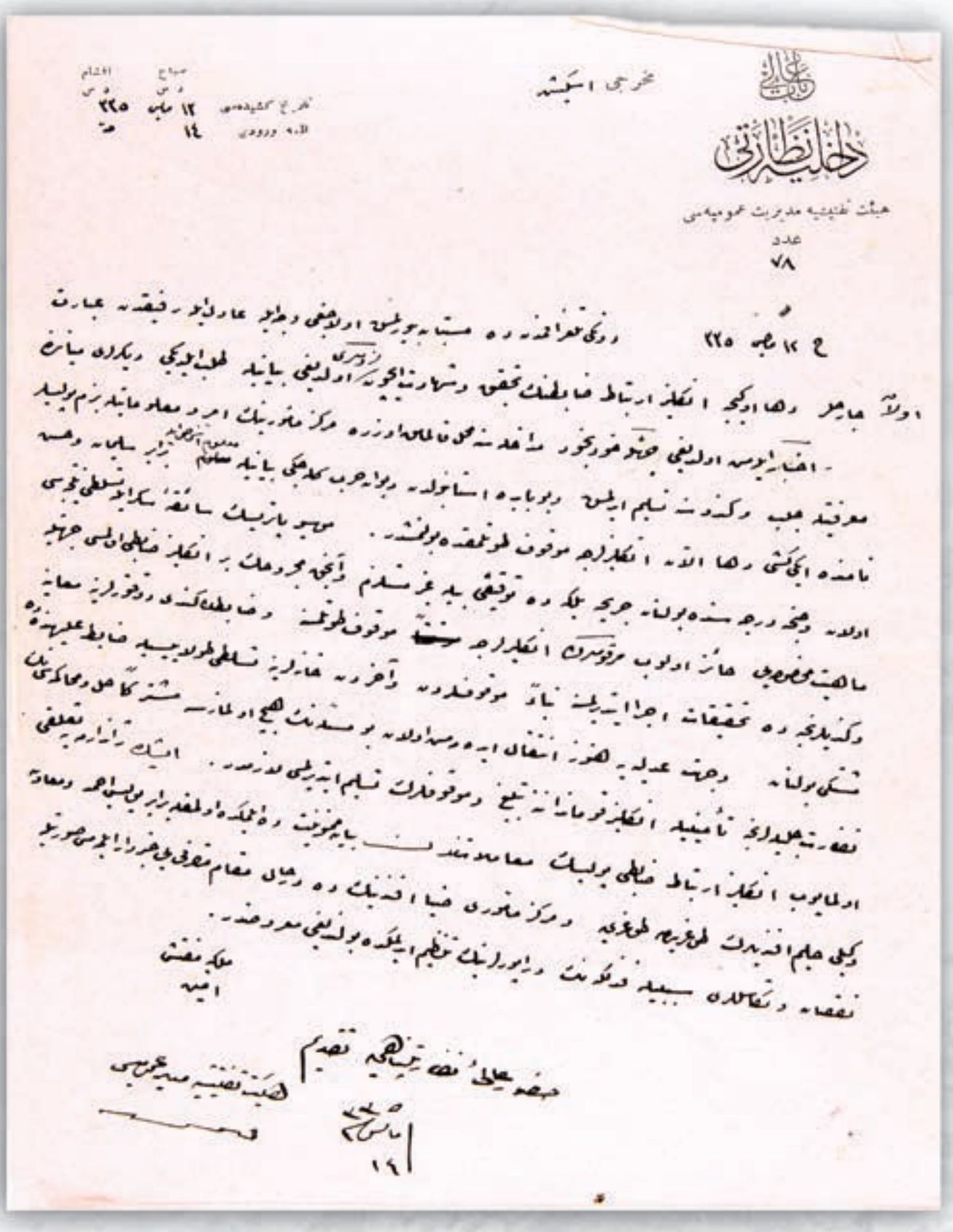
هیئت تفتیشیه مدیریت عمومیه‌سی عضوی

۱۲

olması anında noksan muamelâtı takdir ve merkez memurunu celb ile serian tahkîk ve ikmalini emr ve ihtâr eylediğine bi'z-zât bulunarak şahit olduğum cihetle bir gûna muâhezesine mahal bulunmadığı

Mülkiye Müfettişi
Emin
Huzûr-ı 'Âlî-i Nezâretpenâhîye Takdim
Heyet-i Teftişiye Müdîr-i 'Umûmîsi
13 Mayıs 335

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12. (Sayfa 2)
İngiliz Zabit Olayı ile İlgili Heyet-i Teftişiye Müdür-i Umûmîsi Mülkiye Müfettişi Emin Bey'in 13 Mayıs 335 / 1919 Tarihli Raporu.

دولت عالیه

داخلیه نظارتی

هیئت تفتیشیه مدیریت عمومیه‌سی

عدد
۷۸

مخرجی اسکیشه

تاریخ کتابه‌سی ۱۲ مایس ۲۲۵
تاریخ ورودی ۱۴

صباح ۹
اقشام ۵

ج ۱۲ مایس ۲۲۵

ولایت جانبرلیکجه ارتباط ضابطه‌سنک تحقیق و تشخیناتنه کوره اولدیغی بیانله طوپراقلیکی دیکدارده مباشر
اضابه‌لوسه اولدیغی جهتله موردبحث ساحه‌نک محل نامعلومه اولدیغی مرکز مأموریتک امر و معلوماتیله برابر سابقه‌ده
معرفتیله جلب و کندوسنه تسلیم ایتمش اولدیغی بیانله استانبوله ریوایه جلب کلدیکی بیانله معلوم
نامنده ایکی کشی وارمیش الله انکلیزلره موقوف طوتلمقده بولنمشلر. موجب بازپرسیک سائقه سکاپ مسئولیتی نجه
اولدیغی وجهله درجه سنده بولنماسی جهتله بلکه ده توقیفی بیله عرض و تسلیم ایدیلمش اولدیغی انکلیزلره موقوف طوتلمقده
مالیت موضوعیه حائز اولوب مرقومک انکلیزلره موقوف طوتلمقده و ضابطه‌کسی و دفتردارینه معاینه
و کندیلرنجه ده تحقیقات اجرا ایتدیلمش بناءً موقوفلرده و آخرده نهایه‌نه قدر مسئولیتی طولدیجه ضابطه علیهنده
تسکین بولنماسنه وجهله عدلیه نظارتنه اشعار ایده‌رسه‌اولدیغنه بو سندنک تحریر اولنماسنه تعلقی
نفقه‌سیله‌لجه تأمینیله انکلیز قومانداسنه تبلیغ و موقوفلرک تسلیم ایدیلمش اولدیغی بیانله معلوم
اولمایوب انکلیز ارتباط ضابطی بولنمق معامله‌سنه باعث مونث ده اولمقله برابر بولنماسی معلوماتی
وکیل جلیم افندیدن طوغریدن طوغریه و مرکز مأموری ضیا افندیدن ده رجال مقام تعرفی طوغرداجرسی صورتیله
نفقه و تعاطیده سبیله و تکونت و ایورلرینک تنظیم ایلکده بولنمغی معروضدر.

ملکه نفشن
امینه

حضور عالی نفه تسلیمه تقدیم
هیئت تفتیشیه مدیر عمومیسی

مایس ۱۹

Mahreci: Eskişehir **Bâb-ı âlî**
Dâhiliye Nezâreti
Heyet-i Teftişiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi

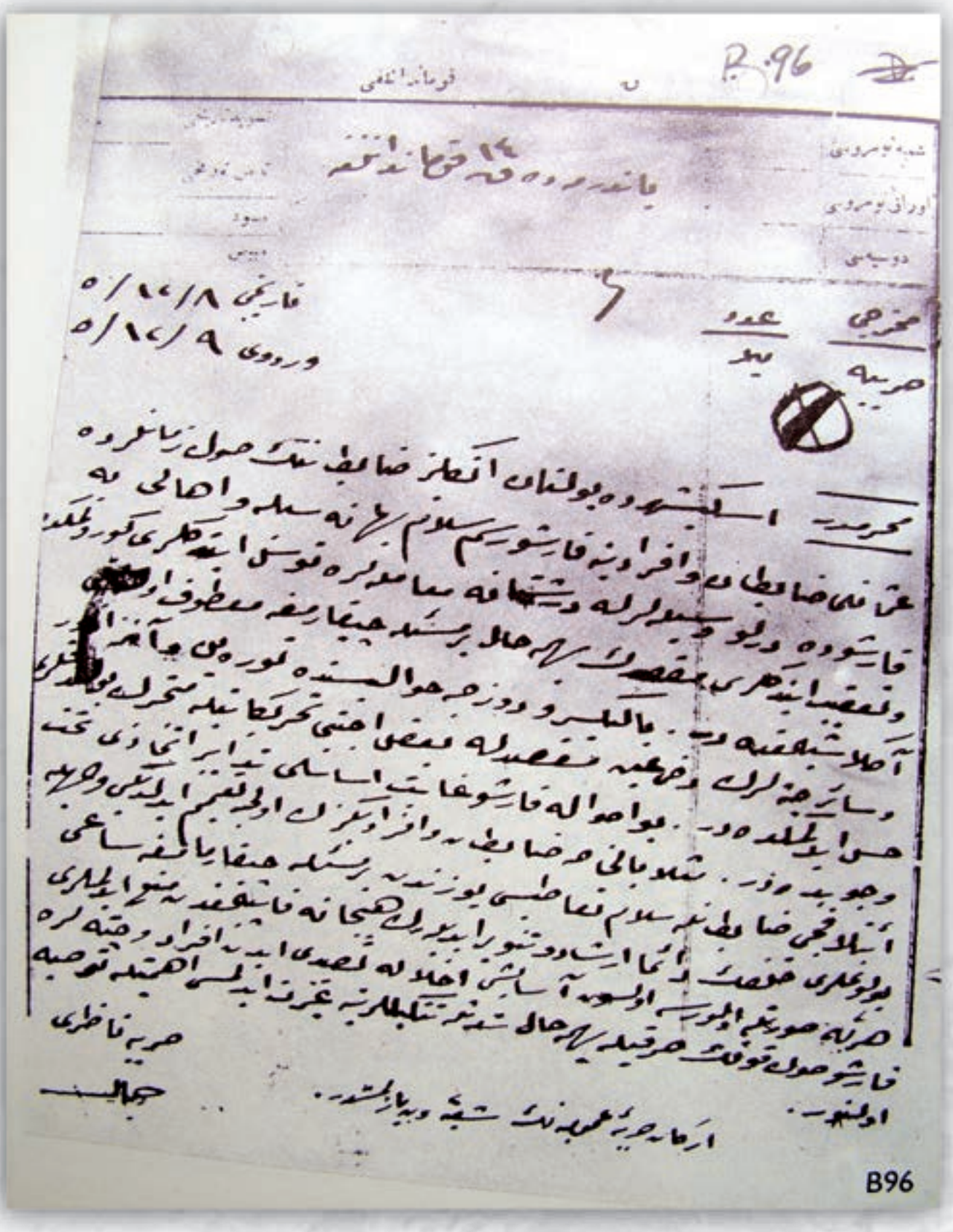
Tarih-i keşidesi : 12 Mayıs 335 **Aded : 78**
Kaleme Vürûdu : 14 " "

C. 12 Mayıs 335 dünki telgrafımdan da müsteban buyrulmuş olacağı vech ile Adil ile Refik'ten ibaret olan carihler daha önce İngiliz irtibat zabitanının tahkik ve şehadeti içün lüzumları olduğu beyânıyla talep eylediği diğerleri meyanında ihbar eylemiş olduğu cihetle hod-be-hod müdahalesine mahal kalmamak üzere merkez memurunun emir ve mâlumatıyla bizim polisler magrifetiyle celb ve kendüsine teslim edilmiş ve bu bâbda İstabul'dan Divan-ı Harb geleceği beyânıyla malum eşhas ile beraber Süleyman ve Hasan namında iki kişi daha el'ân İngilizlerce mevkûf tutulmakta bulunmuştur. Mösyö Patris'in sâika-i sekr ile tasallutu neticesi olan ve cünha derecesinde bulunan cerîha belki de tevkifi bile gayrı müstelzim ve ancak mecruhun bir İngiliz zabiti olması cihetiyle mahiyet-i mahsusayı hâiz olup merkumların İngilizlerce mevkûf tutulmasına ve zabitin kendi doktorlarına muayene ve kendilerince de tahkikât icra ettirilmesine binâen mevkûflardan ve âhârdan hanelerine tasallutu dolayısıyla zabit aleyhinde de müştekî bulunan ve cihet-i adliyeye henüz intikal idememiş olan bu mes'elenin hiç olmazsa müştereken hal ve muhakemesinin Nezâret-i Celîlerince teminiyle İngiliz kumandanına tebliğ ve mevkûfların teslim ettirilmesi lazımdır. İşin jandarmaya ta'alluku olmayıp İngiliz irtibat zabiti polisin mu'âmelatından beyân-ı memnûniyet de eylemekte olmağla beraber Polis Ahmet ve Muavin Vekili Halim Efendilerin doğrudan doğruya ve merkez memuru Ziya Efendi'nin de derhal makam-ı mutasarrıfiyeyi haberdar eylememesi suretiyle noksan ve tekâsülleri sebebiyle fezlekenin ve raporlarının tanzim edilmekte bulunduğu ma'rûzdur.

Mülkiye Müfettişi
Emin
Huzur-ı 'Âlî-i Nezâretpenâhiye Takdîm
Heyet-i Teftişiye Müdîr-i 'Umûmîsi
14 Mayıs 335

BOA., DH., KMS., Dn. 50-2, Vn.12.

İngiliz Zabit Olayı ile İlgili Heyet-i Teftişiye Müdür-i Umûmîsi Mülkiye Müfettişi Emin Bey'in 14 Mayıs 335/1919 Tarihli Raporu.

B96

Bandırma'da XIV. Kolordu Kumandanlığına,

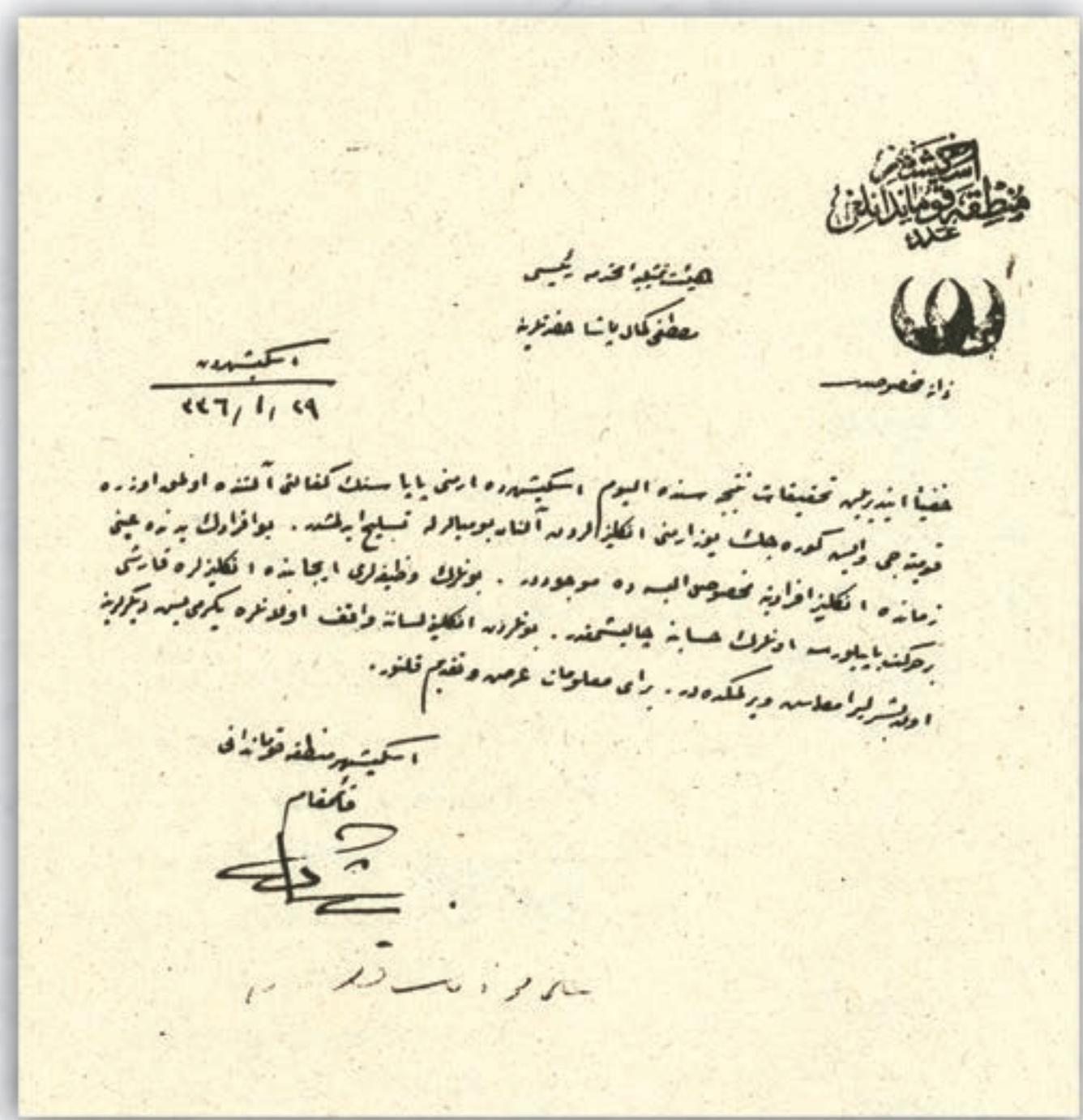
Tarihi: 8. 12. 335 **Aded** **Mahreci**
Vürûdu: 9. 12 335 **bilâ** **Harbiye**

Mahremdir Eskişehir' de bulunan İngiliz zabitanının son zamanlarda Osmanlı zabitan ve efradına karşı resm-i selam bahanesiyle ve ahâlîye karşı da türlü vesilelerle dürüştane muamelelere tevessül ettikleri görülmektedir ve takip ettikleri maksadın behemehal bir mesele çıkarmağa ma'tûf olduğu anlaşılmaktadır. Balıkesir ve Düzce havalisinde türeyen… (Devamı konu dışı olduğundan yazılmamıştır.)

……..

Harbiye Nâzırı
Cemal

Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922 (Belgeler),** c. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989, Belge no: 96, s. 170.
İngiliz subaylarının selam vermeme bahanesiyle Osmanlı subay ve vatandaşlarına kötü davrandıkları.

TİTE Arşivi, 114 / 53511' den Ayfer Özçelik, **Ali Fuad Paşa,** Akçağ Yayınları, Ankara: 1993, s. 381.

Eskişehir
Mıntıka Kumandanlığı

HEYET-İ TEMSİLİYE-İ MUHTEREM REİSİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE

Zâta mahsustur

Eskişehir'den
29. 1. 1336

Hafiyyen ettirilmiş tahkikât neticesinde el-yevm Eskişehir'de Ermeni papazının kefaleti altında olmak üzere komiteci ve iş görecek 100 Ermeni, İngilizlerden alınan bombalarla teslih edilmiştir. Bu efradın yedinde aynı zamanda İngiliz efradına mahsus elbise de mevcûddur. Bunların vazifeleri, icabında İngilizlere karşı bir hareket yapılırsa, onların hesabına çalışmaktır. Bunlardan İngiliz lisanına vakıf olanlara 25, diğerlerine onbeşer Lira maaş verilmektedir. Berâ-yı ma'lûmât arz ve takdim kılınır.

Eskişehir Mıntıka Kumandanı
Kaymakam

Eskişehir'de Gösterilen Tepkiler

Yunan işgal kuvvetlerini taşıyan gemiler, 15 Mayıs 1919, saat 07.30'da İzmir limanına girdiler ve sabah saat 08.00'dan başlayarak 12.000 mevcutlu Yunan kuvveti İzmir'e çıkmaya başladı[60]. Yunanlıları İzmir'in yerlisi Rumlar limanda sevinç gösterileri yaparak karşıladı. Metropolit Chrysostomos, Yunan bayrağını öptü, ilk çıkan işgal taburunu abartılı bir törenle takdis etti[61], tuz serpti. Sonra askerlere seslendi[62]:

Asker evlatlarım, Elen çocukları !

Bu gün ecdat (ata) topraklarını yeniden fethetmekle, İsa'nın en büyük mucizesini göstermiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı döküp içerseniz, o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı kin ve nefretimi teskin etmiş (yatıştırmış) olacağım. Haydi buyurunuz, bütün azizler sizin arkanızda olacak; atalarınızın toprakları sizleri bekliyor.

Böylesi bir söylemle Anadolu macerası başlayan Yunan askerlerinin eylemlerine yerli Rumlar da katılmakta gecikmedi[63]. Daha düne kadar komşuluk ilişkileri yaşadıkları insanların evlerini basıp kızların ve kadınların ırzlarına geçiyorlardı. İşgalci askerlerle yerli Rumların yaptıkları bunlarla da sınırlı kalmadı. Kuzu kızartır gibi süngü ucunda ateşe tutulmuş bebekler, parçalara ayrılan bedenler, kazığa oturtulan kız çocukları, anne karnından canlı olarak çıkarılan ceninler ve daha niceleri vahşetin belgelenmiş boyutuydu[64].

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından vahşi bir şekilde işgal edilmesi ve bu durum karşısında mevcût Osmanlı Hükûmeti'nin önlem alamaması ve hatta teslimiyetçi bir yaklaşım izlemesi Türk halkını yeni arayışlara yöneltti. Ülkenin büyük bir kısmında işgali protesto mitingleri yapıldı[65].

İstanbul gazetelerinde yayınlanan makalelerde "Matem-i Umûmî", "İzmir'siz Türk Anadolusu Olamaz" başlıklarıyla protesto edilen ve İslam aleminde şâyan-ı ehemmiyet bir yankı ve bir infial uyandıracağı belirtilen bu işgale[66] Eskişehir de büyük tepki gösterdi. 17 Mayıs 1919 günü Odunpazarı meydanında toplanan on bin kişinin katıldığı büyük bir mitingle işgal protesto edildi. Mitingden sonra matem işareti olarak yirmi dört saat dükkanlar kapatıldı, gerekli yerlere pek çok protesto telgrafı çekildi[67]. Mitingde kürsüye çıkanlar işgal ile ilgili ayrıntılı konuşmalar yaptı. Ayrıca miting öncesi düzenleme heyeti tarafından hazırlanan bir beyanname halka okundu. Halkı işgallere karşı direnişe çağıran beyanname şöyle idi:

"Vatandaşlar !

Tarihî ve coğrafî pek çok delil ile Türkiye'ye bağlı, milletimizin ebedi hatıralarıyla, memleketimizin ırkî ananeleri ve diniyelerini temsil eden İzmir'imizin Yunan ordusunca işgal edildiğini haber alan miting hey'eti, 20. asır medeniyetinin meydana getirdiği, adalet ihtiyacından mükevven olarak ortaya çıktığına kâni olduğumuz Wilson Prensipleri' nin tevil ve tefsiri mümkün olmayan bu tatbik şekline karşı hisseylediği hayretle karışık şikâyeti insanlığın vicdanına açıklamayı bir millî vazife telakki eylemiştir.

Dört harp senesi zarfında dâhilî siyasetin bütün tatsızlığına rağmen, vatanın şeref ve namusunu müdâfaa için severek evladını feda eden milletimiz, mücadele meydanından çekilirken, adalet, millîyet prensipleriyle mütenâsip kendisine hayat hakkı verileceği vaadine inanmakla beraber, iki asırdan beri devletimizin bünyesini kemiren ecne-

[60] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** c. I, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara: 1984, s. 237; Gothart Jaeschke, Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989, s. 32.

[61] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1991, s. 80.

[62] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** c. 1, MEB., İstanbul: 1991, s. 190 (dipnot 157); Hulki Cevizoğlu, **İşgal ve Direniş -1919 ve Bugün-,** Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara: 2007, s. 29-30.

[63] M. L. Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz,** Hürriyet Yayınları, İstanbul: 1978, s. 101-104.

[64] Batı Anadolu'daki Yunan vahşeti için bkz. **Türkiye'de Yunan Vahşeti,** (Çev: Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci) Yeniden Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Yayınları, Antalya: 2006; Em. Kur. Alb. Talat Yalazan, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922),** c. 1-2, TC. Genkur. ATASE Bşk. Yay., Genelkurmay Basım evi, Ankara: 1994

[65] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 148.

[66] Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919),** c. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara:1998, s. 271-274.

[67] **İleri,** 19 Mayıs 1335/1919, Numro: 491/109 ve Leon Rouillon, **Pour La Turquie,** Paris: 1921, s. 59'dan aktaran Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 8.

bîlerin ihtiraslarına feda edilmeyerek, galipler kadar ve belki de onlardan daha fazla haklarının korunacağına dair İtilaf Devletleri'ne mensup siyaset adamlarının ibrâz eyledikleri muhtelif teminatlara tamamiyle i'timâd edilmişti.

Galiplerin hesabına parçalanmağa başlandığını gördükçe, İmparatorluğun Türkler ile meskûn kısmında bizlere emin bir hâkimiyet hakkı bahşedildiği sulh akîdeleri meyanında bütün medeniyyet alemine ilân eden bir yeni insanlığın taraftarı, hak ve eşitliğin muhterem reisi Wilson Cenapları'nın aksi hâlâ kulaklarımızdan gitmeyen beliğ hutbesi karşısında müessif manzarayı görmek millî vicdanını asırların izale edemeyeceği büyük teessür ve acınma ile doldurulmuş, gözlerimizi kanlı yaşlara boyamakla beraber uyuyan adaletin uyanmasıyla bütün milletlerin beklemekte oldukları kurtuluş ümidi, serabâ, ye'is ve kedere dönmüştür.

Efendiler, geçmiş hayatın sahifeleri baştan başa insani düşüncelerle dolu, milletlerarası kanunlar ecnebi misafirlerine hürmet gibi fazilet ile dopdolu olan milletimize isnad edilen en büyük kabahat son harpte gayr-i müslim unsurların bazılarına karşı ve İslam alemi adına yapıldığı iddia olunan ve bu günkü müessif hadiselerin meydana gelmesinin yegâne sebebi olan bu ithamla yüce milletimizin alakası olmadığını, faillerinin dar kafalarından başka, millî muhitimizde lanetler ile yâd edilen zulm ve vahşet politikasını burada bu vesile ile nefretle yâd etmeyi bir vazife telâkki eden, Türklüğün, Müslümanlık ailesinin o menfûr cinayetleri bizi bu yakışmaz haksızlığa müstehak gören Avrupa kamuoyundan fazla asabiyet ve büyük nefretle beyân eder.

Yirminci asrın millîyet ve hürriyet asrı olduğunu kabul eden sulh kongresi bir taraftan Çekoslavak, Yugoslavlar, Arap ve ecnebilerin kendi mukadderatlarını bizzat kendileri ta'yîn ve idare etmelerine muvâfakat ederken, diğer tarafdan Anadolu'nun coğrafi vaziyeti itibariyle ve ne güzel ticari mahreci olan Türk İzmir'in tarih öncesi zamanlara ait mıntıkaların bile kabul edemeyeceği bir şekilde Yunanistan'a terkine muvâfakat eylemesini hayretle telakki eyleme mümkün değildir.

Yugoslavların iktisadi taleplerine mukâbil, İtalyanlarca iddia olunan tarihî haklar karşısında taksim edilen menfaatlerin umûmî hey'etine nisbetle bir ayrılmaz parçası hükmünde kalan Fiume şehrinin geleceğini kararlaştırmada zorluk çekmekte olan sulh kongresinin, büyük çoğunluğu Türk olan, anavatanına sarsılmaz sağlam bir hisle bağlı olan İzmir limanı ve belki de bütün Aydın vilayetini Yunanistan'ın tahammül edilmez işgaline terk edilmesine muvâfakat edilmesi ne gibi sebeblere isnad edilirse edilsin, her türlü ithamlara rağmen kuvvetli uzuvlarıyla millî iradesini hâlihazırda kaybetmemiş olan milletimiz için elim bir darbedir.

Milletlerarası aile bâki kaldıkça hiçbir Türk, İzmir ve mülhakatı üzerindeki hakkının bu kadar açık bir şekilde ihmal edilmiş olmasına boyun eğmeyerek ve millî ülkümüz hiç bir âkıbetten çekinmeyerek bedbaht İzmir'in hakkını aramağa da devam edecektir.

Vatandaşlar, umûmî denge ve barışın bozulmasına sebep olmak gibi bir zan altında kalmamak için ecdadının kanları bahâsına fethedilen Girit, Bosna, Hersek, Şarkî Rumeli, Bulgaristan, Trablusgarp gibi memleket kısımlarındaki hâkimiyetinden kendi rızasıyla ferâgatı kabul ederek milletlerarası umûmî siyasetin âhenk ve intizamını - aleyhimize de olsa- muhâfaza eden i'tidâlimiz gibi, devamlı ve esaslı bir umûmî barışı arzu eden bütün ülkeler bu bâriz haksızlığa razı değildir.

Ordumuzun silahlı mukavemeti kırılmış, umûmî harpten evvelhak elde etmek için en emin yol va'dedilen harp nazariyeleri artık bizim için bir daha dirilmemek üzere gömülmüştür.

Felaket zamanlarında hissiyatlarını bir noktada toplamayı Allah'ın emri olarak kabul eden Müslümanlar, yüzde yetmiş sekiz gibi büyük çoğunluğun, yüzde yirmi iki nisbetinde bir azınlığın arzu ve idarelerine bağlamayı yaşadığımız asrın düşünürlerinin hazmedmeyeceği açık bir haksızlık telâkki etmekte tamamen haklıdırlar. Üç asırlık felaketlerimizin acılarını unutturan bu yeni musibeti, millîyet esaslarına bağlı olan failleriyle beraber daima tenkit ve muhafaza edecektir.

Siyasi rekabetler, gizli anlaşmaların beyhude olduğunu ilân eden bu devrede hakkımızı müdafaa için icab eden bütün cesareti nefsimizde görüyoruz. (Birkaç cümle sansür heyeti tarafından çıkarılmış) ……efkârını müsait şartlara rağmen barışsever bir unsur olmak hasebiyle kabul etmeyen kamuoyumuz İngiltere, Fransa gibi milyonlarca Türk teba'ya malik olan büyük devletlerin, İzmir'in Yunanistan'a terki suretiyle kabul edilen siyasi hatadan geri döneceğine tamamen emindir.

Millî gayeleri tatmin esasını kabul eden sulh konferansının Fiume ve buna benzer meselelerdeki adilâne hareketini görmüş olan bizler ve haliyle, mâzîsiyle, ilmî müesseseleriyle, medeniye ve ticariyesiyle, müstahsil sınıfıyla Türk hüviyetinin, Müslüman manevî âbidelerinin yegane temsilcisi olan İzmir'i Yunanlılara terk etmekte kabul edilecek hiçbir esas bulamayacağına kâni' olan bütün mu-

Kurtuluş Savaşı Destanı

İzmir on beş mayıs bin dokuz yüz on dokuz,
İskele önünde durdum.
Ben Hasan Tahsin, nâm-ı diğer Nevres
Yanımdaki zata vakti sordum,
Saat dokuz.
Düşünüyordum.

Ne laflar edilmiş hukuku beşer üstüne,
Ne laflar etmişim.
Ne laflar etmişim de son sözümü
bu güne bırakmışım.
Hak, özgürlük, kardeşlik,
Bir güce dayanmayan tüm savların
İçine tükürmüşüm.

Bir ses var kulaklarımda, tok bir ses :
SEN BAŞLA, BİTİREN BULUNUR.

Ben Hasan Tahsin, namı diğer Nevres,
Hukuku Beşer gazetesi yazarı.
Benim bugün, burada, bu halka
bir özel sözüm var.
Kalabalık, kalabalık, kalabalık…
Bayraklar mavili aklı,
palikarya şamataları, alkışlar, ıslıklar…
dudakları öpücüklü Rum kızları…
Düşünüyordum: Paris'te, Londra'da, New York'ta
En büyük başkentlerinde dünyanın,
yayıyor şu anda gazeteler
tarihin en iğrenç yalanını,
"Yunanlılar bir kurtarıcı gibi
Alkışlar içinde çıktılar İzmir'e."
İzmir; hey benim gözü yaşlı anam.
Ve o ses, o kulaklarımdaki :
"SEN BAŞLA, BİTİREN BULUNUR."

Düşman donanması açıklarda…
İki savaş gemisi öne çıkmış,
Güvertede erler şapka sallıyorlar, görüyorum,
Marşlar söylüyorlar duyuyorum.
Ve bu yanda "Zito Venizelos" yaygarası.
Dayan yüreğim, çatlama dayan.
Yarım saat dayan yeter.
Yarım saat.
Yarım saatçik.
Yarım…
Bir Bayrak dalgalanıyor, ürkek.
Bir bayrak sanrılarımın gönderinde,
Bir bayrak: ayı yıldızı kapkara.
Sonra içimde bir ses, o kalın ses :
"SEN BAŞLA, BİTİREN BULUNUR."

Saat dokuz çeyrek, vakit tamam.
İlk efsun birliği iki adım ötemde.
İki atdım ötemde sancaktar.
Tüysüz yüzü, sırıtkan gülüşü.
Gözleri Rum dilberlerin öpücüğünde, baygın.
Ve mızıka tram tram tram…
Başım dönüyor, neredeyse düşeceğim,
Bir dakika, bir dakikacık aman.
Birden biri fırladı öne, bu ben miyim?
Birden biri haykırdı, bu ben miyim?
"Dikkat elinde bomba var."
Açılan, kaçışan, düşen, kalan…
Efsun birliği önümde durdu şaşkın,
Bombamla düştüm tam ortalarına…
Ben Hasan Tahsin, namı diğer Nevres.
Hukuku Beşer gazetesi başyazarı.

Sonra bir patlama, sonra o kırık ses :
"SEN BAŞLA, BİTİREN BULUNUR."

Orhan Asena

tedil düşünürler, ashabıyla tek ses olarak Şelzovig mıntıkasında, Lüksemburg'da olduğu gibi umûmun oyuna müracaat edilmesini ısrarla talep ediyoruz.

Dindaşlar !

Biz müslümanız, Cenab-ı Vahibü'l-Mülk Hazretleri'nin irade-i ezeliyesine, Peygamber-i zî'şan'ın bize müjdelediği ebedî prensiplere inanmaktayız. Bu itibarla hakka istinad etmeyen hiçbir hâkimin hakkımızı ebediyen hükümsüz bırakabileceğine inanmıyor ve boyun eğmiyoruz. Sussak, susturulsak bile çoğunluk nüfusunun anavatanla irtibatlarını devam ettirme arzularını gösterdikçe İzmir'in hiçbir suretle Yunan hâkimiyetine geçmesine razı değiliz ve olamayız. İzmir Türk milletinin Anadolu iktisadi ve zirai hayatının beynidir. Beynimize hâkim olmak isteyen kuvvelerin icraatı hakkı vermedikçe ne kadar kavî olursa olsun, ona hakkımızla mukavemet bizim borcumuzdur.

Muhterem Hemşehrilerim !

Haricî ve dahilî idaresinin en bozuk zamanlarında İsveç Kralı Demirbaş Şarl I, Macar asilzadelerini ve hatta bizi bu felaketlere arzumuzun hilâfına sürüklemiş olan askeri kumandanlarını mütârekenin müzakereleri esnasında hayatı pahasına hasımlarına teslim etmemek suretiyle siyasî hürriyetler prensiplerine, milletlerarası antlaşmalara riâyeti en iyi biçimde isbat eylemiş olan mazlum ve mağdûr Türklüğün bizim azm ve metanetimizden başka hâmîsi, adaletden başka dostları kalmamıştır.

İnsanlığı mes'ud bir geleceğe ulaştırmak isteyenler iki yüz seneden beri elîm ve kanlı maceralarıyla büyük bir insan kitlesinin mezarını hazırlamış olan Yakın Doğu mes'elesini, doğuluların da kabul ve hoşnutluğunu celbedecek bir tarzda hallini arzu ediyorlarsa, İzmir'in meşrû sahipleri olan Türklere vermekte bir an bile tereddüd etmemelidirler. Ancak bu sayede Cemiyet-i Akvâm'ın nüfûz ve teşkilatı bâkı kalabilir[68].

Bu beyannamenin okunması bittikten sonra başka hatipler tarafından da konuşmalar yapıldı. Bunlardan Darü'l-muallimin Fen'i Terbiye Muallimi Murat Bey'in konuşması şöyle idi[69]:

"Kalpleri vatan endişesiyle çarpan muhterem hazır-ı kirâm,

Bu gün hepimizi buraya, bu meydana sevk eden âmil nedir, işlerinizi ta'tîl ettiren, dükkanlarımızı, mağazalarımızı kapattıran bizi keder ve matemlere gark eden sebepler nedir? Of ! … İzmir'imizin, o güzel ve şirin İzmir'imizin uğradığı elîm âkıbet değil mi?

Bağrımızı yakan, kalblerimizi sızlatan, benzimizi sarartan, bizi düşündüren, ağlatan hep o, hep onun âkıbetinin endişesi değil mi? Hisler, heyecanlar, sevinçler, kederler birbirine çabuk sirayet eder. Hele bu hisler ve heyecanlar hepimizi alakadar eden ve hepimiz tarafından takdis edilen vatana aid olursa daha sür'atle hepimizi istilâ eder, kalplerimizi kaplar. Biz İzmir'imizin başına gelen bu felaket haberini alır almaz bir şimşek darbesiyle beynimizden vurulduk. Şiddetli bir elektrik cereyanına ma'rûz kalmış gibi baştan başa birden sarsıldık. Birbirimizin arkasından tabiî bir şevk ile koşmağa başladık ve burada toplandık.

Buraya ne için geldik? Burada ne yapmak istiyoruz? Evet bütün cihâna "Vatanımıza dokunmayınız, O'na tecâvüz etmeyiniz!" diyeceğiz. Sonra hükûmetimize hitap edeceğiz. Çekinmeyiniz, hakkınızı müdâfaa ediniz, her türlü fedâkârlığı yapmağa hazır koca bir millet işaretinize bakmaktadır. Vatan müdâfaa için size yardımcı olacaktır.

Dört seneden beri hatır ve hayale gelmedik fedâkârlıklar icra ettik. Harp cephelerinde çarpıştık, vurduk, vurulduk, soğuktan, sıcaktan, hastalıktan, açlıktan öldük. Cephe gerisinde aç, çıplak kaldık, hastalık, sefalet çektik. Fakat yine tahammül ettik, ses çıkarmadık… Acaba bu fedâkârlıkları bize yaptıran hangi kuvvet sâikaydı? Vatan endişesi, vatanı müdâfaa ve muhafâza etmek emeli değil miydi? Dalgalara, cereyanlara kapılmış bir sandalın enginlere sevk edilmesi gibi biz de haberimiz olmaksızın sürüklendiğimiz ve birden bire içerisine karışmış bulunduğumuz bir harpte ne için çarpıştık? Karşımızda vatanımızın iri düşmanı olan Moskof Çarlığı'nın varis pençesini gördüğümüz için değil mi? Hududa koşan köylülerimiz, askerlerimiz "yine Moskof baş kaldırmış!.." diye gitmiyorlar mıydı? Bir harbe ne Almanların muzaffer olması, ne de medeniyet âleminin iki büyük kurucusu ve koruyucusu olan İngiliz ve Fransızların mağlup olması için girmedik, biz sırf vatanımızı müdâfaa için girdik.

[68] İstiklal Gazetesi, 23 Mayıs 1919'dan aktaran Mehmet Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara:1986, s. 176-187; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 149-152; Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 8-9.

[69] Şahingöz, a.g.e., s. 175-187; Yıldırım, a.g.e., s. 27-31; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 153-156.

Fakat… Fakat muhterem hazır-ı kiram işgal edildiğimizi zannediyoruz… Neticenin kötü olacağını görür gibi oluyoruz!... Ah!.. Hayır, hayır!.. Biz bunu dinlemiyoruz. Biz buna asla inanmak istemiyoruz. Başkalarının fena hırslarını tahrik etmemek için, ah İzmir senin ismini ağzımıza almağa bile cesaret edemiyorduk. Oh güzel İzmir, şirin, sevimli İzmir, mûnis İzmir, biz seni yabancı ellerde görmeğe tahammül edemeyiz. Senin Türk'ün kalbi gibi sâf, berrak semâ'nın kara bulutlarla, mâtem bulutlarıyla kaplandığını görmek bizi çıldırtacak… Senin durgun körfezinin kenarlarında dalgalarının insanı kendinden geçiren nağmelerini dinleyen Kordon'un üzerinden, Akdeniz enginlerinden gözlerini ayıramayan, buradan bir akşam gurûbunu temâşâ eden bir ruh senden nasıl ayrılır…

Ah! İzmir, sen pek güzelsin, bir anda binlerce aşığı sarartacak, eritecek, süzgün bakışlara mâliksin. Sen bizim ma'şûkamız, sen bizim ruhumuz, kalbimizsin. Ah! İzmir biz sensiz yaşayamayız… Senden binlerce fersah uzaklarda bulunduğumuz halde, kalplerimizin senin için nasıl titrediğini, senin için nasıl ağladığını görüyorsun. Bizden ayrılma. Biz senin altıyüz senedir vefakâr aşığınız. Bizi terk etme sevgili İzmir! Biz senin genç kız kalbi kadar sıcak ve mûnis havanı teneffüs ettik, güzel kokulu portakallarını, turfanda meyvelerini, tatlı incir ve üzümlerini tattık, senden ayrılamayız. Ah! Sevgili İzmir bizi terk etme!

Evet muhterem hazır-ı kirâm ağlayınız! İzmir için ağlayalım. Onsuz yaşayamayacağımızı bütün cihâna gösterelim. Fakat me'yûs olmayalım. Ümitsizlik, bu büyük düşman, kalbimizde yer bulmasın. Azm ve iradeyi kemiren ümitsizlik bizi istila etmesin. Her millet tarihinde böyle felaketli günler kaydetmiş, istiklâllerini kaybedenler de olmuştur.

Fakat bunların tekrar dirildiklerini, haksızlığın tamir edildiğini görmüyor muyuz? ….. Biz de vatanımızın zâyi' olan kısımlarını unutmayacağımızı, acısıyla daima müteallim olacağımızı, tabîî takdir edersiniz. Siz ki, Amerika ve İngiltere ile beraber haksızlıkları tamir edeceğinizi ve harbi bunun için yaptığınızı söylüyordunuz. Bize yapılan bu muamele, vatanımız hakkında verilen bu karar haksızlık değil midir? Yoksa bizi hissiz, duygusuz bir millet mi zannediyorsunuz? Siz ölmüş milletleri diriltirken, hâlen hayatta olan bir milleti niçin öldürmek istiyorsunuz?

Evet biz bu harpte size karşı istemeyerek düşman mevkiinde bulunduk, bize gücendiniz fakat sırf vatanını müdâfaa için uğraşan, bu kadar evladını fedâ' eden bir milletin vatanperverliği tasdik ve hürmete layık değil midir? Ümit ediyoruz ki, hakkımız yine teslim edilecektir.

Hazır-ı kirâm, biz bu şekil işgali kat'iyyen el-hakk tanımıyoruz. Bunun geçici olacağını ümit ediyoruz. Bizi müteessir ve azâb eden cihet öteden beri memleketimize bi'l-hâssa İzmir'imize karşı fena his ve emeller besleyen bir hükûmet askeri tarafından işgalin yapılmasıdır.

Biz işte buna tahammül edemiyor ve endişe ediyoruz. İzmir başka bir şey ile mukayese edilemez. İzmir Anadolu'muzun, vatanımızın kalbi, ciğeridir. O koparılırsa biz yaşayamayız. O'nu almak bizim mahvımızı istemektir. Bize başka bir hükûmetin idaresi altında mes'ûd yaşayacağımız mı söylenecek? Hayır, biz bunu istemiyoruz. La Fonteine' nin dediği gibi bir parça kemik için esir yaşamak istemiyoruz. ***İşte bağırıyoruz: Biz bunu istemiyoruz. Biz aç kalacağız, her türlü mahrumiyetlere katlanacağız fakat müstakil ve hür yaşayacağız. Kendi bayrağımızın altında, kendi kanunlarımızın geçerli olduğu topraklarımızın üzerinde yaşayacağız. Öldüğümüz zaman vücudumuzu sahibi olduğumuz topraklara koyacağız. Biz mahv olursak, istiklâlimiz giderse, bütün şark ve İslam âlemi de bizimle beraber mahv olacak, çökecektir. Biz yaşayacağız, istiklâlimiz için, vatanımız için îcâb ederse hepimiz öleceğiz. Bizden sonra gelecek ahfâdımıza "Biz namus ve şerefiyle ölen bir neslin ahfâdıyız " dedirteceğiz. Esîr, sefil bir milletin ahfâdı lekesini onlara sürmeyeceğiz.*** *İzmir bizimdir, bizim olacak, biz ölmeden o gitmeyecektir "*

Muallim Murat Bey'in bu konuşmasında Dünya Şavaşı öncesinden bu günlere nasıl gelindiği, Anadolu halkının yoksulluk ve yoksunluk içerisinde toprak kayıpları ve işgal süreçlerine nasıl karşı durmaya çalıştığı, her türlü işgale rağmen en ufak bir toprak parçasının bile verilmeyeceği mitinge katılanlar tarafından da teyid edildi. Daha sonra ülkenin içinde bulunduğu bu vahim durumda payı olabilecek olan yerli veya yabancı tüm kişi ve kuruluşlara Miting Kararları iletilmeye çalışıldı[70].

Beyanname ve ardından yapılan konuşmalar bittikten sonra hazırlanan miting kararları, Eskişehir Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Efendi ve İngiliz Kontrol Subayına ve-

[70] Miting Heyeti, İngiliz Lordlar Kamarasına, Amerikan Senatosuna, ve Başkan Wilson'a telgraflar çekerek, işgalin Wilson Prensipleri ile bağdaşmadığını, ve işgali kabul etmeyeceklerini açıkça bildirdi. " Eskişehir'de Miting", **Alemdar,** 15 Haziran 1335, No: 173-1483, s. 2'den aktaran Güneş-Yakut, a.g.e., s. 158.

rildi. Kararları alan Mutasarrıf Vekili hükûmet konağı önünde toplanan kalabalığa yaptığı konuşmada: " Millî taleplerimizin herhalde sulh konferansınca nazar-ı dikkate alınacağını ve hükûmetin millî menfaatlerimiz için icab eden teşebbüsleri yapacağını söyleyerek halkı sükûnete davet etti[71]. Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Efendi'nin konuşmasından sonra halk İngiliz Kontrol Subaylığı makamına giderek hazırladıkları karar metnini İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a gönderilmesi için Kontrol Subayına verdiler. Kontrol Subayı kararları Amiral Calthorpe'a ileteceğini ve ondan aldığı yanıtı da halka tebliğ edeceğini belirttikten sonra halk sessizce dağıldı. Miting Heyeti, miting kararlarının birer suretini Sadarete, Dâhiliye ve Hariciye Nezâretlerine gönderdi. Karar metni şöyleydi[72]:

"Tarihî, etnografi bi'l-cümle alâkalarıyla, Türklüğün ve Müslümanlığın ayrılmaz bir parçası olan İzmir'in Yunan ordusunca işgaline başlanıldığını haber alan Eskişehirliler Wilson Prensipleri'nin umûmî sulha esas addedilen Millîyet esaslarına hiçbir veçhile uymayan bu askeri hareketi, Türk Milletiyle Müslümanlığın mübarek kaideleriyle, adı geçen şehirdeki büyük çoğunluğa karşı yapılmış en büyük haksızlık telakki eylediklerini alenen beyân ve izhar ederler.

İmparatorluğumuzun Türkler ile meskûn kısımlarında biz Türklere emin bir hâkimiyet hakkı verileceği vaadini aldıktan sonra mücadele meydanını terk eylemiş olan milletimiz, hars ve istiklâl asrı telâkki edilen yaşadığımız asırda, milyonlarca Türk'ün kanıyla Türk fazlının asırlardan beri mesâîsiyle anavatana bağlılığını ortaya koyan İzmir'in Türk ülküsünden başka hiçbir hâkimiyeti kabule meyilli olmadığını göz önünde bulundurarak, yakın şark ile beraber cihânın te'sîsini arzu eylediği devamlı barışın bekası, Cemiyet-i Akvâm teşkilâtının adalet esaslarına dayanan noktalarından, İzmir'in Türklüğe iadesinden başka hâl çaresi olmadığı kuvvetli bir kanâattir.

İzmir'i Yunanlılara işgal ettiren siyâsî mecburiyet, her ne olursa olsun, hakkımızın alınmasına ve sebepsiz yere başkasına verilmesine vesîle teşkîl edemez.

Şark Mes'elesi ile yeni baştan söndürülmesi mümkün olmayan bir yangın çıkarmak, milyonlarca insan heder olunmak suretiyle yapılan Umûmî Harbin sonucuyla ikinci bir insanlık felâketinin sebepleri hazırlanmak isteniyorsa, her Türk'ün vicdanını bir yıldırım felâketi gibi ber-bâd ve perîşân eden yirminci asrın bu işitilmemiş haksızlığı hemen ta'mîr edilmelidir.

Felâket dakikalarında tek dil ve tek ses olmayı Allah'ın emirlerinden kabul addeden Türklerin son emeli İzmir'dir. Bu hakları teslim olunmadıkça hiçbir Türk için Umûmî Harbin neticesinden memnun olmaya, yaşamaya, bundan sonra insanlığın ızdıraplarını hafifletmeye çalışmaya imkân yoktur ve bırakılmamıştır. Hiç şüphesiz ki, bu fecî' âkıbetin mes'ûliyeti Türklere değil, bil'akis tamamen Türkiye'nin zaafından istifade ederek, kalbimize, beynimize hâkim olmak emeliyle İzmir'e göz diken millet ve hükûmete, hiçbir arzu ve müdâfaamızı dinlemeden bizi insanlığın kurulduğu zamandan beri milletlere değil, vahşi kavimlere bile revâ görülmeyen bu zilleti lâyık gören yirminci asrın siyasi ricâline aittir.

Kanâatlerini ve haysiyetlerini izhâr etmek maksadıyla bugün şehrin münasip bir meydanı olan Odunpazarı'nda içtimâ' eden Eskişehir'in Türk ve Müslümanları, vatanın ve İzmir'in haklarını müdâfaa için her şeyiyle çalışacağına ve fedâ' edeceğine kani' oldukları Hükûmet-i Seniyye'den bu muhıkk şikâyetin İtilaf Devletleri'ne duyurulmasını istirhâm ile millîyetlerine has olan sakinlik ve vakar ile beklemekte olduklarını bildirirler efendim."

Mitinge olan katılımın yüksekliği, yapılan konuşmaların insanlarda olumlu yankılar bulması ve gösterilen tepkilerin ortaklığı, halkın işgale karşı direnme ortak paydasında bir araya gelmesini sağladı.

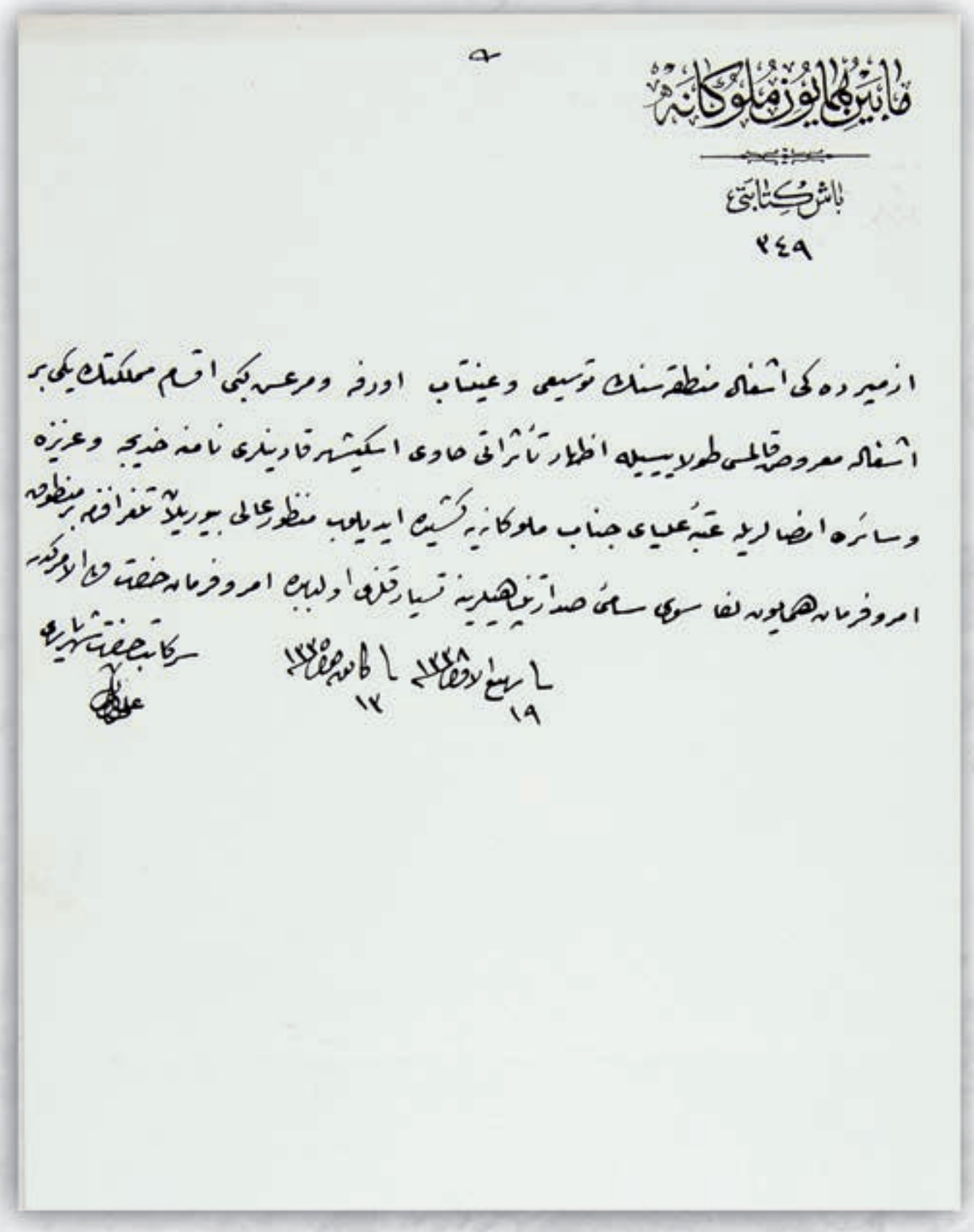
17 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen bu miting sonrasında da kimi kişi ve kuruluşlar tarafından hem Osmanlı Hükûmeti ve onun ilgili mercilerine, hem de işgalci devlet temsilci ve yetkililerine işgali protesto telgrafları çekilmesi devam etti[73]. Özellikle Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919 tarihli Havza Genelgesi'nden[74] sonra tüm yurtta miting ve protestolarda belirgin bir artış oldu.

[71] Şahingöz, a.g.e., s. 185; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 10; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 156.

[72] Şahingöz, a.g.e., s. 185; Yıldırım, a.g.e., s. 31-32; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 10-11; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 157-158.

[73] Eskişehir mitinginden bir gün sonra İstanbul'daki Amerikan Komiseri, Amerikan Dışişleri bakanlığı'na çektiği telgrafta " …… Kentlerden, Yunanlılara teslim olmaktansa Türklerin öleceğini belirten bir yığın protesto telgrafı alıyorum. Hemen hepsi kan akacağı tehdidini öne sürüyor….." demekteydi. Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları,** Millîyet Yayınları, İstanbul: 1978, s. 21-22.

[74] Havza Genelgesi'nin orijinal metni için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,** Sayı: 79, Belge No: 1731, Genkur. Basımevi, Ankara:1981.

قابینهٔ همایون مابلوکانه

باش کتابتی

۲۴۹

ازمیرده کی اشغاله منطقه‌سنك توسیعی وعینتاب اورفه ومرعشه کبی اقسام مملکتك یکی بر
اشغاله معروض قابلمی طولایسیله اظهار تأثراتی حاوی اسکیشهر قادینلری نامنه خدیجه وعزیزه
وسائره اضالریه عتبهٔ علیای جناب ملوکانه تقدیم ایدیلوب منظور عالی بیورلدقده تقدیم منظور
امروفرمانه همایونه لفا سوق سامی صدارتپناهیه تسیار قلنوب اولباب امروفرمانه حضرتلرینه
ارسال اولندقده کامنه عرض ایده

۱۹ ربیع الاول ۱۳۳۸ / ۱۷ کانون اول ۱۳۳۶

سرکاتب حضرتلرینه

Mabeyn-i Hümayun-ı Mülûkâne Başkitâbeti

349

İzmir'deki işgal mıntıkasının tevsî-i ve Ayıntab, Urfa, Maraş gibi aksâm-ı memleketin yeni bir işgale mâruz kalması dolayısıyla izhâr-ı teessürâtı hâvî Eskişehir kadınları namına Hatice ve Azize vesâire imzalarıyla 'atabe-i 'ulya-yı cenâb-ı mülükâneye keşîde edilip manzûr-ı 'alî buyrulan telgrafname ber-mantûk-ı emr-u fermân-ı hümayun leffen sûy-ı samî-i sedâret-penâhîlerine tesyar kılındı. Ol bâbda emr u fermân-ı hâzret-i veliyyü'l-emrindir.

19 Rebî'u'l-evvel 338
13 Kanun-ı evvel 1335
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

BOA., Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT), Dosya No: 118, Gömlek Sıra No: 160, 19 Rebiülevvel 1338.

İzmir'in işgali ve bu işgalin genişlemesi üzerine Eskişehir kadınları adına Hatice ve Azize isimli kadınların işgali protesto telgrafının padişaha iletildiğine dair başkitabetin bilgi yazısı.

Bu süreçte Eskişehir'den çekilen bir telgrafın ayrı bir önemi vardı. Nitekim bu telgraf tüm Eskişehirli kadınlar adına Hatice ve Azize adlı iki kadın tarafından çekilmişti. Telgrafta Urfa, Antep ve Maraş gibi illerin işgaliyle birlikte İzmir'in de Yunanlılarca işgalinin halkı büyük bir üzüntü içerisinde bıraktığını belirterek durumu padişahın bilgisine sunmuşlardır. Padişahın başkatibi tarafından bir yazı ile padişaha iletildiği ve gerekli emir ve cevabın kendisine (Padişaha) ait olduğu cevabi yazıyla bildirildi.

Hatice ve Azize hanımların yaptıkları, dönemin şartları içerisinde çok önemliydi. Bu vatansever kadınlar, kadının erkeğe bağımlılığı, tutsaklığı ve genelleşmiş yaygın bir itaatin devam ettiği[75] bir süreçte, belki de o kaotik dönemde birçok erkeğin dahi cesaret edemeyeceği bir işi, Eskişehirli kadınlar adına kendi isimlerini de çekinmeden yazarak gerçekleştirmişti.

Kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla ve genciyle Eskişehir'deki bu bilinç ve tepki kurtuluşa olan umudu artırdı ve Kuvâ-yı Millîye'nin oluşturulmasına zemin hazırladı[76].

Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 19.
Eskişehir garı ulaştırma binaları.

[75] Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını,** (Çev. Dr. Ercan Eyüboğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1982, s. 736.
[76] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 158.

*OSMANLI DÖNEMİ'NDE KADIN**

Osmanlı yönetimi 16. ve17. yüzyıllardan sonra "kadını toplum yaşamının dışında tutmak için bir dizi karar almıştı. 18. yüzyılda da kadının belirlenen günler dışında sokağa çıkmasını yasaklayan padişah fermanları vardı. Kadınlar sokağa çıktıklarında kocalarıyla yan yana yürüyemez, arabada yan yana oturamazlardı. Erkek önde yürür, kadınlar arkadan gelirlerdi. İstanbul başta olmak üzere kentlerde kadınların ırzından yalnız kocaları, ana-babaları ya da erkek kardeşleri sorumlu değildi. Tüm mahalle halkı kişisel yaşamı denetlerdi. Örneğin bir eve kadın alındığı haberi duyulduğunda imam başta olmak üzere bekçi, belli başlı mahalle eşrâfı o evi basar, çatıdan kümese kadar evi arardı."

Vapur, tramvay gibi toplu taşıma araçlarında, kadınların oturacağı yerler perde ya da kafesle ayrıldığı için erkek, eşiyle aynı yerde oturamazdı. Mesire yerlerinden, muhallebici dükkânlarına dek erkeklerin alınmadığı bir kadın bölümü olurdu.

Kadının, evi dışında sosyal yaşamla ilgisi yoktu. Yüksek eğitim alamaz, çalışamaz, tiyatro, konser, pastane gibi yerlere gidemezdi. Tiyatrolarda kadın rolünü Türkçe bilen Ermeniler; Ortaoyunu'nda ise kadın kılığına girmiş erkekler (zenne) oynardı.

Evliliklerde, kadının isteği belirleyici olamaz, kararı aile büyükleri verirdi. Boşanma tek yanlıydı ve erkeğin isteğine bağlıydı. İki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılırdı. Erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evli olma hakkı vardı. Bu sayı sarayda abartılı boyutlara varmaktaydı.

Kadınların, özellikle bakirelerin, erkek doktora muayene olması yasaktı. Bu durum kadın doktorun olmadığı bir toplumda "kadının tıptan yararlanamaması" demekti. Bu nedenle de kadınlar sorunlarının çözümünü üfürükçülerde, yatır ziyaretlerinde, muska ve fallarda arardı.

*Metin Aydoğan, **Atatürk ve Türk Devrimi,** Umay Yay., İzmir: 2006, s. 236-238.
Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** Bateş AŞ, İstanbul: 1998, s. 408.
Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu,** Bilgi Yayınları (2. Baskı) s. 131.
Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim,** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1980, s. 121-123.
Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri -IV, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2001, s. 225.
Lord Kinross, **Atatürk,** Altın Kitap Yayınları, İstanbul: 1994, s. 487.

2. Eskişehir'de Yerel Direnişin Örgütlenmesi ve Kaymakam Arif Bey Olayı

Bölgede işgale karşı silahlı direnişi ilk gerçekleştirenlerden biri olan Piyade Kaymakam (Yarbay) Arif Bey, daha önce Yunan işgaline karşı İzmir'de ve Bursa'da da bu tür örgütlenmeleri gerçekleştirmişti. Bu olaylar nedeniyle Harbiye Nezâreti tarafından takip ettirilen ve haklarında gereği yapılması istenen[77] Kaymakam Arif Bey, 21 Haziran 1919'da emekli Binbaşı Abdullah, İstihkâm Yüzbaşı Nurettin ve bir topçu teğmeniyle Seyitgazi'ye gelerek[78] İzmir'i kurtarmak, Yunanlıları kovmak için asker toplamaya çalışmışlardı. Osmanlı Hükûmeti'nin tepkisi üzerine Eskişehir Mutasarrıflığı bunların yakalanması için harekete geçti. Mahalli Jandarma Komutanlığının teslim olmaları için yapılan ikazların reddedilişinden sonra çıkan çatışmada bir asker ölü, Binbaşı Abdullah ile bir asker sağ olarak ele geçirildi[79]. Bu çarpışmadan sağ olarak kurtulan Arif Bey buradan Bayat'a geçerek Eğerlitepe Yaylasına çıktı ve civar köylere adamlar salarak Kuvâ-yı Millîye birlikleri oluşturmaya başladı. Millî Mücadele'nin ünlü "Karakeçili Alayı" da bu şekilde ortaya çıktı[80].

Anadolu'da gerçekleşen bu süreçte İstanbul Hükûmeti de boş durmadı. Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey 26 Haziran 1919 tarihinde yayınladığı beyannamede; Konya, Karesi ve Kütahya'da ordu müfettişlikleri aracılığıyla askere alımlar yapıldığını, paralar toplandığını ve bunların kanunsuz olduğunu ve sorumlularının kanunen takip edileceğini bildirmekteydi. Ayrıca beyannamenin devamında ise, ülkenin kurtuluşu için girişilen bu vatanperverane hareket "fesatlık" olarak nitelendirilerek bunlara katılımın engellenmesi için ne gerekiyorsa yapılması gerektiği ve askerî kanattan gelen emirlere uyulmaması istenmekteydi. Ali Kemal Bey, tam hainlik belgesi olan bu beyanname ile ülkede o an için ne gibi askerî, mülkî ve millî direniş yuvaları varsa hepsinin dağıtılmasını emrediyordu. İstanbul'un bu tavrı Ali Fuad Paşa'yı harekete geçirdi. 27 Haziran 1919 tarih ve 1408 numaralı şifre ile Batı Anadolu'nun bütün komutanlarına, mülki amirlere ve ulusal kuruluşlara gönderdiği beyannamede durumun her geçen gün kötüye gidişini açık bir şekilde belirtti. Özellikle Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in düşmanlarla işbirliği ile milletin direncini kırmak ve direnç merkezlerini dağıtmak için elinden gelen her fenalığı yapmakta kararlı olduğunu anlattı.

Ali Fuad Paşa, kolordusunu çeşitli mıntıka ve mevki komutanlıklarına ayırarak bunların başına da güvendiği kişileri getirdi. Eskişehir Mutasarrıflığı ikinci mıntıkayı oluşturdu, bunun başına da Ahz-ı Asker Kalem Reisi Kaymakam İbrahim Bey'i atadı. Kaymakam İbrahim Bey'e verdiği ilk talimatta, mutasarrıfla görüşerek iç güvenliğin sağlanmasını ve jandarmadan yararlanarak millî direniş örgütlerinin kurulmasını istedi. Beyanname'nin sonunda ise şöyle demekteydi.

Bir milletin asırlarca uğruna kan döktüğü mukaddesatına tevcih edilen tecavüze karşı ihzar edilmekte olan müdafaa-i meşruasına bu dünyada hiçbir mani olamayacağını her ferde bir defa daha ihtâr eylerim. Herhangi bir memur veya şahıs bilvasıta veya bilâ vasıta teşkilâttı ışkal, men veya ifsad ile heyecanı mucip olursa mıntıka kumandanlarınca derhal kanunun emrettiği en ağır ceza tatbik edilecektir.

İcabında mevkii memuriyetimden bittecerrüd ve bir ferd-i millet olarak mübarek vatan ve mukaddes milletin uğrunda çalışmaya devam edeceğimi alenen taahhüt ediyorum[81].

Eskişehir'de ortaya çıkan bu yeni durumlar üzerine, İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından görevlendirilen Yüzbaşı Misterhol (?) ile Dâhiliye Nezâreti müfettişlerinden Talat Bey durumu soruşturmak üzere görevlendirildi. 2 Temmuz-11 Ağustos 1919 tarihleri arasında İç Anadolu bölgesinde âsâyişle ilgili yaptıkları araştırmada, Arif Bey olayının önemsiz olduğu belirtildi. Hazırladıkları raporda halkın işiyle gücüyle uğraştığını ve 3-5 kişinin tutuklandığını ifade etmeleri, ortaya çıkan ulusal tepkiyi sezemediklerinin göstergesiydi[82]. Fakat gelişen olaylar ve

[77] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 17, Gömlek No: 99.**

[78] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 83.**

[79] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 38, Gömlek No: 100.**

[80] Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 11.

[81] Ali Fuad Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları,** Temel Yayınları, İstanbul:2000, s. 99-102.

[82] **BOA., DH., KMS., Dosya No: 55-1, Vesika No: 28;** Güneş- Yakut., a.g.e., s. 159.

Dâhiliye Nezâreti'nin sürekli yayınladığı genelgelere istinaden Eskişehir Mutasarrıfı Sami Bey tarafından âsâyişi sağlama gerekçesiyle bazı Kuvâ-yı Millîyeciler gözaltına alındı. Aralarında Dava Vekili Takiyyüddin, Eskişehir Çiftçi Bankası Müdür Vekili Kazım, Hakkı Behiç ve Necip Bey'in bulunduğu bir çok kişi, "Arif Bey çetesine yardım ve yataklık ile İttihat ve Terakki mensubu olmak" ithamıyla Darü'l Muallimin binasında zorla alıkonuldu[83]. Herhangi bir tutuklama tutanağı hazırlanmadan, sadece âsâyişi sağlamak adına bu binada tutulan Kuvâ-yı Millîyeciler 2 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nezâreti'ne bir telgraf göndererek savcının herhangi bir işlem yapmadığını ve salıverilmelerini istedi[84]. Birkaç gün sonra da serbest bırakıldılar.

İstanbul Hükûmeti Arif Bey'in peşini bırakmadı. Yakalanması ve etkisiz hâle getirilmesi için Konya'daki 2. Ordu Müfettişliğine emir verildi[85]. 2. Ordu Müfettiş Vekili Mîrlivâ Selahattin 17 Temmuz 1335 / 1919 tarihli cevabi telgrafında; Kaymakam Arif Bey ve arkadaşlarından hiç kimsenin Seyidgazi ve civarında olmadığının yapılan tahkikât sonucunda anlaşıldığını bildirdi[86]. Selahattin Bey 17 Temmuzdaki şifresine ilaveten 28 Temmuz'da yazdığı telgrafta olayın gelişimini ayrıntılarıyla şöyle anlatmaktaydı:

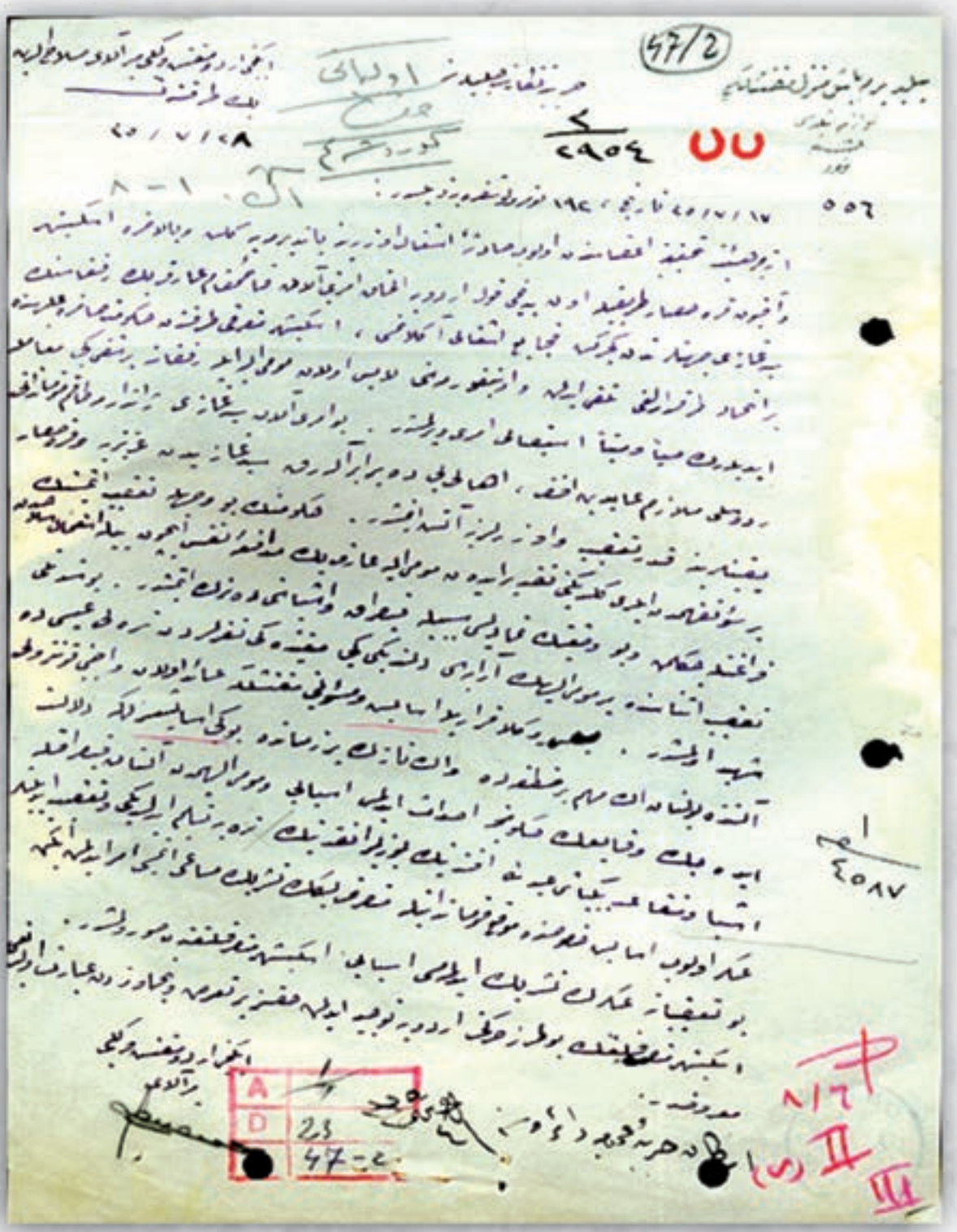
"İzmir Araştırma Heyeti üyelerinden olup işgal üzerine Bandırma'ya gelen ve bilahare Eskişehir ve Afyonkarahisar yoluyla 17. Kolordu'ya katılma emrini alan Kaymakam Arif Bey ve arkadaşlarının Seyidgazi civarından geçerken işgal facialarını anlatması, Eskişehir Mutasarrıfı tarafından hükûmet aleyhinde bir ittihad taraftarlığı kabul edilmiş ve üniformasını giymiş olan Arif Bey ve arkadaşlarına bir şak-î gibi muamele edilerek sağ veya ölü ele geçirilmesi emri verilmişti. Bu emri alan Seyidgazi Jandarma Takım Kumandanı Rodoslu Mülâzım Aydın Efendi halkı da beraberine alarak, Seyidgazi'den Aziziye ve Karahisar yakınlarına kadar takip ve üzerlerine ateş etmiştir. Hükûmetin bu şekilde takip etmesinin bir yanlış anlamadan ileri geldiğini takdir eden Arif Bey, kendini müdafâa için bile silah kullanmaktan kaçınmış ve durumun devam etmesi sebebiyle kısrak ve eşyasını da terk etmiştir. Bu şiddetli takip esnasında Arif Bey'in arabası delindiği gibi, maiyyetindeki neferlerden Tireli İsa'da şehid olmuştur. Meclis-i Vükela kararıyla âsâyiş ve sorumluluğu müfettişliğe aid olan ve yabancı kontrolü altında bulunan en mühim bir mıntıkada ve en nazik bir zamanda bu gibi âsâyişsizliğe sebep olacak olayların hükûmetçe ihdas edilmesinin sebepleri ve adı geçenden alınan kısrakla, eşya ve mütekait Binbaşı Abdullah Efendi'nin 100 Lira parasının nereye teslim edildiği ve takip edilenler asker olup âsâyiş hususunda mevkii kumandanıyla Mutasarrıf Bey'in teşrîk-i mesai etmesi emredilmiş iken, bu takibata askerin ortak edilmesi sebebi Eskişehir Mutasarrıflığı'ndan sorulmuştur. Eskişehir Mutasarrıflığı'nın bu tarz hareketi orduya yöneltilmiş haksız bir taarruz ve tecavüzden ibaret olduğu ma'rûzdur."

Eskişehir'deki mülki idarenin millî direnişi pasifize etmeye yönelik her türlü siyasi ve askerî baskılarına rağmen direnişin önüne geçilemedi.

Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 19.
Odunpazarı Manzarası.

[83] **BOA., DH., KMS., Dosya No: 54-2, Vesika No: 14;** Güneş-Yakut., a.g.e., s. 159.
[84] **BOA., DH., EUM., AYŞ., Dosya No: 14, Vesika No: 55;** Güneş-Yakut., a.g.e., s. 159.
[85] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 22, Gömlek No: 40.**
[86] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 128, Belge No: 128-2;** Genkur. ATASE Arşivi, Kl. 15, D. 71/61, Fh. 40-1'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 11.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 22, Kutu No: 128, Belge No: 128-2.

2. Ordu Müfettiş Vekili Mîrlivâ Selahattin Bey'in Kaymakam Arif Bey Olayı ile ilgili 28 Temmuz 1919 tarihli ilave telgrafı.

3. Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye Cephesinin Oluşumu ve Ali Fuad Paşa:

a. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuad Paşa Görüşmeleri

Mustafa Kemal Paşa 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Suriye'nin Halep kentinde 7. Ordu Komutanı'ydı. Mütarekeden bahseden telgraf ise 31 Ekim 1918 öğleden sonra 18.45'te gruba ulaştı. Ancak Paşa mütareke şartlarının yazılı olarak iletilmesini beklediğini Genelkurmay'a bildirdi[87]. İmzalanan Ateşkesin şartlarını öğrendiğinde ise bazı maddelerle ilgili olarak tam bir açıklama elde edilene kadar şu tedbirlerin alınmasını önerdi[88]:

" ....

4- Kadroları en genç erlerden doldurulmak üzere kuvvetli bir tümen kurulması ve jandarmanın takviyesi.

5- Fazla askerî malzeme ve maddelerin Toros (ların) kuzeyine nakli ve hiçbir şekilde tahrip olmasına meydan vermeyecek tedbirlerin alınması.

...

6- Terhis edilecek kuvvetlerimize ait teçhizat, silah, cephane ve başka araçların toplanıp saklanması ..."

Ancak İstanbul'da bu önerileri değerlendirecek bir kadro yoktu. Buradaki hemen herkes kendi geleceğini güvence altına almak çabasındaydı[89].

Mustafa Kemal Paşa bu arada 7. Ordu'dan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na tayin edildiğinde, onun teklifi üzerine 7. Ordu'ya bağlı 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa da 7. Ordu Komutanlığı Vekâletine getirildi. Grup Komutanlığı görevini alan Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Ali Fuad Paşa bir günlüğüne Adana'ya geldi. Ali Fuad Paşa burada geçen görüşmeleri şöyle anlatır[90]:

[87] **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919),** c. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul: 1999, s. 237.

[88] **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919),** y.a.g.e., s. 250-251.

[89] Hüsnü Merdanoğlu, **Kuvâ-yı Milliye,** Ümit yayıncılık, Ankara: 2006, s. 38.

[90] Sabahattin Selek, **Ulusal Kurtuluş Savaşı (Milli Mücadele) I,** Örgün Yayınları, İstanbul: 1982, s. 120-121.

TİTE Arşivi FK. 36, G. 7, B. 7001.

Ali Fuad Paşa.

"Mustafa Kemal Paşa:

Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lâzımdır." dedi.

ve aynı fikirde olup olmadığımı sordu:

"Aramızda tam bir mutabakat var paşam."

cevabını verdim. Evet millet kendi hakkını kendisi arayacaktı. Pek memnun oldular. En mühim vazifenin şimdi bana düştüğünü çünkü bu günlerde İngilizlerin bir tazyiki neticesi olarak Yıldırım Ordular Grubu ile muhtemelen Yedinci Ordu Karargâhı'nın lağvedileceğini, bu takdirde benim 20. Kolordu'nun başında kalacağımı ve bu sayede ilk müdafaa tedbirlerini alabileceğimi hatırlattı. İlk mukavemet merkezini Kilikya'da kuracaktık. Aramızda hiçbir itilaf yoktu.

Yıldırım Orduları 7 Kasım 1918'de lağvedilmiş, Mustafa Kemal İstanbul'a çağrılmıştı. Artık Adana'da bir vazifesi kalmayan Mustafa Kemal Paşa benimle haberleşmeye devam etmek kararıyla İstanbul'a hareket etmişti[91].

Ali Fuad Paşa'nın anlattığı bu görüşmeden, Mustafa Kemal Paşa'nın, daha mütârekenin imzalandığı günlerde, ilerisi için ulusal bir hareketin başlatılmasını düşündüğü anlaşılmaktaydı[92].

Ali Fuad Paşa bu görüşmeler sonrasında Ateşkes Hükümleri'nin olası farklı yorumlanmalarına karşı tedbirler almayı da ihmal etmedi. Ordularla ilgili sayısal azaltmaya ve yer değişikliğine karşı jandarmanın subay, er ve teçhizatını takviye etti. Bir işgal emr-i vâki'si karşısında Kilikya'nın önemli bölgelerinde direnç noktaları da oluşturdu. Sonra kronik hastalığının yeniden ortaya çıkması üzerine İstanbul'a döndü. Burada da Mustafa Kemal'le birkaç kez görüştü. Özellikle Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde yapılan görüşmelerinde Paşa, "Eğer bir vazifeye kendisini ta'yîn ettiremezse Anadolu'ya en itimat ettiği bir kumandanın yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını..." dile getirdi. Bunun üzerine Fuad Paşa'nın;

"Paşam, ben ve kolordum daima emrindedir" sözü üzerine Mustafa Kemal Paşa: "Beraber çalışacağız Fuad! dedi[93]. Ve aralarında haberleşme hiç eksik olmadı.

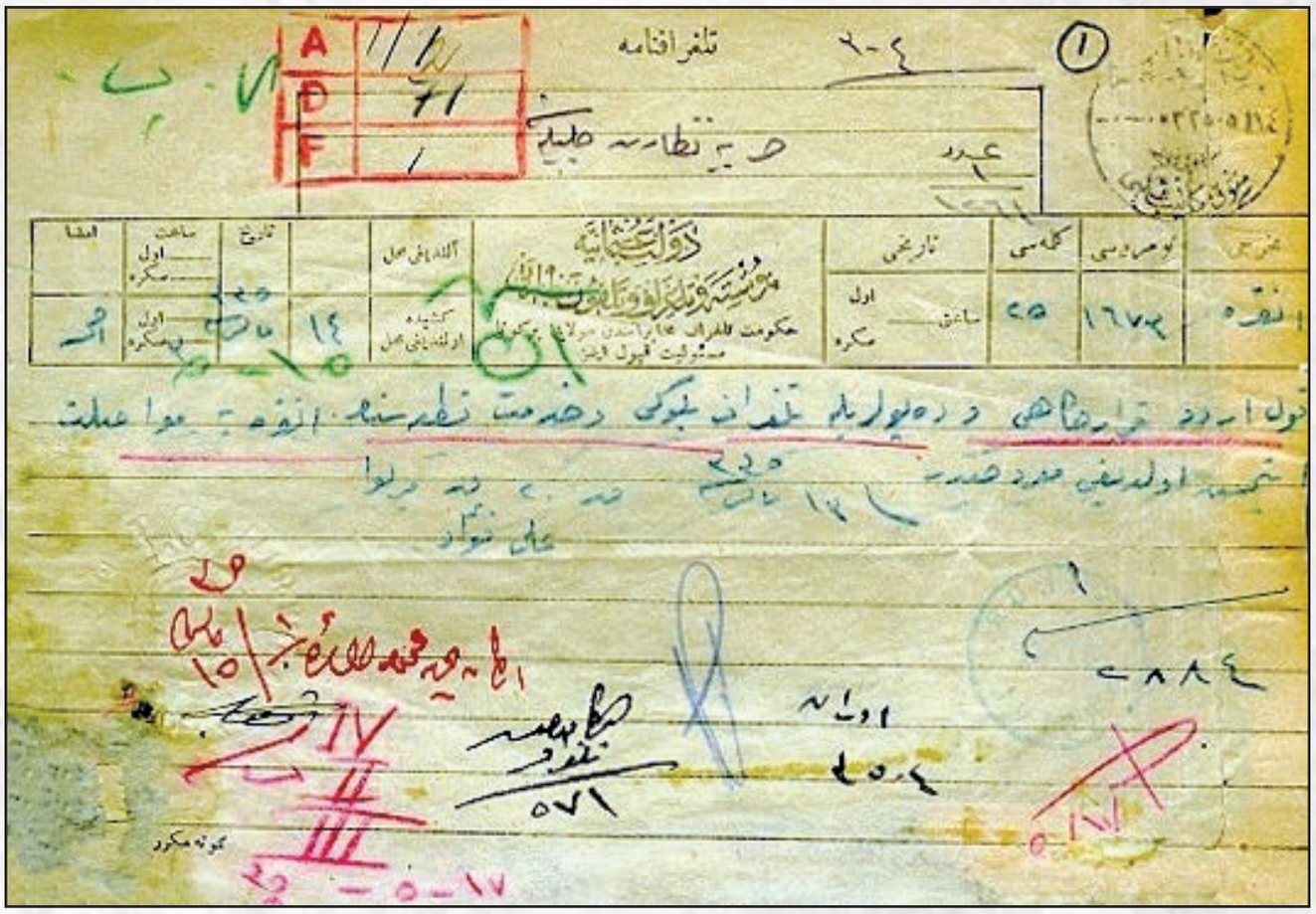
[91] Cebesoy, a.g.e., s. 45.
[92] Selek, a.g.e., s. 120-121.
[93] Cebesoy, a.g.e., s. 57.

4. 20. Kolordu'nun Eskişehir Üzerinden Ankara'ya Nakli ve Ali Fuad Paşa'nın Bölge Üzerindeki Etkinliği

20. Kolordu'nun çok da sağlıklı koşullarda olmadığı[94] hazari merkezi Konya Ereğli'den Ankara'ya nakliyata başlanması ile ilgili 5 Mart 1919 tarihli şifre emir[95] karargâha ulaştığında Ali Fuad Paşa çok sevindi. Ve hemen gerekli hazırlıkların yapılmasını emretti. Ali Fuad Paşa bu nakliyat emrinin stratejik değerini anılarında şöyle anlatmaktaydı:

"Resmi makamlarca 20. Kolordu'nun Ankara'ya nakli sebebi hazerde kolordu merkezi olmasındandı. Eğer İstanbul'da verdiğimiz kararlardan haberdar olsalardı, bu nakle kesinlikle yanaşmazlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın ve benim görüşüme göre, Ankara her türlü teşkilâta, birliğe ve hareket başlangıcına müsait stratejik bir mevki idi. İstanbul Hükûmeti ve İngilizlerden evvel burasının tarafımızdan tutulması en büyük emelimizdi[96]"

Kolordunun nakil hazırlıkları İngilizleri endişelendirdi. Yapılacak nakiller değişik şekillerde de olsa engellenmeye çalışıldı. Bu noktada en önemli zorluklar da Eskişehir is-

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 2325, Kutu No: 22, Gömlek No: 1.

Ali Fuad Paşa'nın, 20. Kolordu'nun bütün kısımlarıyla beraber Ankara'ya ulaştığına dair Harbiye Nezâreti'ne telgrafı.

[94] Ereğli'den Harbiye Nezâreti'ne çekilen şifre telgrafta Ereğli'de askerin durumunun çok da iyi olmadığı bir iki, alay müstesna olmak üzere iaşe merkezlerinden uzak olunduğu, yiyecek ve giyecek sıkıntısı olduğu, bunların köy camii ve odalarında iskan edilmelerinin sağlıklı olmadığı bildirilmekteydi. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3962, Kutu No: 41, Gömlek No: 28.**

[95] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 92.**

[96] Cebesoy, a.g.e., s. 65.

tasyonunu kontrol altında tutan İngiliz subaylarınca çıkarılmaktaydı[97]. Özellikle askeri teçhizatın (silah ve toplar) geçirilmesinde büyük zorluklar yaşandı[98]. İngilizlerin amacı, 20. Kolordu'nun Ankara'ya naklini geciktirmek, karargâhla Ali Fuad Paşa'yı belli bir süreliğine ayırmak, kıtaları karadan yürümeye zorlayarak Ankara'da yerleşme sürecini uzatmaktı. Kazanılan zaman içerisinde İngilizler Ankara'da valinin, güya yetkilerini genişletmişler, şüpheli gördüklerini şehirden çıkarmışlar, bir kısmını tevkif etmişlerdi. Cebeci'deki kıtalarını kuvvetli bir müfreze ile takviye etmişlerdi[99].

Eskişehir istasyonundaki engellemelere rağmen nakil kararının verilmesinden yaklaşık iki ay sonra 20. Kolordu Karargâhı, Telgraf Bölüğü, Hizmet Kıtası ve depoları 13 Mayıs 1919'da Ankara'ya ulaşabildi[100].

10 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaât-ı Müfettişliği 'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa[101], 3. ve 15. Kolordular emrinde olmak üzere kadrosuyla birlikte[102] 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Mustafa Kemal Paşa, 23 Mayıs'ta Ali Fuad Paşa'ya Anadolu'ya geçtiğini ve sıkı-yakın teması korumak gereğini bildirdi. Aynı zamanda İzmir ve çevresinde yaşananlar hakkında bilgi istedi. Bu yeni süreçteki ilk yüz yüze görüşmeleri ise 19 Haziran'da Amasya'da gerçekleşti. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile gerçekleşen toplantıda hiçbir çekincesi olmadan 21-22 Haziran 1919'da Amasya Kararları'nı imzaladı. 26 Haziran'da Ankara'ya döndü[103].

Ali Fuad Paşa'nın Ankara'da olmadığı günlerde Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in 26 Haziran 1335/1919 tarihli "Millî müdafaa hazırlıklarının felaket olduğunu ve memlekette ne gibi mülkî, askerî ve millî mukavemet yuvaları varsa bunların hepsinin dağıtılmasını..." emreden beyannamesi yayınlanmıştı. İstanbul'un bölge üzerinde etkinliğini artırmaya yönelik bu faaliyeti üzerine Ali Fuad Paşa tüm yol yorgunluğuna rağmen karşı bir beyanname hazırladı (27Haziran 1335/1919) ve bunu kendisine bağlı birlikler ile Ankara-Eskişehir çevresindeki (Çorum, Kırşehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur vs.) tüm idari birimlere bildirdi. Beyannamede özetle şöyle denilmekteydi[104]:

"1- Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkede âsâyişi ve ülke işlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesi amacıyla Meclis-i Vükela kararıyla Osmanlı memleketleri dokuz kolordu mıntıkasıyla, üç ordu müfettişliğine bölünmüştür. Ordu müfettişleri ve kolordu komutanlarına askerî işler dışında, önemli iç sorunlara ve hatta mülkiye memurlarına bile müdahale hakkı verildiği 5.6.1335/1919 tarih ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye şube 1/3377 numaralı emirnameleriyle tebliğ buyurulmuştur.

2- Bu emre nazaran Ankara, Kastamonu vilayetleriyle, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar müstakil sancakları ve Konya vilayetinin Isparta ve Burdur livâları 20. Kolordu dairesini teşkil etmektedir.

20. Kolordunun belirlenen bu sınırları da şu mıntıka ve mevkîi Komutanlıklarına bölünmüştür:

a- Ankara, Kastamonu vilayetleri (Birinci mıntıka). Komutanı: 24. Fırka Komutanı Mahmut Bey. Eskişehir Müstakil Mutasarrıflığı (İkinci mıntıka). Komutan Vekili Eskişehir Ahz-ı Asker Kalem Reisi Kaymakam İbrahim Bey.

3- Mıntıka Komutanlarının vazifesi, mıntıkalarındaki en büyük mülki amirlerle fikir ve mesai birliği yaparak, âsâyişin korunması ve en önemlisi jandarmanın da yardımıyla Müdafâa-i Hukuk-ı Millîye ve Redd-i İlhak Derneklerinin kurulmasına çalışmaktır.

21 Temmuz 1919'da üçüncü kabinesini kurmuş olan Damat Ferit Paşa'nın Millî Mücadele'nin amansız düşmanlığı tavrında en ufak bir değişiklik yoktu. Yeni kabinenin Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey de selefi Ali Kemal'den farksızdı ve ulusal mücadele yanlıları için gerçekten tehlikeli bir adamdı. Nitekim Yunan işgal mıntıkasını teftişe çıkan General Milne'nin hükûmete müracaat ederek, Yunan işgal bölgesi haricinde bulunan çetelerin derhal dağıtılmasını ve halkın bu çetelere katılımının engellen-

[97] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 93.**
[98] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 38, Gömlek No: 19.**
[99] Cebesoy, a.g.e., s. 66.
[100] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 22, Gömlek No: 1.**
[101] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 210, Gömlek No: 103.**
[102] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 152, Gömlek No: 342.**
[103] Cebesoy, a.g.e., s. 85-97.
[104] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 71**; Cebesoy, a.g.e., s. 101-105.

mesini istemesi üzerine Âdil Bey 8 Ağustos 1919 tarih ve 391 numaralı şifre ile bir tamim yayınladı. Âdil Bey bu tamimde : Teşkilat-ı Millîye adı altında toplanan kuvvetlerin zaman geçirilmeksizin dağıtılmasını, hükûmetten başka hiçbir kuruluşun millî menfaatleri koruyamayacağını, hükûmet kararlarına aykırı fikir ve görüşlerin, millî teşkilat ve kongre çalışmaları yapanların milleti felakete sürüklediklerini, bundan vazgeçmelerini, aksi takdirde pişmanlığın fayda vermeyeceğini belirttikten sonra "Bu nasihatlere rağmen fikirlerinde sebat edenler her kim olursa olsun derhal yakalanarak haklarında gerekli kanuni hükümler uygulanmak üzere gizli ve en çabuk şekilde Dersaadet'e gönderilmeleri gereklidir[105]" demekteydi.

Gerçekten bu süreçte Anadolu'da bir siyasi ve askerî nüfûz mücadelesi yaşanmaktaydı. Ulusal Hareket' e katılımın belirli oranda artması İstanbulu tedirgin ediyor, gerek hükûmet, gerekse onların mülkî taksimattaki temsilcileri aracılığıyla bu durum engellenmeye çalışılıyordu. İstanbul Hükûmeti'nin girişimleri bununla da sınırlı kalmamıştı. 11 Ağustos 1919'da Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa da Ali Fuad Paşa'yı görüş alışverişinde bulunmak üzere İstanbul'a çağırdı[106]. Hazırlanan oyun Ali Fuad Paşa'yı Ankara'dan uzaklaştırma üzerine kurgulanmıştı. O bölgeden uzaklaşınca Ankara Valisi Muhittin Paşa daha serbest hareket edecek ve ulusalcı eğilim baskılanacaktı. Fakat Ali Fuad Paşa hastalığını bahane ederek İstanbul'a gitmedi. Çünkü Vali Muhittin Paşa'nın İstanbul ile yaptığı her türlü haberleşmeden haberdardı[107]. Vali Muhittin Paşa'nın İstanbul yanlısı propaganda ve faaliyetlerini abartmaya başlaması üzerine, Ali Fuad Paşa kendisine Erkân-ı Harp Reisi Ömer Halis Bey'le haber yollayarak bu tarzın devam etmesi halinde şiddet kullanacağını bildirdi. Bunun üzerine Vali Muhittin Paşa, Galip Paşa'nın başkanlığındaki teftiş heyetini de alarak kazalara çıkmak zorunda kaldı[108].

ETO Arşivi

[105] Cebesoy, a.g.e., s. 168-169.
[106] Cebesoy, a.g.e., s. 173.
[107] Cebesoy, a.g.e., s. 173-174.
[108] Cebesoy, a.g.e., s. 175.

Suret

Ankara: 27 Haziran 1335

Yirminci Kolorduyu Hümayun Kumandanlığı
Erkan-ı Harbiyesi
Aded

Madde 1- Mütarekeyi müte'âkip vatan ve milletimizin ma'rûz kaldığı âhval-i fevkalâde sebebiyle vezaif-i askerîyeden başka âsâyiş vesâir umûr-ı memleketin te'min-i hüsn-i cereyanı maksadına binâen Meclis-i Vükelâ kararıyla Memalik-i Osmaniye Dokuz Kolordu mıntıkasını ihtiva ile üç ordu müfettişliğine taksim edilmiş ve ordu müfettişleriyle kolordu kumandanlarının vezaif-i askerîyeden gayrı umûr-ı mühimme-i dâhiliye hakkında dahi memurîn-i mülkiyeye ta'limat i'tâ ve bu ta'limatın icrâ ve infâzına da selahiyatdar kılınmış olduğu Harbiye Nezâreti'nin 5. 6. 335 tarih ve Erkân-ı Harbiye-i 'Umûmîye'nin sene 1/3377 numaralı emirnameleriyle tebliğ buyrulmuştur.

2- Bu emre nazaran Ankara, Kastamonu vilayetleriyle Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar müstakil sancakları ve Konya vilayetinin Isparta ve Burdur Livâları yirminci kolordu dairesini teşkil etmektedir.

Bu Kolordu dairesi de ber-vech-i zîr mıntıka ve mevki' kumandanlıklarına taksim edilmiştir:

a- Ankara, Kastamonu vilayetleri "Birinci Mıntıka", Kumandanı 24. Fırka Kumandanı Mahmut Bey; Kütahya, Afyonkarahisar müstakil sancaklarıyla Isparta, Burdur Livâları "Üçüncü Mıntıka", Kumandanı 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey; Eskişehir Müstakil Mutasarrıflığı "İkinci Mıntıka", Mıntıka Kumandan Vekili Eskişehir Ahz-ı Asker Kalem Reisi İbrahim Bey.

b- Her sancak merkezine de birer mevki kumandanı ta'yîn edilecek ve mevki kumandanının vazife ve selâhiyeti tekmîl o sancağın mülhakatına şâmil olacaktır. Birinci mıntıkada Yozgat Mevki Kumandanlığı' na Mahallî Şube Reisi Binbaşı Tevfik, Çorum Mevki Kumandanlığı' na Çorum Şube Reisi (Binbaşı) Ali Rıza, Kastamonu Mevki' Kumandanlığına 58. Alay Kumandanı Binbaşı Mustafa Beyler ta'yîn edilecek ve diğer mevaki'e ta'yîn olunacak mevki kumandanlarının da ismi kolorduya bildirilecektir.

Mıntıka kumandanları üçüncü maddedeki vezaifden dolayı doğruca kolorduya merbuttur.

c- Mahallî Ahz-ı Askerleri icabında mıntıka kumandanlarının müsta'cel her nev'i taleplerini bilâ-te'ehhür icraya mecburdurlar.

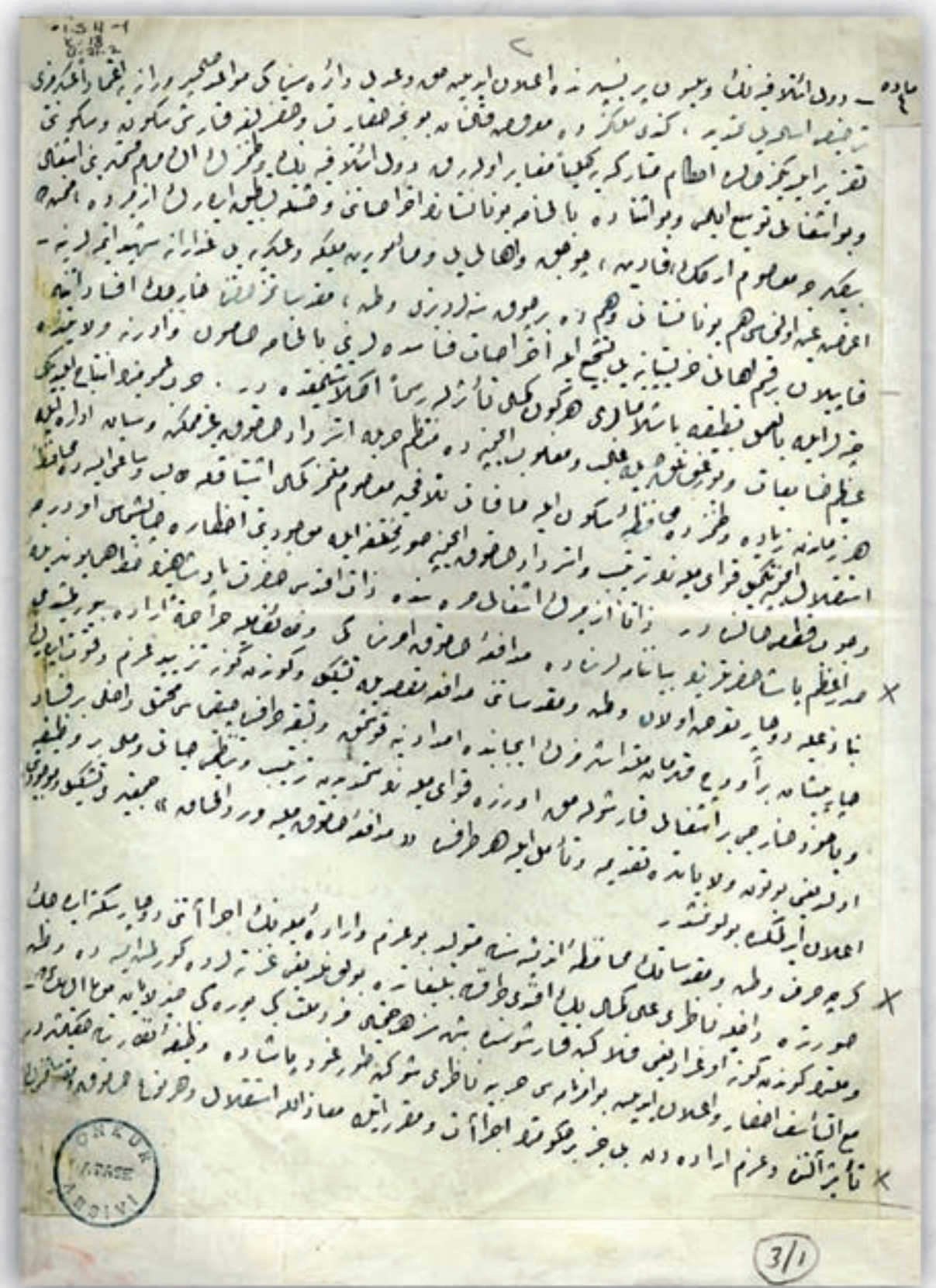
d- Mıntıka kumandanlarının valiler hazeratına olan tekliflerini kolordu vasıtası olup memurin-i mülkiye ile doğruca muhabere edebileceklerdir.

4- Mıntıka kumandanlarının vazifesi kendi mıntıkalarında en büyük me'mûrin-i mülkiye ile tevhîd-i fikir ve mesâ'i ederek mıntıkalarında âsâyişin muhâfaza ve istikrârı muhill âsâyiş-i ahvali tedkîk ile tedâbir-i mani'â ittihazı, beyne'l-anâsır hüsn-i âmizişin idamesi, âdî eşkiyanın takip ve tenkili, mahalli jandarmalara terk ile siyasi maksatla teşekkül etmiş veyahut büyük çetelerle köylere iras-ı havf ve zarara başlamış çetelerin kahr ve tedmîri ve bi'l-hassa muhafaza-i âsâyiş hususunda jandarmaya müzahir olarak "Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye ve Redd-i İlhak" cemiyetinin teşkiline mu'âvenet ve bunlar vasıtasıyla yapılacak sair intihabâtta kemal-i sükûn ve bî-tarafînin muhafazasından ibaret olacaktır.

Mıntıka kumandanları lüzum gördüğü mevaki' teftiş ile icab edecek tedâbiri evvelden tesbit ve ittihaz etmelidir.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 71, Belge No: 71-1.

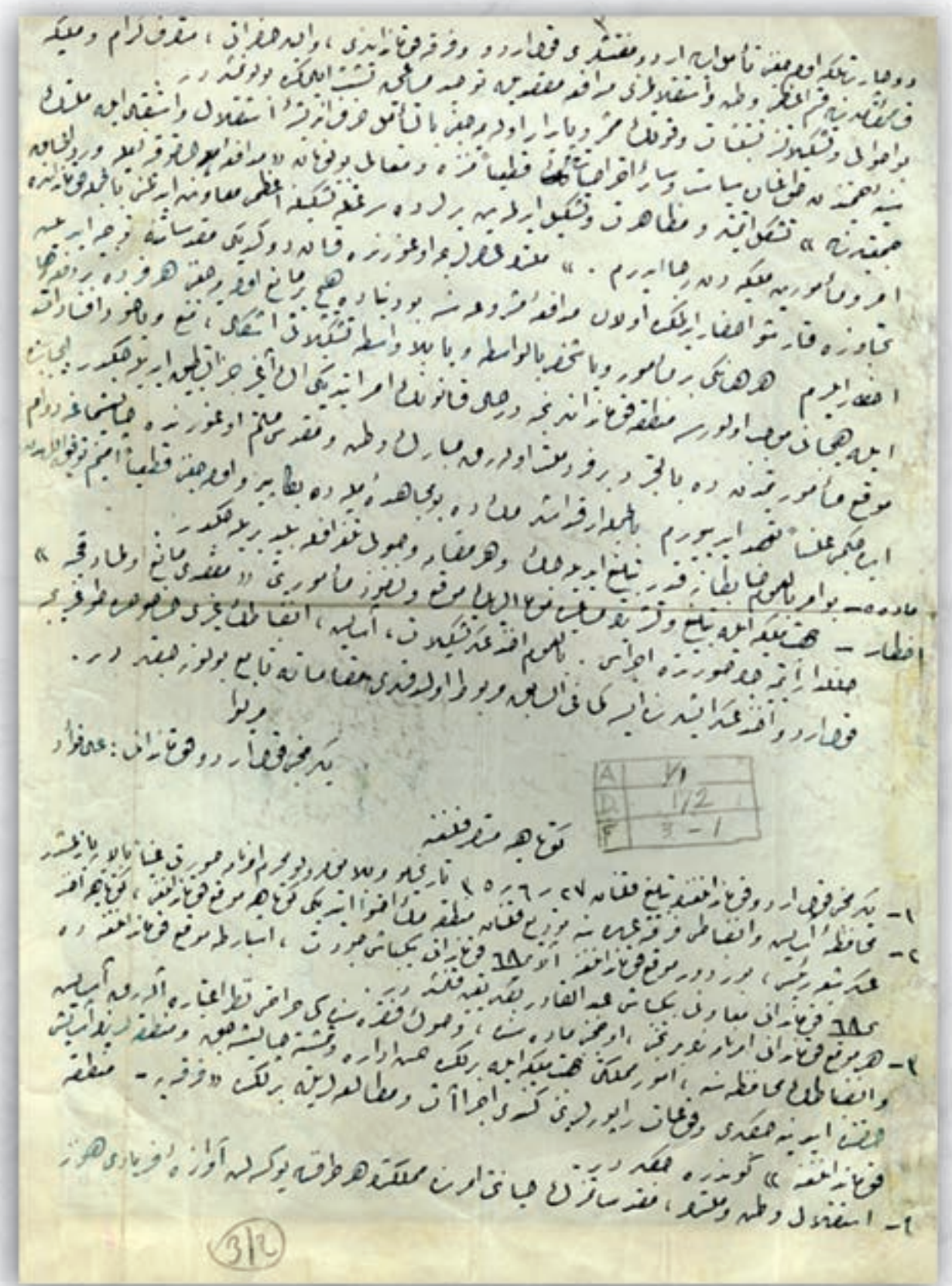
Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in memleketteki millî direniş teşkilatlarının dağıtılmasını isteyen beyannamesine karşılık; Ali Fuad Paşa'nın Batı Anadolu'nun bütün kumandanlarına mülki amirlerine ve millî cemiyetlere gönderdiği beyannamesi.

Madde 4- Düvel-i İtilâfiye'nin Wilson Prensipleri'nde ilân edilen hak ve adl dairesindeki mevâ'îd-i sulh-perverâneye itimaden askerimizi terhis, eslihayı tahdit, kendi memleketimizde ma'rûz kalınan bunca hakaret ve haksızlığa karşı sükûn ve sükûneti takrir eylediğimiz halde ahkâm-ı mütârekeye külliyen mugâyir olarak Düvel-i İtilâfiye'nin vatanımızın en mühim kısımlarını işgal ve bu işgali tevsi' eylemesi ve bu esnada bi'l-hâssa Yunanistan'ın ihtirasâtını vahşetle tatbik ederek İzmir'de, Menemen'de binlerce masum erkek, kadın, çocuk ve ahâlîyi ve memurin-i mülkiye ve askerîyeyi gaddarane şehit etmelerine i'mâz-ı ayn olunması hem Yunanistan'ı ve hem de birçok senelerden beri vatan, mukaddesatımız hakkında haricin ifsadatına kapılan bir kısım ahâlî-i hristiyaniyeyi tescî' ile ihtirasatı fâsidelerini bi'l-hâssa Sason ve Edirne vilâyetlerinde çetelerle bi'l-amel tatbike başlamaları her gün kemâli teessürle resmen anlaşılmaktadır. Harb-i Umûmî' nin intac eylediği azîm zayiat ve yorgunluk hasebiyle galip ve mağlûp için de muntazam harple istirdad-ı hukuk-ı gayr-i mümkün ve saye-i idare ile her zamandan ziyade vatanımızda muhafaza-i sükûn ile mâfatı telafiye masum milletimiz kemal-i iştiyakla taleb ve sâi ise de muhafaza-i istiklâl için tekmîl Kuvâ-yı Millîye'nin tertip ve istirdâd-ı hukuk için suver-i muhtelife ile mevcudiyeti ihzara çalışması o derece vücûb-ı kat'iyye halindedir. Zaten İzmir'in işgali sırasında zât-ı akdesi Hazret-i Padişahî' nin hatt-ı hümâyunlarıyla sadrazam paşa hazretlerinin beyannamelerinde de Müdâfaa-i Hukuk emrindeki vezaif-i millîye sarahaten irade buyrulmuşdu. Binâen-aleyh dûçâr-ı taarruz olan vatan ve mukaddesatını müdafaa maksadıyla teşkil ve günden güne tezyid-i azim ve kuvvet ederek çarpışan bir avuç kahraman milletdaşlarımızın icabında imdadına koşmak ve başka tarafta çıkması muhtemel dahilî bir fesad veyahud harici bir işgali karşılamak üzere Kuvâ-yı Millîye'nin şimdiden tertib ve tanzimi hayati ve millî bir vazife olduğu bütün vilayetlere takdim ve teemmül ile her tarafta "Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye ve Redd-i İlhak" cemiyetleri teşkil ve mevcudiyeti ilân edilmekte bulunmuştur. Gerçi sırf vatan ve mukaddesatın muhafaza-i endişesinden mütevellid bu azim ve irade-i millîyenin icraatını dûçar-ı sekte edecek surette Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Beyefendi tarafından tebligatta bulunulduğu gazetelerde görülmüş ise de vatan ve milletin günden güne uğradığı felâket karşısında şüphesiz her hamiyetli ferd-i millet gibi yüreği sızlayan mûmâ-ileyhin de ma'at-te'essüf ihzar ve ilân edilen bu emirnamesi Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa'da vezaif-i nezâretten çekilmişlerdir. Te'sir altında ve azm-i iradeden bî-haber bir hükûmetin icraat ve mukareratıyla ma'azallah istiklâl ve her nev'i hukuk ve mukaddesatımızın

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 71, Belge No: 71-2.

Ali Fuad Paşa'nın Beyannamesi sayfa 2.

duçâr-ı tehlike olacağını teemmül eden ordu müfettişleri, kolordu ve fırka kumandanları, valiler hazeratı, mutasarrıf-ı kiram ve mülkiye kaymakamlarından kısm-ı a'zamî vatan ve istiklâlimizi müdafaa maksadıyla tevhîd-i mesâ'îye teşebbüs eylemekte bulunmuşlardır.

Bu ahvali ve teşkilatsız teşebbüsat ve kuvvetin müsmîr ve payidar olamıyacağını bâ'-teemmül sırf endişe-i istiklâl ve istikbal ile milletin sine-i hamiyyetinden doğan siyaset vesâir ihtirasattan kat'iyyen münezzeh ve müte'âlî bulunan "Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye ve Redd-i İlhak cemiyetlerinden teşekkül etmişler ve müzaherat ve teşkil edilmemiş yerlerde sür'atle teşkiline â'zamî mu'âvenet edilmesini bi'l-cümle kumandanlara emir ve memurin-i mülkiyeden rica ederim". Milletin asırlarca uğrunda kan döktüğü mukaddesatına tevcih edilen tecavüze karşı ihzar edilmekde olan müdafaâ-i meşrûasına bu dünyada hiçbir mâni olamıyacağını her ferde bir defa daha ihtâr eylerim. Herhangi bir memur veya şahıs bilvasıta veya bilâ vasıta teşkilatı işgal, men veyahud ifsadât ile heyecanı mucip olursa mıntıka kumandanlarınca derhal kanunun emrettiği en ağır ceza tatbik edilecektir. İcabında mevkii memuriyetimden de bi't-tecerrûd bir ferd-i millet olarak mübarek vatan ve mukaddes-i milletim uğrunda çalışmağa devam edeceğimi alenen taahüd ediyorum. Bi'l-cümle arkadaşlarımın da bu mücâhede-i millîyede bana peyrev olacağına kat'iyyen eminim. Tevfik Allah' dan.

Madde 5- Bu emir bi'l-'umûm zabitana kadar tebliğ edilecek ve her makama vusûlü telgrafla bildirilecektir.

İhtar- Cihet-i mülkiye ile tebliğ ve teşrik-i mesâide mumâ-ileyhin mevkii ve nüfûz-ı memuriyeti "maksadı mâ'ni olmadıkça" haleldar etmeyecek surette icrası bi'l-'umûm ahz-ı asker, teşkilat, âsâyiş, inzibatın gayrı hususda doğruca Kolordu Ahz-ı asker işlerinde ise kemâfi's-sâbık merbut oldukları makamata tâbi bulunacaklardır.

Mîrlivâ
Yirminci Kolordu Kumandanı:
Ali Fuad

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 71, Belge No: 71-3.

Ali Fuad Paşa'nın Beyannamesi sayfa 3.

5. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın Görevinden Alınması

20. Kolordu bölgesi içinde Ankara, Kastamonu illeri, Eskişehir, Kayseri, Niğde sancakları ve Konya'nın Ereğli ilçesi bulunmaktaydı. Bölge genel olarak Yunan işgal sahasından çok uzak olması dolayısıyla düşman zulüm ve işkencelerine karşı güven altındaydı. Ancak gerek İtilaf Devletleri'nin bu bölgede yer yer bulundurdukları müfreze ve kontrol heyetinin varlığı, gerek Rum ve gerek Ermeni çetelerinin faaliyetleri ve Yunan zulüm ve işkenceleri bölge halkının huzurunu kaçırdı. İstanbul Hükûmeti'nin tutumu ve bazı idarecilerin haince davranışları da bu huzursuzluk ve güvensizliği arttırdı[109]. Ancak Ali Fuad Paşa'nın bölge üzerindeki etkinliği, yayınlanan genelgelere anında karşılık vermesi bölge halkının umutlarını artırdı.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da gerçekleşen kongrenin başarıyla sonuçlanması[110] ve ulusal nitelikte kararlar alınması kurtuluşa olan inancı da pekiştirdi.

Merkezi Hükûmet ile araları iyice gerilen Ali Fuad Paşa, Eskişehir'i elde tutabilmek ve Eskişehir'in yurtsever halkını güçlendirebilmek için elinden gelen tüm çabayı gösterdi. Bir piyade taburu ile bir makineli tüfek bölüğünü Eskişehir'e gönderdi. Bu birliklerin Eskişehir'e gelmesinden İngilizler rahatsız oldu ve bu kuvvetlerin Eskişehir'den alınması için Harbiye Nezâreti'ne baskı yaptı. Ağustos ayı sonunda General Milne başkanlığında çeşitli rütbelerden oluşan bir grup İngiliz askeri Batı Anadolu'yu gezdi ve Eskişehir'e de uğradı. İngilizler bu geziden sonra Eskişehir'deki birliklerin Ankara'ya gönderilmesi konusunda daha ısrarcı olmaya başladı. Harbiye Nezâreti de bu birliklerin Eskişehir'den çıkarılmasını Ali Fuad Paşa'dan istedi[111]. Paşa bu emri dikkate almadı.

Anadolu'da durum Millî Mücadele yönünde ağırlık kazanırken, İstanbul'daki Damat Ferit Hükûmeti daha sert önlemler almaya yöneldi. 13 Ağustos 1919'da Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa istifaya mecbur bırakılarak yerine Süleyman Şefik Paşa tayin edildi. Yeni Nâzır 15 Ağustos 1919'da kolordulara çektiği telgrafla kolordu komutanlarının birbirleriyle ve maiyetleriyle şifre ile haberleşmelerini yasakladı. Böylesi olağanüstü durumda, bu şekilde bir haberleşme hâlinde tüm askerî harekât ve bilgiler açığa çıkmış olacaktı. Bunun üzerine Ali Fuad Paşa, yeni Harbiye Nâzırını telgraf başına çağırtarak, "Yirmi dört saate kadar şifreli muhabereye müsaade buyurmadığınız takdirde bütün telgrafhaneler askerî işgal altına alınarak muhabereye eskisi gibi devam olunacaktır." şeklinde bir kesin uyarı verdi. Harbiye Nâzırı, Fuad Paşa'nın bu tavrı karşısında yayınladığı emri geri alarak şifreli haberleşmeye devam edildi[112] Fakat Ali Fuad Paşa'nın bu tavrı, tıpkı daha önceki Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa gibi Şefik Paşa'nın da hoşuna gitmedi. Daha yumuşak bir üslupla Ali Fuad Paşa'ya güven telkin eder bir yaklaşım sergilendi. Ali Fuad Paşa'dan İzmir ve çevresi ile Doğu Anadolu'da âsâyişin sağlanması konusunda var olan gücüyle ne dereceye kadar nelerin yapılabileceği soruldu. Amaç yine aynıydı: Konuyla ilgili görüşmelerde bulunmak amacıyla O'nu İstanbul'a getirtmek. Fakat Kazım Karabekir Paşa da bunun bir oyun olduğunu ve İstanbul'a gitmemesi gerektiğini söyledi[113].

Ali Fuad Paşa'nın Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği, Mütareke'den İzmir'in işgaline ve sonrasına kadar yaşananlar ile ilgili düşünceleri içeren rapor, var olan durumu, çok net bir şekilde açıklamaktaydı (24 Ağustos 1919 tarih ve 69 sayılı tahrirat). Kazım Karabekir Paşa, Fuad Paşa'nın raporuyla ilgili olarak, "İstanbul'u gayet güzel tasvir ediyor. Eldeki cüz'î kuvvetlerle hükûmetin emirlerini yerine getirmek şöyle dursun, millî isteğe aykırı vaziyet aldığı takdirde padişah ve vatan için elîm bir vak'aya sebebiyet verebilmiş olacağını izahla, İstanbul Hükûmeti' ni millî arzuya uygun olarak milletin kaderi teşebbüsüne davet ediyor ve Kuvâ-yı Millîye İtilaf Devletleri'ne karşı değil, bu zulme sebep olan zalim ve gaddar Yunanlılara karşıdır. İngiliz Generali Milne'den daha fazla kan dökülmeye sebebiyet verilmemesini rica ediniz." şeklindeki ifadesiyle İstanbul'un âciz ve hissiz Hükûmeti'ni vazifeye davet ediyor demekteydi[114].

[109] **Türk İstiklal Harbi,** II. Cilt, Batı Cephesi, II. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara:1999, s. 89.

[110] Erzurum Kongresiyle ilgili olarak bkz. Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadele'de Erzurum**, İstanbul: Kaynak Yayınları 2000; Yücel Çil, **Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 2005; **Erzurum ve Sivas Kongreleri Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 22-29 Mayıs 2002 Ankara, Ankara 2003; **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu**, 23-25 Temmuz 2002 Erzurum, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara (Tarihsiz).

[111] **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,** Belge No: 1077'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 161-162.

[112] Cebesoy, a.g.e., s. 177-178.

[113] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz,** Merk Yayıncılık AŞ., İstanbul 1988, s. 137.

[114] Karabekir, a.g.e., s. 138.

Ali Fuad Paşa Batı Anadolu bölgesindeki Kuvâ-yı Millîye ile ilgili yoğun çalışmaları, köprü ve demir yollarını denetim altına alması, Eskişehir'e yığdığı kuvvetleri geri çekmemesi vb. nedenlerden dolayı Paşa' nın uzun raporunu göndermesinden beş gün sonra görevinden azledildi. Yerine atanacak komutan Ankara'ya ulaşıncaya kadar Kolordu Hesap İnceleme Komisyonu Başkanı Emekli Mîrlivâ Hulusi Paşa vekâlet edecekti (28 Ağustos 1919)[115].

Ali Fuad Paşa'ya görevden alınma yazısı gelince Paşa bu yazıyı diğer kolordu komutanlarına ve Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa haberi alınca Ali Fuad Paşa'ya şu telgrafı çekti:

20. KOLORDU KUMANDANI ALİ FUAD PAŞA'YA
(3 EYLÜL 1919)

Sivas, 3 Eylül 1919

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuad Paşa Hazretleri' ne:

30 Ağustos 1919 tarih ve 1022 numaralı şifrenin üçüncü maddesinde[116] zaten tahmin edilen netice bu güne kadar gecikmek ile bize pek kıymetli zaman kazandırdı. Son kararlarımız gereğince hareket karar vermeleri mukaddes millî emellerin etkisi hususuna en büyük teminattır. Bi't-tabi kumandayı katiyen terk buyurmayınız. Eski karar üzerine gerek Kâzım Karabekir Paşa ve gerekse Selahâttin Beyefendi kardeşlerimiz Nezâret'e protestoda bulundular. Konya'daki Selâhattin Bey'inde aynı şekildeki hareketi pek tabii görülmektedir.
Kemal-i hürmet ve sevgiyle gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal[117]

Ali Fuad Paşa'nın 20. Kolordu Komutanlığı'ndan azledildiğine ilişkin telgrafın 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya da ulaşması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği telgrafta bahsettiği üzere Karabekir Paşa Harbiye Nezâreti'ne uzun içerikli bir telgraf çekti[118]. Bu telgrafta mütârekeden beri sık hükûmet değişikliklerinin zararlarından, Dünya Savaşı'nda başarı sağlamış komutanların yersiz gerekçelerle ordudan uzaklaştırılmalarından, Talât Paşa Hükûmeti'nin despotik tavrının ülkeye verdiği acı sonuçlar vesâireden bahsettikten[119] sonra son maddede Ali Fuad Paşa'nın azliyle ilgili şunları dile getirmekteydi[120]:

"Namus ve iktidarıyla meşhur olan Ali Fuad Paşa hakkında yanlış bir zehap ve telâkki neticesi şeref müteallik buyrulan irade-i seniye-i padişahi hakkında âtiye-i ulyayı mülûkâneye yeni bir ma'rûzât ile vaziyeti tashih ettirmek.

25 Ağustos 335
15. Kolordu Kumandanı
Kazım"

Fakat Ali Fuad Paşa'nın vekâleti Hulusi Paşa'ya vermemesi üzerine[121], durumun güçleştiğini anlayan Hulusi Paşa görevi yapamayacağını İstanbul'a bildirdi[122]. Bunun

[115] "Ankara'da Mîrlivâ Fuad Paşa, kendisine verielen emirleri ta'allül ettiğinden Kolordu Kumandanlığından azliyle yerine hakikinin vürûduna kadar Kolordu Kumandanlığı vezaifinin Ankara'da bulunan Ahmet Hulusi Paşa tarafından vekaleten îfâsı hakkında şerefsâdır olan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi icab edenlere tebliğ kılınmış olmağla beyân olunur. Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik" Bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 279, Gömlek No: 219; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 219, Gömlek No: 1;** Cebesoy, a.g.e., s. 179-184; Karabekir, a.g.e., s. 149; Akşin, a.g.e., c. 1, s. 500.

[116] " 3- Bir irade-i seniyye ile hizmetimden affolundum. Mamâfih vekâlet suretiyle ifa-yı vazife ediyorum. Henüz kimse yerime ta'yîn edilmemiştir. Nezâret'ten vekâleti deruhte etmesi emir olunan ve burada hesabat-ı atikayı teftişe memur bulunan Mîrlivâ Hulusi Paşa vaziyet ve şerait-i hazıra dahilinde îfâ-yı vazife edemeyeceğini Nezâret'e bildirmiştir. Öyle tertibat alınmıştır, ki hiç kimse kumandanlığı deruhte edemeyecektir. Ben bu vaziyetten bilistifade vekâlet suretiyle vazifeme devam edeceğim." Karabekir, a.g.e., s. 154.

[117] **TİTEA., Kutu No: 302, Belge No: 45;** Cebesoy, a.g.e., s. 185; **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919),** c. 3 (1919), Kaynak Yayınları, İstanbul: 2000, s. 310.

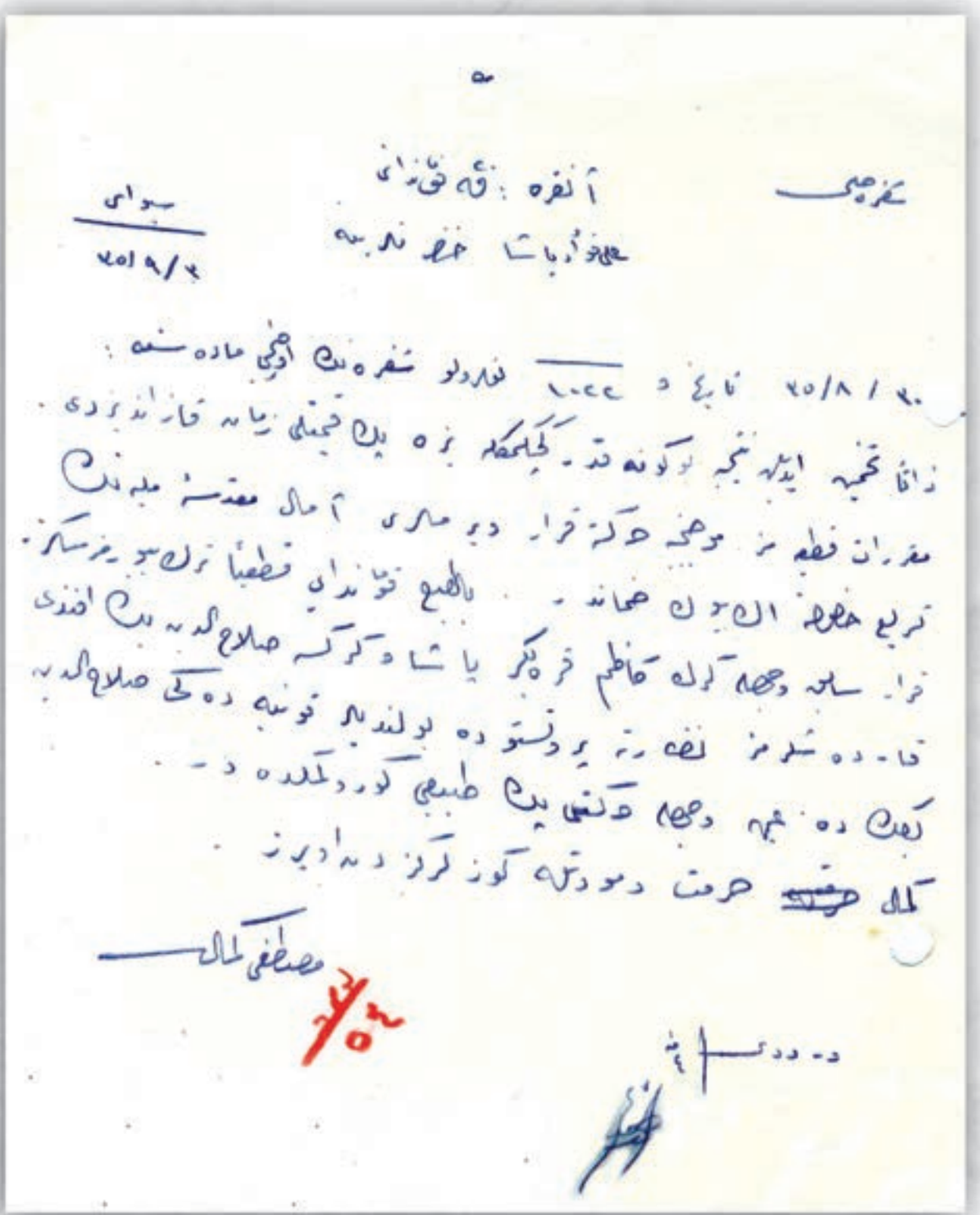
[118] Bu telgrafın tarihi Karabekir, a.g.e., s. 150'de 29/08/1335 olarak verilmesine karşın, ATASE Arşivi' nde tesbit ettiğimiz belgenin orjinaline göre telgraf 25 Ağustos 335'de yazılmış olup Harbiye Nezâreti'yle birlikte tüm kolordulara çekilmesi 29 Ağustos 335'tir. Bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 26, Gömlek No: 124, 124-4.**

[119] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No26, Gömlek No: 124, 124-1-2-3.**

[120] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No26, Gömlek No: 124, 124-4.**

[121] Karabekir, **a.g.e.,**.s. 151.

[122] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi 1999, s. 71.

TİTEA., Kutu No: 302, Belge No: 45.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği 20. Kolordu Kumandanlığı'nı bırakmamasını istediği telgraf.

üzerine 31 Ağustos 1919'da Harbiye Nâzırı'nın emriyle "Verilen emirleri kendisi ve kolordusunca yerine getirmeyeceğini beyan etmesi" nedeniyle 20. Kolordu Komutanlığından azledilen Ali Fuad Paşa'nın yerine, Kiraz lakaplı Mîrlivâ Hamdi Paşa atandı[123].

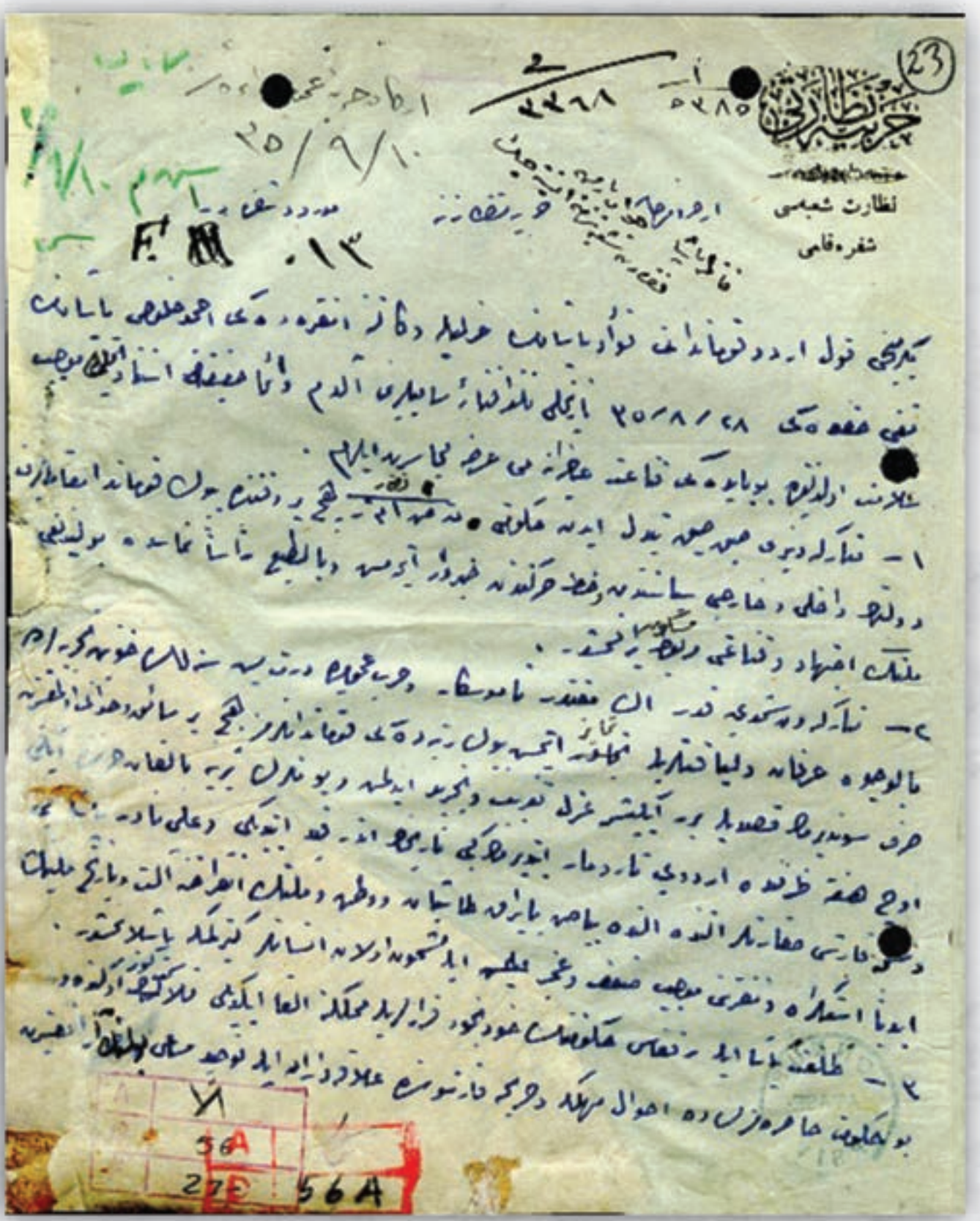
Bu durum tüm askerî makamlara bildirildi. Kiraz Hamdi Paşa kendi fikrince Kuvâ-yı Millîyeyi bastıracağını, ayrıca kendisine bir miktar para verilirse, bölgede âsâyişi sağlayacağını söylemekteydi. Hamdi Paşa bunlardan başka, merkeze gönderdiği telgraflarda Ankara, Afyon, Niğde ve civarındaki kolordu karargâh subaylarının hepsini asilikle suçlamaktaydı[124]. Kiraz Hamdi'nin tavır ve uygulamalarına bakılırsa, Eskişehir'i Millî Mücadele açısından zor günlerin beklediği açıktı. Ancak tüm bunlar karşısında Ali Fuad Paşa'nın kayıtsız kalması da beklenemezdi.

Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 20.
Akçaalan Mahallesinin Görünümü.

[123] **BOA., DUİT., Dn. 162, Gn.81, 19 Cemâziye'l-âhir 337; Takvim-i Vekayi,** No. 3637, 31 Ağustos 1335'den aktaran Sarıkoyuncu-Önder-Erşan., a.g.e., s.16 ; Sina Akşin, **Milli Mücadele,** c. I, Örgün Yayınları, İstanbul: 1982, s. 504.

[124] **BOA., DUİT., nr: 77-1, F: /2; Genkur. ATASE. Arşivi,** Dosya No.144, Klasör No: 86, Gömlek No: 318' den aktaran Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),** TTK, Ankara: 2001, s. 220.

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Erzurum'dan Harbiye Nezâreti' ne Mevrûd Şifredir

Nâzır Paşa cevap yazmış, Nezâret Şubesinden istenecek

20. Kolordu Kumandanı Fuad Paşa'nın azliyle vekâletine Ankara'daki Ahmet Hulusi Paşa'nın ta'yîni hakkındaki 28.8.35 tarihli telgrafname-i samilerini aldım. Daima hakikate isnad etmek mucib-i selâmet olduğundan bu bâbtaki kanaat-i âcizanemi arza mûcâseret eyledim:

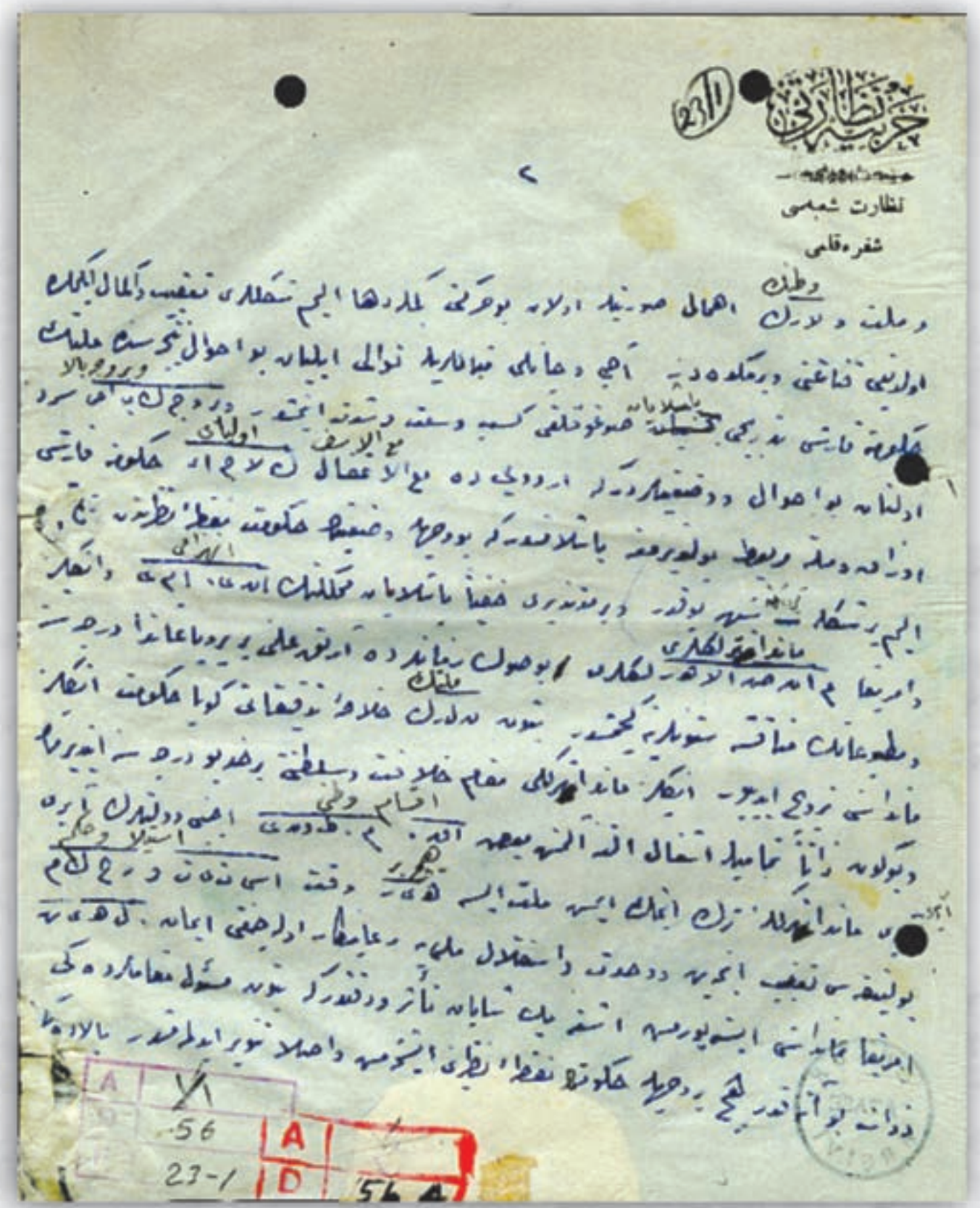
1- Mütarekeden beri sık sık tebeddül eden hükûmet ve nuzzârımız hiçbir vakitte büyük kumanda makamlarını, devletin dahilî ve haricî siyasetinden ve hatt-ı hareketinden haberdar etmemiş ve bi't-tabi re'sen temasta bulunduğu milletin içtihat ve kanaati meskût bırakmıştır.

2- Mütarekeden şimdiye kadar en muktedir ve namuskâr ve Harb-i Umûmî'de dört-beş senelik hunîn tecrübelerde bi'l-vücûh irfan ve liyakatleriyle temayüz etmiş büyük rütbedeki kumandanlarımız hiçbir saik-i vicdanî olmaksızın sırf söndürmek kasdıyla birer ikişer azl-i tağrîp ve tecrid edilmiş ve bunların yerine Balkan Harbi'nde iki-üç hafta zarfında orduyu tarûmar ettirmek gibi tarihin ender kaydettiği ve Ali Nadir Paşa gibi düşmana karşı hakaretler altında elinde beyaz bayrak taşıyan ve vatan ve milletin inkırazına alet ve tarih-i millînin ebediyen istikrah ve nefreti-ni mucip zaaf ve acz ile meşhûn olan insanlar getirilmeğe başlamıştır.

3- Talât Paşa ile rüfekası hükûmetinin hod-be-hod kararlarıyla memlekete i'lkâ eylediği felaket gözönündedir. Bu hükûmet-i hazıramızın da ahval-i mühlike ve ceriha karşısında alâkadarane ile tevhîd-i mesaî yolunun aranmaksızın //

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 124, Belge No: 124-1.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın görevinden azledilmesi ve yerine Ahmet Hulusi Paşa'nın tayin edilmesi üzerine Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgraf. (1)

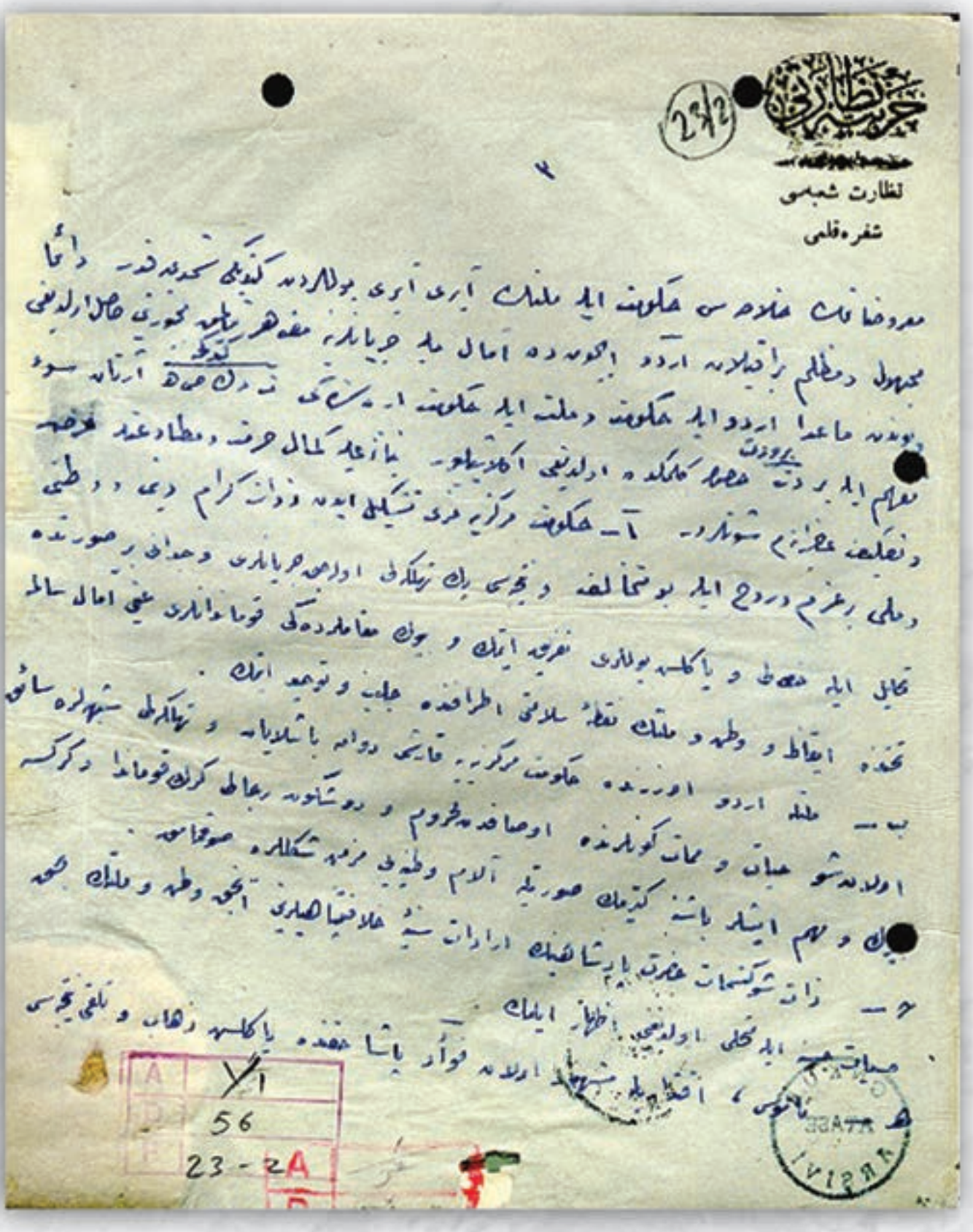

76

// (Belge 124-2) ve millet ve vatanın ihmali suretiyle olan hareketi belki daha elîm şekilleri takip ve ikmâl eylemekte olduğu kanaatini vermektedir. Acı ve canlı misalleriyle tevali eyleyen bu ahval neticesinde milletin hükûmete karşı tedrici başlayan soğukluğu kesb-i vüs'at ve şiddet etmiştir ve ber-vech-i bâlâ serd olunan bu ahval ve vaziyetlerdir ki, orduyu da maalesef "ulyayı/şifre" tedricen hükûmete karşı uzak ve millete merbut bulundurmaya başlamıştır ki, bu vechile vaziyetin hükûmet nokta-i nazarından ne kadar elîm bir şekle gireceğinde şüphe yoktur. Bir müddetten beri hafiyyen başlayan memleketin "in-hizamı/şifre" ve İngiliz ve Amerika mandaterlikleri bu son zamanlarda artık alenî bir propaganda derecesine ve matbuatın münakaşa sütunlarına geçmiştir. Bütün milletin hülâsa-i tedkikatı gûya hükûmet İngiliz mandasını tervic ediyor. İngiliz mandaterliği makâm-ı hilâfet ve saltanatı bir hidiv derecesine indirmek ve bugün zaten tamamıyla işgal altına alınmış bazı aksam-ı vatanı ecnebi devletlerin ayrı ayrı mandaterliğine terk etmek imiş, millet ise hiçbir vakit istilâ ve hakem politikası takip etmeyen ve vahdet ve istiklâl-i millîye riayetkâr olacağını iman ile Âmerika mandasını istiyormuş. İşte pek şayan-ı teessür ve dikkattir ki, bütün mes'ul makamlardaki zevat bu ana kadar hiçbir vechile hükûmetin nokta-i nazarını işitmemiş ve asla tenvir edilmemiştir. Bâlâdaki

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 124, Belge No: 124-2.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgraf . (2)

78

// (Belge 124-3) ma'rûzâtımın hülasası hükûmet ile milletin ayrı ayrı yollardan gittiği şimdiye kadar daima meçhûl ve muzlim bırakılan ordu için de âmâl-i millîye cereyanlarına müzahir kalmak mecburiyeti hasıl olduğu ve bundan mâ-adâ ordu ile hükûmet ve millet ile hükûmet arasında gittikçe artan su-i tefehhüm ile bürûdet husule gelmekte olduğu anlaşılıyor. Binâen-aleyh kemâl-i hürmet ve mutâvaatla arz ve teklif-i acizanem şunlardır:

a- Hükûmet-i merkeziyemizi teşkil eden zevat-ı kirâm dinî ve vatanî ve millî bir azim ve ruh ile bu mütehalif ve neticesi pek tehlikeli olacak cereyanları vicdanî bir surette tahlil ile hatalı ve yanlış yolları tefrik etmek ve büyük makamlardaki kumandanları aynı âmal-i salime tahtında ikaz ve vatan ve milletin nokta-i selâmeti etrafında celb ve tevhîd etmek.

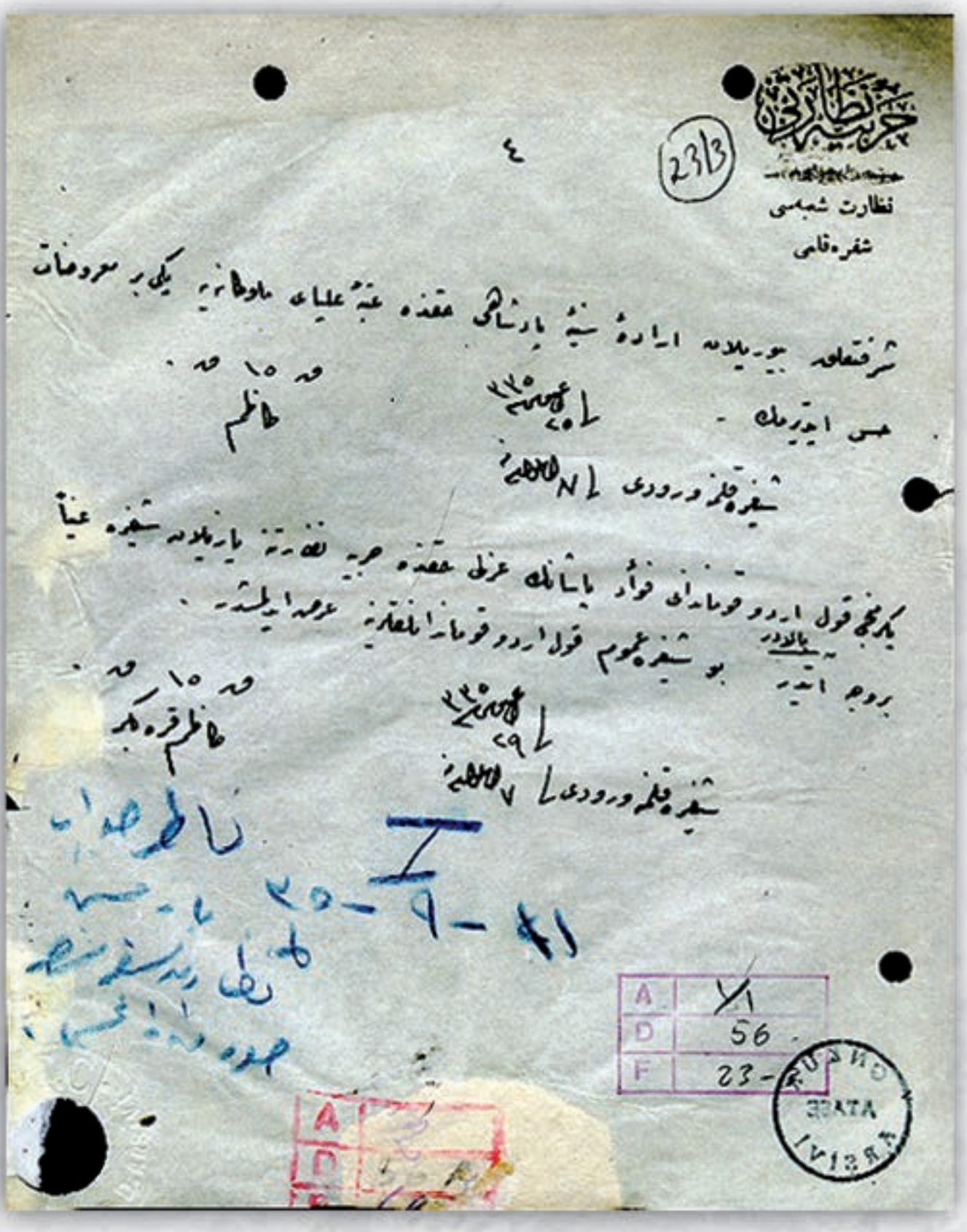
b- Milletle ordu üzerinde hükûmet-i merkeziyeye karşı devama başlayan ve tehlikeli şüphelere saik olan şu hayat ve memat günlerinde evsaftan mahrum ve düşkün ricali gerek kumanda ve gerekse büyük ve mühim işler başına getirmek suretiyle âlam-ı vataniyeyi müzmin şekillere sokmamak.

c- Zât-ı Şevketsimât-ı Hazret-i Padişahî'nin İrâdât-ı Seniyye-i hilâfet-penâhîlerini ancak vatan ve milletin bi-hakkın hissiyât-ı hasene ile mütehalli olduğunu izhâr eylemek.

d- Namus, iktidarıyla meşhur olan Fuad Paşa hakkında yanlış bir zehab ve telakkî neticesi //

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 124, Belge No: 124-3.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgraf. (3)

2313
نظارت شعبسی
شفره‌نامی
A
D
F
56
23-

// (Belge 124-4) şeref-ta'alluk buyrulan İrade-i Seniyye-i Padişahî hakkında a'tabe-i ulya-yı mülûkâneye yeni bir ma'rûzatı hissettirmek.

25 Ağustos 335

15. Kolordu Kumandanı
Kazım

Şifre kalemine vürûdu : 7 Eylül 335

20. Kolordu Kumandanı Fuad Paşa'nın azli hakkında Harbiye Nezâreti'ne yazılan şifre aynen ber-vech-i bâlâdır. Bu şifre umûm kolordu kumandanlıklarına arz edilmiştir.

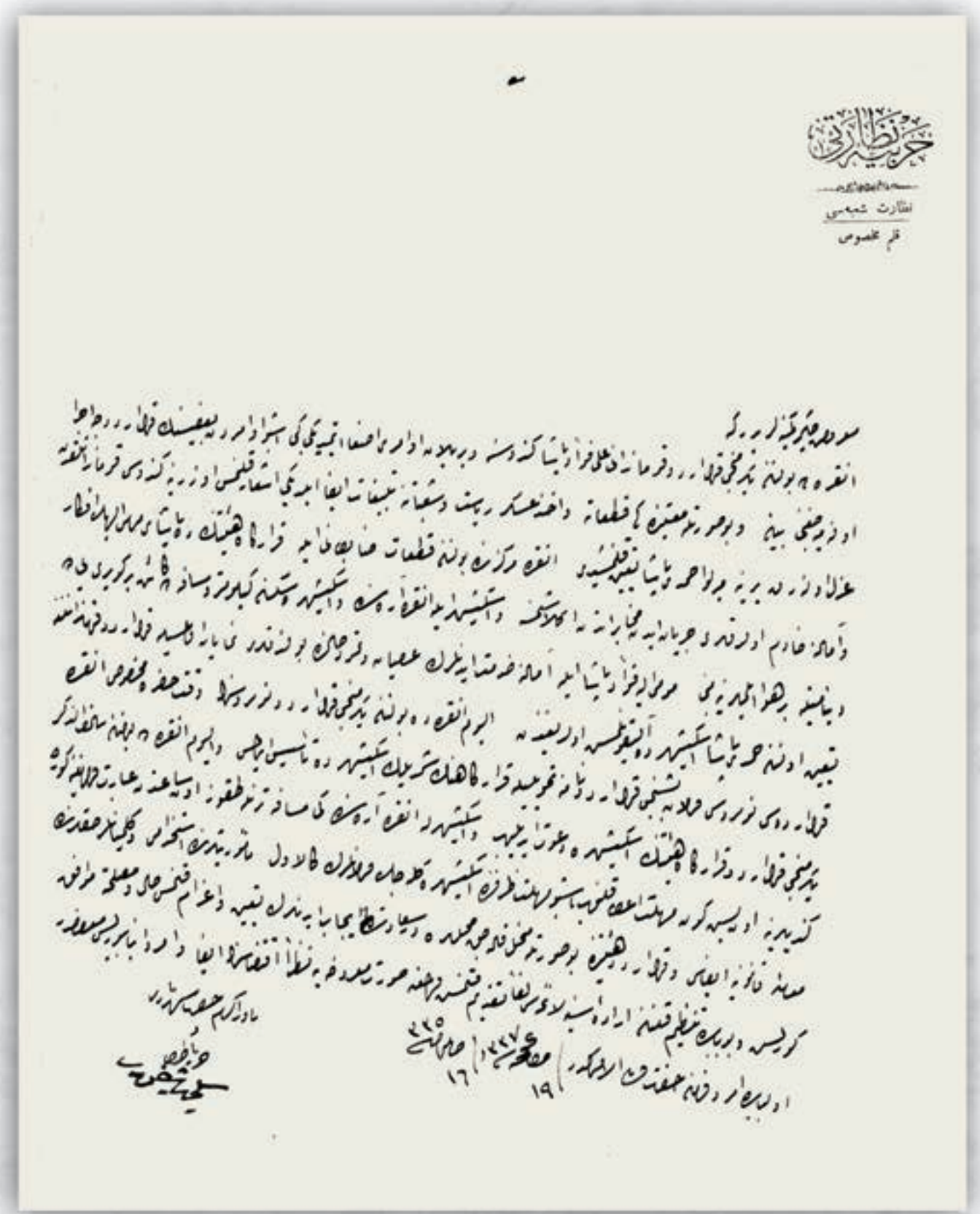
29 Ağustos 335

15. Kolordu Kumandanı
Kazım Karabekir

Şifre kalemine vürûdu : 7 Eylül 335

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 124, Belge No: 124-4.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgraf. (4)

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsus

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa kendisine verilen evamiri imza etmediği gibi iş bu evamirden bazısının Kolorduca icra olunamayacağını beyân ve bu suretle maiyyetindeki kıtaâta ve ahz-ı asker riyâset ve şuabâtına tebligat îfâ edildiği iş'âr kılınması üzerine kendüsi kumandanlıktan azl olunarak yerine Mîrlivâ Hamdi Paşa ta'yîn kılınmıştı. Ankara merkezinde bulunan kıtaât zabitanıyla karargah heyetinin de Paşa-yı mûmâ-ileyhin efkâr ve âmâline hâdim oldukları cereyan iden muhaberattan anlaşılmasına ve Eskişehir ile Ankara arasında ve Eskişehir'e 80 kilometre mesafede kâin bir köprüyü de dinamitle ber-hevâ eylemelerine mebni mûmâ-ileyh Fuad Paşa ile âmâline hizmet edenlerin isyan ve temerrüd halinde bulundukları nümâyân olmasıyla kolordu kumandanlığına ta'yîn olunan Hamdi Paşa Eskişehir'de alıkoyulmuş olduğundan el-yevm Ankara'da bulunan 20. Kolordu numrosunun vakt-i hazara mahsus Ankara Kolordusu numrosu olan 5. Kolordu namına tahviliyle karargahının şimdilik Eskişehir'de tesis edilmesi ve el-yevm Ankara'da bulunan sâlifü'z-zikr 20. Kolordu Karargah Heyeti'nin Eskişehir'e davet edilip ve Eskişehirle Ankara arasındaki mesafe trenle dokuz on saatten ibaret olduğuna göre kendülerine 15 gün mühlet i'tâ kılınıp iş bu mühlet zarfında Eskişehir'e gelecek olanların ke'l-evvel memuriyetlerinde istihdamı ve gelmeyenler haklarında muamele-i kanuniye îfâsı ve kolordu ve heyetinde münhâl kalacak mahallere, Dersaadette icab edenlerin ta'yîn ve i'zâm kılınması hal ve maslahata muvafık görülmüş ve bu bâbda tanzim kılınan irade-i seniyye layihası leffen takdim kılınmış olmağla suret-i ma'rûzaya nazaran iktizasının îfâ ve emr ve inbâ buyrulması ma'rûzdur. Ol bâbda emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

19 Zilhicce 337 — 16 Eylül 335

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı

BOA., DUİT., Dn. 162, Gn.81, 19 Cemâziye'l-âhir 337.

Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın görevden alınarak yerine Mîrlivâ Hamdi Paşa'nın tayin edilmesi, Kolordu numarasının Beşinciye çevrilmesi ve merkezinin Eskişehir'de oluşturulması hakkında Harbiye Nâzırının yazısı.

İkinci Bölüm

ESKİŞEHİR'İN MİLLÎ MÜCADELEYE KATILMASI

A. ESKİŞEHİR'İN MİLLÎ MÜCADELEYE KATILMASI

1- Sivas Kongresi'ne Katılacak Delegelerin Belirlenmesi

9. Ordu (15 Haziran 1919'da 3. Ordu adını almıştır) Kıtaât-ı Müfettişliğine tayin edilen[125] Mustafa Kemal Paşa, 3. ve 15. Kolordular emrinde olmak üzere kadrosuyla[126] 16 Mayıs'ta İstanbul'dan ayrıldı ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Türk ulusunun yeniden doğduğunu müjdeleyen bu yolculuk Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna bir başlangıç ve O'nun hayatında bir dönüm noktası oldu. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza'ya oradan da Amasya'ya geldi.

22 Haziran 1919'da Amasya'da yayınladığı bir tamim ile Anadolu'nun her yönüyle en emin bölgesi olan Sivas'ta bir kongrenin toplanması gerektiğini belirtmişti[127]. Paşa, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi'nde parlayan kıvılcımı söndürmemek, Sivas'ta onu meşale haline getirerek, ulusal kurtuluşa emin adımlarla yürümek amacındaydı. Bu sebepledir ki, Doğu illerinin kaderini belirlemek için toplanan Erzurum Kongresi'ni memleketin bütününü ilgilendiren Sivas Kongresi'ne bağlayarak Ulusal Mücadele'ye ülke çapında genişlik kazandırmaya çalışmaktaydı[128].

Sivas Kongresi'nin toplanması için Anadolu Ulusal Hareketi'nin bu yoğun çabasına rağmen, İstanbul Hükûmeti, onun yerli işbirlikçileri ve işgal güçleri de kongreyi engellenmeye çabalıyordu[129]. Nitekim Sivas Valisi Reşit Bey bir yandan Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey tarafından, diğer taraftan Sivas'ta bulunan Fransız Jandarma Müfettişi Brunot tarafından sıkıştırılmaktaydı[130]. Bunun üzerine Vali Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile telgraf bağlantısı kurarak, kongrenin toplanmamasını, toplanacaksa daha güvenli bir yerde mesela Erzurum veya Erzin-

İstanbul Ünv. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Bölümü / Eskişehir Genel Görüntüsü.

[125] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH , Kutu No: 210, Gömlek No: 103.**

[126] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 152, Gömlek No: 342 (1-6).**

[127] Vehbi Tanfer, "Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve Sivas", **Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu,** 2-4 Eylül 2002, Sivas, SİSKAV(Sivas İli, Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı) Yayınları:9, Ankara: 2002, s. 80.

[128] Utkan Kocatürk, "Millî mücadele'de Sivas Kongresi", **Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu,** 2-3 Eylül 2004, Sivas, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2005, s. 1.

[129] Rahmi Doğanay, "Sivas Kongresi'ni Engelleme Çabaları ve Ali Galip'in Misyonu",", **Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu,** 2-3 Eylül 2003, Sivas, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2004, s. 201-209.

[130] Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi-Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla-,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1997, s. 63.

can'da toplanmasını önerdi[131]. Fakat Mustafa Kemal Paşa, bu tehditlere aldırmadan kongrenin Sivas'ta toplanmasından vazgeçilemeyeceğini bildirdi ve bu doğrultuda çabalarını sürdürdü[132].

Sivas Valisi Reşit Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın makine başı görüşmeleri sonunda Sivas Kongresi'nin yapılacağı kesin olarak anlaşılınca, Erzurum Kongresi'nin başarılı sonuçlarından cesaretlenen birkaç il de delegelerini Sivas'a göndermeye başladı. İlk olarak İsmail Fazıl Paşa, daha 29 Temmuz'da İstanbul'dan Ankara'ya, oğlu Ali Fuad Paşa'nın yanına gelmiş, beklemekteydi. Ankara 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa, her bakımdan zorluklar içerisinde yapılmasına çalışılan Sivas Kongresi'ne delege gönderme işinde büyük çaba harcıyordu. (Her ne kadar 29 Ağustos 1919 tarihli telgraf emriyle görevinden alınmış ve kolordu komutanlığını vekâleten idare ediyor olsa da)[133]. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuad Paşa'nın bölgedeki çalışmalarını (Ankara ve havalisinde bulunan kolordusunun bütün olanaklarını üyelerin Sivas'a ulaşmasında kullanması, yolların emniyetini sağlaması, yakın bölgelerde etkili tedbir ve telkinlerde bulunması vs.) bilgiler geldikçe O'nu: "Bravo Fuad'a, aslan gibi çalışıyor", diye takdir etmekteydi[134].

Sivas Kongresi hazırlıkları tüm hızıyla devam ederken Eskişehir'de (Eskişehir o sırada bağımsız mutasarrıflıktı) İstanbul Hükûmeti'nce Ali Fuad Paşa'nın yerine Ankara Kolordu Komutanlığına gönderilmiş olan Kiraz Hamdi Paşa vardı. İstanbul Hükûmeti ve Kiraz Hamdi'nin Eskişehirlileri baskı altında tutup Eskişehir'i ulusal mücadele dışında tutma çabaları sonuçsuz kaldı. Nitekim yurtsever Eskişehirliler ilk günden itibaren Sivas'taki ulusal hareketle ilgilenmişler ve hiç yılgınlık göstermeden üç fedakâr evladını kongreye delege olarak göndermişlerdi[135]. Bunlar taş ocakları sahibi Siyahîzade Halil İbrahim Bey (Sipahi), Tüccar Bayraktarzâde Hüseyin Bey ve askerlikten ayrılma Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan) di[136].

Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan)

Siyahîzade Halil İbrahim Bey (Sipahi)

Hüseyin Bey

Türk Kurtuluş Savaşı / ATO Yayınları Cilt 2, s. 87.

[131] Cevdet R. Yularkıran, **Reşit Paşa'nın Hatıraları,** İstanbul: 1939, s. 79-80'den, Doğanay, a.g.m., s. 199; Arıburnu, a.g.e., s. 63.

[132] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk/Söylev, (Vesikalar/Belgeler),** c. 3, Belge. 43,44,45, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1989, s. 1266-1271; Kansu, a.g.e., s. 151-165.

[133] Mahmut Goloğlu, **Milli mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2008, s. 23.

[134] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** c. I, TTK., Ankara: 1997, s. 149.

[135] Goloğlu, a.g.e., s. 36-37.

[136] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 464 ; Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi,** İstanbul: 1962, s. 38; Goloğlu, a.g.e., s. 83; Arıburnu, a.g.e., s. 71; Ahrar, 7 Ekim 1919, Sayı: 6'dan Yıldırım, a.g.e., s. 39; Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları,** Türk Tarih Kurumu, Ankara:1986, s.99-105.

Türk Kurtuluş Savaşı / ATO Yayınları Cilt 2, s. 18.

Yunan Efzun askerleri İzmir'de (15 Mayıs 1919). İşgalin ilk günü İzmir ve çevresinde 57, ilk 48 saatte 2000 Türk şehit edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de hasta ve yorgun olarak geldiği İstanbul'dan, altı ay sonra, hemen hiçbir tedavi görmeden ölüm olasılığı içeren yeni gerilimler ve yorgunluklarla dolu, çatışmalı bir geleceğe gidiyordu. Yenilgiyle sonuçlanan kanlı bir savaştan sonra, başarı olasılığı yok gibi görünen, "umutsuz" bir savaş başlatacaktı. Buyruğunda, güvendiği subaylardan oluşan bir karargâhı vardı. Ancak şaşılacak düzeyde umutlu ve coşkuluydu. Kendi gücüne ve kurtuluş kavgasına çağıracağı Anadolu halkına güveniyordu. Bandırma Vapuru, Kızkulesi açıklarında düşman zırhlılarının aralarından geçip Karadeniz'e yöneldiğinde, güvertedeki arkadaşlarına, işgalcileri kastederek şunları söylüyordu:

" BUNLAR İŞTE BÖYLE YALNIZ DEMİRE, ÇELİĞE, SİLAH GÜCÜNE DAYANIRLAR. BİLDİKLERİ TEK ŞEY MADDEDİR. BUNLAR HÜRRİYET UĞRUNA ÖLMEYE KARAR VERENLERİN GÜCÜNÜ ANLAMAZLAR. BİZ, ANADOLU'YA NE SİLAH, NE CEPHANE GÖTÜRÜYORUZ; BİZ İDEALİ VE İMANI GÖTÜRÜYORUZ" Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı günlerdeki ülkenin genel durumunu Nutuk'ta şöyle değerlendirmekteydi**:*

"Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaş' ta yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması imzalamış. Büyük Savaş' ın uzun yılları boyunca, ulus, yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve ülkeyi Genel Savaş' a sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükûmet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

İtilaf Devletleri, ateşkes anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizlerce işgal edilmiş. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la, Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çaba harcıyorlar."

*Metin Aydoğan, **Ülkeye Adanmış Yaşam, Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı,** Umay Yayınları, İzmir: 2005, s. 107-108.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk / Söylev, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1986, s. 3.

2. Eskişehir Delegeleri'nin Sivas Kongresi'ndeki Faaliyetleri

a. Tüccar Bayraktarzâde Hüseyin Bey ve Sivas Kongresi'ne Maddi Destekleri

Eskişehir adına Sivas'a giden bu delegelerden Bayraktarzade Hüseyin Bey 10 Eylül 1335/1919 Çarşamba günü, kongrenin yedinci genel toplantısının ikinci celsesinde bütçe ve para sorunu görüşülürken söz alarak[137]:

Hüseyin Bey (Eskişehir) - Efendim beyânname ve nizamnamemizin masarif-i tab'iyesine medar olmak üzere iki yüz lira takdim ediyorum, lütfen kabulünü rica ederim. (Parayı Reis Paşa'ya takdim etti ve alkışlarla kabul edildi)

Kongre kararlarının basılması masrafları için bağışlanan 200 Lira diğer delegeler tarafından da takdirle karşılandı. Yine aynı Hüseyin Bey, 11 Eylül 1335/1919 Perşembe günü sekizinci genel toplantıda bütçe sorunu görüşülürken, ekonomik bir sıkıntı anında da büyük bir maddi destek de bulundu. Bu konuşmalar tutanaklarda şu şekilde yer aldı[138]:

Hüseyin Bey- Bu teşkilat oluncaya kadar Heyet-i Temsiliye'nin masarif-i resmiyelerine sarf edilmek ve üç aylık olmak üzere bin lira ihda ediyorum.

(Heyetçe teşekkür edildi!)

Reis Paşa- Bendenizin anladığıma göre katî bir bütçe tertibini heyet-i âliyeniz muvafık bulmuyor; mahalleriyle görüşmeden bir karar verilemeyeceğinden Hüseyin Bey biraderimizin bu teşkilatın ikmaline kadar ihda ettiği gibi mu'âvenet-i nakdiyeler ile idare etsek fena olmaz!

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in yaptığı nakdi bağışlar dışında[139], Eskişehir delegesi Bayraktarzade Hüseyin Bey'in, Heyet-i Temsiliye'nin resmi masraflarında kullanılmak üzere bağışladığı bu 1000 Lira; olağanüstü bir dönemde, oldukça güç şartlar ve maddi olanaksızlıklar içinde toplanan Sivas Kongresi'nin masraflarını büyük ölçüde karşıladı.

b. Hüsrev Sami Bey'in Heyet-i Temsiliye Üyeliğine Seçilmesi

Hüsrev Sami Bey[140], Eskişehir'den kongreye katılanlar içerisinde tecrübeli bir delege idi. İttihat ve Terakki Partisi'nde yer alan Hüsrev Sami Bey, parti müfettişliğine kadar yükselmişti. Fakat Yakup Cemil olayına karıştığı için önce Kastamonu sonra da Yozgat'ta oturmaya mecbur edilmişti[141].

[137] İğdemir, a.g.e., s. 99.

[138] İğdemir, a.g.e., s. 102.

[139] Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1990, s. 168-169.

[140] Eskişehir'de yayımlanan İMDAD gazetesinin 26 Teşrîn-i evvel 1335/26 Ekim 1919 tarihli sayısında Hüsrev Sami Bey şöyle tanıtılıyor: " Hüsrev Sami Bey Topçu Binbaşılığından mütekaittir. Onbeş seneye karib bir zamandan beri siyasetle meşgul olan mûmâ-ileyh, vatanperverlik hissiyatını Edebiyat-ı Cedide cereyanıyla feverâne getirmek üzere merhum hatip Ömer Naci Bey'in 323 senesinde Selanik'te tesis eylediği " Çocuk Bahçesi" namındaki risale-i meşhurada uzun müddet muharrirlik ettiği gibi, bidayet-i meşrutiyette Manastır'da efkâr-ı ahraraneyi müdafaa maksadıyla neşredilen "Yeni Hakikat" gazetesinde de kıymettar eserleriyle de hak yolunda mücahedâtta bulunmuştur. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kabl'el inkılap tesis edenler heyetinde olduğu halde Enver ve Talat'ın siyaset-i malûmesine daima muarız kalmış ve meşrutiyetten hemen iki sene sonra İttihad ve Terakki içerisinde ihdas edilen muhalefet cereyanına puşdarlık [Puşdar diye bir kelimeye sözlüklerde rastlanmadığından "pişdarlık" olması muhtemeldir. Z.K] etmiştir. "Kara Çete" namıyle "Yeni Hakikat" te Enver, Talat ve rüfekası aleyhine müthiş bir hücumu havi makale neşreylemesinden dolayı İttihad ve Terakki'de ….. (okunamadı) ihdasıyle itham olunarak aleyhine propagandalar icrasına başlanmış olduğundan daha o vakit İttihad ve Terakki'den ma'nen ayrılmış olan Hüsrev Sami Bey Trabzon Tehciri ve Vakayiinden dolayı hükûmet-i merkeziyeye verdiği mühim bir raporda tehcir siyasetinin avakıb-ı muzırresinden uzun uzadıya bahsederek yapılan zorbalık aleyhine vicdanından kopup gelen tufan-ı itirâzâtı gayet ağır cümlelerle ifade eylemek suretiyle cesaret-i medeniyesini ibraz eylemişti. Siyasî kanaatlerini hiçbir vakit maddi düşüncelerin tahsiline ittihaz eylemiş ["eylememiş" olması cümlenin gelişi açısından daha mantıklıdır. Z.K] olan Hüsrev Sami, Talat ve Enver'in mahsûl-ü şenâatleri olan ihtikar aleyhine de mücadelede bulunmuş olduğundan dolayı Yakup Cemil merhumun teşebbüsat-ı siyasiyesi esnasında fiilde alakadar telakki olunarak hükûmet-i ittihadiye tarfından Kastomonu'ya ba'de Yozgat'a sevk edilmek suretiyle iki buçuk sene menfâ da kalmıştır. Talat'ın sadareti gasp ile Meclis-i Mebusan'da beyânnâmeyi okuyarak, yaldızlı hat şeklinde "Maksadımız Kanunu Hakim Kılmaktır" dediği esnada zulme hiçbir vakit boyun eğmemiş olan Hüsrev Sami Bey telgrafla hükûmete müracaat ederek, harbi millete sormadan ilân ve yüz binlerce vatandaşı âmâl-i keyfiyetleri için öteye-beriye tagrip eden İttihad ve Terakki Hükûmeti'nin kanunla alakadar olamayacağını söyleyerek nâhâk yere milletin aldatılmamasını ihtâr eylemiştir. Heyet-i Umûmîyesi itibariyle müfrit bir Millîyetperver, siyaset-i Dâhiliyede Millîyetpaerverliği nispetinde hürriyetperver olan Hüsrev Sami Bey yukarıda da arz ettiğimiz vechile on beş seneye takarub eden hayat-ı siyasiyesinde hiçbir hükûmet memuriyetini kabul eylememiş, hatta menfaat şaibesiyle aleyhine tevcihi muhtemel hücumlara fiilen mukabele edebilmiş olmak için pek sevdiği askerlikten bile istifa ederek, sade ve basit olan hayat-ı ailesini milletin sinesini teşkil eden fukara tabakasında nazar etmiş olmak itibarıyla halkın en esaslı içtimai ve siyasi noksanlarını bizzat tecrübe ve yakından tahkik eylemiştir" Mesut Erşan, **Millî Mücadele'de Eskişehir,** Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), dip not 4, Erzurum 1991, s. 32-33.

[141] Erşan, a.g.t., s. 33; Mustafa Ragıp Esatlı, **İttihat ve Terakki,** Hürriyet Yayınları, İstanbul: 1975. 711-712.

Kongre Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ve Hüsrev Sami Bey Diyaloğu (1)

Atatürk anlatıyor: Sivas Kongresi 1919 Eylül'ünün 4'üncü Perşembe günü öğleden sonra saat ikide açıldı.
Öğleden önce delegeler arasında bulunan ve öteden beri kendisini tanıdığım Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey yanıma gelerek şöyle bir haber verdi: Rauf (Orbay) Bey ve bazı kişiler, Bekir Sami (Kunduh) Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların özellikle Rauf Bey'in böyle bir davranışta bulunacaklarını hiç ummadım ve Hüsrev Sami Bey'in, açık söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak böyle yersiz sözleri bana ulaştırmaması için dikkatini çektim. Verdiği haberin doğru olamayacağını, Arkadaşlar arasında yanlış anlayışlara yol açacak sözler söylemenin uygun olamayacağını da sözlerime ekledim.

….

Bu arada, Kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Bey'e rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey hemen çoşkulu bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille: "Sen başkan olmamalısın!" dedi. Hemen Hüsrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm*.

*Nutuk, c. I, TTK, Ankara: 1986, s. 117; Arıburnu, a.g.e., s. 73-74.

Kongre Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile Hüsrev Sami Bey Diyaloğu (2)

Mazhar Müfit anlatıyor:

8 Eylül 1919

Kongre devam ediyor. Çok enteresan ve mücadeleli. Dördüncü günün gecesi ben ve Hüsrev Sami, Paşa'nın yanında Erzurum gecelerini andıran bir şekilde sabahladık.

Paşa, Hüsrev Sami'ye:

- Eh, anlat bakalım şu bizim Riyâset meselesinin iç yüzünü?

Diyerek birden bire kongrenin ilk günü Rauf Bey'in kulağına fısladığı, cevabını sertçe aldığı konuya, yani İsmail Fazıl Paşa'nın açık ve reddolunan teklifine döndü.

Hüsrev Sami Bey:

- Paşam vaziyeti olduğu gibi ve bütün çıplaklığı ile gördünüz. Hâlbuki bana inanmamış ve belki de beni arkadaşları arasına nifak sokmaya çalışan bir politika bezirganı sanmıştınız?

Diyerek devam etti:

-Bekir Sami Bey'in evinde yapılan içtimada sizi reis seçtirmemek üzere karar vermişlerdi. Fakat muvaffak olamadılar.

Paşa:

- Anlaşılıyor ki, bu arkadaşlar, kendi aralarında "manda" fikrini kabul etmiş bulunuyorlar. Beni reis seçtirmemelerinin izahı: Kendilerinden bir reise mandayı el çabukluğuna getirip kongre kararına bağlatmak….
- Yarın, İstanbul Hükûmeti mülkümüzden bir parçayı düşmanlarımıza terke razı olur veya bu ıztırarda kalırsa ne olacak? Böyle bir vakıayı sükût ile mi karşılayacağız?.. Elbet ve elbette ki, böyle bir karara karşı koyacağız. Bu karşı koymamıza isterlerse isyan adını versinler. Biz muhakkak ki, derakap idarei muvakkate, daha doğrusu ve açıkçası hükûmet kuracağız ve Millî âmali tahakkuk ettirme yolunda azimle mesaiye devam edeceğiz….
- İstanbul Hükûmeti bizim bir yeni hükûmet kuracağımız tehdidini daima kulağında ve gözü önünde bulundurarak arazi terkine yanaşmaz.

Hüsrev Sami Bey gülerek:

- Paşam bu sizin düşünceniz; İstanbul hükûmeti biraz tazyik görünce her şeyi yapar. Şark vilayetlerini de, Garbı da, Şimali de, her tarafı terk eder.

Geçici bir yönetim yerine, yeniden bir hükûmet kurma düşüncelerini ileri sürenlere Paşa söyle der:

- Kanunları değiştirecek, gerekiyorsa memlekete yeni bir nizam verecek, hükûmet şeklini değiştirecek olan müessese Millî meclis olacaktır. Biz, yani, Sivas Kongresi Meclisi Mebusan değiliz.

Hüsrev Sami Bey Paşa'nın sözünü keserek:

- Ben bu kanaatte değilim Paşam. İstanbul Hükûmeti ve padişahlık müessesesi tefessüh etmiş midedir. Derhal yeni bir Hükûmet kurmak, ona isim ve şekil vermek lâzımdır.

Paşa:

- Galeyana lüzum yok arkadaşlar…

Paşa "manda" konusu ile ilgili konuşurken, birden sözünü keserek Hüsrev Sami Bey'e hitap etti:

- Bu hususta zatıâliniz ne düşünüyorsunuz?

Hüsrev Sami Bey hiç tereddütsüz şu cevabı verdi:

"Paşam maalesef Erzurum'da yanınızda değildim. Size burada iltihak edebilme fırsatını ve şerefini kazandım. Ancak sizi temin ederim ki, ben şahsen manda denilen şeyin vatanın istiklâli tâmmını muhil olduğuna kaniyim. Bu itibarla manda fikrine asla taraftar olamam. Parola hepimiz için birdir:

YA İSTİKLÂL, YA ÖLÜM*

* Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** c. I, TTK, Ankara:1997, s. 232-237.

Bu nedenle Sivas Kongresi'ne katılan Eskişehir delegelerinden en etkin olanıydı. Kongreye sunulan birçok öneride yer aldığı gibi, diğer delegeler tarafından da bazı kurullar için onun ismi önerildi[142].

Erzurum Kongresi' nde seçilen Heyet-i Temsiliye'den Sivas Kongresi'ne sadece dört üye katılabilmişti. Bu kadar az üye ile ne karar alınabilir, ne de çoğunluk sağlanabilirdi[143].

Tüzük gereği de Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyelerin eklenmesi kolay değildi. Fakat buna da bir çare bulunabilirdi. Örneğin teşkilatın en yetkili organı Kongre Genel Kurulu olduğuna göre il heyet-i merkeziyelerinin "aday gösterme" ve Heyet-i Temsiliye'nin "tercih etme" haklarını genel kurul kullanabilirdi[144].

Nitekim de öyle oldu. Sivas Kongresi'nin sekizinci (11 Eylül 1919/ Perşembe) günü, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki toplantı gündemin dördüncü maddesini görüşmek üzere açılınca, Eskişehir delegesi Hüseyin Bey, verilmiş bir önergeleri olduğunu bildirerek gereğinin yapılmasını istedi. Divan kâtibi İsmail Hami Bey önergeyi okudu[145]:

Sivas Kongresine katılan üyelerin bir bölümü, Kongre'nin toplandığı binanın önünde: Oturanlar sağdan sola; Mashar Müfit Kansu, Hüsrev Sami Kızıldoğan, Ahmet Rüstem, Bekir Sami Kunduh, Kadı Hasbi, Mustafa Kemal, Şeyh Hacı Fevzi, Rauf Orbay, Ömer Mümtaz, arka sırada; Hâmi Danişmend, Recep Zühtü, Hüsrev Gerede, Ruşen Eşref Ünaydın, Nizamettin Bey, Mazlum Bey, Küçük Ethem Bey ve Yâver Muzaffer Kılıç

[142] Örneğin: Belgeleri inceleyip genel kurula sunmak, Padişaha yazılacak yazıyı kaleme almak, milli teşkilat ve dış ilişkileri sürdürmek gibi önemli görevleri olacak Teklif Encümeni için oluşturulacak 7 kişilik heyete Mustafa Kemal Paşa'dan sonra 12 oy alarak seçilmiştir. **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** c. 3, Kaynak yayınları, İstanbul: 2000, s. 326.

[143] Bu 9 kişilik Heyet-i Temsiliye'den ikisi Erzurum'da, Sivas'a da hiç gelmemişlerdi (Mutki aşiret reisi Hacı Musa Bey ile eski Bitlis mebusu Sadullah Efendi). Trabzonlu iki üye ise Sivas Kongresi'ne katılmamış ve bu kongreye muhalif kalmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, geriye kalan dört üye ile çoğunluğu zorlukla sağlayarak Sivas'a gelmiş ve tüzüğün özel maddesine dayanarak Refet Bey'i de Heyet-i Temsiliye kararı ile seçtirerek, yanında bulunabilecek Heyet-i Temsiliye üyelerinin sayısını beşe çıkarmıştı. Şimdi ise, Sivas Kongresi bitiyordu, üyelerden ikisi daha memleketlerine döneceklerdi (Erzurum eski mebusu Hoca Raif Efendi ile Erzincanlı Nakşibendi şeyhi Fevzi Efendi). Heyet-i Temsiliye üyelerinin çoğunluğu kayboluyor ve Sivas'ta kendisi de dahil olmak üzere dört üye kalıyordu. Bu durum karşısında herhangi bir karar almaya ve iş görmeye imkan olmayacaktı. Öyle bir şey yapılmalıydı ki, hem eski Heyet-i Temsiliye devam ediyor görünmeli, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yeni bir heyet-i Temsiliye bulunmalı idi. Bunun da tek çaresi tüzükteki imkandan yararlanarak Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyeler katılmasıydı. Goloğlu, a.g.e., s. 119.

[144] Goloğlu, a.g.e., s. 119-120.

[145] Goloğlu, a.g.e., s. 120.

“ Kongre Riyâset-i Aliyesine

Miralay Vasıf Bey (Karahisar-ı Sahip)

Hüsrev Sami Bey (Eskişehir)

Hakkı Behiç Bey (Bursa)

Ömer Mümtaz Bey (Ankara)

Mazhar Müfit Bey (Denizli ve Aydın)

Ratipzâde Mustafa Efendi (Niğde)

Bâlâda esamileri muharrer zevât-ı muhteremenin mümessil olarak intihabını arz eyleriz. (Yukarıda isimleri yazılı saygıdeğer kişilerin temsilci olarak seçilmesini arz eyleriz) 11 Eylül 1335[146]*”*

Afyonkarahisar, Eskişehir, Denizli, Niğde, Nevşehir, Bor, Bursa, Alaşehir, Samsun, Yozgat delegelerince verilmiş bu önergede, Afyonkarahisar bölgesi için Gaziantep delegesi Vasıf Bey, Eskişehir bölgesi için Eskişehir delegesi Hüsrev Sami, Bursa bölgesi için Denizli delegesi Hakkı Behiç, Ankara bölgesi için Ankara eski mebusu Ömer Mümtaz (delege değildir ve kongrede bulunmamıştır), Denizli - Aydın bölgesi için Hakkari delegesi Mazhar Müfit, Niğde bölgesi için Niğde delegesi Râtıpzade Mustafa Beylerin temsilci olarak seçilmesi istenmekteydi[147]. Önce bir usül sorunu halledildi. Bu liste üzerinden mi, yoksa gizli oyla mı yapılması gerektiği oylandı. Seçimin liste üzerinden yapılması çoğunlukla kabul edildi. Mustafa Kemal Paşa, hemen arkasından altı kişilik listeyi oylamaya koydu ve çoğunlukla kabul edildiğini bildirdi. Böylece ilk kez Erzurum Kongresi'nde seçilen Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 9 kişilik Heyet-i Temsiliyesi 16 kişi oldu ve Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesini oluşturdu[148].

Bu işlemlerin yapılmasında dikkati çeken nokta şu olmuştur ki, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine uygun olarak Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi’nin bu şekilde kurulmasını kabullenenler halktan gelen delegeler, yadırgayanlar ya da zorluk çıkarmak isteyenler Mustafa Kemal Paşa tarafından atanmış delegelerdi[149]. Bu yeni oluşturulan Heyet-i Temsiliye içerisinde yer alan Eskişehir delegesi Hüsrev Sami Bey de Heyet-i Temsiliye'nin görev süresince Mustafa Kemal Paşa'nın hep yakınındaydı. Yani Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Eskişehir halkı ve onun temsilcileri de her koşulda önderinin yanındaydı.

Sivas Kongresi sonrası propaganda amaçlı “İrade-i Millîye” isimli bir gazete çıkarılmasına da karar verildi. Kongrenin son toplantısında Reis Paşa'nın gazeteyi çıkaracak heyeti şimdiden belirleyelim teklifi üzerine Rauf Bey; Hami Bey, Vasıf Bey, Süreyya Bey ve Mehmet Şükrü Bey'i önerdi. Süreyya Bey'in bu teklifi kabul etmemesi üzerine Mazhar Müfit Bey, Hüsrev Sami Bey'i önerdi[150].

Böylece kongreye katılan Eskişehir delegeleri toplantılara aktif olarak katılmakla kalmayarak, nakdî bağışlarıyla toplantıların ekonomik yükünü paylaştı ve siyasal anlamda kongre kararlarının halka ulaştırılmasını ve bu doğrultuda kamuoyu oluşturulmasına da katkı sağladı.

c. Siyahizâde Halil İbrahim Efendi ve Sivas Kongresi

Halil İbrahim Efendi, Sivas Kongresi sürecinde Eskişehir delegeleri arasında az ve kısa konuşanıdır. Verilen önergelerde adı olmasına rağmen, kongrenin açılış günü yani ilk toplantı (Birinci İçtima, 4 Eylül 1335/1919) ve sekizinci toplantıda (Sekizinci İçtima, 11 Eylül 1335/1919) da söz alarak:

“Halil İbrahim Efendi (Eskişehir) - Evrakın masarif-i tab'iyesine medar olmak üzere iki yüz lira takdim ediyorum[151]*”dedi.*

Böylece Sivas Kongresi'nin sekizinci toplantısı da bir başka Eskişehir delegesinin akşam üzeri yapılacak açık toplantının evraklarının basım masraflarının karşılanması için 200 lira nakdî bağışıyla son buldu.

[146] **Nutuk,** a.g.e., c. III, Belge: 93, s. 1374-1377; İğdemir, a.g.e., s. 103.

[147] Goloğlu, a.g.e., s. 120.

[148] İğdemir, a.g.e., s. 101-102; Goloğlu, a.g.e., s. 120-121.

[149] Goloğlu, a.g.e., s. 121.

[150] İğdemir, a.g.e., s. 105.

[151] İğdemir, a.g.e., s. 106.

3. Sivas Kongresi Sonrasında Eskişehir ve Çevresinde Nüfûz Mücadelesi

İstanbul'daki Damat Ferit Hükûmeti'nin Anadolu ulusal hareketini engellemeye yönelik faaliyetleri kongrenin başından sonuna kadar devam etti. Bu hareketlerin arkasındaki en önemli faktör Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik ve Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey'di. Özellikle Sivas Kongresi'nin Elazığ Valisi Ali Galip tarafından basılıp dağıtılması ve Mustafa Kemal ile arkadaşlarının tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi bu ikilinin planıydı. Çünkü Ali Galip Bey ile Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey arasındaki şifreli haberleşme Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından yakalandı. Şifreler çözümlendiğinde merkezi hükûmetin hainâne planları da ortaya konuldu. Kemal Paşa bu durum üzerine şu sert telgrafı çekti[152]:

9 / 9 / 1919

Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey'e

Milleti, Padişahına ma'rûzâtta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyorum fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezbuhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayınız. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça olan mevhum vaatlerine kapılarak ve Mister Novil[153] gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikap ettiğiniz denaatlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin âkıbetini öğrendiğiniz zaman kendi âkıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Yapılan bu sert içerikli uyarıların, işgalcilerle işbirliği içerisine girmiş olan Damat Ferit başkanlığındaki İstanbul Hükûmeti'ne bir etkisi olur muydu? Hükûmet merkezi öyle kötü bir yol tutmuştu ki, ne vatanı ne memleketi düşünüyordu; doğru sanılan şeylerin hepsi hatalı idi[154]. Fakat bu girişimler Mustafa Kemal Paşa'nın yerinde müdahaleleri ile sonuçsuz bırakıldı. Taraflar arasındaki mücadelenin sürekliliği halkın ulusal harekete katılımını yavaşlattı.

İstanbul Hükûmeti'nin ulusal davranış aleyhindeki faaliyetleri, halk arasında olduğu kadar, idari mekanizmada da olmaktaydı. Nitekim Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Konya gibi önemli merkezlerde Erzurum ve Sivas Kongrelerine karşı mukavemet fikir ve hareketlerinin doğmakta olduğu görülüyordu[155]. Ankara Valisi Muhittin Paşa 14 Eylül 1919'da Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey'e şifre ile gönderdiği telgrafta, Ankara merkezi istisna olmak üzere vilayetin diğer kısımlarında durumun kendileri lehine çok uygun olduğunu bildirdi. Bu bölgelere (Sivas, Amasya ve Ankara) az ya da çok bir kuvvetin sevkiyle durumun tamamen ulusal direniş aleyhine çevrilebileceğini belirtti[156].

Ülkeyi ilgilendiren genel durum bu vaziyette olmakla birlikte, Eskişehir'deki durum da nezaket ve önemini koruyordu. Çünkü İngilizler burayı bir üs haline dönüştürmekte, Haydarpaşa'dan getirdikleri kuvvetleri burada toplamaktaydı. İngilizlerin amacı Eskişehir'e büyük kuvvetlerle yerleşerek Kütahya, Afyonkarahisar ve Konya'yı tamamen kontrolleri altına alıp, Batı Anadolu'yu ülkenin diğer bölümünden ayırarak, burada başlayan Kuvâ-yı Millîye'yi desteksiz bırakmaktı[157].

İngilizlerin her girişimi Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa tarafından dikkatle izlenmekteydi.

[152] Cebesoy, a.g.e., s. 194-197.

[153] Binbaşı E.W.C. Noel, [Genellikle Novil diye yazılır] Güneydoğu illerimizde ayrılıkçı propaganda yapan (Cebesoy, a.g.e., s. 216) ve Ali Galip olayında İstanbul hükûmetinin kendisiyle işbirliği yaptığı İngiliz subayı Sami N. Özerdim, **Açıklamalı Söylev Sözlüğü,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981, s. 71). Bölgedeki 13. Kolordu komutanı Miralay Cevdet Bey'in 15. Kolordu Komutanlığı' na yazdığı telgrafta aynı kişi için şöyle demektedir: "…Binbaşı Novil'in hiyaneti hakkında Dahiliya'de, Erkân-ı Harbiye-i Umûmîyye'de dosyaları vardır. Buna rağmen Novil'e Dahiliya'den vesika verilmesi hayretle telakki edilmiştir. Mütareke şeraitinin tatbikinden kolordu sorumludur. Novil'in, Mütareke şeraitini teftiş için gönderildiğine dair Harbiye Nezâreti'nin bile haberdar edilmemesine göre bu heyet-i muzırranın belki de kabinenin ma'lûmâtı haricinde bir maksad-ı hafi olarak gönderildiğine hükmediyorum…." Karabekir, a.g.e., s. 218.

[154] Cebesoy, a.g.e., s. 197.

[155] **Türk İstiklal Harbi,** II. Cilt, Batı Cephesi, II. Kısım, s. 90.

[156] Cebesoy, a.g.e., s. 224.

[157] Hayri Mutluçağ, "Sivas Kongresi Tutanak ve Kararları" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** XII/67'den Yıldırım, a.g.e., s. 40.

Üçüncü Bölüm

MİLLÎCİLERİN ESKİŞEHİR'E VERDİĞİ ÖNEM

A- ALİ FUAT PAŞA'NIN I. ESKİŞEHİR HAREKÂTI SONUÇLARI

1. Eskişehir Bölge Komutanı Yarbay Atıf Bey'in İngilizlerce Tutuklanması

Anadolu'daki İtilaf kuvvetlerinin yardımlarıyla[158] kuvvetli bir mukavemet merkezi haline gelen Eskişehir'de durum, millî mücadele aleyhine dönüşmekteydi. Anadolu ile İstanbul Hükûmeti'nden hangisinin duruma hâkim olacağı sorunu, adeta bu şehir etrafında cereyan edecek olaylara bağlıydı. Bu durumun farkında olan 20. Kolordu Kumandan Vekili[159] Ali Fuad Paşa, Eskişehir'i en kısa sürede Millî Kongre'ye bağlamak için çalışmalara başladı. Ali Fuad Paşa, bölgenin stratejik önemi nedeniyle Batı Anadolu Cepheleri gerisindeki Afyon ve Eskişehir'i birer millî mıntıka kabul ederek; Eskişehir Millî Mıntıkasına Süvari Kaymakamı (Yarbay) Atıf Bey'i[160], Afyonkarahisar Mıntıkasına da 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'i[161] atadı[162].

Atıf Bey, oldukça kısa süren mıntıka kumandanlığı döneminde Eskişehir'de önemli başarılar sağladı[163]. Eskişehir'deki Nizamiye Taburu ve Makineli Tüfek Bölüğü ile İngiliz ordugahına, istasyona ve şehre hâkim tepelerde ordugah kurmuş, kendisi de buralara çıkmıştı. Yarbay Atıf Bey'in bölgedeki çalışmaları ve giderek etkinliği İngilizlerce de dikkatle izlenmekteydi. Atıf Bey'in girişimleriyle Kuvâ-yı Millîye örgütlenmesinin Eskişehir'de hız kazanması üzerine İngilizler, 28 Ağustos1919'da Kaymakam Atıf Bey emrindeki "Eskişehir Hat Muhafız Müfrezesi" nin Ankara'ya çekilmesini istedi[164]. Bu istek 20. Kolordu'ya iletilmiş olmalı ki, Ali Fuad Paşa da aynı tarihli Harbiye Nezâreti'ne çektiği telgrafta, buradaki taburun Eskişehir'deki âsâyiş ve inzibatı sağlamak ve cephanelikleri korumak amacıyla Harbiye Nezâreti'nin emriyle buraya geldiğini, geri çekilmesinin âsâyişin ihlaline yol açacağından kolorduca taburun aldırılmasının mümkün olmadığını belirtti[165]. Bu istek yerine getirilmeyince, İngiliz Karadeniz ve Küçük Asya Ordusu Harbiyesi'nden Sir George Milne, 4 Eylül 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği 24/2750 sayılı telgrafla bölgenin iki mıntıka kumandanı Atıf ve Ömer Lütfü beylerin "çeteleri korumaları, kanun ve nizamların muhafazasına tehlike teşkil etmeleri" nedeniyle tutuklanmasını ve Afyonkarahisarı'ndaki kıtaların da demiryolu hattının doğusuna çekilmesini istedi[166]. Eskişehir'de durumun giderek gerginleşmesi üzerine General Milne kısa süreliğine bölgeye gelerek gerekli direktifleri verip[167] İstanbul'a döndü[168].

[158] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 103, Gömlek No: 34.**

[159] Ali Fuad Paşa Harbiye Nezâreti tarafından görevden alınmış ancak, 3 Eylül 1919 tarihli Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafındaki " bittabi kumandayı terk buyurmayınız" talimatına uyarak kolordu komutanlığını vekaleten yürütmekteydi. Bkz. **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919),** c. 3 (1919), Kaynak Yayınları, İstanbul: 2000, s. 310; Cebesoy, a.g.e., s. 185; **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, II. Kısım,** s. 89-90.

[160] **Yarbay Atıf Ateşdağlı,** 1876 yılında İsa Nuri Bey'in oğlu olarak Girit'te dünyaya geldi. 1896'da girdiği Harp Okulu'ndan 1899 da teğmen olarak mezun oldu. 1904'te Üsteğmen, 1910'da Yüzbaşı, 1916'da Binbaşı, 3 Kasım 1917'de Yarbay oldu. Değişik askeri birliklerde jandarma olarak görev yaptıktan sonra, 18 Ağustos 1919'da Kara Kuvvetleri emrine geri verilmiş olarak Eskişehir bölge komutanı oldu. 9 Eylül 1919'da "Millî Ordu'ya Silah Kaçıran Bir Teşkilat " kurduğundan İngilizler tarafından tutuklanarak [Tutuklanma tarihi Cebesoy, a.g.e., s. 185'te 7 Eylül 1919 olarak belirtilmiştir.] İstanbul'a gönderildi ve Çanakkale'de hapsedildi. Üç ay sonra hükûmetin ısrarı üzerine İstanbul dışına çıkmamak üzere serbest bırakıldı. 24 Aralık 1919'da İstanbul Merkez Dairesi İnşaat Komisyonu emrinde görev yaptı. 1920 başlarında kaçarak Ankara'ya geldi ve o sırada kurulmakta olan Jandarma Genel Komutanlığı'na atandı. 6 Haziran 1920'de 24. Tümen Komutanı oldu. Bu görevle Hendek ayaklanmasının bastırılmasında, Kuvâ-yı İnzibatiye'ye karşı yapılan harekâtta ve Birinci İnönü Muharabasi'nde bulundu. 18 Ağustos 1921'de atandığı 2. Süvari Tümeni Komutanlığı'nı kabul etmedi ve 1923 yılına kadar izinli kabul edilerek Niğde'de oturmaya memur edildi. 1923 Şubatında atandığı Samsun Askeralma Dairesi Başkanlığı'nı da kabul etmediğinden açığa alındı. 27 Ekim 1926'da Ankara İstikâl Mahkemesi kararıyla emekliye ayrıldı. Balkan, I. Dünya ve İstiklâl Savaşı'na katılan Yarbay Atıf Bey'in Osmanlı Devleti'nce verilmiş çeşitli nişan ve madalyalarının yanı sıra TBMM tarafından da İstiklâl Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir. **Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri,** Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara: 1989, s. 106-107.

[161] **Yarbay Ömer Lütfü Argeşo,** 1879'da Ferik Hüsnü Paşa'nın oğlu olarak İstanbul'da doğdu. 1904'te Harp Akademisi'nden "Mümtaz Yüzbaşı" rütbesiyle mezun oldu. 26 Mayıs 1920'de Millî Ordu'ya katıldı. I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savşı'na katılan Ömer Lüfü Bey, Osmanlı Devleti ve TBMM tarafından verilmiş nişan madalya ve takdirnameleri vardır. 1923'te askerlikten emekli olan Ömer Lütfü Bey II. TBMM'de Afyonkarahisar milletvekili olarak yer aldı. **Türk İstiklâl Harbine Katılan …,** y.a.g.e., s. 139-140.

[162] Atatürk, a.g.e., s. 227; Cebesoy, a.g.e., s. 217.

[163] İğdemir, a.g.e., s. 77.

[164] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 132.**

[165] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 98.**

[166] İngilizce metnin Osmanlıca tercümesi. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 2833, Kutu No: 47, Gömlek No: 153.**

[167] O zamana kadar ortaklaşa beklenilen Cephaneliklerin anahtarlarının Türklerden alınması istenmiştir. Bkz. **TİTE Arşivi, Sıra No: 869, Kutu No: 303, Belge No: 21.**

[168] **TİTEA., Sıra No: 863, Kutu No: 303, Belge No: 18.**

Bunun üzerine İngilizler, Atıf Bey'i takibe aldı. Atıf Bey, hem içerdeki teşkilat ile anlaşabilmek, hem de ailesine veda etmek üzere gizlice gittiği evinde bayram ziyareti sonrası evi bir İngiliz müfrezesi tarafından sarılarak teslim olmak zorunda bırakıldı[169]. "Millî Ordu'ya silah kaçıran bir teşkilat kurması" bahanesiyle 7 Eylül 1919'da tutuklandı[170].

İngilizler, Atıf Bey'i ilk önce İstanbul'a götürdü[171], buradan da Çanakkale'ye göndererek hapsetti[172].

Atıf Bey'in eşi ve çocukları bu tutuklamayı Dersaadet'e, Amerikan, Fransız ve İtalyan temsilcilerine çektikleri şu telgraflarla protesto ettiler[173].

"Ey dünyaya uygarlık dağıttığını iddia eden Avrupa temsilcileri! Size sesleniyorum. Atıf Bey dünyanın namuslu, vatanperver, padişahına, devletine, milletine bağlı, vatanını seven bir bireydi. Kutsal askerlik görevini yapmak için Eskişehir'de bulunuyordu. Buna Eskişehirliler şahittir. Tarafsız inceleme heyetlerine inceletebilirsiniz. Kuşkulu bir hâli varsa hükûmet cezalandırsın. Yoksa tüm Müslümanlarca kutsal sayılan bir günde evimizin reisinin süngülü askerler tarafından evden alınmasına, bilinmeyen bir yere götürülmesine, yaşamından ailesine haber verilmemesine uygar dünya, adalet razı mıdır? Eşimin ve babamızın hayatının güvenceye alınarak, işkenceye uğ-

ASKERLİK SAFAHAT BELGESİ

Sicil No	: 1314-48
Adı Soyadı	: Mehmet Atıf Bey
Baba Adı	: Isa Nuri
Doğum Tarihi	: 1292
Memleketi	: Giré
Sınıf ve Rütbe	: Süvari Yarbay
Duhuli	: 02 Mart 1312 Mektebe
Nasb	: 03 Teşrin-i Sani 1333 Yarbaylığa
Emekliliğe Tarihi	: 27.10.1926
Son Görev Yeri	: 24. Fırka Komutanlığı

Askerlik Hizmeti

- 13 Kanun-i Evvel 1314 tarihinde Mekteb-i Harbiye'den Teğmen rütbesiyle mezun edilerek 5.Ordu emrine tayin edilmiştir.
- 07 Mart 1317 tarihinde 29.Alay Süvari 3.Bölüğe tayin edilmiştir.
- 16 Ağustos 1320 tarihinde Üsteğmenliğe terfi etmiştir.
- 30 Mart 1325 tarihinde Yüzbaşı vekilliğine terfi ederek Şam Mekteb-i İdadisine atanmıştır.
- 18 Ağustos 1326 tarihinde Yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir.
- 22 Teşrin-i Sani 1327 tarihinde Halep Askeri Rüştiye Mektebi Müdüriyetine atanmıştır.
- 08 Temmuz 1328 tarihinde Basra Jandarma Alayı Müstakil Tabur komutanlığına atanmıştır.
- 16 Temmuz 1329 tarihinde Bağdat Jandarma Tabur komutanlığına atanmıştır.
- 13 Kanun-i Evvel 1330 tarihinde Kolemi Yüzbaşılığa terfi edilmiştir. 15 Temmuz 1330 tarihinde kesin olarak Jandarma komutanlığına atanmıştır.
- 18 Kanun-i Sani 1331 tarihinde Bağdat Mıntıka Müfettişliğinin işleri ve teftişi üzerine Musul Jandarma Tabur komutanlığına atanmıştır.
- 01 Mart 1332 tarihinde Binbaşı rütbesine terfi etmiştir.
- 02 Mayıs 1332 tarihinde Nablus Jandarma Tabur komutanlığına atanmıştır.
- 06 Mayıs 1333 tarihinde Beyrut Jandarma Alay komutanlığına tayin edilmiştir.
- 23 Ağustos 1333 tarihinde Muhtelife Gümüş Liyakat Madalyasıyla tefrik edilmiştir.
- 03 Teşrin-i Sani 1333 tarihinde hizmetlerinden dolayı Yarbay rütbesine terfi etmiştir.
- 13 Eylül 1334 tarihinde Harbiye Nezareti emrine verilmiştir.
- 31 Mayıs 1335 tarihinde Haydarpaşa treniyle Anadolu'ya iltihak etmiştir. Temmuz 1335 tarihinde Eskişehir Mıntıka Komutanlığına atanmıştır.
- 09 Eylül 1335 tarihinde İngilizler tarafından gözaltına alınmış ve üç ay boyunca İstanbul'da tevkif edilmiştir. İstanbul'dan firari ederek önce Kafkas Adasına oradan da Ereğli yoluyla Ankara'ya gelmiştir.

1

- 18 Ağustos 1335 tarihinde teklif edilen görevi kabul etmediğinden dolayı Jandarmayla ilişkisi kat edilerek Ordu emrine verilmiştir.
- 06 Haziran 1336 tarihinde 24.Fırka komutanlığına tayin edilmiş ve 04 Şubat 1337 tarihine kadar bu fırkada görevi yaptıktan sonra 06 Eylül 1337 tarihinde 2.Süvari Fırka komutanlığına atanmıştır. Ancak görevi der uhde etmemiştir.
- Mersin'de açıkta bulunan Yb. Mehmet Atıf Bey tekaüt kanununun 2.Maddesi gereğince emekliye sevk edilmiştir.

Bu Askerlik Safahat Belgesi, Süvari Yarbay Mehmet Atıf Bey'e ait "Subay Şahsi Dosyası" kayıtlarına göre düzenlenmiştir. 07 Mayıs 2010

Sadık Emre KARAKUŞ
Sivil Memur
Belge Araştırma Uzmanı

Cengiz EROĞUZ
Sivil Memur
Belge Araştırma Uzmanı

O N A Y
07 Mayıs 2010

Mehmet YURDAKUL
Personel Astsay
Arşiv Müdürü

2

Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Mehmet Atıf Bey (1314-48) Askerlik Safahat Belgesi.

[169] Cebesoy, a.g.e., s. 217.

[170] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 131.** Tutuklanma tarihi **Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, (İkinci Baskı), T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara:1989, s. 107'de 9 Eylül; Naşit Hakkı Uluğ, **Hemşehrimiz Atatürk**, İstanbul (Tarihsiz), s. 51 ve Cebesoy, a.g.e., s. 217 'de 7 Eylül olarak belirtilmiştir.

[171] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 109.**

[172] Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen… , a.g.e.,, s. 107.

[173] "Eskişehir Kayamakamı Atıf Bey'in Zevce ve Mahdumu Tarafından Dersaadet'e, Amerika, Fransa, İtalya Mümessillerine Keşide Edilen Protestoname Sureti" **İrade-i Milliye,** 7 Teşrîn-i evvel 1335, No: 6, s. 3'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 165; Uluğ, a.g.e., s. 51.

ratılmadan sağ olarak hükûmetimize teslim edilmesini istiyoruz. Sağlığından, yaşamından, nerede bulunduğundan bizleri haberdar ediniz."

Mustafa Kemal Paşa da, yaşanan bu gelişmeleri ilk olarak, "Kuvâ-yı Millîye komutanı olan bir kişinin kendini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek önlemleri almış olması gerekirdi." şeklinde değerlendirdi. 24 Eylül 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş nedenleri vs. ile ilgili General Harbord'a verilen muhtırada, İngilizlerin yaptıkları entrikalarla Türkleri onların her dediklerini yapan bir esir sürüsü haline getirmeye çalıştıklarını söyledi. Aynı metinde Kaymakam Atıf Bey olayına da değinen Mustafa Kemal Paşa, "Eskişehir'de tam manasıyla sükûnet hâkimken İngiliz bölükleri mahalli kumandan Atıf Bey'in evine girdiler ve aleyhinde her türlü ihtimal dışı iftiralar ettiler ve onu askerlerinin gözleri önünde alıp götürdüler ve muhafaza altında İstanbul'a gönderdiler. Mahalli halk arasında bu tecâvüzün tabiatıyla sebep olduğu heyecan ve galeyanı izah edebilmek için İngilizler, Bolşevikler ve İttihatçıların bu bölgeyi istila etmekte olduklarına dair haberler yaydılar ve bu bahaneyle yeni askerî tedbirler aldılar[174]." diyerek İngilizlerin Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaptıkları haksızlıkları dile getirdi.

Ali Fuad Paşa ise, Atıf Bey'e yapılanları bir sömürge ülkesinde herhangi bir kişiye yapılan adi bir uygulama olarak nitelendirmekteydi[175].

Bölgede oldukça etkin olan Mıntıka Kumandanı'nın İngilizlerce tutuklanmasıyla meydana gelen panik havası bazı Kuvâ-yı Millîye birliklerinin dağılmasına[176] ve subaylar arasında da firarların ortaya çıkmasına neden oldu[177]. Kuvâ-yı Millîye birliklerindeki bu dağılmayı toparlayabilmek adına hemen Atıf Bey tahliye oluncaya kadar yerine Binbaşı Asaf Bey'in bakacağı bildirildi[178].

Kaymakam Atıf Bey'in serbest bırakılması için gerek hükûmetin[179] ve gerekse Kuvâ-yı Millîye'nin girişimleri[180] oldu. Hatta bir ara gazetelerde serbest bırakıldığına dair haberler bile çıktı. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Atıf Bey'in tahliye olduğuna dair gazetelerde belirtilmesine rağmen, 20. Kolordu'dan kıtasına gelmediği bilgisi alındığını belirterek kendisi hakkında bilgi istedi[181]. Yapılan girişimler sonuç verdi ve Kaymakam Atıf Bey, İstanbul dışına çıkmamak üzere serbest bırakıldı[182]. Ali Fuad Paşa, Atıf Bey'in yerine Binbaşı Asaf Bey'i tayin ettiyse de, Asaf Bey durumun gerektirdiği sürat ve cesareti gösteremedi[183]. Yeni atanan komutanların istenilen başarıyı sağlayamaması üzerine Ali Fuad Paşa, her şeyden önce Eskişehir bölgesinin ve Geyve Boğazının elde edilmesi suretiyle Konya, Afyon ve Kütahya gibi önemli merkezlerin İngiliz İşgal kuvvetlerinden temizlenmesini zorunlu gördü. Bu bakımdan Eskişehir'e karşı bir harekât planı hazırladı[184].

[174] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** c. IV, TTK., Ankara:1991, s. 88.

[175] Cebesoy, a.g.e., s. 217.

[176] "…24. Fırkaya mensup 2. Alay, 1. Tabur erlerinin bir kısmının evlerine kaçmasıyla bir subay, 25 er den oluşan bir tabur artığı grupta Bektaşbekar köyüne çekilmiştir" bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 108; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 133.**

[177] "Mıntıka Kumandanı Süvari Kaymakam Atıf Bey'in İngilizler tarafından tevkif edildiğini haber alan mıntıka zabitanının da firar ettikleri, mesuliyetlerinde bulunan efradın dahi hemen hepsi kimisi silahlı, kimisi silahsız olarak firar etmiş oldukları ve Karacaşehir'de bulunan Nizamiye Taburu'nun dahi Eskişehir civarına kaçtıkları bildiriliyor…"bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 118, 118-7; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 160.**

[178] **TİTEA., Sıra No: 887, Kutu No: 303, Belge No: 45.**

[179] "……..İngilizler tarafından mevkufen Haydarpaşa'ya getirilen Kaymakam Atıf Bey'in esbâb-ı tevkifi hakkında izahat ve ma'lûmât almak ve hakkında takibat-ı kanuniye icra olunmak üzere Dersaadet'e izamıyla İstanbul Muhafızlığı'na tesliminin Kuvâ-yı İtilafiye Baş Kumandanı General Milne cenaplarına yazıldığı rey'i ma'lûmât arz eylerim efendim. 14 Eylül 335 Harbiye Nâzırı Namına" bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 118, Belge No: 118-5.**

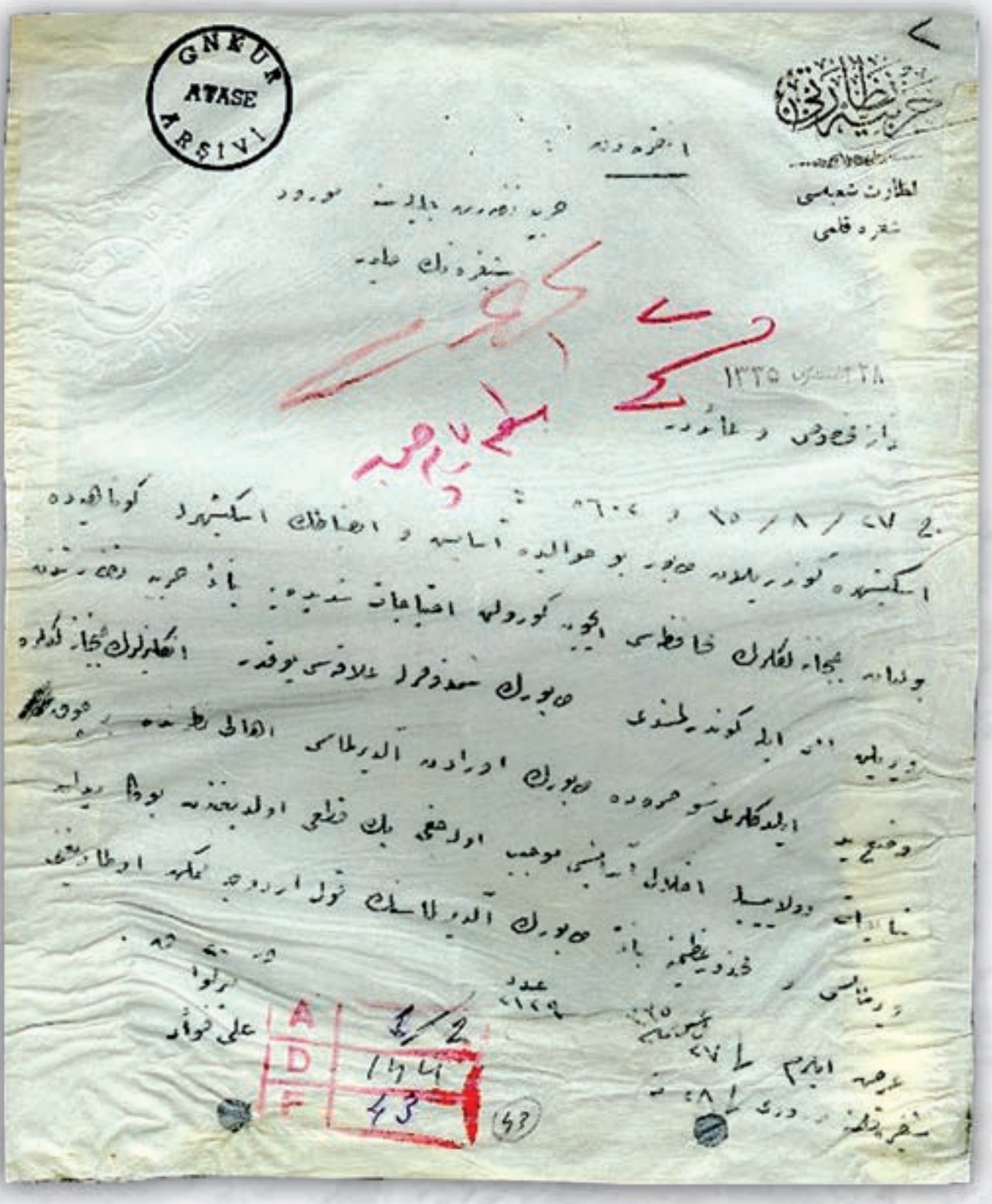
[180] Ali Fuad Paşa Merkez Dairesi Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta Kaymakam Atıf Bey'in tutuklanması işleminin orduya ve millete yapılmış bir hareket olarak nitelemiştir. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 48.**

[181] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 197, Gömlek No: 155.**

[182] Harbiye Nezâreti, İstanbul Muhafızlığı, İngiliz İrtibat Zabitliği ve General Milne vs arasındaki Kaymakam Atıf Bey'in serbest bırakılması ile ilgili yazışmalar için bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 118, Belge No: 118-1, 118-2, 118-3, 118-4.** " Kaymakam Atıf Bey'in gazetelerde serbest bırakıldığına dair yazı olmasına rağmen bunun doğru olmadığı.." bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 197, Gömlek No: 155.**

[183] Cebesoy, a.g.e., s. 217.

[184] **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, II. Kısım,** s. 91.

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ
A
D
F
4/2
1144
43

Ankara'dan:

Harbiye Nezâreti'ne Mevrûd Şifrenin Hallidir

27 Ağustos 1335
Zâta mahsus ve aiddir

27. 8 35 ve 5602:

Eskişehir'e gönderilen tabur bu havâlide âsâyiş ve inzibâtın Eskişehir'de Kütahya'da bulunan cephaneliklerin muhafazası için görülen ihtiyâcât-ı şedîdeye binâen Harbiye Nezâreti'nden verilen emir ile gönderilmişdi. Taburun şimendüferle alakası yoktur. İngilizlerin cephaneliklere vaz'ı yed eyledikleri şu sırada taburun oradan aldırılması ahâlî nazarında bir çok şaiyâta ve dolayısıyla ihlâl-i âsâyişe mucip olacağı pek kat'i olduğundan buna meydan verilmemesi ve mahzûr-ı azîmine binâen taburun aldırılmasının kolorduca mümkün olmadığını arz eylerim.

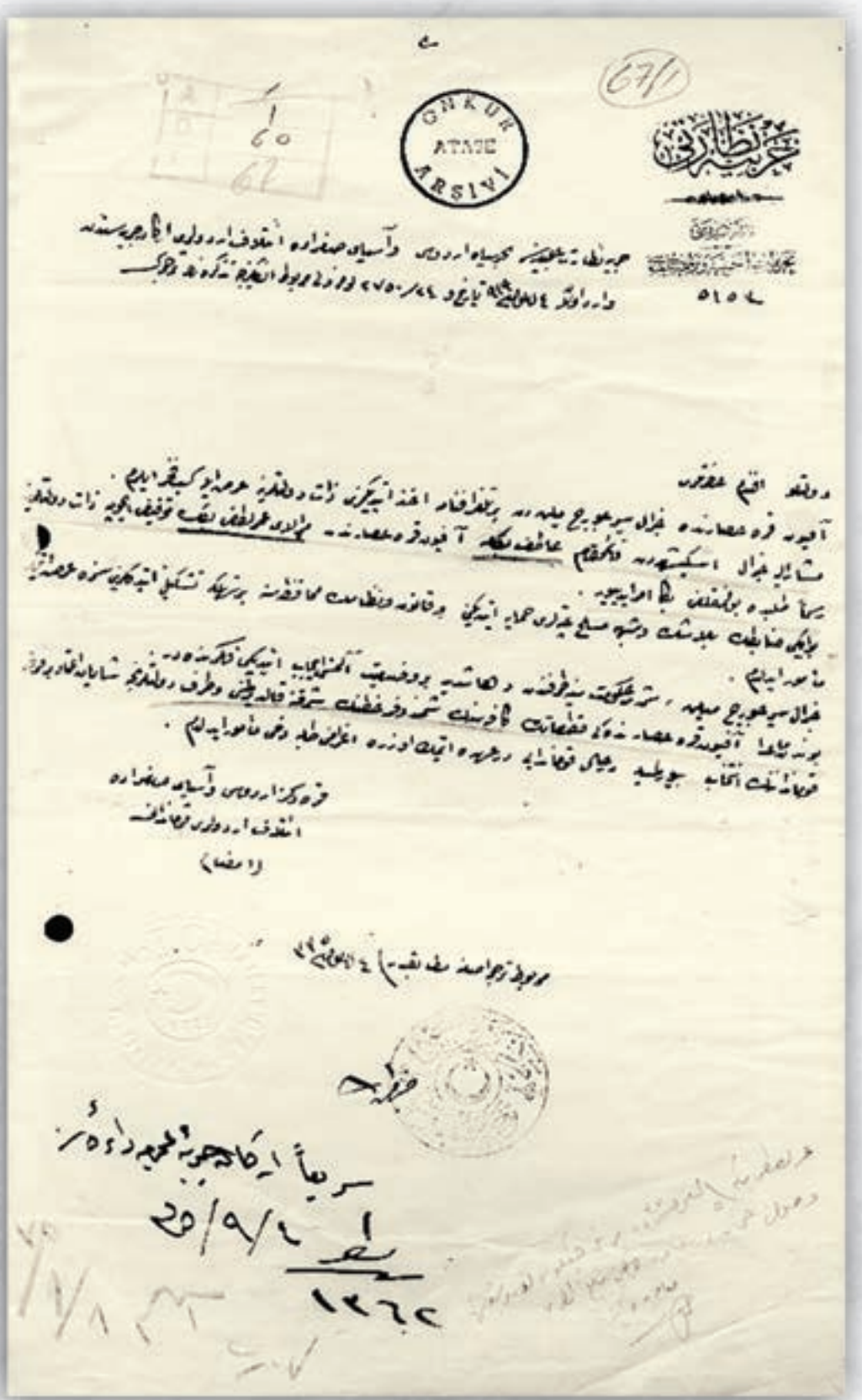
27 Ağustos 335

20. Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ
Ali Fuad

Şifre Kalemine Vürûdu
28 Ağustos 1335

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3895, Kutu No: 97, Gömlek No: 98.

20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın Ankara'dan Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği "Eskişehir'e gönderilen taburun güvenlik gerekçesiyle buradan aldırılmasının mümkün olmayacağı" hakkındaki yazı.

ONKUR
ATASE
ARSIVI

Harbiye Nezâreti

Harbiye Nezâreti Celîlesine Bahri Siyah Ordusu ve Asya-yı Suğrada (Küçük Asya) İtilaf Orduları Erkân-ı Harbiyesinden vârid olan 4 Eylül 1919 tarih ve 24 / 2750 numrolu merbut İngilizce tezkirenin tercümesi

Devletlû Efendim Hazretleri

Afyonkarahisar'ında Ceneral Sir Corc Milne'den bir telgrafname ahz ettiğimizi zât-ı devletlerine arz ile kesb-i fahr eylerim. Müşarünileyh Ceneral Eskişehir'den Kaymakam Atıf Bey'le, Afyonkarahisar'ından Miralay Ömer Lütfü Bey'in tevkifi için zât-ı devletlerine resmen talepte bulunmaklığı bana emrediyor.

Bu iki zabitin bilâ-şekk ve şübhe müsellah çeteleri himaye ettiğini ve kanun ve nizamın muhafazasına bir tehlike teşkil ettiklerini size arz etmeye memur edildim. Ceneral Sir Corc Milne, şimdi Hükûmet-i Seniyye tarafından daha şedid bir vaziyet alınması icâb ettiği fikrindedir.

Bundan mâ'adâ Afyonkarahisar'ındaki kıtaâtın kâffesinin şimendifer hattının şarkına kaldırılmasını ve taraf-ı devletlerince şâyân-ı itîmat bir fırka kumandanın intihab buyrulmasıyla derhal kumandayı deruhte etmek üzere i'zamını talebe dahi memur edildim.

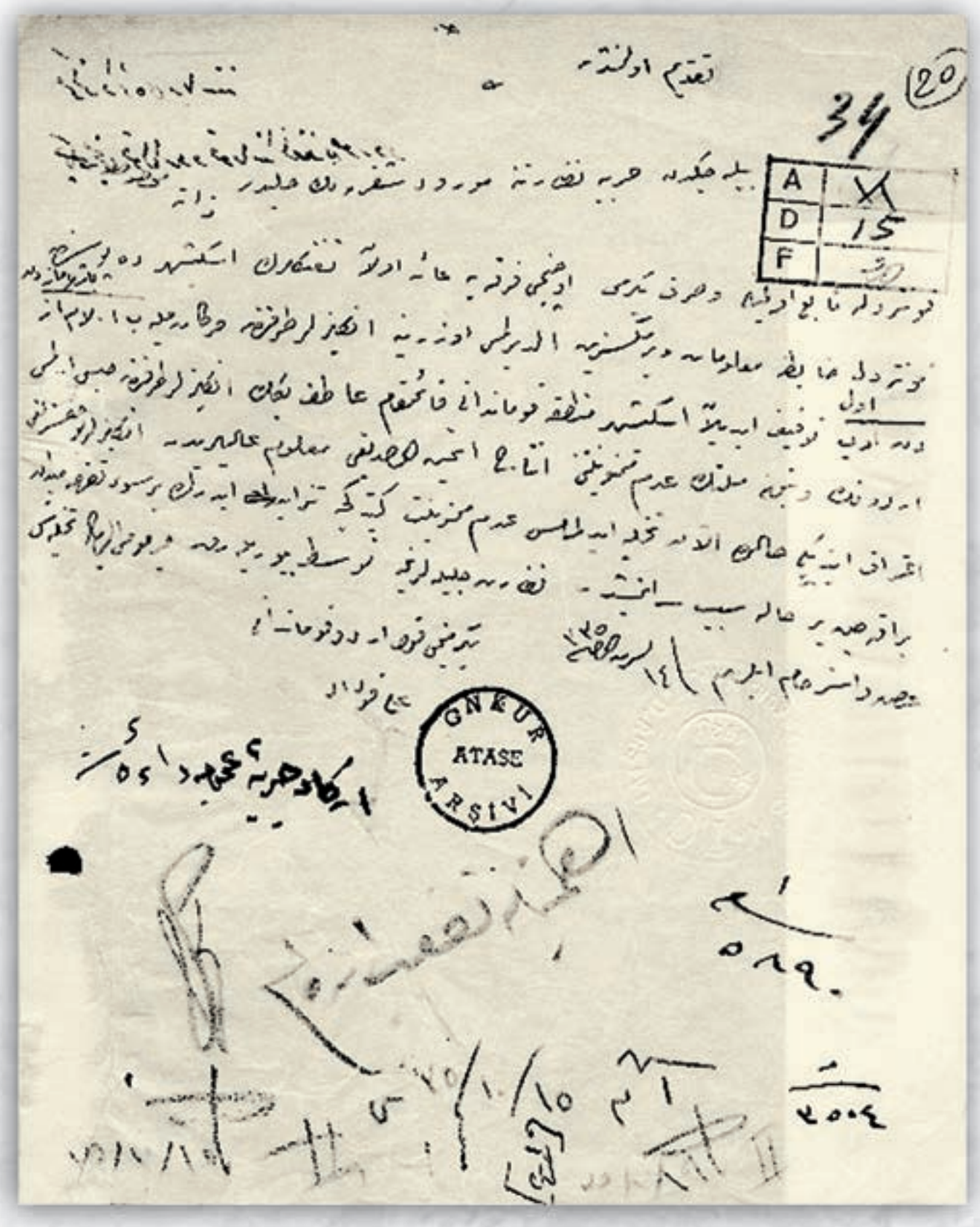
Karadeniz Ordusu ve Asya-yı Suğra'da
İtilaf Orduları Kumandanı
(imza)

Merbut tercüme aslına mutabıktır.

Serian Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresine
4.9.35

Genkur. ATASE Arşivi, İSH , Kutu No: 47, Gömlek No: 153.

İngiliz Karadeniz ve Küçük Asya İtilaf Orduları Komutanı Sir George Milne'nın 4 Eylül 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği Atıf ve Ömer Lütfü Beylerin tutuklanmasını istediği telgrafı.

GNEUR
ATASE
ARSIVI

Takdîm olunmuşdur

Bilecik'ten Harbiye Nezâreti'ne mevrûd şifrenin hallidir.

Kontrole tâbi olmasına ve sırf 23. Fırkaya ait olan tüfenklerin Eskişehir deposundan kontrol zabitine ma'lûmât vermeksizin aldırılması üzerine İngilizler tarafından harekât-ı millîyeye başlamazdan evvel tevkîf edilen Eskişehir mıntıka kumandanı Kaymakam Atıf Bey'in İngilizler tarafından hapsedilmesi ordunun ve bütün milletin adem-i memnuniyetini intâc etmiş olduğu malûm-ı âlîleridir. İngilizler bu haksızlığı itiraf ettiği halde el'ân tahliye edilmemesi 'adem-i memnuniyeti gittikçe tezâyüd ettirerek bir sû-i tefehhüme meydan bırakacak bir hale sebebiyet etmiştir.

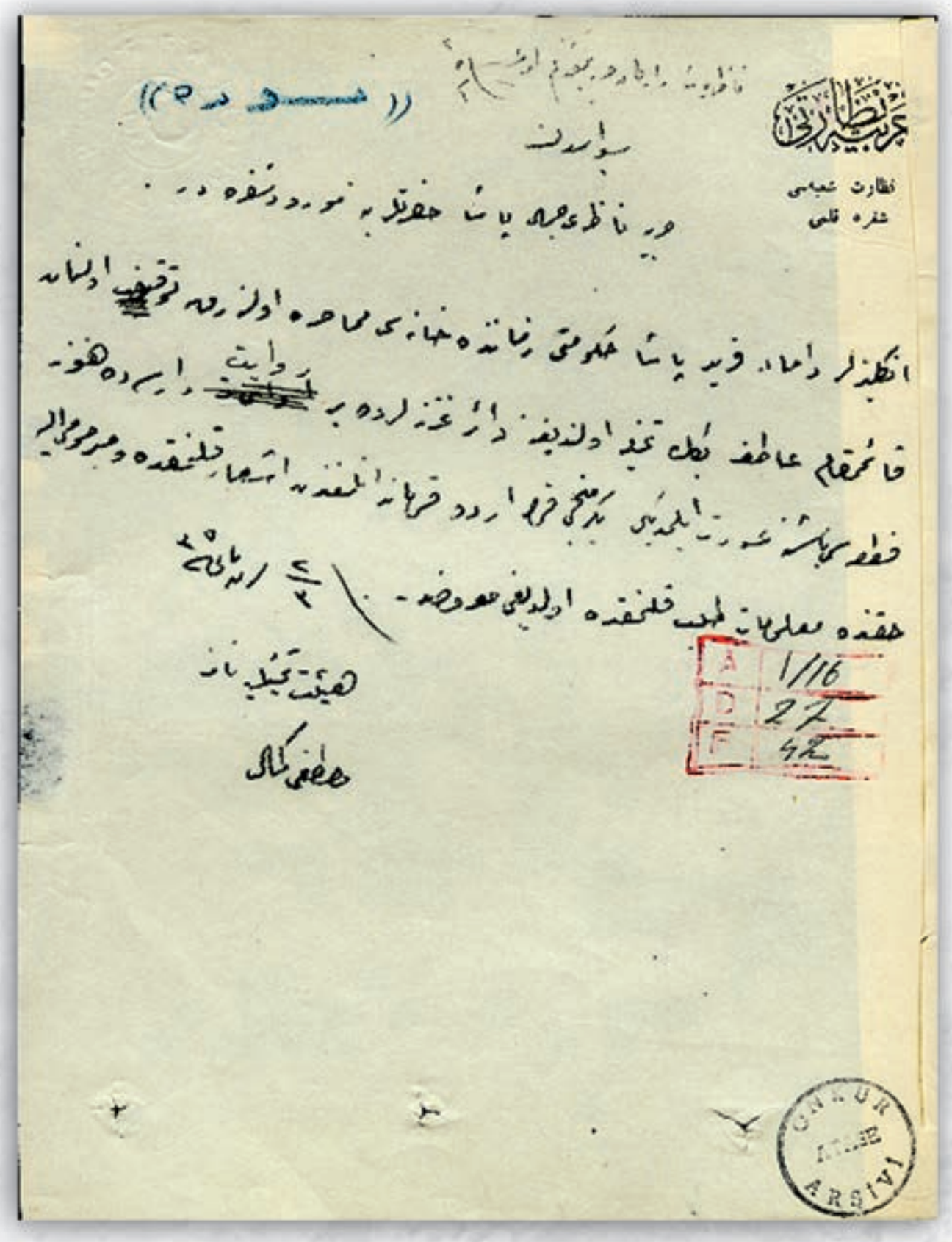
Nezâret-i Celîlelerince tavassut buyrularak mîr-i mûmâ-ileyhin tahliyesini arz ve istirham eylerim. 14 Teşrîn-i evvel 335.

20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuad

Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 48.

Ali Fuad Paşa'nın İngilizlerce tutuklanan Kaymakam Atıf Bey'in serbest bırakılması için Bilecik'ten Harbiye Nezâreti'ne çektiği telgraf.

نظارت عباسی
شعبه قلمی

سواد در

وزیر ناظر جمال پاشا حضرتلرینه تقدیم قلنمشدر.

انگلیزلر رامادی وزیر یاشا حکومتی زمانده حجازی محاصره اولندیغی روایت ایدرده هنوز
فاتحمقام عاطف بک تحت اولدیغنی دائر عرض اولنه بر
فقط محاصره شدیده اثناسنده بدوی عربلر قرهانه اتفاقه اشیا قاچیرمقده و عربلرک
حقنده معلومات لهب قلنمقده اولدیغی معروضدر.

هیئت تحریریه نامنه
عاطف بک

A 1/116
D 27
F 42

ONUR KILIÇ ARŞİVİ

“Müsvedde”

Sivas'dan

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine Mevrûd Şifredir.

İngilizler Damat Ferit Paşa hükûmeti zamanında hanesi muhasara olunarak tevkîf olunan Kaymakam Atıf Bey'in tahliye olunduğuna dair gazetelerde bir rivayet varsa da, henüz kıt'ası başına avdet eylemediği 20. Kolordu Kumandanlığından iş’âr kılınmakta ve mîr-i mûmâ-ileyh hakkında ma'lûmât talep kılınmakta olduğu ma'rûzdur. 2/3 Teşrîn-i sânî 35.

Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 197, Gömlek No: 155.

Mustafa Kemal Paşa'nın Atıf Beyle ilgili olarak Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya gönderdiği telgraf.

2. Eskişehir'in Genel Durumu ve Ali Fuad Paşa'nın Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığına Atanması

Yabancı işgal kuvvetlerinin bölgelerindeki teorik etkinlik planı, yalnızca tren yolu hatları ile bunların civarındaki şehir ve kasabalara özgü olacak ve buradan İstanbul Hükûmeti'nin girişimlerine yardımcı olunacaktı. İngilizlerce gerçekleştirilecek fiili plan ise şöyleydi; İzmit, Eskişehir, Konya tren hattının uygun noktaları tutulacak ve bu suretle İzmir Kuvâ-yı Millîye cephesi silahlı kuvvetleri umûmî kongrenin etkisinden uzaklaştırılacaktı. Böylece İzmir cephesi Anadolu Ulusal Hareketinden ayrılacaktı[185].

Plan belirli oranda işletilmekteydi. Hükûmet görevlilerinden bazılarının İngiliz kontrol heyetleriyle işbirliği hâlinde bulunmaları ve bunların zararlı tutumları ayrı bir tehlike konusuydu. İngilizlerin Eskişehir'de bulunuşu, demiryollarını kontrol altında tutmaları, İstanbul Hükûmeti'nin kışkırtıcı tertipleriyle yer yer ayaklanmaların meydana gelişi, Heyet-i Temsiliye'ye karşı kuvvet sevk edileceği söylentileri Ankara'daki Millî Mücadele taraftarlarını tasaya düşürdü. Her şeyden önce Eskişehir bölgesinin ve Geyve Boğazı'nın elde edilmesi suretiyle Konya, Afyon ve Kütahya gibi önemli merkezlerin İngiliz işgal kuvvetlerinden temizlenmesi gerekli görülmekteydi[186].

20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'ya göre, bu şartlar altında Ankara'da kalarak, Eskişehir, Afyon ve çevresini talimatlarla ulusal harekete bağlamak imkânsızdı. Bu nedenle Ankara'dan harekete geçilerek, Eskişehir'in Millî Kongre'ye katılması gerekliydi. Ali Fuad Paşa bu amaçla "Birinci Eskişehir Harekâtı" adını verdiği faaliyetine başladı[187]. Kurmay heyeti ile yaptığı toplantı sonucunda şu kararları aldı:

1- Geyve Boğazının batısından doğusuna hiçbir yabancı kuvvet geçirilmeyecekti. Şayet daha önce boğazın doğusuna geçenler varsa, bunlar tekrar boğazın batısına çıkarılacaktır.

2- Batı Anadolu'da kendini gizleme eğilimi gösteren millî teşkilatın yeniden ve azimle meydana çıkabilmesi için İstanbul Hükûmeti'nin buna engel olacak uygulamaları önlenecektir.

3- Millî teşkilat ve azmin Anadolu'nun her yerinde hâkim kılınmasına çalışılacaktır[188].

Alınan kararları bölgede uygulayabilecek tek güç 20. Kolordu'ydu. Paşa kolordunun ilgili komutanlarıyla da görüştükten sonra, millet adına "Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanı" olarak gereken yerlere emri gönderdi. Ayrıca zorunluluktan alınan bu kararların onaylanması amacıyla detaylarıyla birlikte Sivas Kongresi Başkanlığı'na bildirdi[189]:

Şifre: 254 *Ankara 9 Eylül 1919*

Sivas'ta Umûmî Kongre Riyâsetine

Eskişehir ahvalinin karıştığını görerek önünü almak üzere arz eylediğim talimatım Eskişehir'e vürut etmezden evvel İngilizler Mevkii Kumandanı Atıf Bey'i tevkif ettiler. Bahaneleri gûya cephanelikten yüz sandık cephane çıkartmasıdır. Mumaileyhi evinde otururken iki manga Hintli askerle evi sararak almaları ve iki gün beklettikten sonra otuz muhafızla Dersaadet'e sevk etmeleri kendilerini zayıf bulduklarına ve müsademeden çekindiklerine delâlet ediyor. Eskişehir'de İngilizler bu hareketi yaptıktan sonra oradaki teşkilât-ı millîyeyi atalete mahkûm ederlerse bunu Afyonkarahisar'a da tatbik edecekleri şüphesizdir. Bugün aldığım telgrafta orada da mukavemetin başladığını gösteriyor. Buraya talimatı mahsusa verdim.

İngilizler, Eskişehir ve Afyonkarahisar'da yerleşir, orada teşkilât-ı millîyeyi akamete mahkûm ederlerse Konya vilayetinden başka Bursa ve Aydın vilayetlerini de Heyet-i Umûmîye'den ayırmış olacaklardır. Bu hususun Umûmî Kongre'ye ne kadar suitesir edeceği şüphesizdir. Bu ahval karşısında Heyet-i Umûmîye'nin temini selâmeti için buradan mühim bir müfrezeyi de alarak Eskişehir'e hareket ediyorum. Oradaki tabur ve makine-

[185] Cebesoy, a.g.e., s. 214.
[186] **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, II. Kısım,** s. 91.
[187] Cebesoy, a.g.e., s. 213-215; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 13; Yıldırım, a.g.e., s. 41.
[188] Cebesoy, a.g.e., s. 215.
[189] Cebesoy, a.g.e., s. 221.

li tüfek bölüğünü alarak ve Eskişehir havalisindeki Kuvâ-yı Millîye'yi ve onun arzusunu ihsas edecek ve meseleyi mümkün olduğu kadar sulhen tesviye edeceğim. Eskişehir'den aldığım malûmat ve buradaki zihniyete göre en makûl ve en meşru hareket sureti bu olduğu ma'rûzdur.

Yirminci Kolordu Kumandanı
Ali Fuad

9 Eylül 1335/1919 Heyet-i Temsiliye kararıyla Ali Fuad Paşa "Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığı"na atandı[190]. Kongre adına Kongre Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa Ali Fuad Paşa'ya şu telgrafı gönderdi[191]:

Şifre No: 24 *9 Eylül 1919*

Ali Fuad Paşa Hazretlerine

1- *Kongrenin bu günkü içtimaında zât-ı devletlerinin Garbî Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığı'na ta'yîninize müttefikan karar verilmiş olduğunu arz eyleriz. Harekât ve teşebüsat-ı millîyenizde Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat buyrulması rica olunur.*
2- *7 Eylül 1919 tarih ve 2517 numaralı şifre ile Eskişehir ve Afyonkarahisar kumandanlığına tebliğ edildiği iş'âr buyrulan evamir ve talimat kongrede kıraat edildi. İlk defa olarak büyük bir takdir ve minnettarî ile alkışlanan mevadı mezkûrenin müttefikan ve aynen kabul olunduğunu ve kongre tarafından zât-ı devletlerine teşekkür edildiğini tebşir eyler ve icraatı mukaddeselerinde muvaffakıyetler temenni eyleriz.*
3- *Aydın vilayeti murahhasları tarafından kongre riyâsetine vakî olan müracaat üzerine zât-ı devletleri tarafından Aydın cephesi Kuvâ-yı Millîyesine muktedir bir kumandan ta'yîn buyrulması umûmen tensip ve karargir oldu.*
4- *Âmal-i mukaddese-i millîyeye mugayir hareketlerinden dolayı azledeceğiniz memurini mülkiye yerine muktedir ve ehl-i ırz olmak ve yine memurini mülkiyeden bulunmak şartıyla diğer zevatın ta'yîni tensip kılındı. Cümleten gözlerinizden öper, vatan ve millete nâfî muvaffakiyetler dileriz.*

Kongre namına Kongre Reisi
Mustafa Kemal

3. Ali Fuad Paşa'nın Ankara'dan Eskişehir'e Hareketi ve Gelişen Olaylar

Ali Fuad Paşa'nın yayınladığı emirler Heyet-i Temsiliye tarafından da onaylanınca verdikleri kararlar doğrultusunda hazırlıklara başladı.

İstanbul Hükûmeti ise İngiliz işgal komutanlığıyla birlikte millî hareketi engelleme arayışlarını sürdürmekteydi. Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa ile İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı ne suretle olursa olsun içerden ve dışardan Eskişehir'e hâkim olmak istiyordu. Harbiye Nâzırı bir taraftan Eskişehir'deki taburların Ankara'ya iadesini emrederken, 20. Kolordu Komutanlığı'na Kiraz Hamdi Paşa ile kolordunun fırka komutanlıklarına da emekli subayları atadı. Kendilerine sadık olduklarına inandıkları bazı subayları toplayarak bunları yeni komutanlarla beraber Eskişehir'e gönderdi. Fakat Ali Fuad Paşa, bu kişilere fırka komutanlıklarının teslim edilmesi şöyle dursun, bunların Eskişehir'den bir adım bile ileri geçmelerine izin vermedi[192].

Bu durumda Ankara'da kalmak imkânsızdı ve Ali Fuad Paşa için hedef Eskişehir'di. Eğer Eskişehir'e hâkim olunabilirse, Anadolu demiryollarının kesiştiği ve yabancı kuvvetlerin toplandığı bir nokta da ele geçmiş olacaktı[193].

Eskişehir bulunduğu stratejik konum nedeniyle, hem Kuvâ-yı Millîye hem de İstanbul Hükûmeti' yle İngilizler için ciddi anlamda önem arz etmekteydi. Kuvâ-yı Millîye için buradaki kontrolün kaybedilmesi, Ankara'yı tehlikeye atacak ve Heyet-i Temsiliye'nin etkinli-

[190] "20. kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir ve Afyon Karahisarı fırka kumandanlarına millî harekât hakkında yazdığı emir sureti Kongrenin bu günkü toplantısında okunarak Ali Fuad Paşa'nın Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandalığı'na ta'yîn olunmasına Kongre heyetince karar verildi ve Aydın cephesine muktedir bir kumandan ta'yîn etmesi rica olundu." Mustafa Kemal ve ayrıca dokuz imza, Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları,** TTK, Ankara: 1989, s. 1-2; **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** c. 3, Kaynak yayınları, İstanbul: 2000, s. 378.

[191] **Nutuk,** a.g.e., s. 227; Cebesoy, a.g.e., s. 215.

[192] Sabahattin Selek, **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) I,** Örgün yayınları, İstanbul: 1982, s. 504. Cebesoy, a.g.e., s. 216.

[193] Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 15.

ğinin azalmasına yol açacaktı. Ayrıca Batı Anadolu cepheleriyle bağlantının kopması da Heyet-i Temsiliye'yi dar bir alanda faaliyete zorlarken; İtilaf Devletleri ve İstanbul hükûmetlerinin uzun vadeli planlarının aşama aşama gerçekleştirilmesine zemin hazırlayacaktı[194].

Siyasi[195] ve askerî atmosferin bu kadar tehlikeli bir boyuta gelmesi üzerine Ali Fuad Paşa Temmuz sonu Ağustos başı itibarıyla bazı birlikleri, " âsâyişi sağlamak ve cephanelikleri korumak vs[196]" amaçlarla Ankara'dan Eskişehir'e göndermeye başladı[197]. Kuvâ-yı Millîye'nin bu hareketleri İngilizleri de harekete geçirdi ve İzmit'ten Eskişehir'e İtilaf askerleri sevk edilmeye başlandı[198]. 20. Kolordu'nun 2 Eylül 1335/1919 tarihli istihbarat ve âsâyiş raporlarına göre "Eskişehir'deki İngiliz taburunda görevli 130 muharip İngiliz ve bunlara eşlik eden 50 Rum 26-28 Ağustos'ta Dersaadet'e hareket etmiş ve yerine 28 Ağustos'ta takriben 600 mevcûdlu bir Hint taburu gelerek kasabanın güneydoğusuna yerleşmişti.[199]"

Ali Fuad Paşa, müfrezesine 9 Eylül 1919'da saat 22.00 de Eskişehir'e hareket edecek şekilde hazır olmaları emrini verdi[200] ve belirlenen saatte Polatlı'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. 12 Eylül sabahı saat 10.00'da Sivrihisar'a hareket etti. Yanında fırka kumandanına "bizim ordu" dediği, 100 atlı, iki ağır makineli tüfekten oluşan 1 süvari bölüğü, 200 mermiyi beraberinde götüren 1 seri ateşli cebel takımı, 1 istihkâm ve 1 muhabere takımından oluşan müfrezesi vardı[201].

Paşa'nın Ankara'dan ayrıldığı tarihlerde Batı Anadolu'da durum oldukça karışıktı. Eskişehir, Çorum, Afyonkarahisar ve Konya Millî Kongre'ye karşı bir direnç merkezine dönüşmüş, eski Bursa vilayeti ile İzmit ve Bolu sancakları da tarafsız kalarak direniş noktalarından gelecek sonucu beklemekteydi[202].

İstanbul Ünv. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı / Sarıkavak köyü.

[194] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** c. 2, MEB. Yay., İstanbul: 1991, s. 129.

[195] Ankara, Konya, Afyonkarahisar, Eskişehir, Kastamonu'da valiler ya da mutasarrıflar millî mücadele aleyhinde inanılmaz bir faaliyet sürdürmekteydi. Cebesoy, a.g.e., s. 223-229.

[196] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 30; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 146; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 265.**

[197] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 119; Genkur. ATASE Arşivi, İSH Kutu No: 40, Gömlek No: 128; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 129.**

[198] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 103, Gömlek No: 34.**

[199] İngilizleri bu girişimi sadece Eskişehir'le sınırlı değildi. Aynı zamanda Kütahya'daki askerlerin değişimi için buraya da 200 kişilik bir Hint birliği gönderilmişti. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 146.**

[200] Cebesoy, a.g.e., s. 222.

[201] Salâhi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri,** TTK., Ankara: 1995, s. 36.

[202] Cebesoy, a.g.e., s. 223-224.

a. Ali Fuad Paşa'nın Sivrihisar'daki Faaliyetleri

Ali Fuad Paşa yola çıkışlarının dördüncü günü, 13 Eylül de Sivrihisar'a ulaştı. (I. Eskişehir Harekâtı)[203]. Bu tarihlerde Eskişehir stratejik açıdan daha önemli bir konuma gelmişti. Nitekim Paşa, İngilizlerin muharip sınıf askerlerini yenilediğini ve takviye kuvvetler getirildiğini[204] öğrendi. Diğer yandan, İstanbul Hükûmeti'nin 20. Kolordu Kumandanlığı'na tayin ettiği Kiraz ön adıyla bilinen Hamdi Paşa ile iki fırka kumandanı Eskişehir'de bulunuyorlardı[205]. Kiraz Hamdi de Harbiye Nezâreti'ne çektiği telgrafta Ali Fuad'ın 300 süvari ve birkaç milis ile Ankara'dan hareket ettiğini bildirmekteydi[206].

İstanbul hükûmetleri tarafından atanan askerî kadrolardaki işbirlikçi tavır, aynı şekilde sivil idarede de devam etmekteydi. Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, Dâhiliye Nezâreti ve bölgedeki işgal komutanlarıyla görüşmeler yaparak Kuvâ-yı Millîye'yi engellemenin hesaplarını yapmaktaydı[207]. Ayrıca Sivrihisar'daki birliğin sayısı, amacı ile ilgili casusluk faaliyetleri de had safhadaydı. Ancak bunların çoğunluğu yakalanarak tutuklanmış, bazılarından da karşı propaganda için yararlanmak yoluna gidilmiş ve istenilen haberlerin ilgili yerlere ulaştırılması sağlanmıştı[208]. İşte tüm bunların farkında olan Ali Fuad Paşa, yapılacak hareketin çok etkili ve kuvvetli olması gereğine inanıyordu[209].

TİTEA, Kutu No: 35, Gömlek No: 8.
Sivrihisar'ın tepeden görünüşü.

[203] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2.nci Kısım,** s. 72.
[204] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 146;** Bölgenin İngilizler tarafından tahkim edildiğine dair 5. Kolordu raporu için bkz. **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 266.**
[205] Cebesoy, a.g.e., s. 228.
[206] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 111.**
[207] Cebesoy, a.g.e., s. 236.
[208] Y.a.g.b.
[209] Cebesoy, a.g.e., s. 229.

TİTEA, Kutu No: 28, Gömlek No: 1.
Sivrihisar Saat Kulesi.

Ali Fuad Paşa Eskişehir'in Millî Kongre' ye bağlanması, şehirdeki İngiliz birliklerinin bölgeden uzaklaştırılması amacıyla bir plân hazırladı. Bu plana göre;

1- Eskişehir'in dışarıyla olan bütün haberleşmesi ile demiryolları ulaşımı süratle kesilecek,
2- Millî istekleri kabul ettirebilecek kuvvet ve kudretin sağlanması amacıyla halk işbaşına çağrılacak, bunlar millî ve askerî müfrezelerle takviye edildikten sonra bir kısmı da İnönü doğusunda toplanacak,
3- Bu önemli icraatımız esnasında hareketimizin millî ve dahilî olduğu ve hiçbir yabancı kuvveti hedef almadığı hakkında kesin teminat verecektik. Fakat bu teminata rağmen yabancı kuvvetlerin milletle hükûmet arasına girmeye, hükûmeti tutmaya ve iç işlerimize karışmaya ve mütâreke hükümleri aksine bir harekete kalkışırlarsa bunu savaş nedeni sayacaktık. Böylece milletleri Dünya Savaşı'ndan sonra ikinci bir savaş felaketinden kurtarmak amacıyla yabancı müfrezelerin silahlarını alacak, haince planlarını uygulayamayacakları bir bölgeye çıkaracaktık.
4- Tamamen millî olan bu icraat bir direnişle karşılaşmazsa Eskişehir Kongre'ye bağlanacak, daha sonra da Eskişehir ile İstanbul arasında Eskişehir'in durumuna düşmüş olanlar var ise, onlara karşı da aynı hareket tekrarlanacaktı. Bu hareket, merkezî hükûmet millî talepleri kabul edinceye kadar devam edecekti.

Ali Fuad Paşa, 13/14 Eylül gecesi Beypazarı, Mihalıççık, Sivrihisar, Seyitgazi, Afyonkarahisar, Uşak vs bölgelerden toplanacak olan halk ve müfrezelerin Eskişehir etrafında hangi gün, hangi mevkilerde bulunması lazım geldiğine dair gerekli emirleri verdi. Bu plana göre, Keskin-Bozdağ-Ağapınar-Kızılinler Paşa tarafından işgal olunarak Eskişehir tecrit edilecekti. Eskişehirlilerle ikinci alayın birinci taburu Keskin ve Bozdağı'na; Beypazarlılar, Ağapınarı'na; Mihalıççıklılar, Kanlıpınar'a geleceklerdi. Sivrihisar, Seyitgazi, Aziziyeliler ve Fuad Paşa'nın beraberinde getirdiği süvari bölüğü ve cebel topçu takımı Eskişehir-Seyitgazi arasında, Uşak ve Kütahyalılarla diğer bölgelerden gelecekler İnönü doğusunda harekete geçecek olan Millî kuvvetleri oluşturacaklardı. Eskişehir merkezi hariç, şehrin çevresindeki idari açıdan kendisine bağlı tüm bölgeler hem Eskişehir, hem de İstanbul ile haberleşmeyi kesmişlerdi[210].

Bu planın uygulamaya konulmasının ilk aşaması Eskişehir'in dışarıyla bağını kesmek amacıyla kentin demiryolu bağlantılarının bombalarla havaya uçurulmasıydı. İlk aşamada Balıklı köprüsü tahrip edildi[211]. Bunu diğer köprü ve stratejik noktalara yapılan müdahaleler izledi. Bu olaylar üzerine gerek Eskişehir'deki İngilizler, gerekse onlarla işbirliği içerisinde olan Mutasarrıf Hilmi Bey ve 20. Kolordu'ya İstanbul tarafından atanan Kiraz Hamdi Paşa telaşa kapıldılar[212]. 14 Eylül 1919'da Ali Fuad Paşa, Sivrihisar'dan Heyet-i Temsiliye'ye çektiği 502 şifre sayılı telgrafta:

1- Sivrihisar ve Mihalıççık ilçeleri, Eskişehir'in İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesinceye kadar bağımsız olarak vazife göreceklerini,
2- Buradan 14 Eylül'de birkaç bin kişilik millî bir kuvvetle Eskişehir'e hareketle kongre kararlarını uygulamak hususunda gayret sarf edeceğini, bu teşebbüste askerî müdahaleyi gerektirmeyecek bir hareket tarzı esas olarak kabul edildiğini,
3- Konya Valisi Cemal'in işten uzaklaştırılmasının henüz mümkün olmadığını, bu işin kongrece ele alınmasının gerekli görüldüğünü,
4- Aydın cephesinde muktedir bir komutan bulunmadığından eğer mümkün ise Albay Refet'in gönderilmesinin uygun mütalâa edildiğini,

[210] Cebesoy, a.g.e., s. 229.

[211] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 106;** Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 17. Bu tedirginlik Amerikan gizli belgelerine de yansıdı. Amerikan Elçiliğindeki Komiser Ravndal'ın Dışişlerine çektiği telgrafta, köprünün bölgeye kendilerini yerleştirmeye çalışan kuvvetler tarafından uçurulduğunu vurguladı. Hatta Millîyetçilerin İstanbul Hükûmetini devirmeden kış gelirse Millîyetçi akımın çözülebileceği de belirtildi. Bkz. Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları,** Millîyet Yayınları, 1978, s. 46.

[212] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 17.**

TİTEA, Kutu No: 28, Gömlek No: 27.
Sivrihisar Kurşunlu Camii.

5- Ankara-Eskişehir demiryolu üzerinde ve Sarıköy civarındaki büyük demiryolu köprüsünün tahrip edildiğini bildirdi[213].

Diğer taraftan Ali Fuad Paşa'nın Ankara'dan hareket ettiği ve Sarıköy civarında köprünün tahrip edildiği haberini alan Eskişehir'deki 5. Kolordu Komutanı (Kiraz) Hamdi Paşa durumu Harbiye Nâzırı'na bir şifreyle bildirdi ve şu konuları da ekledi[214]:

"1-Beylikköprü'nün tahribi için Sivrihisar'daki taburdan bir müfrezenin yola çıkarılmış bulunduğunu,

2- Eskişehir'de durumun sakin olduğu, mevki komutanı Yarbay Atıf'ın İngiliz işgal kuvvetlerince tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi emri verilmesi üzerine[215] daha önce Ankara'ya sevki emredilen Eskişehir'deki 24. Fırka 2. Alay 1. Tabur erlerinin tamamen dağıldığı[216] ve geri kalan bir subay ile 25 er'in Bektaşpınar'a çekilmeye mecbur kaldığı,

3- Ankara halkının, millî mukavemet hareketine katılmak istemediği fakat millî kuvvetlerin baskısından korktuğu,

4- Seyitgazi'de emniyet kuvvetleriyle çarpışan Yarbay Arif'in 24. Tümen birliklerinde alay komutanlığı yapmasının dikkati çektiği, gereken tedbirlerin alınacağı"

Sarıköy civarındaki demiryolu köprüsünün 24. Tümen tarafından tahrip olunması üzerine İngiliz Generali Milne, Harbiye Nezâreti'ne müracaat ederek, demiryolunun askerî birliklerce korunmasını, aksi halde kolordu komutanının sorumlu tutulacağını ihtar etti[217].

General Milne, ayrıca köprünün onarımına girişildiğini, ancak İngiliz askerlerine silahlı çeteler tarafından ateş açılması üzerine tamirattan vazgeçildiğini, bu konuda teminat verilirse köprünün tamiratına devam edileceğini ve ticari nakliyatın yeniden başlaması için emir vereceğini söyledi[218]. Harbiye Nâzırı da Milne'ye verdiği yanıtta Eskişehir-Ankara hattındaki önemli köprülerin korunması ve hat üzerinde nakliyatın sağlanması konusunda 20. Kolordu Kumandanlığına emir verdiğini, tahrip edilen köprünün tamiriyle nakliyatın yeniden başlamasına izin ve emir verilmesini istedi[219].

Eskişehir Mıntıka Kumandanı Miralay Abbas Bey de demiryolunun korunması ile ilgili bazı tedbirler aldı. Buna göre, " Ankara-Eskişehir hattı, Mıntıka Kumandanlığı kıtaları tarafından gözetim ve koruma altında olacak ve köprülerin ikmal ve tamiratı ve trenlerin gidiş-gelişi emniyet altına alınarak, 2. Alayın 1. Taburu Eskişehir- Beylikköprü hattını muhafaza edecek; bu hattaki belli başlı köprülerde onar kişilik posta bulundurulacak; bu postaların bağlı bulunduğu bölük de Alpuköy'de bulunacak; bu postalar köprüleri daima kontrol altında ve muhafazada bulundurmakla beraber, her posta her gün öğle vaktinde yekdiğeriyle birleşip, hattı muayene etmek ve haberleşmek üzere hat boyunca birer veya ikişer neferlik posta gönderecekler. Hat veya bir köprünün tahrip olması hâlinde en yakın demiryolu istasyonuna bilgi verilecek"[220].

Eskişehir'in çevre ile irtibatını kesme girişimi sadece Balıklı Köprüsü ile sınırlı kalmadı. Önemli noktalardaki karayolu köprüleri de işlevsiz kılındı. Gerçekleştirilen eylemlerle ilgili abartılı haberler de artarak devam edince, Eskişehir'deki işbirlikçi mutasarrıf ve komutanda da telaş had safhaya ulaştı.

[213] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 134; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 70; Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım, s. 72; Cebesoy, a.g.e., s. 230-231.**

[214] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım, s. 92.**

[215] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 133.**

[216] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 34;** ATASE Arş., Kl. 48, D. (15) 185, Fh. 4, 4-1' den Sarıkoyuncu vd. a.g.e., s. 18.

[217] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 11.**

[218] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 53;** ATASE Arş., Kl. 48, D. (15) 185, Fh. 25' den Sarıkoyuncu vd. a.g.e., s. 18.

[219] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 34; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 34;** ATASE Arş., Kl. 48, D. (15) 185, Fh. 27' den Sarıkoyuncu vd. a.g.e., s. 18.

[220] ATASE Arş., Kl. 328, D. (15) 11, Fh. 27-2' den Sarıkoyuncu vd. a.g.e., s. 18.

b. Eskişehir'deki 20. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa'nın Korkusu ve Görevinden İstifası

Ali Fuad Paşa, Ankara ve Eskişehir çevresinde, İstanbul Hükûmeti ve işgal devletlerinin çıkarlarına ters hareketleri sonucunda hükûmet tarafından görevden alınmış yerine vekâleten Hulusi Paşa tayin edilmişti. Ali Fuad Paşa'nın komutayı Hulusi Paşa'ya vermemesi üzerine Paşa görevi yapamayacağını İstanbul'a bildirmiş; bunun üzerine 20. Kolordu'nun başına Kiraz lakaplı Hamdi Paşa atanmıştı.

Hamdi Paşa göreve geldiği andan itibaren Millî Mücadele'ye karşı bir tavır almış ve bu sorunda İngilizlerle işbirliği yapmaktan da geri durmamıştı. Hatta, Kuvâ-yı Millîye birlikleriyle olası çarpışma durumunda devlet politikası gereği İngilizlerden yardım alınıp alınmayacağı konusu ile ilgili hükûmete soru bile sormuştu.

Kiraz Hamdi Paşa'nın bu faaliyetleri Ali Fuad Paşa'nın daha hızlı harekete geçmesine sebep oldu. Paşa, Sivrihisar'a 14 Eylül 1919'da Sivas'ta Kongre Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderdiği raporda, "…Kumandası altındaki birliklerle Sivrihisar'a geldiğini, her tarafta olağanüstü hüsnü kabul gördüğünü (çok iyi karşılandığını), buradan birkaç bin millî efrat alarak Eskişehir'e hareket edeceğini, planı tamamen uygulamaya çalışacağını ve bu işe asker karıştırmayacağını..."[221] bildirdi.

Sivrihisar'a gelişinin ertesi günü 20. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilen Kiraz Hamdi Paşa ile beraber Eskişehir'e gelen Dr. Tevfik Rüştü Bey, Ali Fuad Paşa'yı telefonla arayarak görüşme isteğinde bulundu. Tevfik Rüştü Bey, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu iken geçici olarak tahliye edilmiş ve bu arada tesadüfen Kiraz Hamdi Paşa ile tanışarak onunla beraber Eskişehir'e gelmişti. Görüşme isteği Ali Fuad Paşa tarafından kabul edilen Tevfik Rüştü Bey, o gün akşam bir araba ile Sivrihisar'a geldi. Yapılan görüşmede Ali Fuad Paşa, Tevfik Rüştü Bey'e "Hamdi Paşa ile görüşme kapısını açmak istemiyorum. Kendisine söyleyin. Eskişehir'e kadar yolculuğunuzda Padişaha karşı halkta bir hürmetsizlik duydunuz mu? Hayır. Millet hem Padişahın hem de kendisinin istikbalinden endişe ediyor. Böyle bir zamanda Damat Ferit Paşa'ya güvenmesinler. Milletin güvenini kazanmış ve kontrolünü kabul edecek olan şahsiyetli bir kişiye hükûmet kurma görevi versinler. Barış görüşmelerine giden delegelerimiz geleceğimiz hakkında konuşurlarken milletin azim ve varlığından güç alsınlar, bunu inkâra kalkmasınlar. Çünkü Avrupa devlet adamları kendi kamuoylarından çekindikleri için milletlerin hukukunu genellikle korur gibi görünüyorlar" dedi ve bunları Hamdi Paşa'ya anlatmasını, onun da İstanbul'a gidip durumu Padişaha arz etmesini istedi[222].

Ali Fuad Paşa konuşmasının devamında, "Doktor, hareketimizin gerçek cephesi bu değildir. Hamdi Paşa'ya tekliflerimizi kabul ettirecek olursak sadece Eskişehir içerisinden muzır bir şahsiyet eksilecek, gerçek faaliyet ve çabalarımızı İngiliz işgali altında bulunan Eskişehir'i biz dışardan sarar ve baskı uygularken siz de içerde millî teşkilata elinizden geldiği kadar yardım etmelisiniz. Vatana hepimizin borcu var." Dedi. Yorgun ve zayıf bünyesi birden bire gerilip, gözleri parlayan Dr. Tevfik Rüştü Bey: "Sizi temin ederim ki paşam, ben Anadolu'ya millî bir vazife için geldim. Hamdi Paşa benim için bir araçtan başka bir şey değildi. Bundan sonra Anadolu'da kalacağım. Hareketinize canla başla katılacağım." diyerek ertesi gün Sivrihisar'dan ayrıldı[223].

Ali Fuad Paşa'nın 14 Eylül 1919 tarihli telgrafıyla aynı gün, Eskişehir'deki Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta Eskişehir ve çevresinde yaşananları ve yapılması gerekenleri şu şekilde vurgulamaktaydı[224]:

[221] Cebesoy, a.g.e., s. 230.

[222] Cebesoy, a.g.e., s. 231-232.

[223] Cebesoy, a.g.e., s. 233-234.

[224] **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,** Vesika: 1072.

Harbiye Nezâreti **Elden Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye**
Nezâret Şubesi **Reisi Paşa Hazretlerine**
Şifre Kalemi **Takdim edilmiştir**

15/9/35

Nâzır Paşa Hazretlerine takdim edildi.

Eskişehir'den Harbiye Nezâret-i Celîlesine

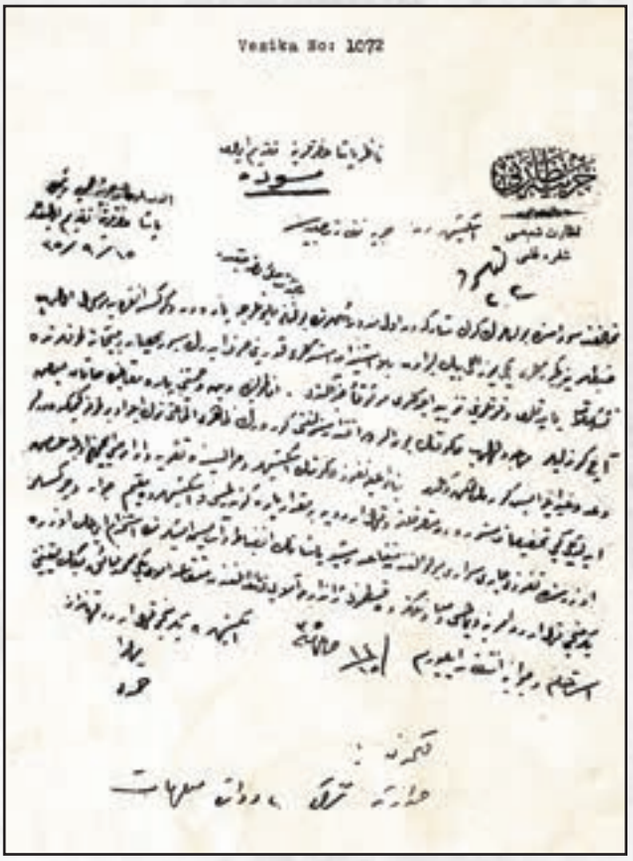
Bizzat hâlolunacaktır.

Muhalefet sevdasında bulunanların gerek mütârekeden evvel müdevveren ellerinde bulunan milyonlarca paradan ve gerekse Ankara'ya mersûl olup zabıtlarına geçirdikleri iki-yüzelli bin liradan bilâ -istizan istedikleri kadarını sarf ederek, Sivrihisar ve Haymana taraflarında teşkilat yaptıkları ve kuvvetlerini tezyîd eyledikleri mevsûken haber alındı. Anadolu'da din ve hamiyetini para mukabilinde satan bazı açgözlüler mevcûd olup, hükûmetin buralarda iktidarsızlığını görerek zâhirî itaati terk ile öbür tarafa geçmektedirler. Vaad-i ıyd ile iş görmek mümkün değildir. Binâen-aleyh nüfûz-ı hükûmetin Eskişehir ve havalisinde takviye ve idamesi için evvelce arz edildiği gibi tahsisât-ı mestûreden mutasarrıflığa ve kolorduya bir miktar para gönderilmesi ve Eskişehir'de mukîm ve civar Çerkesler üzerinde nüfûzu câri Süvari Mîrlivâlığından[225] mütekâit Reşit Paşa'nın inzibat ve âsâyiş işlerinde istihdam edilmek üzere 20. Kolordu emrine verilmesi ve muavinliğine de Kastamonu Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan mütekâyit Alay Beyi Mehmet Faik Bey'in ta'yînini istirhâm ve cevabını intizâr eyliyorum.

14 / 15 / Eylül 35
Eskişehir'de Yirminci Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ
Hamdi

Böylece Hamdi Paşa Harbiye Nezâretine Millî Mukavemet taraftarlarına karşı yeni bir teşkilat kurulmasını önermekteydi.

Bu sıralarda, Sivas Kongresi kararlarının uygulanması

Vesika No: 1072

sonucu, sekiz vilayet ile beş kolordu komutanlığı Heyet-i Temsiliye'ye bağlılık gösterdi ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı cephe aldı. Bu durum, İstanbul Hükûmeti'nde bazı çözülmelerin belirmesine sebep olmakla beraber, gerek İngilizlerin ve gerek Damat Ferit Paşa'nın müdahaleleriyle daha sert tedbirlerin alınmasını gerektirdi. Alınması düşünülen önlemler arasında; bir kısım halkın askere alınması, hatta Ermenilerden ücretli ve gönüllü asker sağlanması, bazı istasyonlardaki İngiliz birliklerinin takviye edilmesi ve gerektiğinde Heyet-i Temsiliye taraflılarına karşı silahlı müdahalenin kararlaştırılması gibi başlıca konular yer almaktaydı[226].

Eskişehir merkezli ve iki taraflı bu mücadele her geçen gün daha çözülmez bir hâle gelmekteydi. İstanbul Hükûmeti'nin kentteki yöneticileri tüm korkularına rağmen nüfûzunu kaybetmek istemiyordu. Hatta her türlü önlemi

[225] Metindeki bu rütbe Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 19'da "Kaymakamlık (Yarbay) olarak verilmiştir. Oysaki belgenin orijinalinde hem Türkçe hem de Osmanlıca metinde "Mîrlivâ (Tuğgeneral ile Tümgeneral arası) olarak geçmektedir. Belgenin orijinalli sağ üst köşede verilmiştir.

[226] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 93; Cebesoy,a.g.e., s. 234-235.

alarak Eskişehir'deki etkinliğini arttırmaya çalışmaktaydı. Heyet-i Temsiliye ve onun bölgedeki temsilcisi Ali Fuad Paşa ise, bir yandan İstanbul hükûmetleri ile onun bölgedeki görevlilerinin eylemlerine, diğer yandan bunların temel dayanağı olan İngiliz güçlerinin kentteki işgalci davranışlarına engel olma gayreti içerisindeydi. Fakat daha da önemlisi ise, İstanbul hükûmetlerinin yöneticileri tarafından kandırılmaya çalışılan Eskişehir ve çevresi halkını Kuvâ-yı Millîye saflarına çekmeye çabalamaktaydı. Bu bölgelerin idari amirlerine gönderilen telgraflarla İstanbul ile haberleşmesini kesmeyen Eskişehir merkezi ile irtibatın kesilmesi istendi[227]. Ali Fuad Paşa'nın bu çabaları da sonuç vermede gecikmedi: Eskişehir Sancağı'nın Mihalıççık[228] ve Sivrihisar[229] kazaları Sivas Kongresi'nin " İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükûmeti ile münasebeti kesme kararı"na uyarak 15 Eylül 1919'da Eskişehir, İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesinceye kadar merkez Livâ (Eskişehir) ile bağlarını kestiklerini bildirdi[230].

Gelişen bu yeni durumu Kiraz Hamdi Paşa Harbiye Nezâreti'ne şu şekilde haber verdi:

TİTEA, Kutu No: 28, Gömlek No: 35
Sivrihisar Alemşah Medresesi

[227] **TİTEA, Kutu No: 304, Belge No: 53; TİTEA, Kutu No: 304, Belge No: 32.**

[228] "Mihalıççık Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye ve Belediye Reisi Necip Bey'in, Kaza ahâlîsinin hükûmet-i Merkeziyeyi tanımadıklarını, vatan ve milletin kurtuluşu için çalışacakları konusunda aldıkları kararı 20. Kolordu Kumandanlığına bildirmeleri" bkz. **TİTEA., Kutu No: 304, Belge No: 23.**

[229] **TİTEA., Kutu No: 304, Belge No: 30.**

[230] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-1;** Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2. Kısım, s. 94; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** c. 2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara: 1984, s. 109; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 19'da kazaların Eskişehir'den bağlantısını kesme tarihi olarak 17 Eylül 1919 olarak verilmektedir. Oysaki TİTE Arşivi'ndeki Mihalıççık Müdafa-i Hukuk Reisi ile Sivrihisar Kaymakam Vekili'nin telgrafları Eskişehir merkezi ile bağlantının kesilmesinin 15 Eylül 1919 olduğunu kanıtlamaktadır.

Harbiye Nezâreti

Nezâret Şubesi

Şifre Kalemi

Eskişehir'den

Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifredir

Eskişehir Sancağı'nın Mihalıççık ve Sivrihisar kazaları da kongre mukarreratına tâbiiyetle merkez livâdan alakalarını kesmişlerdir. Sivrihisar ellerindedir. Mihalıççık için ma'lûmât-ı kat'iye yoksa da kaymakamın alakasını kestiğine dair telgraf çekmesi, orayı da dâ'ire-i nüfûzlarına aldıklarını ispat eder şu saate kadar alınan ma'lûmât yanlarında ikiyüz kadar süvari olduğunu ve bir batarya topla, kırk araba cephanenin ve dümdar olarak bir hayli cephanenin gelmekte olduğundan ibarettir. Eskişehir'in Sivrihisar'a civar kurâ halkı kazadan çıkartılan jandarma ve asker müfrezeleriyle kendilerine iltihaka, hükûmete karşı muhalif vaziyete icbar edilmektedir. Halk ise hükûmetin zaafından ve muhaliflerin bilahare îkâ'a muktedir olacakları fenalıklardan tevahhûş ile tav'an ve kerhen iltihaka mecbur oluyorlar. Yine Eskişehir'de kuvvet olmadığından ve muhaliflerin günden güne tezyîd-i kuvvetle tehdidâtta bulunmalarından ahâlî hâl-i heyecandadır. Hatta bazıları ailelerini Dersaadet'e göndermeye kalkışmışlardır. Bu ahval hasebiyle ticaret ve nakliyat hemen kâmilen durmuştur. Mu'teberân ve eşrâf-ı hükûmete her vechile zahîr olacaklarını söylüyorlar ise de muntazam bir kuvvet ve cem edilecek efradı teçhiz ve teslîh edecek eslîha ve cephane olmadıkça bittabî bunların müzâheretinden istifade olunamaz. Ahvâl-i hâzıraya karşı tedâbir-i lazıme ittihaz edebilmek için elde lâ-ekall bir tabur muntazam nizamiye askerine ve hükûmetin talimat-ı kat'iyyesine ihtiyaç vardır. Burada ahâlîyi teheyyüç ve tergîb ederek beşaltı yüzkişilik bir kuvvet tedariki me'mûl ise de bunları teslîh edecek altıyüzelli ma'a-cihâz cephane ve Rus tüfengi İngilizlerin elinde olup bu silahları talep ettiğimizde verip vermeyecekleri de meşkûktur. Maa-hazâ bu suretle teşkil ve teslîh olunacak efratla muhalifine karşı hareket halinde, hainler islâmı yekdiğerine kırdırıyorlar ve İngiliz kuvvetlerinin müdahalesi halinde mürettibler İngiliz parasına müstagrık olduklarından milleti İngilizlere ezdiriyorlar, diyecekleri de irade-i beyândır. Binâen-aleyh sefk-i dimâ-i müslimîne meydan verilmemek üzere her hususta mücerreb olan Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'e ümerâdan emredin, birisi terfîk evvela Sivrihisar'a ve daha sonra da Sivas'a kadar göndererek müdavele-i efkârda bulunmak ve muhaliflerin ahvâl ve harekâtına ve makasidine yakından vâkıf olmak ve belki de bunların tarîk-i savâba imâlelerine ve hiç olmazsa teşebbüsât-ı hâzıralarının tahdidine çalışmak münasip görülüyor.

Eskişehir'de bin mevcûdlu bir İngiliz taburu vardır. Mutasarrıf Bey'in buradaki kontrol zabitiyle vukû' bulan mülakatında, muhaliflerin Eskişehir'e gelemeyeceklerini ve geldikleri halde taraflarından kat'iyyen askerle def'leri cihetine gidileceğini beyân etmiş ise de gerek taraf-ı âlilerinden ve gerekse Dâhiliye Nezâreti'nden İngiliz kuvvetlerine istinad edilip edilmeyeceği hakkında bir iş'âr olmadığından ve devletin bu bâbtaki siyasetine vâkıf olmadığımızdan bir gûna metâlipte bulunulamaz.

Ancak ne tahriren ne de âhar suretle beyâna cür'et edemeyeceğim bazı teşebbüsât-ı hafiyyeyi ve teşvikat-ı hariciyeyi bizzat gelip şifahen arz etmeyi vicdan-ı diniye ve millîye ve Osmaniyeden addediyorum. Bu hususta nazar-i dikkat-i devletlerini celbediyorum. Üç günde görüşüp yine Eskişehir'e avdet etmek üzere Dersaadet'e azimetime müsaade buyrulmasını istirham ve bu suretle azimet ve avdetimin hiçbir su-i te'sir ve tefsire uğramayacağını ve kolordu heyetinin burada kalacağını ma'rûzdur.

17 Eylül 335

Eskişehir'de Yirminci Kolordu Kumandanı

Mîrlivâ

Ahmed Hamdi[231]*"*

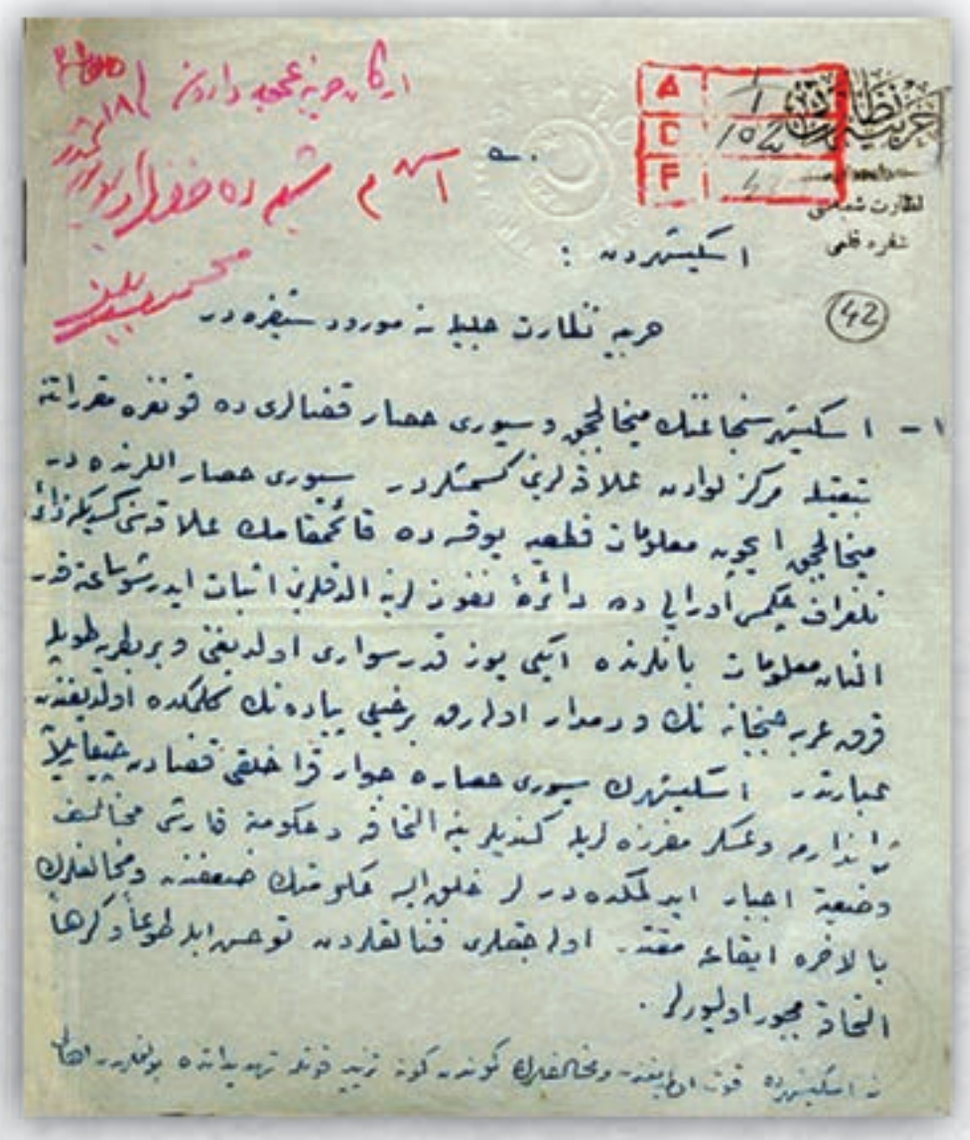
Hamdi Paşa'nın telgrafından da anlaşılacağı üzere bu hainçe planları yanında daha anlatamadığı ya da bizzat gelip anlatmak istediği planları da vardı. Bu nedenle Harbiye Nezâreti'ne üç günlüğüne İstanbul'a gelmesi için izin verilmesi ile ilgili bir telgraf göndererek nezâretin yanıtını telgraf başında beklediğini İstanbul'a bildirdi[232].

[231] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-1-2-3;** ATASE Arş., Kl. 185, D.(20) 90, Fh. 128'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 19-20.

[232] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3647, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-4.**

Ancak Harbiye Nezâretince, telgraf başında bekleyen Hamdi Paşa'ya aynı tarihte verilen yanıtta, "Kolordu mıntıkasının bilinen nezaketine ve önemine istinaden, bulundukları yerden bir dakika bile ayrılmasının caiz olmayacağı, önemli hususların acele telgrafla ve tafsilatın postaya verilmek suretiyle ve icab ederse bir subay vasıtasıyla gönderilmesi istenerek[233] Kiraz Hamdi Paşa'nın İstanbul'a gelmesine izin verilmedi.

Ali Fuad Paşa'nın bölgede etkinlik alanını her geçen gün genişleterek Eskişehir'e yaklaşmasından da korkuya kapılan Hamdi Paşa Harbiye Nezâreti'ne yazdığı şu telgrafla görevinden istifa etti[234].

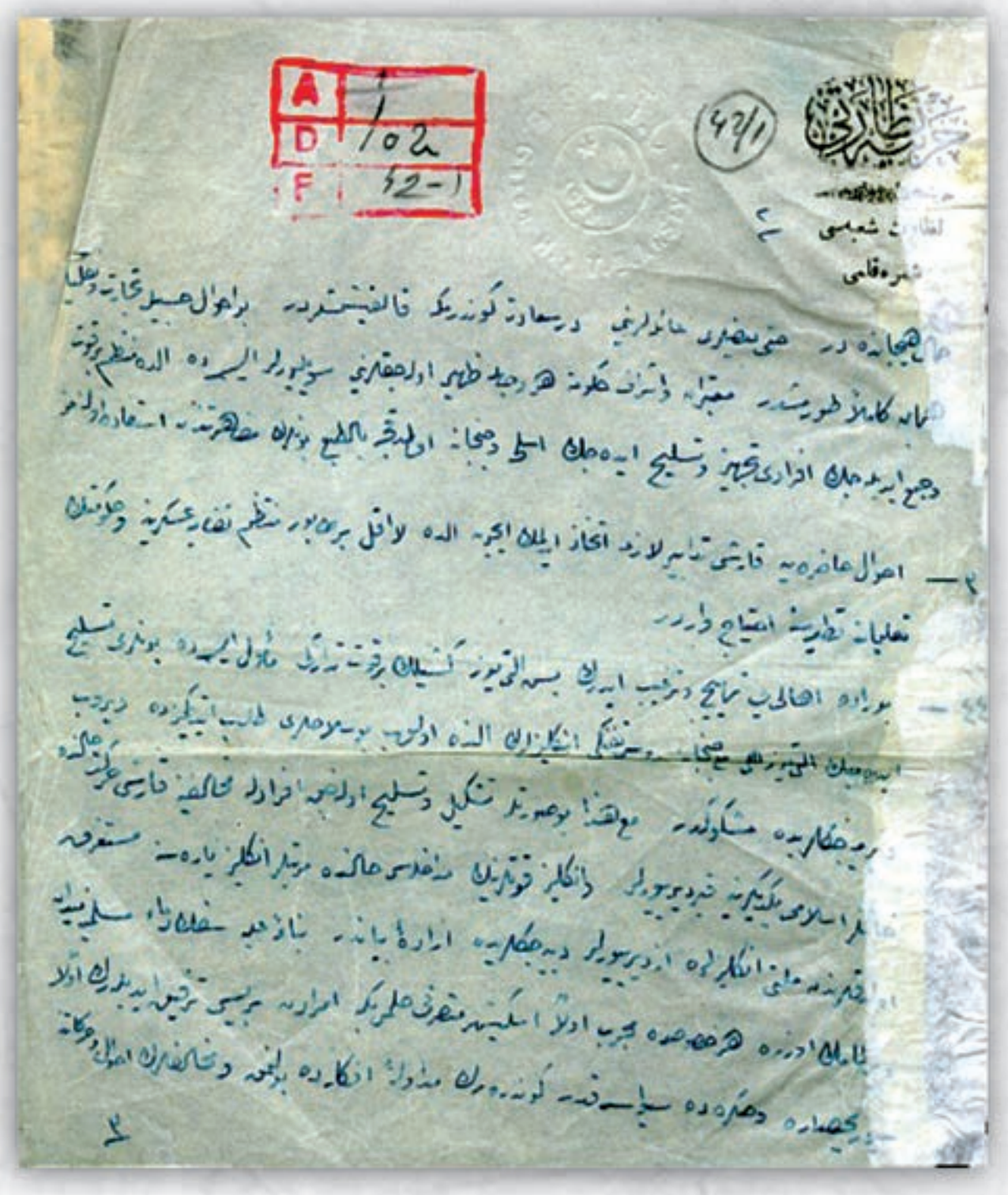

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3647, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-1.

Eskişehir'de Yirminci Kolordu Kumandanı Mîrlivâ Ahmed Hamdi'nin Eskişehir'deki son durumları açıkladığı Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazısı 1.

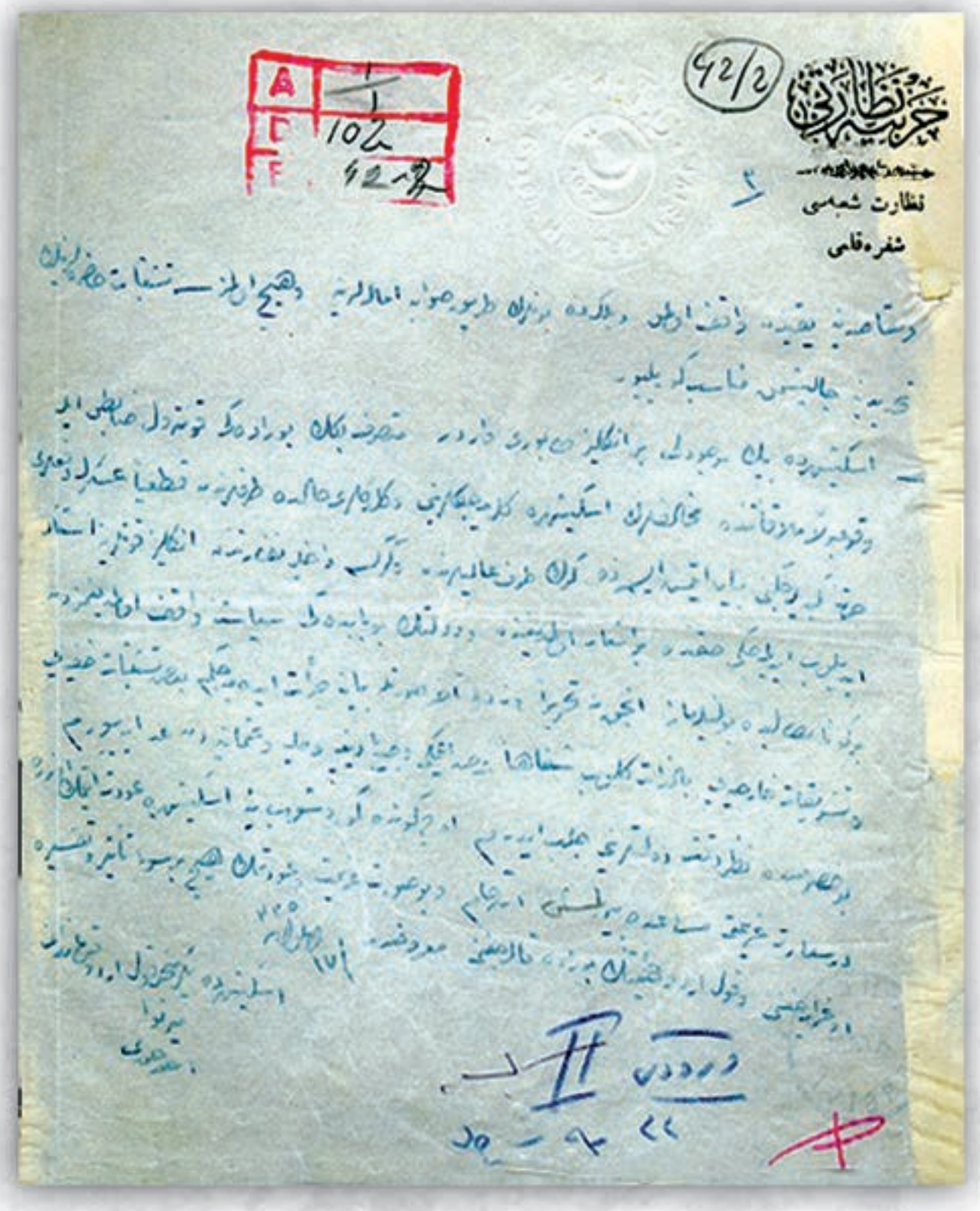
[233] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No:, Kutu No: 62, Gömlek No: 46;** ATASE Arş., Kl. 48, D.(15) 185, Fh. 18'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 19-20.

[234] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 2948, Kutu No: 196, Gömlek No: 219.**

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3647, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-2.

Eskişehir'de Yirminci Kolordu Kumandanı Mîrlivâ Ahmed Hamdi'nin Eskişehir'deki son durumları açıkladığı Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazısı 2.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3647, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-3.

Eskişehir'de Yirminci Kolordu Kumandanı Mîrlivâ Ahmed Hamdi'nin Eskişehir'deki son durumları açıkladığı Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazısı 3.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3647, Kutu No: 25, Gömlek No: 17.

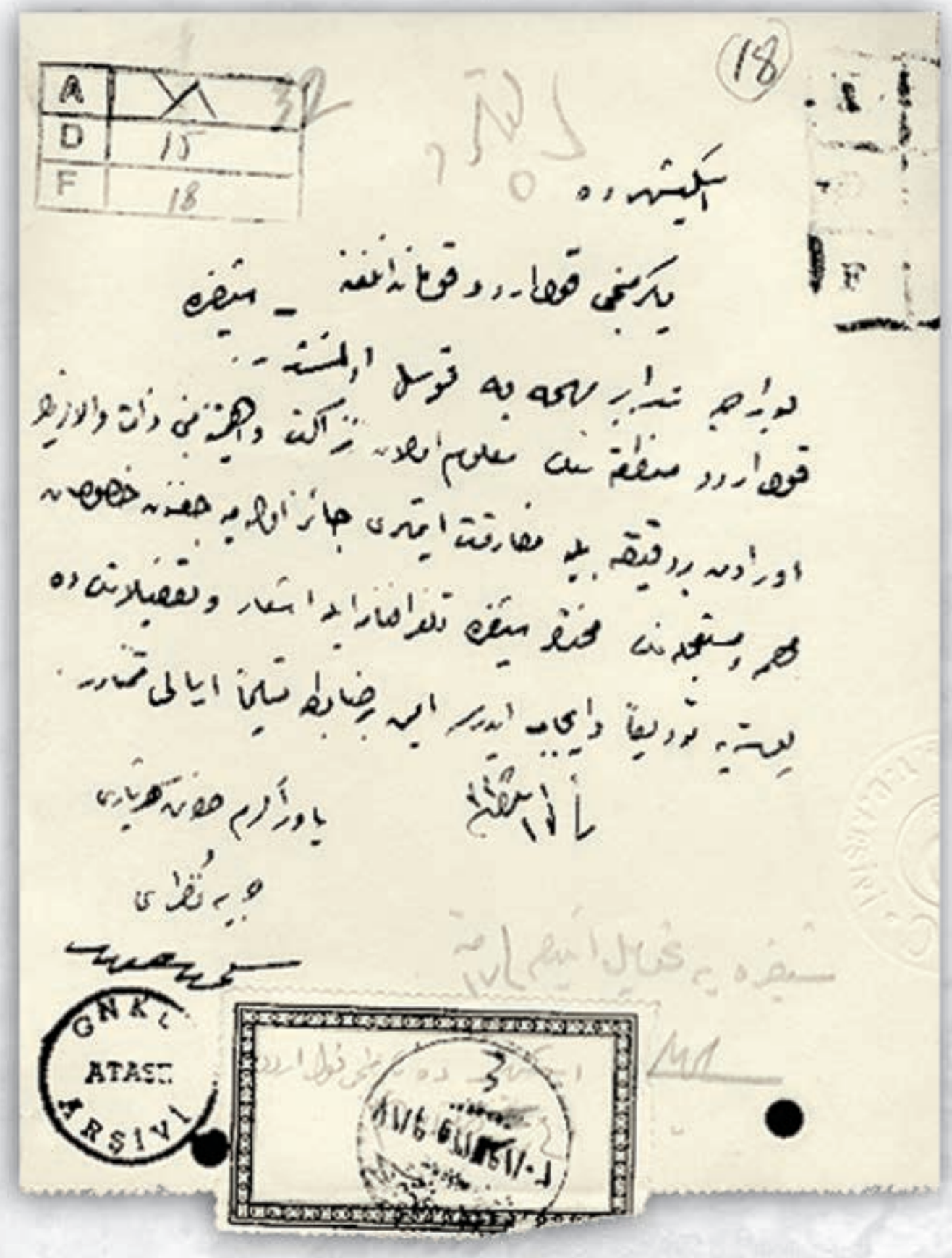
20. Kolordu Komutanı Mîrlivâ Ahmed Hamdi'nin Eskişehir ve çevresinde alınacak tedbirleri görüşmek için İstanbul'a gelmesine izin verilmesi isteği ile ilgili telgrafı.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye
Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Kolordu mıntıkası dahilindeki ahvali arz ve bu bâbdaki evrak ve vesâiki irâe itmek ve buna karşı ittihazı lazım gelen tedâbir derpîş edilmek içün üç gün müddetle Dersaadet'e gelmekliğim kat'iyyen lazımdır. Telgrafla bu hususatın arz ve ifham-ı imkânı yoktur. Bu azimetim hiçbir sû-i te'sir ve tefsîr husule getirmeyeceğini de arz eyler ve şimdi cevab-ı muvâfakatinize makine başında muntazırım. 17 Eylül

Eskişehir'de 20. Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ Ahmed Hamdi

Eskişehir'de

20. Kolordu Kumandanlığına

şifre

Buraca tedâbîr-i mühimmeye tevessül olunmuştur.

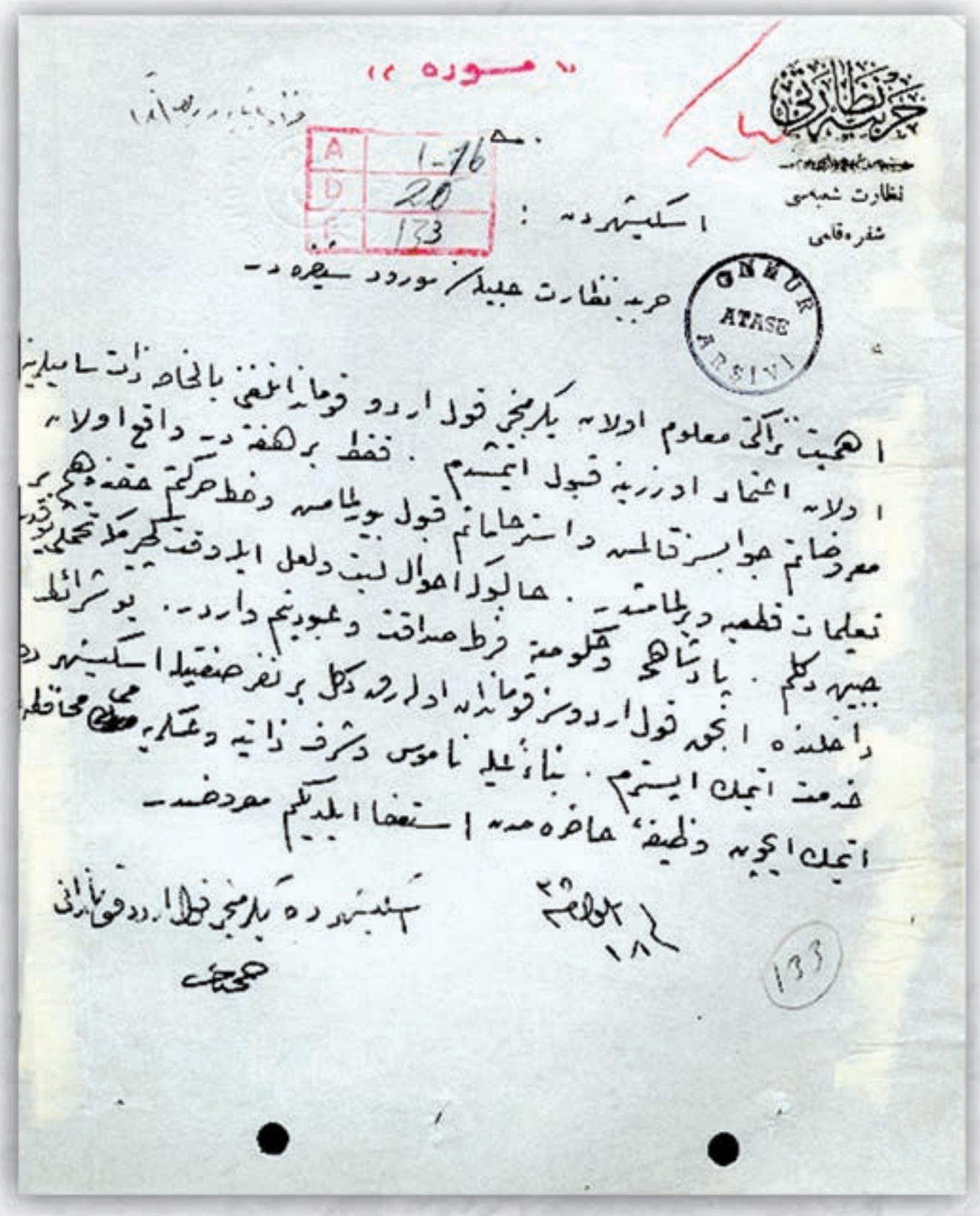
Kolordu mıntıkasının malûm olan nezaket ve ehemmiyetine mebni zât-ı vâlâlarının oradan bir dakika bile mufârakât etmeleri caiz olamayacağından hususat-ı mühime ve müsta'celenin muhtasar şifre telgrafname ile iş'âr ve tafsilatın da postaya tevdian ve icab ederse emin bir zabite teslimen irsali mütemennâdır.

17 Eylül 335

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 46.

Eskişehir 20. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa'nın İstanbul'a gelme isteğine karşı Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik imzalı verilen yanıt.

"موره"

حربیه نظارت جلیله‌سی

نظارت شعبه‌سی
شفره‌قلمی

A 1-76
D 20
E 133

اسکیشهره :

حربیه نظارت جلیله‌سی وردوسیله ده -

ONUR ATASE ARŞİVİ

اهمیت ذاتی معلوم اولان بارمنجی قول اردو قومانداسی بالخاصه ذات سامیلرینه
اولان اعتماد اوزرینه قبول ایتمشم . فقط برلکفه ده واقع اولان
معروضاتم جوابسز قالمسه دا استرحامانم قبول بویورلماسه وخطر حرکتم حقنده هیچ بر
تعلیمات ظلمیه ویرلمامشدر . حالبوکه احوال لیت ولعل ایله دوقتلرینی بوسرائط
جبیه دکلم . پادشاهی وملوکانه خط صداقت وعبودیتم داردر . بو سرائط
داخلنده انجق قول اردوسی قومانداسی اولدیغم دکل بر نفر صفتیله اسکیشهره
خدمت ایتمک ایستدم . بناءعلیه ناموس وشرف ذاتیه وعسکریه محافظه
ایتمک ایچون وظیفه حاضره مده استعفا ایلدیکم معروضدر -

اسکیشهره بارمنجی قول اردو قومانداسی

[illegible]

٢٩ تموز ١٨

133

Harbiye Nezâreti
Nezaret Şubesi
Şifre Kalemi

Eskişehir'den Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifredir

Ehemmiyeti nezaketi malum olan 20. Kolordu Kumandanlığı'nı bi'l-hâssa zât-ı samîlerine olan itimat üzerine kabul etmiştim. Fakat bir haftadır vâki olan ma'rûzâtım cevapsız kalmış ve istirhamatım kabul buyrulmamış ve hatt-ı hareketim hakkında hiçbir ta'limât-ı kat'iyye verilmemiştir. Halbuki ahvâl-i leyt-ü la'l ile vakit geçirmeğe tahammül yoktur. Cebin değilim. Padişaha ve hükûmete fart-ı sadakat ve ubûdiyetim vardır. Bu şerâit dahilinde ancak kolordusuz kumandan olarak değil, bir nefer sıfatıyle Eskişehir'de hizmet etmek isterim. Binâen-aleyh namus ve şeref-i zâtiye ve askerîyemi muhafaza etmek için vazife-i hâzıramdan istifa eylediğim ma'rûzdur.

18 Eylül 335/1919

Eskişehir'de 20. Kolordu Kumandanı
Hamdi

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 219.

Eskişehir'den Harbiye Nezâreti'ne gönderilen 20. Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa'nın istifa yazısı.

4. Ali Fuad Paşa'nın Mahmudiye'ye Gelişi

Ali Fuad Paşa, 17 Eylül 1919'da[235] karargâhıyla birlikte Sivrihisar'dan hareket ederek 18 Eylül'de Mahmudiye'ye geldi. Bu tarihte Seyitgazi nahiyesi de Sivas Millî Kongresi'nde alınan kararları kabul ederek Kuvâ-yı Millîye'ye katıldıklarını ve merkezle olan irtibatlarını kestiklerini Harekât-ı Millîye Komutanlığı'na gönderdikleri telgrafla bildirdi[236]. Geçilen her güzergâhta ve varılan her noktada bölge halkı tarafından sevinçle karşılandı. Mahmudiye, Eskişehir'in kırk kilometre güney doğusunda Çifteler Çiftliği'nin merkezi idi. O tarihlerde büyük bir kışlası ve bir de telgrafhanesi vardı. Paşa burada iki gün kaldıktan sonra karargâhını 20 Eylül'de Hamidiye köyüne nakletti. Aynı gün Mahmudiye ve Seyitgazi bucakları da Sivas Kongresi kararları gereğince Eskişehir'le bağlantıyı kesti[237].

Ulusal harekete katılım günden güne artarak devam etti. Mutasarrıf Hilmi Bey ve Kolordu Komutanı'nın, Dâhiliye, Harbiye Nezâretleri ve bölgedeki İngiliz komutanlarıyla yaptığı görüşmelerde ortaya koydukları önerileri gerçekten bir korkunun işaretleriydi[238].

Ali Fuad Paşa ise yapılanları dikkate almaksızın 20 Eylül 1919'da Eskişehir Harekâtı'nın anlam ve önemini belirten bir beyanname yayınladı[239]:

"Garbî Anadolu vilâyetleri namına Eskişehir civarına gelen Kuvâ-yı Millîye iğtişâş ve muhasama tevlidi maksadı ile değil, yalnız uzun zamandan beri Avrupa ve Amerika düveli mütemeddinesinin pek çok ihtilâl ve inkılâplardan sonra idare-i hükûmet hususunda kabul ettikleri hürriyet ve terakkiyatı beşeriyeyi kâfil (Milletlerin kendi mukadderatlarına hâkim olmaları) esası düsturuna uyarak sada-yı millîyeyi Padişah ve hükûmetine ve medeniyet âlemine duyurmağa geldik. Hareket tarzımız: Bağıralım! Fakat elimizi kaldırmayalım! Suretinde cereyan etmektedir. Fakat ağzımızı tıkayacak gayrı meşru eli de tutmak sarih hakkımızdır.

Malûm olduğu üzere de hükûmeti hazırayı temsil eden kabinenin bu terki asrında ve medeniyetinde her tarafta kabul edilmiş olan hâkimiyet-i millîye esasını ayaklar altına alarak her fırsattan istifade ederek sada-yı millîmizi boğmak ve en bariz hukuku millîyemizi pây-mal etmek hususundaki ısrarlı hareketleri, on bir senedir meşrutiyetle idare olunan ve binâen-aleyh diğer milletler gibi her nevi mukadderatına hâkim olmağı müdrik milletimiz nezdinde hükûmeti hazıranın ihlâlkârane teşebbüsleri akim kalmış ve cümlenin tahtı tasdikinde bulunan bu günkü vahdet ve azmi millî husule gelmiştir."

……..

Milletin menfaatlerini ayaklar altına alarak yalnız şahsi emellerini temin ve nezâret makamında ilânihaye icra-yı hükûmet hırs tamahını tatmin için millî hareketimizi harice karşı gayrı meşru bir tezebzüb ve iğtişaş halinde göstererek fikirlerinde temerrüt etmeleri milletin bilfiil müdahalesini intaç etmiştir.

Makam ve mevkiini muhafazadan başka hedef ve maksadı olmayan hükûmet-i merkeziyenin bu hareket tarzı karşısında milletin kendilerine itimat ve emniyeti kalmamıştır. Milleti temsil edecek bir hükûmet iktidar mevkiine gelinceye kadar, hükûmeti merkeziye ile alâkasını kesmesi, milletimizin tabîi ve meşru bir hakkı olduğu cümlece malûm bir keyfiyettir. Binâen-aleyh hükûmetin her gün endişelerimizi arttıracak mahiyette görünen gayri meşrû emellerine nihayet verilmek üzere bir an evvel işten el çektirilmesi hem Padişahımızın, hem milletin ve hem de ecnebî devletlerin menfaatleri iktizasındandır.

……

Bütün Anadolu vilayetleri Müslüman halkını bîhakkın temsil eden millî kongre kararlarına tevfikan teşkilatı asliyesini muhafaza etmek şartıyla Eskişehir'in hükûmeti merkeziye ile irtibat ve alâkasını kesmesini ve millî kongre heyet-i temsiliyesine merbutiyetini temin maksadıyla Es-

[235] 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa bu tarihte Erkân-ı Harp Riyâseti'ne gönderdiği yazıda 18 Eylül'de Mahmudiye'ye hareket edileceğini, oraya giremezlerse Hamidiye'de olacaklarını bildirmekteydi. Bkz. **TİTEA., Sıra No: 1041, Kutu No. 306, Belge No. 74.**

[236] Seyitgazi Nahiyesi'nin merkezle bağını kesmesi ve Kuvâ-yı Millîye'ye katılması ile ilgili Cebesoy, a.g.e., s. 240; **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 94; Ayferi Göze, **Ali Fuad Cebesoy**, Akçağ Yayınları, 1993, s. 98-99 vb. kaynaklarda 20 Eylül tarihi verilmektedir. Oysa ki **TİTEA., Kutu No: 307, Belge No: 74.** numaralı belgeye göre bu tarihin 18 Eylül 1919 olduğu anlaşılmaktadır.

[237] Cebesoy, a.g.e., s. 240; **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2 nci Kısım,** s. 94; Göze, a.g.e., s. 98-99.

[238] Cebesoy, a.g.e., s. 235-240.

[239] Cebesoy, a.g.e., s. 242-244.

kişehir'deki müslihane teşebbüslerimize muhalefette bulunulmamasını İtilâf Devletleri namına Eskişehir'de bulunan İngiliz askerî kumandanlarından son derece rica ederiz. İngiltere gibi kadîm ve hürriyetperver bir milletin Türk milletinin bu meşrû hareketine karşı hiçbir muhalefet tasavvur edemeyiz.

Eskişehir'e kadar tekmîl Anadolu resmen Heyet-i Temsiliye'ye kesbi irtibat etmiştir. Eskişehir'in garbındaki aksamın resmen millî kongreye bağlanıp bağlanmadığı hakkında henüz malûmat alamadık. Eğer buralarda bağlanmamış mıntıkalar varsa buralardaki ahâlînin fikir ve hissiyatça adem-i iştirâklerinden değil, belki de hükûmet-i merkeziyenin Garbî Anadolu'daki hainâne teşebbüsleri neticesi olarak mezkûr aksamda mevcûd İtilaf Kuvvetleri ile bir hadise zuhuruna meydan bırakmamak maksadıyladır. Mamafih bu hali muvakkaten, Anadolu'nun kâmilen yakın bir zamanda resmen Millî Kongreye bağlanacağı hakkında kanaatimiz vardır."

Beyanname şu satılarla sona ermekteydi:

"Hulâsa uzun bir maziye mâlik ve yeni şerâiti hayatiyeye intibak etmeğe müsait milletimizin temîn-i inkişaf ve mevcudiyeti nokta-i nazarından vatanperverâne ve hayırhahhâne olan millî arzumuzun fiilî sahaya isâli hususunda Avrupa ve Amerikan âlem-i medeniyetinin dikkat nazarını ve insafını celbetmeği de vazife biliriz."

Bu beyannamede, millî kuvvetlerin Eskişehir'e kargaşa ve düşmanlık için gelmediğini, bilakis milletin kendi geleceğine hâkim olması esasına dayanarak, milletin sesini Padişaha ve medeni âleme duyurmak için geldikleri, hükûmetin ise Hakimiyet-i Millîye esasının her tarafta kabul edildiği bu sırada, milletin haklı sesini boğmaya ve hukukunun ayaklar altına almaya çalıştığı ifade edildi. Aynı beyannamede Eskişehir'e kadar olan bütün vilayetlerin Kongre kararlarına uyarak hükûmetle tüm bağlantılarını kestikleri ve Eskişehir'in de Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması gerektiği belirtildi. İngilizlerden ise tamamen millî ve dahili olan bu meseleye karışmayarak, milletin meşru haklarını koruması hususunda tarafsız kalmaları istendi[240].

Türk Kurtuluş Savaşı / ATO Yayınları Cilt 2, s. 60.
Atlı ve yaya Kuvâ-yı Millîyecilerin düzenli yönetilmesi için Eskişehir'de toplanması. (23 Mart 1920)

[240] TİTE Arşiv 114/52926'dan aktaran Özçelik, a.g.e., 101; Cebesoy, a.g.e., s. 242-244.

Dördüncü Bölüm

OSMANLI YÖNETİCİLERİNİN ESKİŞEHİR ÜZERİNDEKİ BASKILARI

A- ESKİŞEHİR ÜZERİNDE ALİ FUAD PAŞA İLE İSTANBUL HÜKÛMETİ / İŞGAL KUVVETLERİ MÜCADALESİ

1- Hükûmeti'nin 20. Kolordu'yu 5. Kolordu'ya Dönüştürme Girişimi

Eylül ayı boyunca Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye ile Kiraz Hamdi Paşa-Mutasarrıf Hilmi Bey ve İngiliz işgal güçleri arasında bölge üzerinde tam bir nüfûz mücadelesi yaşanmaktaydı. İngiliz askerî güçleri ve onlarla işbirliği yapan Mutasarrıf Hilmi Bey, Kuvâ-yı Millîyecilere adeta savaş açmıştı. 13 Eylül'de Dâhiliye Nezâreti'ne yazdığı şifrede, Kiraz Hamdi Paşa ile birlikte İngiliz kontrol subayı ile görüşüldüğünü, İngiliz kontrol subayının Kuvâ-yı Millîyecilerin Eskişehir'e gelmeleri hâlinde karşı konulmasından başka çare bulunmadığını söylediğini, livâ ileri gelenleriyle toplanarak onlara hükûmetin politikasının anlatıldığını ve böylece Kuvâ-yı Millîye'nin etkisinin azaltılmaya çalışıldığını bildirdi[241]. Kiraz Hamdi Paşa ise 14 Eylül'de Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafla, Eskişehir ve civarında hükûmetin nüfûzunu artırmak ve sürdürmek için örtülü ödenekten para aktarılmasını ve Çerkezler üzerinde etkili olan Reşit Paşa'nın inzibat ve âsâyiş işlerinde istihdam edilmek üzere 20. Kolordu emrine verilmesini istedi[242]. Kiraz Hamdi Paşa'nın girişimleri sonucunda 22.600 lira livâya gönderildi. Ancak Muhasebeci Sabri Bey bu paranın sadece 7.300 lirasını Kiraz Hamdi Paşa'ya teslim etti[243].

İstanbul Hükûmeti her türlü önlemine rağmen Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir ve çevresindeki giderek artan etkinliğini engelleyemeyince, O'nu gıyabında Divan-ı Harb-i Örfi'de yargıladı. Kendisine Divan-ı Harbi'ye başvurması için on günlük süre tanındı. Başvurmaması hâlinde medeni haklardan yoksun bırakılacağı, yargılama sırasında emlâkinin yağma edileceği ve dava açma hakkı bile olmayacağı bildirildi[244].

Ancak yapılan tüm planlara ve uygulamalara rağmen Ali Fuad Paşa geri adım atmadı ve harekâtını sürdürdü. Bunun üzerine Harbiye Nezâreti daha farklı yöntemler denemeye yöneldi. Çünkü 20. Kolordu'nun merkezi Ankara'da ve Ali Fuad Paşa'nın denetimi altındaydı. Ali Fuad Paşa İstanbul Hükûmeti tarafından görevden azledilmesine rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın da isteğiyle görevi bırakmamış, vekâleten de kolordu komutanlığını sürdürmekteydi. İstanbul'un atadığı komutan Kiraz Hamdi Paşa ise atandığı kolordunun subaylarının Ali Fuad Paşa'nın yanında yer aldıklarını, dışarıdan gelecek bir komutana sıcak bakmadıklarını ve Eskişehir'in doğusuna geçmemesi istekleri üzerine buradan öteye gidemedi[245]. Böylece Hamdi Paşa Eskişehir'de, atandığı kolordu Ankara'daydı. Kendi deyimiyle Hamdi Paşa "Kolordusuz Kolordu Komutanı" idi. Bu çelişik duruma son vermek isteyen İstanbul Hükûmeti 17 Eylül 335/1919'da yayınladığı İrâde-i Seniyye ile 20. Kolordu'nun lağvedilip, yerine Eskişehir'de 5.Kolordu namıyla yeni bir kolordu oluşturulduğu ve bu kolorduya 15 gün içerisinde katılacak olanların memuriyetlerine devam edecekleri, katılmayanlara kanuni işlem uygulanacağını bildirdi[246].

Fakat tanınan süre dolduğu halde kimse yeni orduya katılmadı[247]. Kiraz Hamdi Paşa, 3 Ekim 1919'da Harbiye Nezâreti'ne çektiği telgrafta 20. Kolordu'nun kaldırılarak yerine kurulacak 5. Kolordu'ya, verilen sürenin sona ermesine rağmen kimsenin katılmadığını belirterek bunlara karşı yapılacak işlemin ne oldu-

[241] TİTE Arşiv 16-16 / 1'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 168-169.
[242] **HTVD, Vesika No: 1072.**
[243] TİTE Arşiv 16-16 / 31'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 169.
[244] Vakit, 23 Eylül 1335, s. 2'den Güneş-Yakut, a.g.e., s.169.
[245] Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 178; Özçelik, a.g.e., s. 89-90.
[246] BOA., Dosya Usulü İradeler (DUİT)., Dn. 162, Gn. 81; **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 235, Gömlek No: 52;** Akşin, a.g.e., s. 566.
[247] Tansel, a.g.e., c. 2, s. 130.

ğunu sordu[248]. Harbiye Nâzırı'nın 20 Eylül 335 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâset-i Âlisine gönderdiği yazıda 20 Eylül 335 / 1919 tarihli İrade-i Seniyye'nin gereğinin yapılması istenmekteydi[249]. Ancak daha sonra iktidara gelen Ali Rıza Paşa Hükûmeti aldığı kararla; kolordunun adının ve merkezinin değiştirilmesi, 20. Kolordu mensuplarının 5. Kolorduya katılmaları, katılmayanlar hakkında takibat yapılması vs. gibi uygulamalardan vazgeçildi. Ayrıca istifa eden Kiraz Hamdi Paşa'nın yerine Harbiye müsteşarı Mîrlivâ Ahmet Fevzi atandı[250]. Kolordunun merkezi Ankara olmak üzere ve 20. Kolordu adının devam etmesine karar verildi[251].

TİTE Arşivi, FK. 37, G. 83 B. 83001.
Kurtuluş Savaşı'nda Mahalli Kuvvetler.

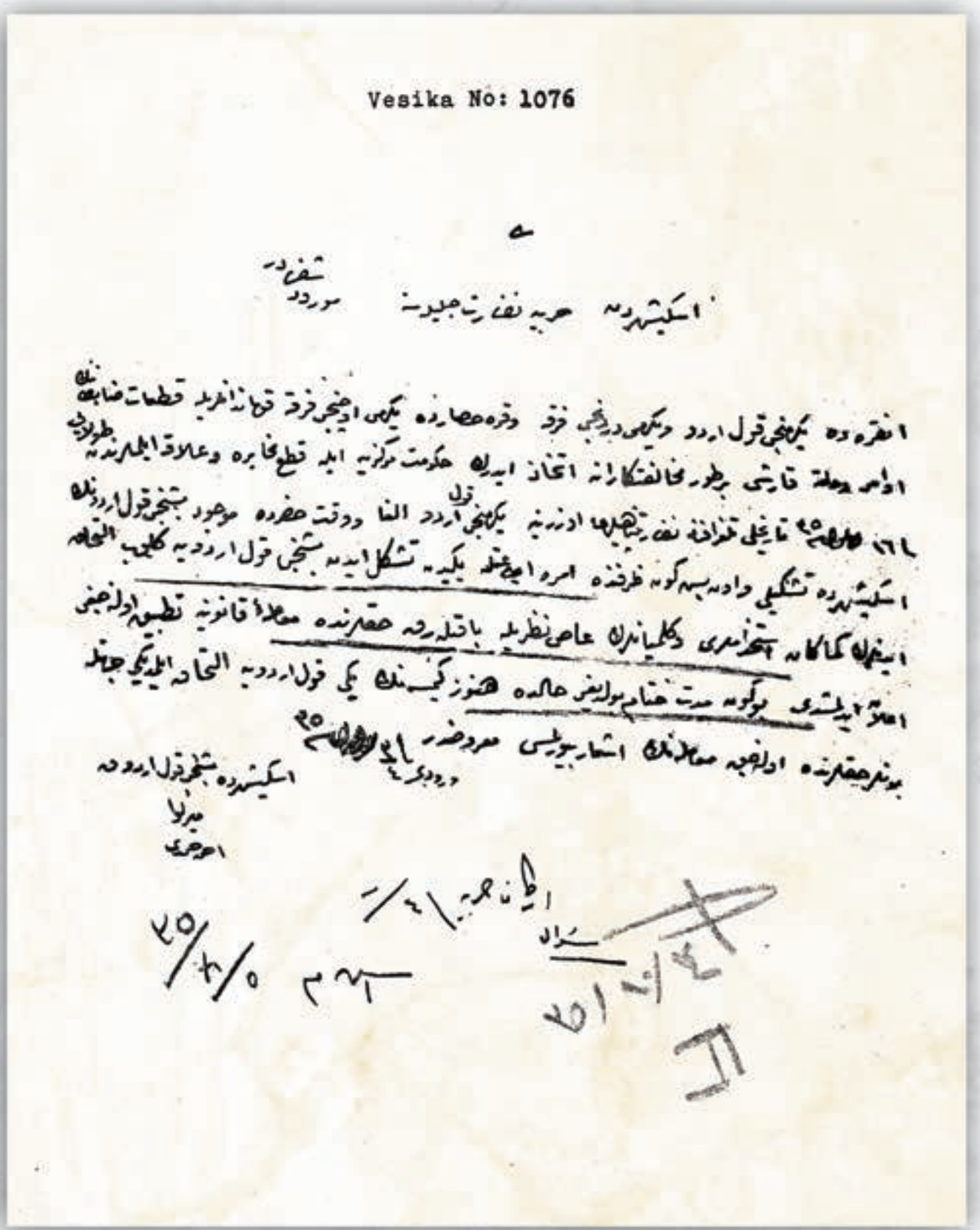
[248] **H.T.V.D., Vesika: 1095.**

[249] "Erkaân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâsetine,
Ankara'da bulunan 20. Kolordu numarasının vakt-i hazara mahsusen Ankara kolordu, numarası olan 5. Kolordu nâmına tahviliyle işbu kolordu karargahının şimdilik Eskişehir'de tesis ve Ankara'daki Kolordu Karargâh Heyeti Eskişehir'e da'vet ve kendilerine 15 gün mühlet i'tâ edilip, bu müddet zarfında gelecek olanların ke'l-evvel me'muriyetlerinde istihdâmı ve gelmeyecekler hakkında muâmele-i kanûniye îfâ edilmesi hususlarına bilistîzan 17 Eylül 335 tarhinde İrâde-i Seniyyye Hazret-i Hilafet-penâhî Şerefmüteallik buyrularak keyfiyet bilumûm kolordulara ve fırak-ı müstakile kumandanlıklarıyla , Ahz-ı Asker Kalemleri Riyâsetlerine tebliğ kılınmış olmakla oraca da mantuk-ı emr-i fermân-ı Hümâyûna tevfik muamele olunması temenni olunur.
Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik. Bkz. **Genkur.ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 116.**

[250] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 54, Gömlek No: 21; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 178.**

[251] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 290, Gömlek No: 75.**

Vesika No: 1076

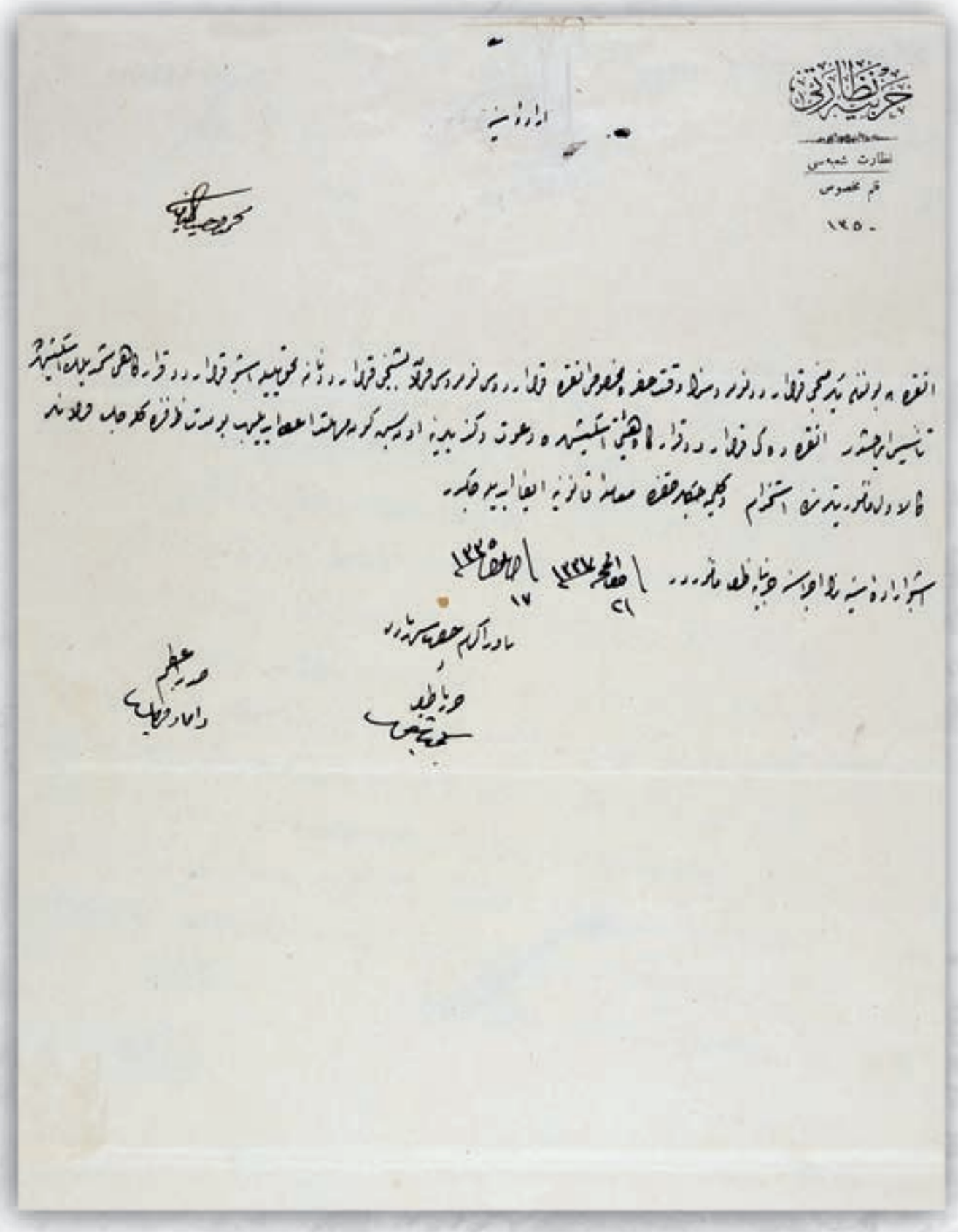
Vesika No : 1076

Eskişehir'den Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifredir

Ankara'da Yirminci Kolordu ve Yirmidördüncü Fırka ve Karahisar'da Yirmiüçüncü Fıkra Kumandanlariyle kıtaât zâbitanının evamir-i devlete karşı bir tavr-ı muhalefetkârane ittihaz ederek hükûmet-i merkeziye ile kat-ı muhabere ve alâka eylemelerinden dolayı 16 Eylül 35 tarihli telgrafname-i nezâret-penâhîleri üzerine Yirminci Kolordu ilga ve vakt-i hazarda mevcûd Beşinci Kolordunun Eskişehir'de teşkili ve on beş gün zarfında emre itaatla yeniden teşekkül eden Beşinci Kolorduya gelip iltihat edenlerin kemâkân istihdamları ve gelmiyenlerin âsi nazariyle bakılarak haklarında muamele-i kanuniye tatbik olunacağı ilân edilmişti. Bu gün müddet hitam bulduğu halde henüz kimsenin yeni kolorduya iltihak eylemediği cihetle bunlar haklarında olunacak muamelerin işar buyurulması mâruzdur.

Vürûdu fi 3/4 Teşrîn-i evvel 35

Eskişehir'de Beşinci Kolordu K.
Mîrlivâ
Ahmed Hamdi

حربیه نظارتی
نظارت شعبه‌سی
قلم مخصوص
۱۳۴۵

اداره‌یه

محروسه گنجه

انقره‌ده بولنان یدنجی فرقه‌نك ... نورسنك وفاتنه دائر ... نورسی فرقه‌سی قومندانلغی قرارنامه‌سیله ... قرارنامه‌سی تأسیس ایتمشدر. انقره‌ده‌کی قرارنامه‌ده یدنجی اسکیشهرده دعوت ایدیلیه‌جك اولدیغی حالده مراسلات اعضاسنك یولده بولنمسی طولایسیله بو دفعه کلمه‌یه‌جك اولدیغندن ... قرارنامه‌سنك ... اسکیشهرده تکمیل ایتدیرلمسی ... ایجاب ایدر.

اسکی اداره‌یه ریاستنه اجراسنه جوابنامه‌در.

۱۷ صفر ۱۳۴۵ / ۲۱ صفر ۱۳۴۷ / ۱۳۴۵

سامسون اکرم حقی کرمان

حربیه نظارتی

HARBİYE NEZÂRETİ
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsus

Mehmed Vahideddin

1350

İRADE-İ SENİYYE

Ankara'da bulunan 20. Kolordu numrosunda vakt-i hazara mahsus Ankara Kolordusu numrosu olan 5. Kolordu namına tahviliyle iş bu kolordu karargâhı şimdilik Eskişehir'de tesis edilmiştir. Ankara'daki kolordu karargah hey'eti Eskişehir'e davet ve kendilerine 15 gün mühlet i'tâ edilip, bu müddet zarfında gelecek olanlar ke'l-evvel memuriyetlerinde istihdam, gelmeyecekler hakkında muameleyi kanuniye îfâ edilecektir.

İş bu irade-i seniyyenin icrasına Harbiye Nâzırı memurdur.

21 Zilhicce 1337

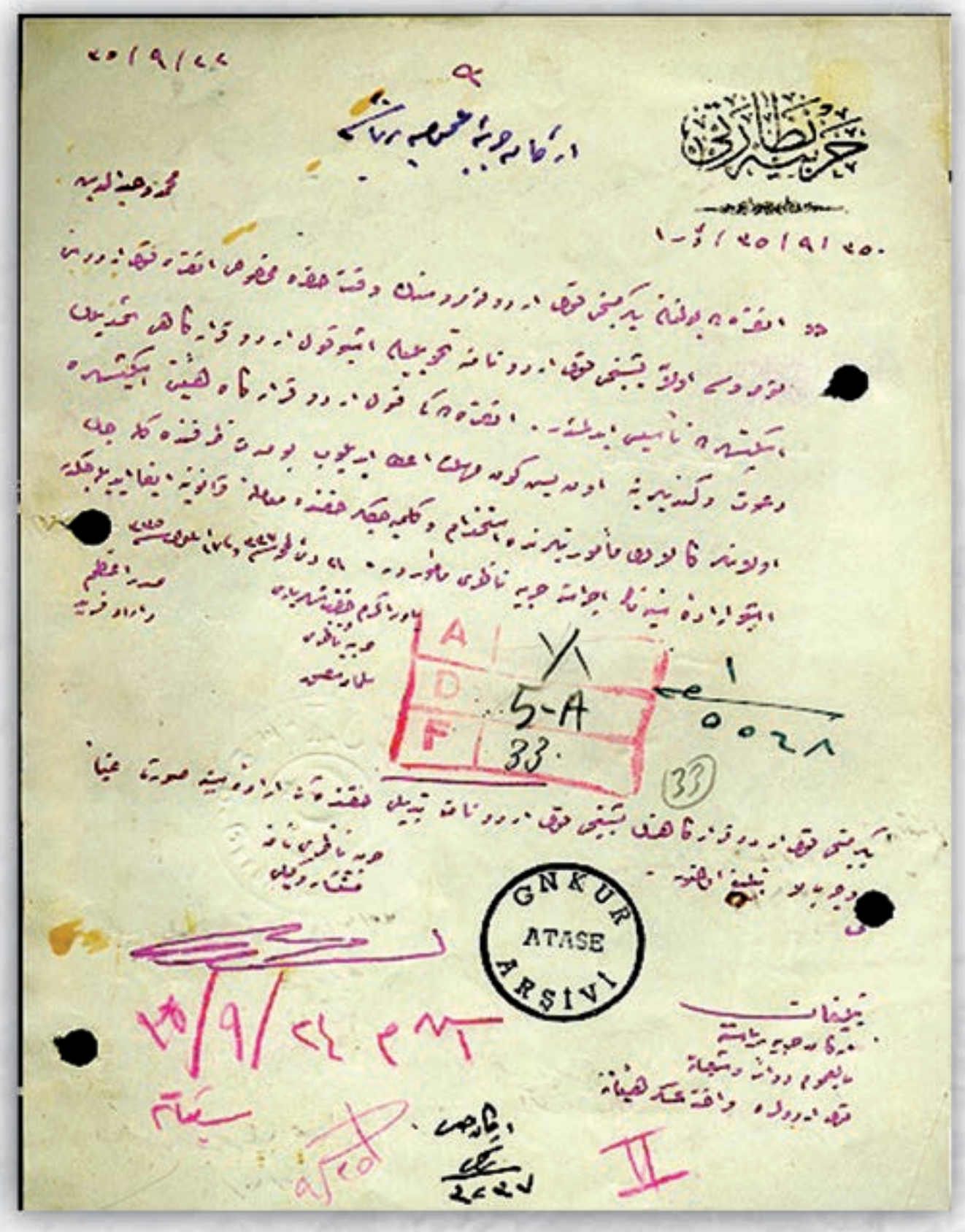
Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

17 Eylül 1335

Sadrazam
Damat Ferit

BOA., Dosya Usulü İradeler(DUİT)., Dn. 162, Gn. 81.

17 Eylül 1335 tarihli 20. Kolordu'nun 5. Kolordu'ya çevrildiği ve merkezinin Eskişehir'de oluşturulduğuna dair irâde-i seniyye.

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

Harbiye Nezareti

25.9.35

Mehmet Vahideddin

Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâsetine

"Ankara'da bulunan 20. Kolordu numrosunun vakt-i hazara mahsus Ankara Kolordusu'na numrosu olan 5. Kolordu namına tahviliyle iş bu kolordu karargahı şimdilik Eskişehir'de tesis edilmiştir. Ankara'daki Kolordu karargahı heyeti Eskişehir'e davet ve kendilerine 15 gün mühlet i'tâ edilip bu müddet zarfında gelecek olanların ke'l-evvel memuriyetlerinde istihdam ve gelmeyecekler hakkında muamele-i kanuniye îfâ edilecektir.

İş bu irade-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı memurdur. 21 Zilhicce 337 / 17 Eylül 335

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

Sadrazam
Damad Ferid

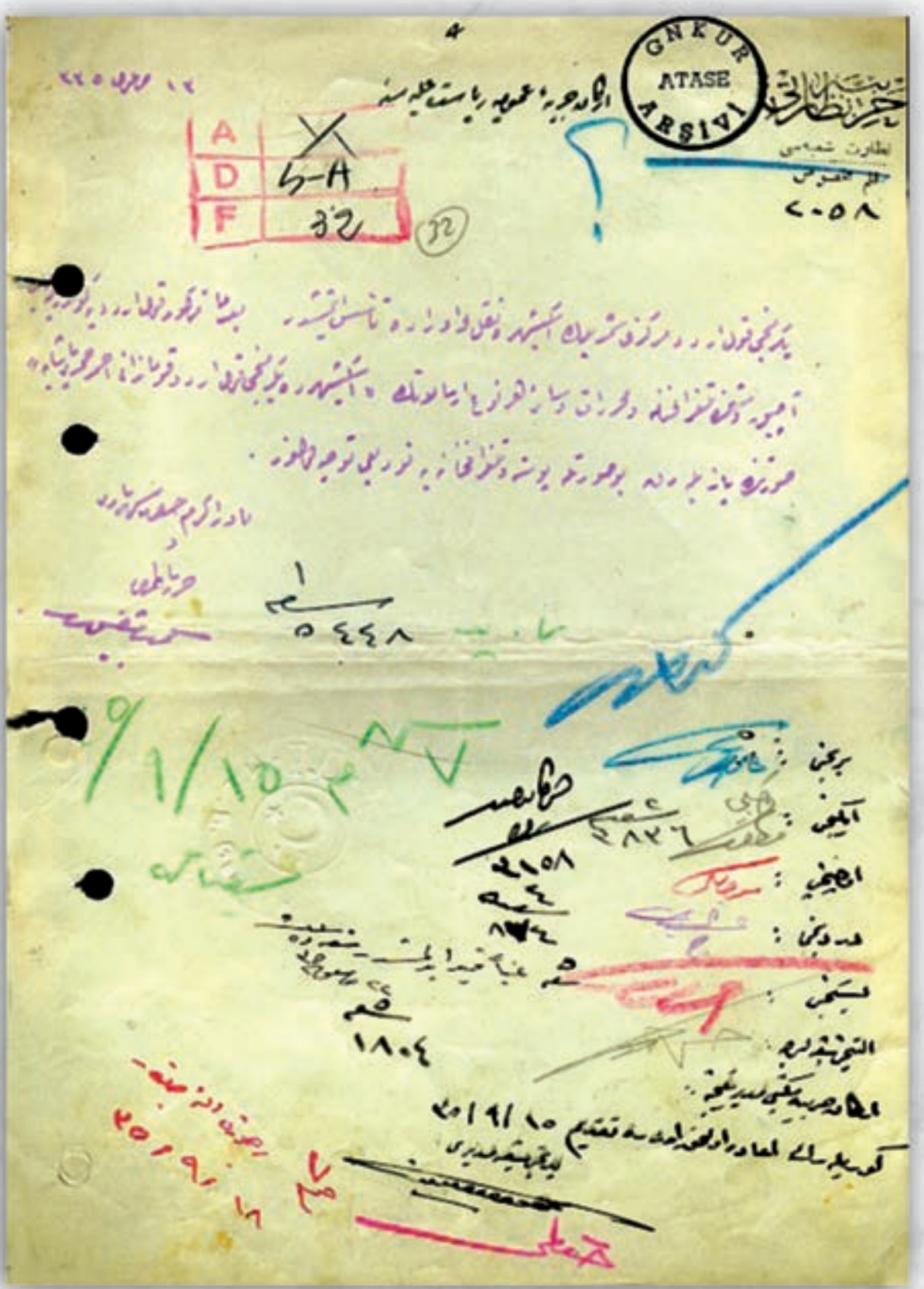
20. Kolordu Karargahı' nın Beşinci Kolordu nâmına tebdîli hakkındaki irâde-i seniyye sûreti aynen ber-vech-i bâlâ tebliğ olunur.

Harbiye Nâzırı Namına
Müsteşar Vekili

Teblîgât
Erkân-ı Hârbiye Riyâsetine
Bilumum devaîr ve şu'ubâta
Kolordulara ve Ahz-ı Asker Hey'etine

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 61, Gömlek No: 113, Belge No: 113-2.

20. Kolordu'nun 5. Kolordu'ya çevrildiği ve merkezinin Eskişehir'de oluşturulduğuna dair Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâseti'ne gönderilen yazı.

ATASE
ARŞİVİ

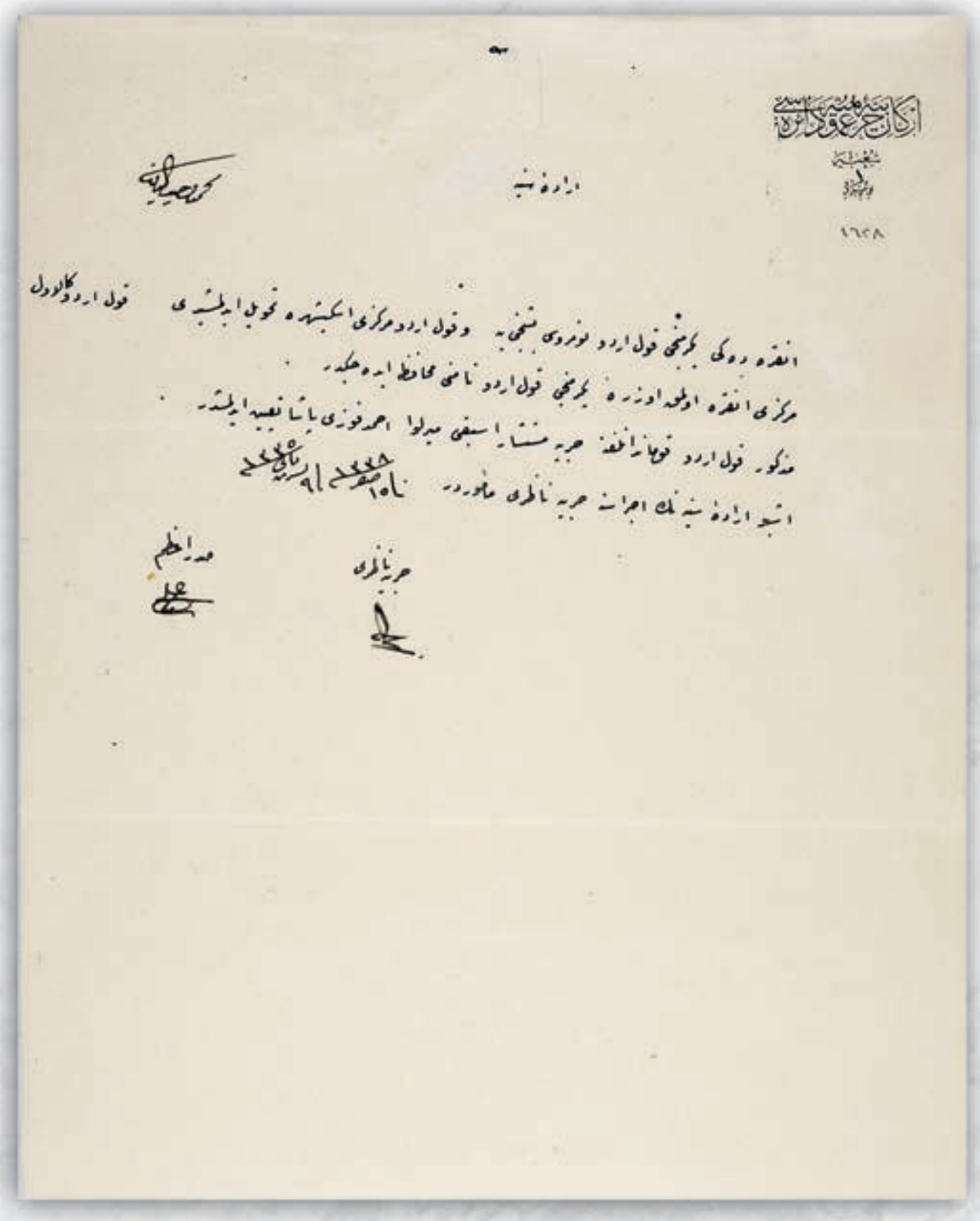
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyâsetine

20. Kolordu merkezi şimdilik Eskişehir'e nakl ve orada te'essüs etmiştir. Bâ'demâ mezkûr kolorduya gönderilen açık ve şifre telgrafname ve muharrerât vesâir her nev'î irsâlâtın "Eskişehir'de 20. Kolordu Kumandanı Ahmed Hamdi Paşa'ya" suretinde yazılarak bu suretle Posta ve Telgrafhane'ye tevdî'i tavsiye olunur.

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 61, Gömlek No: 113.

20. Kolordu Merkezi'nin şimdilik Eskişehir'e alındığından yazışmalarda "Eskişehir'de 20. Kolordu Kumandanı Ahmed Hamdi Paşa'ya" diye yazılması şeklinde Harbiye Nâzırı'nın tebliği.

ارکان حربیه عمومیه دائره سی

شعبه سی

نومرو ۱۶۲۸

قول اردو کالاولی

ارادهٔ سنیه

انقره ده کی یکرمنجی قول اردو نومرولی فرقه سنه تحویل ایدلمسی و قول اردو مرکزی اسکیشهره تحویل ایدلمسی

مرکزی انقره اولمق اوزره یکرمنجی قول اردو نامی محافظ ایده جکدر.

مذکور قول اردو قوماندانلغنه حربیه مستشاری سابقی میرلوا احمد فوزی پاشا تعیین ایدلمشدر.

امر و ارادهٔ سنیه لرینک اجراسنه حربیه ناظری مأموردر. ۱۵ صفر سنه ۱۳۳۹ ۱۵ تشرین اول سنه ۱۳۳۷

صدر اعظم

حربیه ناظری

Mehmed Vahideddin

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye Dairesi
Şube
1
Numro
1628

İrade-i Seniyye

Ankara'daki 20. Kolordu numrosu beşinciye ve kolordu merkezi Eskişehir'e tahvil edilmişdi. Kolordu ke'l-evvel merkezi Ankara olmak üzere 20. Kolordu namını muhâfaza idecektir. Mezkur Kolordu Kumandanlığına Harbiye Müsteşar-ı esbakı Mîrlivâ Ahmet Fevzi Paşa ta'yîn edilmiştir.

İş bu İrade-i Seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'murdur.

9 Teşrîn-i sânî 1335 / 15 Safer 1338

Harbiye Nâzırı

Sadrazam

BOA, DUİT, Dosya No: 162, Vesika No: 82.

Daha önce numarası 5. Kolordu olarak değiştirilen ve Merkezi Eskişehir'e alınan 20. Kolordu'nun, merkezi Ankara olmak üzere 20. Kolordu adını koruması ve komutanlığına eski Harbiye Müsteşarı Mîrlivâ Ahmet Fevzi'nin atanması.

2- Eskişehir'de Âsâyiş Livâsı (Tugayı) Kurulma Çabaları

Ali Fuad Paşa'nın, İstanbul ve işgal kuvvetleri komutanlığının aldığı her türlü önleme rağmen kent çevresini giderek kuşatmaya başlaması üzerine, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, yardım alabileceği her kapıyı çalmaya başladı. Hilmi Bey, kente olası saldırılara karşı kendilerini savunabilecek hiçbir askerî gücü olmadığından şikâyetle İstanbul'dan yardım istedi. Kiraz Hamdi Paşa da aynı dönemlerde Harbiye Nezâreti'nden ve işgal kuvvetleri kontrol subaylığından benzer isteklerde bulunmaktaydı. Ancak kentte binin üzerinde askere sahip İngilizlere güvenilmemekteydi. Çünkü İngilizler şehirde kendilerine karşı bir saldırı olursa karşı koyacaklarını belirtmekle birlikte, aslında Kuvâ-yı Millîye ile bir çatışmaya da girmek istemiyordu. Tüm bu olumsuz durumlara rağmen, Hilmi Bey ve Kiraz Hamdi Paşa, Ali Fuad Paşa ve adamlarını yakalayarak veya bu kuvvetleri dağıtarak kendileri için büyük bir tehlike saydıkları bu girişimi tamamen ortadan kaldırmak amacındaydı[252].

Saray ve İstanbul Hükûmeti, kendileri için tehlikeli saydıkları Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir çevresindeki bu girişimini sonuçsuz, Paşa'yı da kolordusuz bırakmak için Eskişehir merkezli 5. Kolordu oluşturulmuş, ancak yeni oluşturulan kolorduya katılan olmadığından İstanbul'dan atanan Komutanı Kiraz Hamdi Paşa kolordusuz kalmıştı. Hatta Hamdi Paşa'ya 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut imzasıyla çekilen 13-14 Eylül 1335/1919 tarihli telgrafta "Ali Fuad Paşa'nın kumanda makamında olmasını, değişimi istemediklerini, diğer bir kişinin Ankara'ya gelip emir ve kumandayı almasını, buralardaki memleketin tahliyesi ve vatanperver duyguları yok etmek anlamı taşıyacağını vs." bildirilmekteydi[253].

İstanbul Hükûmeti her türlü girişime rağmen Ali Fuad Paşa'ya geri adım attıramayınca, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa, Eskişehir'de gizli bir "Âsâyiş Takip Livâsı" oluşturulması için numarası 20. Kolordu'dan Padişah iradesiyle beşinciye dönüştürülen Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa'ya talimat verdi. Sadrazam Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nâzırı Adil Bey, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenlerince hazırlanıp 20 Eylül 1919'da Sultan Vahdettin'e imzalattırılan ve yayınlanan beyanname sonrasında Eskişehir'in içerisi daha hummalı bir faaliyete sahne oldu. Mutasarrıf Hilmi Bey, Komutan Kiraz Hamdi Paşa ve İngiliz Generali Solly Flood telgrafhanede buluşarak İstanbul ile uzun süre görüşmüşlerdi[254].

Hamdi Paşa, Harbiye Nezâreti'ne yazdığı 22 Eylül 1335/1919 tarihli yazıda kurulacak ordunun adı, kuruluş gerekçesi, kimlerden oluşacağı, teşkilat şeması ve işleyişi ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı[255]:

"Âsâyiş-i Memleket-i ihlal eden kutta-ı târik, şâkî, firari ve katil gibi evsaf ile mevsûf eşhâs-ı muzırra kâmilen hükûmet aleyhine kıyam edenlere iltihak etmekte olduklarından, kolordu dairesi dahilinde haysiyet ve menfaat-i devleti ve saadet-i memleket ve refahı milleti imhaya kalkışanlara karşı âsâyiş müfrezeleri teşkiliyle onların izalelerine lüzûm görülmektedir. Kolordu dairesinde Çerkez, Tatar, Türk ve Arnavut akvâmı meskûn olup, Çerkezlerin süvarilikte maharetleri, Türk, Tatar ve Arnavutların da piyadelikte melekeleri vardır. Binâen-aleyh Çerkezler sadık olduklarından, beher bölüğü yüzer kişilik olmak üzere üç jandarma bölüğünden mürekkep bir "Âsâyiş Alayı" ve yüzer kişilik olmak üzere Türklerden, Tatarlardan ve Arnavutlardan ikişerli cem'an altı bölüklük bir "Piyade Âsâyiş Jandarma Alayı" teşkili ve kıtaâttan beher piyade bölüğüne ikişer mitralyöz îfâsı ve süvari ve piyadeden mürekkep olacak iş bu "Âsâyiş Livâsı"na bir batarya cebel topçusu ve bir telefon ve telgraf müfrezesi ilhakı muvafık görülmüştür. Bunlara İstanbul'dan gönderilecek mülâzım ve yüzbaşılardan kumandan ta'yîni ve Süvari Âsâyiş Alayı'na Süvari Yüzba'şı Süleyman Sırrı Efendi'nin ve Piyade Âsâyiş Alayı'na da Alaybeyi Mehmet Faik Bey'in ve Umûm Âsâyiş Kıtaât-ı Kumandanlığı'na da kolorduda istihdamı emrolunan Süvari Mîrlivâsı Reşit Bey'in ta'yîni münasiptir. Âsâyiş Kıtaâtının evvela 5. Kolordu mıntıkasını teşkil eden Kastamonu ve Ankara vilayetleriyle Eskişehir, Kütahya ve Karahisar Sancaklarında âsâyişi temin ettikten sonra hükûmet-i seniyyenin emriyle Konya'ya ve bilahare vilayât-ı saireye geçerek aynı vezâifi îfâ ve Padişahımız efendimize ve hükûmet-i seniy-

[252] Yıldırım, a.g.e., s. 61-62.

[253] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 178.**

[254] Cebesoy, a.g.e., s. 250-252.

[255] ATASE Arş., Kl. 185, D. 20(90), Fh. 155-1'den Erşan, a.g.t., s. 73.

yelerine sadık fakat cabbar eşkıya elinde esir kalan bîçare ahâlîye refahı iade eyler ve hem de Mehd-i Osmaniyan olan Eskişehir ve havalisini bu günkü vaziyetten kurtarır. Ahâlîye tâbi olmamaları için her cihet düşünülerek Âsâyiş efrad ve zâbitanına maaş tahsisi lazım geliyor. İşbu teşkilat tensîb-i devletlerine iktirân ettiği halde iş'âr-ı mahalliya göre tahsisatları kadrolarına göre bilhesap hemen arzedilecektir. Böyle bir Âsâyiş Livâsının teşkili bütün tertibât-ı müfsîd-i mekkâr nev'ini zîr-ü zeber edecektir. Karşımızdakiler geceli gündüzlü ve fevkâlâde sür'at ve maharetle çalışıyorlar. Hükûmet-i seniyyenin bu hususa süratle karar ittihaz edecek irade-i seniyyenin istihsaliyle tebliğini istirham eylerim."

Kiraz Hamdi Paşa, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği mektuptan hemen sonra yazdıklarının bir an önce gerçekleşmesi için 23-24 Eylül 335/19191 tarihinde bir telgraf daha göndererek "Osmanlı Devleti'ni felakete sürükleyen bölgedeki eşkıyalığın bitirilmesi ve Eskişehir'in kurtuluşu için Âsâyiş Livâsı kurulması isteklerini" yineledi[256]. Hamdi Paşa'nın, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği 25 Eylül 335/1919 tarihli yazısında ise oluşturulacak ordunun teçhizatı için belirlenen aşağıdaki listenin imkânlar ölçüsünde karşılanılmasını istedi[257]:

"Kılınç yerine Selimiye Kaması	*315*
Serpuşlara Sorguç	*315*
Süvari Filintası	*300*
Mavzer Filintası Fişeği	*50 Sandık*
Bomba	*900*

Süvari alayına kılınç verilecektir."

5. Kolordu Komutanı Mîrlivâ Hamdi Bey'in bu yazısı şöyle bitmekteydi: *"…Kastamonu, Ankara, Karahisar, Kütahya ve Eskişehir ile havalisinde tesis-i inzibat ile hükûmetin takviyesi içün teşkili teamül edilen Âsâyiş Livâsı hakkındaki proje daha âmil ve fennî bir surette bilâ ikmal tesri' ve tatbikatına irade-i nezâret-penâhîleri rakzan buyrulduğu takdirde maksadı ıslahanın istihsal edilebileceği arz-ı huzur nezâret-penâhîleri kılınır. Ferman"*

Âsâyiş Livâsı'nın kurulması girişimi bu aşamadan sonra daha da hızlanarak yasal sürecin tamamlanması noktasına gelindi. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Padişaha sunduğu 24 Eylül 335/28 Zilhicce 327 (1919) tarihli Âsâyiş Livâsı kurulması ile ilgili teklifi şöyle idi[258]:

"Eskişehir havalisinde âsâyişin muhafazası emrinde istihdam edilmek üzere beheri yüzer atlıdan mürekkep üç bölüklü bir süvari âsâyiş alayıyla, kezalik beheri yüz piyade neferindcen ve ikişer makineli tüfenkden mürekkep altı bölüklü bir piyade âsâyiş alayı teşkil ve her iki alayı bir livâ halinde terkib edilmiş bu âsâyiş livâsına ayrıca cebel bataryası ile telefon, telgraf, helyosta ve sıhhiye müfrezeleri tisyar kılınmıştır. Mezkur alaylar süvari ve piyade efradı sekene-i mahalliyeden celb edilecektir."

Bu telgrafa göre: Eskişehir ve havalisinde âsâyişin muhafazası için süvari âsâyiş alayıyla bir piyade âsâyiş alayının oluşturularak ve her iki alayın bir livâ/tugay hâlinde birleştirilmesi planlanıyordu. Oluşturulan bu tugaya bir cebel bataryası, telefon, telgraf, helyosta ve sıhhiye müfrezelerinin katılmasının ayrıca süvari ve piyade ihtiyacının Eskişehir halkından karşılanması düşünülmekteydi[259]. Başta Kiraz Hamdi Paşa ve Mutasarrıf Hilmi Bey olmak üzere diğer Kuvâ-yı Millîye karşıtlarının da desteğiyle kentte yeni bir ordu kurma hazırlığına başlandı. Ancak İstanbul Hükûmeti bu konuda aceleci değildi. Uygulama kararını hemen çıkarmadı. Öncelikle Abdülkerim Paşa aracılığıyla Ali Fuad Paşa ile bağlantı kurularak, Paşa İstanbul'a getirilmeye çalışıldı. Ali Fuad Paşa böylesi nazik bir zamanda görevinin başından ayrılamayacağını biliyordu, bu nedenle, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşülmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Ankara'da bulunan 20. Kolordu Komutan Vekili Kaymakam Mahmut Bey'den gelişmelerden Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmesini istedi[260].

İstanbul Hükûmeti'nin Ali Fuad Paşa'ya müracaatı sadece Abdülkerim Paşa aracılığıyla değildi. Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa da Eskişehir'de bulunan Kiraz Hamdi Paşa aracılığıyla Ali Fuad Paşa ile görüşme olanağı yaratmak istedi. Harbiye Nâzırı bu amaçla 25/26 Eylül 1919 tarihli Eskişehir'de Beşinci Kolordu Kumandanı Hamdi Paşa'ya başlıklı telgrafında[261]:

[256] ATASE Arş., Kl. 185, D. 20(90), Fh. 156'dan Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 31; **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 178; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242.**

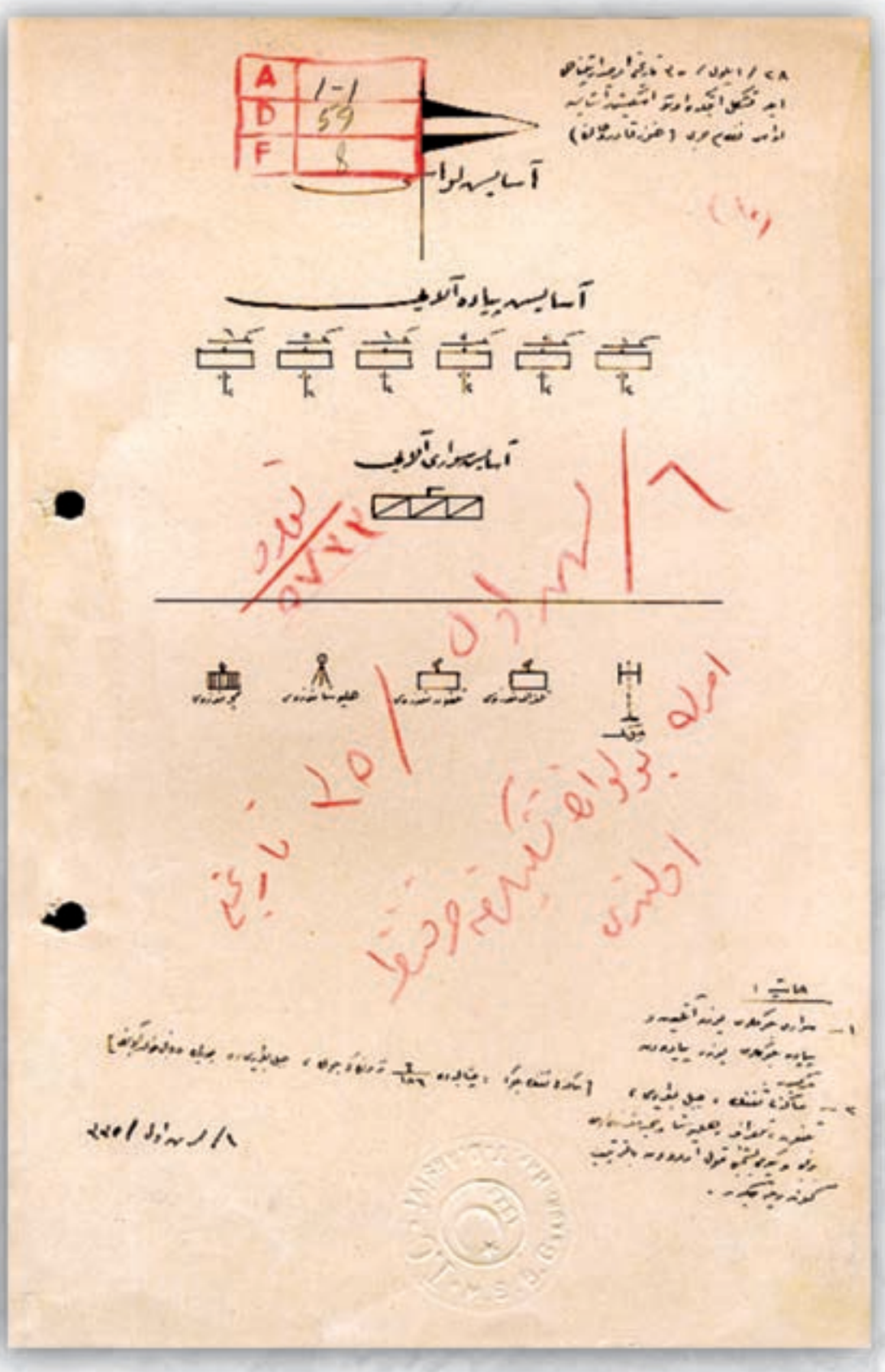
[257] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 104-9.**

[258] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 104-10.**

[259] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 89;** Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 32.

[260] Cebesoy, a.g.e., s. 258.

[261] Cebesoy, a.g.e., s. 259-260.

A
D
F
1-1
59
8
آسایشگاه لوا
آسایشگاه پیاده آلای
آسایشگاه توپخانه

Âsâyiş Livâsı

28 Eylül 35 tarihli emr-i sadaret-penâhî
ile teşekkül etmekte olan Eskişehir Âsâyiş
Livâsı Nizâm-ı harbi (Kadro Halinde)

Âsâyiş Piyade Alayı

Âsâyiş Süvari Alayı

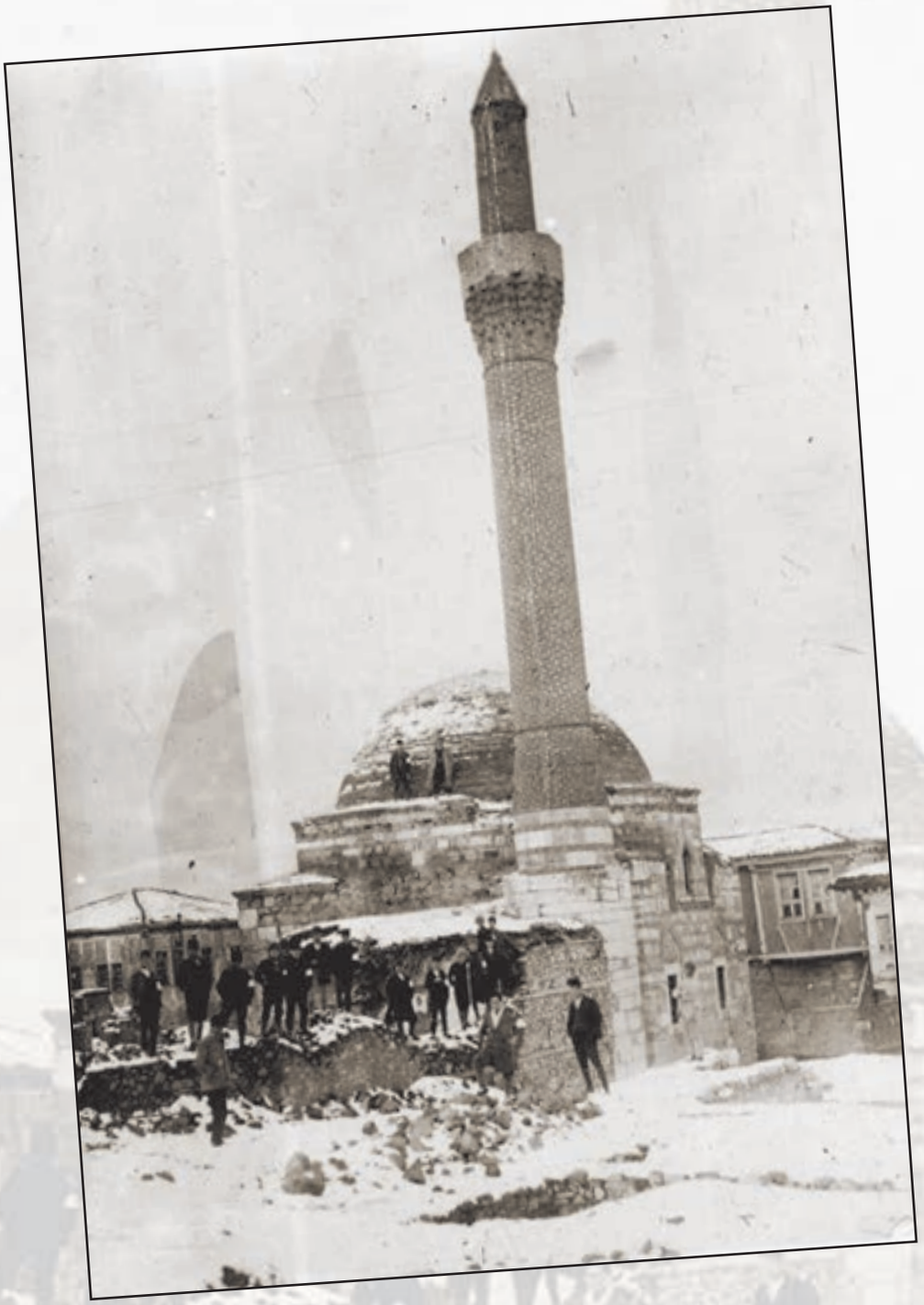
Haşiye

1- Süvari bölükleri yüzer atlıdan ve
Piyade bölükleri yüzer piyadeden mürekkeptir.

2- Makineli Tüfenk, Cebel Bataryası [Makineli Tüfenk Bölüğü Çatalca'da 6/186 numrodaki bölük, cebel bataryası da buraya dördüncü topçu alayından]
Telefon, telgraf, helyosta ve sıhhıye müfrezeleri 1. ve 25. Kolordulardan bi't-tertip gönderilecektir.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Sıra No: 3433, Kutu No: 26, Gömlek No: 82.

Âsâyiş Livâsı Kuruluş Şeması.

TİTEA, Kutu No: 28, Gömlek No: 25.

Sivrihisar Hoşkadem Camii.

"Kendisi (Ali Fuad Paşa) görüşmeye talip ise nezâret adına söz verin, gelsin. Bu harekâta devam etmesinin sonuçsuz olduğunu, vatanın telafisi mümkün olmayan zarara uğrayacağını ve bu sırada kendisinin de tehlikede kalacağını delilleriyle anlatın" diyerek Ali Fuad Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için ikna edilmesini istedi.

Ali Fuad Paşa kendisine bir şekilde ulaştırılan bu telgrafa yanıt vermemesi üzerine, 27 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve Abdülkerim Paşa telgraf başında sekiz saat görüştü. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Hükûmeti'nin iç ve dış siyasetinin yanlış olduğunu, bu durumun İngilizlerin iç siyasetimize karışmalarına fırsat sağladığını ve Kuvâ-yı Millîye'ye müdahalede bulunduklarını, bu hükûmetin vatana ihanet noktasında yaptıklarının had safhaya ulaştığını, bu hükûmetin düşürülerek millet emellerine bağlı, daha namuslu bir hükûmetin kurulmasını, bunların Padişaha anlatılması gerektiğini bildirdi. Abdülkerim Paşa'nın Padişahın bunlardan haberdar olduğunu bildirmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Padişahın bu necip millete ihanetleri sabit olan birkaç kişiyi tercih etmeyeceğini ve bunun tam zamanı olduğunu belirterek görüşmeyi sonlandırdı.

Eskişehir'deki bu direnci her türlü girişime rağmen kıramayan İstanbul Hükûmeti, "Âsâyiş Livâsı" uygulamasını hızlandırdı. Teklif Padişah tarafından onaylanarak Harbiye Nezâreti'ne havale edildi. Alınan karar Eskişehir'deki 5. Kolordu Komutanlığı'na bildirilerek hemen harekete geçilmesi istendi[262]. Yine aynı gün İstanbul'dan 5. Kolordu'ya çekilen telgrafta:[263]

"Alay neferlerinin Eskişehir'den temin edilmesi, Eskişehir'den temini mümkün olmayan silah, cephane ve sair ihtiyacın Harbiye Nezâreti'ne bildirilmesi" istendi. Ayrıca "Piyade bölükleri için gerekli olan makineli tüfeklerle, bir cebel bataryası ile telefon, telgraf, helyosta ve sıhhiye birliklerinin 1. ve 25. Kolordulardan temin edilerek hazır bekletildiği ilave edildi. 5. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa ve Mutasarrıf Hilmi Bey, bölgede her geçen gün ve saat baskılarını artırmaktaydı.

Ali Fuad Paşa bu durumu: "Eskişehir içinde başlayan bu olumsuz girişimler, düşmek üzere bulunan bir kalenin son günlerini andırıyordu[264]" şeklinde değerlendirmekteydi.

Eskişehir halkının millî mücadeleden yana tavrı ve Âsâyiş Livâsı'na katılımın bir türlü sağlanamaması Mutasarrıf Hilmi Bey'de ciddi bir umutsuzluk yarattı. "Âsâyiş Livâsı" ile ilgili Nâzır Sait Bey'e yazdığı özel mektubunda Eskişehir hakkında şu bilgiyi vermekteydi:

" ...Elyevm merkezi livânın tepeleri, şehrin methal ve mahreçleri İngilizler tarafından kemâli şiddetle taht-ı muhafazaya alınmış ve emniyet ve dahilî inzibatın temini vazifesi hükûmete bırakılmıştı... Hasbelmütâreke asker cem'i mümkün olamayacağından Âsâyiş Alayı namıyla teşkil edilecek maaşlı jandarmalarla memleketin muhafazası ve kazaların muhaliflerden tathiri kumandanlıkça tasavvur edilerek, teklifi vâki kabul edilmiş... Halkın bu gibi hizmete karşı bir hissi nefret göstermesinden dolayı icabı kadar kuvvet tedarik edilmesini de pek zan ve tahmin etmiyorum."

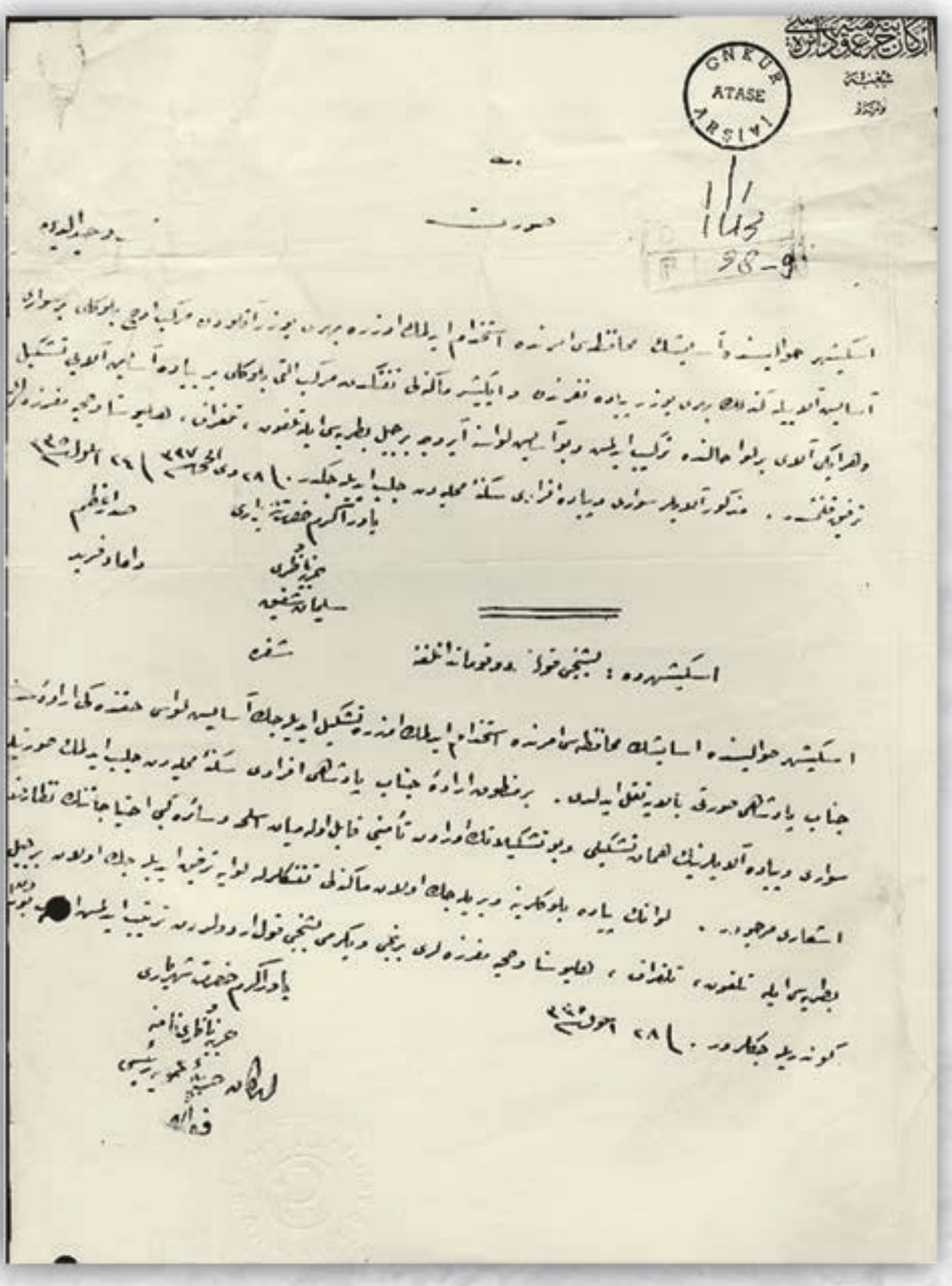
İstanbul hükûmetleri ve onların Eskişehir'deki temsilcilerinin tüm çabalarına rağmen "Âsâyiş Livâsı" kurulamadı. Çünkü Eskişehir halkı Millî Mücadeleye karşı oluşturulmaya çalışılan bu birliklere katılmadı. Ve 6 Ekim 335/1919 tarih ve 5733 numaralı emirle "Âsâyiş Livâsı"nın kurulmasından vazgeçildi[265].

[262] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:97, Gömlek No: 115-1.**

[263] ATASE Bşk. Arşivi, K. 171, D. 48,3, F 43-2'den Yıldırım, a.g.e., s. 63.

[264] Cebesoy, a.g.e.,s. 263.

[265] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 29, Gömlek No: 99; ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 61, Gömlek No: 114;** ATASE Arş., Kl. 19, D.59/73, Fh. 8'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 32.

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

Mehmed Vahideddin **Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye Dairesi**

Suret

Eskişehir havâlisinde âsâyişin muhâfazası emrinde istihdam edilmek üzere beheri yüzer atlıdan mürekkep üç bölüklü bir süvari âsâyiş alayıyla, kezâlik beheri yüzer piyade neferinden ve ikişer makineli tüfenkten mürekkep altı bölüklü bir piyade âsâyiş alayı teşkil ve her iki alay bir Livâ halinde terkîb edilmiş, Bu âsâyiş livâsına ayrıca bir cebel bataryası ile telefon, telgraf, helyosta ve sıhhiye müfrezeleri terfîk kılınmıştır. Mezkûr alaylar süvari ve piyade efradı sekene-i mahalliyeden celb edilecektir.

28 Zilhicce 327
24 Eylül 335

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî
Ve
Harbiye Nâzırı
Süleyman Şefik

Sadrazam
Damad Ferid

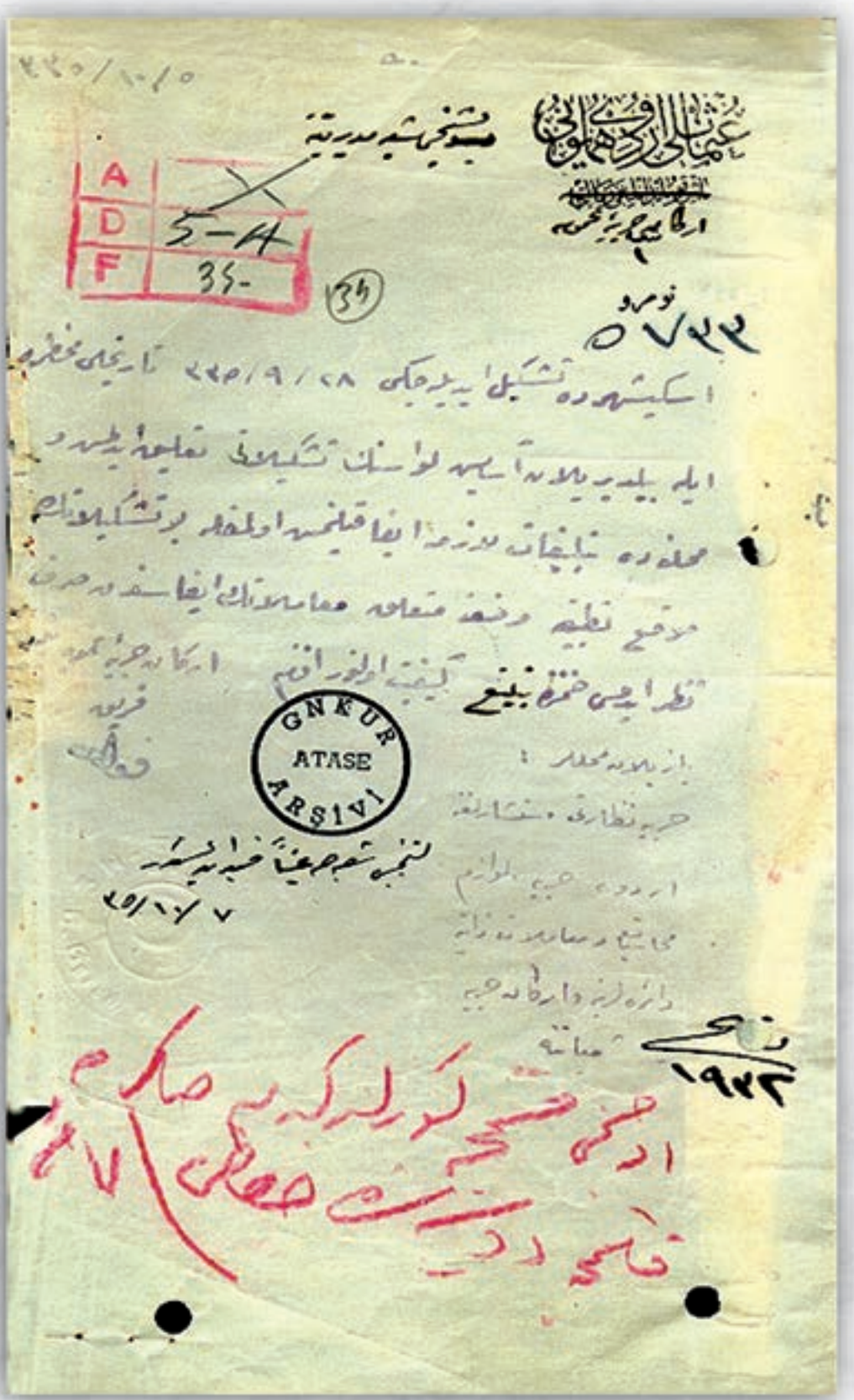
Eskişehir'de Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na Şifre

Eskişehir havâlisinde âsâyişin muhafazası emrinde istihdam edilmek üzere teşkil edilecek Âsâyiş Livâsı hakkındaki İrade-i Cenâb-ı Padişâhî Sureti bâlâya nakledildi. Bermantûk-ı İrade-i Cenâb-ı Padişâhî efrâdı sekene-i mahalliyeden celbedilmek suretiyle süvari ve piyade alaylarının hemen teşkil ve bu teşkilâtın oradan temini kabil olamayan esliha vesâire gibi ihtiyâcâtının Ñezârete iş'ârı mercûdur. Livânın piyade bölüklerine verilecek olan makineli tüfenklerle livâya terfîk edilecek olan bir cebel bataryası ile telefon, telgraf, helyosta ve sıhhiye müfrezeleri Birinci ve Yirmi Beşinci Kolordulardan tertîb edilmiş olup, buradan gönderileceklerdir. 28 Eylül 335.

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî
Ve
Harbiye Nâzırı Namına
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reisi

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 104, 104-10.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın 24 Eylül 335 tarihli Âsâyiş Livâsı kurulması ile ilgili teklifi.

GNKUR
ATASE
ARŞIVI

Osmanlı Orduyu Hümayunu
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye
Şube
1
Numro
5733

Beşinci Şube Müdüriyetine

Eskişehir'de teşkil edileceği 28.9.335 tarihli muhtıra ile bildirilen Âsâyiş Livâsı'nın teşkilâtı ta'lîk edilmiş ve mahallinede tebligât-ı lâzime îfâ kılınmış olmağla bu teşkilatın mevki-i tatbîke vaz'ına müteâllik mu'âmelatın îfâsından sarf-ı nazar etmesi zımmında tebliğ-i keyfiyet olunur efendim.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reisi
Ferik

Yazılan mahaller:
Harbiye Nezâreti Müsteşarlığına
Ordu, Harbiye, Levazım
Muhasebat ve mu'âmelat-ı zatiye
dairelerine ve Erkân-ı Harbiye
Şubesine

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 61, Gömlek No: 114.

Eskişehir'de Âsâyiş Livâsı/Tugayı'nın oluşturulmasından vazgeçildiği.

3. Ali Fuad Paşa ile General Solly Flood[266] Görüşmesi

Ali Fuad Paşa'nın, Garbî Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Komutanı sıfat ve yetkisiyle 20 Eylül 1919 tarihli "Eskişehir Harekâtı"nın anlam ve önemi ile ilgili beyannamesini yayınlaması üzerine[267], İtilaf devletlerinin İngiliz Kumandanı Solly Flood, 20 Eylül sabahı erken saatlerde Eskişehir'e geldi. İstasyon'da Kiraz Hamdi Paşa ile görüşerek, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara hakkında bilgi aldı. Bu görüşmede Kiraz Hamdi Paşa, Ali Fuad Paşa isminde bir kumandanın da siyaset-i dâhiliye ile meşgul olduklarını söyledi[268]. Yapılan görüşmeden elde edilen bilgiler doğrultusunda Eskişehir'deki Kuvâ-yı İtilafiye Kumandanı Solly Flood, Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği telgrafta;

"Ali Fuad Paşa'ya

Kuvâ-yı Mu'telife'nin Eskişehir'de bulunan kıtaât-ı kumandanı General Sally Flood, Mîrlivâ Ali Fuad Paşa'yı hemen ve telgrafı aldığında bilâ ifate-i vakt Eskişehir'de görmek istiyor." diyerek oldukça aşağılayıcı bir ifade kullanmaktaydı. Ayrıca görüşme öncesi ve sonrası içinde teminat vermekle birlikte, bu süreç içerisinde Haydarpaşa-Bağdat demiryolu ve civarında hiçbir harekette bulunulmaması, Eskişehir ve Afyon'a girilmemesi isteğini de bildirdi[269].

Ali Fuad Paşa, böyle önemli bir zamanda işgal kuvvetleriyle silahlı bir mücadeleye girmenin zararlı sonuçları olabileceği düşüncesiyle tedbirli davranmak niyetindeydi. Bu sebeble General Solly Flood'a daha sakin ve uygun bir dille yanıt verdi. "Şimdi aldığım telgrafınızda benim ve Harekât-ı Millîye'nin vaziyeti ve mahiyeti hakikisi hakkında kâfi derecede ma'lûmâtdar olmadığınızı anladım. Evvelâ bunu izah edeyim" diye başlayan cevabi telgrafında[270]:

"İstanbul Hükûmeti'nin durumu ve tutumu dolayısıyla Sivas'taki Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nin millî emellere hizmet edecek yeni bir hükûmet iş başına geçinceye kadar Anadolu ile İstanbul arasındaki irtibatı ve alakayı kesmeye karar verdiğini, kendisinin de yeni bir kabine kuruluncaya kadar 20. Kolordu Komutan Vekilliğini geçici olarak üstlenmesini istediler, ben de kabul ettim," diyerek bölge üzerindeki görev ve yetkilerini çok net bir şekilde dile getirdi.

Ali Fuad Paşa daha sonra, bütün Anadolu'nun Millî Kongre'ye bağlandığını, mıntıkası dâhilinde her şeyin sükûnetle icra edileceğini belirttikten sonra, "…Eskişehir Mıntıka Kumandanı Kaymakam Atıf Bey'in henüz anlaşılamayan bir esbâbdan dolayı bir İngiliz kıtası tarafından tevkif edilmesi, Konya Valisi Cemal, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi beylerle, Hükûmet-i Merkeziye âzâsının el-ân arzu-yı millîye serfüru' etmemeleri her tarafta efrad-ı milletin tecemmü'ünü intac etmiş ve ancak meşru haklarının kanun dairesinde istihsaline çalıştıkları bir zamanda hükûmet-i hâzıranın müsellah müdahalesine karşı nefislerini müdafaa maksadıyla silahlı olanlar, silahları ile bu tecemmüe iştirak etmişlerdir.

Eskişehir'e kadar gördüğüm ahval bundan ibarettir. Eskişehir'in garbındaki ahvali henüz bilmiyorum. Eskişehir mıntıkama dâhil olduğu için buraya teftiş maksadıyla geldim." diyerek görüşmeye gelmeyeceğini, esasen görüşmede de söyleyeceklerinin bunlardan başka bir şey olmayacağını, millî hareketin ne bir katliam ve ne de ecnebi kuvvetlere tecavüz mahiyeti taşımadığını bildirdi. Ali Fuad Paşa ayrıca, buraya kadar at sırtında geldiğimden rahatsızım, Eskişehir'e kadar gelemeyeceğim[271], diyerek Sally Flood'un davetini de kibarca geri çevirdi.

Eskişehir Harekâtı'nın birinci safhasındaki başarılar üzerine İngiliz Generali, Ali Fuad Paşa'yı Eskişehir'e davet konusunda fazla ısrar edemedi. Bu sefer kendisi Ali Fuad Paşa'ya katılmak istediğini bildirdi. Aynı gün öğleden sonra gönderdiği telgrafta da İngiliz Generali Ali Fuad Paşa'ya Ankara demiryolu hattında Beylikahır İs-

[266] Bu isim bazı kaynaklarda farklı şekillerde verilmiştir. Salli Kled, Cebesoy, a.g.e., s. 244; Solly Flood (Soli Flud), Nutuk, a.g.e., s. 116; Özçelik, a.g.e., s. 101vd.; Sally Flood, Sarıkoyuncu-Önder-Erşan., a.g.e., s. 24; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 167; Sally Clade, Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları,** TTK, Ankara: 1974, s. 7; **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 94. (Biz metin içerisinde Solly Flood olarak kullanırken alıntılarda nasıl yazılmış ise o şekilde kullandık)

[267] ATASE Arş., Kl. 185, D.(20) 90, Fh. 142'den Sarıkoyuncu vd., s. 24.

[268] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228, 228-1; ATASE Bşk. Arşivi, K. 185, D. 20, 90, F. 142'den Yıldırım, a.g.e., s. 54; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228, 228-2.**

[269] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228, 228-1;** Özçelik, a.g.e., s. 101; Cebesoy, a.g.e., s. 244.

[270] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228, 228-2;** ATASE Bşk. Arşivi, K. 185, D. 20, 90, F. 142'den Yıldırım, a.g.e., s. 54.

[271] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228-2;** Cebesoy, a.g.e., s. 244; ATASE Arş., Kl. 185, D.(20) 90, Fh. 142-2'den Sarıkoyuncu vd., s. 25; Yıldırım, a.g.e., s. 55.

tasyonu'nda görüşme teklif etti. Ali Fuad Paşa, ise Mahmudiye'nin havasının hastalığını etkilediğini, bu nedenle Hamidiye'de ikameti tercih ettiğini, Beylikahır'ın da bulunduğu mevkie uzak olduğunu, kabul edilirse Mahmudiye-Eskişehir yolu üzerinde ve Eskişehir'den üç-dört saat mesafede Yenihan'a 21 Eylül 1919'da teşrif etmesini rica ettiyse de, General Yenihan'a bir heyet gönderebileceğini söyledi[272].

Eskişehir'deki 5. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa, Ali Fuad Paşa ile Sally Flood arasında irtibat sağlanmasını anında İstanbul'a bildirdi. Kuvâ-yı Millîye'yi İttihatçılıkla suçlayan Kiraz Hamdi Paşa, "Teşkilat-ı Millîye perdesi altındaki hareketin İttihat ve Terakki irticaından başka bir şey olmadığı, bayraklarının kırmızı ve beyaz olmasından anlaşılmıştır" diyerek gerçekten çok basit ve yüzeysel bir değerlendirme olayın özünü hâlâ anlayamamış olduğunu da ortaya koydu[273].

Eskişehir Komutanı Kaymakam Atıf Bey'in İngilizler tarafından pusuya düşürülerek tutuklanmasından sonra her iki taraf arasında tam bir güvensizlik yaşanmaktaydı. İngiliz Generali Sally Flood demiryolu hattı dışına çıkmak istemezken, Ali Fuad Paşa'da Eskişehir'e gitmeye ve bir vagona girmeye hiç niyetli değildi[274].

21 Eylül 1919'da saat 14.00'te görüşme yapıldı. Görüşmenin içeriği Ali Fuad Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'ye aynı gün çektiği telgrafta şu şekilde yer almaktaydı:

21 Eylül 1919

Kongre Heyet-i Temsiliyesine
SİVAS

1- Kuvâ-yı Millîye ile Eskişehir'den dört saat mesafede ve Eskişehir'in cenubu şarkisinde İymşir ve civarına geldim.

2- Eskişehir'de Kuvâ-yı İtilafiye namına hareket eden İngiliz Generali Salli Kled tarafından gönderilen bir erkân-ı harp askerî kontrol zabitinden mürekkep bir heyet ile mülakat ettim. Mezkûr mülakatta Kuvâ-yı İtilafiyenin memleketin dahilî işlerine ve harekâtı millîyeye müdahale etmiyerek kat'iyyen bîtaraf kalacaklarını, fakat İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi İngiliz kuvveti bulunan mevakie Kuvâ-yı Millîye'nin dahil olmamasını ve Dersaadet-Bağdat hattına tecavüz edilmemesini rica ettiler. İngiliz askerinin şimendifer hattından ayrılmayacaklarını bildirdiler. Karahisar'da bir tabur, Kütahya'da bir bölük, Eskişehir'de iki tabur, İzmit'te kuvveti meçhul İngiliz kıtaâtı olduğunu ve bunlardan başka şimendifer imalâtı sınaiyesinde muhafız bulunduğunu dermeyan ettiler.

Buna karşı salâhiyet ve iktidarım dahilinde bulunan mıntıkada şimendifer hattına tecavüz vukû' bulmayacağını vaad ve beyannamede zikrolunduğu veçhile harekâtı millîyenin maksadı, İtilâf Kuvvetleri ile muhasama tevlit etmek olmayıp arzuyu millîyeye tevfikan ifayı vazife etmeyen kabinenin iskâtı ve yerine bihakkın milletin itimadını haiz bir kabinenin hükûmete geçirilmesini istihdaf ettiğini ve Eskişehir'de arzuyu millîye serfüru etmeyen mutasarrıfın şayanı itimat bir zata makamını terk ederek Millî Kongre'ye bağlanması hususunun temini lazım olduğu bildirildi. Bu hususun salâhiyetleri dâhilinde olmadığını, mamafih tavassut edeceklerini bildirdiler. Şimdilik Eskişehir'in dâhilinden kazanılmasına gayret edilecektir.

3- Afyonkarahisar lehimize kazanıldı. Kütahya'nın kazanılması da kuvve-i karibeye gelmiştir. 2. Kolordu Kumandanı kolordu ile Millî Kongreye iltihak etmiş ve Konya Valisi ne yapacağını şaşırmıştır. Konya'nın da kazanılması kaviyen memul bulunmaktadır.

4- İngiliz askerî heyetini mülakatım esnasında biraz müteesir gördüm. Atıf Bey konusunda bana hak verdiler. Bununla beraber hükûmeti hazırayı müdafaa ettiler.

Seri ve yekdiğerini takip edecek olan icraatımız gayemize bizi isâl edebilecek en iyi yoldur.

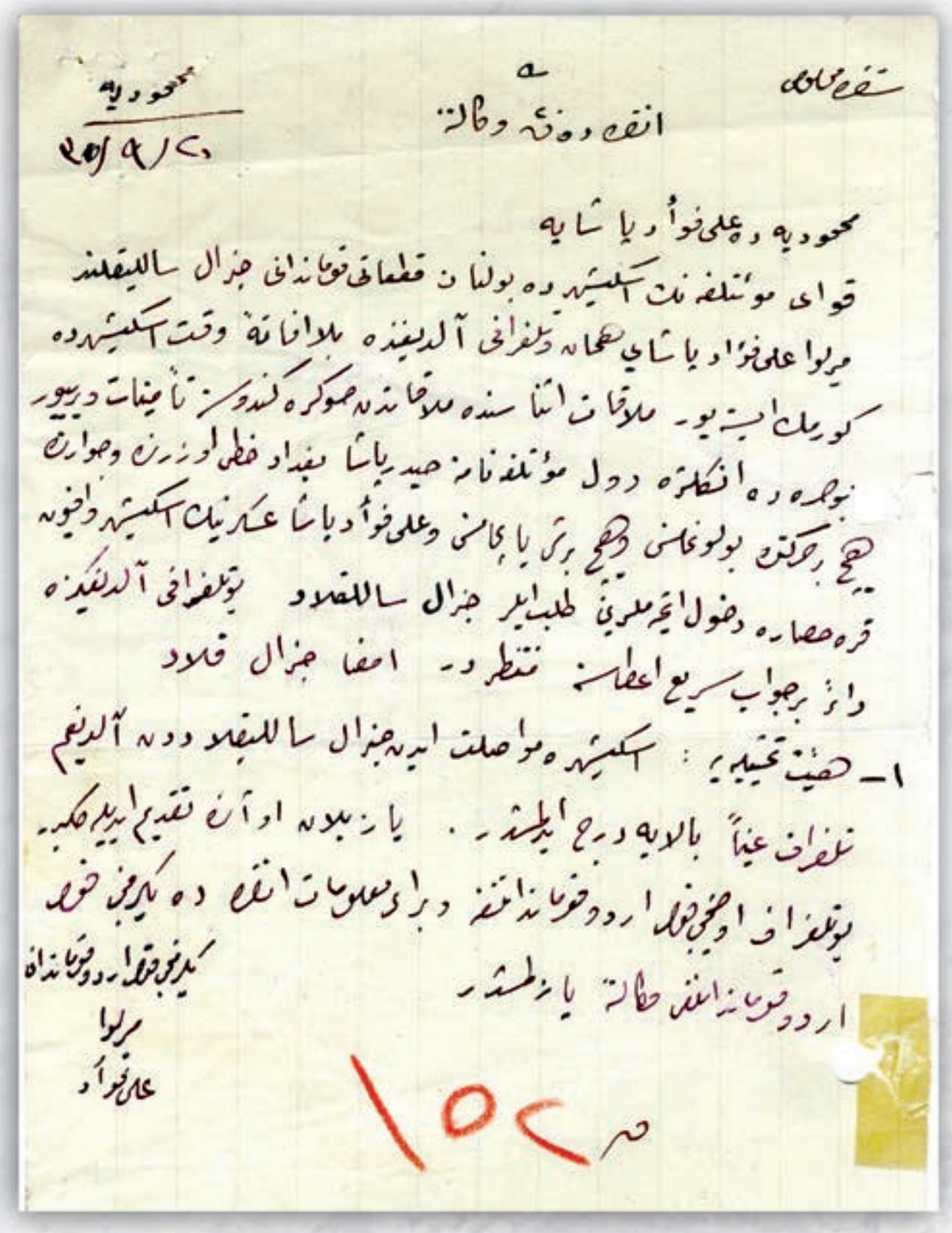
Garbî Anadolu
Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanı
Ali Fuad

Ali Fuad Paşa'nın bu raporunun Sivas'a ulaşması üzerine, Heyet-i Temsiliye 23 Eylül 335/1919 tarihinde "Bağ-

[272] " Eskişehir'de İngiliz Mümesil-i Siyasiliğine
Mahmudiye'ye gönderdiğiniz telgrafı Hamidiye'de bulunduğum sırada aldım. Evvelce ma'lûmât verdiğim vechle Mahmudiye'nin havası hastalığıma te'sîr ettiğinden Hamidiye'de ikameti tercih ettim. Beylikahır bulunduğum mevkie pek uzak olduğundan kabul buyrulduğu takdirde Mahmudiye -Eskişehir yolu üzerinde ve Eskişehir'den ancak üç saat mesafede ve Yenihan mevkiinde görüşülebileceği arz olunur efendim. Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Ali Fuad", **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 229;** Cebesoy, a.g.e., s. 245; Özçelik, a.g.e., s. 101.

[273] ATASE Bşk. Arşivi, K. 185, D. 20, 90, F. 142'den Yıldırım, a.g.e., s. 56.

[274] Cebesoy, a.g.e., s. 246.

محمودیه

20/9/18

محمودیه ده علی فواد پاشایه

قوای موتلفه نك اسکیشهر ده بولنان قطعاتی قوماندانی جنرال سالیقلنه

مربوط علی فواد پاشای حضرتلرینه تلغرافی آلدیغنده بلاتأخیر وقت اسکیشهر ده

کوریلمك اوزره بو ملاحظات اتنا سنده ملاحظه صوکره کندوسنه تأمینات ویریلور

بوجهه ده انکلیزه دول موتلفه نامنه حیدر پاشا بغداد خطی اوزرنده وجوارنده

هیچ بر حرکت بولونمامسی وعلی فواد پاشا عسکریلك اسکیشهر داخیله

قره حصاره دخول ایچون طلب ایدر جنرال سالیقلنده تلغرافی آلدیغنده

واپور جواب سریع اعطاسنه منتظر ده. احضار جنرال قالمده

۱ــ صحت تحیه یه: اسکیشهر ده مواصلت ایده جنرال سالیقلنده ده آلدیغم

تلغراف عیناً بالاده درج ایدلمشدر. یازیلده او آن تقدیم ایدیلمکده.

بو تلغراف اوزرینه فوراً اردو قوماندانلغنه دیرمن خط

دیرمن خط اردو قوماندانلغنه

اردو قوماندانلغنه حالة یازلمشدر.

مربوا

علی فواد

۱۵۷

Şifre-i Mahsus

Mahmudiye
21.9.35

Ankara’da 20. Kolordu Vekâletine

Mahmudiye'de Ali Fuad Paşa'ya

Kuvâ-yı mu'telifenin Eskişehir'de bulunan kıtaât-ı kumandanı Ceneral Sally Klad'in Mîrlivâ Ali Fuad Paşa'yı hemen telgrafı aldığında bila ifâte-i vakt Eskişehir'de görmek istiyor. Mülakat esnasında mülakattan sonra kendisine teminat veriyor. Bu sırada İngiltere, Düvel-i Mû'telife nâmına Haydarpaşa-Bağdat hattı üzerinde ve civarında hiçbir harekette bulunmamasını ve hiçbir şey yapmamasını ve Ali Fuad Paşa askerinin Eskişehir ve Afyonkarahisar'a duhûl itmemelerini talep eyler. Ceneral Sally Klad bu telgrafı aldığınıza dair bir cevâb-ı serî' i'tâsına muntazırdır.

İmza Ceneral Klad.

1- Heyet-i Temsiliye'ye: Eskişehir'e muvasalat iden Ceneral Sally Klad'dan aldığım telgraf aynen bâlâya derc edilmiştir. Yazılan o anda takdim edilecektir. Bu telgraf : 3. Kolordu Kumandanlığı’na ve berâ-yı ma'lûmât Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı Vekâleti’ne yazılmıştır.

20. Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ
Ali Fuad

TİTE Arşivi, Kutu no. 305 Gömlek no. 62.
İngiliz Generali Sally Flood ile Ali Fuad Paşa'nın yazışmaları.

dat demiryolu hattının tahrip edilmemesini, İngilizler tarafından bir taarruz vâki' olmadıkça fiili bir tecavüzde bulunulmamasını, Millî Hareket'in hedefinin yabancılar olmadığının esas kabul edilmesini ve Eskişehir'in dışardan kuşatılması" kararını aldı[275].

Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir'in Kongre'ye mutlak bağlanması konusunda İngiliz Generali Sally Flood'a yazdığı mektuba 23/24 Eylül'de cevap geldi[276]. Sally Flood, mektubunda Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir'e girmesine kesinlikle müsaade edilmemesi için başkumandanlıktan emir aldığını, Eskişehir'le ilgili talebinin ateşkes hükümlerine aykırı olduğunu ve bu halde bulunduğu mevkiden fazla müsaade olmadığını sert bir dille bildirdi[277].

Aynı tarihlerde Eskişehir'deki İngiliz Kontrol Zabiti, Mutasarrıf Hilmi Bey'e "Bu gece mühim bir müzakeremiz olduğundan saat altı da dairemize teşrifinizi rica ederim" diye bir tezkere yazdı[278]. Muhtemel ki, bu toplantıda Beşinci Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa da vardı. Daha sonra Hamdi Paşa tarafından Harbiye Nezâreti'ne çekilen bu görüşme ile ilgili bilgide[279], İngiliz Generali, Hamdi Paşa'ya "Eskişehir ve havalisine Kuvâ-yı itilafiye geldiğini ve bu vakitten sonra âsâyişi, temine doğrudan katkısı olacağını..." belirtmiş ve ayrıca Ali Fuad Paşa'ya şu sert üslûplu telgrafın çekilmesine karar verilmişti:

"Ali Fuad ve hempalarının bilâ ifate-i vakt Eskişehir sancağı hududu haricine çıkmalarını, Eskişehir'de Kuvâ-yı mu'telife kumandanı general Solly Flood (belge de "Flad" olarak yazılıdır) suret-i kat'iyede talep eyler."

Ali Fuad Paşa, İngilizlerin bir yandan görüşmeler yapıp diğer yandan Hamdi Paşa ve Mutasarrıf Hilmi Bey'le toplantılar yapılmasını ve Anadolu'daki hareketlerini şöyle değerlendirmekteydi[280]: "O vakitler elde edilen vesikalardan bazı İngiliz memur ve askerlerinin tarafsızlıklarını koruyamadıklarını ve İstanbul Hükûmetini takviye ve onu aleyhimize teşvik ettiklerini anlamıştık. 22 Eylül'de İzmit'ten gelen bir haberde İngilizlerin Anadolu'daki kuvvetlerini takviyeye devam ettiklerini ve özellikle önemli miktarda topçu kıtası getirdikleri bildiriliyordu. Yenihan Mülakatı'nın oyalayıcı bir mahiyeti vardı. İngilizlerin bazen okşayan, bazen de tehdit eden sözlerine inanmış değildim. İcraatımızı hiçbir surette durdurmayacaktım. Eskişehir civarında başlamış olan hareketimiz her tarafta olumlu etkisini gösteriyordu."

Ali Fuad Paşa, bölgede yaşanan her türlü gelişmeden Ankara'daki 20. Kolordu Komutan vekili Mahmut Bey aracılığıyla Heyet-i Temsiliye ve dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'yı da haberdar ediyordu. Heyet-i Temsiliye, Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir'deki İngiliz Kontrol Subayı ile olan görüşmesini olumlu karşıladı. Mustafa Kemal Paşa'nın 23-24 Eylül 1919'da yine Ankara'daki Mahmut Bey aracılığıyla Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafta şu satırlar vardı[281]:

"İngilizlerle mülâkata dair olan iş'ârı devletlerine arz-ı şükran olunur. Suret ve tarz-ı hareketleri son derece muvafıktır. İnşallah tedâbir-i makuleleri sayesinde âmali millîye husulpezir olacaktır."

Bu telgraftan başka Mustafa Kemal Paşa, 25 Eylül'de de İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri'ne ulaştırılmak üzere, Eskişehir'deki İngiliz Kontrol Kuvvetleri Komutanı General Sally Flood'a da bir mektup gönderdi[282]:

Mustafa Kemal'den General Solly Flood'a

İstanbul'daki İngiliz Yüksek (Fevkalade) Komiseri'ne ulaştırılmak üzere.

Sivas, 25 Eylül 1335 [1919]

Doğu Anadolu namına Erzurum'da ve tüm Osmanlı anavatanı namına Sivas'ta toplanan 7 Eylül 1919 [1335] ve 11 Eylül 1919 [1335] tarihli kongrelerin bildirileri ile millet, dünyaya toplu olarak şimdiki birlik ve teşkilata kendisini sevk eden yasal amacı; keza Müslüman olmayan unsurlara karşı besledikleri dostane vatanseverlik hissiyatını bildirmek ister.

2. *Tüm Osmanlı anavatanında herhangi bir din ve millîyet ayrımı gözetmeksizin şahsi hürriyetin korunabildiği tam barış olmasına rağmen, bazı kötü niyetlilerin millî şuurdan kaynaklanan hareketi, Müslüman olma-*

[275] Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları,** TTK., Ankara: 1974, s. 7.
[276] ATASE Arş., Kl. 185, D.(20) 90, Fh. 156'dan Sarıkoyuncu vd., s. 25.
[277] Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 25.
[278] Cebesoy, a.g.e., s. 247.
[279] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 256.**
[280] Cebesoy, a.g.e., s. 247.
[281] Cebesoy, a.g.e., s. 250.
[282] Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk,** c. I, belge: 61, TTK., Ankara: 1973, s. 160; **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919),** c. 4, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2000, s. 120.

yan unsurlara karşı bir hareket gibi göstermeye çalıştıklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

3. *18 Eylül 1919 [1335] tarihli tamim, bütün vilayetlere ve bağlı sancaklara, Padişah hazretlerinin bütün tebaasının aynı haklara sahip olduğunu; keza memleketimizdeki yabancıların, memleketimize ve milletimize karşı herhangi bir faaliyete karıştıkları ortaya çıkarılmadıkça misafirperverlikle karşılanacaklarını bildirdi.*
4. *Milletin şimdiki talebi, memlekete karşı hainâne faaliyetlerde bulunduğu sabit olan Ferit Paşa Kabinesi yerine, millî emellerle uyumlu, âdil ve güvenilir bir kabinenin iktidara gelmesidir.*
5. *Dolayısıyla, tesbit ve teyit etmek isterim ki, ülkemizde mevcûd barışın muhafazası ve Müslüman olmayan dostlarımızın emniyeti herhangi bir taarruza karşı korunacaktır.*

Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubu ile aynı tarihte (25 Eylül 1919) Eskişehir'deki İngiliz Kuvvetleri Komutanı Sally Flood'da Ali Fuad Paşa'ya son derece nezaketsiz, askerî lisan ve üslûba uymayan, diplomasi diliyle uzaktan yakından ilgisi olmayan, Kuvâ-yı Millîye ve onun kumandanlarına tecavüzkâr bir içerik taşıyan şu mektubu gönderdi[283]:

General Ali Fuad Paşa'ya

21 Eylül'de tarafımdan gönderilen Erkân-ı Harbiye Zabiti mevadd-ı âtiyeyi tebliğ etmişti:

A- Beni ve maiyyetimdeki askerî, Osmanlılara ait politika işleri asla alakadar etmez.

B- Ben ve İngiliz Asâkir-i Düvel-i Mu'telife ile Osmanlı Hükûmeti arasında mün'akit mütâreke ahkamını muhafazaya memurdurlar.

C- Ben ve kumandamda bulunan İngiliz askerleri, şimendifer hattının emr-i muhafazasından mes'uldürler.

D- İngiltere ve Müttefik devletler askerî menafiine ve şimendifer hututuna müdahale etmediğiniz takdirde tarafımızdan size müdahale edilmeyecektir. Ancak ben sizin âtide münderiç maddelere riayet etmekliğinizi musırren talep ederim.

1- Gerek şimendifer hututuna ve gerekse mürûr-u ubura mahsus yollar ve şimendifer memurlarının ikametgâhlarına ve telgraf hatlarına tecavüz edilmemesi ve hatta bu hususta tecrübeye bile kıyam edilmemesi lâzımdır. Bunu kat'iyyen talep ederim.

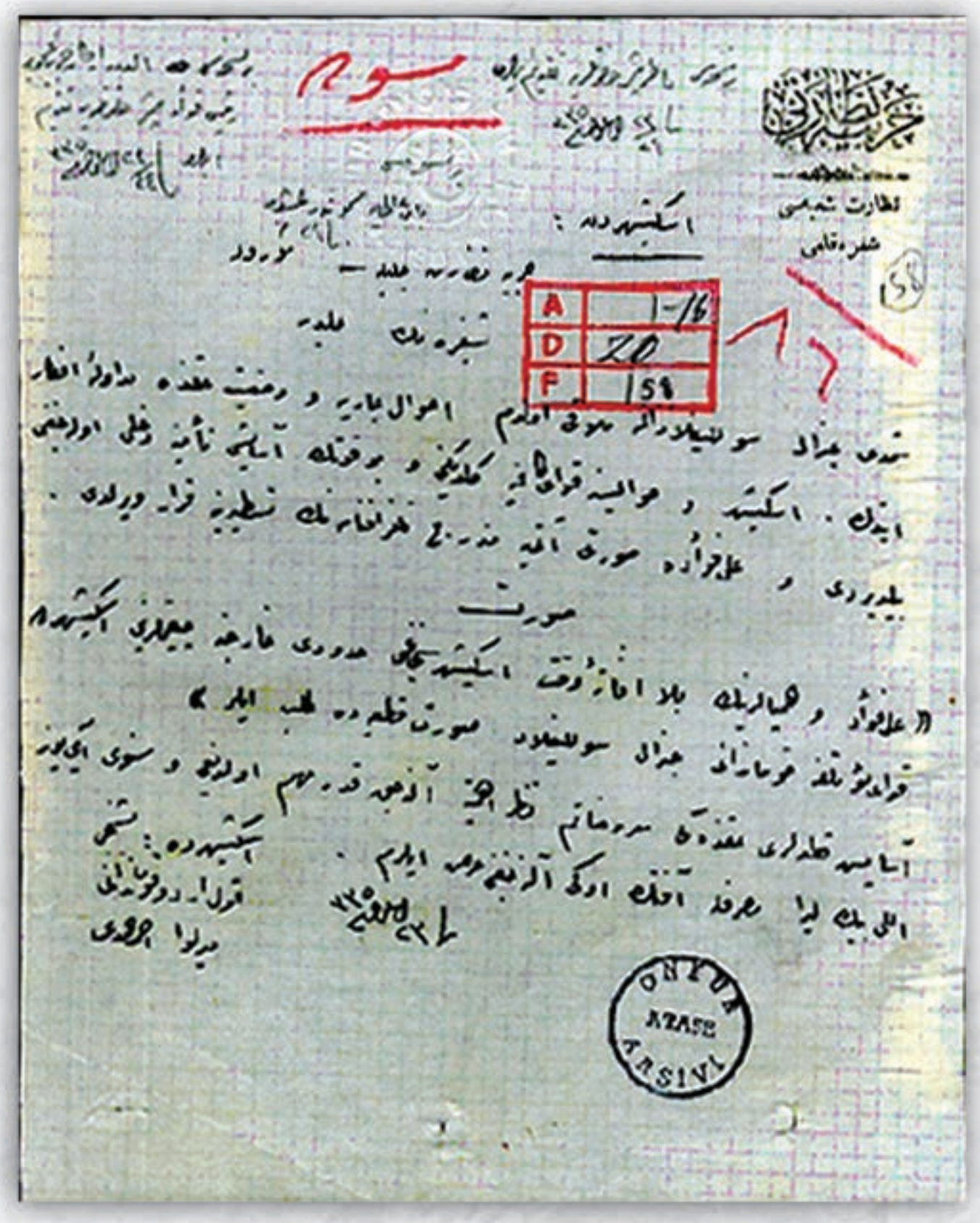
2- Demiryolları hatlarının muhafazasında müstahdem askerlere taarruz ve müdahaleyi düşünmemeniz ihtâr olunur.

3- Maiyyetinizde bulunan askerler ve avânenin elyevm İngiliz askerleri tarafından işgal edilmiş bulunan İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar'a kat'iyyen bir ferdin bile dahil olmamaları beyân ve ihtâr olunur.

4- Bâlâda zikrolunan mevadda riayet olunduğu takdirde halihazırda demiryolları yakınında ve civarında bulunan İngiliz askerleri bulundukları mevkîleri muhafaza edeceklerdir. Aksi takdirde tarafınızdan vukû' bulacak her türlü harekete aynı surette mukabele edilecektir. Ve neticede yalnız sen mes'ul tutulacaksın. Zaten bu mevad hakkında talebiniz üzerine bizimle yaptığınız mukaveleyi imza etmiş idiniz. Sizden isterim ki, mâfevklerinize bu vaziyeti bildiriniz. Maiyyetinizde bulunan bütün millîcilere ve avaneye de ehemmiyetle tebliğ ediniz. Ve size diyorum ki, avanenizden bir fert yanılıp zinhâr Eskişehir'e girmesin ve bulundukları yerde kalsınlar. Bâlâ'da mezkûr maddelere riayet etmediğiniz halde sizin ve Kuvâ-yı Millîye'nin Düvel-i Müttefikaya karşı harekât-ı hasmaneye isticar eylediğinize hükmedilecektir."

Ali Fuad Paşa'ya göre, bu mektup o zamanki işgal kuvvetlerinin zihniyetlerini göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Vaad ve sözlerin ciddi olmadığı ve hiçbir kıymet ifade etmediği açıkça anlaşılmaktadır. Gerçekleri tamamıyla tahrif ettikleri de görülmektedir. İngilizlere Ali Fuad Paşa tarafından herhangi bir müracaat yapılmış değildi. İlk önce General Solly Flood, Ali Fuad Paşa ile görüşme isteğinde bulunmuş, Yenihan'a gönderilen Erkan-ı Harp zabiti ile eşit şartlarda görüşülmüş, ancak herhangi bir metin imzalanmamıştı. General Sally Flood bir yandan görüşme talebinden, imzalanan metinden bahsederek 20. Kolordu Komutanı ile Heyet-i Temsiliye arasına nifak tohumları ekme niyetleri taşırken, diğer yandan tehdit ve şantajla Eskişehir ve çevresindeki hareketi durdurma niyetindeydi. Fakat her türlü hileye rağmen başarılı olamayacaklardı[284].

[283] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 257**; Cebesoy, a.g.e., s. 248-249; ATASE Arş., Kl. 185, D.(20) 90, Fh. 170-1'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 26.
[284] Cebesoy, a.g.e., s. 249.

سوم
نظارت شعبه‌سی
شعبه‌ء قلمی
A 1-16
D 20
F 154
ONZUA
AZASE
ARSIVI

Bir nüshası elden Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reisi Fuad Paşa Hazretlerine takdim edildi. 23/24 Eylül 335

Harbiye Nezâreti Nezâret Şubesi Şifre Kalemi

Bir nüshası Nâzır Paşa Hazretlerine takdim edildi 23/24 Eylül 335

Bâb-ı âliye gönderilmiştir.

Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifrenin Hallidir.

Şimdi General Solly Flad ile mülâkî oldum. Ahval-i câriye ve vaz'iyet hakkında müdâvele-i efkâr ettik. Eskişehir ve havalisine kuvva-yı kâfiye geldiğini ve bu kuvvetin âsâyişi temine dahli olacağını bildirdi. Ve Ali Fuad'a suret-i âtiye münderiç telgrafnamenin tastîrine karar verildi.

Suret

"Ali Fuad ve hempâlarının bi-lâ ifâte-i vakt Eskişehir Sancağı hududu haricine çıkmalarını Eskişehir'de Kuvâ-yı Mu'telife Kumandanı Ceneral Solly Flad suret-i kat'iyede talep eyler"

Âsâyiş kıtaları hakkındaki ma'rûzatım nazar-ı ehemmiyete alınacak kadar mühim olduğu ve senevi 250 000 Lira masrafla âfetin önü alınacağını arz eylerim. 23 Eylül 335

Eskişehir'de: Beşinci
Kolordu Kumandanı
Mîrlivâ
Ahmed Hamdi

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 256.

Kuvâ-yı Mu'telife Kumandanı General Sally Flood ile Eskişehir'de oluşturulmaya çalışılan 5. Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa görüşmesi ve Ali Fuad Paşa' yazılacak telgrafın metni.

B- MUTASARRIF HİLMİ BEY'İN MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI FAALİYETLERİ

1. Mutasarrıf Hilmi Bey'in Millî Direnci Engelleme Girişimleri

Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir ve çevresini millî kuvvetlerle sarmak, Eskişehir'e içten ve dıştan baskı yapmak şeklindeki hareketi ve baskısı genişledikçe hem İstanbul'un atadığı Kolordu Komutanı Hamdi Paşa, hem de Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey[285] korkmaya başladı[286]. Çünkü Hilmi Bey'in Eskişehir'e mutasarrıf atanmasıyla[287] birlikte bölgedeki İngiliz işgal güçleriyle de işbirliğine gidilerek, kentteki Kuvâ-yı Millîyecilerin üzerine gidilmeye, baskılamaya ve millî direniş tam anlamıyla yok edilmeye çalışılmıştı[288]. Bu zaman sürecinde Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir Harekâtı'na başlaması ve İngilizlerin bölgede bulunan kuvvetlerini artırmaya çalışmaları üzerine İzmit, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar livâlarının bulunduğu eksen hem İstanbul, hem de Sivas Kongresi açısından "en kritik bölge" haline gelmişti. Bu livâlarda hâlâ İstanbul Hükûmeti'ne gönülden bağlı mutasarrıflar vardı. Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey de bunlardan biriydi[289].

Nitekim Sivas Kongresi sonrasında Kongre Genel Kurulu adına 12 Eylül 1919'da bütün komutan ve valilere gönderilen[290]:

"Hükûmet, ulusun sevgili Padişahına dileklerini ulaştırmasını engelleyip, onunla bağlantısını kesmekte ve gerçekleşen haince davranışını sürdürmekte direndiğinden, ulus da yasal bir hükûmet başa geçinceye değin İstanbul Hükûmeti ile yönetim yönünden ilişkisini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşme ve ulaştırmasını büsbütün kesmeye karar vermiştir. Her yerdeki sivil memurlar, askerî komutanlarla birlikte bu kararı yerine getirecek ve sonucu Kongre Genel Kurulu'na bildirecektir." kararına da Mutasarrıf Hilmi Bey uymadı.

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey böylesi karşıt tavır sergilerken, Anadolu hareketi gün geçtikçe gelişmekteydi. Kısa zamanda Sivas Genel Kongresi kararlarına sekiz vilayet, beş kolordu katıldı. Önceleri tereddüt ve direnç göstermiş olan Kastamonu, Çorum, Afyonkarahisar ve Kayseri kongre kararlarını kabul ederek İstanbul ile tüm bağlantılarını kopardı. Bu durum üzerine iktidarda bulunan Damat Ferit, arkadaşları ve Anadolu'daki asker-sivil temsilcileri millîciler üzerine daha şiddetli gitmeye başladı. Özellikle Ali Fuad Paşa'nın "Eskişehir Harekâtı"nın büyük bir düzen içerisinde uygulamaya konulmasıyla Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey alınacak önlemler konusunda Dâhiliye Nezâreti ile yoğun bir şekilde haberleşmeye başladı. Mutasarrıf Hilmi Bey 13 Eylül 1919'da 190 sayılı şifre ile Dâhiliye Nezâreti'ne şöyle bir müracaatta bulundu[291]:

"… Eskişehir'de kalan Hamdi Paşa ile birlikte İngiliz kontrol zabiti ile mülakat etmiştik. Kontrol memuru teşkilât-ı millîye kuvvetinin Eskişehir'e gelmeleri muhtemel ve geldikleri takdirde mukavemetten başka çare olmadığını ifade etmiştir."

"… Bura hükûmetine mu'âvenet icap ettiği takdirde ancak mevcûd İngiliz kuvvetine istinat etmesi lâzım gelecektir… İşbu vaziyet karşısında ittihaz edeceğim hatt-ı hareket hakkında emirname-i nezâret-penâhîlerine intizar eylemekte bulunduğum ma'rûzdur."

[285] Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, 1871 Serez doğumludur. Babası Kocaağazade Ali Efendidir. Orta ve Lise öğrenimini Serez Rüşdiye ve Mülkiyesinde tamamladı. 1890 yılında yüksek kısmından mezun oldu. Aynı yıl mezun olduğu okulun İdadi kısmına Tarih ve Hesap Dersleri öğretmeni olarak atandı. 1892'de Bursa Vilayeti Maiyyet Memurluğuna ta'yîn edildi. Sonra sırasıyla, Orhaneli, Pazarköy, Kuşadası, Ödemiş, Urla, Pilmar kazalarında kaymakamlık yaptı. Daha sonra Preveze, Çorum, Mardin, Hakkari, Nablus, Malatya ve Zor Sancaklarında Mutasarrıflık yaptı. Ağustos 1919'da da Eskişehir Mutasarıflığına atandı. Bkz. Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler (1860-1923),** c. III, Ankara:1968, s. 435.

[286] Cebesoy, a.g.e., s. 98.

[287] Hilmi Bey'in Eskişehir Mutasarrıflığına atanması ile ilgili Ali Çankaya, 31 Ağustos 1919 tarihini verirken, Yeni Tasvir-i Efkar gazetesi 25 Ağustos 1919'da atamanın yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. Güneş-Yakut, a.g.e., s. 170, dipnot 518.

[288] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 170.

[289] Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 26.

[290] Nutuk, a.g.e., s. 190-191.

[291] Cebesoy, a.g.e., s. 235-236.

Böyle bir müracaatla Mutasarrıf Hilmi, Kuvâ-yı Millîye'nin Eskişehir'e girme olasılığına karşı işgal kuvvetleriyle işbirliğine gidecek kadar alçalmıştı. Ayrıca bu durumu İstanbul hükûmetine de bildirerek, izlenecek yöntem konusunda da bilgi istemekten geri durmadı.

Mutasarrıf Hilmi Bey 15 Eylül'de yine Dâhiliye Nezâreti'ne çektiği şifreli bir telgrafta da şöyle diyordu[292]:

"… Bugün, eşrâfı memleket celp ve cem edilerek galeyanda bulunan efkâr-ı memleket biraz yatıştırıldı. Evvelce arzedildiği veçhile livânın mevcûd İngiliz askerinden başka istinat edeceği bir kuvveti olmadığından maazallah merkez-i livâya tecavüzleri hâlinde livâca takip edilecek hatt-ı hareket hakkında emri samilerine muntazırım. İstanbul'dan kuvvet i'zâmına maddi imkan yok ise muayene-i iptidaileri icra edilmiş olan esnan erbabından bir iki sınıfın teslihine müsaade buyrulması ma'rûzdur."

Ali Fuad Paşa, yaşanan gelişmeleri şöyle değerlendirmekteydi[293]: " Mutasarrıf Hilmi Bey, bizleri yani millîcileri kahredebilmek için evvelâ İngilizlere müracaat ediyor, onlardan medet umuyor. Sonra halkı toplayarak millî galeyanı önlemek istiyor. Bunu da kâfi görmeyerek bizi öz kardeşlerimizle boğuşturmak çarelerini arıyor. Bunu davetine müsaade talebinde bulunduğu genç ve tecrübesiz vatandaşları silahlandırarak üzerimize göndermeğe kalkışıyordu."

Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey, Mutasarrıf Hilmi'nin korku ve telaş içerisinde teklif ettiği önlemlerle ilgili 16 Eylül 1919'da şu yanıtı verdi[294]:

"Demin söylediğim gibi erbabı isyana karşı mümkün olan her türlü tedâbire müracaat ile Eskişehir'in temin-i muhafazası ehem ve elzemdir. Bunun için de her kuvvetten istifade olunabilir. Tekrar ediyorum: Muhafaza-i memleket için kumandan ile bi'l-müzakere orada mevcûd olan her vasıtadan istifade ve her türlü tedâbire müracaat etmek lazım geldiği bedihidir. Tereddüt olduğunu anlıyamıyorum." Böylece Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey, her ne pahasına olursa olsun, millîcilerin ortadan kaldırılmasını istiyor, bunun için yapılacak her şeyi mubah görüyor ve mutasarrıfa geniş yetkiler veriyordu.

Mutasarrıf Hilmi Bey, yine aynı tarihte "İş iş'âr ve istifsara dökülecek olursa Mehd-i Osmaniyan olan Eskişehir de hainlerin taarruzuna hedef olacaktır.

Müsaade buyrulursa bu günkü temayülâta göre sekene-i memleketten eli silah tutanları bile bu hainlere karşı sevketmek mümkündür, ferman." içeriğindeki telgrafla bir yandan Kuvâ-yı Millîyecileri ağır bir şekilde itham ederken, diğer yandan vatandaşları birbirine kırdırmanın çarelerini aramaktaydı[295].

17 Eylül 1919'da Ali Fuad Paşa Karargahı'nı Sivrihisar'dan önce Mahmudiye'ye, daha sonra Hamidiye'ye nakletti. Bu zaman süreci içerisinde millî harekete katılımın giderek artması, Sivrihisar ve Mihalıççık kazalarının kongre kararlarına tabi olduğunu bildirmesi, Mutasarrıf Hilmi ve Kiraz Hamdi'nin korkularını da artırdı[296]. Bu nedenle millî hareketi bastırabilmek iç çatışmada dahil olmak üzere her yolu denemeye başladı. Mutasarrıf Hilmi Bey'in kaotik bir ortam yaratma girişimlerinin fark edilmesi üzerine Heyet-i Temsiliye devreye girip aynı tarihte Mutasarrıf Hilmi Bey'e bir telgraf göndererek "Milletin İradesi'nin önünde durulamayacağını" hatırlatmak istedi[297]:

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'e

Çıkış Yeri: Sivas

Tekmîl Anadolu vilayetleriyle bağımsız sancaklardan yalnız sizin işleri çevirdiğiniz belirli bölgedeki kongre kararlarına uygun olarak (mevcûd hükûmetle irtibatını kesmemiştir) malumu âlileri olduğu üzere meşruti hükûmetlerin bi'l-hâssa Sulh Kongresi'nin kabul ettiği prensipler icabınca İslam milleti bu günkü harekâtıyla bütün haklarının idrakinde olduğunu fiilen ispat ettik. Milletin tarihî mukadderatının söz konusu olduğu şu nazik ve mühim zamanda sakat anlayışı hasebiyle her ferdi kan ağlayan milletin mevcûd hükûmeti tanımamasında: hâlâ ne için muhalefet ediyorsunuz? Henüz 12. ve 20. Kolordu Kumandanlıklarına ta'yîn buyrulan Sait ve Mîrlivâ Ahmet Paşaların harekâtına neden tabi oluyorsunuz? Unutmayınız ki,

[292] Cebesoy, a.g.e., s. 236.
[293] Cebesoy, a.g.e., s. 236.
[294] Cebesoy, a.g.e., s. 236.
[295] Cebesoy, a.g.e., s. 237.
[296] Özçelik, a.g.e., s. 99.
[297] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** c. IV, s. 74; **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** (1919), c. IV, s. 62.

doğudan batıya ve güneyden kuzeye doğru Cenabı Hak'ka tam tevekkül ile yalnız hilafet ve saltanat makamı ve milletin ve devletin bağımsızlığını nihayete kadar muhafaza etmekten başka bir şeyi düşünmeyen ve sel gibi akan milleti kırılmak arzusuna siz mi mukavemet edeceksiniz? Ya bu telgrafı alır almaz sizin de bir millet ferdi olmak üzere hemen millî arzuya tabi olmanızı ve millî kongre tebligatına uyarak mevcûd hükûmet ile irtibatınızı keserek bütün işlerinizde Heyet-i Temsiliye'ye müracaat etmenizi ihtâr ederiz. Aksi takdirde millî arzuya küçük bir zaman bile mukavemete edemeyeceksiniz, zât-ı âlilerinden millî arzuya uymanızı rica ederiz.

17 Eylül 1335 [1919]

Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

Mutasarrıf Hilmi Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı bu ültimatom niteliğinde telgraftan hemen sonra Dâhiliye Nezâreti'ne şifreli bir telgraf çekti. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın tebliğinden de bahsettikten sonra şöyle diyordu[298]:

"Kumandan ile müzakeratımız üzerine Harbiye Nezâreti'ne yazılan telgrafnamelere müsbet bir cevap alınamamıştır. Burada kuvvet yoktur. Halkın ve hiç olmazsa bir iki senelik esnaf erbabının celp ve cem'i temin olunmuş ise de mevcûd esliha ve cephane İngilizlerin tahtı muhafazasına verilmiş olduğundan bu teşebbüsünde fiilî isaline imkân-ı maddi kalmamıştır. İngiliz kontrol memuru mülâkatımızda gerçi muhaliflerin buraya gelmeleri muhtemel olmadığını ve aksi takdirde mukabeleye mecbur olduğunu bildirmiştir. Hamdi Paşa'nın mevkii aczde kalmasından dolayı istifa mecburiyetinde bulunduğunu ifadelerinden anladım. Merkez ve kura halkı hükûmete sadakatinde sabit, ancak gözleriyle âsilere karşı koyacak bir kuvvet olmadığını gördüklerinden hayrettedirler. İngilizler şehre hâkim tepelerde bazı siperler yapmaktadır. Nokta-i istinadımız yalnız İngiliz kuvveti olmasına göre bunların indelhace merkezi muhafazaya karar verip vermemiş olduklarının Bâbıâlice merkez-i saltanattaki mümessili siyasisinden tahkiki ile livâya sarih bir hattı hareket ta'yîni makam-ı devletlerine ait mevaddı mühimmeden bulunduğu cihetle bu baptaki irade-i nezâret-penâhîlerine intizar eylediğim ma'rûzdur."

Görüldüğü üzere Mutasarrıf Hilmi Bey bütün ümitlerini Eskişehir'deki işgalci İngiliz kuvvetlerine bağlamıştı. Aynı gün Dâhiliye Nezâreti'ne çektiği telgrafta şu satırlar yer almaktaydı[299]:

" Livâya mülhak Seyitgazi ve Çifteler nahiyeleri dahi bu gün merkez ile alâka-i resmiyelerini kestiler. Livâ bu gün her taraftan tecrid olmuş vaziyettedir. İki gün evveli Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi'nden aldığım telgrafta kongre mukarreratına mutavaatım tebliğ edilmişti. Bu gün aldığım diğer bir telgrafta her halde İstanbul'a avdetim ihtâr ediliyor. Hamdi Paşa'nın istifa ettiği ve kabulüne intizaren Eskişehir'de kalmakta olduğu cihetle istiane ve istişare edecek hiçbir kuvvetimiz kalmamış demektir. Hayatımı devlet ve millete vakfetmiş olduğum cihetle âsâyişi ve efkâr-ı umûmîyeyi teskine çalışarak sebat edeceğim. Bu gün iki tren İngiliz askeri geldi. Eskişehir'deki İngiliz kuvvetleri şehrin hâkim tepelerine hendek kazıyorlar. Şu halde müdafaada bulunacakları anlaşılıyor. Ancak müdafaanın şekil ve derecesi mâlum olmadığı cihetle merkezin alacağı vaziyeti kabil değildir. Muhaliflerin emirlerine adem-i itaatten dolayı maazallah şehre duhulleri halinde en evvel bendenize tecavüzleri tabiî olduğundan hatt-ı hareketimle İngilizlerin şehri ne dereceye kadar muhafazaya karar verdiklerine dair İstanbul mümessil-i siyasiyesisinden alınmış malûmat hakkında evamir-i nezâret-penâhîlerine intizar ediyorum."

Mutasarrıf Hilmi Bey özellikle Eskişehir'e bağlı o zamanki livâların kendileri ile olan tüm bağlantılarını kesmeleri üzerine ciddi anlamda korku ve telaşa kapılmıştı. Tek kurtuluşu İngilizlerle millîyetçilerin çatışmasında görüyordu. Yaşam kaygısında olan Hilmi Bey'in bu telgrafla-

[298] Cebesoy, a.g.e., s. 237-238.
[299] Cebesoy, a.g.e., s. 238.

rına karşılık; Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey:

"Ordaki mevcûd olan kuvvete karşı oralara takarrüp etmeleri melhuz değildir. Maahaza şayet takarübe tasaddî edecek olurlarsa her kuvvetten istifade edilmesi gayet tabiidir. Bu kuvvetlerden nasıl istifade edileceğini oraca icap edenlerle bilmüzakere kararlaştırınız. Kumandan Paşa'nın istifasına katiyen mahal yoktur. Burada ittihaz olunacak tedâbirin neticesi kariben tebliğ olunacaktır. Telâşa da mahal yoktur. Sizden metanet ve dirayet bekliyorum" diyerek, millî kuvvetlerin Eskişehir'de var olan kuvvete karşı oraya gelemeyeceklerini fakat buna cesaret ederlerse her kuvvetten yararlanılabileceğini, nasıl yararlanılabileceği konusunun görüşmeyle halledilmesini istemekteydi. Ayrıca Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey, bölgeye İstanbul Hükûmeti tarafından atanan Kiraz Hamdi Paşa'nın istifasının çok gereksiz olduğunu belirttikten sonra, telaşlanılmamasını ve akıllıca davranılmasını diliyordu.

Oysa Hamdi Paşa ise tam bir panik havası ve korku içerisinde başta Dâhiliye Nezâreti olmak üzere, aklına gelebilecek her yere, tutunabileceği her makama, telgraf üzerine telgraf yazıyordu. Dâhiliye Nezâreti'ne çektiği üçüncü belki de dördüncü telgrafında aynı nakaratı daha telaşlı bir şekilde tekrarlıyordu[300]:

"… Her kuvvetten istifade edilmesi emir ve tebliğ buyrulmaktadır. Kuvvet olsa başında bulunacağım emri tabiidir. Hamdi Paşa'nın vaziyeti hazırasına göre onunla istişare ve müzakereyi menafi-i devlete mugayir görüyorum. Bir asker olan müşarünileyh aldığı bir telgraf üzerine avdete karar verdiği halde bendeniz kemâl-i sebat ile mevkiimi muhafaza ediyorum ve kat'iyyen telaş etmiyorum. Ancak hareketimi ta'yîn ve tespit için oraca ittihaz olunduğu iş'âr buyrulan tedâbir neticesinde malûmatı seria almak istiyorum ki, bulunduğum vaziyete karşı buna hakkı âcizanem vardır zannederim."

Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey ise, bu telgrafa birkaç satırla yanıt vererek, telaşa gerek olmadığını, Eskişehir'de var olan kuvvetlere karşı Kuvâ-yı Millîye'nin taarruza cesaret edemeyeceğini bildirdi.

Aynı istekleri her telgrafında dile getiren Mutasarrıf Hilmi Bey'e, Dâhiliye Nezâreti'nden de sürekli sabır, metanet ve mukavemet dilekleri gelmekteydi. Bu şartlarda yoğun ısrarına rağmen İstanbul Hükûmeti'nden istediği yardım ve desteği alamayan Hilmi Bey, son çare olarak Eskişehir'deki İngiliz Kumandanı ve Kontrol zabitine müracaat ederek kendisini garantiye almak istedi[301]:

"Vaziyet-i livâ malûm-u âlileridir. Sivas Kongresi'nden aldığım bir telgrafta Eskişehir'den başka bi'l-'umûm livâların âmali millîyeye tâbi olduklarından makam-ı livâyı terke icbar ediliyorum. Harekât-ı Millîye'ye karşı koyacak livânın bir kuvveti yoktur. Muhaliflerin Eskişehir'i her taraftan tecrid etmelerine ve hattâ şu birkaç gün içerisinde merkeze tecavüzleri muhtemel olmasına göre, şehrin ne suretle muhafaza edileceğinin ve orada yalnız kalan şahsi âcizanemin muhterem hükûmetinizce bunların tecavüzlerinden masun bulundurulacağının resmen iş'ârına himmet buyrulmasını rica ve intizar ederek ihtiramatı mahsusamı takdim ederim."

Mutasarrıf Hilmi Bey'in bu mektubuna İngiliz Kumandanı Sennon şu yanıtı verdi:

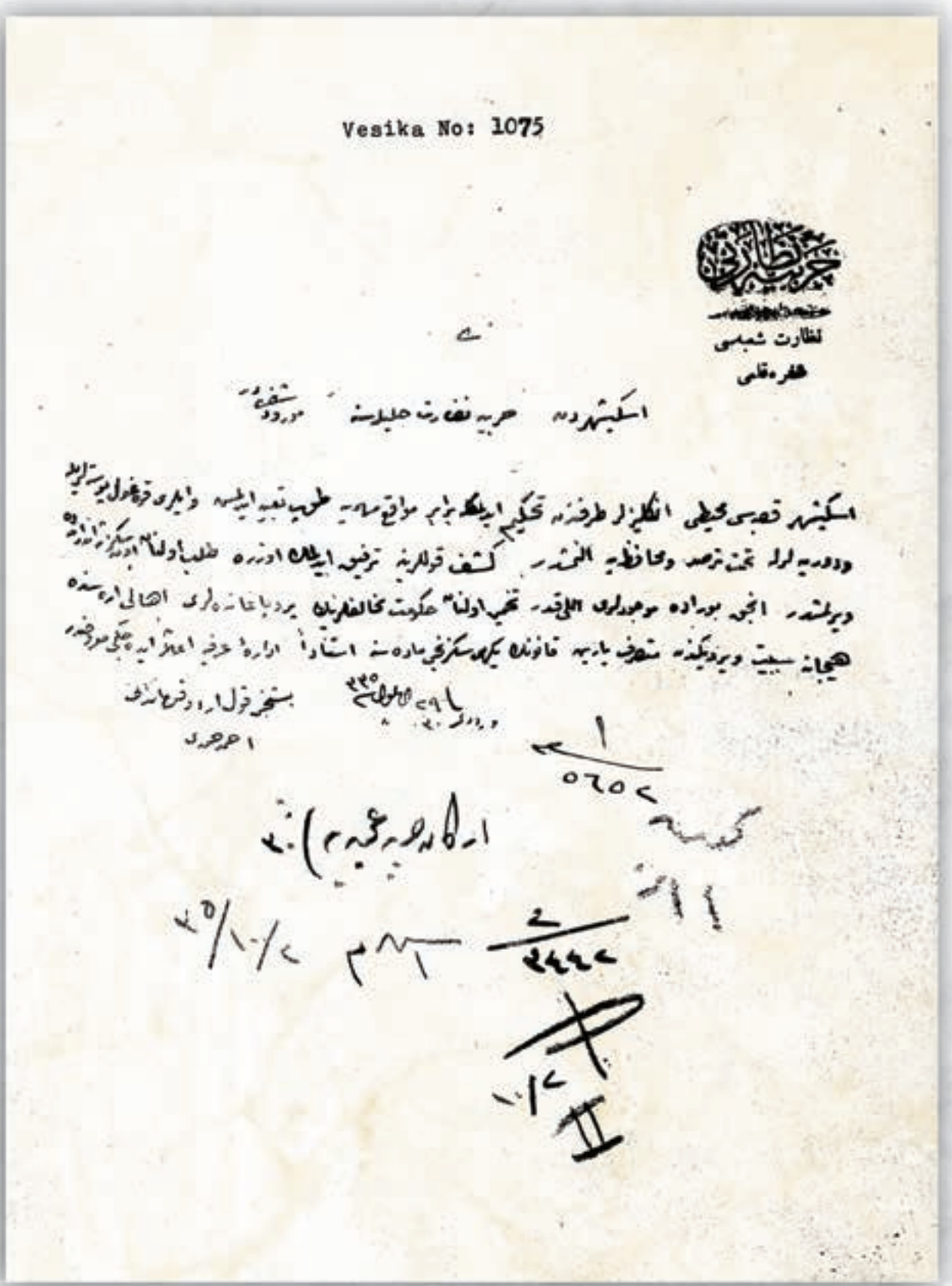
"Gönderdiğiniz mektubu aldım, şunu ehemmiyetle söylerim ki, Eskişehir'deki vaziyet İngiliz menafine halel gelmediği takdirde şimdiki gibi İngilizler hiçbir zaman Türk politika işlerine müdahale etmeyecektir. Şayet vaziyet-i hazıra değişerek Eskişehir'deki sükûnete halel gelip tahribat olacak olursa şedit tedâbire tevessül olunacaktır."

Bu mektup ve telgraflaşmalardan şu anlaşılmıştı: Mutasarrıf, İngiliz kontrol subayı ve kolordu komutanı Kiraz Hamdi Paşa anlaşamamışlardı. Heyet-i Temsiliye'nin yapmış olduğu sert ve açık tebligat bu üç makamı birbirinden ayırmıştı. Eğer birlikte hareket edebilselerdi, Kuvâ-yı Millîye'nin bu ilk millî girişimi zorluklarla karşılaşabilirdi[302].

2. Eskişehir'de Sıkıyönetim İlânı

İstanbul hükûmetleri ile Kuvâ-yı Millîye'nin Eskişehir ve çevresindeki üzerindeki nüfûz mücadelesi kentte her geçen gün ağırlığını hissettirmekteydi. Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik'in başlangıçta Eskişehir'de gizli bir Âsâyiş Livâsı'nın kurulması için bölgede İstanbul'un atadığı komutan Kiraz Hamdi Paşa'ya talimat vermesi

[300] Cebesoy, a.g.e., s. 239.
[301] Cebesoy, a.g.e., s. 239-240.
[302] Cebesoy, a.g.e., s. 240.

Vesika No: 1075

نظارت شعبی
ظفر قلعی

Vesika No. : 1075

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Eskişehir'den Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifredir

Eskişehir kasabası muhiti İngilizler tarafından tahkim edilmekle beraber mevâki-'i mühimmeye top tabya edilmiş ve ileri karakol postalariyle ve devriyelerle taht-ı tarassut ve muhafâzaya alınmıştır. Keşif kollarına terfik edilmek üzere talep olunan onsekiz jandarma da verilmiştir. Ancak, burada mevcûdları elli kadar tahmin olunan hükûmet muhaliflerinin propagandaları ahâlî arasında heyecana sebebiyet verdiğinden mutasarrıf yarın kanunun yirmisekizinci maddesine istinaden idâre-i örfiye ilân edeceği mâruzdur.

vürûdu
29 Eylül / 335
30 / Eylül / 335

Beşinci Kolordu Kumandanı
Ahmed Hamdi

Dolap No. 49
Göz No. 9
Dosya No. 92

Eskişehir Mutasarrıfı'nın kanunun 28. maddesine dayanarak sıkıyönetim ilan edeceğine dair.

ve İngilizlerden de her türlü kolaylığın gösterilmesinin istenmesi bu mücadelenin zor geçeceğinin en önemli işaretleriydi. Bu süreç içerisinde başka bir girişim de doğrudan hükûmetten geldi. Damat Ferit Paşa, Üçüncü Hükûmet döneminin son günlerinde (20 Eylül 1919) Padişaha imzalattığı beyannameyi[303] yayınlayarak, milletin azim ve gayretini uyuşturmak istedi. Beyannamenin parlak cümleleri altındaki gizli anlamlarda Kuvâ-yı Millîye'nin etkinlikleri eleştirilmekte, halkın bu eylemlere destek vermesi engellenerek, millet ile onun içerisinden çıkan Kuvâ-yı Millîye ayrıştırılmaya çalışılmaktaydı[304]. Bu nedenle "Beyanname-i Hümayun"un yayınlanmasından sonra Eskişehir'in içerisi daha yoğun faaliyetlere sahne oldu. Millî Mücadele'ye karşıt cephenin temsilcileri tekrar harekete geçti. Mutasarrıf Hilmi Bey, Komutan Kiraz Hamdi Paşa ve İngiliz Generali Solly Flood telgrafhanede buluşarak İstanbul ile uzun süre görüşüldü. 22 Eylül'de mutasarrıf ve jandarma kumandanı bir yolunu bularak Çifteler ve Seyitgazi nahiyeleri ile temas sağladı. Şifre ile yapılan görüşmelerde İngiliz kuvvetlerinin kendileriyle beraber olduklarını, Eskişehir halkının da kendilerine katıldıklarını, âsilerin yani millîcilerin elleri ve ayaklarını bağlayarak Eskişehir'e gönderilmeleri, bu mümkün olmazsa öldürülmeleri istendi. Ancak bu bölgelerden beklediği yanıtı alamadı[305].

Bunun üzerine Mutasarrıf Hilmi Bey, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 22 Eylül 335/1919'tarih ve 195 numaralı telgrafla, şehirde güvenlik ve âsâyişin sağlanması, halkın işine dönmesi için livâ genelinde "İdâre-i Örfiye" (Sıkıyönetim)'nin ilânına izin istedi[306]. Ancak hükûmet bu izni vermede ağır davrandı.

Bu arada Eskişehir'deki gelişmeler 5. Kolordu Kumandanı Ahmed Hamdi Paşa'nın 23/24 Eylül 335/1919 tarihli Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafa şöyle yansıdı[307]:

"Bugün aldığım ma'lûmâtta Ali Fuad Paşa maiyyetinde 50 süvari, 2 Makineli Tüfek, 4 Cebel topu ve 50 kadar milis olduğu halde Yenihan mevkiinde bulunmaktadır. Sivrihisar'da 40 piyade, Mihalıççık mülhakatında 20 piyadeleri bulunuyor. 30 Süvari de köyleri dolaşarak milis askeri toplamaktadır... Mihalıççık Kaymakamı Dr. Refet Bey ve ashâb-ı nüfûzdan Sazaklı Emin Bey, Hacı Çaputlu, Hacı Hüseyin, 15 süvari maiyyetlerinde olduğu halde köyleri gezerek Sivrihisar'a avdet etmişlerdir... Ahâlîye vukû' bulan tebligatları; Arabistan kâmilen ihtilal ederek Fransız ve İngilizleri kovmuşlar ve Mustafa Kemal Paşa'ya iltihak etmişlerdir. Şerif Hüseyin Kuvâ-yı Millîye Heyet-i Merkeziyesiyle itilaf etmiştir."

Aynı tarihlerde, Kütahya'da bulunan 87.000 sandık cephanenin İzmit'e nakledilmek üzere olduğu Heyet-i Temsiliye'ce öğrenildi. Bu cephane millî harekât için çok gerekliydi ve İzmit'e gönderilmesi kesinlikle önlenmeliydi. Bu amaçla Uşak, Gediz, Simav, Akhisar ve Alaşehir'de toplanan 850 atlıdan kurulu bir müfreze Binbaşı Hakkı komutasında Kütahya'ya geldi. Kütahya'da bulunan İngiliz bölüğü, bu durum karşısında, Eskişehir'e alındı. İngilizlerin tekrar Kütahya'ya dönmelerini önlemek ve bu cephane sevk işinin önüne geçmek için müfreze tarafından Eskişehir-Kütahya demir yolu üzerindeki Alayunt Köprüsü tahrip edildi[308].

Bu gelişmeyi de Kiraz Hamdi Paşa'nın aynı tarihli telgrafında şöyle belirtilmekteydi: "Kütahya Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet Bey ve Mevkii Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey yönetiminde olarak 2000 süvari geldiği ve Karahisar ve Gökçekısık tünellerini tahrip için ilk müfrezenin sevk edildiği ve oradaki cephanenin 7 otomobil ve 300 araba ile nakletmekte olduklarını ve bu adamların dermeyan ettikleri, Padişahımıza sadıkız, bizi Padişahla telgraf başında görüştürmeyen kabineyi istemiyoruz mevzuları olduğunu ve ...

23/24 Eylül 335

Eskişehirde 5. Kolordu Kumandanı

Ahmed Hamdi[309]"

Kuvâ-yı Millîye'nin Kütahya üzerindeki kesin başarısına rağmen, İngiliz Komutanın Ahmed Hamdi Paşa'ya pembe tablolar çizmesi İngilizler açısından içinde bulunduk-

[303] Padişah beyânnamesi için bkz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk/Söylev, Vesikalar/Belgeler,** c. III, TTK, Ankara: 1989, s. 1400-1403, Belge 98.

[304] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 96; Cebesoy, a.g.e., s. 251; Atatürk, y.a.g. b., s. 1401.

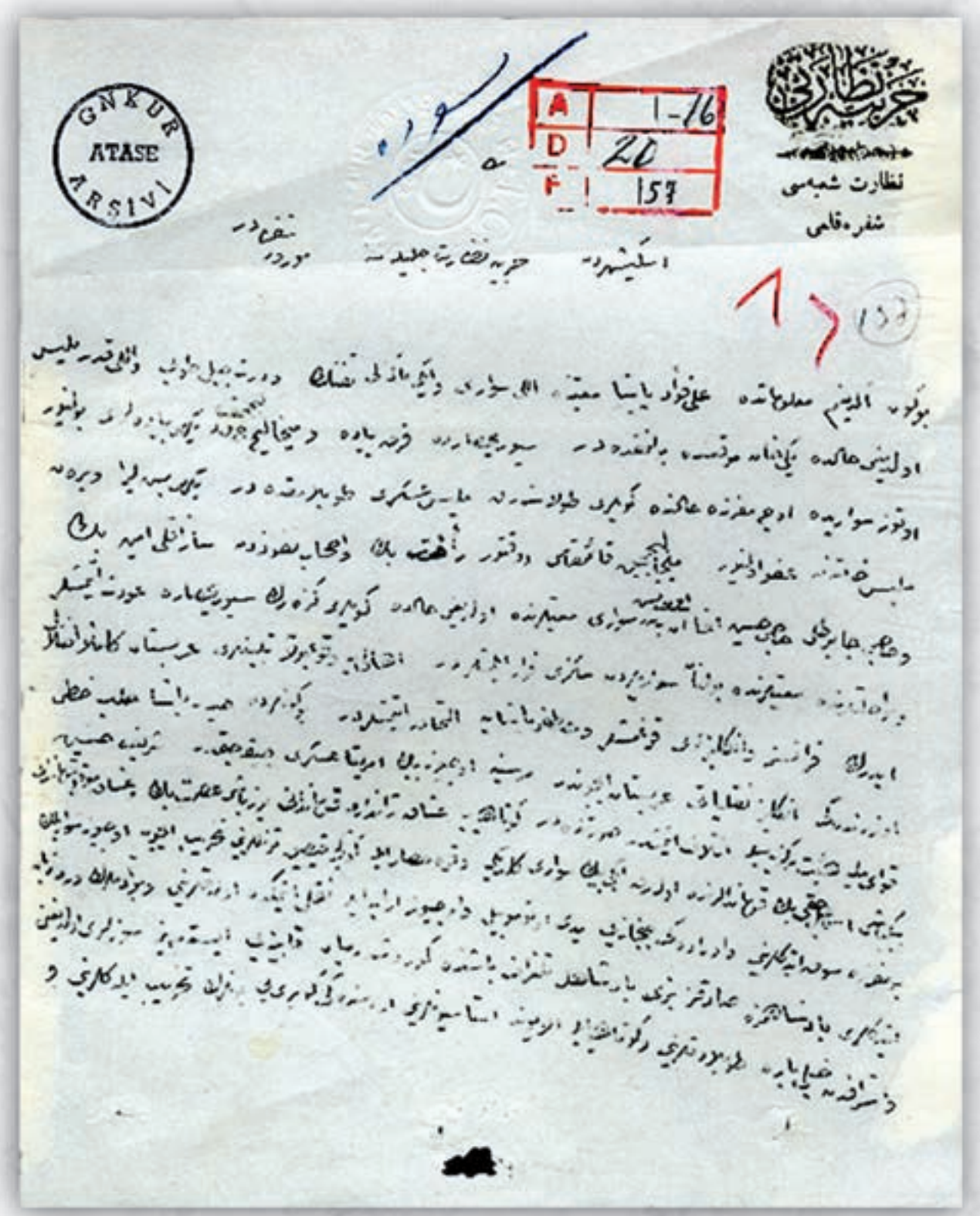
[305] Cebesoy, a.g.e., s. 252.

[306] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 32.**

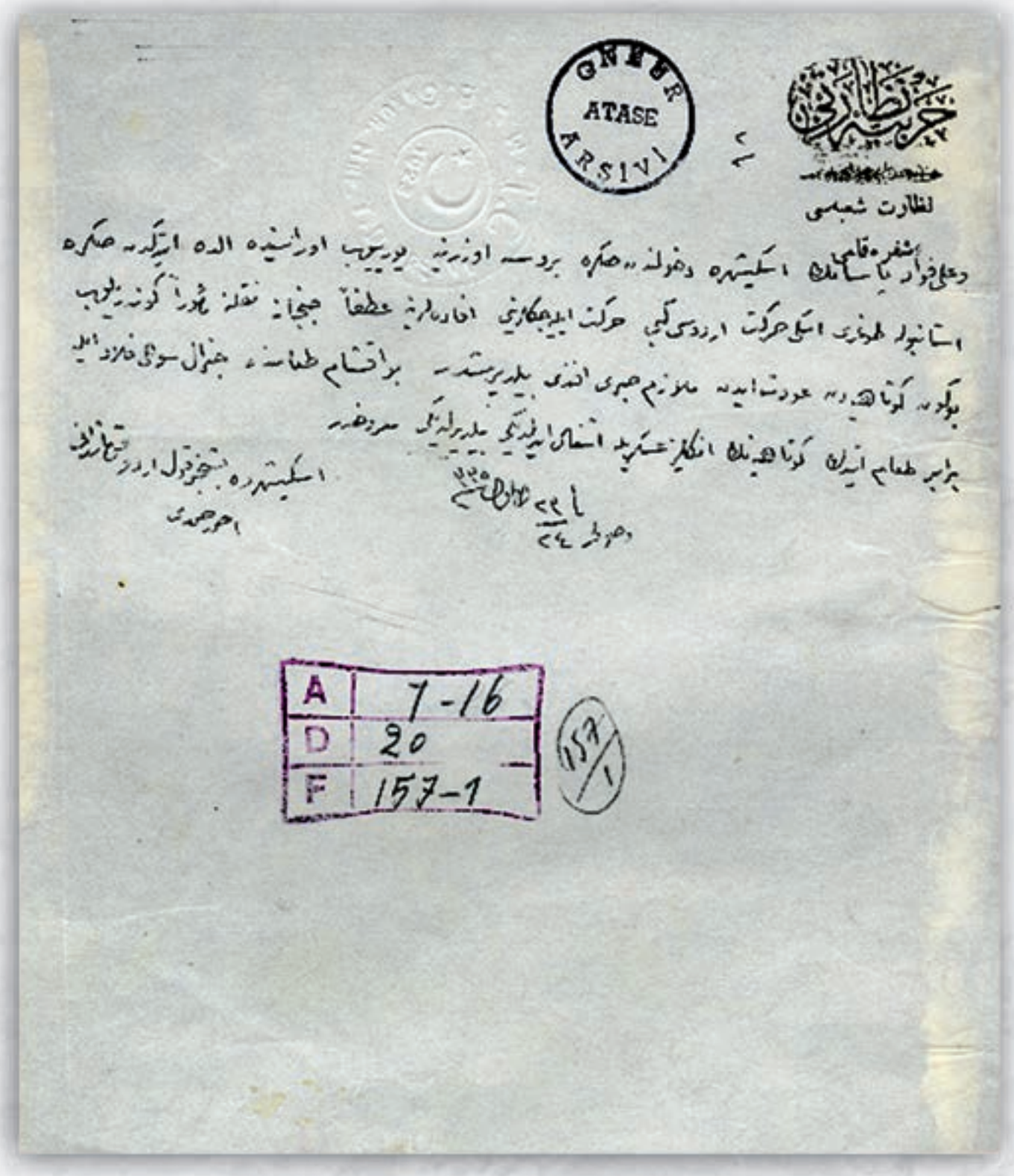
[307] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242.**

[308] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 95-96.

[309] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242.**

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242, Belge No: 242-1.
Eskişehir 5. Kolordu Kumandanı Ahmed Hamdi'nin Harbiye Nezâreti'ne telgrafı 1.

ATASE
ARSIVI
A 7-16
D 20
F 157-1
157/1

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Eskişehir'den Harbiye Nezâret-i Celîlesine Mevrûd Şifredir

Bu gün aldığım ma'lumâtda Ali Fuad Paşa maiyyetinde 50 süvari ve iki makineli tüfenk ve dört cebel topu ve elli kadar milis olduğu halde Yenihan mevki'inde bulunmaktadır. Sivrihisar'da 40 piyade, Mihalıççık sancağında 20 piyadeleri bulunuyor. 30 süvari de 3 müfreze halinde köyleri dolaşarak milis askerleri toplamaktadır. 25 lira veren milis hizmetinden af olunuyor. Mihalıççık Kaymakamı Doktor Refet Bey ve ashab-ı nüfûzdan Sazaklı Emin Bey ve Hacı Çaputlu, Hacı Hüseyin Ağa 15 süvari maiyyetlerinde olduğu halde köyleri gezerek Sivrihisar'a avdet etmişler ve muvâsalatlarında maiyyetlerinde bulunan süvarilerden 8'i firar eylemişlerdir. Ahâlîye vukû' bulan tebliğleri Arabistan kâmilen ihtilal ederek Fransız ve İngilizleri koğmuşlar ve Mustafa Paşa'ya iltihak etmişlerdir. Bugünlerde Haydarpaşa-Halep hattı üzerindeki İngiliz nakliyatı Arabistan içindir. Mersin'e 300 bin Amerika askeri çıkacaktır. Bu Şerif Hüseyin Kuvâ-yı Millîye Heyet-i Merkeziyesiyle itilaf etmiştir sûretindedir. Kütahya'ya Uşak jandarma kumandanı Yüzbaşı İsmet Bey, Uşak mevki kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandalarında olarak 2 bin süvari ve geldiği Karahisarla Gökçekısık tünellerini tahrip için 300 süvarilik bir müfreze sevk ettiklerini ve oradaki cephaneyi 7 otomobil ve 300 araba ile nakletmekte olduklarını ve bu adamların vird-i zebân ettikleri padişahımıza sadığız, bizi padişahla telgraf başında görüştürmeyen kabineyi istemeyiz sözleri olduğunu ve eşrâftan hayli para topladıklarını ve Kütahya ile Alayunt istasyonları arasındaki köprüleri bunların tahrip eylediklerini

// (Belge No: 242-2) ve Ali Fuad Paşa'nın Eskişehir'e duhûlünden sonra Bursa üzerine yürüyüp orasınıda elde ettikten sonra İstanbul'a doğru eski hareket ordusu gibi hareket eyleyeceklerini ifadelerine 'atfen cephâne nakline me'mûren gönderilip bugün Kütahya'dan 'avdet eden Mülâzım Sabri Efendi bildirmiştir. Bu akşam ta'âmında General Solly Flad ile beraber ta'âm ettik. Kütahya'nın İngiliz askeriyle işgâl edildiği bildirildiği ma'rûzdur. 23/24 Eylül 35

Eskişehir'de 5. Kolordu Kumandanı
Ahmed Hamdi

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 242, Belge No: 242-2.
Eskişehir 5. Kolordu Kumandanı Ahmed Hamdi'nin Harbiye Nezâreti'ne telgrafı 2.

ları durumu yansıtmama çabasıydı. Oysaki işgalci İngilizler gün geçtikçe gelişen ve büyüyen Anadolu hareketi karşısında zor durumda kalmışlardı. Millî Kuvvetler benzer bir uygulamayı Konya'da da sürdürmekteydi. Uygulanan bu kuşatma harekâtlarına halkın da destek vermesi sonucunda Konya'da Kolordu Komutanı Sait Paşa İstanbul'a gittiği gibi, Vali Cemal Bey de 25 polis korumasında bir marşandiz katarıyla İstanbul'a kaçtı[310]. 25 Eylül'de Bilecik ile Vezirhan arasındaki köprü havaya uçuruldu[311]. Eskişehir etrafındaki bu gelişmelerden rahatsız olan İngilizler, çemberin giderek daralmakta olduğunun farkındalığıyla kent içinde tedbirler almaya başladı. Şehir merkezi güvenlik anlamında sağlamlaştırılmaya çalışıldı. Toplar yerleştirildi, İleri karakol postaları ve devriyeleriyle kent korumaya alındı[312].

Eskişehir'de durum gerçekten çok kritikleşmişti. 28 Eylül'de vatansever halkın Eskişehir'de mutasarrıfı değiştirerek Millî Kongre'ye bağlanmak için giriştikleri teşebbüs başarılı olamadı[313]. Kiraz Hamdi Paşa, 28/29 Eylül'de Mutasarrıfa yazdığı bir yazıda, "… bu gün burada hükûmetin nüfûzu hiç yok gibidir. Jandarma heyeti emre uymuyor, muhaliflerle işbirliği yapıyor. Polisler de emre itaat etmiyor..." demekteydi. Hatta Kiraz Hamdi Paşa'nın evine gece giren birisi "Yaşasın millet!" diye slogan atabiliyordu[314].

Bu arada Mutasarrıf Hilmi Bey'in Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği Eskişehir'de Sıkıyönetim ilân edilmesiyle ilgili isteğinin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen İstanbul'dan yanıt gelmemişti. Fakat Eskişehir ve çevresinde Kuvâ-yı Millîye ile İstanbul Hükûmeti/İşgal Kuvvetleri mücadelesi büyük bir ivme ile devam ediyordu. Kuvâ-yı Millîyeciler, Hilmi Bey'e gönderdikleri telgraflarda, İstanbul'la irtibatı keserek Eskişehir'i Kongre'ye bağlamasını veya vakit kaybetmeden trenle İstanbul'a gitmesini son kez ihtar etmekteydi[315]. Livâ merkezinde meydana gelen olaylar sonucunda Kiraz Hamdi Paşa, 29 Eylül 335/1919'da Harbiye Nezâreti'ne bir telgraf göndererek, "Eskişehir'de mevcûdları elli kadar olan muhaliflerin propagandaları halk üzerinde heyecana neden olduğundan, Mutasarrıfın 30 Eylül'de İdâre-i Vilayet Kanunu'nun 28. maddesine istinaden sıkıyönetim ilân edeceğini bildirdi[316]. Gerçekten de Mutasarrıf Hilmi Bey'in girişimleri sonucunda Eskişehir Hükûmet Meclisi Eskişehir ve çevresinde belirtilen maddeye dayanarak geçici olarak Sıkıyönetim ilân etti[317]. Hemen arkasından o zamana kadar kimsenin katılmadığı Âsâyiş Livâsı'nı oluşturabilmek amacıyla, 1303 ve 1309 doğumluların üç güne kadar şubelere müracaatları istendi. Bu kişilerden piyade olacaklara 1500 Kuruş, süvari olacaklara 2500 Kuruş aylık verileceği ilânen duyuruldu[318].

20 Eylül 293/ 2 Ekim 1877 tarihli İdâre-i Örfiye Kararnamesi'ne eklenilen 18 Eylül 1335/ 18 Eylül 1919 tarihli Kararname-i Ahire[319] gereğince oluşturulması gereken İdâre-i Örfiye Divan-ı Harbine (Sıkıyönetim Mahkemesi) seçilenler şunlardı[320]:

Örfi İdâre Divan-ı Harp Reisliğine (Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığına)

- Sabık (Eski) İstanbul Muhafızı Mîrlivâ Seyit Paşa,

Azalar (Üyeler) :

- Eskişehir Ahz-ı Asker Kalemi Divan-ı Harp Reisi Kaymakam İbrahim,
- Sabık Beyrut Divan-ı Harbi Örfi Reisi mütekayyidiyeden (emekli) Kaymakam Hilmi Bey,
- Eskişehir Ahz-ı Asker Kalemi Divan-ı Harp Azasından Binbaşı Ethem Bey,
- 5. Kolordu İkinci Kısım Amiri Binbaşı Vehbi Efendi

[310] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 264.**

[311] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 257.**

[312] **ATASE Arşivi., Kl. 185,D.(20) 90, Fh. 180'**den aktaran Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 35.

[313] **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 95-96.

[314] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 174.

[315] **B.O.A., DH. KMS., Dosya No: 57-2, Vesika No: 28'** den aktaran Güneş-Yakut, a.g.e., s. 173.

[316] ATASE Arş., Kl. 185,D.(20) 90, Fh. 180'den aktaran Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 35.

[317] **BOA., DH, KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 55; BOA., DH. ŞFR, Dosya No: 103, Vesika No: 16;** "Eskişehir'den Harbiye Nezâretine Mevrûd Şifredir Eskişehir Hükûmet-i Mahalliyesi Sıkıyönetim ilân etti…" **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 276.**

[318] **BOA., DH, SSM, Dosya No: 38, Vesika No: 14.**

[319] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:242, Gömlek No: 84; Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:225, Gömlek No: 157.**

[320] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 276.**

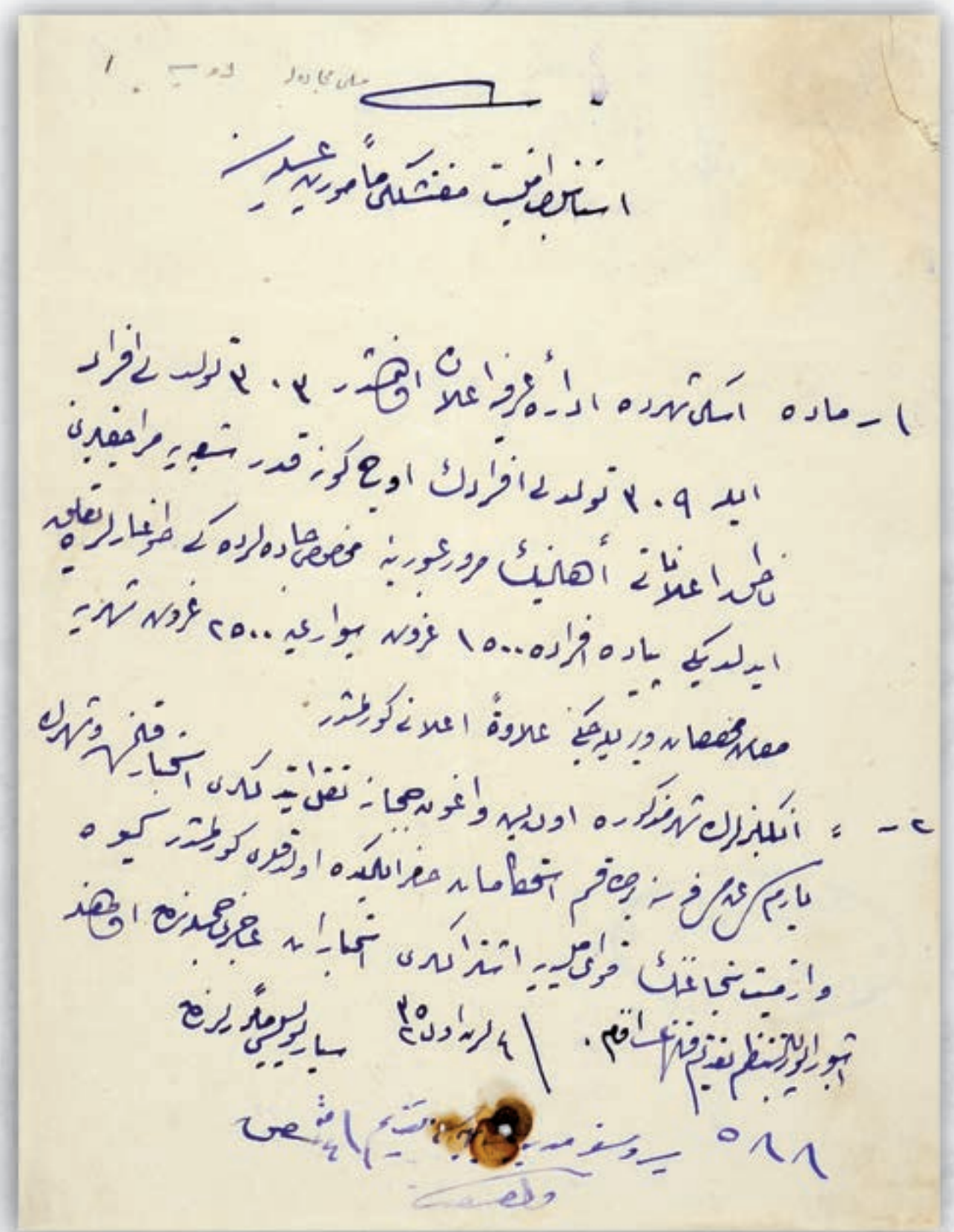
Seçilen bu kişilerin Harbiye Nezâreti'nden atanmaları istenmesine rağmen Harbiye Nezâreti'nin, Dâhiliye Nezâreti'ne yazdığı yazıya göre; vilayetlerde valilerin geçici olarak sıkıyönetim ilân etme yetkisi varken, Mutasarrıflarla ilgili böyle bir açıklamaya rastlanılmadığıydı. Yine belirtilen bu belgeye göre yeni mutasarrıf tarafından idâre-i örfiye kaldırılmış olmasına rağmen, bununla ilgili Dâhiliye Nezâreti'nden bir bilgi Harbiye Nezâreti'ne ulaştırılmamıştı. Yani mahkeme başkan ve üyeliğine seçilen bu kişilerin onayları Harbiye Nezâreti'nden yapılmadan Eskişehir'de sıkıyönetim sona ermişti[321].

Sonuçta, Mutasarrıf Hilmi Bey'in yetkisini aşarak ilân ettiği sıkıyönetim, oluşturulan Sıkıyönetim Mahkemesi ve bununla birlikte buraya seçilenlerin tayinlerinin yapılmaması vs. kurulmaya çalışılan düzenin yasadışılığının en büyük kanıtıydı.

Bir Zamanlar Eskişehir / Perihan Sarıöz - 1997 s. 70.
Eskişehir Garı Cephesi.

[321] BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No:55.

İstanbul Emniyet Müfettişliği Me'muriyet-i Aliyyesine

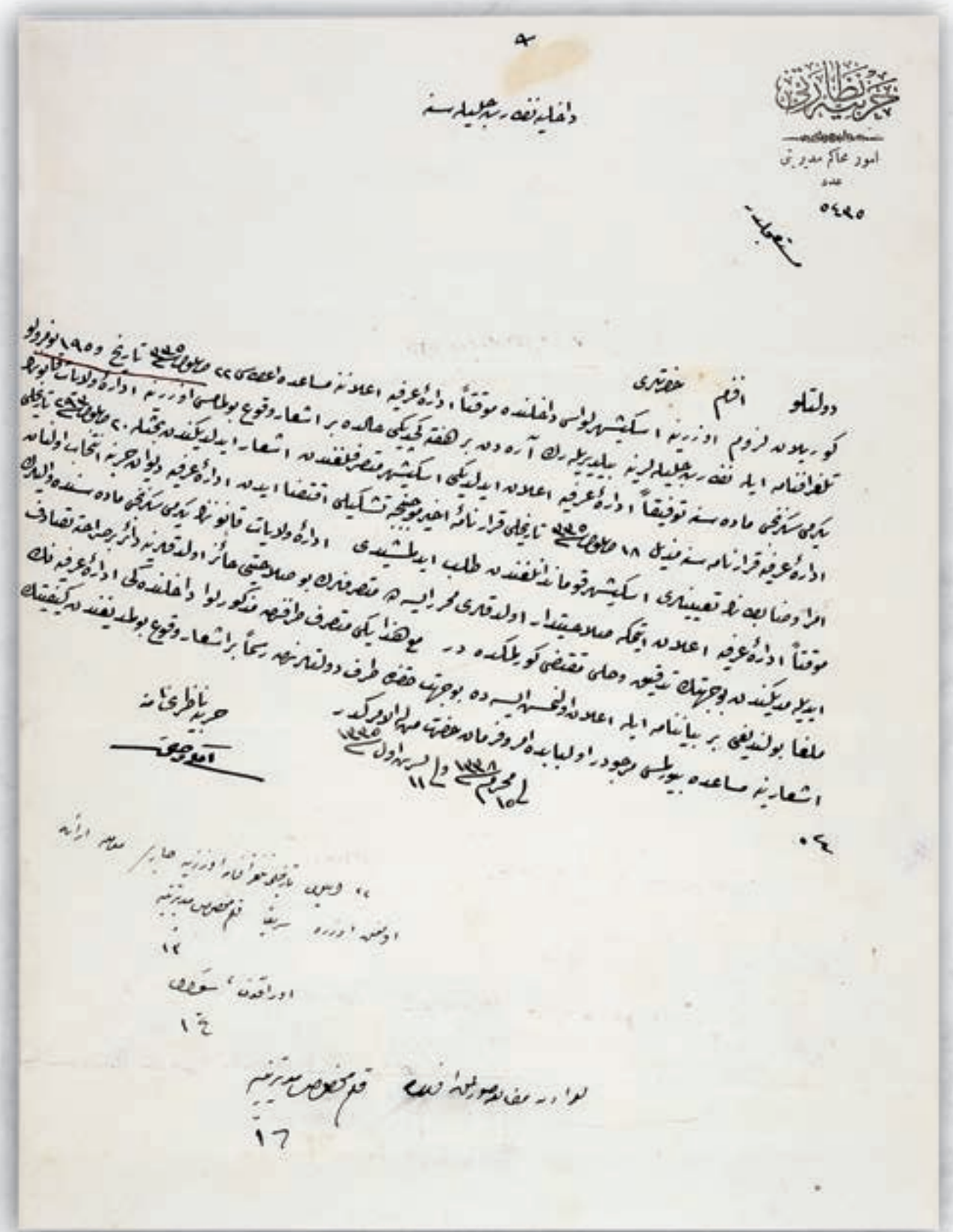
1. Madde Eskişehir'de "İdâre-i Örfiye" ilân olunmuştur. 303 tevellüdlü efrâd ile 309 tevellüdlü efrâdın üç güne kadar şu'beye müraca'atlarını nâtık i'lânâtı ahâlînin mürûr-u 'ubûruna mahsus caddelerdeki duvarlara ta'lik edildiği piyade efrada 1500 guruş, süvariye 2500 guruş şehriye maaş muhassesât verileceğini ilâveten ilânı görülmüştür.

2. Madde İngilizlerin şehr-i mezkûre 15 vagon cephane nakl ettikleri istihbar kılınmış ve şehrin yarım saat mesafesine bir takım istihkâmât hazırlığında oldukları görülmüştür. Geyve ve İzmit sancağının Kuvâ-yı Millîye'ye iştirâkleri istihbârât-ı âcizî cümlesinden olmağla bu rapor bi't-tanzîm takdim kılındı efendim.

4 Teşrîn-i evvel 35

BOA., DH, SSM, Dosya No: 38, Vesika No: 14.

Eskişehir'de İdâre-i Örfiye (Sıkıyönetim) ilân edildiği ve İngilizlerin şehre 15 vagon cephane getirdikleri, şehre yarım saat mesafede tahkimat yaptığına dair seyyar polis memurunun İstanbul Emniyet Müfettişliğine telgrafı.

Harbiye Nezâreti
Umuru Mehakim Müdüriyeti
Müsta'celdir

Aded :
5435

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Görülen lüzûm üzerine Eskişehir Livâsı dâhilinde muvakkaten İdâre-i Örfiye ilanına müsâade i'tâsı 22 Eylül 335 ve 195 numrolu telgrafname ile Nezâret-i Celîlelerine bildirilerek aradan bir hafta geçtiği halde iş'âr vukû' bulmaması üzerine İdâre-i Vilâyât Kanunu'nun 28. maddesine tevfikan İdâre-i Örfiye ilân edildiği Eskişehir Mutasarrıflığı'ndan iş'âr edildiğinden bahisle 20 Eylül 293 tarihli İdâre-i Örfiye Kararnamesine müzeyyel 18 Eylül 335 tarihli Kararnâme-i Âhir mûcibince teşkîli iktizâ iden İdâre-i Örfiye Divan-ı Harbine intihab olunan ümerâ ve zâbitânın ta'yînleri Eskişehir Kumandanlığı'ndan talep edilmişti. İdâre-i Vilâyât Kanunu'nun 28. Maddesinde vâlilerin muvakkaten İdâre-i Örfiye ilân etmeğe selâhiyetdâr oldukları muharrer ise de mutasarrıfların bu selâhiyeti haiz olduklarına dair bir sarâhata tesadüf idilemediğinden bu cihetin tedkik ve halli muktezî görülmektedir. Ma'a hâzâ yeni mutasarrıf tarafından mezkûr livâ dâhilindeki İdâre-i Örfiye'nin mülgâ bulunduğu bir beyanname ile ilân olunmuş ise de bu cihet hakkında taraf-ı devletlerinden resmen bir iş'âr vukû' bulmadığından keyfiyetin iş'ârına müsâade buyrulması mercûdur. Ol bâbda emr-ü ferman Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

15 Muharrem 1338 / 11 Teşrîn-i evvel 1335

Harbiye Nâzırı Nâmına

22 Eylül tarihli telgrafnâme üzerine cârî mu'amele irâ'e olunmak üzere serîan Kalem-i Mahsûs Müdiriyetine

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 63.
Harbiye Nezaretinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen İdâre-i Vilâyât Kanunu'nun 28. maddesine göre valilerin geçici olarak sıkıyönetim ilan etme yetkisi olmasına rağmen mutasarrıfların böyle bir yetkiye sahip olmadıkları.

C- MUTASARRIF HİLMİ BEY'İN ÖLDÜRÜLMESİ, ETKİLERİ VE SONUÇLARI*

Mutasarrıf Hilmi'nin kentte baskılarından bunalmış olan Eskişehir'deki Kuvâ-yı Millîye yanlıları bu duruma son vermek için 23 Eylül 1919'da mutasarrıfı değiştirmek için harekete geçmişler, ancak başarılı olamamışlardı. Mustafa Kemal Paşa yapılan bu girişimleri şu sözlerle dile getirmekteydi[322]: "Eskişehir Mutasarrıfı'nın hain Ferit Paşa hükûmetinin hidmetkârı olmakda devam eylemesi, İngilizlerin Eskişehir'deki kuvvetlerini hissolunur derecede tezyide kıyam eylemeleri, o civar halkı muhikk olarak te'sire düşürmüş olduğundan, … birçok silahlı kuvvetler Eskişehir Hükûmeti aleyhinde harekat eylemişlerdir..."

Mutasarrıf Hilmi Bey aleyhinde yapılan bu girişimlerin sonuçsuz kalması fedakâr Eskişehirlileri yıldırmadı. 1 Ekim'i 2 Ekim'e bağlayan gece başlayan yeni bir girişim, 2 Ekim günü büyük bir kalabalığın toplanmasıyla sonuçlandı. Bu tarihte Damat Ferit hükûmetinin iktidardan çekilmesi olayların daha fazla büyümesine engel oldu. Yeni kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Millî Mücadeleden yana olan insanların da bulunması umutları da artırdı[323]. 3 Ekim 1919'da Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye yanlıları duruma hâkim oldu ve Kuvâ-yı Millîye'nin arzusu halkın desteğiyle Vilayet Muhasebecisi Çolakoğlu Sabri Bey vekâleten mutasarrıflığa getirildi.

Ali Fuad Paşa, 3 Ekim 1919'da Çolakoğlu Sabri Bey'inde aralarında bulunduğu Kuvâ-yı Millîyecilere gönderdiği mektupta yapılması gerekenleri bildirdi:

"Mektubumu zat-ı âlilerine i'sâl eden Naim Bey, behemahal (Kiraz) Hamdi Paşa'nın toplamış olduğu gönüllü süvari ve piyadelerin emr-i kumandasını alarak tamamıyle emrinize hazır bulunacak ve millet aleyhine toplanan bu kuvvet inayet-i rabbani ile hakiki bir kuvve-i millîye vazifesini îfâ edecektir.

İngilizlerin icraatınıza zerre kadar müdahalesi görüldüğü takdirde vermiş oldukları sözden nükûl ederek bîtaraflığı muhafaza etmeyeceklerine hükmedilerek taht-ı kumandamda yarın sabaha kadar toplanacak binlerce gönüllü süvari ve müfreze-i askeriye ile İngilizlerin can damarlarını kat'etmek suretiyle tehdit edeceğim...

Muhalif davrananlara gelince: Mutasarrıf Hilmi Bey ve Kolordu Kumandanı (Kiraz) Hamdi Paşa ve Kadı Efendi ve Polis Merkez Müdürü Necati ve Muhasebe-i Husûsiye Müdürü Mustafa Efendi ve sabık Belediye Reisi Mehmet Ali Efendiler ve İtidal Gazetesi İdârehanesi'nde Burhanettin Bey ve Cephane Memuru Mülâzım Hayri ve âmâl-i millîyenin husulüne bilfiil muhalefet eden ve sizce malum olan zevatı taht-ı tevkife alın"[324]. Ali Fuad Paşa, Kuvâ-yı Millîyecilere Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nin Mutasarrıf Vekilliğine Livâ Muhasebecisi Sabri Bey'i muvakkaten, mevkii kumandanlığı vekâletine de Binbaşı Mehdi Bey'in tayinini istediğini, Eskişehir'in diğer sancaklar gibi Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmasını ve Heyet-i Temsiliye'nin emirleri uyarınca yeni hükûmete itimat etmelerini bildirdi. Ayrıca bu işler gerçekleştirilirken Hacı Veli Efendi'ye de danışılmasının önemi vurgulandı[325].

Eskişehir Belediye Reisi Hacı Veli Efendi de Kanlıpınar'da bulunan Kuvâ-yı Millîye'ye bir adamını göndererek, belediyede bir toplantı yapıldığını ve şehre şimdilik girilmemesini rica etti[326].

Eskişehir'in bu yeni durumu Ali Fuad Paşa tarafından şöyle özetlenmekteydi[327]:

* Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Koylu, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi" Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar 2010, S. 46, ss. 425-455.

[322] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 346, Gömlek No: 70.**

[323] Cebesoy, a.g.e., s. 252; **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2nci Kısım,** s. 97; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 37.

[324] **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 3;** TİTEA., 16-16 / 15'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 178.

[325] TİTEA. 16-16 / 15'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 178.

[326] 20. Kolordu Kumandanlığına 3 Teşrîn-i evvel 335

Aşıklar köprüsünün takriben bir kilometre şarkında Eskişehir'den Belediye Reisi Hacı Veli Efendi'nin göndermiş olduğu bir adama tesadüf ettik. Ferit Paşa Kabinesi sükût etmiş ise de yerine hangi kabinenin geçtiği kat'i olarak malum olmadığı ve belediye reisi nezdinde bu gün bir içtima yapılmakta olduğu ve şehre şimdilik girmemekliğimizi rica ettiklerini ifade etti.

Aşıklar Köprüsü'nün garbında istihkam siperlerinde İngiliz ve Osmanlı efradı bulunduğunu ve öğle vakti gönderilecek haberi intizar etmek üzere Kanlıpınar'da bulunduğumuz ma'rûzdur. **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 4.**

[327] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 35.**

"1- Eski hükûmet döneminde yasal olmayan birtakım kuvvetlerden de yararlanarak yapılan bin türlü işkenceye rağmen Eskişehir ahâlîsi millî amaçlar uğrunda çok fazla çalışmıştır. Bu amaca muhalefet edenlerden bir kısmı tutuklanmış, diğerleri İngiliz kuvvetlerinin yardımıyla trenle kaçmıştır. Sonuçta Eskişehir 4 Ekim 1919'da Livâ Muhasebecisini Mutasarrıflık Vekâleti'ne tayin ederek tamamıyla millî davaya katılmıştır.

2- Millî davaya muhalefette son derece katı olan Mutasarrıf Hilmi Bey, bir vatansever tarafından katledilmiştir.

3- İngilizlerin yardımıyla trenle İstanbul'a kaçmış olan Hamdi Paşa ve yanındakilerin tutuklanması için Harbiye Nezâreti'ne telgraf gönderilmiştir."

Ali Fuad Paşa 5 Ekim 1919'da Garbî Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanı olarak, Mihalıççık ve Sivrihisar kaymakamlıklarına, Seyitgazi, Çifteler nahiye müdürlüklerine ve Eskişehir Mutasarrıflığı Vekâletine birer yazı göndererek "Eskişehir'in millî kongreye bağlandığını ve bölgelerinde âsâyişin sağlanmasını" istedi[328].

Çolakoğlu Sabri Bey'in Mutasarrıf Vekilliği görevine getirilmesinden sonra, bölgede Kuvâ-yı Millîye'nin etkinliği giderek arttı. Hatta Kuvâ-yı Millîye'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mahallelerde ianeler toplanılmaya çalışıldı. Eskişehir'de böylesi millîci bir gelişme yaşanırken, nadir de olsa farklı/karşıt girişimler de yok değildi. Hem Muhasebeci Çolakoğlu Sabri Bey'in Mutasarrıflık Vekâletinde olmasından, hem de onun Kuvâ-yı Millîye yanlısı uygulamalarından rahatsız olanlar gerekli yerlere şikâyette bulunsalar da[329] sonuç elde edilemedi.

Çünkü kent artık tamamen Kuvâ-yı Millîye'nin denetimindeydi.

Mutasarrıf Vekili Sabri Bey, 5 Ekim 1919'da bir bildiri yayınlayarak, izlenecek yöntem ve programı açıkladı[330]:

"İrade-i Umuiye-i Millîye'yi temsil eden Sivas Kongresi mukarreratına tevfikan bu günden itibaren Eskişehir Mutasarrıflık vekaletini deruhte eyledim. Aşağıdaki hususlara bütün vatandaşlarımın itimat eylemelerini bi'lhâssa rica ederim.

1- Suçlu olduğu kesin maddi delillerle sabit olmayan hiçbir şahıs, hiçbir sebep ve bahane ile azarlanamayacağı gibi hiçbir vatandaş memleketin âsâyişini fiilen ihlâl mahiyetinde görülmeyen kişisel fikirlerinden dolayı asla sorumlu tutulmayacaktır.

2- Vatandaşlık hukukunda bir müslimin bir gayrı müslimden hiçbir farkı yoktur. Böyle bir fark gözetmek, doğrudan doğruya millî birliğe karşı suç işlenmesi anlamına gelecektir.

3- Bütün vatandaşların mal ve canı Millî Kongre'ye tâbi olan bugünkü hükûmetin garantisi ve emniyeti altındadır.

4- İç güvenlik ve huzuru bozmak amacıyla yapılacak her bir hareketin, millî birlik adına içinde bulunduğumuz durumun gerektirdiği en şiddetli önlemler ve araçlarla cezalandırılması kararlaştırılmıştır.

5- İtilaf Devletleri'nin asker ve sivil vatandaşları Türk milletinin ve Osmanlı vatanının soylu misafirleridir. Memleketini seven her şahıs milletimizin tarihi inanışlarından olan bu misafirperverlik mizacına uymakla sorumludur.

6- Bu günden itibaren Eskişehir ve çevresinde yalnız kanun hâkimdir. Onun için en ufak bir kötü davranışa uğramış vatandaşların hükûmeti haberdar eylemelerini rica ederim.

7- Sıkıyönetim kaldırılmıştır. Herkes tam bir huzur ve serbestlik içerisinde, kanunlar çerçevesinde bireysel özgürlüklerini kullanabilir.

Kuvâ-yı Millîye'nin Eskişehir'e hâkim olmasından sonra bazı kişiler millî harekât yanlısı gibi gözükerek ellerinde tutuklama listeleri olduğu halde dolaşmaya baş-

[328] " ….Eskişehir ahâlisi bütün milletdaşları gibi âmâl-i millîyeye muhalefet idenlere karşı ibraza cesaret iderek arzu-yu millîyi tamamıyle yerine getirmekle muvaffak olmuş ve livâ muhasebecisini mutasarrıflık vekaletine ta'yîn iderek bu günden itibaren hükûmet-i cedide ile Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi anlaşıncaya kadar hükûmetle alakalarını kat' iderek Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesine rabt edildiğini, ….. mıntıkanız dahilinde âsâyişin son derece istikrarına çalışılması…" **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 36.**

[329] **BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No:55.**

[330] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No. 272, Gömlek No. 115, Belge No. 115-1;** Tayip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken,** c. 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara: 1959, s. 60; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 178-179; Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 37.

Tarihsiz

ONKUR ATASE ARŞİVİ

بیانامهٔ رسمی

ارادهٔ عمومیهٔ ملیه‌یی تمثیل ایدن سیواس قونغرسی مقرراتنه توفیقاً بوکوندن اعتباراً اسکیشهر متصرفلق وکالتی درعهده ایلدم. خصوصات آتیه‌یه بتون وطنداشلرمك اعتماد ایله‌ملرینی تخصیص رجا ایدرم.

۱ — مجرمیتی دلائل قطعیهٔ نادیه ایله ثابت اولمیان هیچ برشخص هیچ برسبب وبهانه ایله تعذیر اولنمیه‌جق کبی هیچ بروطنداش آسایش مملکتی فعلاً اخلال ماهیتده کورلمیان افکارذاتیه‌سندن طولایی اصلا معاتب طوتلمیه‌جقدر.

۲ — وطنداشلق حقوقندن برمسلمك برغیر مسلمدن هیچ برفرق یوقدر. بویله برفرق کوزتمك طوغریدن طوغریه وحدت ملیه‌یه قارشی ارتکاب جرم ایلمکدر.

۳ — بتون وطنداشلرك مال وجانی ملی قونغرمیه تابع اولان حکومت حاضره‌نك تحت کفالت وامنیتده‌در. اساینی اخلال قصدیله بایله‌جق هر بر حرکتك وحدت ملیه‌نامنه ایجنده بشادیمز وضعیتك ایجاب ایتدیردیکی اك شدید تدابیر ووسائطله تجزیه‌سی مقرردر.

٤ — دول مؤتلفه عساکر وتبعه‌سی ترك ملتك وعنانی وطنك نجیب مسافرلریدر. مملکتی سوءن هر شخص ملتمزك عقائد تاریخیه‌سندن اولان بومسافر پرورلك حصلته رعایتله مکلفدر.

٥ — بوکوندن اعتباراً اسکیشهر وملحقاتنده بالکز قانون حاکمدر. آنك ایجون الناوفاق بر سوء معامله یه دوچار اولمه‌جق وطنداشلریمك خبردار ایله‌لرینی رجا ایدرم.

٦ — ادارهٔ عرفیه ملغادر. هرکس کمال حضور وسریتیله قانونك تعیین ایلدیکی اشکال دائره‌سنده حریت شخصیه‌سنی استعمال ایده‌بیلیر.

اسکیشهر متصرف وکیلی

A 1/1056
D 2
F 56

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No. 272, Gömlek No. 115, Belge No. 115-1.
Mutasarrıf Vekili Sabri Bey'in, 5 Ekim 1919'da Eskişehir halkına yayınladığı bildiri.

Eskişehir/ 5 Teşrîn-i evvel 35

Derici Hacı Veli ve Mahdumları
Eskişehir
Telgraf: Derici Hacı Veli

Ali Fuad Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri

Cenab-ı Hakkın 'inayetiyle azm-i millîmiz muvaffakatiyle incelenerek bu gün Eskişehir umûm ahâlîsi de âmâl-i millîyeyi tamâmıyle kabul ve ri'âyet etmek suretiyle Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesine iltihak etmiş ve bâ'de-mâ emr-i kumandalarında îfâ-yı hidmet âmâde bulunmuşlar ve makâmât-ı lâzımeye de telgrafnâme keşîdesiyle iltihâkımız ilân edilmiştir. Tensîb-i devletleri vechile zevâtın intihabıyla idare-i umûra başlanmış olduğundan yarın müsaade-i kumandanîleri şâyân buyrulduğu takdirde bera-yı arz-ı hürmet ve tebrîk. Birkaç araba ile eşrâf nezd-i âlilerine gelüb teşerrüf etmek arzusunu izhâr eylemekte olduklarının arzıyla cevablarınıza intizar olunur. Mahdum Hüseyin bendelerinin de oraca işi kalmamış ise şehre gelmelerine müsaâde buyrulmasını rica ederim efendim hazretleri.

Eskişehir Belediye Reisi

TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 26.

Eskişehir'in 5 Ekim 1919 itibariyle Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi'ne katıldığını ve kabul buyurularsa ertesi günü Eskişehir eşrâf ve ahâlîsinin arabalarla Paşa'ya bağlılıklarını bildirmek üzere, kendilerini ziyarete gelecek-lerine dâir Eskişehir Belediye Reisi Hacı Veli Efendi'nin Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği telgraf.

ladı. Halkın bu durumdan dolayı tedirgin olması üzerine Sivas Kongresi azalarından Osman Nuri ve Ahmet Nuri Bey'ler Bursa'ya dönerken uğradıkları Eskişehir'de gördükleri durum karşısında "Her ihtilalin arkasından gelebilecek böyle olaylara meydan verilmemesi ve tutuklamaların az olması" isteğiyle müracaatta bulundu[331]. Aynı kişiler Kuvâ-yı Millîye'ye muhalif olduğu bilgisi verilen bir kişi hakkında, aslında muhalif olmadığı ve bu harekete katkıları dahi olduğuna dair Ali Fuad Paşa'ya hazırladıkları raporu gönderdiler[332]. Bunun üzerine de Ali Fuad Paşa Eskişehir'deki sivil ve askerî makamlara maddeten cürümü olmayanlara herhangi bir şey yapılmaması, millî birliğin sağlanması için savcı ve kadı'nın kazanılarak birlikte hareket edilmesi emrini verdi[333].

Mutasarrıf Vekili Sabri Bey de 19/20 Ekim 1919 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği şifre telgrafta Eskişehir'de sıkıyönetimin kaldırıldığını bildirdi[334]

Aynı tarihte Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti namına Mustafa Kemal Paşa da, Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği telgrafta "… Harekât-ı millîye muhalefetten tutuklanan memurlar varsa bunların tutuklanma nedenini gösterir bir belge ile adliyeye teslim edilmesi.."[335] gereğini bildirdi. Bu da Gazi Paşa'nın, şartlar ne olursa olsun hukukun üstünlüğüne inanan bir insan olduğunun önemli kanıtlarından sadece bir tanesiydi.

1- Mutasarrıf Hilmi Bey'in Öldürülmesi

Eskişehir'de Eylül ayı ortalarından itibaren artan Ulusalcı-İstanbul Hükûmeti mücadelesi Mutasarrıf Hilmi Bey'in işbirlikçi tavırları nedeniyle oldukça kritik bir hâle geldi. Mutasarrıf Hilmi Bey'in, kentte âsâyiş ve güvenin sağlanması için Dâhiliye Nezâretinden onay almaksızın kentte İdâre-i Örfiye (Sıkıyönetim) ilânı, durumu oldukça gergin hale getirdi. Ortaya çıkan bu yeni durumdan Mutasarrıf Hilmi Bey en üst derecede yararlanmaya çalıştı. Bir taraftan Âsâyiş Livâsı'nın oluşturulmasına çaba sarfedilirken, diğer taraftan büyük paralar harcanarak Kuvâ-yı Millîye ile mücadele etmek için farklı teşkilat girişimleri de vardı. Nitekim bu doğrultuda, Kiraz Hamdi Paşa'nın biraderi Jandarma Kaymakamlığından uzaklaştırılmış Faik Bey'in rütbesi iade edilerek onun emrinde gizli bir teşkilat kurulmaya başlandı. Oluşturulmaya çalışılan bu kuruluşun temel amacı, Ali Fuad Cebesoy ve arkadaşlarını ölü veya diri ele geçirmekti. Bundan başka aynı gün İngilizlerle ortaklaşa hareket edilerek suçlu veya suçsuz birçok kişi tutuklanmış, direnenlerden Doktor Tahsin Bey'le birkaç masum öldürülmüştü. Yapılan bu eziyetin baş aktörleri Kiraz Hamdi Paşa ile Mutasarrıf Hilmi Bey'di. Çok girişimci ve cüretkâr gibi gözüken bu iki kişinin aslında ne kadar aciz oldukları aralarındaki yazışmalardan anlaşılmaktaydı. Bunların yegâne güvendikleri kuvvet işgalci İngiliz askerleriydi[336].

30 Eylül'e kadar, Bursa vilayetiyle, Isparta, Burdur, Denizli Sancakları, Dinar, Uşak, Gediz, Alaşehir ve Söke kazaları gibi henüz birliğe girmemiş olan Batı Anadolu'nun kalan kısmı da İstanbul Hükûmeti ile bağlantılarını kesmişler ve Millî Kongre'ye tâbi olmuşlardı. 30 Eylül'de yalnız İstanbul, Eskişehir ve İzmit şehirlerinin resmî çehreleri istisna edilecek olursa bütün millet İstanbul Hükûmeti'nden fiilen ayrılmıştı[337].

1 Ekim'de İstanbul Hükûmeti'nin son gayret ve faaliyetleri Eskişehir'in içinde görüldü. Mutasarrıf Hilmi Bey daha önce ilân ettiği sıkıyönetim yetkisinden yararlanarak halka işkence yapmaya kalktı. Ayrıca halkı millî kuvvetler ve kumandanları aleyhine teşvik için yeni yöntemlere başvurdu. Milletin kesesinden on bin liradan fazla para harcayarak Kuvâ-yı Millîye ve önderlerine suikast girişimleri hazırladı[338]. Fakat Eskişehir'de

[331] TİTE Arşiv 114 / 51606, Forma 11, s. 15'den Özçelik, a.g.e., s. 111.
[332] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 21.**
[333] TİTE Arşiv 114 / 51606, Forma 12, s. 14'den Özçelik, a.g.e., s. 111.
[334] **BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 55.**
[335] **TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 27.**
[336] Cebesoy, a.g.e., s. 252-253.
[337] Cebesoy, a.g.e., s. 262.
[338] Cebesoy, a.g.e., s. 263.

durum giderek gerginleşmekteydi. Yapılanlara karşı Kuvâ-yı Millîye'de yılgınlık yoktu ve halk onların yanındaydı. Durumdan rahatsız olan Mutasarrıf Hilmi Bey 1 Teşrîn-i evvel 335/Ekim 1919'da Dâhiliye Nezâreti'ne çektiği telgrafta Eskişehir'deki gelişmeleri anlatmak için yerine Kolordu Komutanı'nı vekil bırakarak bu gün veya yarın İstanbul'a gelmesi için izin verilmesini istedi.

Ancak Mutasarrıf Hilmi Bey'e Dâhiliye Nezâreti'nden aynı gün verilen yanıtta, "Böylesi önemli bir zamanda bir gün için bile olsa livâyı terk etmeniz münasib olamaz, beyanatınızdan ibaret ise şifre ile bildiriniz[339]" denilmekteydi. Ama bu çekinme ve korkularına rağmen Hilmi Bey Eskişehir halkına eziyetten de geri durmamaktaydı.

Fedakâr Eskişehirliler bütün bu baskılara rağmen yılmadı. Mahalli hükûmeti devirmek için bir kere daha harekete geçti. Bu amaçla 1 Ekim'i, 2 Ekim'e bağlayan gece duvarlara, ertesi gün büyük bir kalabalık toplanması için ilânlar yapıştırıldı. 2 Ekim'de hükûmet kuvvetlerinin tüm engel ve baskılarına rağmen halk toplandı. Eğer bu sırada Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin istifa ettiği haberi gelmeseydi, Eskişehir'in çok kanlı olaylara sahne olacağı kesindi[340].

2/3 Ekim 1919'da Konya'dan Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye adına Refet Bey'den belediye başkanına gönderilen telgrafta, cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin herkesin can, mal ve ırzından emin olmaları için gerekli önlemlerin alınması, iç güvenlik ve emniyeti ihlal edenlerin şiddetle cezalandırılacağının herkese duyurulmasını istedi. Aynı kişinin gönderdiği ikinci telgrafta da Heyet-i Temsiliye'nin belediye başkanını şehrin yönetiminden sorumlu tutacağını bildirdi[341]. Eskişehir'deki Kuvâ-yı Millîye ile Merkezi Hükûmet ve onun yerel temsilcileri ile ortaya çıkan bu gerilim kentte olabilecek yeni gelişmelerin habercisiydi. Hatta, 3 Ekim 1919'da 20. Kolordu Erkân-ı Harp Yâveri'nin, 20. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği bir yazıda, "Eskişehir'den gelen bir köylünün de mutasarrıf meselesinin halledileceğini ifade ettiğini..." bildirmekteydi[342]. Bu tarz bir söylem bile gerginliğin boyutunu kanıtlamaktaydı.

Eskişehir'de göreve başladığı andan itibaren 3 Ekim tarihine kadar Kuvâ-yı Millîye'ye karşı her fırsattan yararlanarak millî hareketi bastırmaya çalışan Hilmi Bey, Damat Ferit Kabinesi'nin istifasıyla birlikte mutasarrıflıktan alındı. Yerine halk tarafından Çolakoğlu Sabri Bey Mutasarrıf seçildi. Ancak Mutasarrıf Hilmi Bey görevinden ayrılmadı[343]. Mutasarrıf Hilmi Bey, 4 Ekim 1919'da saat bir civarında bir jandarmanın korumasında öğle yemeği için evine giderken hükûmet konağının 100-150 metre ilerisinde Akarbaşı mevkiinde silahlı saldırıya uğradı[344]. Yaralı olarak evine ulaşabilen Mutasarrıf Hilmi Bey, yapılan tüm müdahalelere rağmen kurtarılamadı ve olaydan birkaç saat sonra vefat etti[345]. İdâreyi ele alan Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa da korkarak trenle İstanbul'a kaçtı. Halkın isteği ile Livâ Muhasebecisi Sabri Bey Vekâleten Mutasarrıflığa getirildi[346].

[339] **BOA., DH. KMS, Dosya No: 56-1, Vesika No: 25.**

[340] Cebesoy, a.g.e., s. 263.

[341] "2 / 3 Teşrîn-i evvel 335 tarihiyle Konya Merkezinden Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Heyet-i Temsiliye erkanından Refet imzasıyla Eskişehir Belediye Riyâsetine çekilen telgrafnamede " Bila tefrik-i cins ve mezhep teb'ai padişahinin can, mal, ırzlarından kat'iyyen emin olduklarını ilân, ve âsâyiş ve emniyeti ihlal edeceklerin şiddetle tecziye edileceğini herkese tebliğ ve beyân etmesi kat'iyyen taleb ve harekat maziyesinden dolayı hiçbir kimsenin mes'ul ve muatib olmayacağı " ilaveten izbar ve aynı tarihli ikinci bir telgrafnamede dahi taleb ettiği tebligatın hemen îfâsını pek ziyade haiz-i ehemmiyet olmakla beraber o andan itibaren Heyet-i Temsiliye'nin belediye riyâsetini şehrin emr-i idaresinden …….. mes'ul addedeceğinin de tebliğ ve iş'âr kılınmasından", **B.O.A., DH. KMS., Dosya No: 57-2, Vesika No: 28.**

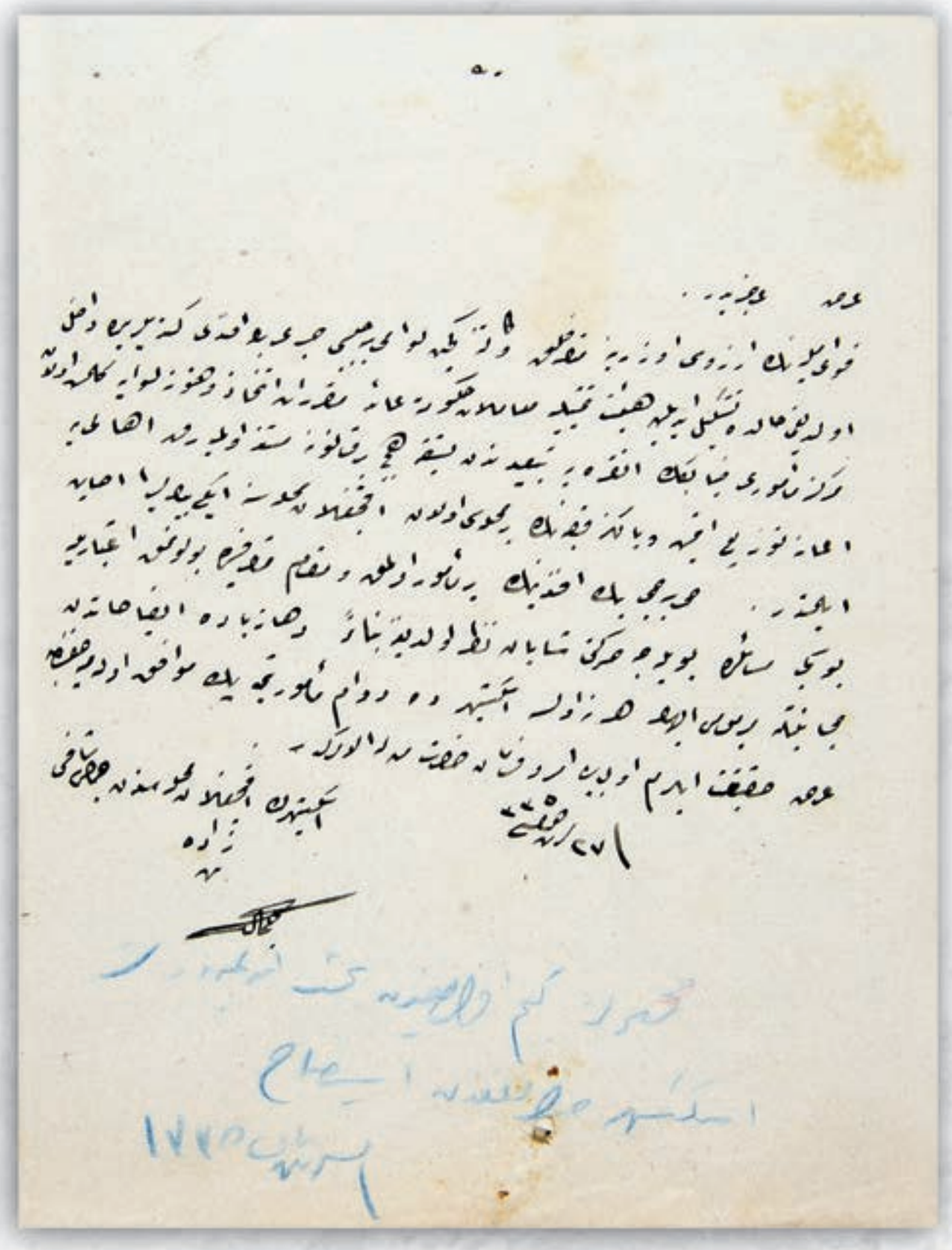
[342] **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 4.**

[343] Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 39.

[344] **B.O.A., DH., EUM.,AYŞ., Dosya No: 24, Vesika No: 87.**

[345] **B.O.A., DH., EUM., AYŞ., Dosya No: 24, Vesika No: 87.**

[346] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 27.**

Arz-ı 'Âcizîdir

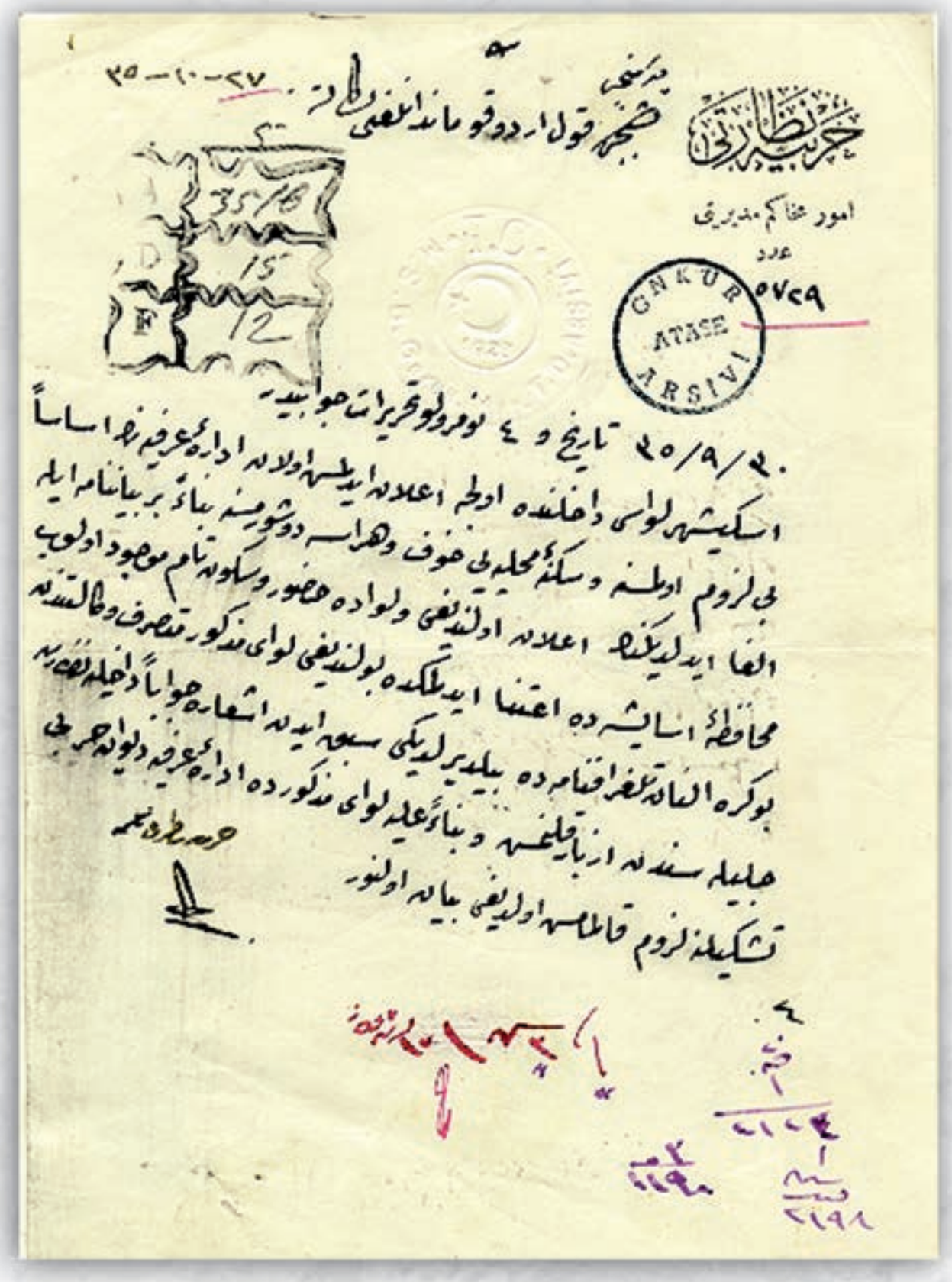
Kuvâ-yı Millîye'nin arzusu üzerine Mutasarrıflık Vekâletine geçen livâ muhasebecisi Sabri Beyefendi kendileri de dahil olduğu halde teşkil edilen Heyet-i Temsiliye mu'âmelât-ı Hükûmete ait mukarrerat ittihaz ve henüz livâya gelmiş olan Merkez Memuru Ziya Bey'in Ankara'ya teb'îdinden başka hiçbir kanuna müstenid olmayarak ahâlîye i'âne tevzi' etmiş ve yalnız kasabanın bir mahallesi olan Akçağlan Mahallesine 2000 lira isabet eylemiştir. Muhasebeci Beyefendi'nin bir memur olmak ve Makam-ı Mutasarıfide bulunmak itibarıyla bu gibi mesâilde böylece hareketi şâyân-ı nazar olduğuna binâen daha ziyade îzâhâtdan mücanebetle mîr-i mûmâ-ileyhin her ne olsa Eskişehir'de devâm-ı memuriyeti pek muvâfık olamıyacağından arz-ı hakikat eylerim. Ol bâbda emr-ü ferman Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

27 Teşrîn-i evvel 335

Eskişehir'in Akçağlan Mahallesinden
Hacı Şafi Zade

BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 55.

Akçağlan Mahallesinden Hacı Şafi Zade'nin Mutasarrıflık vekâletine geçen Sabri Bey hakkında şikâyet yazısı.

جمهوريت نظارتي
امور عساكم مديريتي
عدد ٥٧٤٩

ATASE ARSIVI

٢٥-١٠-٢٧

مرسل شجره قول اردوسو ماندالغلی رتبه

٢٥/٩/٢٠ تاريخ و ٤ نومرولو تحريراتكز جوابيده

اسكيشهر لواسي داخلنده اولجه اعلانه ايدلمه اولانه اداره عرضيه نظراً اساساً بي لزوم اولمغله وسكنه محليه ي خوف وهراسه دوشورمه مسنه بناءً بر بيانامه ايله الغا ايدلديكندن اعلانه اولنديغي وجهله حضور وسكونه تمام موجود اولوب محافظه اساسيه ده اعتنا ايدلمكده بولنديغي لوای مذكور متصرف وحالتدنبه بوكره الغاء تلغراف اتمام ده بيلديرلديكي سعه ايدنه اشعاره جواباً داخلنده حرر طرفكم جليله سنه ده ازبار جلمسه وبناءً عليه لوای مذكور ده اداره عرضيه ديوانه حربي تشكيلنه لزوم قالماسه اولديغي بيانه اولنور.

Harbiye Nezâreti
Umur-ı Mehakim Müdüriyeti

Aded

572

Yedinci Kolordu Kumandanlığı Vekâletine

27. 10. 35

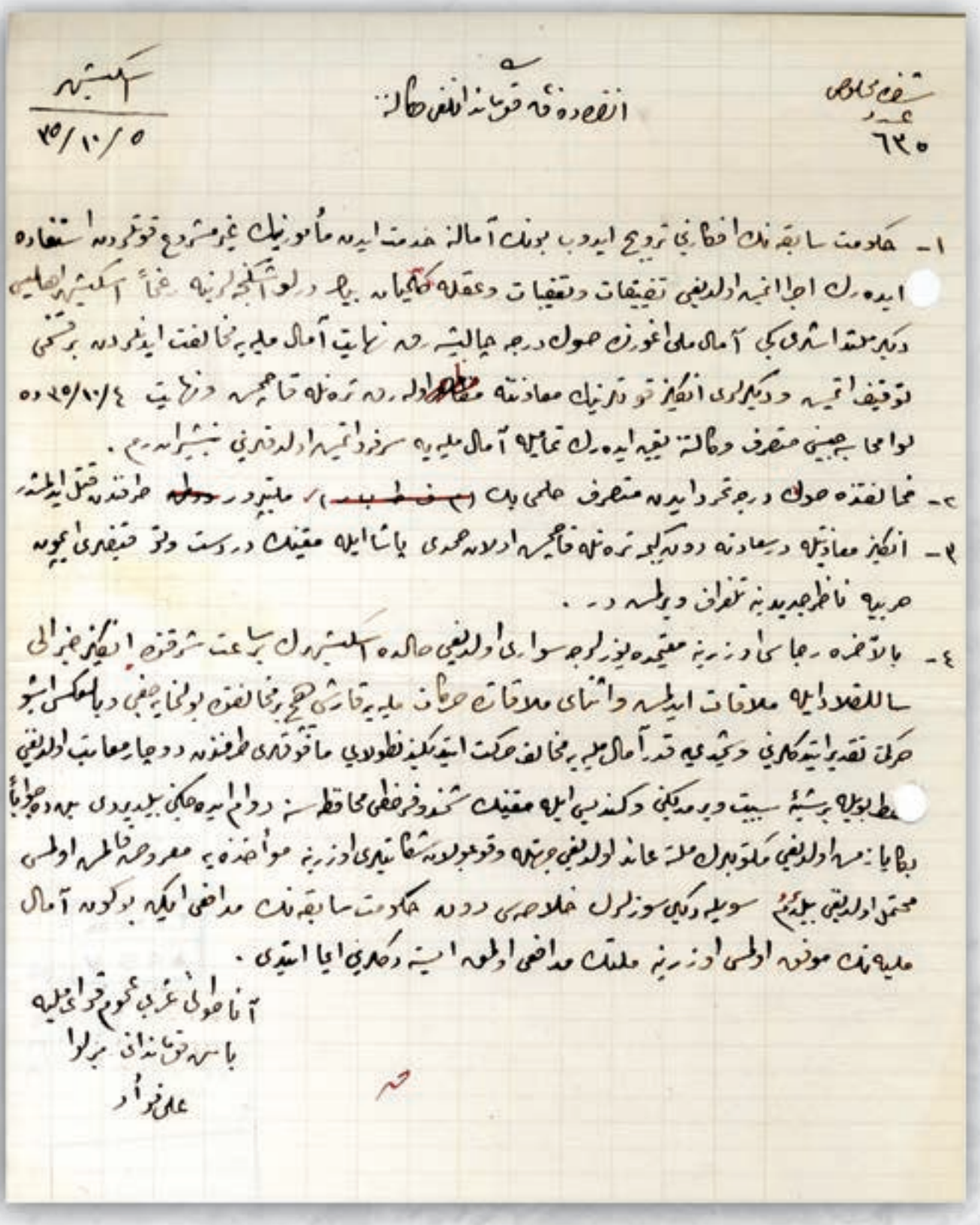
20. 9. 35 tarih ve 4 numrolu tahrirat cevabıdır.

Eskişehir lîvası dahilinde evvelce ilan edilmiş olan İdare-i Örfiye'nin esasen bî-lüzûm olmasına ve sekene-i mahalliyeyi havf ve hirâse düşürmesine binaen bir beyanname ile ilgâ edildiğinin ilân olunduğu ve lîvada huzûr ve sükûn-ı tâm mevcûd olup muhâfaza-i âsâyişe de itinâ edilmekte bulunduğu Lîva-yı mezkûr Mutasarrıf Vekaletinden bu kere alınan telgrafnamede bildirildiği sebk iden iş'âra cevaben Dâhiliye Nezâreti Celilesinden izbâr kılınmış ve binâen-aleyh livâyı mezkûrede İdare-i Örfiye Divan-ı Harbî teşkîline lüzûm kalmamış olduğu beyân olunur.

Harbiye Nâzırı

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 353, Gömlek No: 129.

Eskişehir livâsında gereksiz yere ilân edilen sıkıyönetimin mutasarrıflıktan yayınlanan resmi beyanname ile kaldırıldığı, bu nedenle de İdâre-i Örfiye-i Divan-ı Harbi teşkiline gerek olmadığına dair Harbiye Nâzırı'nın yazısı.

سنف محاطی
عدد
٦٢٥

انقره ده فه قوماندانلغی حالنه

آکسیونه
٢٥/١٠/٥

١- حکومت سابقه نك اخطاری ترویج ایدوب بونك آمالنه خدمت ایده مأمورلیك غیر مشروع قوتلرندن استفاده ایده رك اجرا ائیه اولدیغی تضییقات وتعقیبات دعقله کلیاته بیاض ولو آنجه لرینه رغماً آکسیونه اصلیه دیکر معتقداشلری کبی آمال ملی اغوزنی حصول درجه جالیشه رحه نهایت آمال ملیه یه مخالفت ایتدیرمه یه قطعی توقیف ائیه دیکرلری انقره قوردلرینك معاونته معاونته اولدیغی ده ره نه قاعیسه دن ٢٥/١٠/٤ ده نوامحابیله متصرف وحالته تبعه ایده رك تمایل آمال ملیه یه سوق ائیه اولدیغنی بیلدیرمه رم .

٢- مخالفتده صوك درجه تحرید ایده متصرف علمی یك (بیاض) ملیتپرور بیاض طرفندن قتل ایدلمشدر

٣- انقره معاونتی دیعاونته دوه کیوره نه قاعیسه اولدیغی یاشایان مقتل در دست وقوع حقیقتی ایچون حربیه ناظرجدیدینه تلغراف ویرلمه دی .

٤- بالاده عرض وجاسی اولدیغی وجه سوای اولدیغی حالده آکسیونه رك بر ساعت شرقنده انقره غربنده کی سالفه الذکر ایکی معلومات ایدلمه واثنای معلومات حقانی ملیه یه قارشی صحیح یا مخالفتی بولنمایه جغی دیا معکسی ایسه حرکت تقدیرانه کلمیه جکی وحتیجه ده آمال ملیه یه مخالف حرکت ایدیلمیه جکنی نظر دقته آلنه رق طرفندن دوجار معایب اولدیغی بیان بویله بر شبهه سیئه ویرمه مکی دکلدی ایکی مقتل شخصی فرضی محافظه سنه دوام ایده جکی بیلدیرلدی بوده جواباً بیان ایمه اولدیغی مکتوبلرك ملتقا عائد اولدیغی جهتله وقوعبولنه رق شفاهی اوزرینه مواضعه یه مفروضه فاطمه اولسی محتمل اولدیغی بیلدیرلمش سویله دکی سوزلرك خلاصه سی دوده حکومت سابقه نك مداخلی ایکه بوکونه آمال ملیه نك موفقیت اولسی اوزرینه ملتقك مداخلی اولمه ایچون دکلدی ایا ایدی .

آنا طولی غربی عموم قوای ملیه
باسه قوماندانی میرلوا
علی فواد

Şifre-i Mahsus
Aded
635

Eskişehir
5 / 10 / 35

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı Vekâletine

1- Hükûmet-i sâbıkanın efkârını tervic idüb bunun âmâline hidmet iden memurinin gayrı meşru' kuvvetlerden istifade ederek icra etmiş olduğu tazyîkât ve tâkibât ve akla gelmeyen bin türlü işkencelerine rağmen Eskişehir ahâlîsi diğer milletdaşları gibi âmâl-i millî uğrunda son derece çalışarak nihayet âmâl-i millîyeye muhalefet edenlerden bir kısmını tevkîf etmiş ve diğerleri İngiliz kuvvetlerinin mu'âvenetine mazhâr olarak trenle kaçmış ve nihayet 4 / 10 / 35'de Livâ Muhâsebecisini Mutasarrıf Vekâletine ta'yîn ederek tamamıyla âmâl-i millîyeye ser-fürû etmiş olduklarını tebşir ederim.

2- Muhalefetinde son derece temerrüd eden Mutasarrıf Hilmi Bey bir millîyetperver tarafından katledilmiştir.

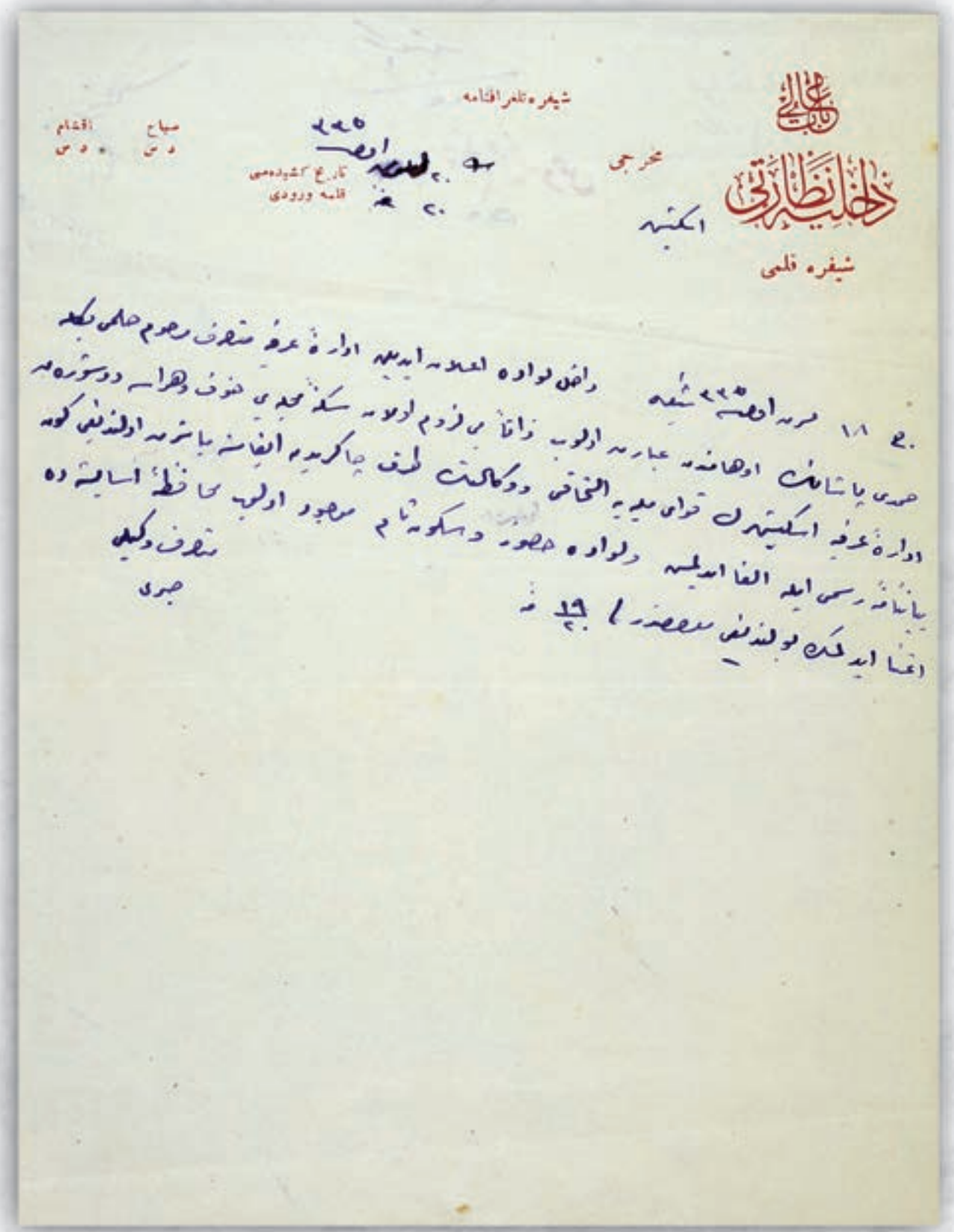
3- İngiliz mu'âvenetiyle Dersaadet'e dün gece trenle kaçmış olan Hamdi Paşa ile maiyyetinin derdest ve tevkîfleri içün Harbiye Nâzırı cedidîne telgraf verilmiştir.

4- Bi'l-âhire ricası üzerine maiyyetinde yüzlerce süvari olduğu halde Eskişehir'in bir saat şarkında İngiliz Cenerali Sally Klad ile mülakat edilmiş, ve esna-yı mülâkatta Harekât-ı Millîye'ye karşı hiçbir muhalefette bulunmayacağı ve bi'l-'aks işbu hareketi takdir ettiklerini ve şimdiye kadar âmâl-i Millîye'ye muhalif hareket ettiğinden dolayı mâ-fevkleri tarafından duçâr-ı muateb olduğunu fakat böyle bir şeye sebebiyet vermediğini ve kendisi ile maiyyetinin şimendifer hatt-ı muhafazasına devam edeceğini bildirdi. Ben de cevaben bana yazmış olduğu mektupların millete ait olduğu cihetle vukû' bulan şikayetler üzerine muâhezeye ma'rûz kalmış olması muhtemel olduğunu bildirdim. Söylediği sözlerin hülâsası dün hükûmet-i sâbıkanın müdâfii iken bugün âmâl-i millîye'nin muvaffak olması üzerine milletin müdâfii olmak istediklerini îmâ' etti.

Anadolu-i Garbî Umûm Kuvâ-yı Millîye
Başkumandanı Mîrlivâ
Ali Fuad

TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 35.

Ali Fuad Paşa'nın Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı Vekâletine gönderdiği, Eskişehir halkının millî amaçlara bağlandığı, Livâ muhasebecisinin mutasarrıflık makamına getirildiği, millî amaçlara muhalefet edenlerin tutuklandığı, Mutasarrıf Hilmi Bey'in bir vatansever tarafından öldürüldüğü vs. ile ilgili raporu.

شیفره تلغراف نامه

صباح اقشام
د س د س

۲۲۵

تاریخ کشیده‌می
قلمه ورودی

محرجی

الکتبه

داخلیه نظارتی

شیفره قلمی

۱۸ جـ ۲۲۵ شفره

حضرت پاشانك اوطاسنده عباره اولوب ذاتاً بی‌فروم اولوب سكته‌جه‌ی خوف وهراسه دوشوره‌مه‌
جه‌ی پاشانك اوطاسنده عباره اولوب ذاتاً بی‌فروم اولوب سكته‌جه‌ی خوف وهراسه دوشوره‌مه
اداره عرفیه الکتبه‌دن قوای مدیه‌یه انفاس وکالت لطف صاکرده انفاسنه باشره اولدقلری کوبه
اداره عرفیه الکتبه‌دن قوای مدیه‌یه انفاس وکالت لطف صاکرده انفاسنه باشره اولدقلری کوبه
یاپلمه‌سی ایله الفاء اداره حضوره وسکوته تمام مساعد اولوب محافظه اسایشه ده
یاپلمه‌سی ایله الفاء اداره حضوره وسکوته تمام مساعد اولوب محافظه اسایشه ده
اعما ایدلکی بولندیغی سعادتلو ۱۶ ۱۱ ۳۳ ه

مشاورکیله
جبری

Bâbıâli
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi

Mahreci:
Eskişehir

20 Teşrîn-i evvel 335

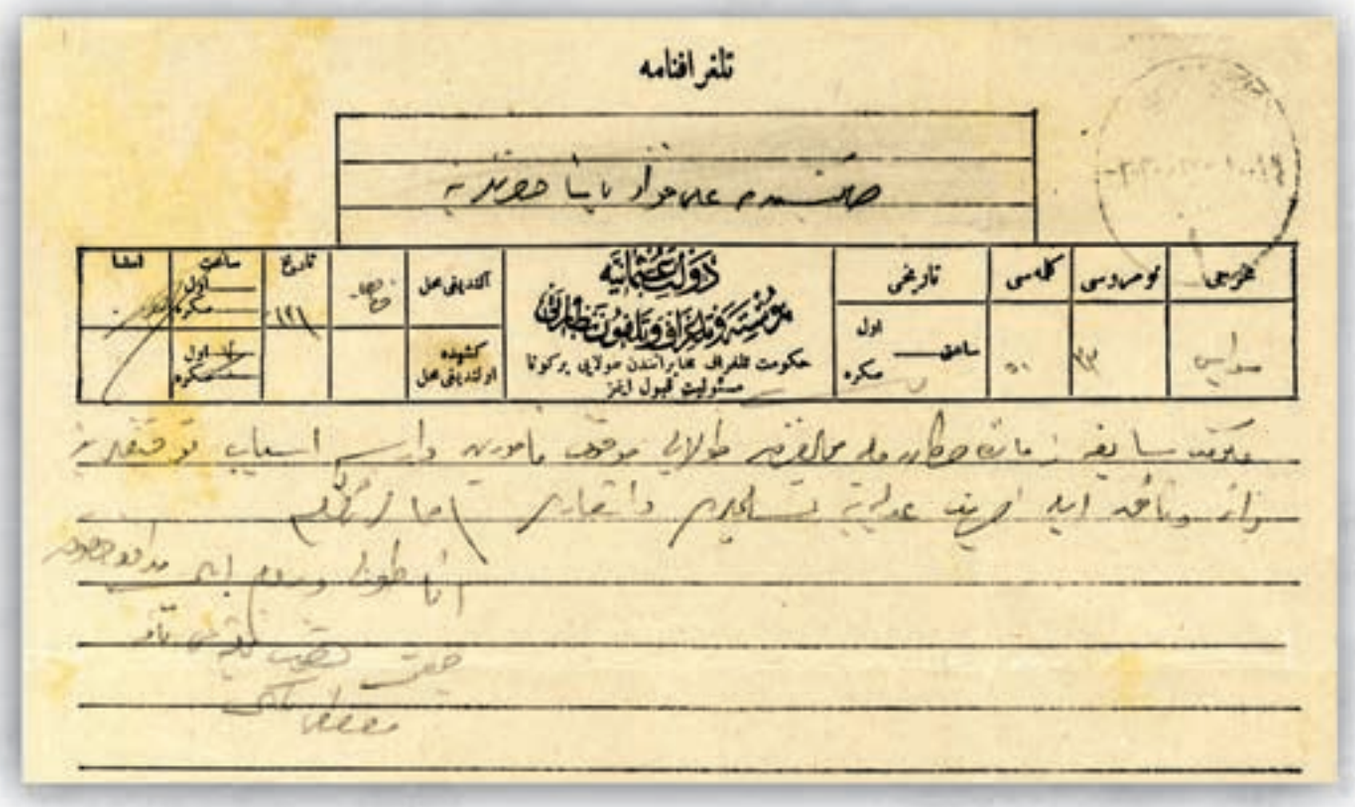
Eskişehir'den Şifre Telgrafname

C. 18 Teşrîn-i evvel 335 şifre. Dahil-i Livâ da ilân edilen İdâre-i Örfiye Mutasarrıf-ı merhum Hilmi Bey'le Hamdi Paşa'nın evhamından ibaret olup, zaten bî-lüzûm olan sekene-i mahaliyeyi havf ve hirase düşüren İdâre-i Örfiye Eskişehir'in Kuvâ-yı Millîye'ye iltihâkı ve vekâletin taraf-ı çâkeriden îfâsına mübâşeret olunduğu gün beyanname-i resmi ile ilgâ edilmiş ve livâda huzur ve sükûn-ı tam mevcûd olup muhâfaza-i âsâyişe de itina idilmekde bulunduğu ma'rûzdur. 19 / 20 Teşrîn-i evvel 335

Mutasarrıf Vekili
Sabri

BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 55.

Mutasarrıf Vekili Sabri Bey'in, Eskişehir'de sıkıyönetimin kaldırıldığına dair Dâhiliye Nezâreti'ne şifre telgrafı.

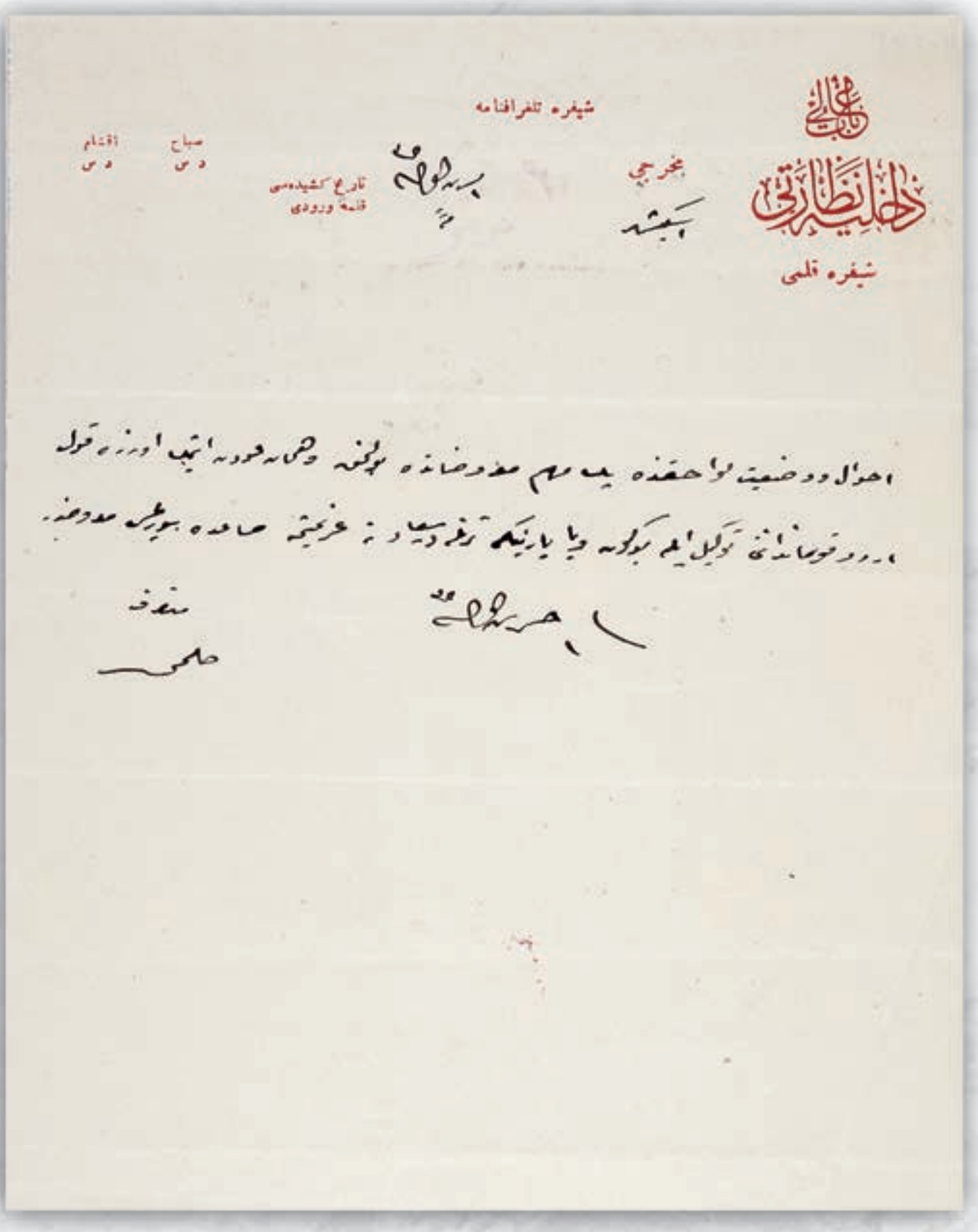
تلغرافنامه

Eskişehir'de Ali Fuad Paşa Hazretlerine

Hükûmet-i sabıka zamanında Hârekât-ı Millîyeye muhalefetten dolayı mevkûf memurin var ise esbâb-ı tevkiflerine dair vesâik ile cihet-i adliyeye teslimleri ve iş'ârı

15 Teşrîn-i evvel 35
Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 27.

شيفره تلغرافنامه

صباح د ى
اقشام د ى

تاريخ كشيده‌سى
قلمه وروده

مخرجي

شيفره قلمى

Şifre Telgrafname

Bâb-ı âli
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi

Mahreci
Eskişehir

Tarih-i keşidesi: 1 Teşrîn-i evvel 35

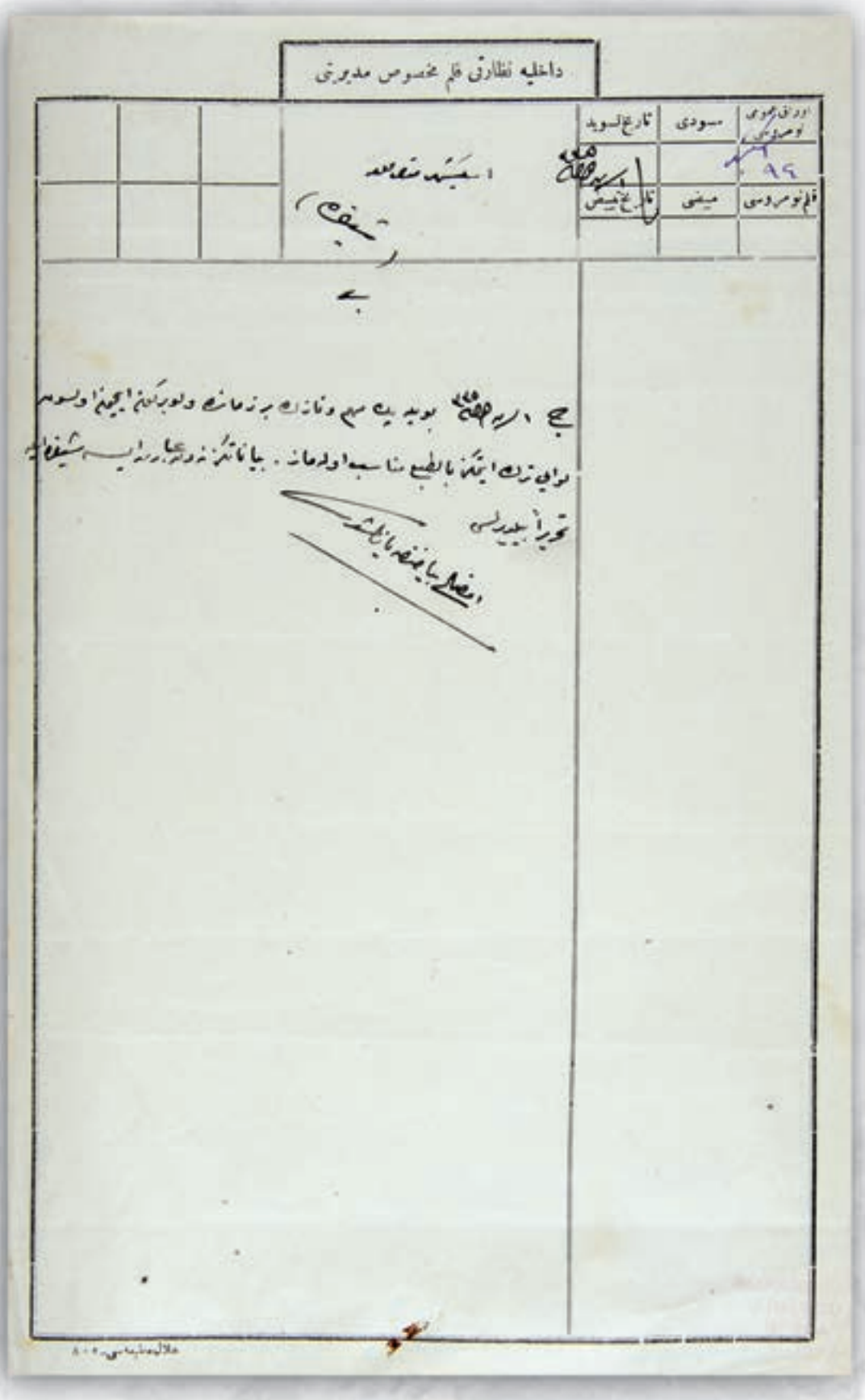
Ahval ve vaziyet-i livâ hakkında pek mühim ma'rûzatta bulunmak ve hemen avdet etmek üzere kolordu kumandanını tevkîl ile bu gün veya yarınki trenle Dersaâdete âzimetime müsâade buyrulması ma'rûzdur.

1 Teşrîn-i evvel 35

Mutasarrıf
Hilmi

BOA., DH, KMS., Dosya No: 56-1, Vesika No: 25.

Mutasarrıf Hilmi Bey'in İstanbul'a gelmesine izin verilmesi için gönderdiği telgraf.

داخلیه نظارتی قلم مخصوص مدیریتی

190

Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti

1 Teşrîn-i evvel 35 Eskişehir

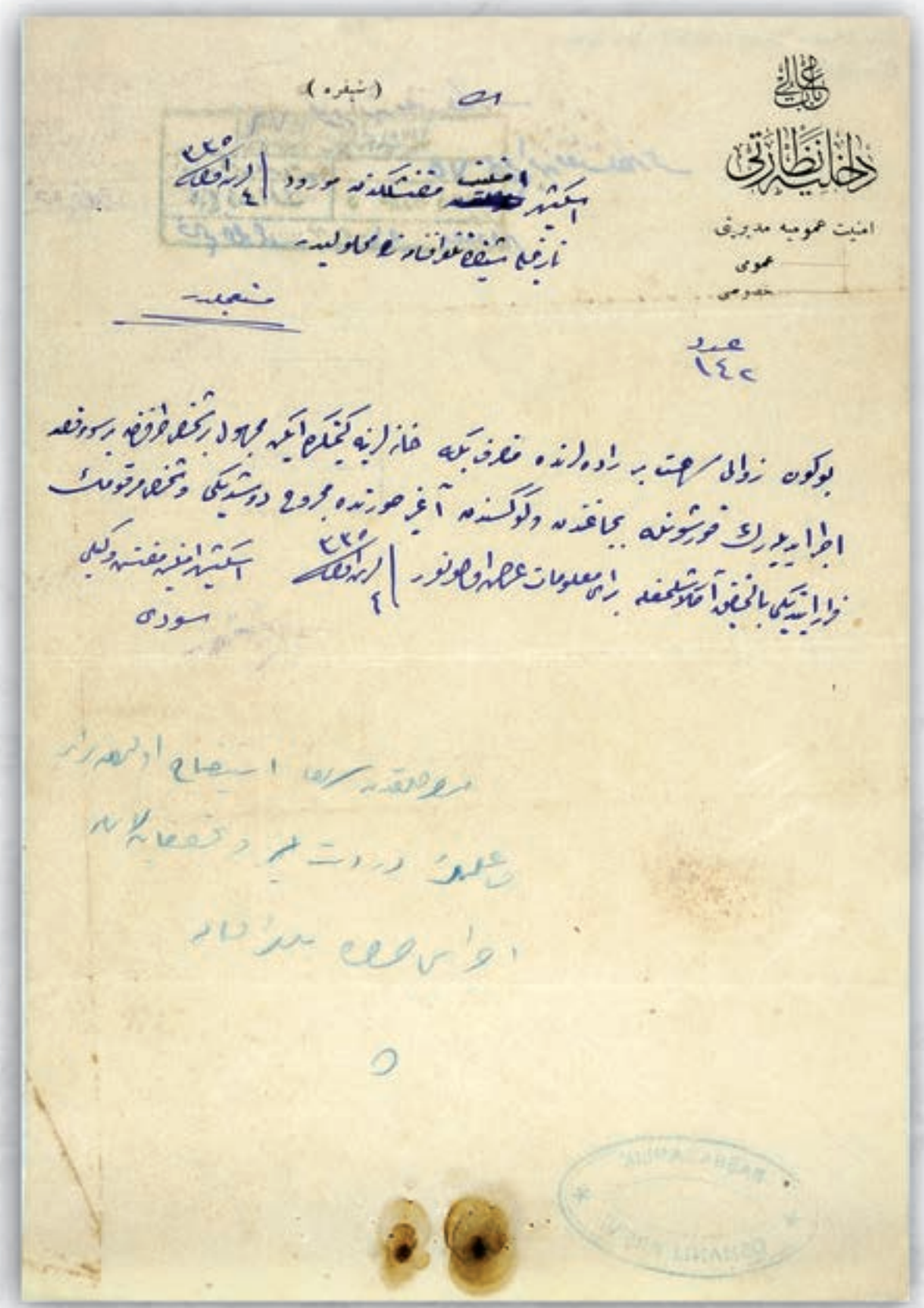
94

Eskişehir Mutasarrıflığına Şifre

C. 1 Teşrîn-i evvel 335
Böyle pek mühim ve nazik bir zamanda ve bu bir gün için olsun livâyı terk etmeniz bi't-tabi münâsip olamaz.
Beyânâtınız neden ibâret ise şifre ile tahrîren bildirilmesi.

İmzalı beyanından yazılmıştır.

BOA., DH. KMS, Dosya No: 56-1, Vesika No: 25.
Mutasarrıf Hilmi Bey'in İstanbul'a gelme isteğine, Dâhiliye Nezâreti'nden verilen yanıt.

192

Bâbıâli
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti

Müsta'celdir

Aded
142

Eskişehir Emniyet Müfettişliğinden Mevrûd 4 Teşrîn-i evvel 335 Tarihli Şifre Telgrafnamenin Mahlûlüdür

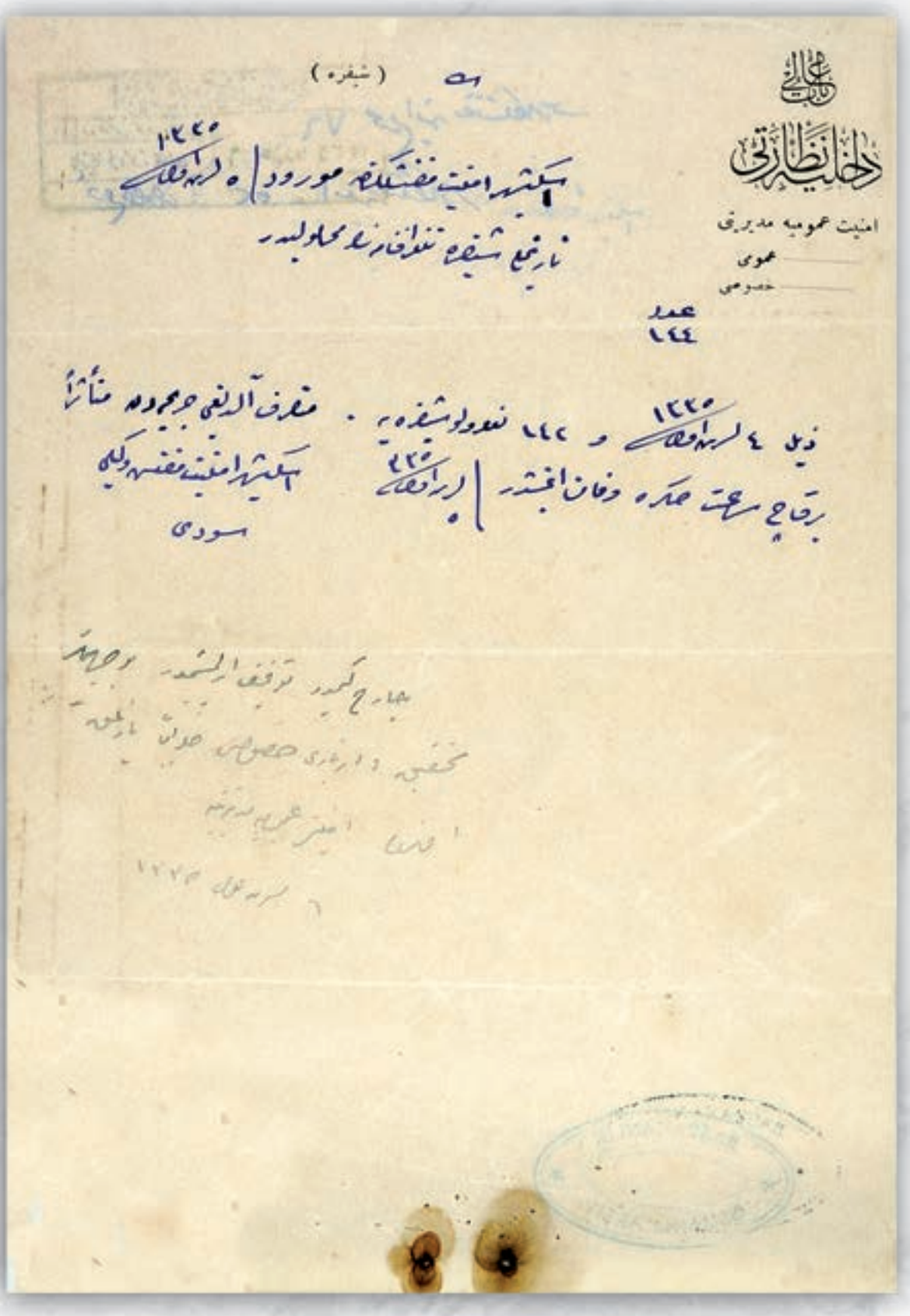
Bu gün zevâlî saat bir raddelerinde Mutasarrıf Beye hanelerine gitmekte iken meçhul bir şahıs tarafından bir sû-i kasd icra edilerek kurşunla bacağından ve göğsünden ağır surette mecruh düştüğü ve şahs-ı merkûmun firar ettiği bi't-tahkîk anlaşılmağla berâ-yı ma'lûmât arz olunur.

4 Teşrîn-i evvel 335
Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili
Sudi

Mutasarrıflıktan serian istizâh olunmakla berâber fâ'ilin derdest ve tahkîkât-ı lâzıme icrâsı hakkında telgrafnâme

B.O.A., DH., EUM.,AYŞ., Dosya No: 24, Vesika No: 87.

Mutasarrıf Hilmi Bey'e bir suikast yapıldığına dair Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili Sudi tarafından 4 Teşrîn-i evvel 335/ Ekim 1919 Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgraf.

(شیفره)

دولت علیه

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

عمومی

خصوصی

عدد ١٤٤

١٣٢٠ سنه اغسطس

پکشنبه امنیت مفتشلغنه مورود

نازلی شیفره تلغرافنامه محاوله در.

١٣٢٠ سنه اغسطس ٤ ذیل و ١٤٤ نمره لو شیفره.

١٣٢٠ سنه اغسطس

پرتاچ سرعت حمده دخان افندی

متارف آلدیغی جمعه مناسبتیله

پکشنبه امنیت مفتشه ویله

سودی

جارح کیدر توقیف ایلمشدر. وصیتنامه

تحقیقه دائری حصول حدوثنه

[illegible]

Bâbıâli
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti

Aded
144

Eskişehir Emniyet Müfettişliğinden Mevrûd 5 Teşrîn-i evvel 335 Tarihli Şifre Telgrafnamenin Mahluludür

Zeyl 4 Teşrîn-i evvel 1335 ve 142 numrolu şifreye. Mutasarrıf aldığı cerîhadan müteessiren birkaç saat sonra vefat etmiştir.

5 Teşrîn-i evvel 335
Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili
Sudi

Cârih kimdir tevkif edilmişmidir
bu cihetlerin tahkik ve izbârı husûsu cevâben yazılmak üzere
Emniyet-i Umûmiye Müdiriyetine

6 Teşrîn-i evvel 335

B.O.A., DH., EUM., AYŞ., Dosya No: 24, Vesika No: 87.

Mutasarrıf Hilmi Bey'in birkaç saat sonra öldüğüne dair Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili Sudi tarafından 5 Teşrîn-i evvel 335/ 5 Ekim 1919 Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgraf.

2. Suikastın Soruşturulması

Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili'nin verdiği bilgiler dışında mutasarrıflıktan herhangi bir bilginin İstanbul'a ulaştırılmaması üzerine, Dâhiliye Nezâreti doğrudan Nâzır imzalı bir telgraf göndererek yaşanan olay ve yapılan takibatla ilgili bilgi istedi[347].

Nezâretin bu kısa ve sert üslûplu telgrafı üzerine Eskişehir Mutasarrıf Vekili olayın nasıl meydana geldiğini anlatan şu telgrafı gönderdi[348]:

Belgelere göre olay şöyle gelişti: "Mutasarrıf Hilmi Bey, 4 Ekim 1919 Cumartesi günü her zaman olduğu gibi yanında Jandarma eri ile birlikte öğle yemeğine gitmek üzere saat 11.40'ta hükûmet konağından çıktı. Yaklaşık 100-150 metre gittikten sonra[349], Akarbaşı Mahallesi mevkiinde evinin civarına yaklaştığında kimliği belirlenememiş bir kişi ilk önce koruması jandarma erine dört-beş el ateş etti ancak isabet ettiremedi. Daha sonra silahı Mutasarrıf Hilmi Bey'e yönelterek, dört el de ona ateş etti. Mutasarrıf Bey'den çıkarılan mermilerden birinin batının sağ tarafına isabet ettiği, diğerinin sol bacağının bir tarafından girip diğer taraftan çıktığı, üçüncünün cebindeki saate isabet ettiği[350] anlaşılmıştır. Yaralarına rağmen metanetini koruyan Hilmi Bey evine kadar gelebilmiş ve yatağı üzerine düşmüştür. Olaydan haberdar olan adliye ve sıhhiye memurları Mutasarrıf Hilmi Bey'in evine ulaşmışlar, ancak aldığı yaralardan dolayı Hilmi Bey, aynı gün saat beş buçuk civarında vefat etmiştir[351]."

Olayın üzerinden zaman geçmesine rağmen ne jandarma, ne de polis tarafından somut bir bilgiye ulaşılamaması İstanbul Hükûmeti'nde tedirginliği artırdı. Eskişehir'deki polis ve jandarmanın bu konuda ağır davrandığı ve görevini aksattığı düşüncesiyle ilgili makamlara telgraflar gönderilerek katilin bir an evvel yakalanması istendi[352]. Hükûmetin böylesi bir yaklaşım sergilemesi üzerine "Umûm Jandarma Komutanlığı" üst yazısıyla "Eskişehir Jandarma Tabur Komutanlığı'ndan" beş maddeden oluşan yanıt geldi:

1- Merhum Mutasarrıf Hilmi Bey'in katilinin ortaya çıkarılması ve yakalanması için gereken yerlere emirlerin verildiği,

2- Katilin kimliğinin memuriyetlerince bilinmediği, zaten bilindiği halde bildirmemenin katili himaye etmek olacağı ve bu nedenle böyle bir şeyin olamayacağı,

3- Katilin kimliğinin tespiti için mahallinde araştırmaların yapıldığı, herhangi bir karışıklık çıkmaması için gerekli tedbirlerin alındığı, şüpheli bazı kişilerin Müdde-i Umûmîliğe (Savcılığa) sevk edildiği,

4- Bu konuda olaylara kayıtsız kalmayı sürdüren polis dairesiyle, soruna kesinlikle ilgisiz kalan askeriye ile bir araya gelme ve ortaklaşa çabanın kesinlikle mümkün olmadığı,

5- Katilin isminin taraflarınca bilinmediği, bilinip de bazı etkiler altında söylenmediği zannediliyorsa, görevlerimi yerine getirmede bir aksaklık olduğu konusunda komutanlarca bir kanı varsa, başka birisinin katili yakalayacağı düşünülüyorsa kanunun gereğinin yapılmasını, ancak kendisinin üzerine düşen görevleri fazlasıyla yerine getirdiğini bildirdi.

12 / 11 / 335 tarih, şube 1, kısım 3, 3713 numrolu emirname-i kumandaniları cevabıdır:

1- Tahkîk ve taharrisinden bir an hâli kalmadığım Mutasarrıf merhum Hilmi Bey'in katilin izhâr ve derdesti zımnında bermucib-i emr tekrar icab idenlere evamir-i lazıme tekrar i'tâ kılınmıştır.

2- Merhum Hilmi Bey'in katilinin hüviyeti memuriyetimizce mâlum olmadığı, hüviyeti malum bir katli derdest etmeyerek saklamak, doğrudan doğruya onu himaye etmek olacağı ve bu ise katl cürmünde feran medhaldar olmalarını icab ettireceğine mebni hüviyetinin malum olması keyfiyeti katiyen gayrı variddir.

3- Katl vukû'unu müteakib mahal-i cürme şitâb edilmiş, katl fiilinin ikâıyla beraber zuhuru melhûz ve memul fitne ve iğtişaşın men'i vukû'u için heman tedâbir-i

[347] **BOA., EUM, AYŞ, Dosya No: 24, Vesika No: 87.**
[348] **BOA., DH., EUM., Dn. 24, Vn.87.**
[349] Adliye ve Mülkiye müf. Raporu.
[350] Adliye ve Mülkiye müf. Raporu.
[351] Adliye ve Mülkiye müf. Raporu.
[352] **BOA., DH., EUM., Dn. 57-2, Vn. 28.**

seria ve ciddiye îfâ ve katilin tahkik ve derdesti zımnında dahi tedâbir-i lazıme ittihazından geri durulmamış, katilin bazı şuhudun ifadesine nazaran mazbut eşkali üzerine taharrisine şuruğ' ve maznunen derdest edilmiş bazı eşhas tahkikâtına vaziyet eden mahalli müdde-i umûmîliğine sevk ve ta'mim kılınmıştır.

4- Elyevm bu hususta lâkaydisini muhafaza etmekte bulunan polis dairesiyle meseleye kat'iyyen bigâne kalan cihet-i askeriye ile tevhîd ve teşrik-i mesai mümkün değildir. Devair-i mezkurece bu mes'ele nispeten karışmış gitmiştir.

5- Katilin isim ve hüviyeti memuriyetimizce ve bi'l-hâssa bendenizce malum olup ta bazı te'sirat tahtında veyahut bu bâbda ihmal ve cüretsizliğim ve adem-i hissiyatım hasebiyle uhdeme tereddüp eden vezaifi ibkada imtina' ve tereddüdüm zat-ı âli-i kumandanlarınca müsbit ve hatta böyle bir kanaat mevcûd olduğu ve buna binâen bu işi îfâ içün gönderilecek diğer birisi bu vazifeyi îfâ ve katili bulup pençe-i kanuna teslim edeceği muhakak bulunduğu takdirde muktezasının emr ve îfâsı merhûn ve mütevakıf-ı rey-i samileri olup ancak gerek bu bâbda ve gerekse kaffe-i vezaifin îfâsında imkanın fevkinde say-ı gayretten geri durulmadığı itimat buyrulmasını arz ve istirham eylerim efendim.

Eskişehir Tabur Kumandanı
Hamdi

İstanbul Hükûmeti, Eskişehir Jandarma Komutanı'ndan gelen asker ve polisin ilgisiz tavırlarını anlatan bu telgraf üzerine olayı soruşturmak için Adliye ve Mülkiye müfettişlerini görevlendirdi. Hazırlanan raporu biri başlangıç olmak üzere dört ana başlıkta özetleyebiliriz. Raporun başlangıcında bu tür cürüm olaylarını incelemenin mülkiye müfettişlerinin görevleri olmamakla beraber, emir buyurulması üzerine Dâhiliye ve Adliye nezâretlerince başlatılan soruşturmaya yerinde incelemeler yapılarak raporun hazırlandığı belirtilmektedir.

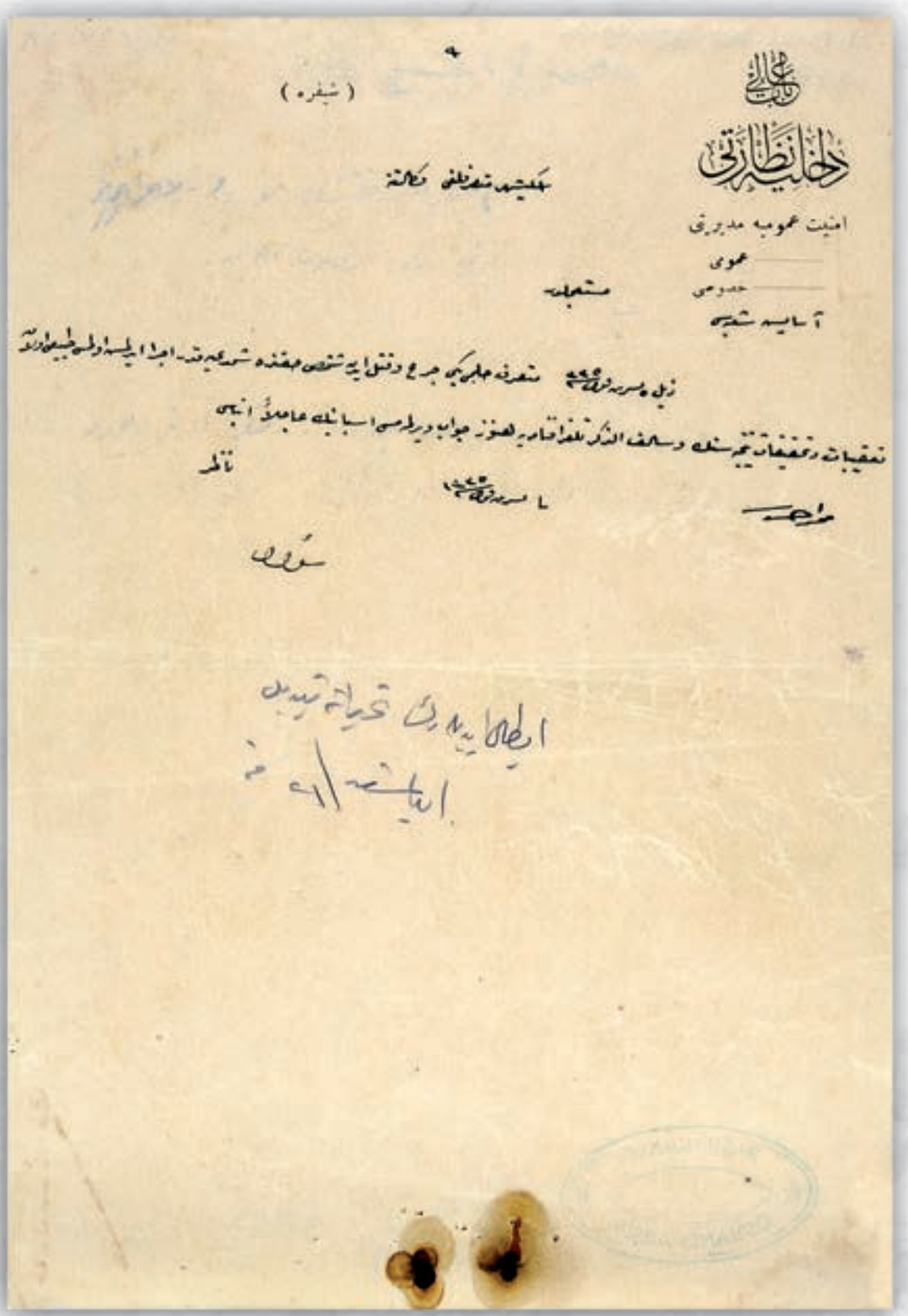
İkinci başlıkta (Katlin suret-i vukû'u) olayın oluş biçimi detaylarıyla anlatılmaktadır. Raporun üçüncü başlığında (Esbâb-ı Katl) gerçekleştirilen suikastın nedenleri incelenmiş ve olası ihtimaller üzerinde durulmuştur. Gerçekleştirilen suikastın bir namus ve intikam sorunu olmayıp, kesinlikle siyasi bir sorundan kaynaklandığı belirtilmiş olmakla birlikte, kimler tarafından ne gibi siyasi sebeplerle olduğuna dair kesin bir bilgi elde edilemediği vurgulanmıştır. Bu başlık içerisinde özellikle Mutasarrıf Hilmi Bey'le ilgili tüm evraklar, yazışmalar ve gelen telgraflar tek tek incelenmiştir. Bu evraklardan özellikle Heyet-i Temsiliye ve ona bağlı kişilerden gelen telgraflar üzerinde durulmuştur. Bu belgeler, Millî Mücadele'nin Kuvâ-yı Millîye döneminde harekâtın önderlerinin, yalnız silahlı güçle değil yazışmalarla (gönderilen telgraf, mektup vs.) oluşturulmaya çalışılan baskıyla da önemli "Psikolojik Harp" taktiklerini de ustaca kullandıklarının önemli bir kanıtıydı.

Ayrıca bu telgraflarda Millî Mücadele'nin amacı, yöntemi, hedefleri ilgili bilgileri, mücadelenin önemli dönüm noktalarındaki beyanname ve içeriklerini, İstanbul hükûmetleri, onun yerel temsilcileri ve işgalci güçlerin yaratmaya çalıştığı bilgi kirliliğini (dezenformasyon), millî mücadele yanlılarının karşı propagandalarına ilişkin önemli detayları da görebilmek olanaklıydı.

Doğrudan Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in şahsına çekilen 19, 23, 24 Eylül 1919 tarihli telgraflarda ise, Eskişehir etrafındaki bütün bir bölgenin tamamının İstanbul ile bağlantısını keserek Millî Kongre'ye bağlandığını, Millî Kongre'ye bağlanmamış tek yerin Eskişehir merkezi olduğunu ve şahsı hakkında kendilerini başka bir harekete mecbur etmemek için, livâ merkezinin bir an önce kongreye bağlaması, görevini millî arzuya yakın birisine bırakarak beraber olduklarıyla birlikte İstanbul'a gitmesi önerilmekteydi.

Müfettişlerin raporuna göre Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nden aldığı bu telgraflardan iyice korkan Mutasarrıf Hilmi Bey, Eskişehir'deki İngiliz kontrol subaylığına başvurarak Kuvâ-yı Millîye'nin olası bir saldırısı karşısında kent merkezinin nasıl korunacağını sordu. Ayrıca kendisinin böyle bir saldırıdan korunup korunmayacağının da resmen bildirilmesini istedi. Verilen yanıtta Eskişehir'deki duruma ve İngiliz çıkarlarına zarar gelmediği sürece İngilizlerin "Türk Politika" işlerine hiçbir zaman müdahale etmeyeceklerini, ancak Eskişehir'deki huzur bozulacak olursa sert önlemler alacaklarını belirtti. Alınan bu yanıt mutasarrıfın kaygılarını iyice artırdı.

Müfettişlerin raporunun dördüncü başlığında (Katil Kim), katilin kimliği, eşkali, tanınıp tanınmadığı, kente nereden geldiği, nerede oturduğu, ve şüphelilerin kimler olduğu üzerinde duruldu. Rapora göre Hilmi Bey'e suikast esnasında yanında bulunan Jandarma eri Mehmet Ali ile olayı yakından ve uzaktan görenler katilin evsaf ve eşkâlini tarif etmekle beraber isim ve kimliğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Koruma Jandarma Mehmet, katilin Eskişehirli olmayıp yabancı birisi olduğu, fakat Eskişehir'le bir bağlantısı olduğu, kentin aşağı mahallelerinden birinde oturduğu ve olay-

(شیفره)

دخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

عمومی
خصوصی

مستعجله

آ سایه شعبه

نمره

زید مسرده نمره ده مستعجله جواب ویرلمسی اسبابنه عائد انبجه تعقیبات و تحقیقات تجریه سنه وسائف الذکر تلغراف نامه یه لهوز جواب ویرلمسی اسبابنه عائد انبجه

تاریخ

نمره

سؤال

ایطالیه یه ای تحریات تبدیل
ایتمشدر

Bâbıâli
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti
Âsâyiş Şubesi

Müsta'celdir

Eskişehir Mutasarrıflığı Vekâletine

Zeyl 5 Teşrîn-i evvel 335. Mutasarrıf Hilmi Bey'i cerh ve katl iden şahıs hakkında şimdiye kadar icra edilmiş olması tabiî olan ta'kibât ve tahkîkat netîcesinin ve salifü'z-zikr telgrafnameye henüz cevap verilmemesi esbabının acilen inbâsı.

Fi Teşrîn-i evvel 1335

Nâzır

İptal edilerek tahrîrâta tebdil edilmiştir.
21 Teşrîn-i evvel 1335

BOA., EUM, AYŞ, Dosya No: 24, Vesika No: 87.
Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi ile ilgili bilgilerin İstanbul'a ulaştırılmamasının sorulduğu telgraf.

ایسکی شهر تسنجاغی

تحریرات قلمی

عدد

عمومی ۸۷۸۶

خصوصی ۴۷۰

رابعه نقابت هیئتنه

روئیس اتم حضرتلری

و تشبه اولمق» نامیله شعبه نوفوسلرینه نقابتجه تعمیم اولنمشدر. مادامکه بو قرار مجلس مبعوثان طرفندن «تشبه اولمق» جمله سنی تعدیل ایدوب یرینه «تشبه اولمق اولمیان» جمله سنی قویمش و بو صورتله قانونلشمش اولمیوب بر مقدار اوزون مدت قبیلندن اولدیغی حالده نقابتجه بو قرار مجلس مبعوثان قانونلشنجه یه قدر اجرا اولنمامق اوزره مرکز عمومی طرفندن ۱۳۳۱ تشرین ثانی ۱۵ تاریخیله تلغراف ایله اطراف و جوانبه تبلیغ قلنمش و بو تبلیغ اوزرینه ۱۳۳۱ تشرین ثانی ۲۰ تاریخیله ایسکی شهر تسنجاغی مرکز عمومی طرفندن

Eskişehir Sancağı
Tahrirat Kalemi

Aded
Umûmî: 9794
Husûsi: 421

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Devletlû Efendim Hazretleri

5 Teşrîn-i evvel 335 tarihli şifre telgrafname-i nezâret-penâhîlerine cevaptır: Mutasarrıf-ı Livâ Hilmi Bey 4 Teşrîn-i evvel 335 Cumartesi günü maiyyetinde muhâfız jandarma neferi olduğu halde ber-mu'tad öğle ta'âmına gitmek üzere zevâli saat onbir'i kırk geçe dâire-i hükûmetten çıkıp ikametgâhına gider iken "Akarbaşı" namıyla ma'ruf mahalde, hanesi civarında bir şahs-ı meçhul evvela muhâfız jandarma neferine dört beş el silah endaht etmiş ise de isabet ettirememiş, ve müteâkiben Mutasarrıf Hilmi Bey'e tevcîh-i silah iderek dört el dahi müşârü'n-ileyh ateş ettiği cihetle çıkan mermilerden biri batnın sağ tarafına ve diğeri sol bacağına isabet ile mukîbil tarafdan huruc ettiği ve müşârü'n-ileyh almış olduğu yaraların te'siriyle zevâlî saat beş buçuk raddelerinde vefat eylediği, fâilin ta'kibât ve tahrîrat-ı 'amîkaya rağmen el'ân derdest edilememiş ise de tahrirât ve takibâta şiddetle devam edilmekde bulunduğu ma'rûzdur. Ol bâbda emrü ferman hazret-i men lehü'l emrindir.

15 Muharrem 338 / 11 Teşrîn-i evvel 335

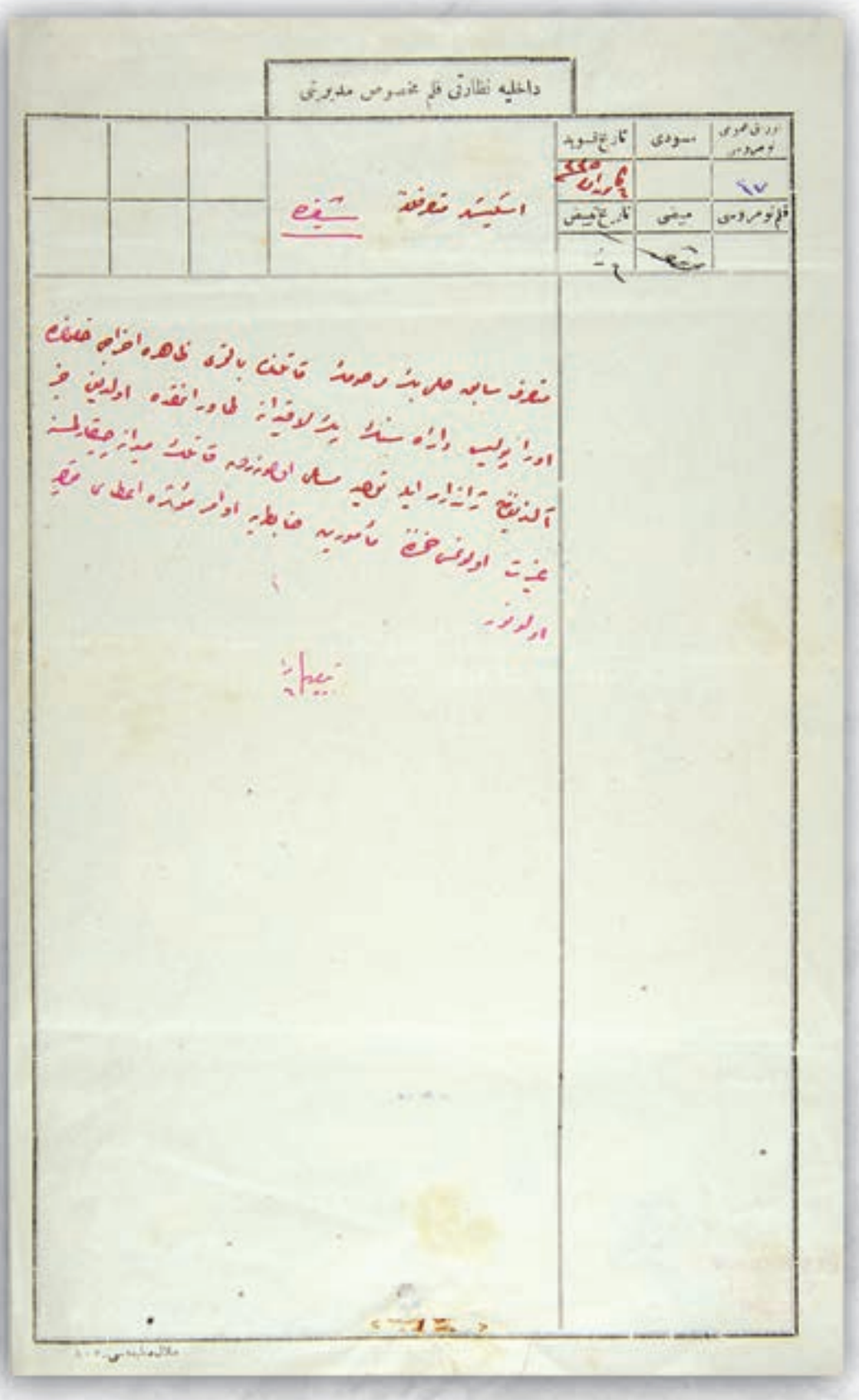
Eskişehir Mutasarrıf Vekili

Sadâret-i uzmâya arz ve mahalline ta'rif-i vech ile cevâp yazılmak üzere
Emniyet-i Umûmiye Müdiriyetine

15 Teşrîn-i evvel 335

BOA., DH., EUM., Dn. 24, Vn. 87.

Dâhiliye Nâzırı'nın telgrafı üzerine, Eskişehir Mutasarrıf Vekili'nin olayın gelişimini anlattığı yanıtı.

داخلیه نظارتی قلم مخصوص مدیریتی

ورق عمومی نومره‌سی	مسودی	تاریخ تسوید
۱۷		۱۳ کانون اول ۳۲
قلم نومره‌سی	مبیضی	تاریخ تعمیم

اسکیشهر متصرفلغنه

متعرض سابقه حلیه ده وقوعه تاخیر بالزوم فاصله اخراج اولنمش
اولدیغی جهتله سنه بدء لوقیه نامه ده مندرج اولدیغی وجهله
آلدیغی تزیید ایدیلمیه رک سنه اون بشه قدر تمدید اولنمسی
خصوصنه اولنان امر مأموریه ضابطیه اولمغله اوامر سنیه اعطا بیورلمسی
ارز اولنور.

۱۳ کانون اول ۳۲

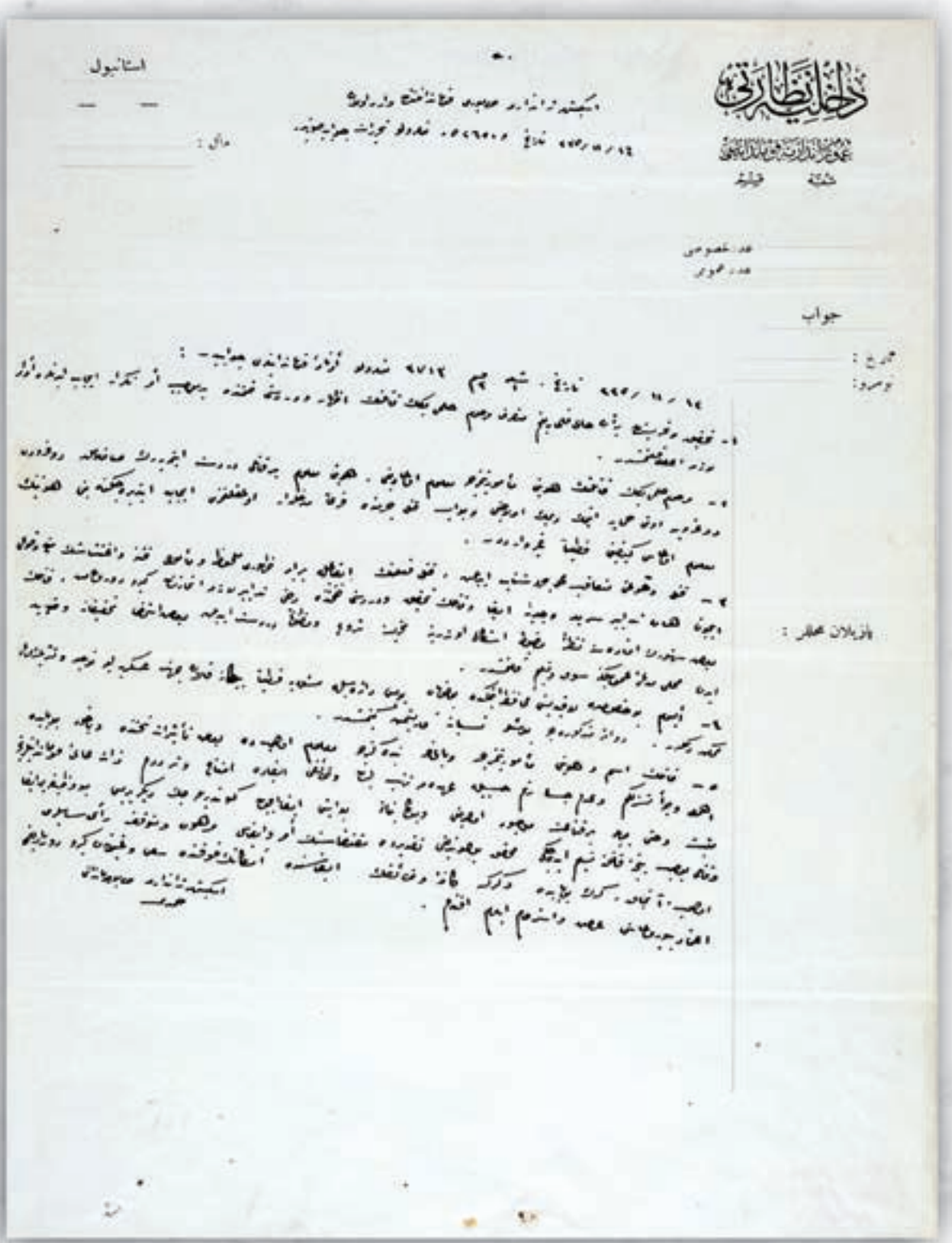
6 Kanunuevvel 335

Eskişehir Mutasarrıflığına

Şifre

Mutasarrıf-ı sabık Hilmi Bey merhumun kâtilinin bi't taharrî zâhire ihrâcı hususunda ora polis dairesinin pek lâ-kaydâne davranmakda olduğu haber alındığından jandarma ile tevhîd-i mesâi olunarak kâtilin meydana çıkarılmasına gayret olunması zımnında memurin-i zabıtaya evâmir-i müessire i'tâsı tavsiye olunur.

BOA., DH., EUM., Dn. 57-2, Vn. 28, 6-2.
Dâhiliye Nezâreti'nden Eskişehir Mutasarrıflığı'na yazılan ve polis idaresinin ilgisiz tutumlarını dile getiren tahrirat müsveddesi.

داخلیه نظارتی

جواب

BOA, DH KMS, Dosya no. 57-2, Vesika no: 28.
Eskişehir Jandarma Taburu Kumandanlığından Varid olan 16 / 11 / 335 tarih ve 52650 numrolu tahriratın cevap suretidir.

dan bir gün evvel makama gelerek mutasarrıfın odasına girmek istediğini, tüm bu ayrıntıya rağmen kendisini tanımadığını ifadesine ilaveten belirtti.

Müfettişler, Jandarma Mehmet'in bu kadar detay bilgiler verip katilin ismini bilmediğini söylemesini mantıklı bulmadı. Onlara göre bu jandarma er'i failin ismini biliyor fakat bilinmeyen nedenlerden dolayı bu ismi vermek istemiyordu[353]. Ayrıca olay sonrası Mutasarrıf Hilmi Bey de evinde Sıhhiye ve Adliye memurlarına verdiği ifadede katili bir dereceye kadar tarif etmişti. Tanıkların verdiği eşkâldeki insanlar yakalanarak tanıklarla yüzleştirilmiş yanıtlar olumsuz olunca da serbest bırakılmıştı.

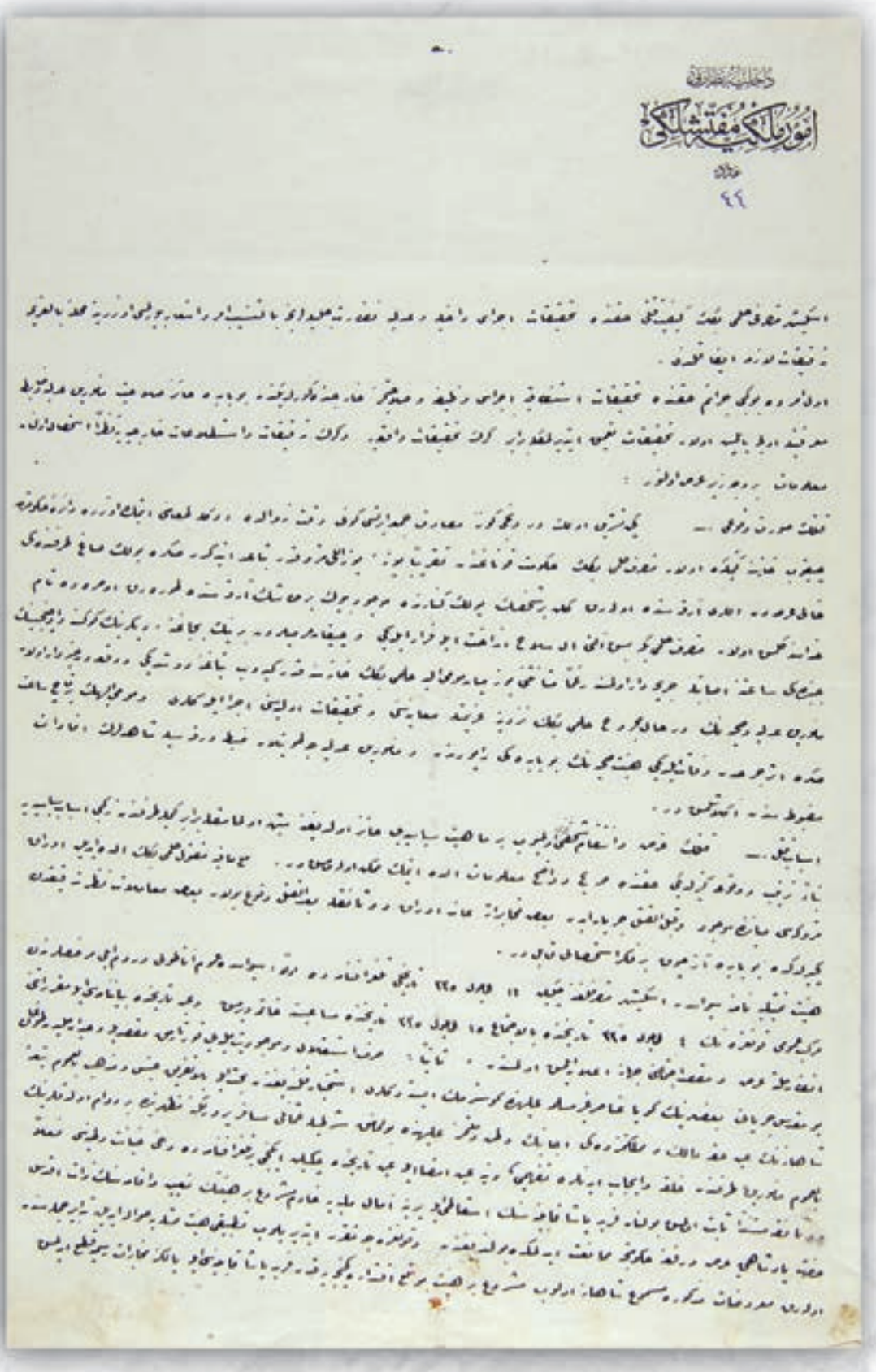
Müfettişlerin raporunda katilin kim olduğu ile ilgili olarak üzerinde en çok durulan isim Seyitgazi Nahiyesi eski müdürlerinden Süleyman Efendi'nin kardeşi Çerkes Pehlivan Şerif idi. Bu nedenle tutuklanan Pehlivan Şerif, görgü tanıklarının teşhis edememesi üzerine salıverildi. Eskişehir Mutasarrıfı da Dâhiliye Nezâreti'ne yazdığı telgrafta, Müfettiş Fuad Bey'le görüştüğünü zanlı olarak gösterilen Pehlivan Şerif ile ilgili şüphelerin ortadan kalktığını ve bir başkası hakkında ipuçları elde edildiğini belirtmesine rağmen, bir gün sonra müfettişin herhangi bir bilgi vermeden Eskişehir'den ayrıldığını, hatta daha sonra gelen Hurşit Paşa Tahkik Heyeti de konuyla ilgili bir çok inceleme yaptıysa bunlarında hiçbir bilgi vermeden kentten ayrılmalarına dikkat çekmekteydi[354].

Hükûmet, Mutasarrıf Hilmi Bey'in ailesine 1500 Kuruş maaş bağladı. Ancak ailenin bir çocuklarının yurt dışında okuması ve bağlanan aylığın azlığı hakkındaki başvurusu üzerine 3000 kuruşa yükseltildi. Ayrıca aynı Meclis-i Vükela kararıyla, Mutasarrıf Hilmi Bey'in Almanya'da okuyan oğlu için Nisan ayından itibaren öğreniminin bitimi olan eylül ayına kadar aylık 2000 Kuruş tahsis edilerek, bu durumun Maliye ve Maarif Nezâretlerine bildirilmesine karar verildi[355].

İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Bölümü / Eskişehir Genel Görüntüsü.

[353] **BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.**
[354] **BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.**
[355] **BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları, Dn: 218, Gn: 152; Düstur,** Tertîb-i sani, c. XII, İstanbul: 1927, s. 73.

SAYFA: 1 / 1

Dâhiliye Nezâreti
Umur-u Mülkiye Müfettişliği

Aded
44

Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey'in keyfiyet-i katli hakkında tahkikât icrası Dâhiliye ve Adliye Nezâret-i Celîlelerince bi't-tensib emrü işar buyurulması üzerine mahalline bi'l-'azime tedkikat-ı lazıme îfâ kılındı.

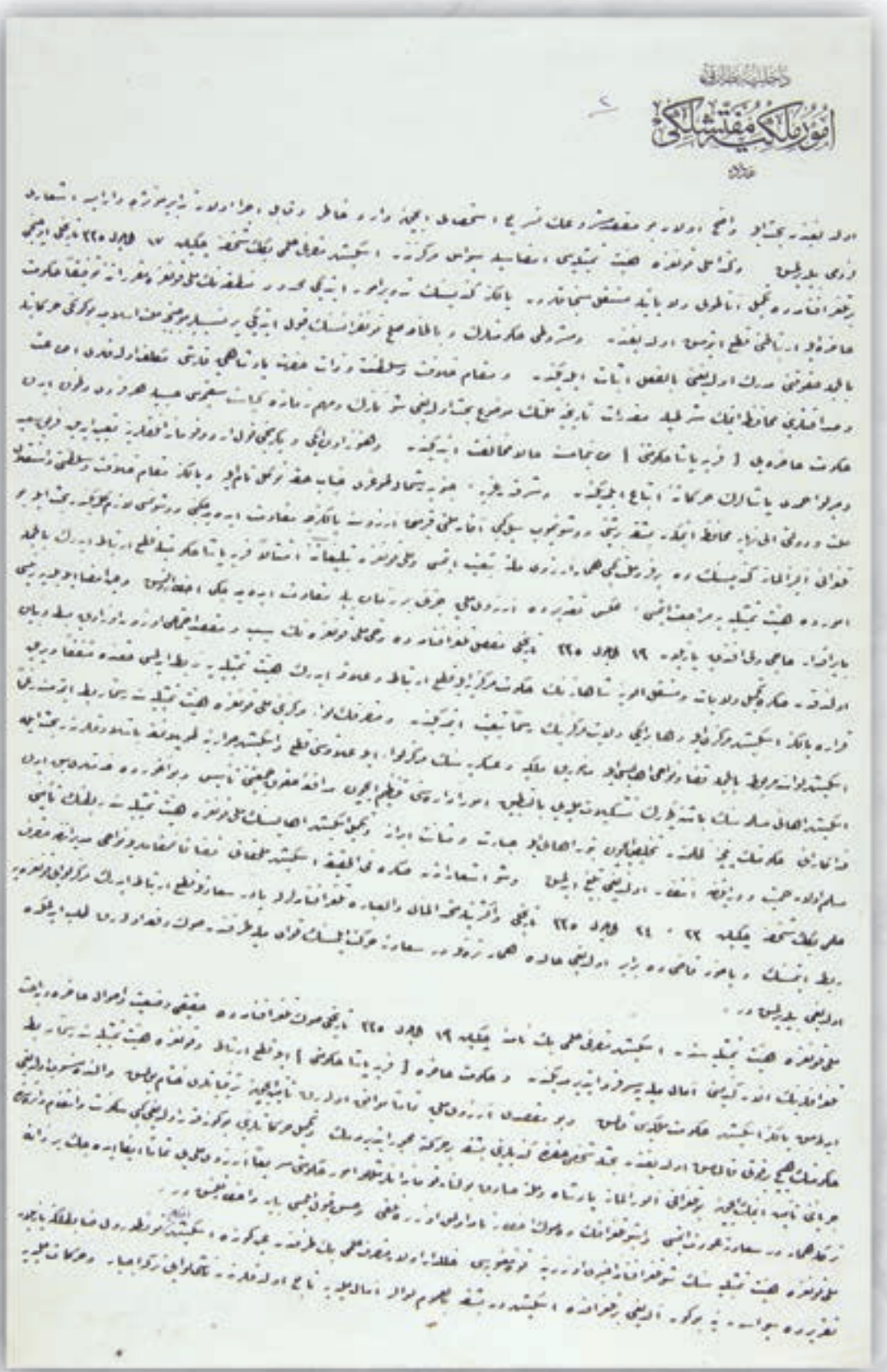
Evvel emirde bu gibi cerâim hakkında tahkikât-ı istintâkıyye icrası vazife ve salâhiyetimiz haricinde görüldüğünden bu bâbda hâiz-i salâhiyet memurin Adliye ve ma'rifetiyle evvelce yapılmış olan tahkikât ta'mik ettirilmekle beraber gerek tahkikât-ı vâkı'aya ve gerek tedkikat istitla'ât-ı hâriciyyeye nazaran istihsal olunan ma'lûmât ber-vech-i zîr arz olunur.

Katlin sûret-i vukû' : geçen teşrîn-i-i evvelin dördüncü gününe müsadif cumartesi günü vakt-i zevâlde öğle ta'âmını etmek üzere dâirey-i hükûmetten çıkup hanesine gitmekte olan Mutasarrıf Hilmi Bey'in hükûmet konağından takriben yüz yüzeli metro kadar tebâüd ittikten sonra yolun sağ tarafındaki hâlî arsadan elleri arkasında olarak gelen bir şahsın yolun kenarında mevcûd büyük bir taşın arkasında durarak o sırada tam hizasına gelmiş olan Mutasarrıf Hilmi Bey'e 5-6 el silah endaht ile firar eylediği ve çıkan mermilerden birinin bacağına, diğerinin göğsüne, ve üçüncünün cebindeki saatine isabetle cerîhadâr olmasına rağmen metanetini bozmayan mûmâ-ileyh Hilmi Bey'in hanesine kadar gidip yatağına düşdüğü ve vâkı'adan haberdar olan memurin-i adliye ve sıhhıyenin derhal mecruh Hilmi Bey'in nezdine 'azîmetle muâyenesini ve tahkikât-ı evveliyesini icra eyledikleri ve mûmâ-ileyhin birkaç saat sonra eser-ı cerhden vefat eylediği Heyet-i Sıhhiye'nin bu bâbdaki raporundan ve Memurin-i Adliyece tutulan zabıt varakasıyla şahidlerin ifâdât mazbatasından anlaşılmıştır.

Esbâb-ı Katl: Katlin garaz ve intikam-ı şahsî olmayup bir mahiyet-i siyasiyeye haiz olduğuna şüphe olmamakla beraber kimler tarafından ne gibi esbâb-ı siyâsiyeye binâen tertip ve vukû'a getirildiği hakkında sarîh ve vâzıh ma'lûmât elde etmek mümkün olamamıştır. Ma'a-mâfih maktûl Hilmi Bey'in elde edilen evrâk-ı metrûkesi meyânında mevcûd ve kable'l-katl cereyan eden bazı muhaberâta ait evrak ve vesâikle bad'el-katl vukû bulan bazı ma'lûmât nazar-ı tetkikden geçirildikde bu bâbda az çok bir fikr istihsali kâbildir.

Heyet-i Temsiliye namına Sivas'tan Eskişehir Mutasarrıflığı'na çekilen 16 Eylül 335 tarihli telgrafnamede evvelen: Sivas'ta Umûm Anadolu ve Rumeli murahhaslarından mürekkeb Umûmî Kongre'nin 4 Eylül 335 tarihinde bi'l-ictimâ' 15 Eylül 335 tarihinde mesâisine hâtime vermiş ve aynı tarihte beyannâmesi ile mukarrerâtını enzâr-ı millete arz ve maksad-ı içtimâ'ını cihâna ilân eylemiş olmasından, Sâniyen: Sırf istiklâl ve mevcûdiyet-i millîyeyi kurtarmak maksadıyla vicdân-ı millîyeden doğan mukaddes cereyanı bazılarının güya anâsır-ı gayrı müslime aleyhinde göstermek istedikleri istihbâr kılındığından bahisle bila-tefrik-i cins ve mezhep bi'l-'umûm teb'a-i şâhânenin aynı hakka malik ve memleketimizdeki îcâbının vatan ve milletimiz aleyhinde bulunmamak şartıyla Osmanlı misafirperverliğine mazhariyette ber-devam olduklarının bi'l-'umûm memurin tarafından halka ve îcâb idenlere tefhîmi ve yine aynı imza ile aynı tarih de çekilen ikinci bir telgraf namede dahi hıyânet-i vataniyyesi fiilen ve bu sâika müsteniden sabit olmuş bulunan Ferid Paşa Kabinesi'nin ıskâtı ile yerine âmâl-i millîyeye hadîm meşrû' bir heyetin ta'yîn ve ikâmesinin zât-ı akdes-i Hazret-i Pâdişâhi'ye arz ve ref'ine hükûmetçe mümîna'at edilmekte bulunduğundan ve kongrece takarrür ettirilüp tatbiki heyet-i mümessileye havâle edilen tedâbir cümlesinden olarak ma'ruzat-ı mezkûre mesmu-ı şahane olup meşru bir heyet mevki-i iktidara geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesi ile yalnız Muhaberat-ı Resmiye kat' edilmiş

BOA, DH., KMS, Dosya No: 57-2, Vesika No: 28.
Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi ile ilgili olarak Adliye ve Mülkiye Müfettişlerinin raporu. (Sayfa 1)

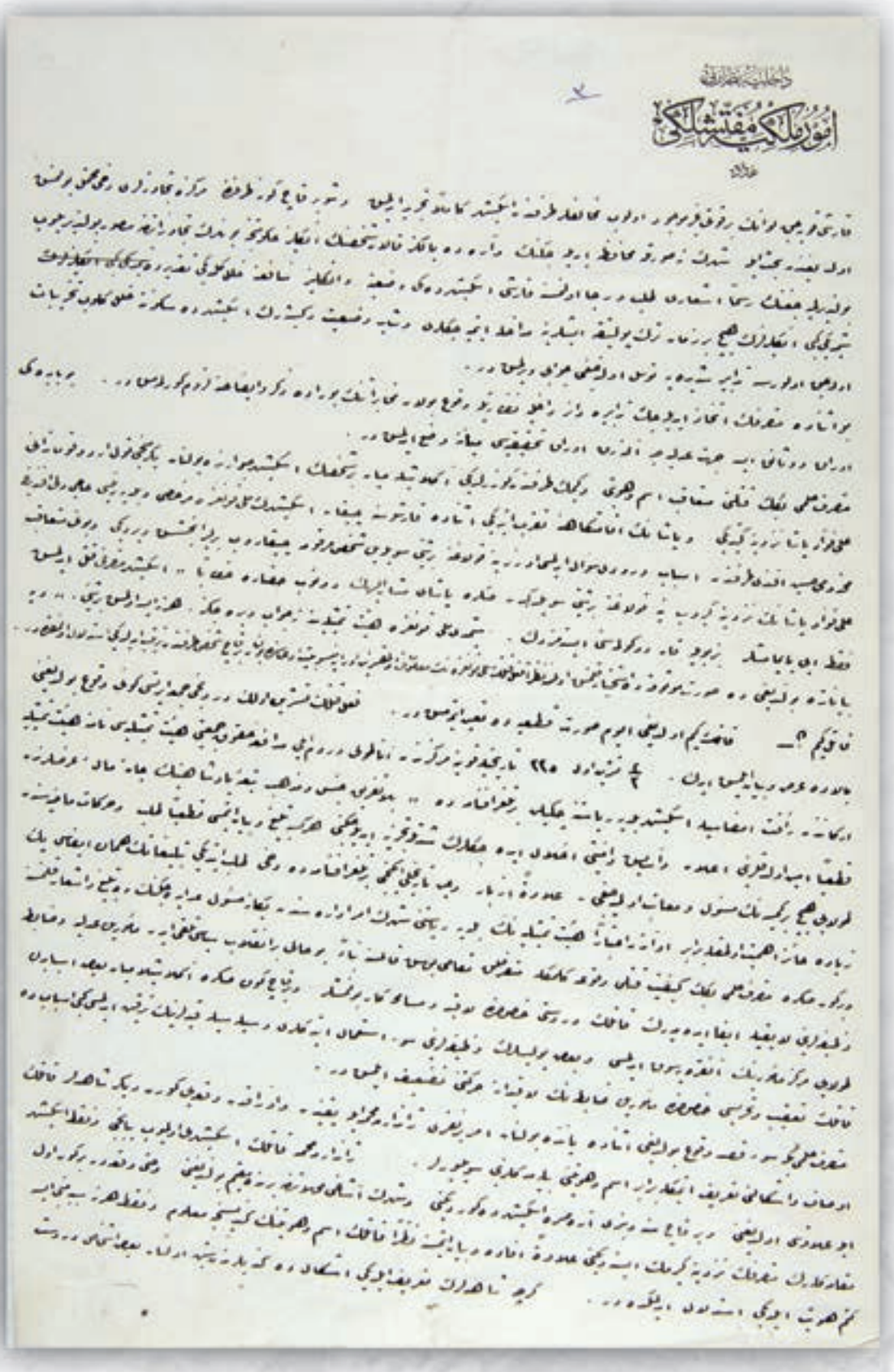
olduğundan bahisle vâzıh olan bu maksad-ı meşrû'anın tesrî-i istihsali içün vârid-i hâtır ve kâbil-i icra olan tedâbir-i müessire var ise iş'ârı lüzumu bildirilmiş ve kezâ Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi imzasıyla Sivas merkezinden Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in şahsına çeilen 17 Eylül 335 tarihli üçüncü bir telgrafnamede tekmîl Anadolu vilâyatıyla müstakil sancaklardan yalnız kendisinin tedvîr-i umûr ettiği mahdud mıntıkanın Millî Kongre mukerreratından tevfikan hükûmet-i hazırayla irtibatını kat' etmemiş olduğundan, ve meşruti hükûmetlerin ve bi'l-hassa Sulh Konferansı'nın kabul ettiği prensipler mucibince Millet-i İslamiye bu günki harekâtıyla bi'l-hamd hukukunu müdrik olduğunu bi'l-fiil isbât eylediğinden ve Makam-ı Hilafet ve Saltanat ve Zat-ı Hazret-i Padişahi'ye karşı mükellef oldukları itaat ve sadakatlerini muhafaza itmek şartıyla müfredât-ı târihiyye-i millînin mevzû-ı bahs olduğu şu nazik ve mühim zamanda kiyâset-i sakîmesi hasebiyle her ferdi dilhun iden hükûmet-i hâzırayı [Ferit Paşa Hükûmeti'ni] tanımamasına hala muhalefet ettiğinden ve henüz 12. ve 20. Kolordu kumandanlıklarına ta'yîn edilen Ferik Said ve Mîrlivâ Hamdi Paşaların harekâtına ittibâ' eylemediğinden ve Şark'den Garbe, Cenup'den Şimale doğru Cenab-ı Hakka tevekkül-i tam ile ve yalnız makam-ı hilafet ve saltanatı ve istiklâl-i millet ve devleti ilâ-nihaye muhafaz etmekten başka bir sey'i düşünmeyüp sel gibi akan milleti kırmak arzusunda yalnızca mukavemet idemeyeceğini düşünmesi lazım geldiğinden bahs ile bu telgrafı alır almaz kendisininde bir ferd-i millet gibi heman arzu-yu millete teb'iyyet etmesi ve Millî Kongre Tebligatına imtisalen Ferit Paşa Hükûmet ile kat'ı irtibat iderek bi'l-cümle umûrda Heyet-i Temsiliye'ye müracaat etmesi aksi takdirde arzuyu millîye cüz'î bir zaman bile mukavemet idemeyeceği ihtâr olunmuş ve aynı imza ile Belediye Reisi Bayraktar Hacı Veli Efendi'ye yazılan 19 Eylül 335 tarihli mufassal telgrafnamede dahi Millî Kongre'nin sebep ve maksad-ı ictimâ'ı uzun uzadıya bast-u beyân olunduktan sonra tekmîl vilâyât ve müstakil elviye-i şahanenin hükûmet merkeziyye ile kat-ı irtibat ve alaka iderek Heyet-i Temsiliye'ye rabt edilmesi hakkında müttefikan verilen karara yalnız Eskişehir merkezi ile daha bir iki vilayet merkezinin resmen teb'iyyet itmediğinden ve Mutasarrıfın Livâ merkezini Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne resmen rabt etmemesine rağmen Eskişehir Livâsı'na merbut bi'l-cümle kaza ve nevahi ahâlîsi ile memurin-i mülkiye ve askerîyesinin merkez-i livâ ile alakasını kat' ve Eskişehir civarına toplanmaya başladıklarından bahs ile Eskişehir ahâlî-yi müslimesinin başına geçerek Teşkilât-ı Millîye'yi bi't-tatbik umur-ı idaresini tanzim için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni tesis ve bu uğurda hidmetleri sebk iden fedakârânı hükûmetin pençe-i zulmünden tahlis için bütün ahâlî ile cesaret ve metanet ibraz ve tekmîl Eskişehir ahâlîsinin Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne rabtının te'mini müsellem olan hamiyyet ve dirayetinden intizar olunduğu tebliğ edilmiş ve şu iş'ârâttan sonra fi'l-hakika Eskişehir mülhakâtı kaza kaim-makamlarıyla nevahi müdiranından Mutasarrıf Hilmi Bey'in şahsına çekilen 23, 24 Eylül 335 tarihli ve ekseriyetle müttehidü'l mâl ve'l-i bâre telgrafnamelerle ya Dersaadet'le kat'ı irtibat ederek Merkez Livâ'yı kongreye rabt etmesinin veyahut kadı da beraber olduğu halde hemen trenle Dersaadet'e hareket eylemesinin Kuvâ-yı Millîye tarafından son defa olarak talep edilmekte olduğu bildirilmiştir.

Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nden Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey namına çekilen 19 Eylül 335 tarihli son telgrafname de hakiki vaziyet ve ahvali hazıradan bâhis ile telgrafnamelerinin el'ân kendisini âmâl-i millîyeye ser-fürû ettirmediğinden ve hükûmet-i hazıra [Ferit Paşa Hükûmeti] ile kat-ı irtibat ve kongre Heyet-i Temsiliye'sine resmen rabt edilmemiş yalnız Eskişehir Hükûmet-i mülkiyesi kalmış, ve bu maksadı arzuyu Millîyi tamamen muvafık olarak temin içün tertibatları hitam bulmuş ve elinde mensub olduğu hükûmetin hiçbir kuvveti kalmamış olduğundan bahisle şahsı hakkında kendilerini başka bir harekete mecbur ettirmemek ve tekmîl harekatlarını bu güne kadar olduğu gibi sükunet ve intizam dairesinde cereyanını temin itmek içün bu telgrafı alır almaz padişah ve millete sadık bulunan kumandanlar misülli umûr-ı hükûmeti serian arzuyu millîyi tamamen îfâ edecek bir zata terkle hemen Dersaadet'e avdet etmesi ve iş bu telgrafında son ihtârname olmak üzere telakki ve hüsn-i kabul eylmesi beyân ve ihtâr kılınmıştır.

Millî Kongre Heyet-i Temsiliye'nin şu telgrafname ihbarı üzerine kuvve-i ma'neviyesi haleldar olan mutasarrıf Hilmi bey tarafından aynı gün de Eskişehir İngiltere Kontrol Zâbitliği'ne yazılan takrirde Sivas'dan yine bu gün aldığı bir telgrafda Eskişehir'den başka bi'l-umum livâlar âmâl-i millîyeye tabi' olduklarından nâsî livâyı terke icbar ve Harekât-ı Millîye'ye

BOA, DH., KMS, Dosya No: 57-2, Vesika No: 28.

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi ile ilgili olarak Adliye ve Mülkiye Müfettişlerinin raporu. (Sayfa 2)

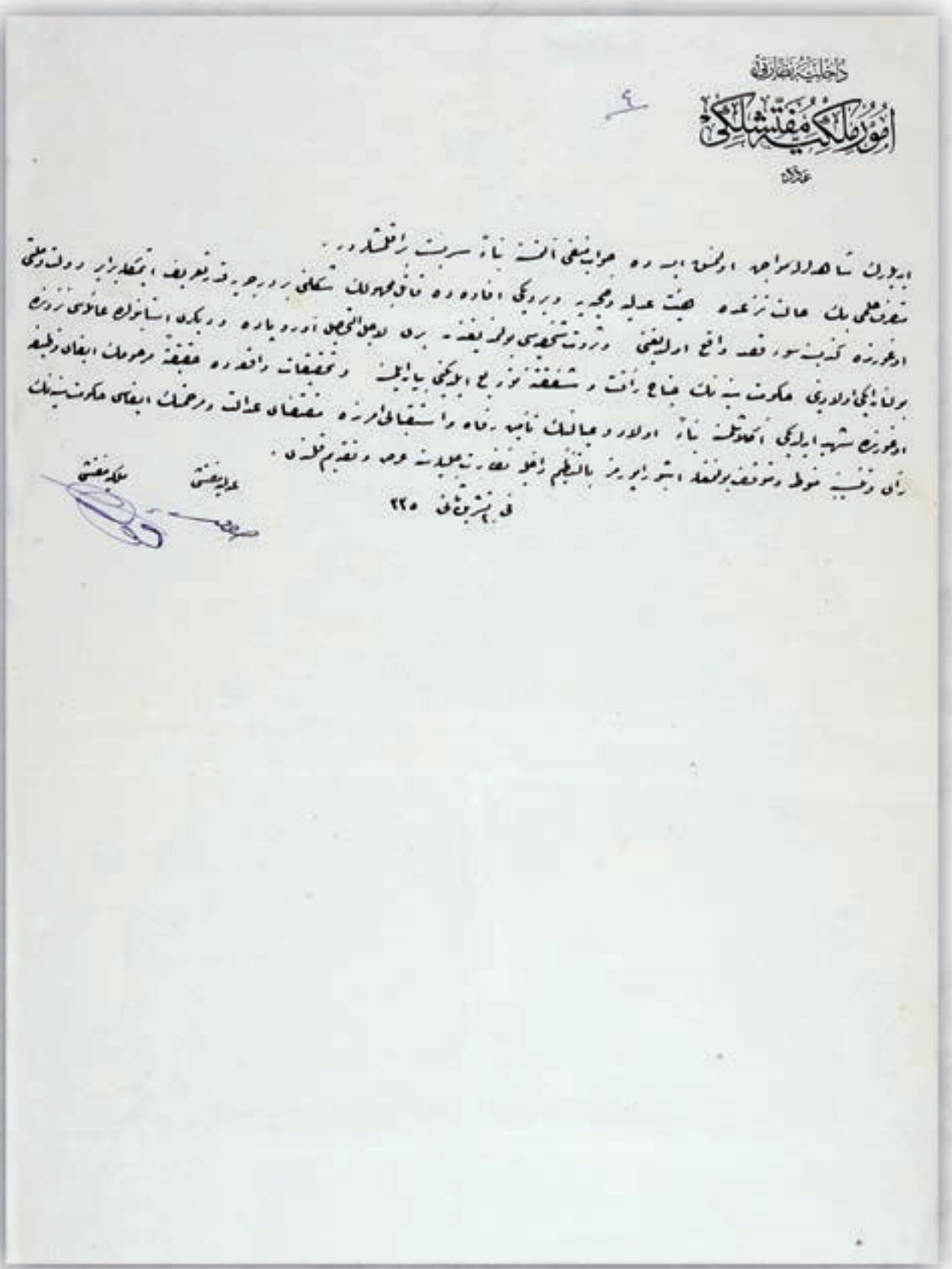
karşı koyacak livânın bir kuvveti gayrı mevcûd olup muhalifler tarafından Eskişehir kâmilen tecrîd edilmek ve şu birkaç gün zarfında merkeze tecavüzleri dahi muhtemel bulunmuş olduğundan bahs ile şehrin ne suretle muhafaza edileceğinin ve arada yalnız kalan şahsının İngiliz hükûmetince bunların tecavüzlerinden masun bulundurulub bulundurulmayacağının remen iş'ârı taleb ve rica olunmasına karşı Eskişehir'deki vaziyete ve İngiliz menafi'ine halel gelmediği takdirde şimdiki gibi İngilizlerin hiçbir zaman Türk politika işlerine müdahale etmeyecekleri ve şâyet vaziyet değişerek Eskişehir'de sükûnete halel gelip tahribât olacak olursa tedâbir-i şedideye tevessül olunacağı cevabı verilmiştir.

Mutasarrıf Hilmi Bey'in katlini müteâkib isim ve hüviyeti ve kimin tarafından gönderildiği anlaşılamayan bir şahsın Eskişehir civarında bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa nezdine gittiği ve Paşa'nın ikâmetgâhına takarrüb etdiği esnada karşısına çıkan Eskişehir'in Mîlli Kongre Murahhası ve Belediye Reisi Hacı Veli Efendi'nin Mahdumu Hüseyin Efendi tarafından esbâb vürûd-ı sual edilmesi üzerine kulağına bir şey' söyleyen şahs-ı merkûme çıkarub bir lira bahşiş verdiği ve bunu müteakib Ali Fuad Paşa'nın nezdine girüb yine kulağına bir şey söyledikden sonra Paşa-yı müşarü'n-ileyhin dönüp huzzârâ hitaben "Eskişehir Mutasarrıfı katledilmiş fakat iyi yapmamışlar biz böyle kan dökülmesini istemezdik. Şimdi Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne ne cevap vereceğiz. Her ne ise olmuş bir şey." diye beyanatda bulunduğu da suret-i mevsûkada istihbâr kılınmış olmasına nazaran fail-i katlin Mîlli Kongre'nin malumatı olmaksızın oraya mensûbiyet iddiasında bulunan birkaç şahıs tarafından tertîb edildiği istidlâl olunmaktadır.

Katil Kim? Katilin kim olduğu suret-i kat'iyyede ta'âyyûn etmememiştir. Fiil-i katlin Teşrîn-i evvelin dördüncü Cumartesi günü vukû' bulduğunu bâlâda arz ve beyân eylemiş idik. 2 / 3 Teşrîn-i evvel 335 tarihiyle Konya merkezinden Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Heyet-i Temsiliye erkânından Re'fet imzasıyla Eskişehir Belediye Riyâseti'ne çekilen bir telgrafnamede "Bilâ-tefrik-i cins ve mezhep ta'ayyûn padişâhînin can mal ırzlarından kat'iyyen emin olduklarını ilân, ve âsâyiş ve emniyeti ihlal edeceklerin şiddete tecziye edileceğini herkese tebliğ ve beyân etmesi kat'iyyen taleb ve harekat-ı maziyesinden dolayı hiçbir kimsenin mes'ul ve muatib olmayacağı "ilaveten izbâr ve aynı tarihli ikinci bir telgrafnamede dahi taleb ettiği teblîgatın hemen îfâsını pek ziyade hâiz-i ehemmiyet olmakla beraber o andan itibaren Heyet-i Temsiliye'nin belediye riyâsetini şehrin emr-i idaresinden yegâne mes'ul addedeceğinin de tebliğ ve iş'âr kılınmasına ve bir gün sonra Mutasarrıf Hilmi Bey'in keyfiyet-i katli vukû'a gelmekle Mutasarrıflık makamı boş kalmasına binâen bu hali bir inkılab-ı siyâsi telakkî iden Me'mûrin-i 'Adliye ve Zâbîta vazifelerini layıkıyla îfâ idemeyerek katilin derdesti hususunda lâ-kayd ve müsamahakâr bulunmuşlar. Birkaç gün sonra anlaşılamayan bazı esbâbdan dolayı merkez memurininin Ankara'ya sevk edilmesi ve bazı polislerin vazifelerini sû-i isti'mâl vesilesiyle kayıtlarının terkin edilmesi gibi esbâbda kâtilin takib ve taharrîsi hususunda me'mûrin-i zabıtânın lâkaydane hareketini taz'îf eylemiştir.

Mutasarrıf Hilmi Bey'e sû-i kasd vukû' bulduğu esnada yanında bulunan emirber neferi Jandarma Mehmed ile yakından ve uzakdan vak'ayı gören diğer şahitler kâtilin evsâf ve eşkâlini tarif etmekle beraber isim ve hüviyetini bilemediklerini söylüyorlar. Jandarma Mehmet katilin Eskişehirli olmayup yabancı ve fakat Eskişehir ile alakası olduğunu ve birkaç seneden beri ara sıra Eskişehir'de gördüğünü ve şehrin aşağı mahaılatından birinde mukîm bulunduğunu ve hatta vak'adan bir gün evvel makama gelerek mutasarrıf nezdine girmek istediğini ilaveten ifade ve beyân etmesine nazaran kâtilin isim ve hüviyetinin kendisince ma'lûm ve fakat her ne sebebe mebnî ise ketm-i hüviyet eylediği istidlâl edilmektedir. Gerçi şahidlerin tarif eylediği eşkâlde kendilerinden şüphe olunan bazı eşhası derdest

BOA, DH., KMS, Dosya No: 57-2, Vesika No: 28.
Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi ile ilgili olarak Adliye ve Mülkiye Müfettişlerinin raporu. (Sayfa 3)

212

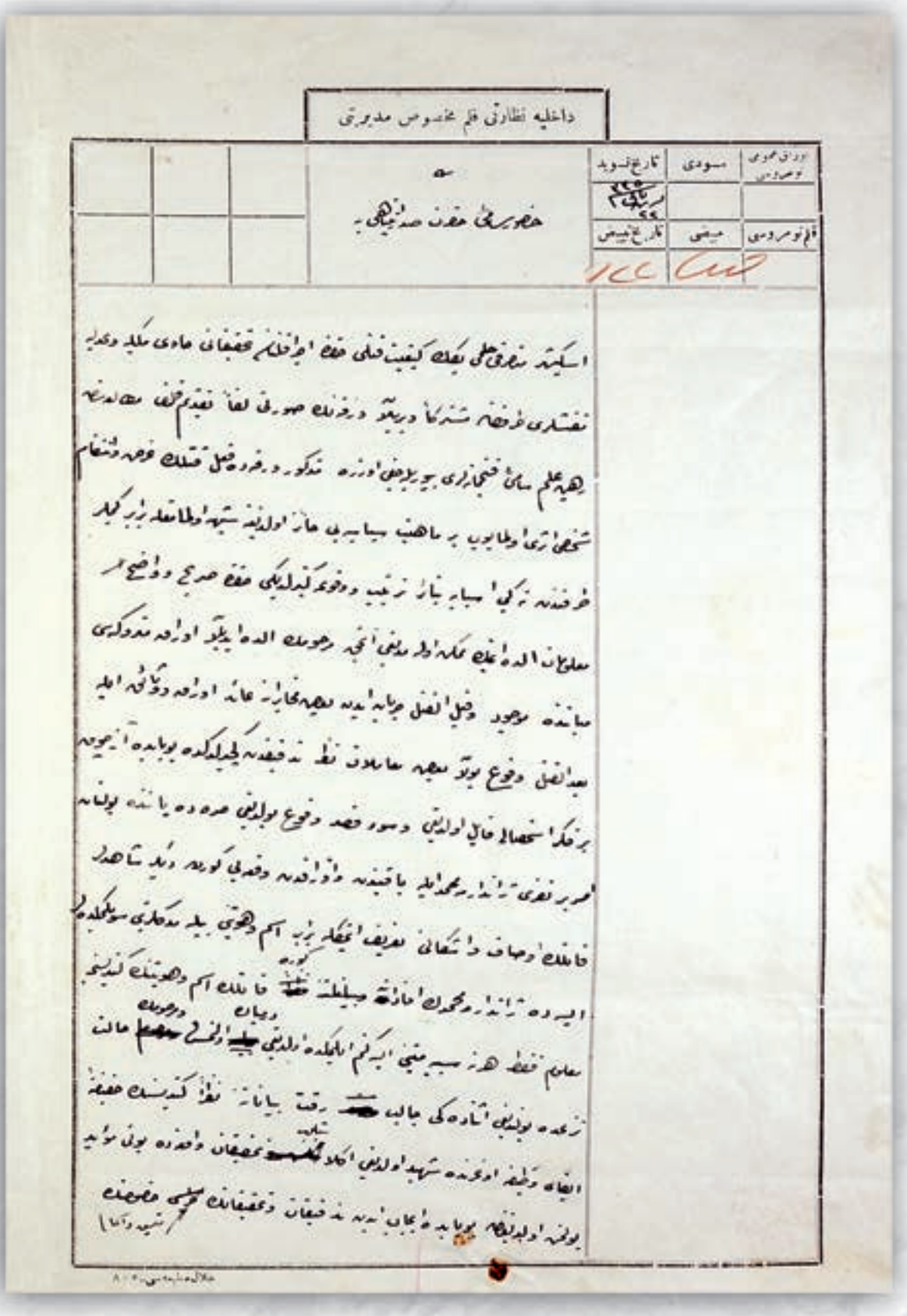
edilerek şahitlerle muvâcehe olunmuş ise de cevab-ı menfi alınmasına binâen serbest bırakılmışlardır.

Mutasarrıf Hilmi Bey hâlet-i nez'de Heyet-i Adliye ve Sıhhiye'ye verdiği ifadede katil-i meçhûlun şeklini bir dereceye kadar tarif etmekle beraber devlet ve milleti uğrunda kendisine su-i kasd vaki' olduğunu ve servet-i şahsiyesi bulunmadığından biri li-ecli't-tahsil diğeri İstanbul'da ailesi nezdinde bulunan iki evladını Hükûmet-i Seniyyenin cenâh-ı re'fet ve şefkatine tevdi' eylediğini beyân eylemesine ve tahkikât-ı vâkı'ada hakikaten merhumun îfâ-yı vazife uğrunda şehid edildiği anlaşılmasına binâen evlâdu 'ıyâlinin temin-i refah ve istikbali emrinde mukteza-yı 'adalet ve merhametin îfâsı Hükûmet-i Seniyyenin rey ve tensibine ve menût ve mütevakkıf bulunmağla iş bu raporumuz bi't-tanzîm Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne arz ve takdim kılındı.

Fi 20 Teşrîn-i sânî 335

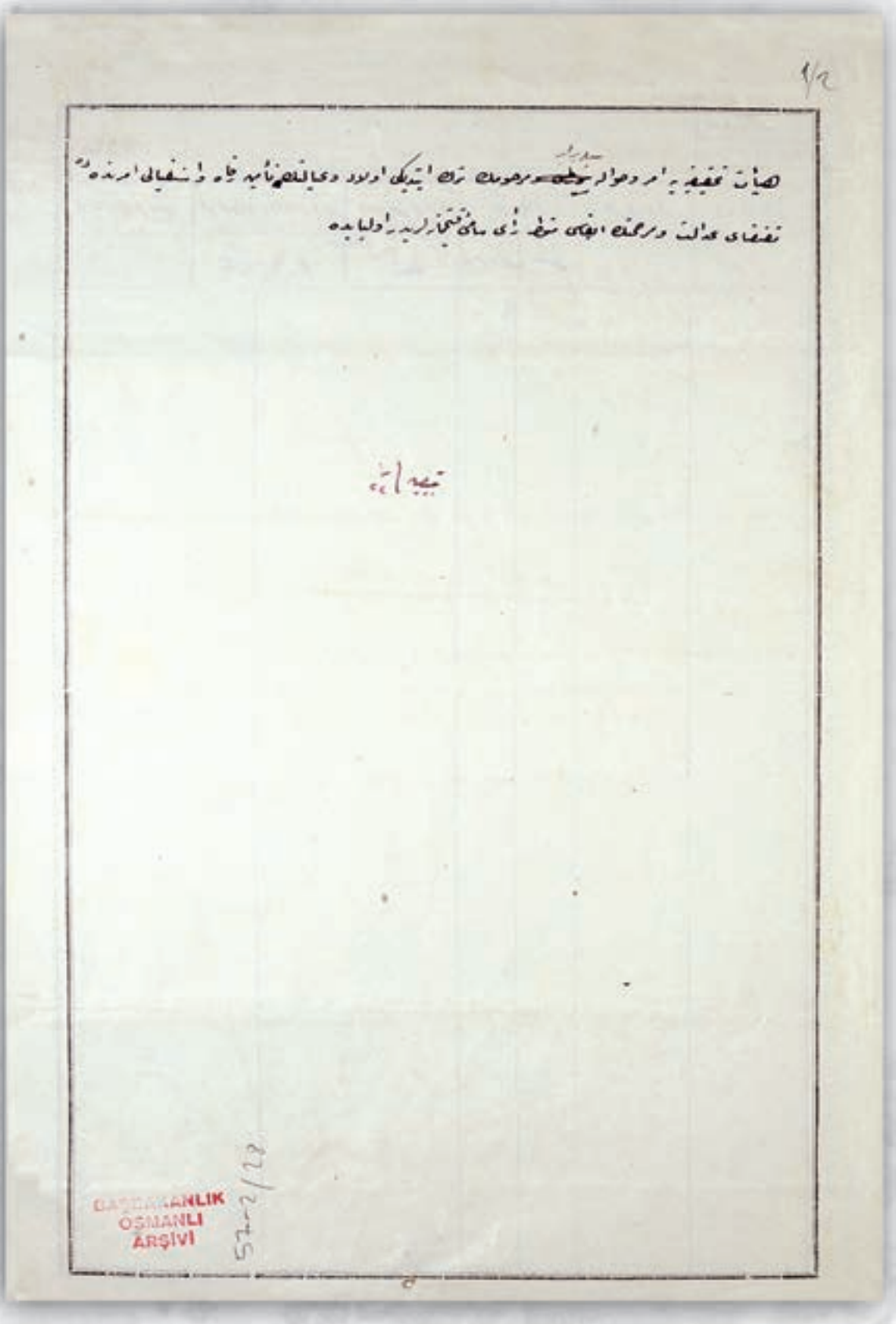
Adliye Müfettişi Mülkiye Müfettişi

BOA, DH., KMS, Dosya No: 57-2, Vesika No: 28.
Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi ile ilgili olarak Adliye ve Mülkiye müfettişlerinin raporu. (Sayfa 4)

داخلیه نظارتی قلم مخصوص مدیریتی

	مسودی	تاریخ تسوید
	میعی	تاریخ تبییض

حضور سامی حضرت صدارتپناهی به

BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.

Dâhiliye Nezâreti'nin Müfettişlerin Raporunu Sadarete Arzı ile İlgili Tahrirat Müsveddesi.

DAHİLİYE NEZÂRETİ KALEM-İ MAHSUS MÜDÎRİYETİ

Huzur-ı Sâmî-i Hazret-i Sadâret-Penâhîye

22 Teşrîn-i sânî 335

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in keyfiyet-i katli hakkında icra kılınan tahkikâtı hâvî Mülkiye ve Adliye müfettişleri tarafından müştereken verilen varakanın sureti leffen takdim kılındı mütala'âtta rehin-i ilm-i sami-i fehimaneleri buyrulacağı üzere mezkur varakada fi'il-i katlin garaz ve intikâm-ı şahsi eseri olmayıp bir mâhiyet-i siyasiyeyi haiz olduğu şübhe olmamakla beraber kimler tarafından ne gibi esbâba binâen tertip ve vukû'a getirildiği hakkında sarâh ve vâzıh ma'lûmât elde etmek mümkün olamadığı ancak merhumun elde edilen evrak-ı metrukesi meyanında mevcûd fail-i kable'l-katl cereyan eden bazı muhâberâta âit evrak ve vesâik ile bade'l-katl vukû' bulan bazı mu'âmelât nazar-ı tetkikten geçirildikde bu bâbda az çok bir kâbil istihsali fail olduğu ve sû-i kasd vukû' bulduğu sırada yanında bulunan emirber neferi jandarma Mehmet ile yakından ve uzakdan vak'ayı gören diğer şâhidler kâtilin evsâf ve eşkâlini tarif etmekle beraber isim ve hüviyetini bilemediklerini söylemekteler ise de Jandarma Mehmet'in ifâdâtına göre kâtilin isim ve hüviyetinin kendisince ma'lum fakat her ne sebebe mübtâni ise ketm eylemekte olduğu der-meyân olunmuş, merhumun hâlet-i nezde bulunduğu esnâdaki halin câlib-i dikkat beyânatına nazaran kendisinin hakikaten îfâ-yı vazife uğrunda şehid olduğu anlaşılıp tahkikât vâkı'a da bunu mü'eyyed bulunmuş olduğundan bu bâbda îcâb iden tetkîkât ve tahkikâtın ta'mîk ve ikmali hususunun Heyet-i Tahkikiye'ye emr u havalesiyle merhûmun terk ettiği evlâd ve 'ıyâlinin temin-i refah ve istikbali emrinde de muktezâ-yı 'âdalet ve merhametin îfâsı menût-ı re'y-i sâmî-i fehimâneleridir ol bâbda

22 Teşrîn-i sânî 335
16 Rebi'ül ahir 1338

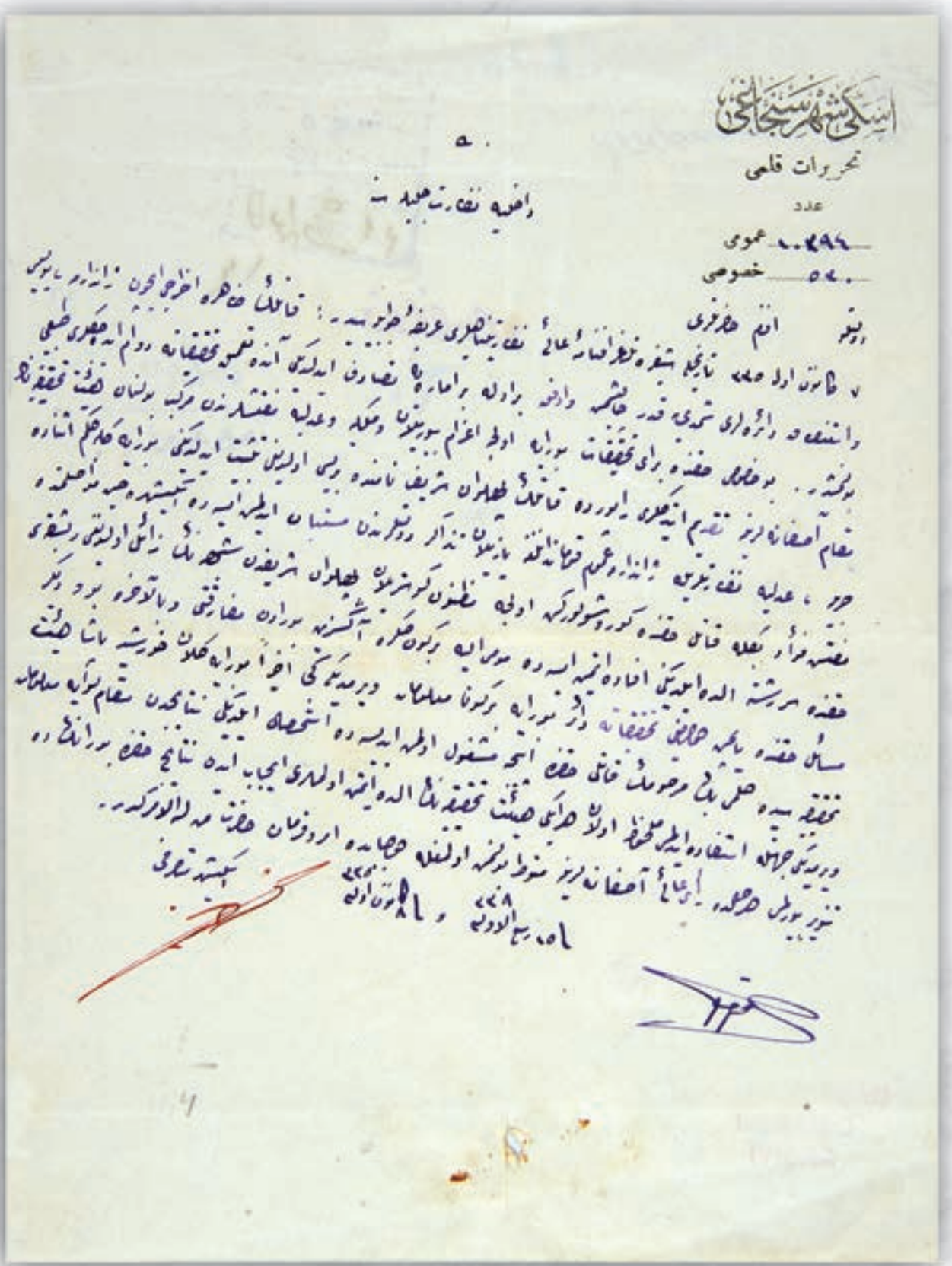
BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.

Dâhiliye Nezâreti'nin Müfettişlerin Raporunu Sadarete Arzı ile İlgili Tahrirat Müsveddesi.

Şinasi ACAR, Eskişehir zaman mekan insan / Sayfa 38 / 2009.

Eskişehir Köprübaşı.

اسکی شهر سنجاغی

تحریرات قلمی

عدد

عمومی ۲۹۶

خصوصی ۵۷

۵.

رابعه نقابت علیه سنه

ریاست اتم جلیله غرّای

۷ تشرین اول ۳۳۳ تاریخلی شفره نامه اعالیلری نقابتمزجری عرفه طوغری سنه : قاتلنا ضابطه اخراجیلرن ماعدا یالیس
واسطه و دائره لری شدید حاشیه دارنده براوله براماده یه نظارت ایدلکی آینده تشکیل تحقیقاته دوام ایچون اصلی
بولنمشدر . بوحالک حفظه برای تحقیقات سوریه اولمق اغلم سوریه نک وعدلیه نظارتندن مرکب بولنان هیئت تحقیقیه
مقام آصفانه لرینه تقدیم اینکلری ایچون ده قاتلنا ظابطاندن تشریف نامه ده یازیلدیغی اوزره کلدکلری اشاره
حرر ، عدلیه نقابتجه ذاته وعلم قرمانه کلنجه یازیلدیغی اوزره تحقیقات سنه سنه اولمق اوزره تشکیل قلنان هیئت
حفظه مراد بکله قاتل حفظه کوروشولورکه اولجه مظنون کوستریلن ظابطاندن تشریف نامه ده یازیلی اولدیغی وجهله
حفظه مرتشه الده ایدیکی افاده ایتمه اسه ده سوریه یه ورلن تلگرافده آکسزه سوزلر نظارتی و یالنوزجه بوده دیکر
سائل حفظه یالنیز تحقیقاته دائر سوریه یه ورلنا سلطانیه دیرمه یکی اخبار سوریه کلدن صوکره باشلیه جقدر
تحقیقه سیه حتی بالذات مرصوص قاتلی حفظ ایچون مشغول اولمه ایسه ده اشخاص ایدیکی شاهدن مقام سوریه سلطانیه
ویریلیکی جهتله استفاده ایله محفوظ اولدیغی حالده تحقیقات الده ایتمه اولماری ایجاب ایده نتایج حفظ سوریه یه
سوریه یولی حرکله ، اعالیلری آصفانه لرینه مشروط بولنمه اولمغله مقتضاسنه اردوزمان حفظ مه لالوزکه .

۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ و ۱ تشرین اول ۱۳۳۳

کاتب نقابت

Dâhiliye Nezaret-i Celilesine

Eskişehir Sancağı
Tahrirat Kalemi
Aded:
Umumi: 10394
Hususi: 530

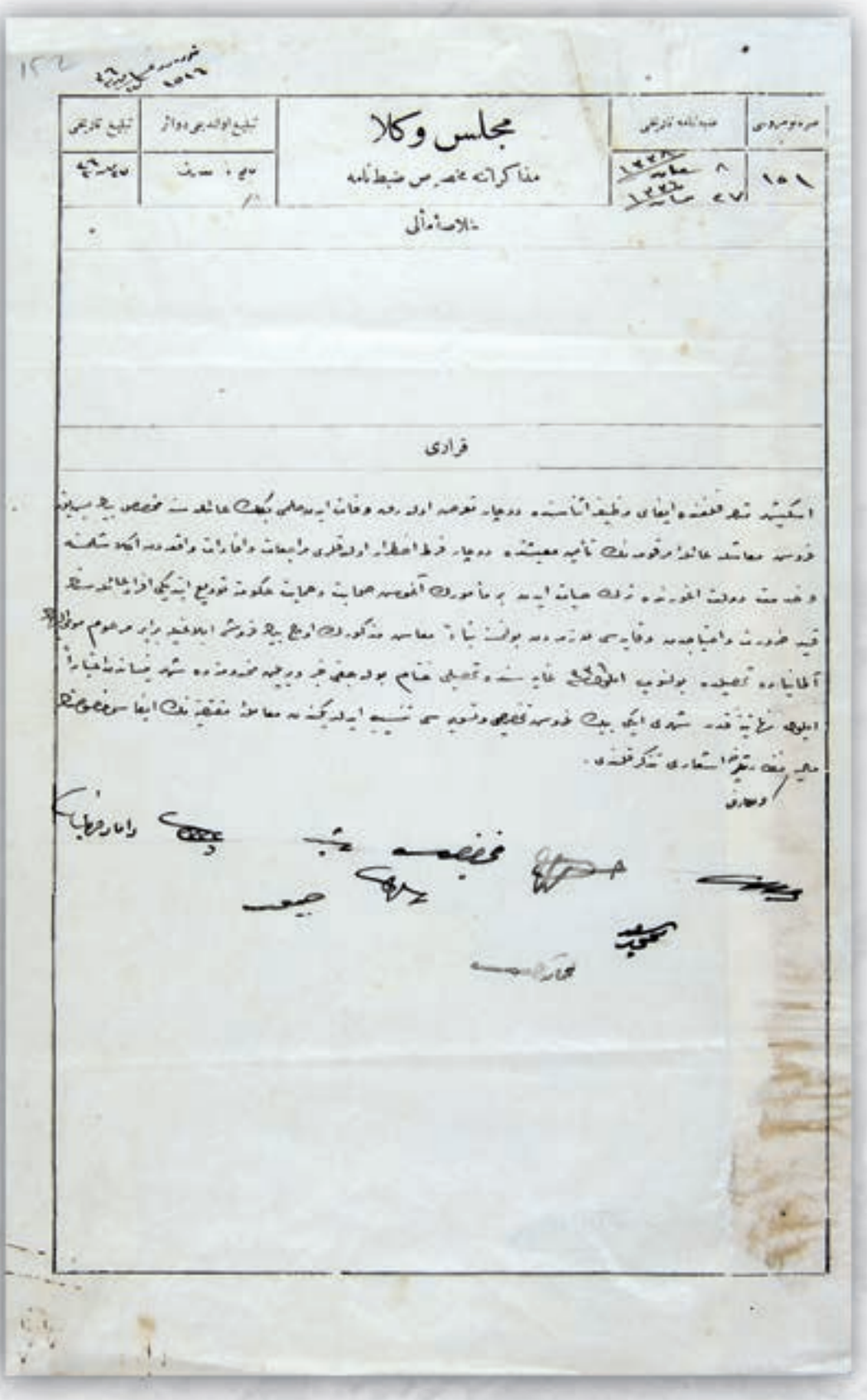
Devletlû Efendim Hazretleri

7 Kanûn-ı evvel 335 tarihli şifre telgrafname-i 'aliye-i nezâret-penahileri ârîza-i cevâbiyesidir: Kâtilin zâhire ihrâcı için Jandarma, Polis ve İstintak daireleri şimdiye kadar çalışmış ve ufak bir edille bir emâreya tesâdüf edildiği anda ta'mik-i tahkîkâta devam edecekleri tabiî bulunmuştur. Bu husus hakkında berâ-yı tahkîkât buraya evvelce i'zâm buyrulan ve Mülkiye ve Adliye müfettişlerinden mürekkep bulunan Heyet-i Tahkîkiye'nin Makam-ı Âsafâneleri'ne takdim etdikleri raporda kâtilin Pehlivan Şerif nâmında birisi olduğu tesbit edildiğini buraya geleceğim esnada Harbiye, Adliye Nezaretleriyle Jandarma 'Umum Kumandanlığına yazılan tezâkir-i devletlerinden müstebân edilmiş ise de Eskişehir'e hîn-i muvâsalatımda Müfettiş Fuat Beyle kâtil hakkında görüşülürken evvelce maznûn gösterilen Pehlivan Şerif' den şüphenin zâil olduğunu ve başkası hakkında ser-rişte elde edildiğini ifade etmiş ise de mûmâ-ileyh bir gün sonra ansızın buradan mufârakat-ı bi'l-âhare bu ve diğer mesâil hakkında yapmış olduğu tahkîkâta dâir buraya bir gûna ma'lûmat vermediği gibi âhiren buraya gelen Hurşit Paşa Heyet-i Tahkîkiyesi de Hilmi Bey merhumun kâtili hakkında epeyce meşgul olmuş idiyse de istihsâl eylediği netâyicden makam-ı livâya ma'lûmat vermediği cihetle istifâde edilmesi melhûz olan her iki heyet-i tahkikiyenin elde etmiş olmaları îcâb eden netâic hakkında buranında tenvîr buyrulması her halde re'y-i âli-i âsafânelerine menût bulunmuş olmağla ol bâbda emri ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

15 Rebi'ül evvel 338 8 Kanun-ı evvel 335

Eskişehir Mutasarrıfı

BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.
Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in katilinin Pehlivan Şerif olduğuna dair müfettiş raporları ve bunlar üzerindeki çelişkileri açıklayan Dâhiliye Nezareti'ne telgrafı.

تبلیغ تاریخی	تبلیغ الوالدیہ دوائر	مجلس وکلا مذاکرات مختصر ضبط نامہ	ضبط نامہ تاریخی	نمبر مسلسل
			۸ سفر ۱۳۴۳ ۷ ستمبر ۱۹۲۴	۱۵۱

خلاصۂ مآلی

قراری

اسکیشہر نقر قضہ ایجاری وظیفہ آتاسنہ دویجار تعرضہ اولہ رحمہ وفات ایدجکلری بچک عائلہ سنہ مخصوص بچ سیاہ
خوسہ معاشد عائلہ مرقومہ نک تأیید معیتنہ دویجار قرطاعطاء اولنقلری مراجعات واقعادہ ایکدہ شکایہ
وخدمتہ دولت اغوشہ ذکر حیاتہ ایدہ بر مأمور آلمہ سہ حیات وحیات حکومتہ تودیع ایدیکلری افراد شاندہ سنہ
قیید ضرورت واحتیاجہ دقایقی عدم تحمل بولنمق بناء معاشد مذکورہ اون بچ بچ قروشک ایلاوہ یہ براز مرحوم مولود
آقایاندہ تحصیلہ بولنوب الوقت غایہ سنہ وتحصیل تمام بولدیغی خبر ورجیہ ضروریہ وہ شہد ضمانہ باشبار
ایلوب بو بابدہ قدیم شہدای ایکی بیت خوسہ قضیہ وکیلہ سی تنسیب ایلدیکندہ معاشد مقتضیاتک ایفا سوفیتہ
مالیہ نقر قضہ استعماری تذکر قلندی۔

وکلای

Tebliğ Tarihi	Tebliğ Olunduğu Devair	**Meclis-i Vükela** Müzakeratına Mahsus Zabıtname	Zabıtname Tarihi	Sıra Numrosu
27 Nisan 36	Maliye, Maarif		8 Şa'bân 1338 27 Nisan 1336	151
Hülasa' Meali				

Kararı

Eskişehir Mutasarrıflığında îfâ-yı vazîfe esnasında dûçâr-ı taarruz olarak vefat iden Hilmi Bey'in âilesine mahsûs 1500 guruş maâşla âile-i merkûmenin temin-i ma'işetde dûçâr-ı fârt ızdırâr oldukları mürâcaât ve ifâdât-ı vâkı'adan anlaşılmasına ve hidmet-i devlet uğrunda terk-i hayat iden bir memurun âğûş-ı sahâbet ve himayet-i hükûmete tevdî' ettiği efrâd-ı âilesinin kayd-ı zarûret ve ihtiyâcdan vikâyesi lazîmeden bulunmasına binâen maâş-ı mezkûrun 3000 guruşa iblâğıyla beraber merhum-ı mûmâ-ileyhin Almanya'da tahsilde bulunup Eylül 336 gâyesinde tahsili hitâm bulacağı haber verilen mahdûmuna da şehrî Nisan'dan itibaren Eylül nihayetine kadar şehrî 2000 guruş tahsîs ve tesviyesi tensîb edildiğinden muamele-i mukteziyyenin îfâsı husûsunun Mâliye ve Maârif Nezâretlerine iş'ârı tezekkür kılındı.

BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları, Dn: 218, Gn: 152.

Mutasarrıf Hilmi Bey'in ailesine verilen maaşın 3000 Kuruş'a yükseltilmesi ve Almanya'da okuyan oğlu için 2000 kuruş ödenmesi ile ilgili Meclis-i Vükela kararı.

3- Millîcilerin Olaya Bakışı

Mutasarrıf Hilmi Bey'in bir suikast sonucu öldürülmesi Eskişehir'de küçük çapta bir dalgalanma meydana getirdi. Kuvâ-yı Millîyeciler bu suikastı üstlenmedi[356], ancak duruma hakim olmakta da gecikmediler. Ali Fuad Paşa'nın yönlendirmeleriyle ve yerinde alınan tedbirlerle kent içinde âsâyiş sağlanmaya çalışıldı. Merkezde sağlanan Kuvâ-yı Millîye'nin yönetim ve otoritesi çok kısa bir süreç içerisinde tüm çevre bölgeler üzerinde kabul gördü.

Ali Fuad Paşa'nın suikast olayından bir gün sonra Anadolu-yı Garbî Umûm Kuvâ-yı Millîye Başkumandanı imzasıyla (5 Ekim 1919) 15. Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafta bu geçiş döneminde Eskişehir'de yaşanan gelişmeleri şu şekilde bildirmekteydi[357]:

"1- Hükûmeti sabıkanın efkarını tervic edip bunun âmaline hizmet eden memurinin gayr-i meşrû kuvvetlerden istifade ederek icra etmiş olduğu tasniat ve tatbikat ve akla gelmeyen bin türlü işkencelerine rağmen Eskişehir ahâlîsi diğer milletdaşları misillû âmal-i millî uğrunda son derece çalışarak nihayet âmal-i millîyeye muhalefet edenlerden bir kısmını tevkif etmiş ve diğerleri İngiliz kuvvetlerinin mu'âvenetine mazhar olarak trenle kaçmış ve nihayet livâ muhasebecisini mutasarrıf vekaletine ta'yîn ederek tamamiyle âmal-i millîyeye iştirâk etmiş olduklarını tebşir eylerim.

2- Muhalefette son derece taanüt eden Mutasarrıf Hilmi Bey, bir millîyetperver tarafından katledilmiştir.

3- İngiliz mu'âvenetiyle Dersaadet'e dün gece trenle kaçmış olan Hamdi Paşa ile maiyyetinin derdest ve tevkiflerini Harbiye Nâzır-ı Cedidi telgraf verilmiştir.

4- Bilahire rica üzerine maiyyetimde yüzlerce gönüllü süvari olduğu halde Eskişehir'in Dersaadet şarkında İngiliz Generali Sally Clad'la mülâkat edilmiş ve esna-yı mülakatta harekât-ı millîyeye karşı hiçbir muhalefette bulunmayacağı, bilâkis işbu harekâtı takdir ettiklerini ve şimdiye kadar âmal-i millîyeye muhalif hareket ettiğinden dolayı mafevkleri tarafından dûçar-ı muhatap olduğunu, fakat böyle bir şeye sebebiyet vermediği ve kendisiyle maiyyetinin şimendifer hattını muhafazaya devam edeceğini bildirdi. Ben de cevaben bana yazmış olduğu mektupların millete ait olduğu cihetle vukû bulan şikayetler üzerine muahezeye mâruz kalmış olması muhtemel olduğunu bildirdim. Söylediği sözlerin hülâsası: Dün hükûmet-i sabıkanın müdafii iken, bugün âmal-i millîyenin muvaffak olması üzerine milletin müdafii olmak istediklerini beyân etti."

Ali Fuad Paşa'nın bu gelişmeleri Heyet-i Temsiliye'de bildirmesi üzerine, Heyet 7 Ekim 1919'da aldığı kararla Ali Fuad Paşa'ya gösterdiği "dirayet ve kiyaset" (beceriklilik ve anlayışlılık) den dolayı teşekküre karar verdi[358].

Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi, İstanbul basınından Süleyman Nazif tarafından Mustafa Kemal Paşa ile Heyet-i Temsiliye'ye telgrafla haber verildi. Bunun üzerine, Heyet-i Temsiliye'de, *"Katledilerek öldürülen Mutasarrıf Hilmi Bey'in katillerinin takip ve yakalanması konusunda hükûmetin kanuni uygulamalarına Kuvâ-yı Millîye'nin de yardımcı olacağına ve bu gibi eylemlerin acı ve üzüntü verdiğini"* içeren bir yanıtın Nazif Bey'e çekilmesi kararı aldı[359].

Heyet-i Temsiliye namına olayı haber veren Nazif Bey'e, 12 Ekim 1919 tarihli Mustafa Kemal Paşa'nın yanıtın da ise:

"Hilmi Bey merhumu tanımıyoruz. Kendisini katledenlerle hiçbir alakamız yoktur ve olamaz. Hadise-i katl hakkında aldığımız ma'lûmât, teşebbüsat ve hareket-i millîyeye muhalefetten dolayı müfrit bir millîyetperver tarafından katledildiğinden ibarettir.

Her türlü fezayih ve cinayet erbabının takip ve derdestine hükûmetin teşebbüsat ve icraat-ı kanuniyesine Kuvâ-yı Millîye'nin bütün mevcudiyetiyle mu'âvenet edeceği tabiîdir.

Bu gibi efalden bizim dahi sizin gibi müteessir ve müteellim olmakta bulunduğumuzun beyânını zait addeyleriz." denilmekteydi[360].

[356] Güneş- Yakut, a.g.e., s. 176.

[357] Karabekir, a.g.e., s. 320.

[358] "Eskişehir vaziyetinin arzuy-ı millîye muvafık bir şekle girdiğini bildiren Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın ibraz buyurdukları dirâyet ve ve kiyâsetten dolayı teşekküre karar verildi" Baykal, a.g.e., s. 14.

[359] Baykal, a.g.e., s. 17.

[360] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** c. 4, s. 113.

Böylece, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in öldürülmesi olayı Heyet-i Temsiliye'ce kınanarak, suçluların yakalanması için gereken her türlü yardımın yapılacağı kararı alınırken; Mustafa Kemal Paşa tarafından aynı içerikli bir telgrafla Heyet-i Temsiliye'nin olay karşısındaki tavrı İstanbul basınına duyuruldu.

Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi olayına Kuvâ-yı Millîye'nin yaklaşımı ile ilgili ilginç bir detay, 20 Ekim 1919 tarihinde Adliye ve Mülkiye müfettişlerinin hazırladığı rapora şöyle yansıtıldı[361]:

"Mutasarrıf Hilmi Bey'in katlini müteakip isim ve hüviyeti ve kimin tarafından gönderildiği anlaşılmayan bir şahsın Eskişehir civarında bulunan 20. Kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa nezdine gittiği ve paşanın ikametgâhına takarrüb ettiği esnada karşısına çıkan Eskişehir'in Millî Kongre Murahhası ve Belediye Reisi Hacı Veli Efendi'nin mahdumu Hüseyin Efendi tarafından esbab-ı vürudu sual edilmesi üzerine kulağına bir şey söyleyen şahsı merkume çıkarup bir lira bahşiş verdiği ve bunu müteakib Ali Fuad Paşa nezdine girüp yine kulağına bir şey söyledikten sonra Paşayı müşarünileyh dönüp huzzara hitaben "Eskişehir Mutasarrıfı katledilmiş, fakat iyi yapmamışlar. Biz böyle kan dökülmesini istemezdik. Şimdi Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne ne cevap vereceğiz. Her ne ise olmuş bir şey" diye beyanatda bulunduğu da suret-i mevsukede istihbar kılınmış olmasına nazaran fail-i katl Millî Kongre'nin ma'lûmâtı olmaksızın oraya mensubiyet iddiasında bulunan birkaç şahıs tarafından tertip olunduğu istidlal olunmaktadır."

Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye'ye bu kadar engel çıkartan, bu kişilere eziyet eden ve hatta Kuvâ-yı Millîye'ye karşı işgal güçleriyle işbirliği yapan birisinin kendi iradeleri dışında birisi tarafından öldürülmesine Kuvâ-yı Millîye'nin bu tepkisi, bilginin kaynağı şüpheli olmasına rağmen normaldi. Ancak burada önemli olan Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi olayının Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi dışında olduğu konusunda Merkezi Hükûmetin görevlendirdiği müfettişlerin de hem fikir olmasıydı.

4- I. Eskişehir Harekatı'nın Sona Ermesi

Ali Fuad Paşa'nın planları doğrultusunda gerçekleşen I. Eskişehir Harekâtı sonucunda Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye yönetime hâkim oldu. Ancak, bölgedeki İngiliz kuvvetleri gelişmelerden tedirgin olarak, Eskişehir'deki kuvvetlerini giderek takviye etmeye başladı. İngiliz birliği içerisinde yer alan askerler yeni muharip sınıflarla değiştirildi. Kuvâ-yı Millîye'nin bu ortamda rahat çalışması beklenemezdi[362]. Ali Fuad Paşa ise Eskişehir Harekâtı'nın başından beri planları gereği İngilizlerle doğrudan silahlı mücadeleye girme düşüncesinde değildi.

Livâ merkezindeki durum ise şöyle idi: Millîcilere birçok hizmette bulunmuş livâ muhasebecisi mutasarrıflığa getirilmiş, örfi idare kaldırılmış, Kuvâ-yı Millîye'ye muhalefet edenlerin bir kısmı tutuklanmış, diğerleri ise İngilizlere sığınarak trenle İstanbul'a kaçmışlardı[363].

Eskişehir'in tamamen Kuvâ-yı Millîye'nin denetimine geçmesi üzerine bölgedeki İngiliz Kontrol subayı General Solly Flood, Ali Fuad Paşa'ya eşit şartlarda görüşme talebinde bulundu. General Solly Flood ile 5 Ekim 1919'da Eskişehir'in doğusunda açık havada buluşuldu. Ali Fuad Paşa görüşme yerine yüzlerce millî süvari eşliğinde geldi. Buluşmadan haberdar olan Eskişehir halkı büyük gruplar halinde gelerek meydanı doldurdu. Bu millî manzara Ali Fuad Paşa'yı oldukça duygulandırdı. General Solly Flood, Ali Fuad Paşa'nın elini sıkarken[364]:

- Burada mı görüşmemizi uygun buluyorsunuz?

diye sorduğunda Ali Fuad Paşa'nın verdiği yanıt oldukça dikkat çekiciydi.

- Evet, bizim milletten saklı hiçbir şeyimiz yoktur.

Görüşme esnasında Solly Flood, "Millî Harekete tarafsız kalacaklarını, Türkiye'nin dahili işlerine karışmayacaklarını, o güne kadar Kuvâ-yı Millîye'yi nezaketsizce reddetmekle komutanları tarafından azarlandığını, kendisinin ve maiyyetinin yalnız demiryolu hattının muhafazasına memur olduğunu…[365]" söyledi. Ali Fuad Paşa,

[361] **BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.**
[362] Yıldırım, a.g.e., s. 68.
[363] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 35;** Cebesoy, a.g.y., s. 271.
[364] Cebesoy, a.g.e., s. 272.
[365] Cebesoy, a.g.e., s. 272.

General Solly Flood'un bu sözlerini kendilerini izleyen Eskişehir halkına tercüme ettikten sonra, generale şunları söyledi:

"İtiraf ettiğiniz gibi mektuplarınızdaki hitabet tavrınız hiç de iyi değildi. Vaatlerinizin aksine davranışlarınız nedeniyle, milletin temsilcilerinin şikâyeti üzerine kumandanlarınız tarafından azarlandınız. Bundan sonra inşallah bu gibi hareketler tekrar etmez."

Görüşme karşılıklı iyi niyet havası içerisinde geçmesine ve General Solly Flood'un, Ali Fuad Paşa'nın fikirlerine katılıyormuş izlenimi vermesine rağmen, İngilizler Eskişehir halkına yönelik baskılarını fırsat buldukça uygulamaya devam etti[366].

Böylece 9 Eylül'de başlayan I. Eskişehir Harekâtı 6 Ekim 1919 tarihine kadar sürdü. Harekât bitmekle birlikte her şey tamamlanmış değildi. Gelecekte ortaya çıkması muhtemel irtica hareketleri karşısında milletin daha kuvvetli olması ve birliğini koruması gerekirdi. Bu nedenle Millî Teşkilat'ın gelişmesi için herkes tüm varlığıyla çalışmalıydı. Çünkü yabancı devletlerin kuklası durumundaki bir takım cemiyetler, faaliyetlerini sürdürmeye devam etmekteydi. Millî Cephe de, bu tehdit ve tehlikelere karşı Millî birliği sürekli bir şekilde takviye ederek, ortaya çıkabilecek her duruma hazır bulundurmak zorundaydı[367].

I. Eskişehir Harekâtı'nın başarıyla sonuçlanması üzerine, Ali Fuad Paşa birçok yerden tebrik ve teşekkür telgrafı aldı. Heyet-i Temsiliye de 7 Ekim 1919'da " Eskişehir'deki durumun millî isteğe uygun bir şekle girdiğini bildiren Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa'nın göstermiş olduğu kararlılık ve uyanıklığından dolayı kendisine teşekküre karar verdi[368]." Paşa'yı en çok etkileyen üç telgraftan biri olan Heyet-i Temsiliye'nin telgrafı şöyleydi[369]:

Sivas, 7 Ekim 1919

Garbî Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Kumandanı

Ali Fuad Paşa Hazretlerine

Milletin meşru emellerini elde etmek maksadıyla, bu büyük mücadelede birlik ve mevcudiyetimizi cihâna gösterme ve ispat hususunda sarf edilmiş olan mesai ve vatanperverane gayretleri ve üstlenilen mukaddes vazifeyi en müşkül anlarda millet ve memleket menfaatlerine uygun bir şekilde icra konusunda gösterilen, devletlerinizin dirayet ve uyanıklığı, Heyet-i Temsiliye'mizce yüceltilmeye ve şükrana layık görüldüğünü arz ile minnettarlığımızı ifade ederiz.

Bekir Sami, Mazhar Müfit, Ahmet Fevzi, Raif, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal, Mustafa, Ömer Mümtaz, Vasıf.

Diğer iki telgraf ise, Ankara Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Reisi Müftü Rifat Efendi ile Ankara'daki 20. Kolordu Kumandan vekili Kaymakam (Yarbay) Mahmut Bey'in yolladıklarıydı.

Ali Fuad Paşa ve beraberindeki Kuvâ-yı Millîye'nin yönetimini devraldığı livâ merkezi, taraflar arasında hâlâ stratejik önemini korumaktaydı. Bu nedenle Ali Fuad Paşa, Eskişehir içerisinde ve çevresinde ortaya çıkabilecek aleyhte durumları engelleyebilmek için alınacak tedbirleri çok yönlü olarak düşünmek zorundaydı. Paşa bölgenin yapısı, kuvvet dengesi ve olası tehditleri göz önünde bulundurarak alınması gerekli tedbirleri şöyle sıralamaktaydı[370]: "Eskişehir'in içerisinde ve burada nihayet bulan şimendiferler üzerinde kuvvetli ecnebi kıtaları bulundukça, hiç şüphesiz yeni millî emellerin tekrar Eskişehir civarında bir mukavemetle karşılaşması muhtemeldi. Bu sebeple I. Eskişehir Harekâtı tecrübelerinden de faydalanarak sükûnet devresinde şehrin içerisinde ve dışında bazı esaslı tedbirler almayı lüzumlu görmüştüm. Tedbirlerim şunlardı:

1- Eskişehir'de ikinci bir mukavemet vukû'unda mahiyet ve derecesini vaktinde ve sahih olarak öğrenebilmek için millî bir istihbarat şebekesi vücuda getirmek.
2- Eskişehir'in dışında âmal-i millîyeyi muhakkak bir surette kabul ettirecek ve şehri sür'atle sarabilecek kudret ve kuvvette millî müfrezelerle halk kütlelerinin toplanmasını temin edecek teşkilatın takviyesi.

Bunlardan birincisi Eskişehir'den, ikincisi Sivrihi-

[366] Cebesoy, a.g.e., s. 272.
[367] Cebesoy, a.g.e., s. 273.
[368] Baykal, a.g.e., s. 14.
[369] **Atatürk'ün Bütün Eserleri,** c. 4 (1919), s. 224; Cebesoy, a.g.e., s. 274.
[370] Cebesoy, a.g.e., s. 273.

sar'dan idare edilecekti. Fakat her ikisi de Ankara'ya bağlı olacaktı. Bu tedbirleri yerine getirebilmek için daha birkaç gün Eskişehir'de kalacaktım[371]". Ali Fuad Paşa bu plan doğrultusunda askerlik şubelerine gönderdiği bir emirle jandarmaya yardımcı kuvvet olmak üzere gönüllü alınacağını, gönüllülerin seçiminde doğum tarihinin değil, fakat güvenilir, vatansever ve çalışkan kişiler olmalarının esas alınması gerektiğini bildirdi. Bu şahıslara Müdâfaa-i Hukuk Nizamnamesi'ne uygun olarak toplanacak yardımlardan bir miktar para da verilecekti[372].

Ali Fuad Paşa'nın tüm bu yerinde tespit ve tedbirlerine rağmen Eskişehir'deki İngiliz Kontrol Subaylığı fırsat buldukça asker ve sivil halka eziyet etmeye devam etti. Var olan durumun yegâne çözümü İngiliz kuvvetlerinin buradan kesin bir şekilde uzaklaştırılmasıydı. İngilizler gibi sürekli takviye edilen, yorulan kuvvetleri değiştirilen ve demiryolu aracılığıyla lojistik destekte sıkıntısı olmayan bir birliğin üzerine gidilmesi ancak Kuvâ-yı Millîyeyi istenen güce ulaştırmakla mümkündü.

Genkur. ATASE Arşivi.

Tahrip edilmiş demiryolunu onaran Türk kadınları.

[371] Cebesoy, a.g.e., s. 273.
[372] TİTE Arşiv 114 / 51606. Forma 12'den Özçelik, a.g.e., s. 110.

Beşinci Bölüm

BİR FRANSIZ GAZETECİ GÖZÜYLE İNGİLİZ İŞGALİNDE ESKİŞEHİR

A- ESKİŞEHİR'DE BİR FRANSIZ GAZETECİ: MADAM BERTHE GEORGES-GAULİS[373].

1- Berthe Gaulis'in Eskişehir'e Gelişi

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa Türk davasını ve millî hareketin meşruluğunu tanıtabilmek amacıyla yabancı gazeteci ve yazarlar ile temas ve görüşmeler yapmıştır. Bunlar arasında en önemli kişilerden birisi de Millî Mücadele hareketine yakınlık gösteren Fransız gazeteci ve yazar Madam Berthe Georges Gaulis'tir[374].

Abdülhamit devrinin son yıllarında, hele Balkan bozgunundan sonra İstanbul, güç kımıldanır hale gelmiş olan bu koca imparatorluğun ne olacağını merak eden gazetecilerle dolu idi. Bunların arasında Türkiye ile ilişkileri daha fazla olduğu için Fransız gazetecileri çoğunluktaydı. Parisli gazeteci M. Georges Gaulis de bunların en eskilerinden biriydi. Zamanında Fransa'nın en ünlü ve etkili gazetesi "Le Temps" gazetesini temsil ediyordu. 1896 yılında eşi Berthe ile beraber İstanbul'a gelmişti. M. Georges Gaulis, Osmanlılar tarafından ciddi bir gazeteci olarak tanınmaktaydı. Ancak 1912'de Balkan Savaşı'nın acı günlerinde hastalandı ve kısa bir süre sonra da öldü. İstanbul'da Feriköy mezarlığına defnedildi.

Eşi Berthe -ki Türk arkadaşları Berta derlerdi- İstanbul'da doğurduğu kızı ile yalnız kaldı. Geçim sıkıntısı yaşamaya başlayınca eşinin işini devam ettirmekten başka çare bulamadı. Fakat akıllı ve bilgili bir kadın olduğu için gazeteciliği kısa zamanda benimsedi ve başarılı da oldu. Birinci Dünya Savaşı çıkınca, Fransızlarla karşıt taraflarda olduğumuzdan İstanbul'da kalamadı. Ancak Türk dostlarını ve çok sevdiği İstanbul'u unutamadı. Dünya Savaşı bitip, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ivme kazandığı bir dönemde 21 Eylül 1919'da İstanbul'a geldi[375].

Bu amacını gerçekleştirmek için, İstanbul'da çeşitli temaslar kuran Gaulis, Tevfik Rüştü (Aras) Bey ile görüşme imkânı bulmuş ve ona; Millî Mücadele Hareketi'ni haklı bulduğunu, bu yüzden Türk davasını gazeteci olarak dünyaya duyurmak istediğini, ancak bu hususta daha geniş bilgiye sahip olabilmek için Anadolu'da millİyetçi liderlerle görüşmesi gerektiğini belirtti. Tevfik Rüştü Bey, bunun üzerine kendisine yardımcı oldu ve böylece Madam Gaulis, trenle Eskişehir'e geldi[376].

2- Eskişehir ile İlgili İlk İzlenim ve Görüşmeler

Madam Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile mülakat yapmak amacıyla Konya'ya gideceği 20. Kolordu Komutan vekili tarafından Eskişehir Mutasarrıflığı'na yazılarak gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmişti. Ayrıca bu durum Konya'daki Refet Bey'e de bildirildi[377].

Kendisinin geleceğinden haberdar olunan Madam Gaulis'in ilk izlenimleri şöyleydi:

"İlk merhalemizin sonu olan Eskişehir'e geldik. Gece yarısı, yine büyük bir karışıklık ve gürültü arasında pasaport kontrolü tekrarlandı. İngiliz subayları her şeye karşı kayıtsız tavırlı, ama muhacirlere, asker ve jandarmalara, özellikle bu yerli kalabalığı arasında kaybolmuş yegâne kadın turiste, bana garip bir biçimde bakıyorlar. Bu karışıklığa bir düzen vermek için hiçbir şey yaptıkları yok.

Biraz sonra Eskişehir'in büyük meydanına sessizlik çöktü. Ortalıkta hiçbir canlı kalmadı. Ay da bütün parlaklığıyla gökyüzünde yükseldi. Ne gece! Gökyüzü yıldız dolu. Fakat bizi karşılamaya gelecek olanların hiç birisi ortada yok. Hamallar taşıdıkları valizlerin ağırlığı altında inleyerek gidiyorlar. Ortada birkaç kötü otel görünüyor.

---

[373] Bu bölüm başlığı altındaki bilgiler Berthe Georges Gaulis, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Millîyetçiliği**, (Çev. Cenap Yazansoy), Rado Yayınları, İstanbul: 1981, s. 88-96'dan özetlenmiştir.

[374] Cemal Güven, "Millî Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe Georges Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 16, s. 2.

[375] Berthe Georges Gaulis, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Millîyetçiliği,** (Çev. Cenap Yazansoy), Rado Yayınları, İstanbul: 1981,(Şevket Rado'nun Önsözünden), s. 6-7

[376] Cemal Güven, **Millî Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasî Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar).** Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005, s. 117-118.

[377] **TİTEA., Kutu no: 310, Belge No: 67.**

Tabii, gece yarısından sonra otelin konforlusu aranmaz, bir dam altı bile insana yetiyor. Rum otelcilerin en aksisi bile, Millîyetçiler Eskişehir'e hâkim olduktan sonra sükûnetin geri geldiğini kabul etmekte. İngilizler garı ellerinde bulundurmakla yetinmekteler. Şehirde dolaşmaktan çekiniyorlar. Buradan üç kilometre ilerde savaş devam ediyor.

Ertesi sabah uyandık, Eskişehir'de berrak bir hava var ama görünürde kimseler yok. Bizim Millîyetçiler nerde acaba? Gün bana pek uzun geldi, acaba burası gezimin son durağı mı olacak?

Ama saat 3'te, bin bir gece masallarında veya bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi, birden dekor değişti. ……. Biraz sonra bir gürültüdür koptu. Arabacıların kırbaç sesleri ve alkışlar arasında, Vali, Belediye Reisi, kâtip ve şehrin ileri gelenleri sökün ettiler ve beni hayretle karşıladılar. Eskişehir'de bir ecnebi gazeteci kadın! Artık İstanbul benim en ufak haberlerimi bile duyacaktı.

Belediye Reisi çok muhterem bir ihtiyar, fakat dinç ve neşeli. Bana: "Türkiye'ye karşı Fransa'nın hisleri nedir? Sizde kanun ve nizamlar nasıl uygulanıyor? Hükûmet başkanınız bizim için ne diyor? Yaşlı olduğuna göre herhalde olgun bir kişi olmalı?"

Ondan sonra vali konuştu. Konuşurken, parmaklarıyla elindeki tespihin taneleriyle oynuyordu. İngiliz toplarıyla, millî kuvvetler arasında kalmış olan Eskişehir'den bahsetti. İngiliz Levanten ve ajanların kötü faaliyetlerine değindi. Ve gardaki İngilizlerin hareketlerini, heyecanlı bir polo oyununa benzetti. İngilizler Anadolu'daki büyük endişeye karşı çok kayıtsızdılar.

Ziyaretçiler birer ikişer, müsaade isteyerek kalktılar. Ama Türk geleneklerine göre, en mühim haberi en sona saklamışlardı: Atlı bir haberci, Ali Fuad Paşa'dan bir mesaj getirmişti. Ankara'da 20. Kolordu Komutanı olan bu zat, beni görmek için yola çıkmış olduğunu ve yarın Eskişehir civarına geleceğini, adını söyleyemeyeceği bir köyde benimle buluşmak istiyor ve benden oraya gelmemi rica ediyordu. Bir miktar asker bana refakat edecekti.

Eskişehir'in resmi makamları bana karşı görevlerini yerine getirdikten sonra gittiler ama akşam vilayet konağına davet edildim.

Akşam bütün Eskişehir oradaydı. Şehirdeki resmi kişiler ve tüccarlardan başka, Hükûmet Doktoru, Avukat, Esnaf Birlikleri, Aydınlar vardı. Hepsinden heyecanlı olan müftü konuşmaları idare ediyordu. Etraftaki âbani sarıklı köylüler, söylenenleri daha iyi duyabilmek için masaya sokuldular. Vali Bey konuşmasında, İngilizlerin Millîyetçilere karşı kin ve nefretten başka bir şey beslemediklerini, oysaki Millîyetçilerin de tek amaçlarının halkı esaretten kurtarmak olduğunu belirttikten sonra sözlerini "Biz köle olarak yaşamak istemiyoruz. Eğer siz bizim haklı isteklerimizi yerine getirirseniz biz de savaşçılarımıza meram anlatabiliriz." diye bitirdi.

Daha sonra İzmir'in işgali sırasında oradaki kışlada bulunan Albay Halil Bey, burada yapılan eziyetleri anlattı. Konuşmanın devam ettiği sırada, dinleyicilerden biri. "Biz bunların hepsini unutmaya hazırız, yeter ki Avrupa bize bağımsızlığımızı versin" dedi.. Yaradılıştan ve mesleği icabı uzlaştırıcı olan Avukat, davalarının Paris'te tarafımdan savunulacağına dair benden söz istedi. Bunun için de bana Millîyetçi olan şehirdeki yaşama tarzını incelememi teklif etti. "Biz size okullarımızı, küçük müzemizi, kütüphanemizi göstereceğiz. Hanım öğretmenlerimizle, kütüphane memurlarımızla, hasta bakıcı ve hemşirelerimizle konuşacaksınız. Birkaç gün burada bizim yaşadığımız hayatı yaşayıp çalışmamızı göreceksiniz. Sonra bizim vahşi olmadığımızı anlatacaksınız."

Bu sözleri bir çok defa dinledim[378].

Ahrar gazetesi, Eskişehir'de Ali Fuad Paşa ile görüşecek olan Madam Gaulis ile ilgili olarak şu haberi yayınladı[379]:

"Türklük hakkında yakından ma'lûmât almak üzere Anadolu'ya Fransız muharrirlerinden ve ba-husus Türklük hakkında yazılar yazan Madam Gaulis, Ruşen Eşref ve Tasvir-i Efkâr'dan Kenan Bey'le birkaç gün evvel Eskişehir'e muvasalat eylemişler ve Cumartesi günü şehrimizin temaşaya şayan mahalleriyle, kütüphaneyi, Ziraat Müzesini, Hayme Ana Kızlar Numune Mektebini ve Malhatun Mektebini ziyaret etmişlerdir. Madam Gaulis, Millî Kütüphane'de yarım saatten fazla kalarak, okunan kitaplarla, kitap okuyanlar hakkında uzun uzadıya ma'lûmât almışlardır…."

[378] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 92.
[379] **Ahrar, 13** Teşrîn-i evvel 1335' den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 57.

3- Madam Gaulis'in Ali Fuad Paşa ile Görüşmesi

Madam Gaulis, Ali Fuad Paşa ile görüşme sürecini şöyle anlatmaktadır[380]:

"Ertesi sabah beni götürecek olan askerler ve atlar koşulu araba büyük meydanda bekliyordu. Bu sırada gardaki İngiliz subayları nedense ortadan kaybolmuşlardı.

Nihayet yola çıktık. Arabacımız iri yarı bir adam, korkunç bir görünüşü var. Başında kulaklarını örten âbani bir sarık. Ufak, tefek fakat çok canlı ve hareketli atları ara sıra kırbaçlıyor. Yolcular arabanın bulabildikleri yerlerine tutunmuş, başlarına gelebilecek her ihtimale ve kaderlerine, doğunun bir atalar sözü gereğince, şimdiden razı olmuşlar.

Hava açıktı. Biraz sonra tarlaların arasında ilerliyorduk. Uzaktaki bir dağın eteğinde tatlı yeşil renkte bir çizgi göründü. Burası buluşma yerimiz olan köyün tarım alanıydı. Arabamız iki yanı kerpiç duvar olan dar bir yola saptı. Bu yol, ötesinde berisinde taze samanlar koyun sürüleri olan meydana ulaştı.

Biraz sonra da, köyün yegane ahşap evinde hazırlanmış odaya Ali Fuad Paşa geldi. Maiyyetinde Çerkez süvarileri vardı. Böylece ben ilk defa gerçek millîyetçi bir subayla, daha doğrusu, savaşla politik tartışmalara aynı derecede alışık diplomat bir subayla tanışacaktım.

Mütareke konferansı hakkında Paris'te ne konuşuluyor? Türkiye'ye ne gibi bir statü uygun görülüyor? Taksim (paylaşım), manda, kontrol veya Condominium (Bir ülke üzerinde birkaç devletin ortaklaşa egemenliği) mu? Cevaplarımı pek çabuk öğrenmek istiyor. Ama bu kadar yolu, bunları öğrenmek için gelmiş değildir, asıl maksadı kendi derdini anlatmak.

Arkadaşlarından bir kaçı yanına yaklaşmak istediler ama o, bunları uzaklaştırdı. Kurmay subayı bitişik odada beklemekte. Ali Fuad Paşa devam ediyor: " Fransız-İngiliz ortak kontrolüne hayır, Fransa'nın kontrolüne belki evet. İngiltere'nin bizimle nasıl oyun oynadığını görüyorsunuz?" Bu sözlerinden sonra içini döktü: "İngiliz manevralarından, Hind ordusunun davranış ve tutumlarından uzun uzadıya yakındı. Hakaretlerini sayıp döktü ve bizim onlarla işbirliği yapmamıza kızdığını söyledi. Kendisi, İngilizlerin bir ülkeye nasıl sızdıklarını çok iyi görebilecek bir durumda: En iyi subaylarından birini, Eskişehir garındaki bir İngiliz Albayı, atının kuyruğuna bağlayarak sekiz kilometre sürüklemiş. Yine komutanlarından biri, bir Hintli nöbetçinin sorusuna cevap vermediği için öldürülmüş. Paşa bunlara karşı misilleme yapacağını kesin bir dille söyledi: "Biz bu güne kadar medeni bir savaş yaptık, ama karşımızdakiler bizi kendileri gibi bir savaşa zorluyorlar."

Doğu cephesinde Bolşevik yayılmasından, Almanların faaliyetlerinden söz etti. Kendisi Kafkas sınırından yeni gelmiş. Her ikimiz de kendi görüşümüzü muhafaza ederek, oldukça sert bir biçimde tartışıyorduk. Bununla beraber aramızdaki soğukluk yavaş yavaş azalarak, kayboldu. Bu ilahi atmosfer içinde, en güzel ve temiz yemeklerin bulunduğu bir sofrada asık suratla durmak mümkün mü? Yerdeki halının üzerine konmuş yemek sinisine dizilmiş tabakların etrafında, alaturka bir biçimde oturmak, resmiyeti ortadan kaldırmaya yetmişti. Bu mecburi dinlenme sırasında Paşa, biraz önce yaptığı heyecanlı savunmayı unuttu. Gülümseyerek, servisin basitliğinden dolayı özür diledi. Şehrin eşrâfı yemekler getirmişlerdi. Kaz haşlaması, pilav, bal, üzüm, yoğurt. Biraz sonra nasıl olduğunu anlamadan konuşmamız Paris'e, oradaki dostlara atladı. Ali Fuad Paşa'nın mavi gözlerinde bir yuva hasreti okundu. Paşa içini çekerek: "Şimdi hayatımız çok zor, nankör ve tehlikeli, her zaman uyanık ve tetikte olmak, daima kendimizi savunmak…"

Sofradaki subaylar da onun sözlerini tasdik ediyorlardı. Paşa: "İyi oturmuş medeniyetlerin güvencesi altında yaşayanlar için, sert davranışlarımızdan ötürü bizi suçlamak kolaydır." diyordu. Artık eski öfkesi kaybolmuş, başını hüzünle sallayarak, bağımsızlığın sevincini, düşmanı gafil avlamak için onun saklandığı yerini bulmanın çok zevkli olduğunu anlatıyordu.

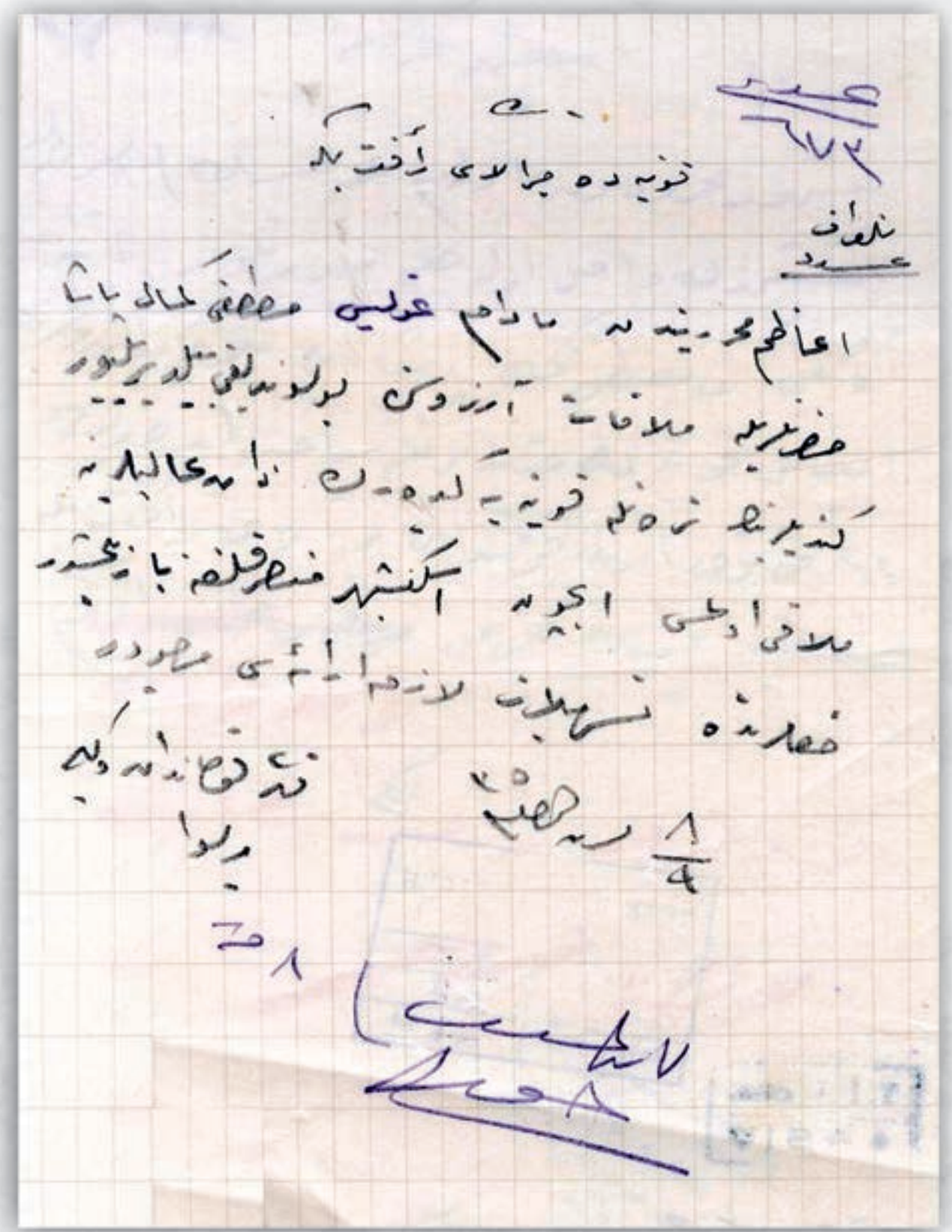
Vedalaşmalar çok samimi bir hava içinde yapıldı. Ali Fuad Paşa şimdi daha az İngiliz düşmanı, yabancının sözleri daha inandırıcı, Kurmay Heyeti ise, beklenmedik bu yumuşama (detant) dan çok memnun, gülümsüyordu. Ali Fuad Paşa, subaylarının ortasında durmuş, uzaklaşmakta olan arabaya bakıyordu.

[380] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 92-95.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

HRT.1273

Konya'da Miralay Refet Bey'e

E'âzım-ı muharrirînden Madam Gaulis Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mülakat arzusunda bulunduğu bildiriliyor. Kendilerinin trenle Konya'ya giderek zât-ı 'âlilerine mülâkî olması içün Eskişehir Mutasarrıflığı'na yazılmıştır. Haklarında teshîlât-ı lâzıme irâesi mecrûdur.

8 / 9 Teşrîn-i evvel 35
20. Kolordu Kumandan Vekili
Mîrlivâ

TİTEA., Kutu no: 310, Belge No: 67.

Gazeteci Madam Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek amacıyla yapacağı seyahatte gerekli kolaylığın gösterilmesine dair 20. Kolordu Kumandan Vekili'nin telgrafı.

4- Berthe Georges Gaulis'in Gözüyle Eskişehir

I- Modernleşmekte Olan Bir Şehir[381]

Eskişehir Belediyesi, şehircilik konusunda büyük çabalar harcamaktaydı. Millî Hareket, İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin başlayıp bitiremediği işleri üzerine almıştı. Eskişehir'deki büyük okullar, müze, kütüphane, en acil ihtiyaçların gerçekçi, bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Bir rasathane yapılmasına başlanmıştır. Bunlar herhangi bir özenti ve taklit eseri olmaktan uzak, çok ciddi mahalli gayret ve teşebbüslerdir.

II- İlk Osmanlı'nın Camii[382]

"Bizim bütün kurumlarımızı gördünüz sorularımızı cevaplandırdınız, şimdi size hiç kimseye göstermediğimiz bir şey göstereceğiz: Müslüman Türklerin yerleştikleri bu topraklara gelen ilk Osmanlı büyüğünün ilk fetvasını okuduğu camii."

Bu sözleri söyleyenler ülkenin aydınlarıydı. Bir gün önce İstanbul'dan geçmişlerdi. Biri şair, biri diplomat, üçüncüsü, Sivas'a geçmek için buraya gelmiş olan bir filozoftu. Bizim gibi düşünen ve savaşın yeni başlamış olduğunu iyi bilen Doktor R., taşkın heyecanlı ve şimdiden zafer türküleri söyleyen arkadaşlarını yatıştırmaya çalışıyordu.

Varmak istediğimiz yere geldik. …Burası bir köy mü idi? Hayır. Ortalıkta sadece birkaç ev, bir cami, bir çeşme ve gürültüyle akan sular ve kuş sesleri vardı. Cami kapısının eşiğinde, Osmanoğulları neslinden gelen, onlar gibi giyinmiş olmaktan gurur duyan biri vardı. Bana: "Bu ne kadar güzel değil mi? Tıpkı ecdadına benziyor" dediler.

Osmanlı, girdiğimiz evde bizi, ırkına has konukseverlikle karşıladı. Odanın duvarları yeni badana olmuş, mavi arabesk motiflerle süslüydü…..

Yağmur dağdan doğru yavaş yavaş yaklaşıyor, ortalığa karanlık çökmeye başlıyordu. Artık buradan ayrılmak zamanı gelmişti.

Şimdi Anadolu halkı gerçek hayata gözlerini açıyordu. O da kendi diliyle, Avrupalılara hak ettikleri azarlamayı hazırlıyordu. Ama Türklerin nezaketi kullanılacak kelimelerin fazla sert olmasını önlüyordu. Bununla beraber karşı koyma güçlüydü: "Bize karşı ne için böyle davranıyorlar? Bizi yaşamaktan men etmek niye? Siz, bize dost musunuz yoksa düşman mı? Bizimle savaşmak istediğiniz halde, neden bize barış vaat ettiniz?" Ve eliyle bereketli toprağını gösteriyordu.

Madam Gaulis Eskişehir'den trenle Konya'ya geçti. Buradaki ilk izlenimi ise oldukça ilginçti: " Burası, Eskişehir'e nazaran, daha gerçek bir Asya Türkiye'si şehri görünümünde…. Ben, yeni hükûmetin bazı gerçeklerden rahatsız olanlar için düzenlediği güzel görüntüleri değil, her şeylerini bağlı oldukları fikir için feda etmeye hazır insanların kabullenmiş oldukları sade ve zor hayatı görecektim. Ben, başka türlü düşünceyi bir yana bırakmış olan bu insanları mücadelenin büyük heyecanı içinde buldum[383]."

Madam Gaulis'in Eskişehir'den ayrıldıktan sonraki günlerde bu gazeteci bayandan haber alınamaması Harbiye Nezâreti'ni endişelendirdi. 14 Ekim 1335/1919'da Harbiye Nezâreti'nden Eskişehir Mutasarrıflığı ve Ahz-ı Asker Riyâsetine gönderilen bir telgrafnamede, "Anadolu'da bir inceleme gezisi yapmak üzere ilk önce Eskişehir'e oradan da Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan Madam Gaulis'in Eskişehir'e ne zaman geldiği, ne tarafa hareket ettiği ve şu an nerede bulunduğunun.." gerekirse Ali Fuad Paşa'dan da sorularak acele bir şekilde bildirilmesi istenmekteydi[384].

Eskişehir Mutasarrıfı Sabri Bey, Harbiye Nezâreti'ne verdiği yanıtta, "Madam Gaulis'in 8/9 Ekim1919'da trenle Eskişehir'e geldiğini ve 11/12 Ekim 1919'da Konya'ya gittiğini, nerede olduğunun öğrenilmesi için-

[381] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 95.

[382] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 95-96. (Karacaşehir Camii)

[383] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 96.

[384] **Genkur. ATASE. Arşivi, Kutu No: 197, Gömlek No: 32.**

de Konya valisine yazı ile başvurulduğunu" bildirdi[385].

Gaulis'in, İngilizlere karşı Mustafa Kemal'in önderliğindeki emperyalizme direniş ile ilgili bir başka yorumu ise Türk Devrimi'nin dış dünyada ne büyük etki yaptığının en açık kanıtıydı:

İngiliz hücumu, Türk propagandasının Ganj'dan Nil'e, Yemen'den Sibirya'ya kadar çok iyi karşılanmasına neden oldu, anlattıkları büyük ilgi ve dikkatle dinlendi.

....

Mustafa Kemal bütün millîyetçilik hareketlerinin öncüsü oldu. Bu akımın bulunduğu bütün ülkeler onu örnek aldı. Bunların en önemlisi genç Mısır devleti epey zamandır Sivas ve İstanbul hükûmetleriyle temas halinde. Hind Müslümanları ise maddi yardımda bulunmayı önermekte, her kritik durumda Londra ve Paris üzerine baskı yapmaktaydı. Mısır ve Hind Müslümanları Komitesi, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin direktiflerini uygulamak isteyen halifeyi de tehdit etmişlerdi.

Irak'ta da bağımsızlık için yapılan mücadeleyi Türkler yönetmekteydi. İngiltere bunları anlamamakta inat ediyordu. Hâlbuki Mustafa Kemal'in politikası tam bağımsızlık esasına dayanmaktaydı. Avrupa anlamak istemiyordu: Anadolu'nun gücü, Asya'daki uyanışın kudreti, bunlar müttefikler için hiçbir anlamı olmayan sözcüklerdi[386].

Böylece Türk direnişi, Avrupa'nın gücünü tartışılır hale getirdi. 1920 yılının Aralık ayında Fas'daki bazı resmi kişiler: "Biz de bağımsız ve güçlü bir Türkiye istiyoruz" diyorlardı. Emperyalizm çağında, emperyalizme direnişin simgesi konumuna gelen Türkiye cezasız kalmamalıydı. Çok güçlü ve mantıklı olan bu devlet İngiliz ve Yunan saldırısıyla parçalanmak istendi[387]. Ancak bu büyük sömürgen ve onun işbirlikçi piyonlarının unuttuğu bir şey vardı: Mustafa Kemal (Atatürk) gerçeği.

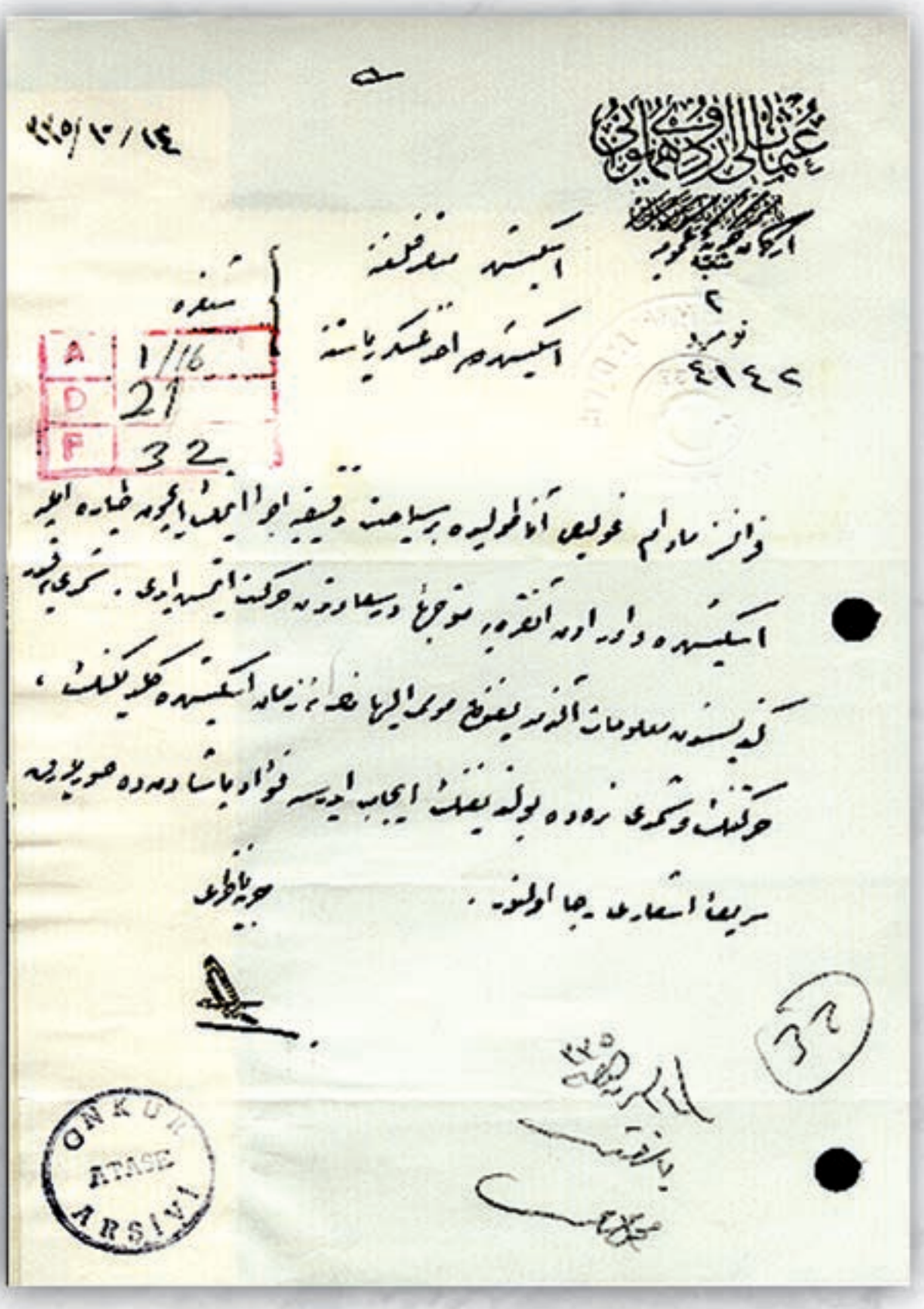

ETO Arşivi

[385] "Eskişehir'den Harbiye Nezâreti'ne Mevrûd Şifredir.
Fi. 14 Teşrîn-i evvel 35 tarrihli şifre
Madam Gaulis 8/9 Teşrîn-i evvel 35'de şimendiferle buraya geldi. 11/12 Teşrîn-i evvel 35'de Konya'ya gitti. Elyevm nerede bulunduğunun taraf-ı devletlerinden iş'ârı şimdi Konya valisine yazıldı. Ferman.
17/18 Teşrîn-i evvel335 Eskişehir Mutasarrıf Vekili Sabri", **Genkur. ATASE Arşivi, Kutu No: 200, Gömlek No: 36.**

[386] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 111-112.

[387] Gaulis, **Türk Millîyetçiliği**… a.g.e., s. 116.

234

Osmanlı Orduyu Hümayunu
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye
Şube

14 / 10 / 335

Eskişehir Mutasarrıflığına

Şifre

Eskişehir'de Ahz-ı Asker Riyâsetine

Fransız Madam Gaulis Anadolu'da bir seyâhat-ı tetkîkıyye icra etmek için tayyare ile Eskişehir'e ve oradan Ankara'ya müteveccihen Dersaâdet'ten hareket etmiş idi. Şimdiye kadar kendisinden ma'lûmât alınmadığından mûmâ-ileyhânın ne zaman Eskişehir'e geldiğinin, hareketinin ve şimdi nerede bulunduğunun îcâb ederse Fuad Paşa'dan sorularak serî'an iş'ârı rica olunur.

Harbiye Nâzırı
14 Teşrîn-i evvel 335

İSH, Kutu No.197, Gömlek No. 32, Belge No. 32-1.

Harbiye Nezâreti'nden 14 Ekim 1335/1919'da Eskişehir Mutasarrıflığı ve Ahz-ı Asker Riyâseti'ne gönderilen Madam Gaulis'in nerede olduğunun sorulduğu telgrafname.

Altıncı Bölüm

ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZ İŞGALİNDEN KURTARILMASI

A. ESKİŞEHİR'DE MÜDAFAA-İ HUKUK ÖRGÜTLENMESİ

1. Eskişehir'de Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi'nin Kurulması

Osmanlı Devleti en yakın tarih itibarıyla sekiz yıldır aralıksız bir savaşın içerisindeydi. 1911 yılında Trablusgarp Savaşı ile başlayan süreç, Balkan Savaşları ile devam etmiş ardından Birinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Tüm bu savaşlar ekonomik ve sosyal yönden büyük çöküntülere neden oldu. Yani 1911 ya da 1912'de askere alınan bir Osmanlı vatandaşı yedi yıl boyunca bir cepheden öteki cepheye koşuşturup durdu. Bu durum Anadolu halkının tüm toplumsal sınıflarında (Ayan-Eşrâf, Din adamları, Aydınlar, Halk vs.) maddi ve manevi bir yorgunluk yarattı. Olası bir ateşkes tüm kesimlerin beklentisiydi. Savaşın sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması olayların gelişiminden (Gizli Anlaşmalar-Anadolu'yu Paylaşım Planları) habersiz olan halkın gelecekle ilgili bir umutlarını artırdı. Ancak cepheden dönen askerlerin bu hevesleri kısa sürdü. Çünkü bazen Ateşkes Antlaşması'nda yer alan esnek maddelere dayanarak, bazen de ateşkes şartlarına aykırı olarak ülkenin işgal edilmeye başlanması, Rum ve Ermenilerin ülke üzerindeki taşkınlıkları, Anadolu halkını tüm bunlara karşı örgütlenmeye yöneltti. Ülke topraklarının değişik bölgelerinde kurulan ve tam bağımsızlık ve anti-emperyalist bir mücadeleyi esas alan bu cemiyetler Müdâfaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk veya Redd-i İlhak gibi isimler aldı.

Eskişehir'de de birçok kentte olduğu gibi işgallere karşı protesto mitingleri yapılmasına, Padişah'a ve İstanbul Hükûmeti'ne ve işgalci devletlere telgraflar çekilmesine rağmen, örgütlenme konusu oldukça gecikti. Bunda Mutasarrıf Hilmi Bey'in İstanbul yanlısı tutumu[388] ve Kuvâ-yı Millîye'ye karşı aldığı sert önlemlerin de etkisi büyüktü.

Sivas Kongresi sürecinde Mihalıççık, Seyitgazi, Sivrihisar'da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturulmasına rağmen[389], Eskişehir merkezinde sıkıntı devam etmekteydi. Eskişehir'in bu bunalımlı günlerinde bölgenin bir an önce Sivas Kongresi'ne bağlanması amacıyla, Heyet-i Temsiliye adına Musatafa Kemal Belediye Başkanı Hacı Veli Efendi'ye bir 18 Eylül 1919'da telgraf göndererek Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını istedi[390]. Bu amaçla Kongre Heyet-i Temsiliyesi, Eskişehir'de Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurularak tüm Eskişehir'i Heyet-i Temsiliye'ye bağlamak üzere gerekli çalışmaları yapmak amacıyla Belediye Başkanı Hacı Veli Efendi'ye görevlendirme yazısı gönderdi[391].

Sivas Kongre Heyet-i Merkeziye'si cephesinde bu gelişmeler olurken, Mutasarrıf Hilmi Bey de muhalefetin boyutunu daha da genişleterek Kuvâ-yı Millîye'ye karşı silah kullanılması beyanında dahi bulundu. Mutasarrıfın bu açıklaması karşısında Ali Fuad Paşa da 30 Eylül 1919'da "Kuvâ-yı Millîye'ye karşı en ufak bir tecavüzün, en ağır şekilde cezalandırılacağının köylere kadar yayılmasını istedi[392]".

Kuvâ-yı Millîye ve Mutasarrıf Hilmi Bey arasındaki bu karşılıklı restleşmeler ve baskılar Eskişehir halkını yıldırmadı. Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin istifası Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye örgütlenmesini yüreklendirdi. Mutasarrıf Hilmi Bey'in de bir millîyetperver tarafından öldürülmesinden sonra Kuvâ-yı Millîye yanlıları Eskişehir'de daha rahat çalışmaya başladı.

Eskişehir merkezinde bu kadar olayın üst üste gelmesi ve kaotik bir ortamın oluşması üzerine Ali Fuad Paşa, 5 Ekim 1919'da Mihalıççık, Sivrihisar kaymakamlıklarıyla, Seyitgazi ve Çifteler nahiye müdürlüklerine ve Eskişehir Mutasarrıf Vekâletine de bilgi amaçlı gönderdiği yazıda *"…Eskişehir ahâlîsi bütün milletdaşları gibi âmâl-i millîyeye muhalefet edenlere karşı ibraza cesaret ederek nihayet arzuyu millîyi tamamıyla yerine getirmeye muvaffak olmuş ve livâ muhasebecisini mutasarrıflık makamına*

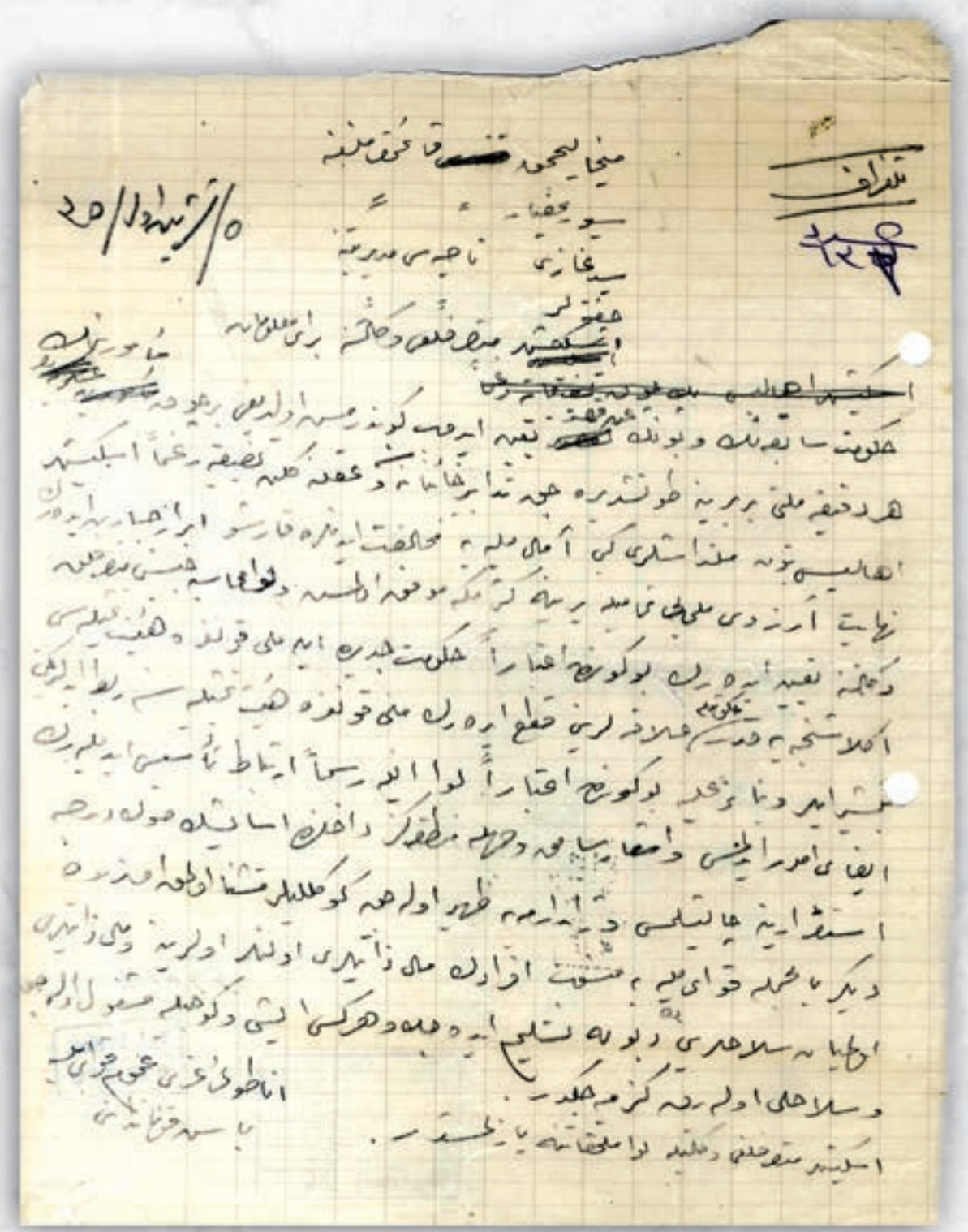
[388] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No. 197, Gömlek No. 32, Belge No. 32-1.**

[389] Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 43.

[390] B.O.A., BEO, Dâhiliye-Giden, Dosya No: 345131'den, Adnan Sofuoğlu, "Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'la İrtibat Kesme Kararı Karşısında Eskişehir Mutasarrıflığının Tutumu", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi,** c. 34, Aralık 1997, s. 413.

[391] **TİTEA., Kutu No: 307, Belge No: 15.**

[392] **TİTEA., Kutu No: 308, Belge No: 9.**

TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 36001.

Ali Fuad Paşa'nın, 5 Ekim 1919'da Mihalıççık, Sivrihisar Kaymakamlıkları, Seyitgazi, Çifteler Nahiye Müdürlükleri ile Eskişehir Mutasarrıf Vekâleti'ne gönderdiği Eskişehir ve çevresinin Kuvâ-yı Millîye'ye bağlandığını ve yaşananları özetleyen yazısı.

ta'yîn ederek bu günden itibaren hükûmet-i cedide ile Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi anlaşıncaya kadar hükûmetle alakalarını kat'iderek Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne rabt edildiğinden… Livâ ile resmen irtibat tesis edilmesi, .. bölgelerinde âsâyişin son derece istikrarına çalışılması, jandarmada gönüllü olacaklar dışında silahların depoya teslim edilmesini ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olmasını ve silahlı olarak gezilmemesini[393]" bildirdi. Böylece Mutasarrıf Hilmi Bey döneminde merkez livâ ile tüm görüşmeleri kesen ilçe ve nahiyelerin, Eskişehir'in Kuvâ-yı Millîye'nin denetimine geçmesiyle livâ merkezi ile tekrar irtibatlanmasını isterken, ilgili mülki amirlere bölgelerinde âsâyişin sağlanmasına azami özenin gösterilmesini istedi. Bu tarihlerde kente gelip burada birkaç gün kalan Fransız Gazeteci Madam Gaulis'in halkla yaptığı görüşmelerde de ortak kanı: Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye'nin hâkimiyetiyle âsâyişin tam anlamıyla sağlandığıydı[394].

Ali Fuad Paşa'nın telgrafından iki gün sonra, 7 Ekim 1919'da, Heyet-i Temsiliye'den alınan direktifler doğrultusunda bir araya gelen kentin ileri gelenleri, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Eskişehir Şubesi'ni kurdu[395]. Aslında 7 Ekim tarihli bu toplantı daha önce Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye Heyeti tarafından seçilen kişilere Dava Vekili Takiyüddin ve Eskişehir Çiftçi Bankası Müdürü Kazım Bey'lerin gizli oyla seçilerek katılımının sağlanmasıdır. Böylece bu tarihte Eskişehir Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti resmiyet kazanmış oldu[396]. Cemiyetin Merkez Heyeti'nde şu kişiler vardı:

Mutasarrıf Vekili Muhasebeci Sabri Bey
Belediye Reisi Hacı Veli Efendi
Müftü Mehmet Efendi
Dava Vekili Takiyüddin Efendi
Köprülülü Halil Ağa
Şekerci Kâzım Efendi
Siyahîzâde Halil İbrahim Efendi
Hacı Hafız Ömer Efendi
Hacı Müslim Efendi
Orman Müdürü Tahsin Bey[397]

17 Ekim 1919'da Sivrihisar Müdâfaa-i Hukuk Şubesi yönetimi için yapılan seçimlerde, Evliyazade Salim Efendi 161, Çamzade Mehmet Efendi 160, Emir Eyüp oğlu Mustafa Efendi 138, Bekirbeyzade İbrahim Bey, Amasyalızade Talat Bey 61 oy alarak "Heyet-i İdâre" oluşturuldu[398].

Çifteler ve Mahmudiye'de de Müdâfaa-i Hukuk cemiyetleri şubeleri açıldı. Bu iki şube ortak bir toplantı yaparak, Wilson ilkelerine göre savaştan ayrılan Türk Milleti'nin Paris Barış Konferansı tarafından alınan kararı kabul etmeyeceğini, "İngiliz paçavrası altında kalıp yaşamaktansa pek muhteşem ve muazzam sancağımız altında terk-i hayat eylemeyi tercih edeceklerini ilân ettiler[399]."

2. Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Hukuk Vatan Cemiyeti Eskişehir Şubesi'nin Açılması

Türk kadını, İslamiyet'in kabulünden önceki dönemde erkeğin yanında yer alır ve saygı görürdü. Bu dönemde aile içerisinde önemli bir mevkiye sahip olan kadının miras ve mülk edinme hakkı vardı. Bunun haricinde ev işleriyle, tarım ve hayvancılıkla uğraşır, ticaret yapar, savaşlara katılırdı. X. yüzyılda Türklerin İslamiyeti kabul etmesi kadınların sosyal hayatında bazı değişikliklere yol açtı. Selçuklular döneminde kadınlar sosyal hayattaki rollerini giderek azaltsa da sürdürdü. Bu dönemde "Terken" unvanlı hükümdar eşleri askerî ve siyasi güce sahipti. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında "Bacıyan-ı Rum" (Anadolu Bacıları Teşkilatı) adı verilen kadınlar teşkilatının, daha uçlardaki Türkmen aşiretlerinin savaşçı kolları olduğu Aşıkpaşazade tarafından belirtilmektedir. Sarayda ise kadınların yönetime müdahaleleri ancak hükümdar üzerindeki etkileriyle, oğullarının nüfûzundan faydalanmaları sonucunda gerçekleşmekteydi. Ancak Osmanlı sarayındaki bu duru-

[393] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 36.**
[394] "… Rum otelcilerin en aksisi bile, millîyetçiler Eskişehir'e hâkim olduktan sonra sükûnetin geri geldiğini kabul etmekte…" Berthe Georges Gaulis, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Millîyetçiliği, (Çev. Cenap Yazansoy), Rado Yayınları, İstanbul: 1981, s. 88.
[395] **Ahrar,** 13 Teşrîn-i evvel 1335, s. 1.
[396] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 182.
[397] Ahrar, 13 Teşrîn-i evvel 1335, s. 1; Yıldırım, a.g.e., s. 70-71; Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 42-43; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 182.
[398] Tahsin Özalp, **Sivrihisar Tarihi,** Eskişehir: 1960, s. 171; Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 43; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 183.
[399] **Eskişehir,** 6 Haziran 1336, s. 2'den, Güneş-Yakut, a.g.e., s. 183.

ma bakarak tüm Anadolu'ya bunu genellemek de doğru değildir[400].

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de kadınların savaşa giden erkeklerin yerlerini alması zorunluluğunu doğurdu. Büyük savaşın yarattığı sefalet ve açlığın da etkisiyle kadınlar, ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine, devlet memurluğundan maden işçiliğine kadar bir çok sahada istihdam edilmekteydi. Hatta Cemal Paşa'nın emriyle 1915'de kadınlar için askeri çalışma bölgeleri kurulmuş ve geri hizmetler kadınlara devredilmişti[401].

Böylesi bir süreçten gelen Anadolu kadını savaş sonrası eyleme konulan Türkiye'nin paylaşım planlarına karşı da aktif roller üstlendi. Kadınlar da erkekler gibi "Müdâfaa-i Hukuk, Asri Kadınlar, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti ve Gazi Kadınlar Cemiyeti adlarıyla kurdukları örgütlerle veya bireysel olarak gerek cephede gerekse cephe gerisinde aktif rol aldı.

İzmir'in işgali, Antep, Maraş ve Urfa'da da işgalin genişlemesi üzerine Eskişehirli kadınlar adına da işgalleri protesto telgrafları çekildi. Bu dönemin en etkin kadın cemiyeti olan Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Heyeti'nin 9 Aralık 1919'da Sivas'ta kurulmasından iki ay sonra Eskişehir'de yankı buldu. Eskişehir Mutasarrıfı'nın 3 Şubat 1920'de Sivas'a gönderdiği yazıda, Eskişehir'de Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin bir şubesinin açıldığını şöyle bildiriyordu[402]:

Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdâfaa-i
Vatan Cemiyet-i Reisliği Cânib-i Âlisine

18 Kanun-ı evvel 335 tarih ve 11 numaralı tahrirat-ı aliyyelerine arz ve cevaptır.

Anadolu Türk kadınlarının kalplerinde meknûz hissiyat-ı vataniye ve millîyenin tezahür ve temniyesine vesile olan şu ulvî harekât-ı vatanperveraneniz cidden şayan-ı takdir ve şükrandır. Yapılan teşvikat ve tergibat neticesinde şehrimizin güzide ve münevver fikirli hanımları tarafından cemiyetinizin Eskişehir'de bir şubesi küşat edilmiş ve nizamnamesi mucibince millî ve vatanî teşebbüsata başlamış olduğunu kemâl-i sürûr ile arz ve muvaffakiyat-ı mütemadiyenizi eltâf-ı ilahiyeden temenni eder ve bilvesile arz-ı hürmet eylerim efendim.

3 Şubat 336

Eskişehir Mutasarrıfı

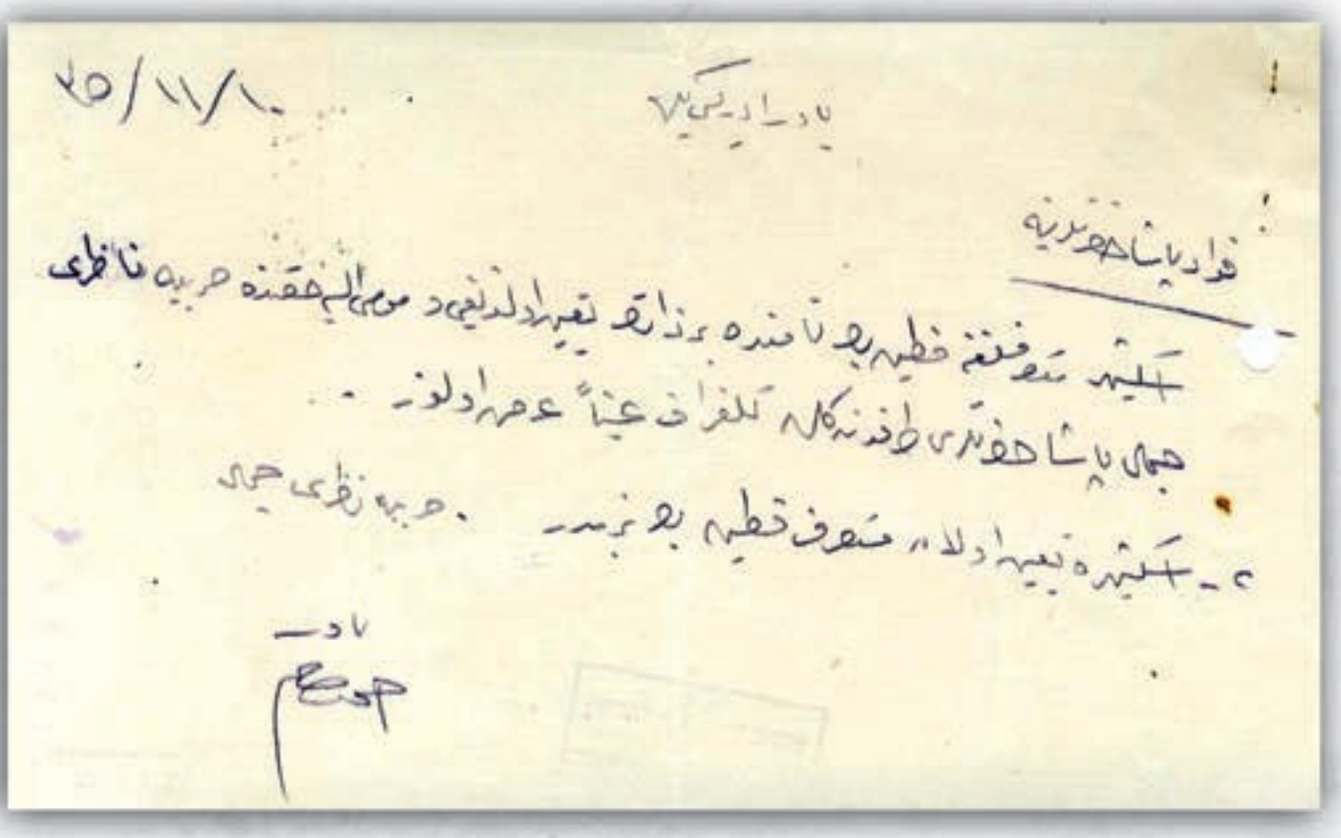
Sivas'taki merkeze gönderilen bu yazıda günümüz Türkçesiyle, 18 Aralık 1919 tarih ve 2 numaralı yazıya cevap olarak Türk kadınlarınnın kalplerinde mevcûd olan vatan sevgisi ve ulusal heyecanla başlattıkları eylemi takdir ettiklerini, yaptıkları teşvikler sonucunda kentin güzide ve açık fikirli hanımları tarafından Anadolu kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin bir şubesinin kurulduğu, tüzüğü gereğince ulusal ve vatanî girişimlere başlandığı belirtilmekteydi[403].

3- Eskişehir Mutasarrıflığına Fatin Bey'in Atanması

I. Eskişehir Harekâtı'nın başarıyla sonuçlanması üzerine Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi'nin ve halkın isteği üzerine livâ muhasebecisi Sabri Bey mutasarrıflığa vekâleten getirilmişti[404]. Geçiş sürecinde mutasarrıf vekili Sabri Bey, Belediye Başkanı Hacı Veli Efendi ve Ali Fuad koordineli çalıştı. Ve atılan her adımdan Heyet-i Temsiliye haberdar edildi. Bu süreçte, Ali Fuad Paşa'da yayınladığı beyannamelerle livâdaki kaotik yapıyı kontrol altına almaya çalıştı[405]. Böylece bölgede düzen sağlandı. Bu ortamda mutasarrıflığın vekâleten idare edilmesinin doğru olmadığını düşünen Ali Fuad Paşa, Heyet-i Temsiliye'den Eskişehir ve Bilecik'e uygun birer kişinin tayinini istedi[406].

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, ise Eskişehir'de Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi ve Livâ Muhasebecisi Sabri Bey'in vekaleten mutasarrıflığa getirilmesinden birkaç gün sonra 10 Ekim 1919'da Ali Fuad Paşa'ya gönderdi-

[400] Leylâ Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960),** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1998, s. 1-5.
[401] Ferhat Uyanıker, **Millî Mücadele'de Türk Kadını,** Genkur. ATASE yay., Ankara: 2009, s. 17-18.
[402] Bekir Sıtkı Baykal, **Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1986, s. 48-49.
[403] Kaplan, a.g.e., s. 126; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 183-184.
[404] **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 3.**
[405] **TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 36.**
[406] Baykal, a.g.e., s. 22.

25/11/10

Fuad Paşa Hazretleri

1- Kişinin suçunun kanıtlanmış olması durumunda, kişinin suçu ile ilgili olarak yapılan yargılamanın adil olup olmadığı konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlar.

2- Kişinin suçunun kanıtlanmış olması durumunda, suçun ağırlığı ile cezanın ağırlığı arasında bir orantı olup olmadığı konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlar.

Saygılarımla

10 / 11 / 35

Yâver İdris Bey'e

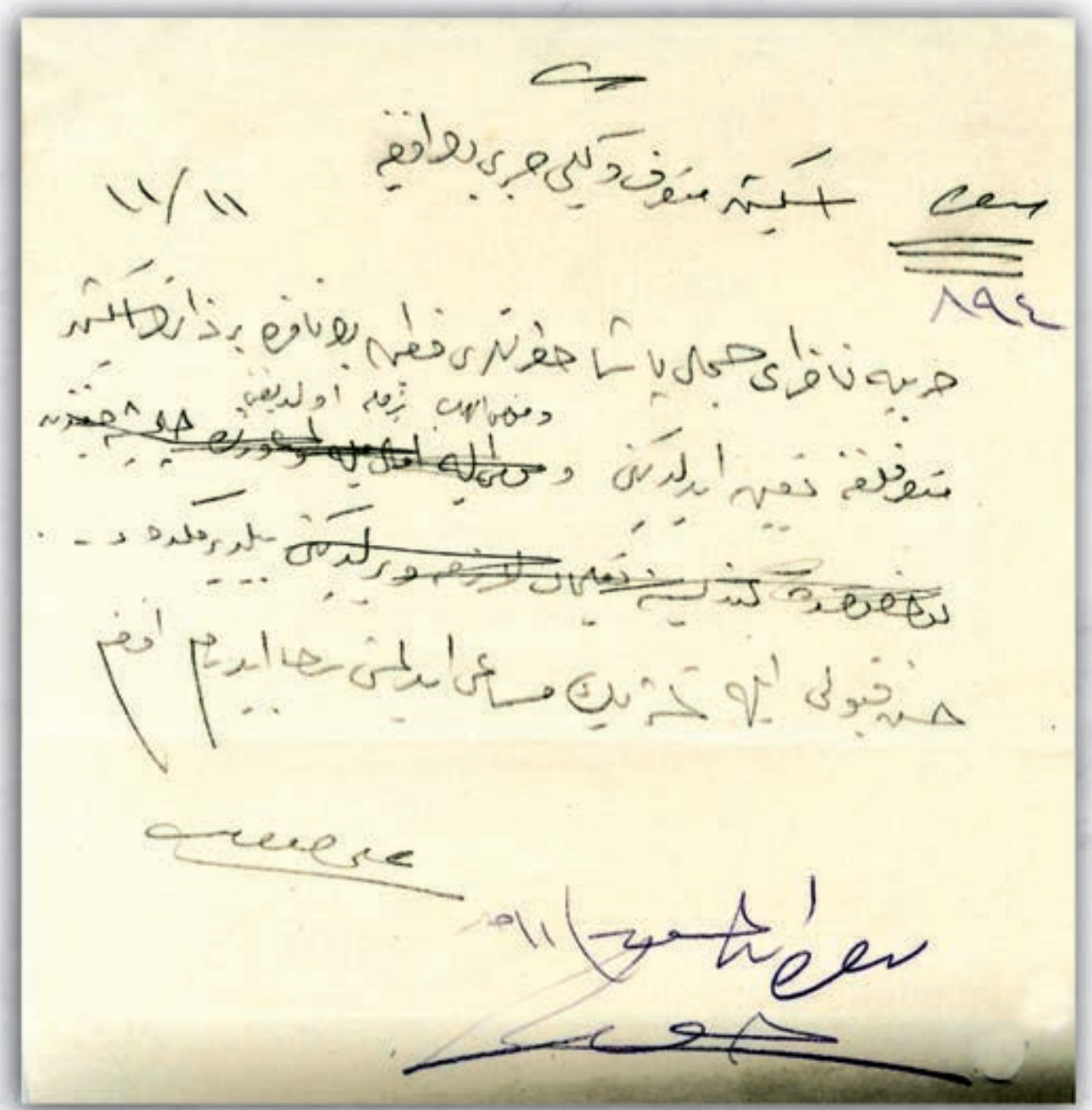
Fuad Paşa Hazretlerine

Eskişehir Mutasarrıflığı'na Fatin Bey nâmında bir zâtın ta'yîn edildiği ve mûmâ-ileyh hakkında Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri tarafından gelen telgraf aynen arz olunur.

2- Eskişehir'e ta'yîn olan Mutasarrıf Fatin Bey bizimdir. Harbiye Nâzırı Cemal

TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 45.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın, Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği; Eskişehir Mutasarrıflığı'na Fatin Bey'in tayin edildiğini bildiren yazısı.

Eskişehir Mutasarrıf Vekili Sabri Bey Efendiye

11 / 11

Şifre
894

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri Fatin Bey namında bir zâtın Eskişehir Mutasarrıflığı'na ta'yîn edildiğini ve mûmâ-ileyhin bizimle olduğunu bildirmektedir.
Hüsn-i kabûl ile teşrîk-i mesâi edilmesini rica ederim efendim.

Ali Fuad

TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 44.

Ali Fuad Paşa'nın, Mutasarrıf Vekili Sabri Bey'e gönderdiği; Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın Eskişehir Mutasarrıflığı'na Fatin Bey'i tayin ettiğini ve kendisiyle işbirliği yapılmasını isteyen yazısı.

ği yazıda Eskişehir mutasarrıflığına Fatin Bey'in tayin edildiğini bildirdi[407].

Ali Fuad Paşa'nın bu isteği Heyet-i Temsiliye'ye ulaştığında, Heyet-i Temsiliye'de 15 Ekim 1919'da Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bu iki yere mutasarrıf tayini için yazılmasına karar verdi[408]. Fakat 10 Ekim itibarıyla yeni mutasarrıf atanmış ve durum yaver İdris Bey'e, İdris Bey de Ali Fuad Paşa'ya bildirilmişti.

Ali Fuad Paşa da Harbiye Nâzırı'ndan alınan telgraf üzerine bu bilgiyi Mutasarrıf Vekili Sabri Bey'e ileterek, "Harbiye Nâzırı'nın Eskişehir Mutasarrıflığı'na Fatin Bey'i tayin ettiğini ve kendisiyle işbirliği yapılmasını.." istedi[409].

B- 1919 SEÇİMLERİ VE SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ

1- Seçime Giden Süreç ve Eskişehir Adının Öne Çıkması

Dünya Savaşı sürecinde bile açık olan Meclis-i Mebusan, VI. Mehmed Vahdettin'in tahta çıkışından 5 ay sonra kapatıldı (21 Aralık 1918). Kanun-i Esasi'ye göre dört ay içerisinde seçimlerin yapılıp Meclis'in açılması gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın da ısrarla üzerinde durduğu konu meclisin açılması ve hükûmet işlerinin meclisin denetiminde sürdürülmesiydi. Ancak meclisin kapatılmasından sonra oluşan hükûmetler döneminde seçim konusu gündeme getirilmiş olmasına rağmen, uygulamaya konulmadı. Damat Ferit'in üçüncü hükûmet döneminde artan kamuoyu baskısı nedeniyle seçim konusunda somut adımlar atılmak zorunda kalındı. Meclis-i Vükelâ 27 Temmuz 1919 tarihinde seçime gitme kararı aldı. Uzun süre alınması geciktirilen seçim kararının bu noktada alınmasının ardında Mustafa Kemal'in önderliğindeki ulusal hareketin kazanmakta olduğu başarıyı meclisi açarak pasifize etme düşüncesi de vardı. Ancak ulusal mücadelenin İstanbul üzerinde artan baskısıyla Damat Ferit istifa etti. Yerine kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Anadolu ile ilişkileri düzeltmeye çalıştı. Anadolu ile İstanbul arasında kesilen irtibatı yeniden kurdu. Mustafa Kemal'de Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlara riayetkâr olunduğu sürece Ali Rıza Paşa Hükûmetine destek verileceğini belirtti. Bu karşılıklı iyi niyet girişimleri üzerine yeni kabine 7 Ekim 1919'da seçime ait kararnameyi imzaladı[410]. Anlaşılamayan en önemli konuysa Meclis'in nerede toplanacağıydı[411]. İstanbul Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye arasındaki karşılıklı isteklerin giderek artması üzerine Amasya Görüşmeleri'nde belirli konularda anlaşıldı (20-22 Ekim 1919). Fakat özellikle Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri konusunda tam bir anlaşma sağlanamamıştı[412]. Mustafa Kemal Paşa, gerek Meclis-i Mebusan'nın toplanma yeri ve gerekse gelecekte doğabilecek bazı sorunlar hakkında ortak bir karara varmak amacıyla, 3'üncü, 12'inci, 15'inci, 20'inci Kolordu komutanlarını Sivas'a toplantıya davet etti[413].

Ali Fuad Paşa Seyitgazi'de iken toplantıya davet telgrafı geldi[414]. Fakat bu arada Paşa'nın asıl kolordu karargâhının bulunduğu Ankara'da İstanbul Hükûmeti'nin atadığı Vali Ziya Paşa ile halk arasında daha göreve başlamadan bir gerilim yaşanmaktaydı[415]. Bu ortamda Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey de Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir yazıyla vali vekilliğinden istifa etti[416]. İyice gerilen bu ortamda Mustafa Kemal Paşa ise 20. Kolordu Komutan vekili Mahmut Bey'e gönderdiği telgrafta ise Hükûmet'i zor durumda bırakacak eylemlerden kaçınılmasını, gerekirse birazda fedakâr-

[407] Fatin Bey'in Eskişehir Mutasarrıflığına atanması Yıldırım, ag.e., s. 71'de zorlama çıkarsamalarla 13-20 Kasım 1919 tarihleri arasında gösterilmiştir. Oysa Harbiye Nâzırı Cemal Paşa imzasıyla Ali Fuad Paşa'ya gönderilen telgrafa göre bu tarih 11 Ekim 1919'dur. **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 45.**

[408] Baykal, a.g.e., s. 22.

[409] **TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 44.**

[410] Zafer Koylu, "Ankara Toplantıları (Ocak 1920)", **Atatürk Ansiklopedisi,** Atatürk Araştırma Merkezi, (Yayınlanmadı)

[411] Atatürk, a.g.e., s. 166.

[412] Cebesoy, a.g.e., s. 115.

[413] Nutuk, a.g.e., s. 186; Cebesoy, a.g.e., s. 115; Baykal, a.g.e., s. 36.

[414] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk-Söylev, Vesikalar/Belgeler,** c. 3, TTK, Ankara: 1989, Vesika: 185, s. 1646-1648; Özçelik, a.g.e., s. 115; Cebesoy, a.g.e., s. 285.

[415] Özçelik, a.g.e., s. 116.

[416] **TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 74.**

lıkta bulunulmasını istemekteydi. Çünkü bu hükûmetin istifası halinde nasıl bir hükûmetin kurulacağı ve olası yeni hükûmetin Kuvâ-yı Millîye ile ilişkilerinin ne olacağı belli değildi[417].

20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa ortaya çıkan bu yeni durum nedeniyle, Seyitgazi'den Ankara'ya döneceğini bildirdi[418]. Paşa, 23 Ekim'de Seyitgazi'den hareket ederek aynı akşam Sivrihisar'a, 24 Ekim'de Polatlı'ya, 26 Ekim akşamı da Ankara'ya ulaştı. Böylece Ali Fuad Paşa, I. Eskişehir Harekâtı'nı yerinde idare etmek için ayrıldığı Ankara'ya ancak 46 gün sonra geri dönebilmişti[419].

Hükûmet ile Ankara arasındaki sorunu hallettikten sonra da, 1 Kasım 1919'da Sivas'a hareket eden Ali Fuad Paşa 8 Kasım'da kente ulaştı[420].

16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında yapılan Komutanlar Toplantısına Heyet-i Temsiliye üyeleri ve birçok kolordu komutanı katıldı. Ağırlıklı olarak Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanıp toplanmaması sorunu tartışıldı[421]. 16 Kasım'daki ilk birleşimde Meclisin nerede toplanacağı tartışıldı. Ağırlıklı görüş İstanbul'da toplanması idi. Kazım Karabekir Paşa'ya göre Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in İstanbul'da olmasının aleyhinde olarak, Millî Meclis'in Eskişehir veya Ankara'da toplanmasını istemekteydi[422]. Ali Fuad Paşa ise, hükûmet merkezinin İstanbul mu, başka bir yer mi olması hakkındaki tartışmalarında " ... artık İstanbul'un merkez-i hükûmet (hükûmet merkezi) ittihaz olunamayacağını, idari ve askerî bakımdan bunun mahzurlarını beyan ile merkezi hükûmetin Seyitgazi yahut Eskişehir olmasını teklif etti. Şimendifer güzergâhı olmak üzere bu iki mahalden birinin intihabı muvafık olacağını, askerlik nokta-i nazarlarından da böyle olması lazım geleceğini delilleriyle açıkladı.[423]" 17 Kasım'daki ikinci birleşimde mebusların İstanbul'a gitmeden önce dışarıda bir toplantı yapmaları (Toplantı noktaları: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, İzmit ve İstanbul), mebusları durum hakkında aydınlatmak ve toplanma yerlerini kararlaştırmak üzere bir komisyon kurulması vb. gibi kararlar alındı. (Komisyon Üyeleri: Kazım Paşa, Fuad Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey ve Hüsrev Bey)[424]. 18 Kasım'daki üçüncü birleşimde ise; Temsil Heyeti üyesi olarak her livâdan bir mebus delege seçtirilmesi ve Temsil Heyeti Merkezi'nin de Eskişehir civarında Seyitgazi olması karara bağlandı[425].

Ali Fuad Paşa alınan bu kararlar doğrultusunda, 19 Kasım 1919'da 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'e gönderdiği şifrede de, mebusların İstanbul'a gitmeden önce gizli olarak Eskişehir, Samsun, Trabzon'da toplattırılacağını ve Heyet-i Temsiliye'nin de çoğunluğun toplandığı yere geleceğini belirterek Eskişehir'de şu tedbirlerin alınmasını istedi[426]:

1- Mebuslar İstanbul'a gitmeden Eskişehir'de toplanmalarının temin edilmesi,
2- Heyet-i Temsiliye için Seyitgazi'de yer hazırlanması,
3- Mebuslar için 70-80 kişilik yer hazırlanması,
4- Güvenliğin temini için bir cebel bataryası ile bir alay ve iki taburun Seyitgazi'de hissettirilmeden yerleştirilmesi,
5- Mebuslar için nakil vasıtaları hazırlanması.

Heyet-i Temsiliye Merkezi'nin Eskişehir ya da Seyitgazi'ye alınması kararı kent merkezinde İngiliz askeri varlığının bulunması, Ankara'da millî teşkilatın daha kuvvetli olması gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmedi[427].

Mazhar Müfit Bey'e göre aslında Ali Fuad Paşa, Anka-

[417] **TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 65.**

[418] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 139, Gömlek No: 109.**

[419] Cebesoy, a.g.e., s. 282.

[420] Özçelik, a.g.e., s. 116; Cebesoy, a.g.e., s. 282-283; **Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi,** a.g.e., c. II, K. II, s. 98.

[421] Oğuz Aytepe, "85. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 32.

[422] Karabekir, a.g.e., s. 349.

[423] Kansu, a.g.e., c. 2, s. 444.

[424] Sadi Borak, **Atatürk, Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri,** Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara: 2004, s. 62.

[425] Borak, a.g.e., s. 83.

[426] Özçelik, a.g.e., s. 119-120.

[427] Tansel, a.g.e., c. 2, s. 169.

ra'yı tercih ediyordu. Fakat Seyitgazi veya Eskişehir kabul edilmezse Ankara'nın kabul edileceğini düşünerek bu iki ismi önermekteydi. Sonuçta Ankara üzerinde karar verildi. Ancak bu karar bir süre gizli tutuldu. Çünkü İngiliz istihbaratı bölgedeki her türlü gelişmeyi yakından izlemekteydi[428]. Bu durum Mustafa Kemal prensibi gereği zamanında ilân olunacaktı. Zaman çok uzamadı, üç dört ay sonra uygulamaya konuldu[429].

2- Eskişehir'in Mebus Adayları

Anadolu ulusal hareketinin fiilen ve hukuken (De facto de jure) tanınması anlamına gelen Amasya görüşmelerinden sonra ülke tam bir seçim atmosferine girdi. Heyet-i Temsiliye'de bu süreçte Meclis-i Mebusan'da millîyetperver grubun üstünlüğünü sağlamak amacıyla siyaset konularında tecrübeli, ahlaki açıdan düzgün kişilerin mebus seçilmeleri için yoğun bir çalışma içine girdi[430]. Seçim ve seçilecek adaylar konusunda oldukça dikkatli davranan Mustafa Kemal Paşa, 11 Ekim 1919'da, Mutasarrıf Vekili Sabri Bey aracılığı ile Ali Fuad Paşa'ya gönderdiği yazıda Eskişehir ve çevre illerin Teşkilat-ı Millîyeleri hakkındaki görüşlerini sordu. Ayrıca aynı yazıda Hüsrev Sami Bey'in Eskişehir'den milletvekili seçilmesini istedi[431]. Aynı istek bir gün sonra Heyet-i Temsiliye'den geldi[432].

Eskişehir Mutasarrıflığı'na yapılan öneride Heyet-i Temsiliye azasından Hüsrev Sami Bey'in Eskişehir'den mebus seçilmesi istenmekteydi. Yapılan başvurular sonucunda adaylıkları Mahalli Teftiş Heyetince resmen kabul edilenler şunlardı[433]:

- Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin program ve esasatı dahilinde Hüsrev Sami Bey.
- Ankara sabık Sıhhiye Müdîri Merhum Şeyh Hasan Dede Efendi hafidi Dr. Muhittin Celal Bey.
- Kırımlılar Cemiyeti Hayriyesi Reisi, Sabık Kırım Parlamentosu Aza Murahhası, Yenigün Gazetesi sermuharirlerinden Osman Kemal Bey.
- Ahâlî iktisat Fırkası namına Halkalı Ziraat Mektebi âlisi müderrislerinden Lütfi Arif Bey.
- Çiftçiler Derneği adına Eskişehir Esbak Maarif Müdîri Edhem Nejat Bey.
- Esbak Belediye Reisi Halid Ziya Bey.
- Hidmet ve saltanat-ı millîyenin müdafaa-i esasi dahilinde Darü'l Fünûn muallimlerinden Mühendis Mektebi Müdir-i esbâkı Midhat Paşa hafidi Mühendis Mehmet Refik Bey.
- Müstakil-ül efkâr olmak üzere Nakliye ve Otomobil Müfettiş-i Umûmîsi Söğüdlü merhum Yozgâdi Hacı Salih Efendi mahdumu Miralay Kazım Bey.
- Mülgâ Mekke-i Mükerreme Emaret-i Celîlesi Divan Katibi Muharrin-i Millîyeden İzzet Ulvi Bey.

3- Adayların Propagandalarında Öne Çıkan Konular ve Seçim

Adaylardan Lütfi Arif Bey, seçildiği takdirde adil ve acil bir barış, Kanûn-ı Esasi'nin çağdaş ihtiyaca göre değiştirilmesi, iktisadi ve siyasi bir siyaset-i dâhiliye için çalışacağını bildirdi. Ethem Nejat Bey ise seçim çalışmalarında şu konulara vurgu yapmaktaydı: ***"Kanûn-ı Esasi'nin millete daha güç ve irade verecek şekilde değiştirilmesi, meclisten geçmeden kararnamelerin uygulanmaması, söz ve yazı hürriyetlerini kısıtlayan yasaların kaldırılması, savaş ve barış kararlarının meclisce verilmesi, uluslar arası sorunların hakem yoluyla çözümlenmesi, nahiye teşkilatının belirlenmesi, iş mekteplerinin açılması, mahkemelerin masrafsız iş yapmaları, haksız yere yapılacak tutuklamalarda tazminat ödenmesi, kadınların haklar yönünden eşit hale getirilmesi[434]. "***

İzzet Ulvi Bey ise, 13 Teşrîn-i sânî 1919'da yayınladığı ve 15 maddeden oluşan seçim beyannamesinde, "kendini millîyetperver olarak tanıtmakta, yüksek makamları faydalı bulmakta ve Saltanat ve Hilafet makamının korun-

[428] Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk,** c. 1, TTK., Ankara: 1973, s. 320.
[429] Kansu, a.g.e., c. 2, s. 445.
[430] Baykal, a.g.e., s. 18
[431] **TİTEA., Dosya No: 310, Belge No: 45**
[432] Baykal, a.g.e., s. 18
[433] **İleri,** 6 Kasım 1919, s. 3.
[434] **Vakit,** 4 Teşrîn-i sânî 1335, s. 1'den Güneş-Yakut, a.g.e., s. 186.

masını istemekte, gerçek bir parti oluşuncaya kadar tarafsız kalacağını ve ülkeye yararlı hizmet edenlere yardımcı olacağını söylemekte, barışın ivedilikle yapılmasını fakat Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerin mutlaka Türkiye'de kalması koşuluyla sınırların çizilmesini, idari-iktisadi bağımsızlığın sağlanmasını, Batı'nın Türkiye'ye sermayesiyle, ürünleriyle, ilim ve fenniyle yardımcı olmasını istemektedir. Zira ancak siyasi hakimiyet tesirinden uzak kalmak koşuluyla, ulusal kalkınmanın sağlanacağı kanısındadır. Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye'nin dost ve düşmanın takdir edeceği bir vatan vazifesi olduğunu, söz, yazı, toplanma vb. özgürlüklerinin sağlanmasını istemekte; eğitim programlarının sık sık değiştirilmesine karşı çıkmakta, millî harsın takviye edilmesini önermektedir. Memleketin nura ihtiyacının olduğunu, o nedenle de okullara önem verilmesini, hükûmet makinasının mutlaka ıslah edilmesini, ülkede yalnız kanunların hakim olmasını, keyfi muamelelerin son bulmasını, nahiye teşkilatının yapılıp hükûmetin etkinliğinin köylerde de hissedilmesini, belediyelerin daha bağımsız ve daha üretken hale getirilmesini, ziraatın makinalarla ve bilimsel olarak yapılmasını istemektedir[435].

Eskişehir'de 26 Ekim 1919'da başlayan seçimlerle ilgili bölgede çıkan İmdat Gazetesi: "Bu gün müntehib-i sânileri intihaba başlıyoruz. Her vatandaş elini kalbine koyarak on senelik feci' maziyi düşündükten sonra oyunu vermelidir. Unutmayalım ki, memleketin hayat ve mematı göndereceğimiz mebusun, intihab edeceğimiz müntehib-i sâninin hamiyetine, istidat ve kabiliyetine bağlıdır" diyerek seçimlerin ülkenin geleceği için varlık veya yokluk meselesi olduğunu dile getirmekteydi[436].

Seçimler Sivrihisar ve Mihalıççık kazalarında 17 Kasım'da, Eskişehir Livâ merkezinde ise 25 Kasım'da sona erdi. Seçim sonucunda eski mebus Abdullah Azmi Bey[437] 76, Belediye Başkanı Hacı Veli Efendi 70 oy aldı[438]. Diğer aday, Heyet-i Temsiliye üyesi Hüsrev Sami Bey seçilemedi[439].

Hacı Veli Efendi 11 Mart 1920'ye kadar Meclis-i Mebusan'da bulundu. 16 Mart 1920 İstanbul'un işgali üzerine bazı milletvekilleri hemen Anadolu'ya kaçtı. İşgal İstanbul'unda cadı avı gibi mebus ve yöneticilere yönelik tutuklamalar başladı ve bunların bir kısmı Malta'ya sürüldü. Abdullah Azmi Bey de tutuklananlar arasındaydı[440]. İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi'si, Eskişehir'de Ferahiye mahallesinde oturan, ticaretle uğraşan Eskişehirli Hacı Veli bin Ömer'e, Kuvâ-yı Millîye'ye yardımı ve iştirak etmesi, Kuvâ-yı Millîye ile ortaklaşa harekette bulunması, Kuvâ-yı Millîye tarafından mebus seçilmesi, oğlunu Sivas Kongresi'ne göndermesi şahadetle sabit olduğundan Mülkiye Ceza Kanunu'nun 57. maddesine göre 7 yıl kürek cezası verildi[441].

İstanbul'un işgali sonrasında Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir), Sadrazam Salih Hulusi Paşa'nın muvafakati ile Yusuf Kemal (Tengirşek) [Kastamonu], Hoca Vehbi Efendi (Konya) ve Rıza Nur Bey (Sinop) ile birlikte 27 Mart 920'de İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya geldi[442].

TBMM'nin açılması üzerine yeni meclise hemen katılmadı. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince iki ay özürsüz meclise katılmayanların milletvekilliğinden istifa etmiş sayılacağı hükmü karşısında Amasya Mebusu Ömer Lütfü Bey'in önerisi üzerine 6 Ekim 1920 tarihli TBMM birleşiminde adı okunarak milletvekili sayılmasına karar verildi. 22 Kasım'da da TBMM'ye katıldı[443].

Abdullah Azmi Bey'in Anadolu'ya geçiş süreci oldukça maceralıydı. Azmi Bey, İstanbul'un işgali üzerine, diğer mebus arkadaşlarıyla vatanın kurtuluşu için çareler aradı. Hatta Ankara'ya gitmek için arkadaşlarıyla birlikte Sadrazam Salih Paşa ile görüşerek, kendilerine trenden yer ayırtılmasını istedi. Abdullah Azmi ve diğer arkadaşlarıyla birlikte (Rıza Nur, Yusuf Kemal ve Hoca Vehbi Efendi) 29 Mart'ta İstanbul'dan hareket ederek, 29 Mart 1920'de Ankara'ya gelmişlerdir[444].

[435] Güneş-Yakut, a.g.e., s. 186-187.

[436] **İmdat,** 26 Teşrîn-i evvel 1335'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 44.

[437] Abdullah Azmi Bey'in biyografisi için Bkz. 254.

[438] **BOA., DH. İ. UM. Dosya No: 57, Vesika No: 48;** "Sivrihisar'da İntihabât Neticelenmiş", **Alemdar,** 21 Teşrîn-i sânî 1335/1919, s. 3; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 188.

[439] Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi,** İstanbul :Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2006, s. 324.

[440] Ebubekir Hazım Teperyan, **Zalimane Bir İdam Hükmü,** (Yay. Faruk Ilıkan) Pera Yayınları, İstanbul: 1997, s. 23.

[441] "Mahkumiyet", **Alemdar,** 30 Mayıs 1336, s. 3; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 189.

[442] Çoker, a.g.e., s. 628.

[443] Çoker, a.g.e., c. 3, s. 418.

[444] Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1981, s. 135-136; Çoker, a.g.e., c.3, s. 628'de adı geçen mebusların İstanbul'dan hareketleri 27 Mart 1919, Ankara'ya gelişleri de 2 Nisan 1919 olarak verilmektedir.

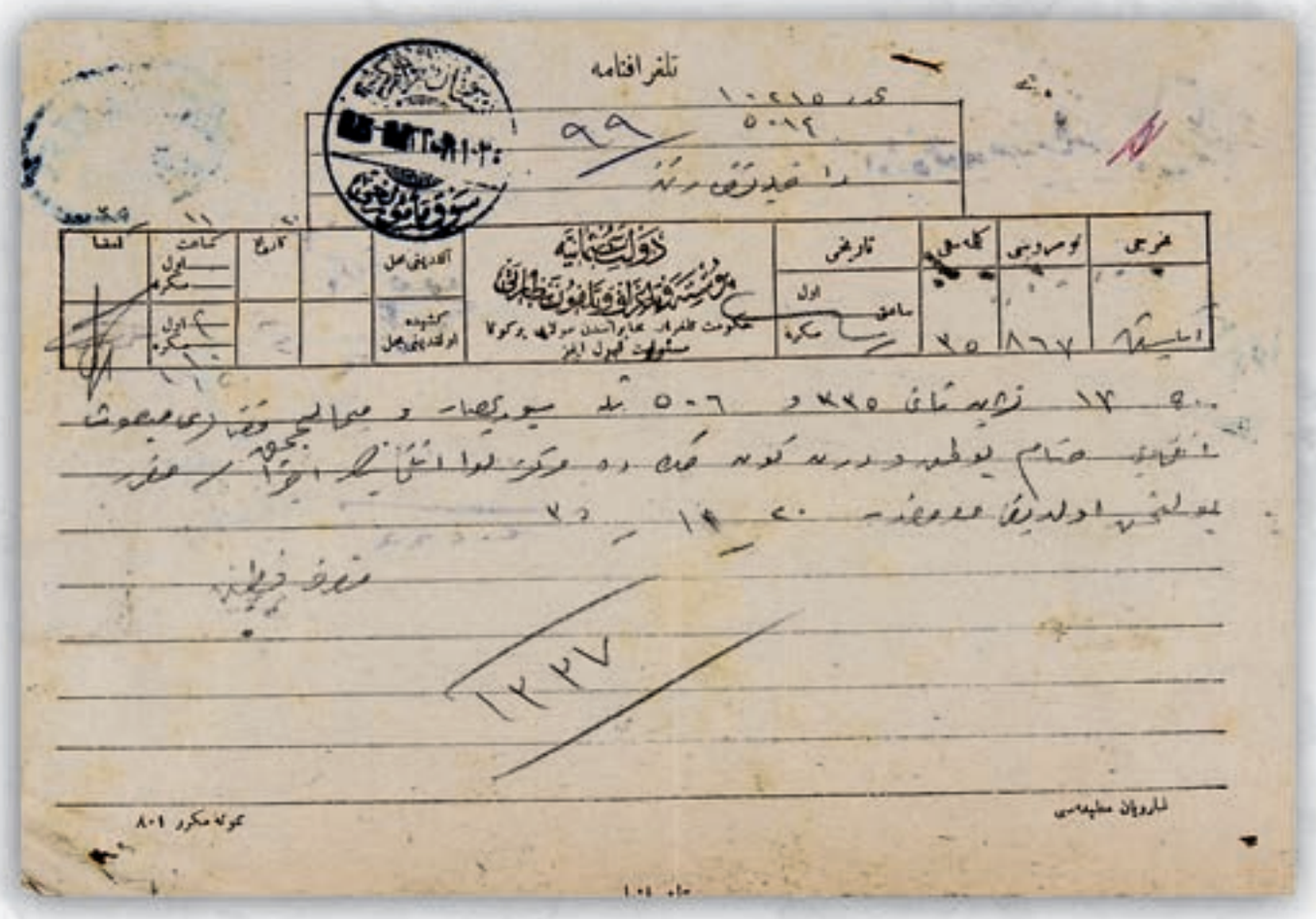
اسکیشهر مبعوث نامزدلری

صورت رسمیه‌ده نامزدلکلری قبول ایدیلدلر

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق جمعیتنك یوغرام واساساتی داخلنده خسرو سامی بك ، انقره سابق محبی مدیرلرندن . مرحوم شیخ حسن ده افندی حمیدی دوفنور محی‌الدین جلال بك ، قریملیلر جمعیت‌خیریه‌سی رئیسی سابق قریم پارلمنتوسی اعضا مرخصی یکی کون غزته‌سی محررلرندن عثمان کمال بك ، اهالی اقتصاد فرقه‌سی نامنه خلقه‌لی زراعت مکتب عالیسی مدرسلرندن لطفی عارف بك ، چفتچیلر درنکی نامنه اسکیشهر اسبق معارف مدیری ادهم نژاد بك اسبق بلدیه رئیسی خلیدضا بك ، خدمت وسلطنت ملیه‌نك مدافعه‌سی اساسی داخلنده دارالفنون معلملرندن مهندس مکتبی مدیر اسبق مدحت پاشا حمیدی مهندس محمد رفیق بك . مستقل الافکار اولق اوزره نقلیه واوطومبیل مفتشی عمر میسی سکرتری مرحوم یوزغادی حاجی صالح افندی محدومی میرآلای کاظم بك . سلفا مکهٔ مکرمه امارت جلیله‌سی دیوان کاتبی محررین ملیه‌دن عزت علوی بك .

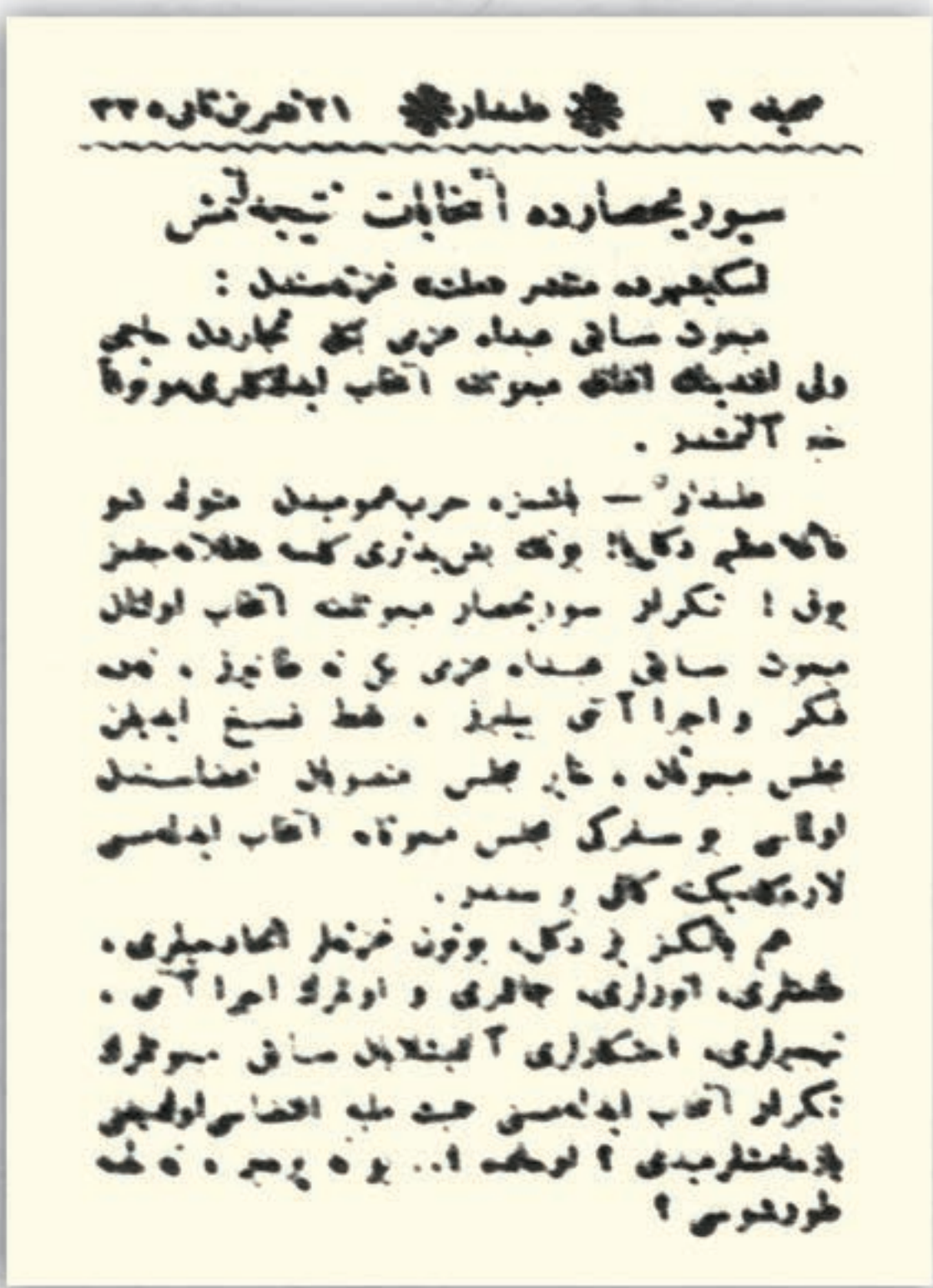
بالاده کی ذوات اسکیشهر لوائی مبعوثلغنه نامزدلکلرینی وضع ایلمش بو اوصاف قانونیه‌یی حائز بولندقلری تحقیق آکلاشلمش اولغله محلی هیئت تفتیشیه‌سنجه نامزدلکلری قبول ایدلمشدر .

Eskişehir Mebus Namzetleri.
İleri, 6 Kasım 1335, s. 3.

BOA., DH. İ. UM., Dosya No: 57, Vesika No: 48.

Sivrihisar ve Mihalıççık kazalarında 17 Kasım 1919 itibarıyla seçimin bittiğine dair Mutasarrıf Fatin Bey'in Dâhiliye Nezâreti'ne telgrafı.

سیوریحصارده انتخابات نتیجه لنمش

لسکیهرده متعدد محلده غرضمنده :

مبعوث سابق عبدالله عزمی بکله مجاردن حاجی
ولی افندیلرك اقاله مبعوثلك انتخاب ایدلکلری موفق
خ اولمشلر .

طلعت — بالنتیجه حریت عمومیدن متولد اولان
الاعظم دکلمی ؟ اونك بشیدرکه طلاق حظ
یوق ! تکرار سوریحصار مبعوثلك انتخاب اولنان
مبعوث سابق عبدالله عزمی بکی تهنیت ، نه
فکر و اجرا آتی یلیرز . فقط فسخ ایدیلن
مجلس مبعوثان ، تازه مجلس مبعوثان انتخابنده
اولمای و سنرکی مجلس مبعوثانه انتخاب ایدلمسی
لازمکلیکی کافی و مسلمدر .

هم بالکز بز دکل ، بوتون غرضلر اتحادمیلری ،
شتری اوتورلری جالری و اوتوکی اجرا آتی ،
تبعیلری احتکارلری آلیشلاری سابق مبعوثلری
تکرار انتخاب ایدلمسی حتی ملیه انتخابی اولمیجی
بکلمشلرمیدی ؟ اوحالده ! .. یوه یوه ، نه
طوردیکی ؟

“Sivrihisar'da İntihabat Neticelenmiş”
Alemdar, 21 Teşrîn-i sânî 1335, s. 3.

تلغرافنامه

BOA., DH. İ. UM. Dosya No: 57, Vesika No: 48.

Eskişehir Livâ merkezinde seçimlerin 25 Kasım tarihi itibarıyla sona erdiği ve adaylardan Abdullah Azmi Bey'in 76, Belediye Reisi Hacı Veli Efendi'nin 70 oy aldığına dair Mutasarrıf Fatin Bey'in Dâhiliye Nezâreti'ne telgrafı.

Gâyet müsta'celdir

Dâhiliye Nezâretine

19 Teşrîn-i sânî 35 tarih ve 10215/501 no'lu telgrafa zeyldir. Nefs-i Eskişehir intihâbı dahi bugün icra edilerek livâ itibarıyla mebus-ı sabık Abdullah Azmi Efendi 76 ve Belediye Reisi Hacı Veli Efendi 70 rey kazanmak sûretiyle livânın iki mebusluğunu ihrâz eylemiş ve binâen-aleyh hamd olsun dağdağasızca livâ intihabâtının bu sûretle hitâm bulmuş olduğu ma'rûzdur.
25 Teşrîn-i sânî 35

Eskişehir Mutasarrıfı
Fatin

Abdullah Azmi Bey

Abdullah Azmi Bey
Türk Kurtuluş Savaşı / ATO Yayınları Cilt 2, s. 113

1869 (1285)'da Eskişehir'de doğdu. Eşrâftan Müftüzade Hacı Kasım Efendi'nin oğludur. İlk ve orta mektebini mahalle mektebinde tamamladıktan sonra bir süre amcası Eskişehir Müftüsü Süleyman Hakkı Efendi'den özel ders aldı. 1895 Haziranında İstanbul'a gelerek Fatih Medresesinde Dersiam Çarşambalı Hacı Ahmet Efendi'nin derslerine devam etti ve 1901'de Müderrislik icazeti aldı. Bu arada Hukuk Mektebi'nde öğrenim yaparak 1902'de mezun oldu*. 5 Şubat 1903'de Manastır İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi Üyeliği'ne atandı. Ek olarak Heyet-i İthamiye Başkanlığı'nda ve Bulgar ve Rum ayaklanmacıların yargılanması için kurulan Olağanüstü Mahkeme Üyeliği'nde bulundu.

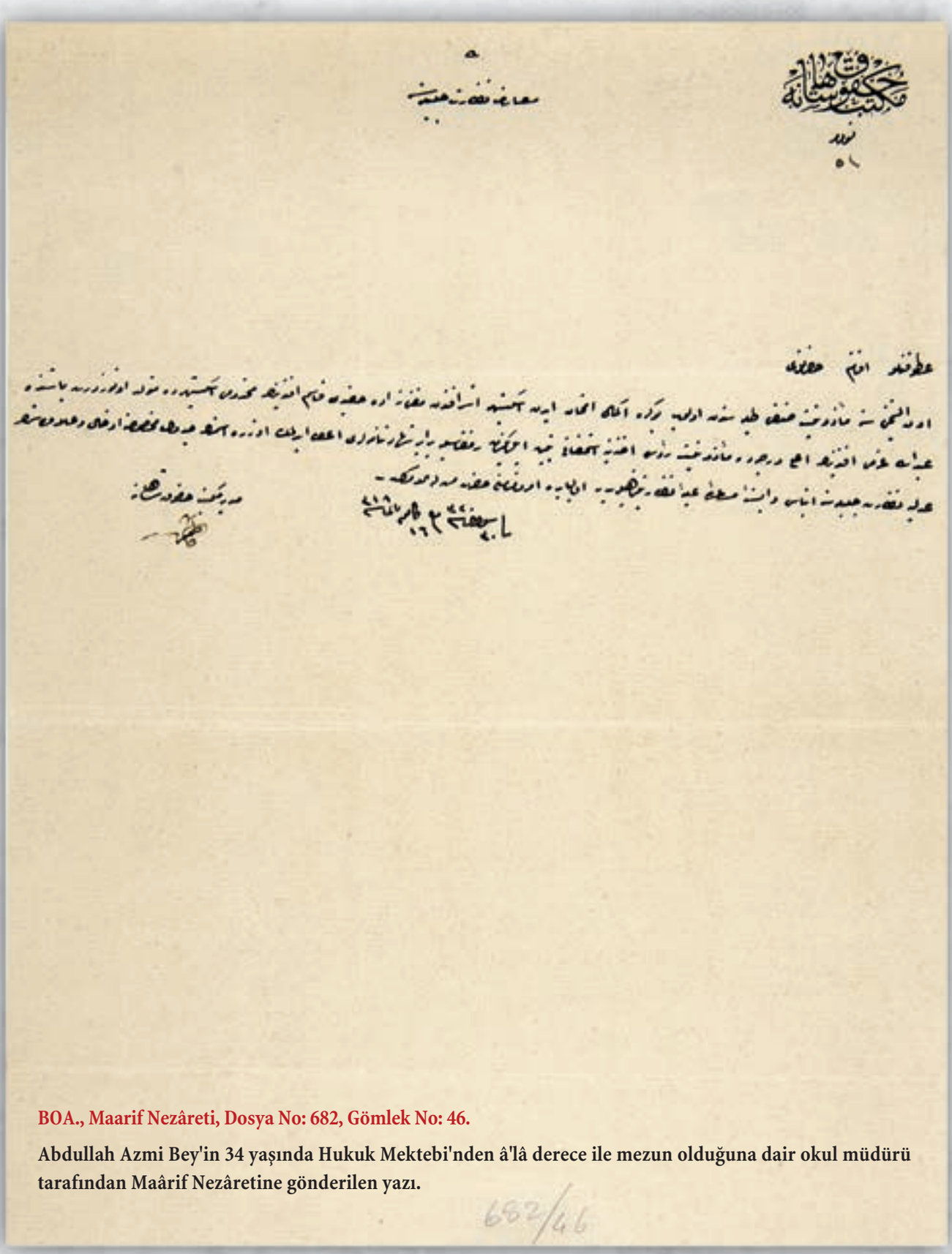
II. Meşrutiyetin ilânından sonra 17 Aralık 1908'de çalışmalarına başlayan Mebusan Meclisi'ne Kütahya'dan milletvekili seçildi. 2 Nisan 1912'de başlayan II. Dönem'de de Kütahya Milletvekili olarak yerini korudu. Balkan Savaşı dolayısıyla meclisin kapatılması sonrasında 9 Temmuz 1913'de Bidayet Mahkemesi Üyeliği'ne getirildi. 13 Mart 1913'te tekrar Meclis'teki görevine döndü. Bu dönem içerisinde oldukça önemli bir işleve sahip olan, İaşe-i Umûmîye Kanunu'nun 17. Maddesi gereği oluşturulacak olan "Meclis-i İaşe" azalığına seçildi**. 21 Aralık 1918'de kapatılmasına kadar yasama görevini sürdürdü. Bu arada I. Dünya Savaşı'na girmemizin sorumluları olarak haklarında soruşturma açılmasına karar verilen Sait Halim Paşa Kabinesi hakkında soruşturmaya memur edilen 5. Şube'nin başkanlığına seçildi. İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 24 Kasım 1919'da yapılan seçimde Eskişehir Milletvekili oldu. Meclisin kapatılması üzerine Ankara'ya gelerek 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında hazır bulundu. Meclis'te Anayasa, Adalet Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda çalıştı. I. ve III. Toplantı yılında Adalet, I. ve II. Toplantı yıllarında Anayasa Komisyonu'nun Başkanlığı'nı yaptı. 3 Mart 1921'de İkinci Başkanvekili seçildi ise de, 5 Mayıs 1921'de istifa etti. 11 Mayıs - 5 Kasım 1922 arası Şer'iyye ve Evkaf Vekilliği yaptı. Dönem içerisinde kürsüde 64 kez söz aldı ve bir kanun önerisi verdi.

II. Dönem'de yeniden Eskişehir Milletvekilliği'ne seçildi. Milletvekilliği bu dönemde sona erince İstanbul'da oturdu. 27 Eylül 1937'de öldü. Abdullah Azmi Bey evli olup, çocuğu yoktu***.

*Okul Müdürlüğünden Abdullah Azmi Bey'in (Onaltıncı sene mezuniyet sınıfı talebesinden) mezun olduğuna dair Adliye Nezâreti'ne de bildirilmesi amacıyla Maarif Nezâreti'ne yazılan yazı 29 Ocak 1903 tarihlidir. **BOA., Maarif Nezâreti Evrakı, Dosya No: 682, Gömlek No: 46.**

** **BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları, Dosya No: 66, Gömlek No: 66.**

*** Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi** (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923), TBMM Vakfı Yayınları No: 6, s. 407-408.

BOA., Maarif Nezâreti, Dosya No: 682, Gömlek No: 46.

Abdullah Azmi Bey'in 34 yaşında Hukuk Mektebi'nden â'lâ derece ile mezun olduğuna dair okul müdürü tarafından Maârif Nezâretine gönderilen yazı.

Veliyullah (Hacı Veli) Efendi

Veliyullah (Hacı Veli) Efendi
Türk Kurtuluş Savaşı / ATO Yayınları Cilt 2, s. 113

1859 (1275)' da Romanya sınırları içinde Mangayla'da doğdu. Bayraktarzade Ömer Efendi'nin oğludur. Özgeçmişine dair Resmî Tercüme-i Hâl Kâğıdı doldurmadan Meclis'ten ayrıldığı ve Eskişehir Valiliği'nce yapılan soruşturmada bu konuda bilgi derlenemediği için öğrenim durumu saptanamadı. Yalnız üye kayıt defterinde "Sıfatı" hanesinde tüccar olduğu yazılıdır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Eskişehir Şubesi Başkanı olarak Osmanlı Mebusan Meclisi'nin II. Dönemi için yapılan II. seçmen seçimlerinde, yaptırdığı bir bayrak altına topladığı bir kalabalıkla Eskişehir'de karışıklık çıkardı. Sonuçta Eskişehir'e gelen Divan-ı Harbi Örfi kararı ile diğer ayaklanmacılarla birlikte 18 Mart 1912'de tutuklanarak İstanbul'a gönderildi. Ancak yargılama sonu hakkında bir bilgi edinilemedi*.

Kuvâ-yı Millîye örgütlenmesi sürecinde önemli yararlılıkları görüldü. Hatta Millî Kongre Heyet-i Temsiliyesi 18 Eylül 1919'da Hacı Veli Efendi'ye bir telgraf göndererek, "Eskişehir Mutasarrıfı'nın, livâ merkezini Kongre Heyet-i Temsiliyesi'ne bağlamadığından, kaza ve nahiyelerin, mülki ve askerî memurların merkez livâ ile bağlantılarını kesmelerini istedi. Ayrıca, gönderilen bu metin ile Bayraktarzade Hacı Veli Efendi, Eskişehir Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurularak, bütün Eskişehir'in Kongre Heyeti'ne bağlanmasıyla da görevlendirildi**.

Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin istifası ve bu arada Mutasarrıf Hilmi'nin öldürülmesi Eskişehir'de millî örgütlenmeyi hızlandırdı. 7 Ekim 1919'da kurulan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Eskişehir Şubesi'nin Merkez Heyeti'nde Hacı Veli de yer aldı***.

Eskişehir Belediye Başkanı olduğu dönemde yapılan 1919 seçimlerinde Eskişehir Milletvekili oldu ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda yer aldı. 22 Kasım 1920'de TBMM'ye katıldı. Mecliste herhangi bir komisyonda görev aldığına dair bir kaydına rastlanmadı. 1 Mart 1928'de öldü. Evli ve dört çocuk babasıydı. İki erkek çocuğu "AKBAŞLI" soyadını aldı. Nüfus kaydında adı "Veliyullah" olmasına rağmen, Mecliste "Hacı Veli Efendi" olarak bilinirdi****.

* Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi** (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923), TBMM Vakfı Yayınları No: 6, s. 417.

** **TİTEA., Dosya No: 307, Belge No: 15.**

*** **Ahrar**, 13 Teşrîn-i evvel 1335, s. 1; Yıldırım, a.g.e., s. 70-71; Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 42-43; Güneş-Yakut, a.g.e., s. 182.

**** Çoker, a.g.e., s. 418.

محكوميت

اسكيشهرلى حاجى ولى افندينك محكوميتى
درسعادت ادارهٔ عرفيه ديوان حربى رياستندن:
٢ — قواى غير مليه يه مظاهرت وافعالنه
مشاركت ايلديكى ادعاسيله مظنون عليه اولان
اسكيشرده فراحيه محله سنده ساكن تجارتله
مشتغل اسكيشهرلى حاجى ولى افندى بن عمرك
اجرا قلنان محاكمه سى نتيجه سنده قواى غير
مليه يه مظاهرت وافعالنه مشاركت ايتمش وعين
فسادده مشترك بولنمش وكندسى قواى مليه
طرفندن مبعوث انتخاب اولنمش واوغلنى
سيواس قونغره سنه كوندرمش اولديغى
شهادتله ثابت اولديغندن ملكيه جزاقانونك
٥٧ نجى ماده سنك فقرهٔ اخيره سنه توفيقاً
يدى سنه مدتله كوركه قونيلمسنه وجاهاً
قرار ويرلمشدر ٠

"Mahkumiyet", **Alemdar,** 30 Mayıs 1920, s. 3.

Eskişehirli Hacı Veli Efendi'ye, İstanbul Divân-ı Harbi Örfisi tarafından Kuvâ-yı Millîye'ye yardım ve katılmak, Kuvâ-yı Millîye tarafından Mebus seçilmek, oğlunu Sivas Kongresi'ne göndermekten 7 yıl kürek cezasına çarptırıldığına dair gazete haberi.

C. ESKİŞEHİR'İN İNGİLİZ İŞGALİNDEN KURTARILMASI

1. Eskişehir'de Artan İngiliz Baskısı ve Doğurduğu Tepkiler

Eskişehir'de İstanbul hükûmeti yanlısı Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesinden sonra Kuvâ-yı Millîyecilere büyük yararlılıkları görülen Sabri Bey Mutasarrıflığa vekâleten atanmıştı. Ancak bölgedeki İngiliz varlığı azımsanmayacak derecede idi ve bu olay sonrasında İngilizler bölgedeki askerî varlığını gerek çevre illerden, gerekse İstanbul'dan aldığı takviyelerle arttırdı. Ankara'dan Harbiye Nezâreti'ne çekilen bir telgrafta, İngilizlerin bu hareketliliğinin asıl amacının bölgedeki kuvvetlerinin halk nazarında büyük görünmesine yönelik bir gösteriş olduğu bildirildi[445]. Başlangıçta Kuvâ-yı Millîye kuvvetlerinin şehirde olduğu zamanlarda ortalıkta görünmeyen İngiliz Kuvvetleri, zamanla bu tavrını değiştirerek daha saldırgan ve sömürge tarzı bir yaklaşım sergilemeye başladı.

19 Kasım 1919'da bir vatandaş tiyatro önünde 5 İngiliz askeri tarafından dövülerek arabası elinden alındı. Aynı gün İngiliz askeri elbisesi giyen 3 Rum veya Ermeni iki Türk çocuğunu fena halde dövmüşlerdi. Yine aynı gün bir İngiliz subayı hapishaneye giderek nöbetçi askerlerin gözü önünde mahpus bir Türk askerini dövdü. Eskişehir Mıntıka Komutanı hem son zamanlarda İngilizlerin yarattıkları şiddet olaylarını, hem de ağır topçu cephaneliğini redif cephaneliğine taşıma isteklerini görüşmek amacıyla İngiliz Komutan'a gitti. Binbaşı Milne, *" Kendisinin de Bursa garnizonun da esir kaldığını, burada Türkleri layıkıyla tanıdığını ve Türklerin de önceleri esir İngilizleri dövdüklerini ifade ettikten sonra, şikâyetin inceleneceğini bildirdi[446]."*

30 Kasım 1919'da Eskişehir Mıntıka Komutanı Abbas Hilmi Bey'in 20. Kolordu Komutanlığı'na çektiği telgrafta selam vermeme bahanesi ile tutuklananların başına gelenleri ayrıntılarıyla anlatmaktadır[447]:

"Mezkûr günde İngilizlerin selam vermedikleri ifadesiyle merkez kumandanlığına teslim edilen 9 neferden birinin kulağına muhafız bir Hintli dipçikle vurmuş ve cerhdar etmiştir..."

İngilizlerin Eskişehir'de olay çıkartmak amacıyla gerçekleştirdikleri bu onur kırıcı hareketler üzerine Heyet-i Temsiliye devreye girerek 4 Aralık 1919'da Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya durumu bildirdi. Ve hükûmetin gerekli önlemleri alması istendi[448]. Fakat Cemal Paşa'nın da gerek İtilaf devletleri nezdinde, gerekse hükûmet içerisindeki durumu iç açıcı değildi. Çünkü İngilizler, Paşa'nın Kuvâ-yı Millîye ile olan ilişkilerinden rahatsızdı. Buna rağmen Cemal Paşa, 8 Aralık 1919 tarihinde tüm kolordu komutanlıklarına gönderdiği, (sanki Heyet-i Temsiliye'nin 4 Aralık'taki isteğine cevap niteliğindeki) yazısında; İngilizlerin tecavüzkâr tutumlarının bir mesele çıkarmaya yönelik olduğunu belirttikten sonra, *"bi'l-hâssa zabitan ve efradın itilafçı subaylara selam teatisi yüzünden bir mesele çıkarmamaya gayret göstermelerini, halkın da bu konuda uyarılıp aydınlatılması sağlanarak, heyecana kapılmalarının önlenmesini istedi"* [449]. Böylece İngilizlerin yaptıklarının karşılıksız kalması, onları davranışlarında daha da kontrolsüz bir hale getirdi.

11 Aralık 1919 Perşembe günü 20. Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'in Harbiye Nezâreti'ne çektiği telgrafta anlatılanlar, İngilizlerin Eskişehir'deki zorbalıklarının boyutunun anlaşılmasında önemli ipuçları vermekteydi:

"Eskişehir'de İngiliz Karargahı geleceği cihetle hane arandığı müstehbardır. 6. 12. 35 (6 Aralık 1919)'de İngilizler, Eskişehir'in garp mahallelerinden İstasyon'a gelen şose yolun üzerindeki köprüyü işgal ederek ahâlînin mürûr-ü ubûrunu (gelip geçmesini) men'etmiş ve hükûmet-i mahaliyeye icra ettiği tazyik üzerine

[445] **Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kutu No: 104, Gömlek No: 123.**

[446] HTVD., Sayı; 40, Vesika No: 952'den, Yıldırım, a.g.e., s. 73.

[447] **Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 353, Gömlek No: 162.**

[448] 4 Aralık 335 tarihli Heyet-i Temsiliye Kararı şöyledir:
İngiliz zâbitlerinin bil-iltizâm vukuât ihdâs etmek için Eskişehir'de yaptıkları mütecavizâne ve haysiyetşikenâne muameleler hakkında Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın nazar-ı dikkatı celb edildi. Ve hükûmeti Seniyyenin meselenin lâyık olduğu derecede icraâtda bulunması istirham olundu. Dört imza", Baykal, a.g.e., s. 70.

[449] **BOA,** KMS, 1337 Za 27, DN 55/1, VN 28'den Sarıkoyuncu vd., a.g.e., s. 50.

mezkûr köprüden İngiliz ordugâhına giden yolu yaptırmağa mecbur etmiştir[450]."

12 Ocak 1920'de Mebusan Meclisi açılmış ve faaliyetlerine başlamıştı. Ancak İngilizler Kuvâ-yı Millîye'nin baskısı ve İstanbul Hükûmeti'nin onayı gibi bir oldu bitti karşısında kabul ettikleri bu açılışı pek de içlerine sindirememişlerdi. İngilizler İstanbul'da da hem fiili, hem de siyasi baskılarını sürdürmekteydi. Bunlardan en önemlisi ise, İtilaf Devletlerinin Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne verdikleri bir nota ile Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Cevat Paşa'nın görevlerinden çekilmelerini istemeleriydi[451].

İngilizlerin Eskişehir'deki selam vermeme ve başka türlü eziyetleri konusunda Eskişehir Mutasarrıfı'nın Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği 17 Ocak 1920 tarihli raporu aynen şöyledir[452]:

"Son zamanlarda İngiliz zabitlerinin askerî şahıslara, zabitan ve efrada ve sivil ahâlîye karşı aldıkları vaziyet tahammül edilemez bir hale gelmiş olduğu halde sulhün bahis konusu olduğu şu sıralarda sükûnu bozmamak maksadıyla zabitlerimiz ve ahâlî fevkalâde sabır ve tahammül göstermekte bulunmuştur. İngiliz zabitleri bi'lhâssa selâm vermeyen zabit ve efradı yakalamak için çarşı, pazar atlarına rakip olarak dolaşmakta ve selâm vesilesiyle zabitleri önlerine katarak kontrol zabitinin hanesine götürdükten sonra Osmanlı Mıntıka Kumandanlığı'na mahfuzen göndermekte oldukları neferleri de sille tokat ve tüfek dipçiğiyle alıp götürmekte ve halk umûmî nazarında Îslâma bu hareketler ahâlî arasında pek müthiş heyecan ve intikam hissini uyandırmakta bulunmuştur.

Halk fertlerine de bir takım âdi sebeplerle tahkirâmiz muameleler yapmaktan katîyen çekinmemektedirler. Geçenlerde hat boyunda bulunan askeri teftiş için Eskişehir'e gelen General Yunkowic adındaki adam ile bu gibi haller uzun uzadıya münakaşa edilmiş ve bir daha bu gibi muamelelere meydan verilmeyeceği taahüt edildiği halde, birkaç gün sonra daha şiddetli hakarete başlamışlar ve hatta mülâzım-ı sani (Üsteğmen) rütbesindeki bir İngiliz zabiti kendisine selâm vermemesinden dolayı Mıntıka Kumandanı Miralay Abbas Bey'i tahkir ettiği gibi diğer zabitler ve efrada da aynı tarzda hakaretlerden katîyen çekinmemekte ve üç dört gün evvel selam meselesinden dolayı Abbas Bey'e yine çarşı ortasında elîm bir surette tahkirlerde bulunmuşlardır. Bu hal devam edecek olursa İngilizlere karşı galeyan etmekte olan memleket umûmî efkârının önüne geçmek güç olacaktır. Çünkü Eskişehir'in durumu ve halktaki hassasiyet diğer memleketlere kıyas kabul etmeyecek derecede nâzik ve mühim olmakla ma'lûmât arz olundu.."

Dâhiliye Nâzırı bu raporu Sadaret'e arz ettiği gibi, Hariciye ve Bahriye nâzırlarına da bilgi verdi. Ancak bizzat başkent İstanbul'da hükûmetin manevi şahsiyetine karşı ağır bir müdahalede bulunulmasına tepki veremeyen hükûmetin, İngilizlerin Anadolu'daki baskı ve eziyetlerine tepki vermesi de beklenemezdi.

İngilizler, Eskişehir'de kendi yaptıkları yetmiyormuş gibi, bölgedeki Ermeni ve Rumları da halka baskı ve eziyette kullanmışlardı. 20. Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'in 5 Şubat 36 (1920) tarihli istihbarat raporu bu durumun en açık kanıtıydı[453]:

"Eskişehir'de Ermeni papazının kefaleti altında komitacı ve iş görecek 100 Ermeni'nin, bombalarla teçhiz (donatılarak) ve bunlara aynı zamanda İngiliz efradına mahsus elbise [şifre] mevcûd olduğu ve icabında İngilizler hesabına çalışmak üzere her birine 15 ila 25 lira maaş verilmekte olduğu istihbar edilmekte olduğu arz olunur.

5 Şubat 36
20. Kolordu Kumandan Vekili
Mahmut"

İngilizler bölgedeki bu tecavüzkâr tutumlarını Eskişehir'i terk etmek zorunda kalıncaya kadar artırarak sürdürdü.

[450] **Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 104, Gömlek No: 123.**

[451] Gökbilgin, a.g.e., s. 307.

[452] Gökbilgin 310-311; Yıldırım, a.g.e., s. 75.

[453] Genkur. ATASE. Arşivi, İSH, Kutu No: 329, Gömlek No: 133; ATASE Bşk. Arşivi, K. 307, d. 34, F. 40'dan Yıldırım, a.g.e., s, 75.

2- İstanbul'un İşgaline Giden Süreçte Eskişehir'de Yaşananlar

İngilizlerin gün geçtikçe artan baskılarına rağmen Mustafa Kemal'in önderliğindeki Anadolu halkının direnişi, İtilaf Devletlerinin planlarını alt üst etti. Bu direniş Osmanlı Devleti'ne dayatılan Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını geciktirmekte ve İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkları da su yüzüne çıkarmaktaydı.

Londra Konferansı'nın 5 Mart 1920 Cuma günü yapılan toplantısında Lloyd George, "…Hemen girişilmesi gerekli en şiddetli eyleme geçilmeli; ilk önce Mustafa Kemal'in işine son verilmeli, daha sonra İstanbul'u bir müttefik kuvvetiyle işgal etmek gerekir…[454]" diyerek İstanbul'un işgal edilmesi fikrini ortaya attı. Konferansın 10 Mart 1920 Çarşamba saat 12'de yapılan oturumunda İstanbul'un işgali kararlaştırıldı. İşgal iki temel gerekçe üzerine oturulmaktaydı: 1- Azınlıkların kırımını ve onlara kötü davranılmasını önlemek için Türkiye'yi tehdit etmek, 2- Barış Anlaşması'nın kabulünün sağlanmasında Türklere baskı yapabilmek

Dışarıda başkentin işgali üzerine planlar yapılırken, içte ise Anadolu hareketinin baskısı sonucunda işbirlikçi Damat Ferit Hükûmeti iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye'nin etkinliği hızla yayıldı.

Eskişehir'de de Kuvâ-yı Millîye kente hâkim olmuştu. Ama azımsanmayacak kadar İngiliz kuvvetinin bölgedeki varlığı devam etmekteydi. İstanbul-Eskişehir demiryolu hattındaki ve buna ilaveten Kütahya, Afyon bölgelerindeki İngiliz birlikleri sürekli hareket halindeydi. Bölgelerdeki İngiliz birliklerinin sayısı Kuvâ-yı Millîye'nin onları sıkıştırdığı bölgelere nakledilerek dirençlerini artırmaya çalışılmaktaydı. Fakat bu arada Eskişehir'de olduğu gibi, işgal bölgelerindeki halka baskı ve eziyetleriyle yıldırma-sindirme faaliyetleri de artarak devam etmekteydi. Ancak halk, bu zulme elinden geldiğince direnmeye çalışıyor ve fırsat bulunca da yapılanları protesto ediyordu.

Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde kadınlar kaza merkezindeki "Kızlar Mektebi'nde" toplanarak "silahını terk ve teslim etmiş olan milletin her gün uğradığı zulmü ve vatan topraklarının haksız yere ve zalimane işgal edilmesini" protesto ederek çeşitli makamlara telgraflar gönderdi[455]. Eskişehir merkezindeki halk tamamen Kuvâ-yı Millîye tarafına geçti. İleri gazetesinin Eskişehir muhabirinin 4 Şubat 1920 tarihinde yayınlanan "Kuvâ-yı Millîye ve Halk" adlı makalesinde Eskişehir'deki durumu şöyle anlatıyor[456]:

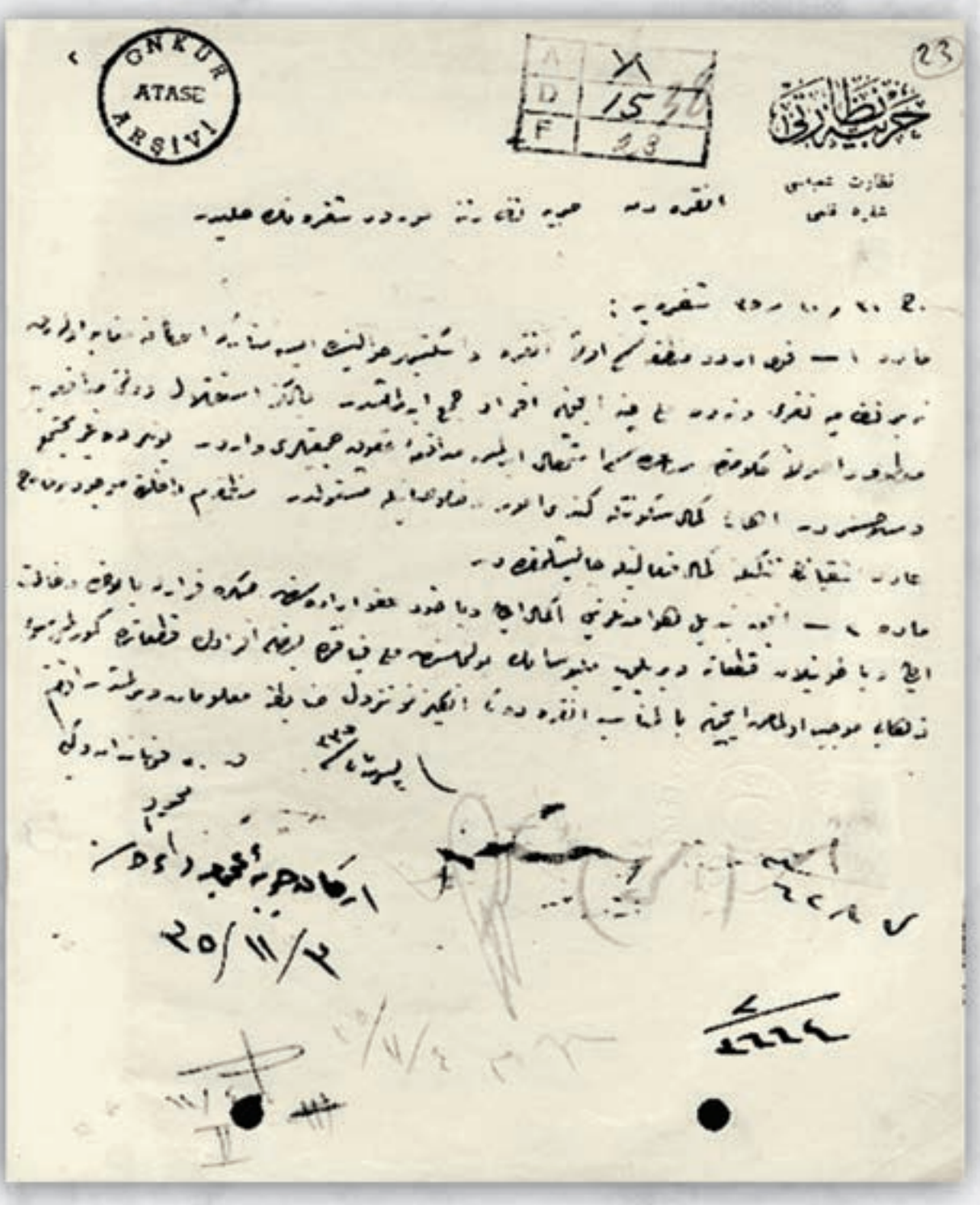
"… Kuvâ-yı Millîye bizim anladığımıza göre halkın telakkisi altında tamamıyla halk kuvvetidir. Anadolu'nun her yerini burada olduğu gibi göz önünde bulundurarak söz söylemek bit-tabi imkân içinde değildir. Yalnız muahhar (tehir edilmiş, sonraya bırakılmış) itibarıyla diyebilirim ki, burası (Eskişehir) son teşkilatın ruhunu kavrayarak kendi elleriyle, evet hiçbir tane yabancı olmamak şartıyla livânın mahrem (gizli) zevatının idaresiyle dönüyor. Livâda cereyan eden hiçbir hadise yoktur ki, halkın tasvibinden (onayından) geçmiş bulunmasın. Bu haller karşısında artık denebilir mi ki, Kuvâ-yı Millîye başka, halk başkadır? İşte son hadiseler, Anadolu bu hançer bileyen kalbinin acılarını yüreğe doldurdu. Şimdi ağlıyor, çırpınıyor. İstanbul eski ihtilafını yine eline aldı. Her şey de bir şüphe görüyor. Anadolu İstanbul'un fena duygularını pek kinli takip ediyor. Bu dakikada hiçbir adam yoktur ki, köylerde inzibatı alkışlamasın. Bunu kim temin etti. İstanbul'un iğrenç lisanını diline dolamış, mahiyeti belli cici beyler mi? Onların yoldaşları sağa sola da kuvve-i teşrîîye ye (Kanun yapma kuvveti, millet meclisleri, meb'usan, âyan) kadar lekeli ellerini uzatırken, burada her fert bu güzel toprakların yarınını düşünüyor ve ona hazırlanıyor. Çok yalvarırız, matbuat ve İstanbullular Anadolu'nun pek duygulanmış kalbini görsün ve hürmet etsin"

Eskişehir halkı hemen hemen Kuvâ-yı Millîye'nin denetiminde olan tüm bölgelerde olduğu gibi haklarını ciddi anlamda savunmakta, baskılara gücü oranında direnç göstermeye çalışmaktaydı. Fakat bu işgal kesin olarak bitmeden sorunların çözümlenmeyeceğinin de farkındaydı. Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin kurulması ve Heyet-i Temsiliye ile belirli konularda anlaşma sağlanılması halkın umutlarını belirli oranda artırmış olmasına rağmen, Hükûmetin açıklamalarını bile yasaklayan Müttefik san-

[454] Osman Olcay, **Sevr Andlaşmasına Doğru** (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler), Ankara Üniversitesi Siyasal bilgiler Fakültesi Yayınları No: 455, Ankara: 1981, s. 211.

[455] İleri, 23 Kanun-ı evvel 1335/ 23 Aralık 1919, Numro: 703'den Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 51.

[456] İleri, 4 Şubat 1336/ 4 Şubat 1920, Numro: 746'dan Sarıkoyuncu vd, a.g.e., s. 51.

Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 62, Gömlek No: 51.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'in Kolordu mıntıkası olan Ankara ve Eskişehir'de asker toplatılmadığına, yalnızca devletin istiklâlini savunma amaçlı hükûmetten izinli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin olduğuna dair Harbiye Nezâreti'ne telgrafı.

sürü, artan İtilaf baskısı, Ankara - İstanbul ilişkilerinin bozulması, Yunan işgalinin genişlemesi vb. nedenlerle 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Kabinesi istifa etti. Anadolu'dan İstanbul'a çekilen binlerce telgrafta millî amaçlara uygun bir hükûmetin kurulması istenmekteydi. Bu dönemde en önemli çekince Damat Ferit'in yeni bir kabine kurmasıydı. Bu nedenle çekilen telgraflarda Meclis'in yeni bir Damat Ferit Hükûmeti'ne tahammül edilemeyeceği padişaha bildirilmişti[457].

Eskişehirliler de 6 Mart 1920'de padişaha çektikleri telgrafta aynı istekleri dile getirmişlerdi[458]:

"Ledünyatını müdrik olmadığımız esbab neticesi kabinenin istifasını şimdi haber aldık. Milletin yegâne âmâli din ve selâmet-i millîyeyi kurtaracak bir hükûmetin mevkî-i iktidarda bulunarak bu hususu bi eyy-i hal tatmin etmesidir. Millet buna ancak düşmanlarımızın veregeldiği paraya tamah etmemiş ve ihtirasâta mağlup olmamış ve milletin nefretini kazanmamış bir kabinenin re'si kâra geldiğini görmekle inanabilecektir. Selâmet-i memleket namına olan şu ma'rûzâtın derhal atabe-i padişahîye arzını rica eylemekteyiz. Aksi halde tevellüd edecek fecî netayicden mes'uliyet kabul edemeyeceğimizi kemâl-i teessürle arzeder ve müsebiblerinin huzur-ı Rabbül aleminde ve Âlem-i İslam'da dini inkıraza sevk eden şu hallerden dolayı bi't-tabî ne dereceye kadar mes'ul olacağını da hatırlatmayı bir vazife bildiğimizi arz eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi İbrahim, Belediye Reisi Süleyman, Cemaat-i İslamiye Reisi Müftü Salih, Mevlevi Şeyhi Bahaeddin, Esnâf-ı Memleket Namına İşçibaşızade Hakkı."

Padişah gelen bu tepkiler üzerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nde Bahriye Nâzırı olan Salih Paşa'yı hükûmeti kurmakla görevlendirmek zorunda kaldı (8 Mart 1920)[459].

Yeni hükûmetin kurulmasından bir hafta sonra 16 Mart 1920'de Müttefikler Londra Konferansı'nda aldıkları kararı uygulamaya koydu ve İstanbul işgal edildi[460].

3- II. Eskişehir Harekâtı ve İngilizlerin Eskişehir'i Terk Etmesi

I. Eskişehir Harekâtı'nın hemen sonrasında İngilizler şehir üzerindeki baskılarını artırmışlardı. General Milne, sık sık Harbiye Nezâreti'ne başvurarak, Eskişehir ve Ankara'da asker toplatılarak çete oluşturulduğu şikâyetinde bulunmuş, Mahmut Bey'in işareti üzerine[461] Nezâret böyle bir durum olmadığını bildirmiştir. Generalin bir başka şikâyeti ise tahrip edilen Eskişehir-Ankara Demiryolu'nun Kuvâyı Millîye yüzünden bir türlü tamir edilememesi idi. General, İngiliz ticari menfaatlerine aykırı bu durumun düzeltilmesini ve bir daha tahrip edilmeyeceği sözünü almak istiyordu. Sonuçta Ali Rıza Paşa Kabinesi ve Heyet-i Temsiliye arasındaki anlaşma gereğince hattın işlemesi sağlanmış[462], bu durum Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya yerleşmesinde de etkili olmuştur. Bu hatta bazı köprüler 20. Kolordu tarafından emniyet altına alınmıştır[463].

Fakat İngilizler ahâlîyi ve Türk askerlerini tahkir için her türlü yola başvuruyor, subayları kendilerinden aşağı rütbede olan İngiliz subaylarını selamlamaya zorluyor, Türk erlerini dövüyorlardı[464]. Yaşananlara karşı ortaya çıkan öfke, İstanbul'un işgali üzerine tüm Anadolu'da büyük bir kin ve nefrete dönüştü. Bunun üzerine İngilizler, Afyonkarahisar ve Kütahya'daki kuvvetlerini Eskişehir'de toplamaya karar verdi ve buradaki kuvvetleri bir alaya yaklaştı[465].

Anadolu demiryollarını ellerinde bulunduran ve bu suretle memleket içerisine her zaman taze kuvvetler getirme olanağına sahip olan İngilizleri bunlardan yoksun kılmak, Yunan ordusu karşısındaki Batı Cephesi'nin gerisini emniyet altında bulundurmak için Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir'deki İngiliz kuvvetlerini buralardan çıkarmak Heyet-i Temsiliye'ce uygun görüldü. Bu konuda verilecek kararın çok tehlikeli olabileceği düşüncesinde

[457] Tansel, a.g.e., c. 3, s. 37.

[458] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Devre: 4, TBMM Basımevi, Ankara: 1992, s. 362.

[459] Nutuk, s. 273-275, Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,** TTK., Ankara: 1989, s. 92.

[460] Nutuk, s. 281; Salâhi R. Sonyel, **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2007, s. 90.

[461] **Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 62, Gömlek No: 51.**

[462] **Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 42, Gömlek No: 100;** ATASE Arşiv, 1/1, Kl. 48, Dos. 185(15), fh. 29'dan Özçelik, a.g.e., s. 130.

[463] Özçelik, a.g.e., s. 130.

[464] Özçelik, a.g.e., s. 131.

[465] Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, a.g.e., s. 100.

bulunanlar da vardı. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları İngilizleri buralardan uzaklaştırmaya kesin kararlıydı[466].

Geyve boğazı ile Geyve telgraf santralinin işgali, şimendifer köprüsünün tahribi, "Geyve, Ankara, Pozantı mıntıkasındaki şimendifer hatlarına ve malzemesine" el konulması için bu hat boyundaki İtilaf Kuvvetlerinin silahları alınarak tutuklanmaları gibi işlerde 16 Mart'ta ilgililere bildirildi[467]. Bu alanda en zor görevlerden birini 20. Kolordu yapacak, yani Eskişehir'i İngilizlerin elinden kurtaracaktı. Ancak en iyi şekilde silahlandırılmış 1000 kadar İngiliz askerinin bulunduğu bu şehri elde etmek kolay değildi[468].

20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa 16 Mart 1920 tarihinde yapılan bildirim doğrultusunda, daha Ocak ayı başında hazırlamış olduğu planı hemen uygulamaya koydu: Demiryolu hatlarının serbestçe seferlere açılması. Paşa bu görevi 20. Kolordu Komutan Vekili Kaymakam (Yarbay) Mahmut Bey'e verdi. Çünkü Mahmut Bey, I. Eskişehir Harekâtı'nda da bu görevi layıkıyla yerine getirmişti.

17 Mart'ta Ankara'da bulunan 24. Fırka'nın 143. Piyade Alayı seferberliğini tamamladı ve Ankara Millî Müfrezeleri ile beraber Yarbay Mahmut Bey emrinde olarak, 17/18 Mart gecesi trenle Eskişehir'e hareket etti. Ertesi sabah Eskişehir'in doğusundaki Ağapınar İstasyonu'na indirildi. Bu birinci millî treni normal aralıklarla diğerleri takip etti. Çıkarma olaysız geçti. Ankara'dan Eskişehir'e kadar demiryolu hattının sorunsuz elde edilmesi,18 Mart akşamı Eskişehir'e hâkim olan tepelerin işgale başlanması, tutuklanan 25 kadar İngiliz küçük subay ve erlerinin Ankara sokaklarından geçirilerek garnizona götürülmesi moralleri yükseltti. Çünkü yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen İngilizler herhangi bir müdahalede bulunamamışlardı[469].

Kuvâ-yı Millîye'nin bu hareketleri karşısında, Afyonkarahisar'daki İngiliz müfrezesi, kendileri için yapılan bu hazırlıkları fark edince mahalli Türk komutanlığına başvurarak; Afyon'u boşaltacağını ve Eskişehir'e gideceğini bildirerek yolda herhangi bir şey yapılmamasını rica etti. Eskişehir'deki İngiliz birliğinin çevre illerden getirilen kuvvetlerle sürekli takviye edilmesi üzerine Yarbay Mahmut Bey, hareketini hızlandırdı.

Ağapınar'daki toplanma hareketinin 20 Mart'ta tamamlanması üzerine Yarbay Mahmut Bey, Heyet-i Temsiliye'nin yönlendirmesiyle kendisine katılan Eskişehir Müfrezeleri ile birlikte Eskişehir'e hakim tepeleri tutarak İngiliz ordugahını tamamen kuşattı. İngilizlere verdiği kesin uyarı ile derhal şehirle istasyonu boşaltarak İzmit'e çekilmelerini ve bir saate kadar olumlu cevap verilmediği takdirde harekete geçeceklerini bildirdi. İngiliz Komutanı Albay (Miralay) Hart ilk önce telgrafa cevap vermek istememiş, ancak 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa ile konuşunca durumun ciddiyetini anlayarak çekilmeye razı olmuştu. Yaşanan bu son gelişmeyi Ali Fuad Paşa şöyle anlatmaktadır[470]:

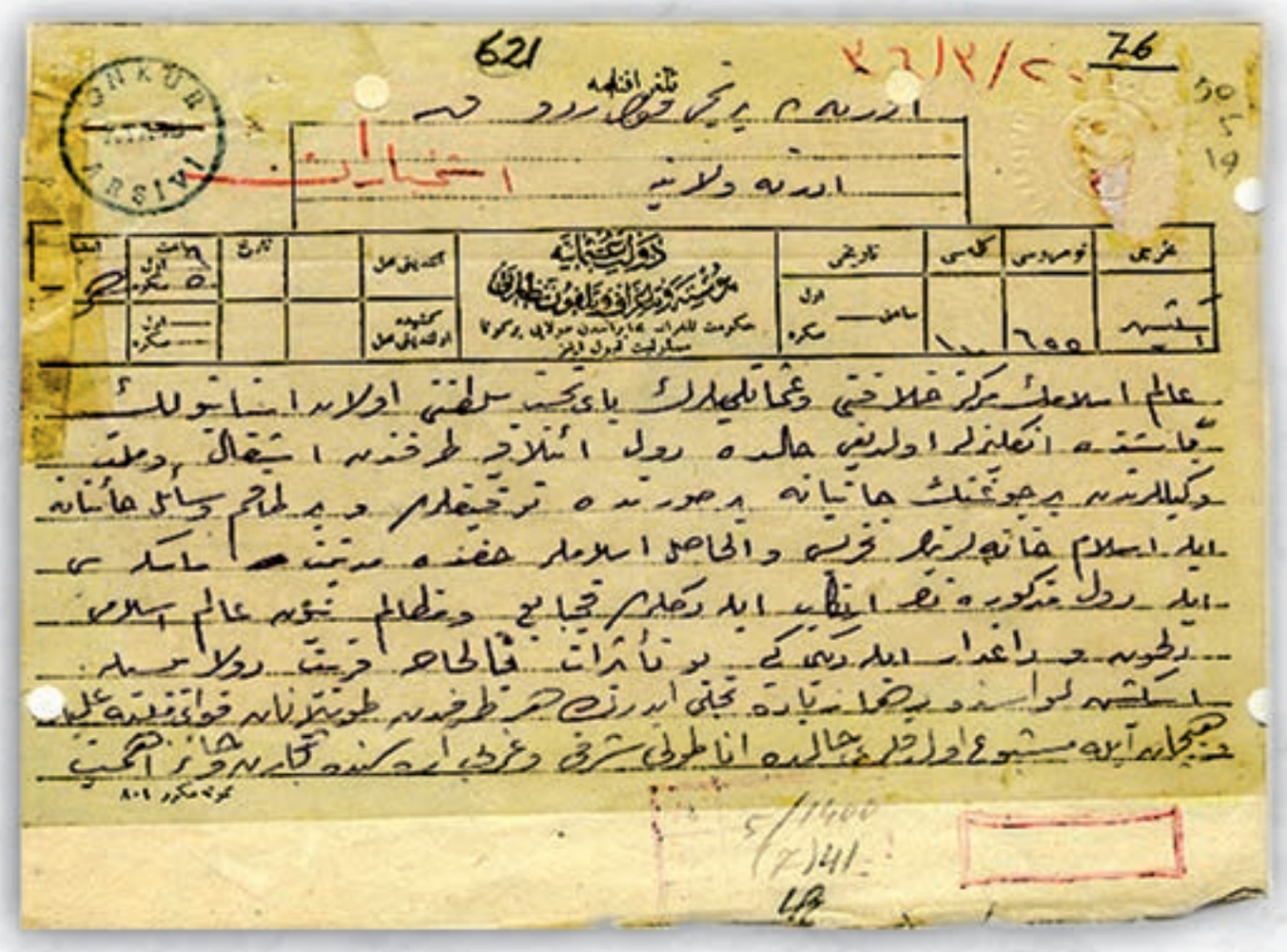
"Miralay Hart aynı zamanda İstanbul'da İngiliz Başkumandanlığı ile de temasa geçmiş ve oradan talimat aldıktan sonra tekrar beni bulmuş ve verilen sürenin 24 saate çıkarılmasını istemişti. Kaybedilecek zamanımız yoktu. Seferberliğimizin bir gün bile gecikmesi doğru değildi. İstedikleri süreyi vermedim. Ve telgraf başında kendisine, kentin boşaltılması işinin derhal yapılmasını uygun fakat kesin bir ifade ile bildirdim. Bunun üzerine telaşa düşen İngilizler, hemen Eskişehir'i boşaltmışlar ve üç askerî trenle hareket etmişlerdi"

İngiliz askerlerinin kenti terk etmesi üzerine Mutasarrıf Fatin Bey Edirne'ye çektiği 20 Mart 1920 tarihli telgrafta, İstanbul'un işgalinden başlayarak tüm Anadolu'nun yaşadığı baskı ve zulümler karşısında Kuvâ-yı Millîye'nin direncini, vatanseverliğini, milletin galeyanını şöyle dile getirmekteydi:

Böylece 22 Ocak 1919'da başlayan İngiliz işgali, 423 gün sonra her türlü baskı ve zulme direnen Eskişehir halkının, mahalli müfrezeler oluşturarak destek verdiği mücadele ile 20 Mart 1920'de son buldu.

Eskişehir ve ona bağlı yerlerin kurtarılmasında önemli bir role sahip olan Ali Fuad Paşa ise, II. Eskişehir Harekâtı'nın önemini şu şekilde dile getirmekteydi[471]:

[466] Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, a.g.e., s. 100.
[467] Nutuk, s. 266.
[468] Tansel, a.g.e., c. 3, s. 59.
[469] Cebesoy, a.g.e., s. 354-355.
[470] Cebesoy, a.g.e., s. 355.
[471] Cebesoy, a.g.e., s. 357-358.

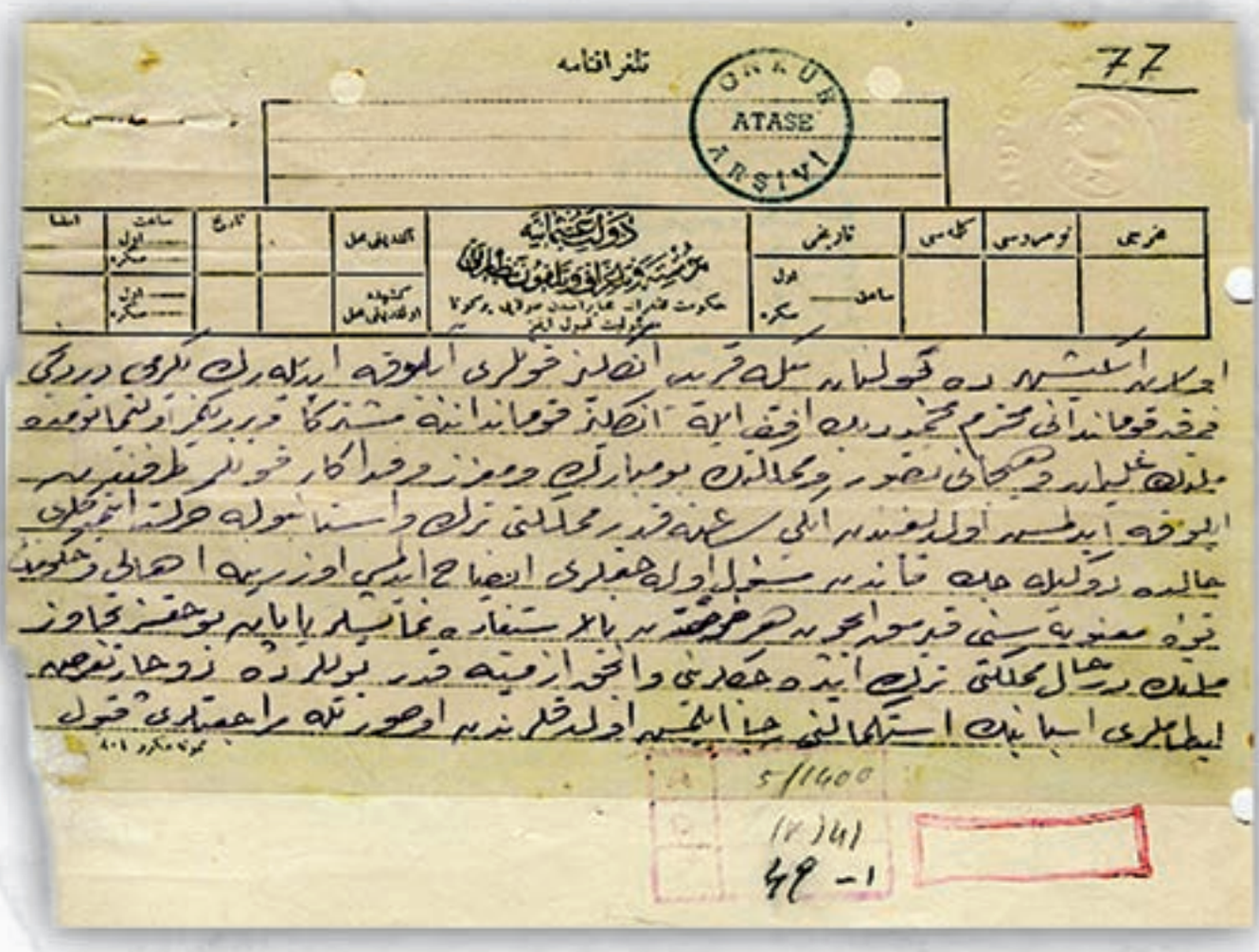
Genkur. ATASE Arşivi, İSH,Kutu No.303, Gömlek No.160, Belge No.160-1.

Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey'in İngilizlerin 20 Mart 1920 itibarıyla Eskişehir'i terk ettiklerine dair Dâhiliye Nezâreti'ne telgrafı. (1)

20 Mart 36

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanlığı'na
Edirne Vilayetine

'Âlem-i İslamın Merkez-i Hilafeti ve Osmanlıların pâyitaht-ı saltanatı olan İstanbul'un başda İngilizler olduğu halde Düvel-i İ'tilâfiye tarafından işgâl ve milletvekillerinden birçoğunun câniyâne bir surette tevkîfleri ve birtakım vesâil-i hâiane ile İslam hanelerinin taharrîsi ve'l-hâsıl İslamlar hakkında medeniyet maskesi ile düvel-i mezkûrenin irtikâb eyledikleri fecây'i ve mezâlim bütün 'âlem-i İslam dilhûn ve dağdâr eylediği gibi bu te'sîrât bi'l-hâssa kurbiyyet dolayısıyla Eskişehir Livâsı'nda daha ziyade tecelli ederek her taraftan toplanan Kuvâ-yı Millîye galeyan ve heyecan ile meşbû' oldukları halde Anadolu-yı Şarkî ve Garbî arasında ticâret ve hâiz-i ehemmiyet //

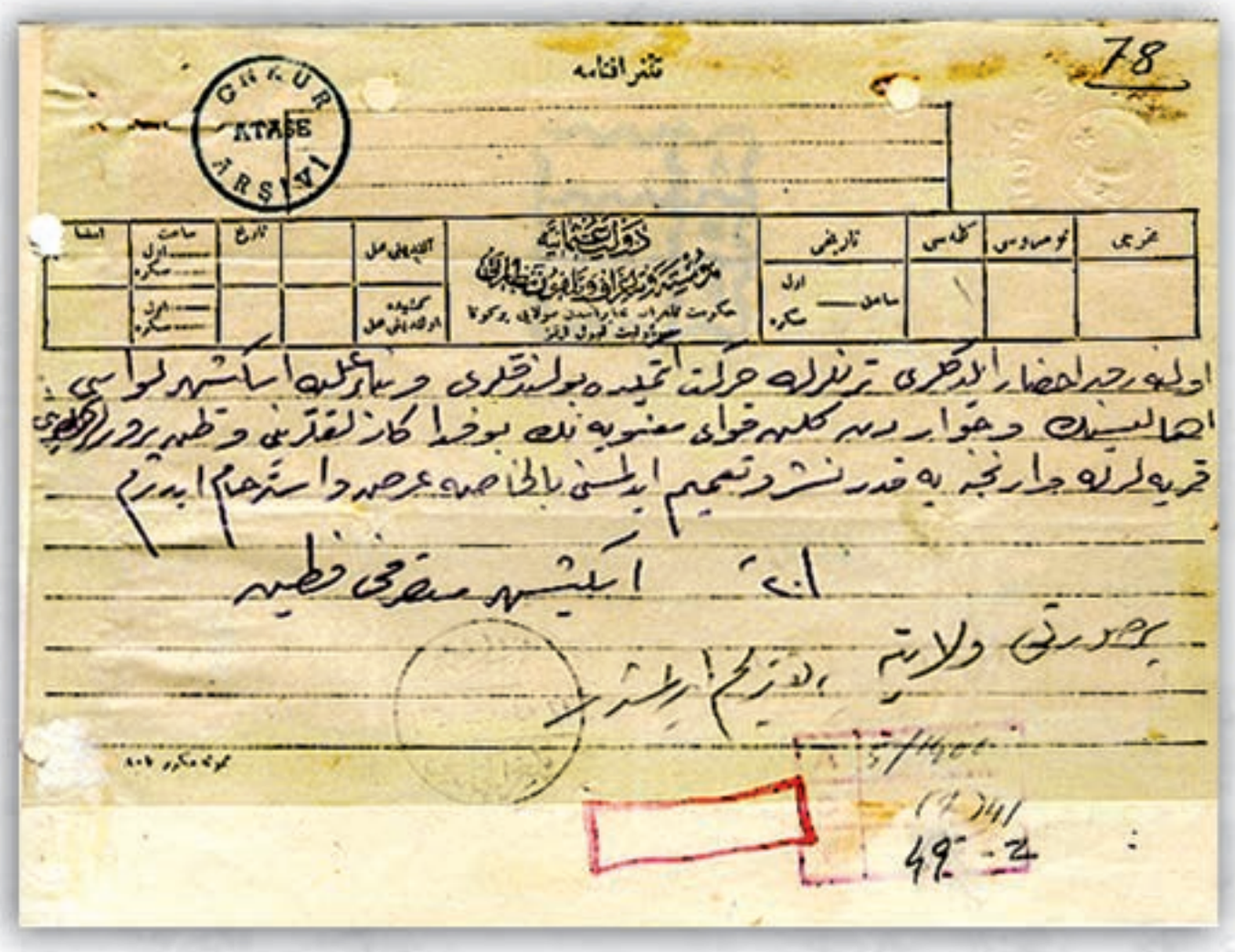

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No.303, Gömlek No.160, Belge No. 160-2.

Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey'in İngilizlerin 20 Mart 1920 itibarıyla Eskişehir'i terk ettiklerine dair Dâhiliye Nezâreti'ne telgrafı. (2)

(Telgraf 2)

olan Eskişehir'de bulunan bine karîb İngiliz kuvvetleri abluka edilerek Yirmidördüncü Fırka Kumandanı muhterem Mahmut Beyefendi ile İngiliz Kumandanına müştereken verdiğimiz ültimatomda milletin galeyân ve heyecânı tasavvur ve memleketin bu mübarek ve mu'azzez ve fedakâr kuvvetler tarafından abluka edilmiş olduğundan iki saate kadar memleketi terk ve İstanbul'a hareket etmedikleri halde dökülecek kandan mes'ûl olacakları îzâh edilmesi üzerine ahâlî ve hükûmetin kuvve-i mâneviyesini kırmak için her fırsattan bi'l-istifâde nümâyişler yapan bu haksız tecâvüz milletin derhal memleketi terk edeceklerini ve ancak İzmit'e kadar yollarda dûçâr-ı taarruz edilmemeleri esbâbının isti'mâlini rica eylemiş olduklarından o suretle müracaatları kabul //

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No. 303, Gömlek No.160, Belge No.160-3.
Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey'in İngilizlerin 20 Mart 1920 itibarıyla Eskişehir'i terk ettiklerine dair Dâhiliye Nezâreti'ne telgrafı. (3)

(Telgraf 3)

olunarak ihzar eyledikleri trenlerle hareket etmekte bulundukları ve binâen-aleyh Eskişehir Livâsı ahâlîsinin ve civardan gelen kuva-yi mâneviyenin bu fedakârlılarını vatanperverliklerini karyelere varıncaya kadar neşrü tâ'mîm edilmesini bi'l-hâssa arz ve istirham ederim.

Eskişehir Mutassarıfı
Fatin

“II. Eskişehir harekâtı bir hafta sürmüştü. Süratle elde edilen bir muvaffakiyet evvelden aldığımız karar ve tedbirlerin isabetini göstermişti. Harekât-ı millîyenin şiddet ve katiyeti karşısında İngiliz kıtaları mukavemet edememişler, telaşla geriye çekilmişlerdi. İnsan bakımından cüz'i fakat eşya bakımından oldukça ağır zayiata uğramışlardı.

Bu harekât milletin azim ve birliğini muhafaza ettiği takdirde garpta yalnız kalacağı Yunanlılara ve şarkta da Ermenilere karşı hürriyet ve istiklâlini müdafaa edeceğini göstermişti. Aynı zamanda İtilaf Devletleri ile de yeniden bir harbe girmek ihtimalinin mevcûd olmadığı bir kere daha tezahür etmişti. Bu itibarla II. Eskişehir Harekâtı İstiklal Savaşı tarihimizde mühim bir mevkii tutar. Yeni millî idarenin Ankara'da emniyetle kurulmasına da bir başlangıç olmuştur.”

Sonuç

Yerleşim tarihi açısından tarihin en eski dönemlerine kadar uzanan Eskişehir, demiryolunun buraya ulaşmasıyla birlikte çok hızlı bir değişim ve gelişime tanık oldu. Hatta Birinci Dünya Savaşı'nın o karamsar günlerinde padişahın ve hükûmetin geçici olarak Eskişehir'e taşınılması düşünüldü. Padişah ve yakın çevresi için kentte uygun konutlar hazırlandı. Ancak Çanakkale Savaşı'nın kazanılması üzerine bu düşünceden vazgeçildi.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Ateşkesi ile birlikte Anadolu'nun birçok yeri bu savaş sürecinde yapılan gizli anlaşmalar doğrultusunda işgal edilmeye başlandı. Savaş ve barış sürecinde birinci derecede etken olan İngilizler de, İstanbul'dan başlayarak Anadolu'nun iç bölgelerine doğru, tren yolu hattı boyunca önemli gördükleri yerleri işgal etti. Eskişehir'e de, ilk İngiliz birlikleri 22 Ocak 1919'da geldi. Gerek İngiliz ve gerekse Hintli askerlerden oluşan işgal birliklerinin Eskişehir halkına yaptıkları baskı ve eziyet inanılmaz boyutlara vardı. Ast rütbedeki itilaf subaylarının kendilerinden daha üst rütbedeki Türk subaylarını selama zorlamaları, onları taciz etmeleri, sivil halka yapılan baskılar, cezaevlerinde tutuklu bulunanların İngiliz askerlerce dövülmesi, insanların darp edilerek arabalarına el konulması, yol ve köprülerin halkın geçişine kapatılması, belediyeye kendi karargâhlarına giden yolu zorla yaptırmaları, yaşananların sadece bir kısmı idi. Uğranılan tüm haksızlıklara rağmen Eskişehir halkı yılmadı, direncini ve umudunu kaybetmedi.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde örgütlenme sürecinin başlaması ile Eskişehir'in stratejik önemi daha da arttı. Çünkü Eskişehir, hem Kuvâ-yı Millîye, hem İstanbul'daki merkezi hükûmet, hem de İtilaf Devletleri açısından vazgeçilemez bir konumdaydı. Kuvâ-yı Millîye için bu cephe önemli idi. Çünkü Batı cephesi ile Heyet-i Temsiliye arasındaki bağlantıyı Eskişehir sağlamaktaydı. Dolayısıyla Millî Mücadele'nin sıklet merkezi/ağırlık noktası Batı Cephesi; Batı Cephesi’nin de Mihenk taşı Eskişehir'di. Bu nedenle Eskişehir üzerindeki mücadele sadece İşgal Devletleri’yle değil, aynı zamanda işgalcilerle işbirliği yapan Osmanlı Hükûmetleri ve onun bölgedeki temsilcileriyle de yapıldı. Her üç grupda (Kuvâ-yı Millîye, İşgal Devletleri, İstanbul Hükûmetleri) bölgeye egemen olmak büyük bir mücadele vermekteydi. Yurtsever Eskişehir halkı, her türlü baskıya rağmen vatanından yana tavır koydu ve Kuvâ-yı Millîye'nin yanında yer aldı.

4-11 Eylül 1919'da gerçekleşen Sivas Kongresi sürecinde de Eskişehir, kongreye gönderdiği delegeleri ve onların buradaki katkılarıyla da ön plana çıktı. Büyük bir yokluk içinde toplanan kongrenin maddi sorunları büyük oranda Eskişehir delegelerinin bağışlarıyla aşıldı. Kongre tarafından 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'nın, Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Millîye Komutanlığı'na atanması bölgenin önemli dönüm noktalarından biri oldu.

Heyet-i Temsiliye ve dolayısıyla Mustafa Kemal ile tam bir uyum içerisinde çalışan Ali Fuad Paşa'nın karargâhını Konya'dan, Ankara'ya taşıması ile birlikte bölgede Kuvâ-yı Millîye daha etkin hale gelmeye başladı. Bu süreçte İngiltere ve Osmanlı Hükûmeti de bölgedeki etkinliğini artırmaya çalıştı. İstanbul Hükûmeti, Ali Fuad Paşa'yı görevinden aldı. Fakat Ali Fuad Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı direktifle görevini bırakmaması üzerine, yeni bir girişimle Ankara merkezli 20. Kolordu yerine 5. Kolordu kurulmak istendi. Bu ordunun başına da Kiraz lakaplı Hamdi Paşa atandı. Ancak her türlü tehdide rağmen 20. Kolordu'dan kimse bu orduya katılmadı.

Eskişehir'de Kuvâ-yı Millîye'nin ağırlığı giderek artmaktaydı. Çünkü Ali Fuad Paşa, Ankara'dan hareketle Sivrihisar'a ulaşmış, buradan da Mahmudiye üzerinden Seyitgazi'ye gelmişti. Paşa'nın uğradığı bu bölge-

ler Heyet-i Temsiliye kararına uyarak İstanbul ile bağlantısını sürdüren Eskişehir merkezi ile tüm haberleşmelerini kesti. Bunun üzerine Sadrazam Damat Ferit'in önerisi Padişah Vahdettin'in onayı ile Eskişehir'de "Âsâyiş Livâsı" adı altında yeni bir ordu kurulması hazırlıkları başlandı. Ayrıca, İstanbul'un Eskişehir'e atadığı Kuvâ-yı Millîye örgütlenmesine fırsat vermeyen Mutasarrıf Hilmi Bey de kentte sıkıyönetim ilân etti.

Millî Mücadele'nin amansız düşmanı Mutasarrıf Hilmi Bey'in bu girişimi halk üzerinde tepki yarattı. Sonuçta Mutasarrıf Hilmi Bey bir öğlen vakti evine giderken öldürüldü. Yapılan tüm soruşturmalara ve bazı isimlerin ön plana çıkmasına rağmen faili hakkında kesin bilgilere ulaşılamadı. O'nun yerine Heyet-i Temsiliye'nin isteği üzerine Kuvâ-yı Millîye'ye desteği ile tanınan Livâ Muhasebecisi Sabri Bey Mutasarrıflık makamına vekâleten atandı. Bu tarihten sonra Kuvâ-yı Millîye kentte daha hızlı bir örgütlenme içerisine girdi. Eskişehir'de Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ile Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyetleri şubeleri açıldı. Mutasarıflık makamının vekaleten uzun süre yürütülemeyeceği düşüncesiyle Heyet-i Temsiliye'nin de bilgisi dâhilinde Kuvâ-yı Millîye yanlısı Fatin Bey İstanbul tarafından atandı.

Yönetimsel anlamda Kuvâ-yı Millîye'nin kente hâkimiyeti, bölgedeki İngilizlerin daha yoğun tedbirler almasına yol açtı. Heyet-i Temsiliye ise, demiryolu hatlarını elinde bulundurarak buralara sürekli taze kuvvet getirebilen İngilizleri bu olanaktan yoksun bırakmak için çalışmalara başladı. Bu düşünce doğrultusunda, Yunan ordusu karşısındaki Kuvâ-yı Millîye'nin cephe gerisini de sağlama almak için Eskişehir, Afyon ve Kütahya'daki İngiliz kuvvetlerinin bu bölgelerden çıkarılmasına karar verildi. Görev 20. Kolordu Komutanlığı-'na verildi. Zaman içerisinde her iki taraf ta bölgedeki asker sayılarını giderek artırmaktaydı. Ankara'daki 20. Kolordu Komutan Vekili Yarbay Mahmut Bey Ankara-Eskişehir arasıdaki tren yolu hattını sorunsuz bir şekilde denetimi altına aldı. Bu hat üzerinden Ankara'dan Eskişehir'e kuvvet kaydırılarak Ağapınar İstasyonu'na indirildi. İngilizlerin de bölgedeki asker sayılarını artırması üzerine Ankara'dan Ağapınar'a gelen tren normal aralıklarla devam etti. 17 Mart'ta başlayan bu hareket 20 Mart'ta asker sayısının yeterli sayıya ulaşmasıyla Eskişehir'e hakim tepeler ele geçirildi. Yarbay Mahmut Bey, İngiliz işgal komutanına verdiği uyarı ile tüm kuvvetlerini bölgeden çekmesi ve Eskişehir'i boşaltmasını istedi. İngiliz komutan biraz olsun direnmek veya oyalamak istediyse de Eskişehir halkının da millî kuvvetler oluşturarak destek verdiği bu millî güç karşısında direnemedi ve istasyondan trenlere binerek İzmit'e doğru çekildi. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın kararlılığı, Ali Fuad Paşa'nın uygulamaya koyduğu planı, Yarbay Mahmut Bey'in dirayeti ve Eskişehir Halkının Kuvâ-yı Millîye'ye desteği sayesinde 423 gün süren İngiliz işgali bitirildi.

Ama maalesef İngilizlerin çekilmeye zorlanmasından kısa bir süre sonra Eskişehir'de daha büyük acıların yaşanacağı Yunan işgali başlayacaktı.

KAYNAKÇA
İNDEKS

A- BELGESEL KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(B.O.A), Sıhhıye İradeleri No 1484.

B.O.A, Dâhiliye Nezâret-i Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdüriyeti Kalemi, 1675, 11 / 27 2 Zilkade 1334.

B. O. A., İrade - i Husûsiye No 1078.

B.O.A. Dâhiliye Nezâreti, İdâre Kalemi, No :2472.

B.O.A. İrade-i Dâhiliye No 5007, 1031.

B.O.A. İrade-i Husûsiye No 1122.

B.O.A. İrade-i Husûsiye No 230.

B.O.A., DH. KMS., Dosya No: 57-2, Vesika No: 28

B.O.A., DH., EUM.,AYŞ., Dosya No: 24, Vesika No: 87

BOA., DH, KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 55

BOA., DH, SSM, Dosya No: 38, Vesika No: 14.

BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No:55.

BOA., DH. KMS, Dosya No: 56-1, Vesika No: 25.

BOA., DH. İ. UM. Dosya No: 57, Vesika No: 48

BOA., DH. ŞFR, Dosya No: 103, Vesika No: 16

BOA., DH. ŞFR., Dn. 97, Vn. 12,

BOA., DH., EUM., AYŞ., Dosya No: 14, Vesika No: 55

BOA., DH., EUM., Dn. 24, Vn.87,

BOA., DH., KMS, Dn. 57-2, Vn. 28.

BOA., DH., KMS., Dn. 52-2, Vn. 12.

BOA., DH., KMS., Dosya No: 54-2, Vesika No: 14

BOA., DH., KMS., Dosya No: 55-1, Vesika No: 28

BOA., DH., KMS.,Dn. 50-2, Vn. 12-10.

BOA., Dosya Usulü İradeler(DUİT)., Dn. 162, Gn. 81

BOA., DUİT., Dn. 162, Gn.81, 19 Cemâziye'l-âhir337

BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları, Dn: 218, Gn: 152

BOA., DH. KMS, Dosya No: 53-3, Vesika No: 32.

BOA., İrade-i Husûsiye, Genel No. 247, Husûsi No: 93.

26 Zilkade 1312.

BOA., İrade-i Husûsiye, Genel No 111, Özel No. 10, Şevval 1311 / 1895.

BOA., Mühime Defteri, No.73, s. 125, 174, 420 ve 586).

Düstur, Tertîb-i sani, c. XII, İstanbul: 1927.

Eskişehir Meclis-i Umûmîye-i Livâ, Eskişehir 1332.

Genelkurmay(Genkur) Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi(İSH), Kutu No: 250, Gömlek No: 81.

Genkur. ATASE Arşivi, Kutu No: 353 Gömlek No: 162.

Genkur. ATASE Arşivi, Kutu No: 353 Gömlek No: 162-2.

Genkur. ATASE Arşivi, Kutu No: 353 Gömlek No: 162-3.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH , Kutu No: 210, Gömlek No: 103.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH Kutu No: 40, Gömlek No: 128.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 71.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No. 272, Gömlek No. 115,

Belge No. 115-1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No.197, Gömlek No. 32,

Belge No. 32-1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 103, Gömlek No: 34.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 128, Belge No: 128-2 .

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 139, Gömlek No: 109.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 152, Gömlek No: 342 (1-6).

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 152, Gömlek No: 342.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 17, Gömlek No: 99.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 18, Gömlek No: 83.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 146.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 265.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 195, Gömlek No: 30.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 178.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 266.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 197, Gömlek No: 155.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 210, Gömlek No: 103.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 219, Gömlek No: 1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 22, Gömlek No: 1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 22, Gömlek No: 40.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 235, Gömlek No: 52.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 131.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 133.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 134.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 24, Gömlek No: 70.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 11.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 25, Gömlek No: 17-1-2-3.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 279, Gömlek No: 219.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 329, Gömlek No: 133.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 346, Gömlek No: 70.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 38, Gömlek No: 100.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 38, Gömlek No: 19.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 119.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 129.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 40, Gömlek No: 132.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 146.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 160.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 92.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 47, Gömlek No: 93.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 34.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 48.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 53.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 59.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 106.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 108.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 109.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 111.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 118, 118-1-2-3-4-5-7.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 197, Gömlek No: 155.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 98.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 99, Gömlek No: 15.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 178.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 228, 228-1-2.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 229.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 256.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 257.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 264.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 276.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:225, Gömlek No: 157.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:242, Gömlek No: 84.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 104-9-10.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 89.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:29, Gömlek No: 99.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:61, Gömlek No: 114.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:97, Gömlek No: 115-1.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No26, Gömlek No: 124, 124-1-2-3-4.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kutu No: 104, Gömlek No: 123.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 242.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 196, Gömlek No: 178.
Genkur. ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 290, Gömlek No: 75.
Genkur. ATASE Arşivi, Kutu No: 200, Gömlek No: 36.
Genkur. ATASE. Arşivi, İSH, Kutu No: 329, Gömlek No: 133.
Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 104, Gömlek No: 123.
Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 353, Gömlek No: 162.
Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 42, Gömlek No: 100.
Genkur. ATASE. Arşivi, İSH., Kutu No: 62, Gömlek No: 51.
Genkur. ATASE. Arşivi, Kutu No: 197, Gömlek No: 32.
Genkur. ATESE Arşivi, İSH, Kutu No: 62, Gömlek No: 59.
Genkur.ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 54, Gömlek No: 21
Genkur.ATASE Arşivi, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No: 116.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.), Vesika No: 1095.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.), Vesika No: 1072
H.T.V.D., Vesika No:1075.
H.T.V.D., Vesika No:1076
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, TBMM Basımevi, Ankara: 1992
Orta Mahalle ve Paşa Mahallesi Temettuat Defterleri, TMT, 7838; TMT, 7840.
Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1287.
Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1302.
Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1313.
Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1315.
Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar, 1316.
TİTEA, Kutu No: 304, Belge No: 32.
TİTEA, Kutu No: 304, Belge No: 53.
TİTEA., Kutu No: 304, Belge No: 23.
TİTEA., Kutu No: 304, Belge No: 30.
TİTEA., Dosya No: 310, Belge No: 45.
TİTEA., Kutu No: 307, Belge No: 15.
TİTEA., Kutu No: 307, Belge No: 74.
TİTEA., Kutu No: 308, Belge No: 9.
TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 27.
TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 65.
TİTEA., Kutu No: 309, Belge No: 74.
TİTEA., Kutu no: 310, Belge No: 67.
TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 21.
TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 27.
TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 35.
TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 35.
TİTEA., Kutu No: 311, Belge No: 36.
TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 3.
TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 4.
TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 44.
TİTEA., Kutu No: 312, Belge No: 45.
TİTEA., Kutu No. 306, Belge No. 74.
TİTEA., Kutu No: 303, Belge No: 18.
TİTEA., Kutu No: 303, Belge No: 21.
TİTEA., Kutu No: 303, Belge No: 45.

B- GAZETELER

Ahrar.
Alemdar.
Sabah.

C- ANILAR VE ARAŞTIRMALAR

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919),** c. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1998.

ALTINSAPAN, Erol-Canan Parla; **Eskişehir, Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I,** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir: 2004.

ARIBURNU, Kemal; **Sivas Kongresi-Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla-**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1997.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 79, Belge No: 1731, Genkur. Basımevi, Ankara:1981.

ATATÜRK, Gazi Musrafa Kemal; **Nutuk-Söylev, Vesikalar / Belgeler,** c. 3, TTK, Ankara: 1989.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Nutuk / Söylev, (Vesikalar/Belgeler),** c. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1989.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919), c. 2, Kaynak Yayınları, İstanbul: 1999.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919), c. 3 (1919), Kaynak Yayınları, İstanbul: 2000.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919), c 4, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2000.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, c. IV, TTK. Ankara: 1991.

AYTEPE, Oğuz; "85. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Mayıs-Kasım.

BALA, Mirza; "Çerkesler", **İslam Ansiklopedisi**, c. 3, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul:1993.

BARKAN, Ömer Lütfi; " Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası,** c. X, İstanbul: 1953.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Heyet-i Temsiliye Kararları,** TTK, Ankara: 1989.

• **Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1986.

BİRİNCİ, Ali; **Hürriyet ve İtilaf Fırkası,** Dergah Yayınları, İstanbul: 1990

BORAK, Sadi; **Atatürk, Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri,** Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara: 2004.

CAPORAL, Bernard; **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını,** (Çev. Dr. Ercan Eyüboğlu), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1982.

CEBESOY, Ali Fuad; **Millî Mücadele Hatıraları,** Temel Yayınları, İstanbul:2000.

CEVİZOĞLU, Hulki; **İşgal ve Direniş -1919 ve Bugün-**, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara:2007.

Cumhuriyetin 15. Yılında Eskişehir, İstanbul: 1938.

ÇADIRCI, Musa; "Tanzimatın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)" **Belleten,** Ankara, 1988, ss. 1115-1240.

• "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten,** c. XXXIV (1970), ss. 409-420.

ÇANKAYA, Mücellidoğlu Ali; Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler (1860-1923), c. III, Ankara:1968.

ÇELEBİ, Evliya; **Seyahatname,** c. III, İstanbul, 1314.

ÇELEBİ, Katip; **Cihân-nüma,** İstanbul, 1144.

DARKOT, Besim; "Eskişehir ", **İslam Ansiklopedisi,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:1964.

DOĞANAY, Rahmi; "Sivas Kongresi'ni Engelleme Çabaları ve Ali Galip'in Misyonu", **Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu,** 2-3 Eylül 2003, Sivas, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara:2004.

DOĞRU, Halime; **"XX. Yüzyıla girerken Eskişehir'de Kaza ve Belediye Yönetimi ile Nüfus Hareketi",** Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. 2, s. 1, Eskişehir , 1989.

• **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı,** İstanbul, 1992, Eskişehir: Odunpazarı Kültür Yayınları 2005.

DURU, Orhan; **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Millîyet Yayınları,** İstanbul: 1978.

EARLE, Edward Mead; **Bağdat Demiryolu Savaşı,** (Çev: Kasım Yargıcı), Millîyet Yayınları, İstanbul: 1972.

EFE, Ayla; **Eskişehir Demiryolu,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1998.

ENGİN, Vahdettin; **Rumeli Demiryolları,** Eren Yayınları, İstanbul:1993.

ERŞAN, Mesut; **Millî Mücadele'de Eskişehir,** Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 1991.

ERTIN, Gaye; **Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 1994

"Eskişehir", **Yurt Ansiklopedisi,** c. 4, Ankara:1968

GAULİS, Berthe Georges; **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Millîyetçiliği,** (Çev. Cenap Yazansoy), Rado Yayınları, İstanbul: 1981, s. 88-96'dan özetlenmiştir.

GOLOĞLU, Mahmut; **Millî mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2008,

• **Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

GÖKBİLGİN, Tayyib; **Millî Mücadele Başlarken,** c. 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara: 1959

GÖYÜNÇ, Nejat; "Hane Deyimi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi,** S. 32, İstanbul:1979, ss. 331-348

GÜNEŞ, İhsan; "1912 Seçimi ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Belleten**, c. LVI, Ağustos 1992.

GÜNEŞ, İhsan-Kemal Yakut; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923),** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1724, Eskişehir: 2007

GÜVEN, Cemal; "**Millî Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe Georges Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri",** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16.

• **Millî Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasî Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri** (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005.

İĞDEMİR, Uluğ; **Sivas Kongresi Tutanakları,** Türk Tarih Kurumu, Ankara:1986.

İNCE, Celal; Eskişehir Çevre İncelemesi, İstanbul: 1969, s. 58.

İZNIK, Erkan; **Roma İmparatorluk Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerindeki Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir: 2006.

JAESCHKE, Gothart; **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989.

• **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1991.

KANSU, Mazhar Müfit; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** c. I, TTK., Ankara: 1997.

KAPLAN, Leylâ; **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960),** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1998.

KARABEKİR, Kazım; **İstiklal Harbimiz,** Merk Yayıncılık AŞ., İstanbul 1988.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı,** Ankara:1943.

KİLİ, Suna; **Türk Devrim Tarihi,** İstanbul: 1962.

KOCATÜRK, Utkan; "Millî mücadele'de Sivas Kongresi", **Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu,** 2-3 Eylül 2004, Sivas, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara:2005.

KOYLU, Zafer; **"20. Yüzyıl Başlarında Eskişehir",** Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. XXIV, Temmuz 2008, Sayı: 71.

"Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi" **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Bahar 2010, S. 46, ss. 425-455

•"Ankara Toplantıları (Ocak 1920)", **Atatürk Ansiklopedisi,** Atatürk Araştırma Merkezi, (Yayınlanmadı)

KURAT, Yuluğ Tekin; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8, Turhan Kitabevi: Ankara 1986.

KURMUŞ, Orhan; **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi,** (3. Baskı), Savaş Yayınları, Ankara: 1982.

MATRAKÇI, Nasuhü's Silahi; **Beyânı-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn,** Ankara, 1976, 109 B.

MERDANOĞLU, Hüsnü; **Kuvâ-yı Millîye,** Ümit yayıncılık, Ankara: 2006, s. 38.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1990.

OĞUZOĞLU, Yusuf - Feridun Emecan; "Eskişehir" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** c. XI, İsatanbul,1995.

OLCAY, Osman; **Sevr Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler),** Ankara Üniversitesi Siyasal bilgiler Fakültesi Yayınları No: 455, Ankara: 1981.

Osmalı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, (Derleyenler: D. Quataert-E.J. Zürcher), (Çev. Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul:1988

ÖZALP, Kazım; **Millî Mücadele 1919-1922 (Belgeler),** c. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989

ÖZALP, Tahsin; **Sivrihisar Tarihi,** Eskişehir: 1960

ÖZÇELİK, Ayfer; **Ali Fuad Paşa,** Akçağ Yayınları, Ankara:1993.

ÖZERDİM, Sami N.; **Açıklamalı Söylev Sözlüğü,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981.

ÖZYÜKSEL, Murat; **Anadolu ve Bağdat Demiryolları,** Arba Yayınları, İstanbul: 1988.

QUATAERT, Donald; "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryolları" **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** c. 6, İletişim Yayınları, İstanbul:1985.

• **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908),** (Çev. Sabri Tekay), Yurt Yayınları, Ankara:1987.

ROTHAMAN, Lothar; **Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi,** (Haz: Ragıp Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul:1982.

SARIHAN, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** c. 1-2, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara: 1984.

SARIKOYUNCU, Ali - Selahattin Önder- Mesut Erşan; **Millî Mücadelede Eskişehir,** Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 2002.

SELEK, Sabahattin; **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) I,** Örgün yayınları, İstanbul: 1982.

SHAW, Stanford J. - Ezel Kural Shaw; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** c. II, İstanbul, 1983.

SMİTH, M. L; **Anadolu Üzerindeki Göz,** Hürriyet Yayınları, İstanbul: 1978.

SOFUOĞLU, Adnan; "Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'la İrtibat Kesme Kararı Karşısında Eskişehir Mutasarrıflığının Tutumu", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi,** c. 34, Aralık 1997.

SONYEL Salâhi R.; **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri,** TTK., Ankara: 1995.

SONYEL, Salâhi R.; **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2007.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet; **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1986.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **İngiliz Belgelerinde Atatürk,** c. 1, TTK., Ankara: 1973.

TANFER, Vehbi; "Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve Sivas ", **Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu,** 2-4 Eylül 2002, Sivas, SİSKAV (Sivas İli, Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı) Yayınları:9, Ankara:2002.

TANSEL, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** c. 1-2, MEB Yay., İstanbul: 1991

TEMİR, Ahmet; **Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi,** Ankara, 1989.

TENGİRŞEK, Y.Kemal; **Vatan Hizmetinde,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1981.

TEPERYAN, E. Hazım; **Zalimane Bir İdam Hükmü,** (Yay. Faruk Ilıkan) Pera Yayınları, İstanbul: 1997.

TOLON, Ahmet Hurşit; **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2004.

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi),** c. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1988.

TUNÇDİLEK, Necdet; "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Bir Bakış", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** c. XV, No: 1-4.

TURAN, Osman; "Kılıç Arslan I" **İslam Ansiklopedisi,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,ğstanbul: 1993.

Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, TC. Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara: 1999.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 2'nci Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi 1999.

Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara: 1989.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad; **Görüp İşittiklerim,** TTK, Ankara:1987.

Türkiye'de Yunan Vahşeti, (Çev: Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci) Yeniden Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Yayınları, Antalya: 2006.

TÜRKMEN, Zekeriya; **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),** TTK, Ankara: 2001.

ULUĞ, Naşit Hakkı; **Hemşehrimiz Atatürk,** İstanbul (Tarihsiz)

UYANIKER, Ferhat; **Millî Mücadele'de Türk Kadını,** Genkur. ATASE yay., Ankara: 2009.

YALAZAN, Talat; **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922),** c.1-2, TC. Genkur. ATASE Bşk. Yay., Genelkurmay Basım evi, Ankara:1994.

YILDIRIM, İsmail; **Millî Mücadele'nin başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920),** Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Eskişehir:1998.

YILMAZ, Mehmet Serhat; "Kastamonu'da İstiklal-i Osmanî Günü Kutlamaları (1913-1921)", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,** (2009), 6/3.

YULARKIRAN, Cevdet R.; **Reşit Paşa'nın Hatıraları,** İstanbul: 1939.

ZİYA, Mehmet; **Bursa'dan Konya'ya Seyahat,** İstanbul, 1912.

İNDEKS

Abbas Hilmi Bey 27, 256

Abdullah Azmi Bey 247, 251, 252, 253

Abdullah Azmi Efendi 247, 251

Adalet 46, 49, 51, 94, 213, 252

Adalet Komisyonu 252

Adil 27, 29, 37, 41, 138, 246

Adliye 176, 196, 197, 205, 207, 209, 211, 213, 216, 219, 223, 252

Afyon 73, 95, 104, 105, 148, 267, 266

Afyonkarahisar 22, 57, 62, 65, 91, 92, 93, 99, 104, 105, 106, 109, 148, 149, 151, 153, 156, 258, 260, 261

Agop Ağa 13

Ağapınar 109, 261, 266

Ahâli iktisat Fırkası 246

Ahmed Efendi 24

Ahmet Fevzi 129, 137, 224

Ahmet Hulusi Paşa 71, 75

Ahmet Nuri Bey 176

Ahrar gazetesi 227

Ahz-ı Asker 27, 31, 56, 62, 65, 69, 83, 129, 133, 166, 232, 235

Ahz-ı Asker Kalem Reisi İbrahim Bey 65

Akarbaşı 177, 196, 201

Akbaşlı 254

Akçağlan Mahallesi 179

Akhisar 162

Alaşehir 91, 162, 176

Alaybeyi Mehmet Faik Bey 113, 138

Alay Neferleri 143

Alayunt 162, 165

Albay (Miralay) Hart 261

Albay Halil Bey 227

Albay Refet 109

Alemşah Medresesi 114

Ali Fuad Paşa 4, 5, 31, 44, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 83, 85, 92, 93, 95, 97, 101, 104, 106, 105, 107, 109, 111, 112, 114, 116, 124, 128, 138, 139, 143, 148, 149, 151, 155, 159, 152, 153, 156, 157, 162, 165, 172, 173, 174, 175, 176, 183, 187, 211, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 232, 236, 237, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 261, 265, 266, 272

Ali Galip 84, 92, 271

Ali Nadir Paşa 75

Ali Rıza Paşa 129, 172, 244, 257, 258, 260

Ali Rıza Paşa Kabinesi 172, 258, 260

Amasya 62, 84, 92, 238, 244, 246, 247

Amasya Görüşmeleri 244, 246

Amasya Kararları 62

Amasyalızade Talat Bey 238

Amerika 50, 51, 77, 94, 109, 124, 125, 165, 271

Amiral Caltrope 27

Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti 5, 239, 270

Anadolu Ulusal Hareketi 84, 92, 246

Anayasa 252

Ankara 4, 12, 13, 14, 15, 22, 31, 43, 44, 46, 49, 51, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 73, 75, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 127, 128, 129, 131, 133, 137, 138, 139, 148, 151, 152, 156, 162, 173, 179, 183, 211, 224, 227, 232, 235, 238, 239, 244, 245, 246, 247, 252, 256, 258, 259, 260, 261, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 279

Ankara Valisi Muhittin Paşa 63, 92

Antep 54, 86, 91, 238

Arabistan 162, 165

Arif Bey 56, 111

Arnavut 138

Âsâyiş Livâsı 5, 138, 139, 141, 143, 145, 147, 159, 166, 176, 266,

Âsâyiş Takip Livası 138

Asri Kadınlar 239

Asya Ordusu 93

Avrupa 47, 97, 112, 124, 125, 227, 232, 233, 239, 272, 279,

Ayan-Eşrâf 236

Aydınlar 227, 236

Azize 53, 54

Bacıyan-ı Rum 238

Bağdat 148, 149, 251, 271, 272

Balıklı Köprüsü 109, 111

Balkan 15, 75, 93, 226, 233, 252, 279

Batı Anadolu Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı 105

Bayat 56

Bayraktarzade Ömer Efendi 254

Bekir Sami 88, 89, 90, 224

Bekirbeyzade İbrahim Bey 238

Bektaşpınar 111

Belediye Reisi Hacı Veli Efendi 172, 174, 223, 238, 251

Belediye Reisi Süleyman 260

Berthe Georges Gaulis 5, 226, 232, 238, 271

Beşinci Kolordu 127, 133, 139, 145, 152, 161

Beyanname 46, 49, 50, 56, 62, 69, 95, 124, 125, 138, 148, 149, 157, 162, 171, 181, 185, 197, 222, 239, 246,

Beylikahır 148, 149

Beypazarı 109

Bidayet Mahkemesi 252

Bildiri 173, 175, 279

Bilecik 13, 101, 166, 239

Binbaşı Abdullah 56, 57

Binbaşı Ethem Bey 166

Binbaşı Hakkı 162

Binbaşı Asaf Bey 95

Birinci Dünya Savaşı 9, 226, 233, 238, 265, 273

Birinci Eskişehir Harekâtı 104

Bolu 106,

Bozdağ 109

Burdur 62, 65, 176

Burhanettin Bey 172

Bursa 12, 15, 56, 91, 92, 104, 106, 156, 165, 176, 256, 273

Cacaoğlu Nureddin Bey 12

Cami 12, 15, 61, 110, 142, 232

Cebel Topçusu 138

Ceneral Klad 151

Ceneral Sally Klad 151
Cephanelik 93, 104, 106
Cer Atölyesi 15, 17, 18,
Cevat Paşa 257
Condominium 228

Çamzade Mehmet Efendi 238
Çanakkale 12, 22, 93, 94, 265
Çarşı Karakolu 24, 37
Çerkes 15, 113, 205
Çerkes Pehlivan Şerif 205
Çerkez 128, 138, 228
Çifteler 124, 158, 162, 173, 236, 237, 238,
Çifteler Çiftliği 124
Çolakoğlu Sabri Bey 172, 173, 177
Çorum 62, 65, 106, 156,
Çorum Şube Reisi (Binbaşı) Ali Rıza 65

Dâhiliye Nâzırı 56, 62, 65, 67, 84, 92, 138, 157, 159, 257, 201
Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey 62, 63, 84, 92, 138, 157, 159
Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey 56, 62, 65, 67
Dâhiliye Nezâreti 17, 22, 23, 24, 29, 37, 41, 56, 57, 107, 115, 128, 156, 157, 158, 159, 162, 166, 167, 176, 177, 181, 185, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 199, 203, 205, 207, 215, 216, 244, 249, 251, 257, 262, 268
Damat Beyzade Nuri Bey 13
Damat Ferit Hükûmeti 70, 92, 143, 172, 258, 260
Darü'l Fünûn 246
Darü'l-muallimin Fen'i Terbiye 49
Dava Vekili Takiyüddin Efendi 57, 138, 236, 238
Demirbaş Şarl I 49
Demiryolu 13, 15, 22, 93, 109, 111, 148, 149, 152, 223, 225, 258, 260, 261, 265, 266, 271
Denizli 91, 176
Dersaadet 63, 94, 95, 104, 106, 115, 119, 149, 183, 209, 222
Detant 228
Din adamları 236
Dinar 176
Divan-ı Harb 41, 128, 171, 181, 246, 247, 254, 255
Divan-ı Harb-i Örfi 128, 247
Divan-ı Harp 37, 166
Doktor 112, 165, 176, 232
Doktor Tahsin Bey 176
Dorylaion 12
Dr. Bronkovski Paşa 15
Dr. Rasim Efendi 15
Dr. Refet Bey 162,
Dünya Savaşı 12, 15, 17, 22, 50, 71, 93, 109, 244, 252, 265, 279
Düvel-i Müttefika 153

Edhem Nejat Bey 246
Eğerlitepe 56
Emir Eyüp oğlu Mustafa Efendi 238
Erkân-ı Harp Reisi Ömer Halis Bey 63
Erkân-ı Harp Yâveri 177
Erkan-ı Harp Zabiti 153
Ermeni 27, 31, 45, 70, 113, 236, 256, 257, 265
Ermeni Papazı 31, 257
Erzincan 84, 90
Erzurum 70, 75, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 152, 244, 271
Erzurum Kongresi 70, 90, 92, 84, 85, 91, 244
Eskişehir 2, 3, 4, 5, 7, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 30, 31, 33, 35, 37, 41, 43, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 65, 70, 71, 73, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 203, 204, 205, 207, 209, 211, 213, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 270, 271, 272, 273, 279
Eskişehir Belediye Başkanı 254
Eskişehir Çiftçi Bankası 14, 57, 236
Eskişehir Çiftçi Bankası Müdür Vekil Kazım 57
Eskişehir Emniyet Müfettiş Vekili Sudi 193, 195
Eskişehir Harekâtı 5, 93, 104, 107, 127, 148, 156, 223, 224, 239, 245, 260, 261, 265
Eskişehir Hat Muhafız Müfrezesi 93, 95
Eskişehir İstasyonu 15, 22, 61, 62
Eskişehir kadınları 53, 54
Eskişehir Merkez Kumandanı 27
Eskişehir Mıntıka Kumandanı Abbas Hilmi Bey 27
Eskişehir Milletvekili 252, 254
Eskişehir Müstakil Mutasarrıflığı 62, 65,
Eskişehir Sancağı 14, 114, 115, 152, 155, 201, 219
Evliyazade Salim Efendi 238

Faik Bey 113, 138, 176
Fas 233
Fatih Medresesi 252
Fatin Bey 5, 239, 241, 243, 244, 249, 251, 261, 262, 266,
Ferahiye 247
Feriköy 226
Ferit Paşa 62, 86, 103, 207, 209, 112, 113, 114, 138, 139, 145, 153, 162, 172, 177, 236, 254
Fuad Paşa 4, 5, 31, 44, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 75, 79, 81, 93, 85, 92, 93, 95, 97, 101, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 114, 116, 124, 128, 138, 139, 143, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 162, 165, 172, 173, 174, 176, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 232, 236, 238, 244, 245, 246, 261, 265, 266,

Ganj 233
Garbî Anadolu 105, 124, 125, 148, 149, 173, 224
Gazi Kadınlar Cemiyeti 239
Gazi Paşa 176
Gediz 162, 176
General Harbord 95
General Milne 62, 70, 95, 111, 260
Geyve 95, 104, 169, 261
Geyve Boğazı 95, 104, 261
Gizli Anlaşmalar 22, 236, 265
Göçmenler 15
Gökçekısık 162, 163
Gureba Hastanesi 17

Hacı Ahmet Efendi 252

Hacı Çakır Ağa 13
Hacı Çaputlu 162, 165
Hacı Hafız Ömer Efendi 238
Hacı Hüseyin 162, 165
Hacı Kasım Efendi 252
Hacı Müslim Efendi 238
Hacı Veli bin Ömer 247
Hacı Veli Efendi 172, 174, 209, 223, 236, 238, 239, 247, 251, 254, 255
Hakimiyet-i Milliye 125
Hakkı Behiç 57, 91, 245
Halep 59, 165
Halid Ziya Bey 246
Halk 27, 51, 91, 92, 95, 109, 112, 115, 166, 177, 224, 226, 238, 244, 256, 257, 258, 266
Hamam 12, 15
Hambo Efendi 13
Hamdi Paşa 4, 73, 83, 85, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 123, 126, 129, 135, 138, 139, 143, 148, 149, 152, 155, 156, 158, 159, 162, 166, 172, 173, 176, 177, 183, 185, 209, 222, 265,
Hamidiye 129, 149, 157
Han 12, 15
Harbiye Müsteşarı Mîrlivâ Ahmet Fevzi 129, 137
Harbiye Nâzırı Cemal Paşa 31, 43, 95, 103, 239, 241, 243, 256, 257,
Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik 71, 92, 105, 121, 129, 131, 133, 135, 138, 139, 145, 159,
Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa 105, 138, 139
Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa 67
Hatice 53, 54
Havza 51, 84
Havza Genelgesi 51
Haydar Bey 245
Haydarpaşa 15, 22, 92, 95, 148, 151, 165
Haymana 113
Hayme Ana Kızlar Numune Mektebi 227
Helyosta 139, 141, 143, 145
Hesap İnceleme Komisyonu 71
Heyet-i Temsiliye 4, 87, 90, 91, 95, 103, 104, 105, 106, 109, 113, 114, 124, 125, 148, 149, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 152, 162, 172, 173, 175, 177, 179, 197, 207, 209, 211, 222, 223, 224, 236, 239, 244, 245, 246, 247, 254, 256, 258, 260, 261, 265, 266, 270, 272
Hidiv 77
Hilafet 129, 158, 209, 246, 262,
Hilâfet 77, 79
Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi 239
Hilmi Bey 5, 14, 27, 107, 109, 115, 124, 126, 138, 139, 143, 148, 152, 156, 157, 158, 159, 162, 166, 167, 172, 173, 176, 177, 183, 185, 190, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 216, 219, 221, 222, 223 , 236, 256, 266
Hint Müslüman 233
Hint Taburu 106
Hintli askerler 22, 104, 265
Hizmet Kıtası 62
Hoca Vehbi Efendi 247
Hosep Efendi, 13
Hoşkadem Camii 142
Hukuk Mektebi 252, 253
Hulusi Paşa 71, 75, 112, 247
Hurşit Paşa 205, 219
Hüdavendigar 13, 15, 269, 270
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 15, 138, 254, 270
Hüseyin Bey 4, 85, 87, 90
Hüseyin Rauf 224
Hüsmen 27, 29
Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan) 4, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 245, 246, 247

Isparta 62, 65, 176
Iyd-ı Millî 17

İaşe-i Umûmîye Kanunu 252
İdâre-i Örfiye 162, 166, 167, 169, 171, 176, 181, 185
İdâre-i Örfiye Divan-ı Harbi 166, 171, 181
İdâre-i Örfiye Kararnamesi ,166, 171
İdris Bey 241, 244
İnebolu 245
İnegöllü-zâde Hasan efendi 24, 27
İngiliz 3, 5, 7, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 41, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 56, 60, 61, 62, 70, 77, 86, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 124, 125, 126, 138, 143, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 162, 165, 166, 169, 172, 173, 176, 183, 197, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 238, 245, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 271, 272,
İngiliz mandaterliği 77
İngiliz Yüksek Komiserliği 27, 56, 233
İngiliz Zabit 22, 24, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 43, 256, 257,
İsmail Bey 13
İsmail Fazıl Paşa 85, 89
İsmail Hakkı Bey 162, 165
İsmail Hami Bey 90, 91
İstanbul 5, 12, 13, 14, 15, 17, 22, 26, 27, 31, 37, 46, 49, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 70, 71, 73, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 94 ,95, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 126, 138, 139, 143, 148, 149, 152, 156, 157, 158, 159, 162, 165, 166, 169, 173, 176, 177, 190, 196, 197, 205, 213, 222, 223, 226, 227, 232, 233, 236, 244, 245, 247, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 268, 270, 271, 272, 273, 279,
İstanbul Hükümeti 15, 56, 57, 61, 63, 70, 84, 85, 89, 92, 104, 105, 107, 109, 112, 113, 126, 138, 139, 143, 148, 152, 156, 157, 159, 166, 176, 197, 236, 244, 256, 257, 265,
İstanbul Muhafızı Mîrlivâ Seyit Paşa 166
İstihkâm Yüzbaşı Nurettin 56
İstiklâl-i Osmani Günü 17, 20, 21, 273
İstinaf Mahkemesi 252
İşçibaşızade Hakkı 160
İtidal Gazetesi 172
İttihat ve Terakki 14, 15, 17, 57, 87, 149, 232
İymşir 149
İzmir 4, 22, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 67, 70, 86, 104, 227, 238, 272
İzmir'in işgali 63, 67, 70, 227, 238
İzmit 22, 26, 104, 106, 149, 152, 153, 156, 162, 176, 169, 245, 261, 263, 266
İzzet Ulvi Bey 246

Jandarma Müfettişi Brunot 84

Kadı Ahmet Efendi 50, 51
Kadınlar Pazarı 24, 27
Kahvehane 15
Kanlıpınar 109, 172
Kanun-i Esasi 244
Kaplıca 12, 15

Karadeniz ve Küçük Asya İtilaf Orduları Komutanı 99
Karahisar 57, 91, 138, 139, 149, 162, 127, 165
Karakeçili Alayı 56
Karakeçili Aşireti 15,16
Kararnâme-i Âhir 171
Karesi 56
Kastamonu 17, 62, 65, 70, 87, 106, 113, 138, 139, 156, 247, 273
Kayı Boyu 15
Kaymakam Arif Bey 4, 56, 57, 58
Kaymakam Hilmi Bey 166
Kaymakam İbrahim 56, 62, 166
Kaymakam İbrahim Bey 56, 62
Kaymakam Mahmut Bey 139
Kazım Karabekir 70, 71, 75, 77, 79, 81, 245
Kazım Paşa 245
Kenan Bey 227
Keskin 88, 109,
Kırşehir, 12, 62, 272
Kızılinler 109
Kil 17
Kilise 15
Kiraz Hamdi Paşa 4, 73, 85, 105, 109, 111, 112, 114, 116, 121, 123, 126, 129, 138, 139, 143, 148, 149, 159, 152, 155, 159, 162, 166, 172, 176, 177, 265
Kolera Salgını 15
Komutanlar Toplantısı 245
Konya 15, 22, 56, 57, 61, 62, 65, 70, 71, 86, 92, 95, 104 106, 109, 138, 148, 149, 166, 177, 211, 226, 231, 232, 233, 247, 265, 271, 273
Konya Ereğli 61
Konya Valisi Cemal 148, 109
Köprülülü Halil Ağa 238
Kurşunlu Camii 15, 110
Kuvâ-yı Millîye 4, 54, 56, 57, 59, 67, 70, 71, 73, 92, 93, 95, 104, 105,106, 107, 112, 114, 124, 125, 126, 138, 139, 143, 148, 149, 153, 156, 157, 159, 162, 165, 166, 169, 172, 173, 176, 177, 179, 183, 185, 197, 209, 222, 223, 224, 225, 236, 237, 244, 247, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 265, 266, 272
Kütahya 13, 22, 56, 62, 65, 92, 95, 97, 104, 106, 109, 138, 139, 149, 153, 156,162, 165, 252, 258, 260, 266

Le Temps 226
Levanten 227
Livâ Muhasebecisi Sabri Bey 172, 177, 239, 266
Lloyd George 258
Londra Konferansı 258, 260
Lületaşı 17
Lütfi Arif Bey 246

Maarif Nezareti 205
Madam Gaulis 5, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 235, 238
Mahmudiye 4, 124, 149, 151, 157, 238, 265
Mahmut 31, 62, 65, 85, 138, 139, 152, 224, 244, 245, 247, 256, 257, 269, 260, 261, 263, 266, 271
Makineli Tüfenk 139, 141
Malhatun Mektebi 227
Manda 89
Manga 254
Maraş 22, 49, 53, 54, 72, 86, 238, 272,
Matem-i Umûmî 46
Maviros Ağa 13
Mavzer Filintası 139
Mazhar Müfit 85, 89, 91, 224, 245, 271
Meclis-i İaşe 252
Meclis-i Mebusan 17, 87, 244, 245, 246, 247, 260, 269
Meclis-i Vükelâ 57, 62, 65, 205, 221, 244, 252, 268
Medrese 15, 114, 252
Mehmed Reşid Bey 13
Mehmed Vahideddin 131, 137, 145, 244
Mehmet Ali 172, 197,
Memurin Muhakematı 252
Menemen 67
Merkez Memuru Ziya 25, 27, 29, 37, 39, 41, 179
Merkezi Hükûmet 70, 109, 177, 223, 245, 265, 269
Mersin 165
Mescit 12, 15
Metropolit Chrysostomos 46
Mevlevi Şeyhi Bahaeddin 260
Mevlevihane 15
Mihalıççık 109, 114, 115, 157, 162, 165, 173, 236, 237, 247, 249, 258,
Millî Kongre 93, 104, 106, 109, 124, 125, 148, 149, 158, 166, 173, 176, 197, 209, 211, 223, 238, 239, 254
Milli Kuvvet 109, 111, 125, 156, 159, 166, 176, 227, 266
Millî Kütüphane 17, 227
Millî müdafaa 62
Miralay Abbas Bey 111, 257
Miralay Kazım Bey 246
Mîrlivâ Ahmet Fevzi 129, 137
Mîrlivâ Hamdi Paşa 73, 83, 113, 209
Mîrlivâ Selahattin Bey 58
Mondros 46, 106, 226, 271, 272, 273,
Mondros Mütarekesi 9, 22, 59, 62, 236, 273
Muallim Murat Bey 49, 50
Muavin Vekili Halim Efendi 41
Muhasebeci Sabri Bey 126, 238
Muhasebe-i Husûsiye Müdürü Mustafa Efendi 172
Mustafa 4, 45, 51, 55, 59, 60, 61, 62, 65, 71, 72, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 103, 105, 126, 139, 143, 152, 153, 158, 172, 176, 162, 165, 187, 222, 223, 224, 226, 231, 233, 238, 244, 245, 246, 258, 260, 261, 265, 266, 270, 271, 272
Mustafa Kemal 4, 45, 51, 55, 59, 60, 61, 62, 71, 72, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 103, 105, 126, 139, 143, 152, 153, 158, 162, 172, 176, 187, 222, 223, 224, 226, 231, 233, 244, 245, 246, 258, 260, 261, 265, 266, 270, 271, 272,
Mustafa Kemal Paşa 4, 59, 60, 61, 62, 71, 72, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 103, 105, 126, 139, 143, 152, 153, 158, 162, 172, 176, 222, 223, 226, 231, 244, 245, 246, 261, 265, 266, 270, 271
Mutasarrıf 5, 14, 22, 23, 24, 26, 29, 37, 50, 51, 56, 57, 62, 65, 69, 85, 106, 109, 111, 113, 115, 124, 126, 138, 139, 143, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 166, 167, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 181, 183, 185, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 203, 205, 209, 211, 213, 221, 222, 223, 226, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 246, 249, 251, 254, 256, 261, 266
Mutasarrıf Fatin Bey 241, 249, 251, 261,
Mutasarrıf Sami Bey 14
Mutasarrıf Vekili Hamdi Bey 22, 24
Mutasarrıf Vekili Muhasebeci Sabri Bey 238
Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye 65, 67, 69, 114, 236, 246
Müdde-i Umûmîlik 196
Müftü Mehmet Efendi 238
Müftü Rifat Efendi 224
Müftü Salih 260
Mülâzım Hayri 172
Mülâzım Sabri Efendi 165
Mülkiye Müfettişleri 25, 197, 209, 211, 223

Müze 17, 227, 232

Nail Bey 17
Nasühü's Silahi (Matrakçı) 12
Nazırı Sait Bey 143
Nazif Bey 222
Necip Bey
Necip Bey 57, 114
Niğde 70, 73, 91, 93,
Nil 233
Nisab-ı Müzakere Kanunu 247

Odunpazarı 12, 15, 24, 46, 51
Okul 15, 93, 156, 227, 232, 247, 252, 253, 279
Orman Müdürü Tahsin Bey 238
Osman Nuri 176
Osmanlı Hükûmeti 22, 27, 46, 51, 56 153, 265
Osmanlı Mebusan Meclisi 254
Otomobil Müfettiş-i Umûmîsi 246

Ömer Lütfü Bey 65, 93, 99, 247
Ömer Mümtaz 90, 91, 224

Paris Barış Konferansı 238
Patris 24, 25, 27, 37, 41
Pehlivan Şerif 205, 219
Piyade Bölükleri 141, 143
Polis Ahmet 27, 37, 41
Polis Ahmet Efendi 37
Polis Merkez Müdürü Necati 172
Polis Şükrü Efendi 37
Porsuk Çayı 15, 31, 57
Pozantı 261
Psikolojik Harp 197

Raif 90, 224
Râtıpzade Mustafa Bey 91
Rauf Bey (Orbay) 87, 88, 89, 90, 91
Redd-i İlhak 62, 65, 67, 69, 233
Refet Bey 90, 162, 165, 177, 226, 231
Refik 27, 29, 37, 41, 246
Reis Paşa 87, 91
Reji memuru 13
Reşit Paşa 84, 85, 113, 126, 273
Rıza Nur Bey 247
Rodoslu Mülâzım Aydın Efendi 57
Romanya 254
Rum 256, 257
Rum Metropoliti Kili Yorgi Efendi 13
Ruşen Eşref 90, 227

Saat Kulesi 108,
Sabık Belediye Reisi Mehmet Ali Efendi 172
Sadrazam Damat Ferit Paşa, 138, 139, 145,
Sadrazam Salih Hulusi Paşa 247
Sadrazam Salih Paşa 247
Sait Halim Paşa Kabinesi 252
Salhane Köprüsü 37
Sally Flood 148, 149, 152, 153, 223, 224, 151, 125
Saltanat 12, 77, 158, 209, 246, 262
Samsun 22, 62, 84, 86, 91, 93, 245, 270
Sarıköy 111
Sazaklı Emin Bey 162, 165
Sel Felaketi 15
Sennon 159
Serpuş 139
Sevr Antlaşması 22, 258
Seyitgazi 56, 57, 109, 124, 158, 162, 173, 205, 236, 237, 244, 245, 246, 265
Sıcak Sular 24, 27
Sıhhıye Müfrezesi 141
Sıhhiye Müdiri 246
Sıkıyönetim 5, 159, 162, 166, 167, 169, 173, 176, 266
Sibirya 233
Simav 162
Sinop 247
Sir George Milne 93, 99
Sivas (Kongresi) 4, 71, 72, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 103, 104, 112, 113, 114, 115, 124, 139, 148, 149, 152, 156, 157, 158, 159, 173, 174, 176, 207, 209, 224, 232, 233, 236, 238, 239, 244, 245, 247, 255, 265, 270, 271, 272,
Sivas Valisi Reşit Bey 84, 85
Sivrihisar 4, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 124, 142, 157, 162, 165, 173, 224, 236, 237, 238, 237, 238, 245, 247, 249, 250, 265, 272
Sivrihisar Kurşunlu Camii 110
Siyahizâde Halil ibrahim Efendi (Sipahi) 4, 55, 85, 91, 238
Solly Flood 5, 138, 148, 152, 153, 162
Sorguç 139
Söke 176
Sultan Vahdettin 138
Suriye 59
Süleyman 12, 27, 29, 37, 41, 70, 71, 92, 105, 121, 129, 131, 133, 135, 138, 139, 145, 159, 205, 222, 252, 260,
Süleyman Efendi 205, 219
Süleyman Sırrı Efendi 138
Süleyman Şefik Paşa 70, 105, 138, 139
Süvarı Filintası 139
Süvari Bölükleri 141
Süvari Kaymakamı (Yarbay) Atıf Bey 93,

Şekerci Kâzım Efendi 238
Şerif Hüseyin 162, 165
Şer'iyye ve Evkaf Vekilliği 252
Şeyh Hasan Dede 246
Şeyh Nuri Efendi 17
Şube 5, 15, 27, 31, 62, 65, 75, 83, 113, 115, 123, 131, 137, 147, 155, 161, 165, 166, 196, 199, 225, 233, 235, 236, 238, 239, 246, 247, 252, 254, 266,
Şube Reisi Binbaşı Tevfik 65

Tahkik Heyeti 205

Talat Paşa 71, 75
Tasvir-i Efkâr 227
Tatar 138
Teftiş Heyeti 63
Telgraf Bölüğü 62
Teşkilât-ı Milliye 63, 149, 246
Tevfik Efendi 13
Tevfik Rüştü 112, 226
Ticaret Borsası 17
Trabzon 87, 90, 245
Tugay 139
Tüccar Bayraktarzâde Hüseyin Bey 4, 85, 87

Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı 104, 149, 173, 224
Urfa 22, 53, 54, 86, 238
Uşak, 109, 162, 165, 176

Vali Muhittin Paşa 63
Vasıf 91, 224
Veli Ağa 13
Vezirhan 166
Vilayet Nizamnamesi 13,

Wilson (İlkeleri) 46, 47, 50, 51, 67, 238

Yahya Galip Bey 244
Yemen 233
Yenigün Gazetesi 246
Yirmidördüncü Fırka 127, 263
Yirminci Kolordu 31, 65, 69, 149, 222, 105, 113, 115, 116, 117, 118, 127, 211, 224
Yozgâdi Hacı Salih Efendi 246
Yunan (İşgali) 4, 9, 46, 47, 49, 51, 54, 56, 62, 70, 86, 233, 260, 265, 266, 272
Yunanistan 22, 47, 67,
Yusuf Kemal (Tengirşek) 247, 272
Yüzbaşı İsmet Bey 162, 165

Zekai Bey 14
Zeytunzade Tevfik Bey 15
Ziraat Mektebi 246
Ziraat Müzesi 227
Ziya Paşa 244

5. Kolordu 5, 83, 107, 111, 126, 129, 131, 133, 137, 138, 139, 143, 149, 155, 162, 163, 165, 166, 265,

15. Kolordu 62, 71, 75, 77, 79, 81, 84, 92, 222

15. Kolordu Kumandanı Kazım 71, 81

20. Kolordu 4, 5, 27, 31, 59, 60, 61, 62, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 81, 83, 85, 92, 93, 95, 97, 101, 103, 104, 105, 106, 107,111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 126, 129, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 148, 149, 151, 152, 153, 157, 172, 177, 183, 209, 223, 224, 226, 227, 231, 244, 245, 256, 257, 259, 260, 261, 265, 266,

Doç. Dr. Zafer KOYLU

1966 Adapazarı doğumlu.
1967 Yılında Babasının memuriyeti nedeniyle Eskişehir'e geldi.
İlk (Turan ilkokulu), Orta (Devrim Ortaokulu) ve Lise (Atatürk Lisesi) öğrenimini Eskişehir'de tamamladı.
1983 Yılında Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümüne girdi.
1987 Yılında aynı bölümde Araştırma Görevlisi olarak işe başladı.
1989 Yılında burslu olarak Almanya'da Goethe İnstitut'a dil kursuna katıldı.
1989-1991 Yılları arasında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ danışmanlığında " Ege Adaları " konulu tezle Yüksek Lisansını,
1991-1997 Yılları arasında Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ danışmanlığında " Makedonya Sorunu 1878-1913" konulu tezle doktorasını tamamladı.
1993 yılında Üniversite ayrımı nedeniyle Eskişehir Osmangazi Üniversitesine geçti.
1999-2000 döneminde askerlik sürecinde, Işıklar Askeri Lisesi'nde T.C. Tarihi ve Atatürkçülük, Demokrasi ve İnsan Hakları derslerini verdi. Aynı zamanda KKK. Eğitim ve Okullar Daire Başkanlığı nezdinde Demokrasi ve İnsan Hakları Kitabı ve Öğretmen Kılavuz kitabının yazılmasında görev aldı. Askerlik süresince askeri lise öğrencilerine Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili yirminin üzerinde konferans verdi. 2012 yılında Atatürk İnkılapları ve Türkiye Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalında Doçent oldu.
Halen Eskişehir Osmangazi Üniversitesin Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilimdalı'nda, Siyasi Akımlar ve Türk Yenileşme Tarihi; Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde; Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Siyaset Bilimi, Türkiye ve Uluslararası Kuruluşlar, Siyasal Akımlar, Türk Kurtuluş Savaşı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerini sürdürmektedir.
Yazarın alanıyla ilgili yayınlanmış ulusal ve uluslararası düzeyde bildirileri, kitap, kitap bölümleri ve ansiklopedi maddeleri vardır.
Evli ve bir çocuk babasıdır.

YAZARIN ESERLERİ

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :

A1. Z. Koylu, N.Doğan, "Birinci Dünya Savaşı Sr asında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler", Türkiye Parazitoloji Dergisi, c. 34, S. 3, Yıl 2010, ss. 209-215.
A2. Z. Koylu Sadet Atay " Health Propaganda in the Atatürk Period" Contextual Approaches in Sociology Bern: Peterlang, İSBN: 9783-631-66607-4

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler :

B1. Z. Koylu, S. Altay, "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler", I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Konya, 20-24 Mayıs 2008, ss. 1061-1081.
B2. Z. Koylu, S. Altay, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında İstanbul'da Fuhuş, Zührevi Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri", Avrupa Kültür Başkenti İstanbul 2010, Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık, Uluslararası Kongre, İstanbul : Kasım 2010, ss. 832-854.
B3. Z. Koylu, " I. Dünya Savaşı ve Sonrası İstanbul'unda Tifo ve Verem", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi 11-15 Ekim 2011, İstanbul, ss. 1013-1026.
B4. Z. Koylu, S. Altay, " Türkiye'den Balkanlara Uzanan Dost Eli: Balkan Antantı", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi 11-15 Ekim 2011, İstanbul, ss. 703-727.

C. Yazılan ulusal / uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler :

C1. Z. Koylu, **Esaretten Özgürlüğe 423 Gün (İngiliz İşgalinde Eskişehir),** Eskişehir, Eskişehir Ticaret Odası Şehir ve Kültür Yayınları 2, 2010.
C2. Z. Koylu, **Bizden Biri Atatürk,** Eskişehir, Eskişehir Ticaret Odası Şehir ve Kültür Yayınları 4, 2011.
C3. Z. Koylu, **Halkı ile iç içe Atatürk,** Eskişehir Ticaret Odası Şehir ve Kültür Yayınları 5, 2012.

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :

D1. Z. Koylu, "XX. Yüzyılın Başlarında Eskişehir", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. XXIV, S. 71, Temmuz 2008, ss. 381-411.

D2. Z. Koylu, S. Altay, "Milli Mücadele Sürecinde Türk Ordusunda Sağlık Hizmetleri",**Osmangazi Tıp Dergisi,** c. 31, S. 3, Eylül 2009, ss. 76-96.

D3. Z. Koylu, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi" **Atatürk Yolu Dergisi,** Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Y. 23, c. 12, S. 46, Güz 2010, ss. 425-455.

E. Diğer yayınlar :

F 1. Z. Koylu, "Trablusgarp Savaşı Sırasında 12 Ada'nın Işgali", **Türkler,** c.13, 67.Bölüm, ss. 291-295.

F 2. Z. Koylu, "XX. Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Reform Çabaları Ve Avrupa Müdahalesi: Makedonya Örneği" (Doktora Tezinden), **IX. Askeri Tarih Semineri,** İstanbul 23-25 Ekim 2003, ss. 529-560.

F 3. Z. Koylu, "Ayastefanos Antlaşması ve Sonrasında Bulgaristan'ın Balkanlarda Genişleme Politikaları: Makedonya", (Doktora Tezinden), Uluslararası Osmanlı veCumhuriyet Dönemi **Türk - Bulgar İlişkileri Sempozyumu**1-13 Mayıs 2005 Eskişehir, ss. 439-452.

F4. Z. Koylu, "20. Yüzyzyıldan 21. Yüzyıla: Savaşlar, Barış ve Küreselleşme Dönemi" **Uygarlık Tarihi,** (Anadolu Üniversitesi Yayını No:1768, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 918, ss.335-365

F 5. Gustavo C. Roman, "Vasküler Demans Kavramının Tarihsel Süreci", (Çev: Z. Koylu), **Vasküler Kognetif Yetmezlik - Önlenebilir Demans**-, Editör: John V. Bovler-Vladimir Hachinski, Çeviri Editörü: Prof. Dr. Demet Özbabalık,Nobel Tıp Kitapları Istanbul: 2008.

F 6. Z. Koylu " 20 Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Savaşlar, Barış ve Küreselleşme Dönemi" **Genel Uygarlık Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 2964, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1919 ss. 220-247

F 7. Z. Koylu, "Milli Devletin Doğusu ve Millet Egemenliğine Geçiş", **Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 3071 Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 2002, ss. 60-81

F 8. Z. Koylu, "12 Mart Muhtırası Demokrasi'nin Sancılı Yılları", **Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 3076, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 2005, ss. 158-180

Elinizdeki bu kitap Eskişehir'de genel olarak bilinmeyen İngiliz işgali sürecini arşiv belgeleriyle anlatmaktadır. İngilizlerin, 22 Ocak 1919'da İstasyon ve civarına yerleşmesiyle başlayan işgal, Eskişehir ve kazaları halkının desteğindeki Kuvâ-yı Milliye'nin baskısı ile 20 Mart 1920 tarihinde sona ermiştir. Kitabın adındaki 423 gün buradan kaynaklanmaktadır. Ana başlıktaki "Esaretten Özgürlüğe" ise Lisans, Yüksek lisans ve Doktora Hocam Prof. Dr. İhsan Güneş tarafından önerilmiştir. Yaklaşık iki yıllık bir emeğin ürünü olan bu çalışmanın büyük bir kısmı arşivlerde geçmiştir. Kullanılan belgelerin ağırlıklı kısmı Genelkurmay ATASE Arşivi'nde olması nedeniyle sadece buradaki çalışma altı ay sürmüştür. İstanbul'daki Osmanlı Arşivi ve Ankara'daki Cumhuriyet arşivleri haricinde çalışma olanaklarının sınırlılığı nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yeterincece yararlanamadık. Kitap içerisinde kullandığımız belgeler elimizdekilerin beşte biridir. Çalışmayı belgeye boğmamak için arşivlerden topladığımız bunların tümünü kitaba koymayı uygun bulmadık.

Çocukluk yıllarımdan başlayarak yaşamımı geçirdiğim bu cumhuriyet kentinin bana kazandırdıklarının bir bölümünü bu çalışmayla ödeyebilmişsem kendimi mutlu sayacağım.

Doç. Dr. Zafer KOYLU

ISBN: